

КУЛТУРА СРБА У ДУБРОВНИКУ 1790–2010

ИЗ РИЗНИЦЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ
СВЕТОГ БЛАГОВЕШТЕЊА

Панорама историјског језгра Дубровника
са црквом Светог Благовештења

(Фото: Еуген Миљан)

КУЛТУРА СРБА У ДУБРОВНИКУ 1790–2010

ИЗ РИЗНИЦЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СВЕТОГ БЛАГОВЕШТЕЊА

Приредили

Горан Спаић, Јелица Рељић, Мирослав Перишић

Архив Србије

Српска православна црквена општина у Дубровнику

Београд - Дубровник, 2012.

КУЛТУРА СРБА У ДУБРОВНИКУ 1790–2010

ИЗ РИЗНИЦЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ СВЕТОГ БЛАГОВЕШТЕЊА

БЕОГРАД, АРХИВ СРБИЈЕ, 29. ЈУН – 30. СЕПТЕМБАР 2012.

Издавачи

Српска православна црквена општина
у Дубровнику

Архив Србије

Главни и одговорни уредници

Горан Спаић
Мирослав Перишић

Аутори каталога и изложбе

Горан Спаић
Јелица Рељић
Мирослав Перишић

Уредник

Јелица Рељић

Аутори текстова

Владика Григорије
Мирослав Перишић
Горан Спаић
Маријан Сиврић
Ивана Лазаревић
Иван Виђен
Бранко Чоловић
Аника Сковран
Кармен Гагро
Рената Анђус
Биљана Цинцар-Костић
Славко Зорица
Драган Дамјановић
Хрвоје Иванковић
Станиша Војиновић
Јелица Рељић
Злата Бојовић
Ирена Арсић
Растко Барбић

Архивска истраживања

Горан Спаић
Јелица Рељић
Мирослав Перишић
Иван Виђен

Аутори каталошких описа

Аника Сковран
Кармен Гагро
Биљана Цинцар-Костић
Јелица Рељић
Ведрана Ђукић-Бендер

Превод и транслитерација

Татјана Суботин-Голубовић
Славко Зорица
Гордана Келић

Идејно решење насловне стране

Горан Спаић
Иван Виђен

Дизајн и прелом

Драган Адамовић, „Цицero принт“
Јелица Рељић

Аутори фотографија

Веселин Милуновић, Ненад Петровић, Божидар Ђукић,
Еуген Миљан, Александар Радош, Томислав Турковић,
Вукадин Шљукић, Крешимир Тадић, Ђиво Дражић, Денис Вокић,
Мило Ковач, Драган Дамјановић, Горан Спаић, Иван Виђен,
Јелица Рељић, Антун Баће, Ивана Лазаревић

Лектура

Наташа Николић

Коректура

Јелица Рељић
Иван Виђен

Архивска истраживања обављена у:

Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику,
Архиву Српске православне црквене општине у Трсту,
Архиву Србије, Хрватском државном архиву, Државном архиву
у Дубровнику, Институту за повијест умјетности у Загребу,
Народној библиотеци Србије, Библиотеци Матице српске,
Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“,
приватним збиркама породица: Алексић, Барбић, Бердовић,
Бравачић, Бумбић-Милишић, Павловић-Ђоровић, Поповић,
Смојвер, Трпковић-Милишић

Организатори изложбе

Српска православна црквена општина
у Дубровнику

Архив Србије

Народна библиотека Србије

За организаторе

Горан Спаић
Мирослав Перишић
Дејан Ристић

Аутори књижног дела поставке

Славко Зорица
Оливера Стефановић

Ликовно-графички дизајн поставке

Озарија Лашић-Марковић

Превод легенди на енглески језик

Мирјана Миленковски

Стручна подршка

Златибор Марковић
Ружица Суботић
Гордана Антић

Техничка подршка

Никола Ацић
Димитрије Митровић
Горан Судимац
Бојан Зорић

Пословно-административна подршка

Јелица Видовић
Јованка Говедарица
Нада Рајић

Конзервација и рестаурација докумената и повез

Лабораторија за конзервацију и рестаурацију Архива Србије
Одељење за рестаурацију и конзервацију Народне библиотеке Србије
Књиговезница Архива Србије

Захвалност институцијама

Министарству културе Републике Србије
Министарству културе Републике Хрватске
Хрватском државном архиву
Државном архиву у Дубровнику
Библиотеци Матице српске
Заводу за обнову Дубровника
Институту за повијест умјетности у Загребу
Конзерваторском одјелу Министарства културе у Дубровнику
Дубровачким музејима
Културно-повијесном музеју Кнежев двор у Дубровнику
Музеју Херцеговине у Требињу
Српској православној црквеној општини у Трсту
Умјетничкој галерији Дубровник
Јавном погребном подuzeћу „Бониново“ у Дубровнику

Захвалност појединцима

Влаху Божишићу, Стјепану Ђосићу, Ивану Вениеру,
Божени Попић-Куртели, Веселки Салатић, Растку Барбићу,
Јелени Трпковић-Милишић, Богољубу Стојићевићу,
Луцији Алексић, Веселину Милуновићу, Антуну Баћи,
Јошку Бердовићу, Милицы Бравачић, Биљани Бумбић рођ. Милишић,
Мили Викторовић, Божидару Ђукићу, Јелени Ивош,
Сањи Атанацковић-Живадиновић, Јасмини Јанковић,
Иву Кара-Пешићу, Тому Љепави, Даници Марковић,
Николи Марковићу, Вери Павловић рођ. Ђоровић, Зорану Перовићу,
Јовици Поповићу, Никши Селманију, Радојки Смојвер

Генерални медијски спонзор
Радио-телевизија Србије

Таваница цркве Светог Благовештења. Правоугаоне касете са флоралним мотивима у историцистичком стилу, настале приликом обнове крова и таванице 1901–1902. године

(Фото: Божидар Ђукић)

Идеја о изложби *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010* родила се у току рада на сређивању и обради архивске грађе у Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику. Садржај архивских докумената и богатство Музеја Српске православне црквене општине у Дубровнику, били су снажан мотив за зналце из Српске православне црквене општине у Дубровнику и стручњаке Архива Србије да у концепт изложбе укључе избор из целокупног културног наслеђа које баштини ризница цркве Светог Благовештења. Осим података о присуству Срба у Дубровнику сачуваних у пописима и разним другим статистикама, затим о значајним личностима и породичним традицијама, градњи цркава, оснивању школа, друштвима, добротворним удружењима, завештањима и везама са сународницима из других градова и држава, архивска истраживања су једним делом упућивала и на експонате у црквеном музеју, књижном фонду библиотеке и црквеним предметима, што је почетној идеји о изложби дало нову димензију и учинило је у сваком погледу богатијом.

Изложбом *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010*, Српска православна црквена општина у Дубровнику и Архив Србије јавности представљају део богатог културног наслеђа Срба у Дубровнику, истовремено презентујући и резултате заједничког рада на његовом очувању и заштити. Идеју је препознала и Народна библиотека Србије и у завршној фази реализације помогла одржавање изложбе.

Каталог изложбе такође је резултат заједничког напора Српске православне црквене општине у Дубровнику и Архива Србије са основном идејом да се и на такав начин обради једна значајна тема и обогати научним и стручним текстовима на поједине уже а веома разуђене теме. Каталог је визуелно креиран по узору на каталог изложбе *Људи Светог Спиридона. Срби у Трсту 1751–1914*, објављен 2009. године, чиме пројекат добија препознатљиву форму.

Културе Срба у Дубровнику било је и пре 1790. године. Аутори изложбе и приређивачи каталога су се, ипак, определили да та година буде почетна хронолошка одредница теме, јер је, по извесним подацима, 1790. године основана Српска православна црквена општина у Дубровнику. Уз сва објективна ограничења истраживачке природе, аутори су се определили и да тему доведу до данашњих дана, на тај начин споје четири века и узму у обзир све што је у првој деценији 21. века урађено на обнови и заштити културног наслеђа Срба у Дубровнику.

У току рада на припреми изложбе и каталога, велики допринос стигао је од широког круга сарадника окупљених, пре свега, заслугом Српске православне црквене општине, што је овај не само стручно комплексан већ и физички напоран посао испунило већим задовољством и читавом пројекту дало додатну вредност. Изложбом и каталогом под насловом *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010. Из ризнице српске православне цркве Светог Благовештења*, Српска православна црквена општина у Дубровнику и Архив Србије излазе пред критички суд јавности, уверени да ниједна култура нема будућност без самопоштовања, подједнако колико и без поштовања другог.

Каталог *Култура Срба у Дубровнику 1790–2010. Из ризнице српске православне цркве Светог Благовештења* поводом истоимене изложбе у Архиву Србије у Београду, заједнички су приредили Архив Србије и Српска православна црквена општина у Дубровнику и објавили у јуну 2012. године, у два издања, у Београду и у Дубровнику.

Приређивачи

САДРЖАЈ

ТРИ УВОДНЕ РЕЧИ

Владика Григорије

Мирослав Першић

Горан Спаић

1 ИСТОРИЈА

Дубровачко-српскоправославни односи:
један поглед на историју 23
Горан Спаић

Миграције православног становништва
из залеђа у Дубровник од средине
18. до почетка 19. века 30
Маријан Сиврић

Блок омеђен улицама Од пуча, Працатовом,
Између полача и Божидаревићевом
у попису становништва 1817. 38
Ивана Лазаревић

2 УМЕТНОСТ И ВЕРА

Црква Светог Ђурђа
(Светог Благовештења) на Посату 45
Иван Виђен

Црква Светог арханђела Михаила на Бонинову 52
Иван Виђен

Црква Светог Благовештења у Граду 59
Иван Виђен

Архитектура Цркве Светог Благовештења у Граду 72
Бранко Чоловић

Иконе 76
Аника Сковран

Јеванђеља и литургијске сребрине 116
Кармен Гагро

Нирнбершки тањери 146
Рената Анђус

Богослужбени тексти 148
Одејанија
Биљана Цинцар Костић

Антимиси и плаштаница 154
Аника Сковран

Заветни дарови 156
Кармен Гагро

3 ПОРОДИЦЕ И ПОЈЕДИНЦИ

Матичне књиге – извор за историју породица 185
Иван Виђен

Алексић 196
Иван Виђен

Барбић 200
Иван Виђен

Бердовић 202
Иван Виђен

Бошковић 205
Иван Виђен

Бравачић 213
Иван Виђен

Ковачевић 216
Иван Виђен

Марић 221
Иван Виђен

Милишић <i>Иван Виђен</i>	225
Мичић <i>Иван Виђен</i>	229
Опуић (Опуић-Константиновић) <i>Иван Виђен</i>	232
Тошовић (Лаиновић-Тошовић) <i>Иван Виђен</i>	247
Ђоровић <i>Иван Виђен</i>	250
Шкуљевић <i>Иван Виђен</i>	252
Ђорђе (Георгије) Николајевић <i>Славко Зорица</i>	254
Никодим Милаш <i>Славко Зорица</i>	258
Коста Страјнић <i>Иван Виђен</i>	260
Атанасије Поповић <i>Драган Дамјановић</i>	262
Милан Милишић <i>Хрвоје Иванковић</i>	269
Палате и задужбине <i>Иван Виђен</i>	272
Гробље, надгробни споменици и капеле <i>Иван Виђен</i>	282

4 ПЕРИОДИКА И РУКОПИСИ

Листови, часописи, календари, шматизми (1847–1941) <i>Станиша Војиновић</i>	305
Књижевност – рукописи из Архива Српске православне црквене општине у Дубровнику <i>Јелица Рељић</i>	316
О рукописима у Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику <i>Злата Бојовић</i>	326

5 ДРУШТВА И ИНСТИТУЦИЈЕ

Просветна, културна и добротворна друштва <i>Јелица Рељић</i>	331
Српске школе у Дубровнику <i>Ирена Арсић</i>	350
Музеј икона Српске православне црквене општине у Дубровнику <i>Горан Спаић, Иван Виђен</i>	362
Библиотека Српске православне црквене општине у Дубровнику <i>Славко Зорица</i>	374
Архив Српске православне црквене општине у Дубровнику <i>Мирослав Перичић, Јелица Рељић</i>	392

6 ОБНОВА

Обнова и заштита културног наслеђа Српске православне црквене општине у Дубровнику <i>Растко Барбић, Горан Спаић</i>	418
---	-----

ТРИ УВОДНЕ РЕЧИ

Владика Григорије, Мирослав Перишић, Горан Спаић

И градови имају харизму (грч. χάρισμα), благодатни дар и дух по којима их памте путници намјерници, и радо им се враћају, макар у сјећању. Тешко је рећи шта их учини посебним – архитектура, култура и традиција, поднебље, клима, гостољубље домаћина – или, највјероватније, све то заједно.

Прво чега се сјетим при помену чувеног града, древне Рагузе, усхићење је и радост због сусрета са несвакидашњим плаветнилом Јадрана, које нигдје није тако модроплаво и јасно као ту, око његових бедема. Та радост би ме у потпуности обузела већ на међи у којој се додирују Дубровник и његово залеђе, Херцеговина, када се видик почне ширити, наговјештавајући близину мора, и Медитеран. Ишчекивање, као пред сусрет са драгим пријатељем кога дуго нисте видјели, убрзо испуне свјетлост, морска пучина што се далеко на хоризонту стапа с небом, па све ближе и лијепе камене куће.

Архитектура приморских градова одише складом. Старост је зашла у поре камених здања која стољећима пркосе сунцу, киши и вјетру. Пригушено бљеишавило камена, мноштво испреплетених улица и Страдун, којим су продефиловали милиони, препознатљива су обиљежја старога Града. Док се спуштате с Пила, преплављује вас осјећај да приступате нечему монументалном. Улазите у град-тврђаву и дивите се савршенству зидина које су некоћ биле најпозданија одбрана од напада споља, с мора. У сплету улица лако се можете изгубити. Само они са бољом кондицијом попну се на сами врх стрмих камених степеница, у мир за све који желе да избјегну гужву и да се осаме. Црква Светог Влаха, заштитника града, Кнежев двор, на отвореном, без крова, Градска кафана, само су нека од старих и нових мјеста Града. Прошлост и садашњост вјешто испреплетене, чине хармоничну цјелину. Иако броји много вијекова, видљивих на сваком кораку, Дубровник ће заувјек остати млад.

Једна од особености града је и та што нема ружних архитектонских призора, неуредних и запуштених дворшита. Као да је све ту одувјек. Осјећај за лијепо је овим људима и поднебљу урођен, Богом дат. Начин на који се нижу куће, велике и мале, једносратнице и вишесратнице, одаје неки унутрашњи ред. Ако бисте било коју од њих измјестили – нарушили бисте овај древни склад. Заједно, оне чине љепоту која плијени и измиче сваком успјешном покушају уобличавања у ријечи. Посебан дојам оставља дуговјечност ових грађевина које иза својих зидина крију многобројне тајне из дуге повијести. А камен о свему ћути, готово се не мијењајући кроз вијекове, без намјере да икада иједну од својих брижљиво чуваних тајни открије.

И Дубровчани су људи посебног кова. Љепота града и мора несумњиво су се одразиле на њихов карактер. Оно што прво запажате је њихова господственост. Дубровчанин је господствен и када је лекар, професор или возач аутобуса. Њихова нарочита достојанственост примјетна је не само у начину говора већ и на продуховљеним лицима и профињеном и истанчаном осјећају за лијепо. И још нешто, сваки прави Дубровчанин одлично познаје историју свог Града. Ако их уз кафу или чак негдје на улици приупитате да вам испричају нешто из славне прошлости Рагузе, радо и са задовољством ће вам говорити о Великом и Малом вијећу, важности кнеза или о данима када дува југо током којих се није смјела донијети ниједна важна одлука у Сенату. Колико су Дубровчани поносни на свој град може се закључити из начина на који говоре о њему, из обиља података које ће вам истрести као из рукава, само ако покажете знатизелу. То је ствар опште културе и доброг васпитања. Ако их питате, причаће вам, али никако наметљиво, или – не дај Боже – хвалисаво.

Када се сјетим Дубровника и утисака који су се годинама таложили у памћењу, пред очима ми искрсне бљеишавило свјетлости и чистота камена, прошарани медитеранским растињем, паллама, модрозеленим чемпресима и мраморно плавом пучином. Специфично поднебље, љепота мора, свјетлости и камена чини се да нигдје нису тако срећно уклопљени као овдје. Усуђујем се рећи да никада ништа слично у животу нисам видео – ни љепшиег мора, ни чудеснијег града. А имао сам прилике много тога да видим. Нешто налик томе можете доживјети још само у Цариграду, на Босфору. Иако цивилизацијски и културно два потпуно различита града, несумњиво имају нешто од истог благодатног дара и љепоте. Нешто што блажи тугу и кријепи радошћу, откривајући бар на тренутак да је и на овом свијету могућа лакоћа постојања.

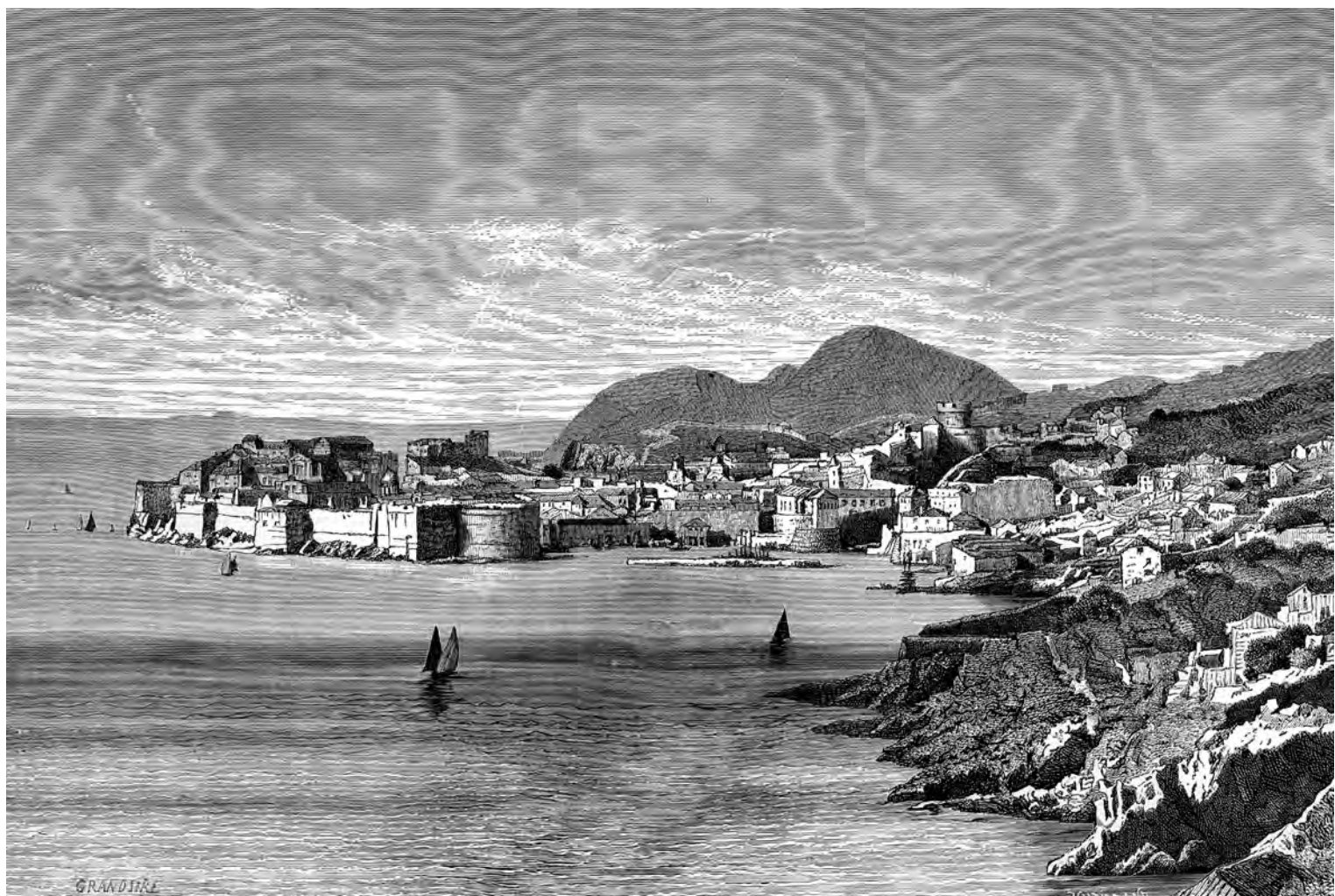
У Дубровнику је све једноставно и могуће. То је вјешта варка приморских градова. Јер, постоји ли ишта тужније од њих зими, када се чини да је живот заустављен у шичекивању сунца. Колико се год трудили, не можете запазити ни један покрет, ни најмањи знак живота у кућама спуштених жалузина. Као да су њихови станари са првим бурама и јужинама напустили своје домове на којима им љети знамо завидити. Тако се љепота претвара у туробно осјећање тежести које испуни ваздух и усели се у душу. Да би за првих сунчаних дана, када се разиђу облаци, све поново живнуло и заблистало онако како само може у приморју, нарочито у Дубровнику, златној круни Јадрана.

Дубровачко богатство и сјај одувјек су били познати надалеко. У том културном и умјетничком мозаику значајно мјесто заузели су и Срби. Једно од најстаријих свједочанстава

о заједници Срба на овом простору су Црква Св. Ђорђа на Посату и Црква Св. Арханђела на Бонинову. У самом срцу старог Града, налази се и лијепо здање Цркве Св. Благовјештења, саграђене у другој половини 19. вијека. Цркве задужбине угледних српских трговачких породица само су дио богатог наслеђа из дуге и плодне историје Срба у Дубровнику. Многи сачувани предмети датирају из времена прије оснивања Српске православне црквене општине у Дубровнику и донација су угледних, углавном трговачких, православних породица из овог града. Српска православна црквена општина – с три цркве, музејем, библиотеком и архивом, те великим бројем предмета, јеванђеља и литургијске сребрине – показала је како у разним временима прегаоцима Бог даје махове, прије свега доброжелатељима и добротинитељима. Овим каталогом ми им исказујемо благодарност, подсјећајући да поштујемо њихов примјер и да их желимо слиједити на том путу.

Посебну захвалност дугујемо о. Горану Спаићу, парохи дубровачком – и Архиву Србије, на челу са г. Мирославом Перишићем. Захваљујући њиховој пожртвованости, преданости и труду културно наслеђе Срба у Дубровнику је по први пут представљено у цијелости.

Епископ захумско-херцеговачки и приморски Григорије

Le Rive dell' Adriatico e Il Montenegro di Carlo Yriarte, Milano, Fratelli Treves, Editori, 1883, p. 281
(Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, ПБ, 942)

У балканско-источно-медитеранско-средњоевропском културном кругу, од Трста до Солуна и Свете горе, између Беча и Цариграда, од Млетака и Дубровника до Сент Андреје, текла је историја српског народа, обликовала се друштвена и културна историја Срба, градио се њихов идентитет са свим одликама поднебља и успостављале економске везе. Прожимале су се, додиривале или искључивале културе, сударали интереси, делили идентични проблеми и сличне судбине. У различитим или подударним историјским епохама, реч је и о духовним и културним средиштима Срба ван Србије или, пак, о центрима царстава из којих се ширила или је слабила моћ утичући на судбину простора.

Где има историје претпоставка је да постоје и сачувани историјски извори. Где се она снажно испољила извори су вишезначни, али су чеиће пропадали и нестајали. Токови историје и слика простора, уз свест о богатом културном наслеђу, те претходно конкретно искуство на заштити докумената на Хиландару, у Трсту и у Сент Андреји, представљали су подстицај да се при Архиву Србије пре неколико година осмисли и заснује свеобухватнији пројекат сређивања и обраде, уз истовремена истраживања, архивске грађе српског порекла ван граница Србије. Циљ је цивилизацијске природе – да се сачувано заштити од пропадања, среди, истражи и омогући другима да истражују. Досадашњи резултати рада на том пројекту видљиви су у почетном или поодмаклом процесу сређивања и обраде архивске грађе у архивима при српским православним црквеним општинама у Трсту, Бечу, Дубровнику и Сент Андреји. Пројекат је истовремено осмишљен и са амбицијом да у будућности буду настављена истраживања претходних генерација историчара у Млетачком архиву у Венецији, Државном архиву у Дубровнику и у Отоманском архиву у Истанбулу. Без детаљнијег увида у писане изворе, сачуване пре свега, али не само у овим архивима, постојећа знања о историји српског народа и историји Балкана не могу се даље битније обогативати.

Архив Српске православне црквене општине у Дубровнику један је у низу изузетно значајних архива за историју Срба у Дубровнику, историју Српске православне цркве и за друштвену и културну историју српског народа у 19. и 20. веку. Његов велики значај мерљив је готово по сваком појединачном сачуваном документу. Погледи учених људи на архиве уопште и њихову улогу могу се применити и у сагледавању значаја Архива Српске православне црквене општине у Дубровнику. Архиви су чувари памћења и доказа о нашем постојању, изворишта сазнања, баштинници искуства, идентитета, култура... И ко зна шта још, истанчаним мислима виђени и бираним речима описани. У метафори књижевнице архив је капија прошлости. Архив је и надлежство за чување докумената – у разумевању државног чиновника. Марљиви

мисаони архивист и креативни историчар осећа потребу за продорнијим речима: то нису папири, то су животи људи – упорно ће упозоравати на сваки немаран однос према документу. Документаристика и архивистика, уз научни императив – концепцијски мислити историју – за њега су начин живота. Архив, то смо ми и сведочење о нама читавим својим трајањем и оним што ће бити у будућности – у речима теолога проговарају ученост и време као искуство људског постојања. Значај архива историчар ће још једном покушати да нагласи и размишљањем о трајању и памћењу. Прво је континуирано, друго је „испресецано“ и „избраздано“. Најзад, народи који немају изграђену свест о значају архива и однегован однос према документу немају будућност и никада неће баистинити искуство – размишљаће научник и државник.

Сва та размишљања задиру у суштину преиспитивања укупног односа према архиву: државе, цркве, историчара, архивисте... Архиви су претпоставка за постојање историјске науке, без архива нема научне историографије, без научне историографије нема рационалне историјске свести, историјска свест је саставни део друштвене свести. У том низу појмова од документа до свести, у повратном дејству долази се до свести о документу. А у архивима, из угла истраживача постоји само оно о чему постоји информација, што подразумева сређене и обрађене документе. Прецизност, педантност, темељно образовање, култура историјске свести јесу незаменљиве врлине и неизоставне вредности врсног архивисте.

Прошлост није попут реликвије која се чува и нема много везе са данашњицом. Она је жива и уграђена у садашњи свет и животе људи. Не предаје се лако свом проучаваоцу, сазнајно се тешко осваја, опасна је ако се не разуме. Због тога је потребно тежити да о њој знамо више него што знамо или мислимо да знамо. Филозофија историчара је да свако друштво уколико жели да напредује мора да буде отворено према својој прошлости. Порука је недвосмислена – прошлост се мора истраживати, сазнавати, критички сагледавати, разумевати, тумачити и знање о њој преносити другима.

У основи знања о прошлости кључна реч је памћење. Потребно га је изоштравати, организовано чувати и осветљавати, јер ништа се не гради само од себе а да не проистиче из нечега што је претходило, његова је последица или из њега извире. Као што речи имају тежину, памћење има снагу. Поготово тамо где је историја вишевековна, испреплетаних, у невременима историје искључивих, па опет прожимајућих и спајајућих култура.

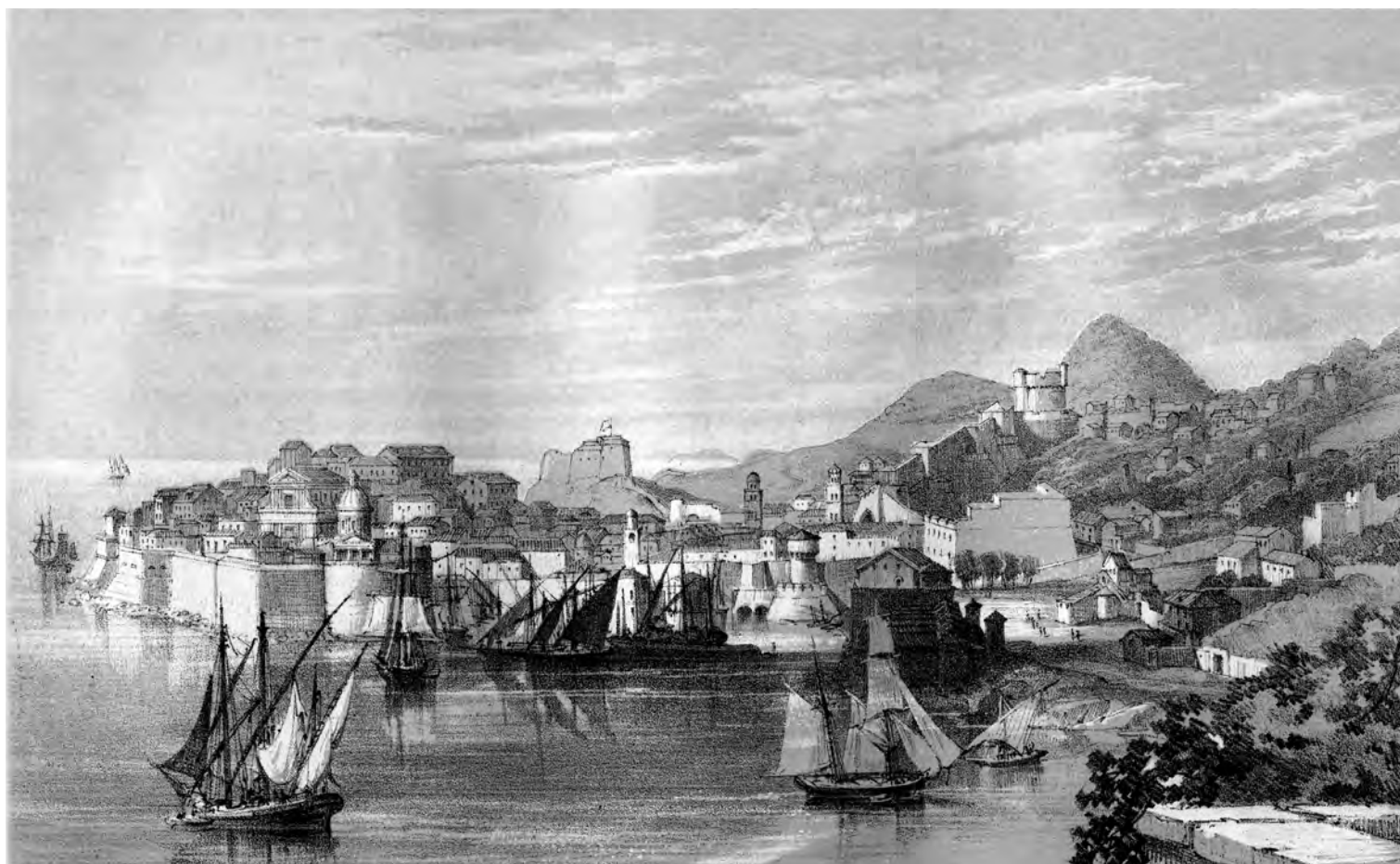

Опаснија су времена која помућују мисао од оних која ремете економска тржишта, мада нису непозната искуства да су ова друга претходила првим. Другим речима, економске кризе су мање опасне од духовних. Оне наилазе, трају и превазилазе се са више или мање штете по заједницу, у зависности од способности елита. Духовне кризе остављају за собом теже последице и дуготрајније ожиљке по национални и културни идентитет. Култура је преосетљива на кризе, али са сачуваним културним наслеђем и прошли и данашњи свет изгледају другачије него што би то били без њега – духовно богатији, са више знања и објективније сагледани.

Српска православна црквена општина у Дубровнику и Архив Србије изложбом „Култура Срба у Дубровнику 1790–2010“, представљају део резултата заједничког рада на очувању и заштити једне културе која, иначе по природи сваке културе никада није искључиво само једна, и која се, опет по природи сваке културе никада строго овичена, у дугој историјској вертикали сусреће и прожима са другим културама. Дубровник – захваљујући својој историји, неимарству и дубровачком архиву, у научном свету надалеко познатом по сачуваним средњовековним списима – заузима трајно место на светској културној мапи. Саставни део културног наслеђа Дубровника и његове историје чини и ризница цркве Светог Благовештења са својим архивом, музејом и библиотеком. Архив је био и основа из које се кренуло у идејно осмишљавање изложбе и каталога. Документа сачувана на тавану палате Бонда била су за све носиоце овог посла својеврсни водич кроз историју Срба у Дубровнику. Садржај архивских докумената дао је стручну сигурност ауторима и подстицај да се упусте у овако сложен пројекат. Захваљујући архивским истраживањима било је могуће на овакав начин концепцијски осмислити и реализовати изложбу и каталог, који по сложености и избору материјала представљају спој предмета, документа, фотографије, цртежа и писане историје. Документарно и уметничко, религијско и фактографско у овом случају стоје једно са другим, заједно чинећи целину и својом снагом, визуелним доживљајем и, верујемо, узбуђујућим додиром са прошлошћу, сведоче о трајању свим оним што њиховим посредством до нас пристиже из прошлости.

Шири пројекат Архива Србије, представљен на почетку овог текста, по суштини и циљевима заправо се подударно са толико значајним, пре више година започетим пројектом Српске православне црквене општине у Дубровнику на обнови и заштити културног наслеђа.

Др Мирослав Перишић, директор Архива Србије

Highlands and Islands of the Adriatic including Dalmatia, Croatia, and the Southern provinces of the Austrian empire, by A.A. Paton, vol. I, London: Chapman and Hall, 186 Strand MDCCCXLIX, p. 107 (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“ у Београду, P1949)

Дубровник, сам од себе јединствен и специфичан, као да посебном чаролијом у себе увлачи и у специфичност претвара оне који му се трајно предају. На први поглед тако затворен и одвојен, а истовремено сазидан од камена и свјетлости, отворени длан под звијездама, Дубровник је мјесто у којему се љепота пејзажа и архитектуре стоструко увећава чаролијом историје. На малом комаду земље и великом пространству мора Дубровчани су створили своју жилаву државу која је на рубу поробљеног балканског свијета стекла богатство и вијековима сачувала слободу. Од самог почетка Дубровник је био мјесто које је у своје окриље примало и спаишавало: па и легенда о утемељењу града започиње бјежањем избјеглица из римског Епидаура (данашњи Цавтат) на пуну хрид, та се синтагма коју је увео још цар-писац Константин Порфиrogenет крије у романском имену града (стрма стијена, Лаус, Рагуса), а истиче је и Иво Војновић описујући нестанак дубровачке самосталности под ударом Наполеона и нових времена као пуну хрид која крије слободу. Дубровник је заиста кроз стољећа био лука спаса многим, а многи су се њему предали и посветили избравши га за своју нову домовину.

Стара пословица каже како проблеми углавном не произлазе из онога што људи не знају, већ из онога што мисле да знају. Оптерећеност многим сложеним односима довела је да се често губи из вида оно битно, оно што је суштина неког мјеста (*genius loci*), оно што његовим становницима даје посебност која им је својствена. Дубровник је, између осталих, кроз дуги низ година примио и отхранио одређен број људи из његовог залеђа који су се у њему удомаћили и који су му приложили своје најбоље године. О томе увелике свједочи и ова изложба. Оснивању православне парохије крајем 18. вијека претходила су стољећа сарадње и суживота католичког Дубровника и његових православних сусједа. Чињеница да је тај живот имао својих добрих и лоших периода, својих успона и падова, весеља и туга, својих пријепора и мирења, само је још један аргумент више у његову корист. Сама близина и љубљеност крајолика, свијест о поријеклу и језику и економски просперитет стварали су, успркос вјерским или политичким разликама, једну живописну повијест живота која остаје мимо сувопарних историјских читанки.

Када су се 1839. године татори Српске православне црквене општине обратили дубровачким градским властима с молбом да им се дозволи градња нове парохијске цркве у самоме граду, један је од њихових главних аргумената био да би нова црква „служи́ла градскоме украсу.“ Таква формулација сасвим јасно показује на начин како та, тада бројчано мала заједница, доживљава себе и своју друштвену околину. Испуњени благодатном љубављу према Православној цркви и поштовањем према високом нивоу урбане културе ранијих вјекова, свјесни сопствене позиције

у граду и друштву те препознајући знаке времена у којему су живјели они желе пребогатом дубровачком културном мозаику приложити свој камен.

Ова изложба и пратећи јој каталог по први пут до сада на једноме мјесту излажу резултате и примјере те двостољетне животне реалности која се у Дубровнику изграђивала и живјела, онога што је „славно православно дубровачко обшество“ (како га часте савременици) створило и сачувало. Чињеница да до сада то нико није направио на овакав начин, свједочи колико о великој вриједности и обиму тог културног наслеђа, толико и о многима који су мислили да знају. Наши је циљ овом изложбом указати на разне облике богатстава која су нам била пружена. Када данас гледамо оно што су нам оставили наши православни претходници у Дубровнику у протекла два вијека, на први поглед видимо углавном зграде и цијењену умјетничку оставиштину. То је потпуно у духу данашњега времена, али притом пречесто губимо из вида да су то све дјела настала и сачувана као резултат велике духовности и велике вјере у Христа Господа. Достигнућа малог дубровачког обшества била су могућа само уз помоћ чврсте вјере која се не губи у рутини свакодневнице и животним потешкоћама, него се у њима изграђује и увећава. И она као таква стоји у самом темељу укупног стварања дубровачких Срба. Култура која се рађа са тим састојцима потпуно је сагласна с вјековном дубровачком културном средином и чини се да се с њоме често сљубљује готово у свему, осим у вјерском обреду.

Експонати изложени на овој изложби и описани у овом каталогу, многи ће се сложити, нису објективне историјске чињенице, али понекад говоре много више од њих. Нисмо зато жалили труда да већину од њих овдје први пут споменемо и опишемо, стварајући тако нови и већи фонд знања. Ми их излажемо заинтересованој јавности да говоре умјесто нас о култури православних у Дубровнику. Стога су ти експонати који овдје представљају архив, библиотеку, музеј, цркве, гробља и палате дубровачке православне црквене општине као мисионари пред савременицима, али и будућим генерацијама. Данас сви знамо да нема бољег дијалога с прошлошћу од искрене молитве и бриге о културним добрима. Управо зато овај каталог нема за циљ само да посвједочи догађаје прохујалог времена, већ и да буде говор о благодатним људима који су стварали и градили. Он има циљ указати како се историју културе једнога народа не може свести на пуку фактографију јер јој у томе случају пријети да остане само у причи (*eis storia*) без стварног утицаја на садашњост и будућност. У томе би случају свако, па и најбогатије културно наслеђе било беспотребно и безвриједно, не би поучавало и оплемењивало. А то би било у супротности с дубровачким духом који увијек гледа унапријед и у изврсност. Искрено се надамо да је труд

уложен у припрему ове изложбе прави пут према трасирању нових погледа на наше културно наслеђе и да ће бити важан допринос његовом упознавању и очувању.

Дуготрајне и сложене припреме за ову изложбу додатно су нас увјериле у велику потребу која се за једним оваквим пројектом већ годинама осјећала. Иако су цркве, гробља и зграде које припадају Српској православној црквеној општини сами за себе музеј на отвореном у центру Дубровника, највећи дио ових експоната управо је овдје по први пут показан јавности на једном мјесту.

У вишегодишње напоре Управе наше црквене општине на обнови и валоризацији културне оставштине, прије двије године укључио се Архив Србије, па су нашоом сарадњом истраживања добила већи полет и право усмјерење. Као најљепши плод те сарадње је београдска изложба и пратећи јој каталог, па не пропуштамо ни ову прилику да им се од срца захвалимо. Што смо више истраживали и сазнавали, било нам је јасније колико има непознаница у познавању историје православне заједнице у Дубровнику и колико је важно и због нас и због других те празнине квалитетно попунити. Окупљени су квалитетни сарадници, велики посао је обављен и данас са задовољством можемо публици пружити на увид изложбу и каталог али и свијесни да због недовољних архивских и других истраживања многи послови нас још чекају како бисмо били чврста карика брода усидреног на овој пустој хриди која крије слободу.

*протојереј-ставрофор Горан Спаић
парох дубровачки и старешина
Цркве Светог Благовештења у Дубровнику*

ИСТОРИЈА

1

ДУБРОВАЧКО-СРПСКОПРАВОСЛАВНИ ОДНОСИ: ЈЕДАН ПОГЛЕД НА ИСТОРИЈУ

Горан Спаић

Дубровник је одавно постао синоним за љепоту, складни град уклесан на хридима јадранске обале, под заштитом Светог Влаха (Власија). Бројни европски путописци надметали су се ко ће боље описати љепоту града и његове знаменитости, па је тако до наших дана он остао фасцинација посјетилаца, особито књижевника и pjesника. Дубровник је са својом околином, Астареом (најстаријом територијом око града), Конавлима, Дубровачким приморјем и Елафитским острвима творио Републику, која је кроз један цијели миленијум одолијевала далеко моћнијим државама и царствима, у првом реду Млетачкој републици и османској Турској. Успијевала је сачувати своју слободу, тај највећи знамен и идеал живота, великом жртвом којој је било посвећено цијело дубровачко становништво, сељаци, грађани и властела. Своју слободу плаћали су и златним дукатима, често у исто вријеме и на више страна, али очували су своју самосталност у политичком, финансијском и културном погледу. Плаћали су за слободу јер, по ријечима Милана Прелога, „злато је бранило град поузданије од његових војника, па и градских зидина”. То је значило да су сами бирали кнеза и вијећа, сами доносили законе по којима ће се владати, сами креирали спољну политику (од Задарског мира 1358). Ова јадранска република остала је примјер како се воли и цијени слобода, како се чувају вриједности на којима почива и у које вјерује заједница људи. Осим разборите и мудре дипломатије на међународном плану, за очување својих погледа и начина живота дали су све да би живот у граду организовали на начелима за које се исплатило живјети и умирати. Дубровчани су прегалаштвом и животима својих најугледнијих становника, у првом реду племића, чували слободу Града и Републике, али је очувању града-државе допринијела и скромност која их је красила у свакодневном животу, изражена градским статутом из 1272. године, који појединца усмјерава и ограничава у интересу општег и јавног добра. Зато је управо слобода, као хришћански начин постојања и једини пут задобијања Вјечног живота, била вриједност која је толико поштована у древном Дубровнику. Слобода никла у познању тајне Христове жртве на крсту за све људе и народе породила је једну посебну културу, која је дуго била свједочанство преданости истини и пожртвоване љубави. О томе данас свједоче

и бројни знакови светости уклесани по јавним и приватним зградама, првенствено скулптуре Светог Влаха (Власија) и Христиво монограми постављени по градским кулама и вратима, сасвим у духу мудрости из 127. псалма да је узалудно градити град уколико га Господ не чува. Слободи у част и бесмртни је Ђиво Гундулић спјевао неке од најљепших стихова, непријепорно дирљиве библијске мудрости гдје истини и слободи ништа овоземаљско није претпостављено.

Иако малена простором и бројем становника, Дубровачка република остала је велика по подухватима својих најумнијих грађана, преданих државника и даровитих умјетника и научника, који су створили задивљујућа дјела која су данас културно наслеђе цијелог човјечанства. Стијешњени уз море и гола брда, својом умјешношћу у трговини и на мору и на копну створили су богату и неосвојиву тврђаву, која је бјегунцима и невољницима са свих страна свијета кроз дуго времена била уточиште. Били су свјетло слободе и културе околним градовима и људима, који су у њега разним потребама пристизали, остављајући снажан стваралачки утисак који надахњује. Библијским ријечима казано, Дубровник је вјекovima доиста био *град на гори*, широки простор свог залеђа, за Херцеговину, за дјелове Боке, Босне и Далмације. То је био када се у њему спасаваала жива глава пред прогониоцима, бјежало од немаштине и зулума, куповало и трговало или одлазило бродовима у свијет с великим сновима у малим завежљајима. Појам *пусте хриди* која прима невољнике и омогућава им да се спасу и развију постао је и остао синоним Дубровника, па му је чак – како тврди византијски цар Константин Порфирогенит – и дао име. И све се то створило и сачувало упркос ратовима, пљачкама, пожарима, епидемијама и посебно земљотресима који су у апокалиптичним размјерима потресали град који се мукотрпно подизао из пепела. Разорни земљотрес који се догодио почетком априла 1667. године заувјек је остао црни дан у колективном сјећању Дубровчана јер је збрисао са лица земље главнину града, којег никада нису успјели обновити у слави и љепоти која га је до тада красила. Према неким, управо је та катаклизма и обнова града, уз трауму нестанка Републике под ударом Наполеона, била извор посебне дубровачке инсуларности и меланхолије, која се осјећа и данас.

I/1 – Уговор о миру између Дубровника и великог жупана Стефана Немање и браће му Страцимира и Мирослава, 27 септембар 1186. (Државни архив у Дубровнику, фонд Diplomata et acta, 12. век, бр. 35)

Дуги су и бурни били односи Дубровачке републике и средњовековне српске државе, а овдје ћемо покушати проникнути у њихов однос са аспекта једног међудржавног уговора. Наш поглед упиремо према њиховим вјерским односима, с намјером да у мјери колико је то данас могуће, без терета националних разрачунавања модерног времена када су вјечне истине хришћанске вјере почеле служити пролазним националним идеологијама. Нажалост, свједочанство вјерске истине и борбеност националне идеологије (саме по себи неспојиве) у 19. вијеку често су поистовјећиване и сливене у једну стварност, па су тиме доводиле до големих забуна. Црква и њено изворно свједочење тада губе на снази, слаби интерес за догму и значај вјерских истина, појачава се значај религиозне форме огрнуте у традиционалне обичаје, а све то даје велику подршку националним идеологијама. Познато је да је Дубровник знатан дио својег економског просперитета у средњем вијеку заснивао на трговини и трговачким повластицама које је, уз остале државе, уживао у Србији и Босни. Многи стари уговори и писма остали су свједочанство развијених и дубоких веза које су владале између мале Републике Светог Влаха и великих држава у њеном залеђу. Готово сви српски владари били су у живој вези са дубровачким Сенатом, обично трговачким уговорима, али и бројним државним проблемима који су их се тицали. Познато је да су Дубровчани помогли цару Душану у успону до трона и били му стални савезници током владавине. Своје добре односе са младим и предузимљивим

српским краљем искористили су Дубровчани да потврде повластице на полуострву Пељешцу, које су већ раније договорили са босанским баном Стефаном Котромановићем, те потпишу уговор по коме су полуострво Пељешац и град Стон из Захумске земље дошли у власништво Дубровчана. Полуострво Пељешац (архаични назив је Стонски Рât) било је за Дубровчане од посебног стратешког и привредног значаја и зато су уложили велике напоре да, након што су га стекли, утврде Мали и Велики Стон дугим бедемима и кулама, по узору на дубровачке зидине, и тако га заштите од освајања и пљачки. Уговор за Пељешац постигнут је 1333. године између краља Душана и дубровачке владе (тада још номинално под венецијанским покровитељством) за 500 златних перпера годишње накнаде, а Дубровчани су се, између осталог, обавезали омогућити слободно исповиједање православне вјере на полуострву. Познато је да је Свети Сава 1219. године основао епископију Хумску са сједиштем у Стону и да је знатан дио тамошњег становништва био православне вјере.

Дубровачке власти проводиле су рестриктивну вјерску политику, што је потпуно карактеристичан средњовековни принцип руковођен начелом: чија је власт у држави, његова је и вјера (*cuius regio eius religio*). Тако су врло брзо снагом државних закона условили православне и практично их принудили да пређу на католичанство. Онодобни „прелазак“ из католичанства у православље и обрнуто на овим просторима измиче нашем критичком суду и захтијевао би посебне истраживачке студије које би овај предмет додатно освијетлиле. Али сасвим је сигурно да свака успоредаба са добом просветитељства и модерних погледа у оквирима националних држава води до кривих закључака, поготово ако се ти догађаји не ставе у широки контекст односа Истока и Запада, Рима и Цариграда, и онодобних „крсташких“ похода на овоме нашем микропростору, који је означио границу свјетова и царстава. Међутим, овдје желимо указати на једну посве другу чињеницу, а то је да су Дубровчани плаћали по уговору са царом Душаном трибут (доходак) српским манастирима пуних 470 година, дакле до самога укидања Дубровачке републике.

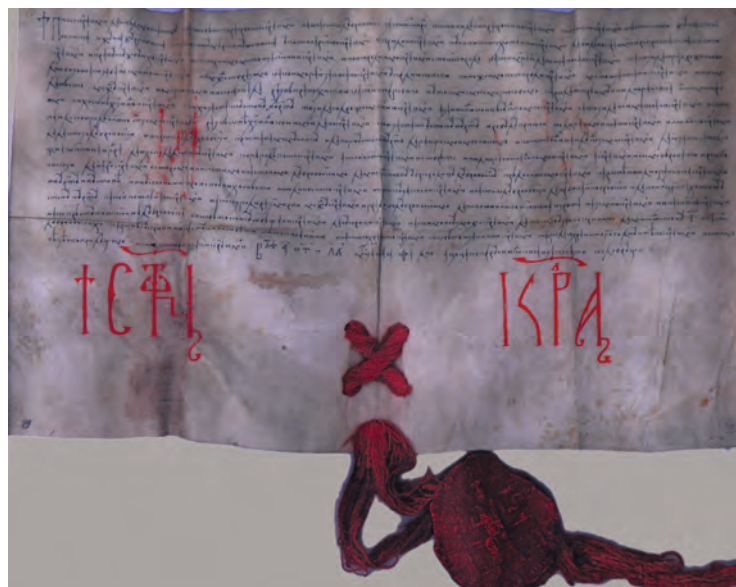
Дубровчани су, по жељи Душановој, израженој у споменутом уговору, плаћали договорени износ јерусалимском Манастиру Светих архангела Михаила и Гаврила, задужбини краља Милутина, а касније због тешких прилика у Светој земљи, Дубровчани су своју обавезу извршавали према српском светогорском Манастиру Хиландару. Трибут се много година послје код обје стране сматрао прилогом (милодаром, који је назван *хиландарска свијећа*) монасима који моле Бога и Пресвету Богомајку за очување и добробит Дубровника. Протоколарни посјет хиландарских монаха дубровачкој влади, који се догађао сваке двије године, био је дио државног церемонијала Дубровачке републике. Сасвим сигурно је пролазак светогораца у литији кроз Дубровник изазивао пажњу и знатижењу становника, те су о томе забиљешке остави-

ли и стари хроничари. Дубровчани су припремали посебан дочек за монахе и њихову пратњу у Маломе вијећу. Након што би се размјенили пригодни поздравни говори, монаси би отпјевали антифоне и тропаре Пресветој Богородици те кнеза и вијећнике даривали поклонима које би донијели са собом, обично свјеже и сушено воће, као знак добрих жеља према домаћинима. Након што би се провјериле важеће манастирске пуномоћи и успоредио преломљени златник (према другој половини која се чувала од претходног пута), приступало се државној благајни и презимао прилог. Слиједиле су ријечи благодарности и поштовања, након којих би монаси напустили Дубровник. Дакле у овоме дубровачкоме државном протоколу хиландарски монаси, а с њима и српски народ, живјели су мали остатак славног средњовјековља који се сачувао још од Душанова царства. Сенат Дубровачке републике, поштујући потписане обавезе исплаћивања трибута српским манастирима и након што су Срби пали у таму турскога ропства, показује велику државничку одговорност и моралну досљедност у којој се показује духовна мисао што је за свога трајања створила културна дјела достојна сваког поштовања. Очигледно је да су и јавни морал, политика и економија били и те како прожети хришћанском вјером, а не само пролазним интересима, како се Дубровчанима често приговарало.

У вријеме слободне Републике православни вјерници, иако немају цркву на њеној територији, организују свој вјерски живот како им прилике омогућавају. Окупљали су се по приватним кућама, а по запису папинског визитатора Ђованија Франческа Сормана из 1573. године православни („морлаци“) су се окупљали око једне запуштене цркве на Пилама (Св. Михаила или Св. Ивана), која је у таквом стању да је римски високи прелат наложио њену поправку или рушење. Током археолошких истраживања у парку Градац, које је прије неколико година провео Археолошки одјел Дубровачких музеја, нису нажалост пронађени никакви остаци који би могли одговарати споменутој цркви.

Без обзира на рестриктивност мјера дубровачке владе према досељеницима, православни су масовније пристизали у Дубровник током друге половине 17. вијека, а континуитет можемо пратити кроз цијели 18. вијек, особито за вријеме и послје млетачко-турских и аустријско-турских ратова, када су настајали масовни покрети народа изазвани новонасталим приликама. Долазећи у све већем броју, налазили су послове као курири, радници, добављачи, а посље разорног потреса 1667. године као радници и зидари, да би радили на обнови града. Тако је, на примјер, двјесто православних радника из залеђа радило на рашчишћавању рушевина Катедрале Велике Госпе, на спасавању новца из државне касе и драгоцјених светитељских моштију. То је Стјепан Градић, философ, књижевник и дипломатски представник Дубровника у Ватикану, сматрао неопрезношћу, јер су Турци по повратку тих радника у Херцеговину могли тражити податке о дубро-

1/2 – Повеља српског краља Душана, којом се потврђује уступање Стонског Рата (полуострва Пељешца) Дубровчанима издата 22 јануара 1333. у Попогу, у Македонији (Државни архив у Дубровнику, фонд *Diplomata et acta*, 14. век, бр. 101, скупина бечких ћирилских исправа бр. 998)

вачком државном новцу, што је за Дубровчане представљало велику опасност. Стјепан Градић, чије су заслуге за спасавање и обнову града немјерљиве, у писму Дубровчанима из Рима 1672. године показује склоност идеји да се дозволи градња православне цркве негде на територију Републике, како би се привукло што више становника из залеђа и на тај начин спасио Дубровник од потпуне пропасти која му је тих година пријетила. Те 1672. године два калуђера из Попова поља упутили су молбу дубровачкој влади, а преко ње и Светој столици, да се дозволи подизање православне цркве у Дубровнику. Градић је писао влади да у томе не види проблем јер таквих цркава има у Риму и другим католичким градовима, но конзервативни дубровачки сенатори одбацили су такву могућност. Иако су се понекад ове забране сената Дубровачке републике изградњи православне цркве и гробља, као потенцијалног отварања масовнијем усељавању из Херцеговине у Град, објашњавале неком вјерском нетолеранцијом, оне су имале своју јасну спољнополитичку логику: велики број досељеника значајно би смањено броја поданика, тј. порезних обавезника турској држави, чиме би се замјерили моћном сусједу, коме су плаћали харач и у чију су се заштиту уздали. Та потенцијална опасност код јеврејске заједнице у Дубровнику није постојала због њиховог малог броја и осталих специфичности (нпр. велике мобилности). Политичку и економску димензију овог проблема истиче и Вук Винавер када каже: *Ограничавање православних досељеника није било диктирано толико вјерском нетолеранцијом неких кругова колико настојањем да се одржи суверенитет државе према Турској и да се очува потпуна контрола над свим становницима Републике а државна католичка вјера и даље остане не само доминантна него и једина.*

Гроф Сава Владиславић (Дубровник, 1669–Санкт Петербург, 1738)

Таква превага у сенату на страну конзервативнијих над либералнијим сенаторима, који су имали бројне пријатеље међу угледним православцима и били склони удовољити њиховим жељама у погледу подизања цркве, поновиће се више пута до времена оснивања црквене општине и парохије. Најпознатији је случај одбацивања молбе „грофа Илирског” Саве Владиславића, високог достојанстваника на двору цара Петра Великог, који је 1711. године тражио дозволу за изградњу православне капеле са гробницом за породицу на свом имању на Посату, што ће историчар Косто Војновић довести у везу са самим укинућем Републике, када се Дубровник нашао уклијештен између француских и руских империјалних војних снага. Захтјеве које је поднио Сава Владиславић за подизање православне цркве подржавао је писмом дубровачкој влади и сам руски цар, но упркос томе Савиној жељи није удовољено, па он љутито напушта Дубровник и са собом у Русију води своју стару мајку. Но та иста влада управо је Владиславићу (који је, према неким истраживањима, и рођен 1669. године у Дубровнику) мало раније дала повластице слободног живота у Дубровнику, а тих година из пера дубровачког исусовца Игнатија Градића настао је и еп *Плам сјеверски*, посвећен управо цару Петру Великом, као ослободитељу славенских народа од Турака. У слици цијеле ситуације ови подаци нам и на овом примјеру показују сложеност и слојевитост дубровачких ставова, који, очито, нису били сасвим једнозначни.

Иако ће и током 18. вијека дубровачка влада проводити рестриктивну имиграциону политику и уредбама сузбијати масовнији прилив православних досељеника, очигледно је да је то све теже постизала, јер бити становник Дубровника (*habitor*) и без могућности да се без преласка на католичку вјеру постане пу-

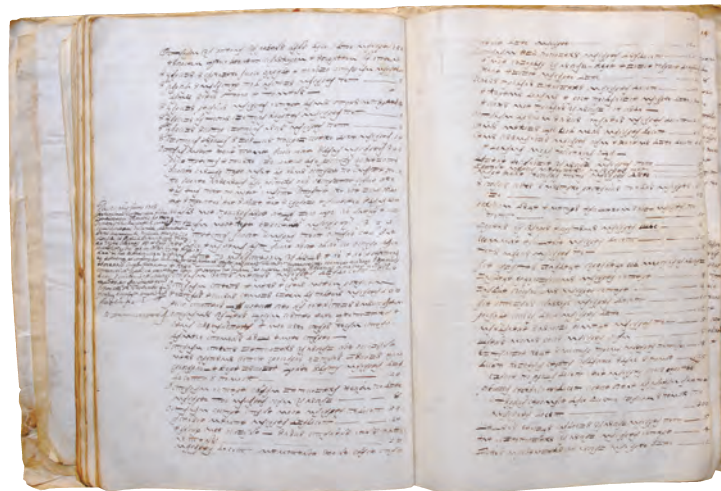
ноправан држављанин (*civis ragusinus*) многима је ипак била боља опција него живот под турском влашћу. За дуго времена заједница православних вјерника ослањала се на своје залеђе, живјела и стварала у Дубровнику градећи темеље на којима ће никнути прва парохијска црква, што је био њихов стални наум и велика жеља. У вријеме кад нису имали цркве, богослужбеног мјеста, гдје би се приносила Христова бескрвана жртва, градили су Живу цркву, заједницу вјерника прожету љубављу и повјерењем. Темelj су градили на интеграцији с мјестом у коме су живјели, у добрим и одговорним односима са католичком средином, не заборављајући на своју православну вјеру, идентитет, али ни своје сународнике и сроднике које су по сопственим могућностима издашно помагали.

Током 18. вијека све су бројнији случајеви православних трговача који у Дубровнику (повремено, привремено, а неки и трајније) развијају своје послове и њихова имена остала су записана у књигама дубровачке ковнице новца, гдје су позајмљивали велике износе за своје уносне трговачке послове. Царинске и карантинске књиге препуне су уписа о њиховој роби, издржаном карантину, подигнутим и враћеним кредитима, изнајмљеним кућама и трговинама. Најпознатија међу православним трговцима тога времена свакако је породица Саве Владиславића, али и неке друге које су разгранале своје породичне и пословне мреже од Сарајева, Фоче, Мостара и Требиња до Дубровника и у својим рукама држали велик дио трговине из унутрашњости према Дубровнику и одатле на запад, најчешће према Италији.

Не заборављајући своје поријекло и чувајући православну вјеру, они често тестаментом остављају велике прилоге црквама и манастирима. Посебно је упечатљив примјер добротвора Хаци Јова Дучића Витковића, који је држао у закупу кућу Симе „Морлака” испод Ревелина, тврђаве на источном улазу у Дубровник, гдје је угостио и босанског митрополита, вјероватно Висариона. У Државном архиву у Дубровнику сачуван је његов тестамент на ћирилици из 1707. године, којим дарива дубровачке католичке цркве Велике Госпе (саборна црква), Госпе од Данача, самостан Мале Браће, након чега слиједи подужи списак православних манастира и цркви у Херцеговини, Фрушкој гори, Сарајеву, светом граду Јерусалиму и гори Синају. Ово је живо свједочанство његове вјере која га је руководила у животу и примјер заједнице која је на тим основама живјела и развијала се у дубровачкој средини. Сличне су тестаменте, да наведемо само неколико примјера, оставили и Томо Вуковић 1752. године, поријеклом из Требиња, Сава Петровић 1770. и Лука Милашиновић 1776. године, обојица из Херцег Новог.

Један примјер рјечито говори како су православци у доба Републике, упркос чињеници да нису могли изградити цркву, ипак организовали црквени живот, уз вјероватно прећутну сагласност дубровачких власти. Власт је пазила да православни имају

најнужнији вјерски обред, али тако да ситуација не измакне контроли и православци стекну вјерски конформизам, чиме би изгубили контролу над њиховим доласцима и пословима у Републици. Мала православна заједница користила је сваки долазак епископа и свештеника у Дубровник, планиран или изненадан, да се служи Света литургија, обично у кући неког од народних првака, гдје би се народ сабрао и причестио Светим тајнама. О томе ријечито говоре чињенице са маргина догађаја забиљеженог у дубровачком архиву и турским бујурудјама о скривању патријарха Василија Јовановића Бркића у Дубровнику, посљедњег Србина на трону пећких патријараха прије владавине фанариота и укидања патријаршије 1776. године. Велики је број избјеглица од Турака који су уточиште и спас нашли у Дубровнику. Патријарх Василије је у 18. вијеку несумњиво најславнији међу њима. Вративши се из прогонства са Кипра, оклеветан је да ради на народним побунама те се морао скривати пред Турцима у Црној Гори, код црногорског владара Шћепана Малог. Кад су Турци запалили Манастир Острог у потјери за њим, патријарх је бјежећи, у септембру и октобру 1768. године, пронашао уточиште у Дубровнику, у кући православног трговца хаџи Дмитра Петровића на Посату. И док Дубровчани желе да Турке заведу на криви траг и јављају им да се бјегунац крије у Црној Гори, Турци наређују Дубровчанима да претресу кућу хаџи Дмитра. Дубровчани су принуђени провести овај налог, те том приликом код хаџи Дмитра пронађоше књиге, одежде и црквене утвари. Нема сумње да се код честитог хаџи Дмитра, у кући на Посату, повремено, како су то прилике дозвољавале, служила Света литургија, на којој су се окупљали вјерници. Ова ситуација са српским патријархом Василијем за Дубровник је тако типична и уобичајена. Дубровчани су службено провели истрагу и утврдили да патријарха нема у кући Петровића и да се не скрива у Дубровнику. Шта више, морали су примити османске службенике који су извршили претрес куће и домаћина ставити у притвор, док су, претпостављамо, истовремено патријарху Василију омогућили да напусти Дубровник. Упорне су биле молбе породице хаџи Дмитра, брата, супруге и синова, затим његових пријатеља из цијелог требињског кадилука, који га у својим молбама називају „светим старцем“ од близу седамдесет година који гледа само своја посла. Интересантно је да су и дубровачке власти моиле везирски диван да се осуђеник ослободи тамнице јер је лоша здравља и предлагали да му се врате неправедно одузете ствари. И заиста, у априлу 1769. Мехмед-паша Силахдар, преко љубинског кадије, шаље у Дубровник ослобађајућу пресуду и наређује да се хаџи Дмитар пусти из тамнице и врате сви предмети који су заплијењени приликом претресачине. Биране су и дирљиве ријечи којима старца брани породица и пријатељи пред прогонитељима, а које је он сигурно завриједио својим животом и дјелима. Ова епизода сликовито говори о тадашњој малој православној заједници у Дубровнику (према

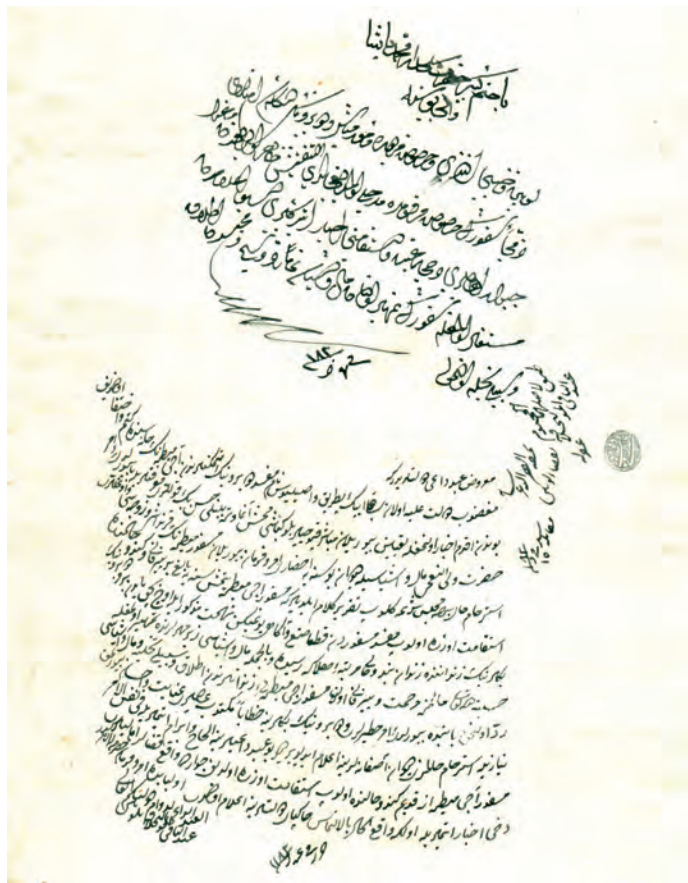

1/3 – Тестамент хаџи Јова Дучића Витковића, дубровачког православног трговца, од 20. новембра 1707. (Државни архив у Дубровнику, Testamenta notariae, vol. 73, fol. 138–141)

попису становништва из 1799. године у Дубровнику је било 108 православаца), о њеној способности да се у датим околностима носи са проблемима, у контексту времена и мјеста живљења. Дубровчани су водили толерантну политику према свима и на сваки начин настојали задовољити све стране од којих има интереса, а притом заштити појединца ако то за Републику није погубно. Однос дубровачке средине увијек је био вишеструко слојевит, никад једнозначан.

И хаџи Дмитар, као и већ споменути хаџи Јово Дучић Витковић, али и многи други православни тога доба, међу испред имена ријеч *хаџи* као идентитетску маркацију да су посјетили света мјеста у Светој земљи и да је њихова права отаџбина небески Јерусалим. Оно што хаџи Дмитра Петровића чини још већим у души сваког дубровачког православаца јесте сазнање да се управо из његове куће пола вијека касније оженио Васиљ Бошковић, придошлица из Херцеговине, који је био врстан кројач не само народних ношњи, већ је као самоуки лекар „сваку рану од ножа или пушке знао заштити и биљним приправцима излјечити“. Као наочитом младићу, вриједном и честитоме у своме занату, запало га је оженити се из најугледније православне куће под Дубровачком републиком. Прота Ђорђе Николајевић пише да је у толиком уважењу фамилија Петровић код тадашњег маленог општества налазила да свештеник не би Свету Литургију започео, док не би стара госпоја (Ана Петровић) у цркву дошла, и то никоме противно није чинило.

Божо Бошковић, велики добротинитељ и главни православни трговац у Дубровнику у 19. вијеку, син Васиља и Ане Петровић, био је ожењен Теодором, кћерком Трифона (Трипка) Путице, трговца из Дубровника. За Трипка Путицу прота Николајевић вели: *био је љубљен и поштован не само од хришћана, него и од Турака, и велико повјерење је живио у свакога. Његова ријеч код Тура-*

Бујурулдија (наредба) Силахдар Мехмед-паше, босанског намесника, о ослобађању хаџи Митра из дубровачке тамнице, издата љубинском кадији на темељу његовог решења да хаџи Митар није крио у својој кући одбелог пећког патријарха Василија (14. април 1769/7. Зулухице 1182; Бујурулдија, 237, оверени препис љубинског кадије Абдулбакија) (Државни архив у Дубровнику, фонд Diplomata et Acta)

ка важила је много, и зато многим хришћанима живот је спасио, или правиче рећи откупио. Асан-бег Ресулбеговић из Требиња, Алипаша Ризванбеговић, везир херцеговачки из Стоца, Смаил-ага Ченгић из Гацка, и друга моћна и прва господа Турска, звали су га својим пријатељем; и увијек кад би у Дубровник долазили он их је частио, или им част слао. Оваквих људи имена, који су живјели не само за себе, него и за срећу угњетаног народа, треба у вјечиту читуљу да се запишу, нека им је спомен код своје браће славан. Ови цитати проте Ђорђа откривају да су православци у Дубровнику били тако успјешни и потомцима чинили добротинства а себи вјечан спомен саградили зато што се богатству које су стекли нису духовно потчинили и што су међу свим народима и вјерама градили пријатељства. Оваквих примјера честитости има доста у 18. и 19. вијеку, јер богатство им је служило да учине корист општетству и своје граду који су искрено вољели и што су живјели не само за себе него за своју браћу, комшије, суграђане.

Оснивање православне парохије поклапа се углавном с временом пред гашење слободарске Дубровачке републике и интеграције у велике државне заједнице, које дубровачки дух окивају у атмос-

феру одумирућег града, погледа усмјереног према славној прошлости, с никад напуштеном идејом његове обнове. Парохија је формално основана 24. јуна 1790. године, у складу са законом о братовштинама, како наводи епископ Никодим Милаш у својој дјелу *Православна црква у Дубровнику у XVIII и почетку XIX вијека*. Чланови новоформиране парохије били су махом трговци поријеклом из Херцеговине и све развијених трговачких градова Мостара и Сарајева, који су своје послове разгранали на трговачким путевима на којима су се Дубровчани кретали широм огромног Турског царства и прометним лукама Средоземља. Није наодмет истакнути да оснивање дубровачке православне црквене општине и парохије није настало у кратком временском периоду, већ је имало коријен у дуготрајним друштвеним процесима последњег раздобља постојања Дубровачке републике, које обухвата вријеме од великог земљотреса до француске окупације (1667–1806). За добијање дозволе и оснивање православне општине, а потом и уређење прве православне цркве на Посату, важну улогу имало је руско конзуларно представништво отворено у Дубровнику 1788. године. То је прво дипломатско представништво царске Русије на Балкану, настало на темељу уговора из Ливорна 1775. године, који је у име Дубровачке републике потписао Франо Рањина са командантом руске флоте адмиралом Алексејем Орловом. Уговором су Дубровчани жељели изгладити све лошије односе са царском Русијом и заштитити своје интересе на пловним путевима у Средоземљу, гдје су Руси били све присутнији. Такође, након Кучук-Канарцијског мира, склопљеног са Турском 1774. године, Русија је и формално била заштитница православних народа под Турском те жели из непосредне близине пратити развој догађаја на границама онемоћалог Турског царства.

Још није са редовним литургијским службама заживјела православна заједница око прве парохијске цркве на Посату, које су се повремено отежано одржавале због отпора дубровачких власти према слободи православног обреда, када су успједиле драматичне године кризе и пред искушења ставиле цијели град, а засигурно и малу, још нејаку заједницу православних у њему. Француске јединице, под командом генерала Лористона, ушле су 26. маја 1806. године у Дубровник. Након траума француске окупације и пљачке, узалудни су били покушаји дубровачке дипломатије да на Бечком конгресу 1815. године обнове Републику, због аустријских настојања да се територијално прошири на Балкан. Тако да је и званично од Бечког конгреса престала постојати Дубровачка република као слободна и самостална, након чега је њена територија била припојена Аустрији кроз Краљевину Далмацију и у саставу Хабзбуршке монархије остаје до 1918. године.

Просветитељске идеје о држави као заједници слободних људи, које је са собом донијела француска управа, а потом у нешто другачијем облику и аустријска подунавска хабзбуршка држа-

ва, допринијеле су да се грађански слој православних трговаца организује и развија у једну заједницу која је за релативно кратко вријеме успјела да сагради двије нове цркве, отвори добро-творне установе, оснива своје школе, школује студенте, обучава младе занатлије. Та дубровачка православна минијатурна европско-оријентална субкултура у малом, а опет у великом Дубровнику, била је стално у слојевитој позицији. Наиме, та двојност – егзистенцијални дуалитет – једна је од најтежих позиција и за појединца и за народну цјелину. То значи вољети више ствари истовремено, које се својим постојањем можда поти-

ру и негирају. То је мука духу али и стваралачка раскош, то је изазов живота али и благодат, на први поглед парадоксално, али то је једна од најплоднијих позиција. Изграђени у једном дуалитету и уграђени у читав низ дуалитета, што дубровачки поглед на свијет несумњиво јест, православни Дубровчани изградили су ту своју чврсту позицију коју данас видимо у остварењу архитектонске, сакралне и умјетничке баштине. На нама је да стално пред очима имамо и оно што је постојано стајало у духовној основи те славе општества дубровачког.

Литература:

- Arsić, I., *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX. века*, Srpska pravoslavna crkvena opština Dubrovnik i Ars Libri Beograd, Dubrovnik/Beograd/Trebinje, 2007.
- Bersa, J., *Dubrovačke slike i prilike*, Zagreb, 1941.
- Винавер, В., *Дубровник и Турска у XVIII веку*, посебна издања Историјског института САНУ, Београд, 1960.
- Vojnović, K., *Crkva i država u dubrovačkoj republici*, Rad JAZU, knj. 42 (1895), str. 1–91.
- Вукомановић, Р., „Дубровник”, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 77–106.
- Динић М., *Дубровачка средњовековна караванска трговина. Југословенски историјски часопис*, vol. III, св. 1–4, Београд, 1937, стр. 119–146.
- Дучић, Ј., *Гроф Сава Владиславић – један Србин дипломата на двору Петра Великог и Катарице I*, Дерета, Београд, 1999.
- Engels, J. Ch., – Stojanović dum I., *Povijest Dubrovačke Republike*, Izdanje knjižare J. Tošovića, Dubrovnik, 1923.
- Foretić V., *Ugovor Dubrovnik sa srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, Rad JAZU, knj. 283, Zagreb, 1951, str. 51–118.
- Foretić, V., *Povijest Dubrovnik do 1808*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980, knj. 2.
- Gradić (Gradić), Ignjat, *Plam sjeverski*, u: *Dubrovnik – zabavnik Narodne štioniце dubrovačke za godinu 1867*, Split, 1866, str. 173–180.
- Жиречек, К., *Историја Срба I–II*, Београд, 1952.
- Komar, G., *Тирилична документа дубровачког архива (прилози историји свакодневног живота на тремеђи Дубровника, Требиња и Новог, 1504–1795)*, Херцег Нови, 2011.
- Körbler, Đ. (prir.), *Pisma opata Stjepana Gradića Dubrovčanina Senatu Republike Dubrovačke od godine 1667. do 1683.*, JAZU, Zagreb, 1915.
- Кос М., *Дубровачко-српски уговори до средине 13-ог века*, Глас Српске краљ. академије, књ. СХХIII, Београд, 1927, стр. 1–65.
- Krasić, S., *Stjepan Gradić (1613–1683) – život i djelo*, JAZU, Zagreb, 1987.
- Lonza, N., *Kazalište vlasti – ceremonijal i državni blagdani Dubrovačke Republike u 17. i 18. stoljeću*, HAZU i Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2009.
- Miović, V., *Dubrovačka Republika u spisima namjesnika Bosanskog ejaleta i Hercegovačkog sandžaka*, Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2008.
- Mitić, I., *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815)*, Zagreb, 1988.
- Милаш, Н., *Православна црква у Дубровнику у XVIII. и почетку XIX. вијека*, Сарајево, 1913 (прештампано из Српског свештеника за 1913. годину)
- Николајевић, Ђорђе (прир. И. Арсић): *О Дубровнику и о Дубровчанима (изабрани списи)*, Ниш–Београд, 2004.
- Petrović, R., *Ruski konzulat u Dubrovniku od osnivanja do 1878. godine*, izdavač Srpska pravoslavna crkvena opština, Dubrovnik, 2010.
- Руварац, Д., *Животопис Ђорђа Николајевића, митрополита Дабро-босанског*, Земун, 1898.
- Самарцић, Р., *Велики век Дубровника*, Просвета, Београд, 1983.
- Sivrić, M., „Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje (1667–1808)”, *Humski zbornik*, VI, Dubrovnik–Mostar, 2003.

МИГРАЦИЈЕ ПРАВОСЛАВНОГ СТАНОВНИШТВА ИЗ ЗАЛЕЂА У ДУБРОВНИК ОД СРЕДИНЕ 18. ДО ПОЧЕТКА 19. ВЕКА

Др Маријан Сиврић

Због делимичног, али знатног православног окружења у непосредном залеђу и доласка већег броја православних трговаца и других пословних људи у Град, Дубровчани су врло рано дефинисали свој став према православљу.* То питање, у разним временима, излазило је из оквира верских садржаја. Понекад је попримало озбиљне политичке и дипломатске конотације и међудржавне реперкусије. Православни елемент, иако малобројан, настојао је да оствари своја верска права и слободу верског изјашњавања. У томе га је дипломатским и другим каналима помагала, а вероватно и подстицала, царска Русија, као православна држава, заштитница и покровитељица православља.

Насупрот настојањима православних, органи власти Републике, у првом реду владајућа властела, једном дефинисану верску политику нису желели мењати. У томе, али и у многим другим елементима унутрашњег устројства Републике, властела је упорно истрајавала и у томе готово у потпуности и успевала.

Управо због тога и захтеви православних, упркос спољним притисцима, никада нису били решени. Православље је тако, до краја Републике (1808), остало непризната религија, а неки ситни и привидни уступци били су резултат спољних притисака руске дипломатије.

Инсистирајући на таквом ставу, Република и њени органи власти нису вршили ни благу, а посебно не драстичну присилу на припаднике православља да пређу у католичанство. Истина, у окриљу католичких црквених кругова повремено су постојала и мишљења да треба радикалније ићи на превођење православних на католицизам. Притом се, највероватније, полазило с црквеног става о борби за бројчано увећање своје заједнице.

Очигледно је да државне власти нису прихватале радикалније потезе, процењујући да за такве потезе нема реалне потребе и да би били непромишљени. Обнову свог становништва, његово биолошко освежење и осигурање потребне радне снаге за најпропулзивније гране привређивања – занате, трговину и поморство – могли су осигурати много безболније, из католичког залеђа. То се пре свега односило на подручје Поповог Поља, Жабаља и Неретве, те Мостара, али из унутрашњости Херцеговине и Босне, одакле су долазили католици, пословни људи, највише трговци, а потом и занатлије и поморци.

Када је реч о времену које хронолошки омеђује ова тема, потребно је истаћи да је питање православних актуализовано после великог земљотреса 1667. године, када је требало обновити десетковано становништво Града. Такође, и сам град, физички добрим делом уништен, захтевао је и обнову и доградњу. За све те подухвате био је потребан капитал, којег није било довољно. У тим околностима, а према неким истраживањима, било је понуда имућнијих православаца, али расположиви капитал је нуђен под условом да се легализује православна вера, са свим њеним институцијама. Искушења су ипак превладана и Република је остала верна устаљеној верској политици.¹

Настојања православаца у другој половини 18. века

Податке о преласцима православаца на католицизам у Дубровнику у том периоду пружају нам матичне књиге рођених, венчаних и умрлих за дубровачко подручје. Уз њих, пажње су вредне и службене књиге већа других државних органа, а посебно одлуке Сената и Малога већа које се чувају у Државном архиву у Дубровнику. На основу свих тих доступних и познатих података може се закључити да су такви прелази били малобројни, готово занемарујући. Због тога су и сва претеривања у историјској литератури у погледу обима те појаве у Дубровнику, нарочито у српској, сасвим неоснована.²

Број православних досељеника – трговаца, занатлија и пословних људи других занимања – повећавао се од почетка 18. века. Њихов прилив је осцилирао и зависио од привредне конјунктуре у Дубровнику, али и од општих привредних кретања и политичких прилика, као и међудржавних односа, не само у непосредном дубровачком окружењу већ и знатно шире, на простору Јадрана, Средоземља и Европе. У 18. веку прилив православаца није био нарочито велики, али били су врло активни у трговачким пословима и имали су знатан капитал. Као и у прошлим временима, тако су и тада живели у предграђима, највише на Плочама, али и даље као страни држављани.

Ипак, бројчано и материјално ојачани, они су у другој половини 18. века покушавали да промене свој статус, да поправе свој грађански, а нарочито верски положај. У својим настојањима

користили су и погодности међународних односа у тим за Дубровник кризним ситуацијама. Политичким притисцима преко својих дипломатских представника на дубровачку владу, царска Русија је још јаче испољавала амбиције „заштитнице” православних хришћана. Проблеми православца у Дубровнику тог времена испољавали су се у следећем:

- (не)слобода јавног изјашњавања православне вере на државном простору Републике,
- право на организовање своје православне заједнице (општине),
- подизање своје богомоље (цркве),
- уређење православног гробља у Граду,
- право да имају своје свештенике с дозволом боравка у Граду,
- други мање важни захтеви.

Знајући за те захтеве, Сенат је предострожности ради 1769. усвојио одлуку по којој се не дозвољава поправка или изградња било какве цркве, па и оне „Greco Catholico” (гркокатоличке). Изузете су биле само цркве које служе обреду „Latino Catholico Romano” (римокатоличком).³ Нема сумње да су захтеви православца у домену религијских и црквених права били само једна етапа до потпуне грађанске еманципације у дубровачкој средини. Циљ је био да се стекне дубровачко држављанство и да се у грађанским правима изједначе с католичким држављанима, чиме би се утврдио пут њиховој друштвеној еманципацији, која би им омогућила и одговарајуће учешће у привредном животу.

У време погоршања односа Дубровачке републике и руског двора, током и после руско-турског рата (1768–1774), растао је дипломатски и сваки други притисак на Републику у погледу њене верске политике. Свој став према том питању, посебно у односу на православље, она је морала дипломатским путем да тумачи не само на руском двору већ и на владарским дворовима у Бечу, Паризу, Мадриду, те у Берлину код пруских кнежева, тражећи увек разумевање и подршку за своје разлоге. Још раније, 18. новембра 1766, дубровачка влада објаснила је свој став по овом питању у извештају који је упутила грофу Праслину (César Gabriel de Choiseul, Duc de Praslin), француском министру и секретару морнарице. Осим одредаба о управним и судским овлашћењима над лицима која су турски поданици и која пристижу на дубровачку државну територију, у извештају се говори и о верском питању – статусу пристиглих католика и православца из крајева под турском влашћу. Тако се за католике каже да се после десет година боравка на државној територији Дубровника интегришу и изједначавају са онима који су ту рођени (*della quale di poi il domicilio di 10 anni diventano Sudditi, e se sono Catolici vengono incorporati, e trattati, come il Naturali del Paese*), а за придошле православце се каже да уживају све погодности, али да не могу да се инкорпорирају јер су друге вере, а у држави се не може допустити ниједна друга вера осим католичке (*se sono Scismatici (pravoslavno - p.m.), godono*

i Privilegii, ma non vengono mai incorporati a motivo della differenza di Religione; non potendosi professare nella Stato pubblicamente altra Religione, se non Catolica). Изузетак су чинили Јевреји (*Ebrei*), само зато што су били малобројни. Насупрот њима били су православци, који су чинили најбројније становништво на граничним подручјима Босне и Херцеговине (*e confinante della Bossina e della Herzegovina popolate nella massima parte da Scismatici*).⁴ На исти начин Влада је, 20. јануара 1771, дала упутства Марину Ф. Тудизићу (*Tudisi*) и Франу Рањини (*Ragnina*), који су упућени на руски царски двор с намером да разјасне дубровачко противљење изградњи цркве у Дубровнику за православно обред.⁵ Према добијеним упутствима, они су на двору требали да подсети да је то питање постављано за време цара Петра I, преко грофа Саве Владиславића, руског дипломате и царског већника (*consigliere aulico*) од 1711. године. Тада су и дата образложења за одбијање захтева за изградњу цркве источног обреда, која је и овога пута у преговорима требало поновити. Било је пожељно да се истакне да се према припадницима источног обреда у Дубровнику исказују сви обзира, да они слободно стичу имовину, некретнине, слободно тргују, баве се занатима, учествују у поморству, с једнаким правима као и рођени Дубровчани,⁶ а разлог што немају своју цркву је то што је никада у прошлим вековима нису ни имали јер су малобројни. Ако би се припадницима источног обреда дозволило да у Дубровнику саграде своју цркву, то би подстакло многе из суседних крајева да се преселе у Дубровник, што Турцима не би било право и изазвало би нарочиту сумњу. Штавише, изградња те цркве представља само изговор за оне „греко-шизматике” који живе у Дубровнику да нашкоде католицима. Осим тога, у оближњим турским подручјима православци имају доста својих цркава, као и на млетачким подручјима која су близу Дубровника, па их „грекошизматички” (православци) који ту живе, ако се желе помолити, могу лако посетити и за један дан отићи и вратити се у Град.⁷ Ако неко од њих због цркве мора да напусти Турску и пређе у хришћанску државу, имају провинције Млетачке републике, па нека по вољи у њих прелазе.⁸

У овом образложењу, како се види, дата су два главна разлога одбијања изградње цркве источног обреда. У првом реду та црква би била привлачна за султанове поданике из суседних земаља, посебно из Херцеговине и Босне. Њихов превелик број у Дубровнику довео би Републику у сукоб са султаном, који би је оптужио за одвраћање његових поданика од законитог господара. Други разлог је то што би неограничено и неконтролисано усељавање из суседне Херцеговине и других крајева у тако просторно малу државу као што је Дубровник угрозило њену стабилност и независност.

Спор се и даље настављао. Руска влада упутила је Републику да о томе директно преговара с адмиралом Алексејем Орловом, њеним опуномоћеником који је тада заповедао руском средозем-

ном флотом и налазио се у тосканској кнежевини. Коначно, бар привидно и релативно повољно, спор је окончан склапањем уговора, 25. јуна 1775. у Ливорну, између адмирала Алексеја Орлова, у име руске царске владе и Франа Рањине, у име Дубровачке републике. Питање православља у Дубровнику решено је компромисом, у трећој тачки уговора, која гласи: „Конзул Њезиног Царског Величанства (Катарине II.) моћи ће у својој резиденцији (у Дубровнику) подићи капелу источног обреда и сви ће царичини поданици моћи бити на богослужју у тој капели.”⁹ Русија се прећутно одрекла захтева за градњу православне цркве и јавности обреда, али никада није искористила могућност подизања капеле за потребе конзуларног особља. Осим тога, она је гарантовала слободу трговања у целој Русији и слободан приступ дубровачким бродовима у свим црноморским лукама. Дубровачка република прихватила је стално руско конзуларно представништво у Граду и његов одговарајући третман, те неутралност ако би Русија заратила с било којом од суседних земаља.

***

Према неким подацима, православци из дубровачких предграђа, где су становали као странци и пословни људи, наводно су још 1776. године потајно ангажовали једног калуђера из требињског манастира (Дужи) да им долази и обавља верске обреде. Ти су се обреди, наводно, одржавали у кући Петровића на Посату. Дубровачке власти су то откриле и онемогућиле.¹⁰

Други корак православци у Дубровнику учинили су 7. априла 1790, када су купили кућу на Посату (североисточно предграђе) за потребе православног богослужења. Она је била власништво Саломије уд. Лучић рођене Владиславић и неких других сувласника који су тада живели у Трсту. Посредници у куповини били су православни трговци из Дубровника Симо Вуковић и Стефан Ђурасовић, одраније познати као заступници православних настојања за верске слободе. Према неким подацима, два месеца после куповине куће, у јуну 1790, православцима у Дубровнику одобрено је да оснују своју црквену општину (на основу дубровачких прописа о братовштинама) и да уреде мању црквицу изнад Града на поменутом имању на Посату.¹¹

На основу неких вести, 1794. године изабрана су тројица угледних православаца који су били задужени да воде надзор над осталим припадницима православне вере, чиме их је власт учинила одговорним за њихове поступке.¹² Негде у мају 1797. двојица православних вођа (*Capi dei Murlachi Schismatici*) били су примљени у Малом већу и саслушани. О току разговора, као и о њиховим именима и предлозима, извештен је и Сенат.¹³ Из закључка Већа умољених (Сената) од 10. маја 1797. сазнаје се да су двојицу православних вођа, православне трговце из Дубровника Симу Вуковића и Стефана Ђурасовића, примили чланови Малог већа Замања и Гради. Они су позвани у Сенат и саопштена им је одлу-

ка да „Murlachi Schismatici” не могу успоставити свој верски обред у Граду. Њима и њиховим блиским присталицама строго је припрећено оштрим казнама ако устрају у својим намерама. Ова одлука изгласана је у Сенату са 18 гласова за и једним гласом против.¹⁴

Православци у Дубровнику по попису становништва 1799/1800. године

У Дубровнику, у Граду и његовим квартовима – Пустијерни, Пријеком, Гету, те Босанки и предграђу Пиле (*Il Borgo*) – 1799. на 1800. годину спроведен је попис становништва за неке практичне и службене потребе. Подаци су сакупљени у посебној књизи под насловом *Maestrello della Popolazione della Citta e Borgo 1799–1800*.¹⁵ Реч је о попису домаћина с бележењем броја чланова породице. Уз католике, посебно су пописани Јевреји и православци. Попис је презентиран у Беритићевом зборнику 1960. године и на основу тог рада доносимо табелу у којој је приказано православно становништво на пописном подручју у односу према католицима и Јеврејима.¹⁶

Град по попису 1799/1800.

(према: С. Обад, *Становништво*, 241–242)

Католици			Јевреји			Православци		
муш.	жен.	укуп.	муш.	жен.	укуп.	муш.	жен.	укуп.
1.591	2.584	4.175	109	118	227	68	40	108

Из пописа је могуће распознати неке православне породице пореклом из више места у Херцеговини. Тако су у кварту Пустијерна пописани Стефан Самарцић, Стефан Ђурасовић и Петар Павловић. У предграђу Пиле пописане су херцеговачке православне породице Секуловић, Аћимовић, Бошковић, Испировић, Ковачевић, Миличевић, Пајо, Комненовић, Вуковић, Рајевић, Максимовић. Већина је живела у породичним заједницама.

У Државном архиву у Дубровнику чува се најстарија матична књига православне општине у Дубровнику. Уписи рођених у њој почињу 1791. године.¹⁷ У периоду до пада Републике уписано је укупно деветоро новорођене деце. У две породице Рајевић рођено је петоро деце, и то четворо у породици Андрије, а једно у породици Томе Рајевића. Двоје деце рођено је у породици Тодора Лучића, а по једно дете у породицама Петра Милашиновића и Јевтана Аћимовића.¹⁸ Осим тих особа, родитеља новорођене деце, у матичној књизи помињу се и кумови на крштењу, који су били из породица Комненовић, Секуловић, Ђурасовић и Петровић. Реч је махом о православним трговцима који су боравили у Дубровнику крајем 18. и почетком 19. века. Неки од њих и одраније су били у Дубровнику, попут породице Милашиновић, пореклом из Херцег Новог. Стефан Ђурасовић, кум детету Петра Милашиновића,

био је један од вођа православаца у Дубровнику у време њихових акција за легализацију православне вероисповести.

Настојања и акције православаца од 1800. до 1808. године

Вође православаца повремено су обнављале своја настојања и акције. Упркос одлуци Сената из 1797, уз помоћ неколико сенатора који су им били склони успели су да испослују одобрење дубровачке владе да један православни свештеник може да дође у Град, ту да станује и врши литургијску службу. На основу тог одобрења, у Дубровник је из требињског манастира (Дужи) стигао калуђер Пајсије. Раније купљена кућа на Посату претворена је у православну капелицу, али без икаквих спољних обележја.¹⁹ Освештана је 1800. године, а тај чин узнемирио је део сенатора, који су у томе видели „предалеко” попуштање захтевима православаца.

Овај проблем попримао је понекад готово драматичне обрте. Тако је на седници Сената од 22. јануара 1803. донета нова одлука, с 15 гласова за и два гласа против, по којој се православни поп (*il noto Prete Greco Schismatico*) морао сместа удаљити из Града, а да се убудуће ни он ни било који други православни свештеник не може вратити у Град. Ако би се то којим случајем догодило, морају се удаљити из Града.²⁰

Дана 23. јануара 1803. на седници Сената прочитан је предлог договорен између монаха Партенија Јовановића и православног попа Никодима Јовановића, с једне и маловећника Замање и Геталдија, с друге стране,²¹ који је усвојен с 25 гласова за и пет против, по којем је православни свештеник могао да долази у Дубровник два пута годишње, да ту остане по осам дана, како су од Малог већа тражиле православне вође Стефан Балић и Стефан Ђурасовић. Утврђени долазак и повратак православног свештеника био је условљен и претњом казне од годину дана затвора за сваког појединачно.²² Том приликом потврђена је и пресуда, с 18 гласова за и девет против, о казни Стефана Ђурасовића на два месеца затвора.

После тих одлука, питање у вези са захтевом православног вођа у Дубровнику постајало је све замршеније. Томе је допринела и нова околност да су православне вође успеле у своју акцију да увуку руску дипломатију, коју је представљао Карл Фонтон, руски конзул у Дубровнику и који је настојао да се учине уступци захтевима православаца. У том циљу он је вршио и притисак на дубровачку владу, чак и уз отворене претње. Руска дипломатија је и тада, као и раније у периоду кризе која је настала у време акција адмирала Алексеја Орлова, тешко прихватала разлоге и оправдања Републике да би слобода исповедања православне вере отворила пут да превелики број турских поданика – православаца дође у Град, посебно онима из Херцеговине и Босне, што би угрозило њене односе с Турском, која јој је била формални покровитељ. Стога није чудно да су у чину подизања православне цркве у Дубровнику они видели акт рушења државе.

Због настојања руског конзула Фонтон, Веће умољених је на седници од 26. јануара 1803. ставило на дневни ред неке своје одлуке донете претходних дана. Протумачено је да се одлука од 22. јануара у погледу „грчких свештеника” не односи на оне „грчке свештенике” које је довео руски конзул и, друго, да ће по уговору (из 1775) који је закључен с Русијом бити допуштено да се у конзуловој кући уреди капела, у којој би он (конзул) и његова породица, те њему потчињени, славили службу Божју, а према обреду своје вере. Нигде другде, осим у тој капели, поменути „грчки свештеник” не би могао служити православни обред. Та одлука усвојена је с 21 гласом за и десет гласова против.²³ На седници Сената од 27. јануара 1803. поништена је ранија одлука о изгону „грчких свештеника” из Града са 17 гласова за и десет гласова против.²⁴ Истом приликом одлучено је да већник Бонда у име Малог већа одговори руском конзулу Карлу Фонтону и изрази му дубоко поштовање и поштовање Републике према „преузвишеном” императору целе Русије, уз поштовање према руском народу и промовисање култа „преузвишене” (Русије) у целисти, а према уговору закљученом с адмиралом Орловом. Та одлука усвојена је с 19 гласова за и седам гласова против.²⁵ Дан након тога, 28. јануара 1803, у Сенату се поново гласало о поништавању одлуке од 22. јануара, која се односи на изгон „грчких свештеника”. Усвојен је други предлог да поменута одлука може остати у већ донетој форми.²⁶

О питању „грчких свештеника” већало се и на седници Сената од 9. фебруара 1803, а у вези с одлуком од 22. јануара, која се односила на трајни изгон „грчких свештеника” из Града и државе, а прихваћена је с 18 гласова за и 14 против. Одлука је модификована тако да се више није односила на све православне свештенике, већ само на калуђере (*li monachi Greci Schismatici*), тј. оне који су из требињског манастира (Дужи) долазили у Град на позив православаца. С таквом модификованом одлуком хтело се рећи да се дипломатским и другим представницима Русије не ускраћује право да се у капелици, у кући њиховог конзула, одржава православна литургија, коју ће предводити њихов свештеник.²⁷ Када је та одлука већ била изгласана, уследио је противпредлог у име провизора Града, помоћника судија казних парница Кабоге, Сорга и Ђорђића, који су изнели мишљење да је одлука престрога. Када је њихов предлог стављен на гласање, одбијен је с 14 гласова за и 18 против. Затим су предлагачи изјавили да се неће даље мешати и инсистирати на свом предлогу.²⁸ На истој седници представник Бона известио је да је дао на знање Стефану Балтићу, једном од православног вођа, како су његови (истомишљеници) погрешно схватили одлуку у вези с доласком и трајним боравком у Граду „грчких” калуђера.²⁹

На седници Сената од 15. фебруара 1803. расправљало се о руским реакцијама на донете одлуке. И том приликом прихваћена је одлука, с 19 гласова за и осам гласова против, по којој се налаже

Малом већу да упути писмо Дајалију (D'Ayali), „Ministro alla Corte di Vienna” (дубровачком представнику у Бечу) и Фредерик у Кирику (Frederico Chirico), конзулу дубровачком у Истанбулу, а све у виду консултација о могућности и опортуности да се писмом обрете првом министру руске владе канцелару Константину Воронцову.³⁰ Сврха евентуалног писма Воронцову била би покушај да се ублаже реакције руске владе. Свом опуномоћенику у Бечу, Дајалију, Влада је писала 24. фебруара 1803. и обавестила га о приликама у окружењу, о (не)расположењу Карла Фонтоне према Дубровнику, о питању јавности „грчког” обреда и свештеника источног обреда, што потенцира руски конзул, о чему је Сенат у последње време расправљао. Упућује га на то какве дипломатске кораке треба предузети да би се руски притисак отклонио.³¹

По закључку Сената од 14. марта 1803, Малом већу упућен је предлог да преко Бонде одговоре на ноту Карла Фонтоне, датирану са 9. мартом. Наређено је да се пошаље одлучан одговор да дубровачка Влада не може да учини ништа друго осим да понови све оно што је у целости било договорено и садржано у „Конкордату” с адмиралом Орловом из 1775, а што је познато и самом конзулу – да у кући којом се руска влада служи за своје дипломатске потребе може уредити капелу за своје потребе и потребе својих потчињених, где ће им православни свештеник држати литургију по обреду своје вере. У складу с „Конкордатом”, дубровачка влада ће у свему томе бити „најбогољубнији мотритељ”.³²

Од осталих догађања у вези са захтевом православаца у Дубровнику вреди поменути два писма канцелара Воронцова, једно упућено Сенату 17. јула,³³ а друго руском конзулу у Дубровнику Карлу Фонтону од 27. јула 1803. године, у којем му се налаже да упозори владу Републике на могуће последице.³⁴

Православци у време француске управе, од 1808. до 1813. године

Да би се боље схватио проблем православаца у Дубровнику у доба Републике, није сувишно укратко се осврнути на њихов положај за време кратке француске управе од 1808. до 1813. године. Он се није у суштини променио у поређењу с оним у доба Републике. Наполеонов „Code civile” (грађански законик) прокламовао је опште демократске политичке слободе, па тако и верску равноправност и толеранцију. То се у начелу није лако и брзо остваривало на простору бивше Дубровачке републике. У начину решавања практичних захтева (православна богомоља, капела или црква, конфесионално гробље) није се ништа битно променило.

Православци, а нарочито трговци, очекивали су много од француске управе, чији су долазак примали са симпатијама. Очекивало се, пре свега, решење бројних питања у вези са слободом исповедања православља, права на богомољу, гробље, литургијски култ и верско организовање. У изгледу је била и већа слобода привредне активности, што је за трговачки и занатски staleж било нарочито

важно и занимљиво. Своје захтеве изложили су новој француској управи убрзо након слома Републике, али се на њих споро реаговало, углавном старим испробаним методама одуговлачења и недоречености. Због тога су вође православаца поновно упутиле захтев (молбу), датиран 5. јула 1808, генералу Мармону (Auguste Marmont), који су потписали Томо Правица, „гесталд из цркве Греческе” и Василије Обрадовић, први родом из Требиња а други из Попова. Они су тражили дозволу за сахрањивање умрлих православних верника у свом гробљу, уз цркву њиховог обреда, близу зидина Града. Гробље се налазило на доста стрмом и неповољном терену, а због сталног прекопавања бујице су у кишном периоду односиле земљу са свежих хумки, па је постојала могућност ширења заразе. Администрација маршала Мармона одговорила је већ сутрадан, 6. јула – негативно. Забрањено је сахрањивање умрлих у врту близу православне капеле, а мора се обављати даље од Града.³⁵ Православна заједница је у време француске управе и даље била бројчано мала. Услови за долазак нових православних досељеника нису били повољни, што због политичких околности, што због поремећених привредних односа и запуштених производних процеса. Православци су и тада, као и у доба Републике, живели у предграђима (Плоче и Пиле), али као страни држављани (странци).

Према матичним књигама рођених, у периоду од 1808. до 1813/14. године рођено је укупно 19 православне деце, и то: 1909. двоје, 1810, 1811. и 1812. по троје и 1813. и 1814. по четворо. Новорођена деца била су из породица: Башић (2), Бошковић (1), Филотић (1), Гашић (3), Милашиновић (2), Каркеља (1), Рајевић (2), Ристић (2) и Вуковић (5).³⁶

У истом периоду склопљена су и четири брака православних особа у Дубровнику: 1812. године три брака – Василије Бошковић с Анетом Перовић, Лазар Вуковић с Маром Рајевић, Мијат Вуковић с Аном Рајевић, а године 1813. брак су склопили Томо Правица и Марија Вуковић.³⁷

У овом периоду умрло је 25 православаца. По годинама, смртност је била: 1812. три, 1813. девет и 1814. тринаест умрлих особа. Умрли су били из породица: 1812. године – Алексић (1) и Поповић (2); 1813. године – Фимић (1), Јакшић (1), Корач (1), Милашиновић (1), Николић (1), Паликућа (1), Правица (1) и Суботић (1); 1814. године – Аћимовић (1), Барчић (1), Будисављевић (1), Галић (1), Јанчанин (1), Ивановић (1), Матијевић (1), Нишевић (1), Новоселац Стефан (јеромонах и парох), Рајковић (1), Сиклић (Секуловић – п.а.) (1) и Влаовић (2).³⁸

То су најелементарнији подаци о православцима у Дубровнику у доба француске управе, али се из њих види да број породица и уопште број особа православне вере није био велики. Уз неколико склопљених бракова, те пристојан наталитет, ишла је и велика смртност, посебно новорођенчади и мале деце. Њихове основ-

не захтеве у вези са легализацијом православног култа француска управа није решила и оставила их је у наслеђе Аустријанцима.

Досељени православци у Дубровнику по попису странаца из 1815. године и значење пописа

Из више разлога, врло је занимљив попис странаца у Дубровнику из 1815. године, обављен непосредно по успостављању аустријске управе. Пописани су сви странци (страни држављани) који су се затекли у Дубровнику (град и предграђа), и то по верама – римокатоличкој, православној, јеврејској и муслиманској.³⁹ Уз попис по назначеном критеријуму, у документу су и подаци о бившим француским војницима који су остали у Дубровнику. Осим имена и презимена, уписано је и звање (занимање), године, година досељења (у Град), место порекла (град или земља), брачно стање, број деце, пребивалиште с местом венчања. Уз имена и презимена, посебно су важне назнаке о пореклу и дефиниција појма „пребивалиште“.⁴⁰ Према том попису, било је укупно 130 странаца, који су у Дубровник дошли од 1771. до 1815. године.

Међу православним досељеницима у Дубровнику највише је било оних с подручја Херцеговине. Бројчано су међу њима предњачили досељеници из Мостара, Требиња, Попова и Стоца. Остала подручја досељавања православца у Дубровник су Грчка (град Јанина), Црна Гора (Подгорица и Бијело Поље), Бока (Херцег Нови), Бар, Сарајево и општи назив „Босна“. Занимљиво је напоменути да су међу досељеницима из Херцеговине претежно били трговци, затим занатлије (белитељи сукна, кожухари, кројачи, опанчари, терзије (као најбројнији), па ткачи и златари). Међу њима се помиње и један 12-годишњи „момак“ (шегрт).

Старосна структура православних досељеника је разнолика и креће се од 12 до 65 година. Такође је и време досељавања обухватало шири распон, од 1770. до 1815. године, а највише их је било с прелаза 18. на 19. век, дакле у годинама након пада Републике. Међу досељеницима је знатан број ожењених и удатих особа, с децом и без њих. Веома су заступљени бракови између припадника досељених породица, па је очигледно да се одвијао процес родбинског и пословног повезивања православних досељеника. У новим политичким, друштвеним и привредним условима у оквиру нове државе – Аустрије тај процес ће се током следећих деценија 19. века по свим елементима још више интензивирати. О њиховом правном статусу (као држављана), боравку и пребивалишту касније ће бити више речи. Ради бољег приказа овог питања доносимо једну целовиту статистичку табелу о православцима у Дубровнику, а према поменутом попису странаца у Дубровнику из 1815. године. Прегледу херцеговачких православних досељеника придодати су и остали православни досељеници из других крајева. Тако су се из Грчке, односно града Јанине, доселили трговац Христо Нано (1800) и кројач Анастасије Сопа (1800), Иво Апостоли (1812) и Никола Васићи (1813). Из Црне Горе су

Никола Павовић (1793), трговац из Бијелог Поља и Јово Сајовић (1813), трговац из истог места. Трговац Стјепо Рашковић (1813) је из Подгорице, из Бара је трговац Петар Павловић (1793), а Андро Рајовић (1759) је кројач из Херцег Новог.⁴¹

Посебно је занимљиво да су сви православци исказани као странци. То значи да нису били држављани Дубровачке републике, чак ни они који су дошли у Град у другој половини 18. века. Многи од њих имали су стварно боравиште у Дубровнику, али су били страни држављани. Очито је да француска управа није решила питање њихових верских захтева, нити њиховог државно-правног статуса, дакле држављанства. Како се види, ни Аустрија, по преузимању власти, није разрешила то питање. Због тога ће тај проблем остати и даље актуалан, са свим карактеристикама не само верске већ и политичке природе.

Ради поређења положаја и бројности православаца у Дубровнику у последњим деценијама Републике и за време краткотрајне француске управе, доносимо и кратак осврт на исто питање у првих петнаест година аустријске управе, тј. до 1830. године.

Уопштено би се могло рећи да су се православци у Дубровнику у овом раздобљу нашли у сасвим другим околностима – у саставу Аустрије, државе у којој су верске слободе и толеранција биле загарантоване још у 18. веку. Дубровачко подручје с бившом територијом тзв. Млетачке Далмације укључено је у Провинцију Далмацију. У Далмацији под млетачком управом до 1797. године није било трајно решено питање положаја православаца. Током два века, у разним варијантама, ово питање се покушавало разрешити, али млетачка управа ниједан од пројеката није привела крају.⁴² Са доласком Аустрије то питање се почело решавати на простору Краљевине Далмације, па тако и на простору некадашње Дубровачке републике. Први корак било је именовање (у ствари, потврђивање) Венедикта Краљевића за првог епископа за Далмацију, Боку Которску и Истру.⁴³ По одобрењу намесника за Далмацију барона Фрање Томашића, од 28. априла 1814. године, епископ Краљевић упутио је проглас 1. маја 1814. свим архимандритима, протопрезвитерима, презвитерима, паросима, капеланима, монасима и целокупном православном народу у којем се исказује захвалност аустријској круни, али и велика очекивања за православни народ у његовој епархији.⁴⁴

Упркос надању и очекивањима, процес решавања питања православаца није текао глатко ни једноставно. У самом Дубровнику трајао је неколико деценија. Православно становништво, његова бројност и породице до 1830. године приказале се на основу увида у матичне књиге православне парохије Св. Благовештења у Дубровнику, које се чувају у Државном архиву у Дубровнику. Из табеле прегледа виде се односи рођења, венчања и смртности код православаца у Дубровнику од 1815. до 1830. године. Уочава се велика смртност, чему су узрок били лош животни стан-

дард и епидемије. Нарочито је била изражена смртност деце и новорођенчади.

У матичним књигама рођених, у назначено време, уписи рођења деце су тек почели, али и неких одраније присутних православних породица у Дубровнику по годинама, први пут се срећу овим редоследом:

1815 – Бравачић, Цвјетковић, Ђурасовић, Ковачевић, Мичић, Опуха (Опуић), Вучетић, Вукојевић; 1816 – Бајаловић, Митровић, Обрадовић, Периновић; 1817 – Баларић, Бан, Драшковић, Јакшић, Неимаровић; 1818 – Имшировић, Маргета, Перин; 1819 – Баранин (Павловић), Гојшина, Костадиновић, Мискин, Околиш (Ристић); 1822 – Михајловић, Томић; 1823 – Марић; 1824 – Филиповић; 1826 – Лелек, Уљаревић; 1827 – Кричка; 1828 – Ербез, Стјепановић, Ђуровић, Ђановић; 1829 – Алексић, Јачић; 1830 – Перовић.

У матичним књигама венчаних православне парохије у Дубровнику помињу се православне породице овим редом: 1815 – Сјеран, Обрадовић, Радмановић, Мичић; 1815 – Абрамовић, Бан, Драшковић, Гавриловић, Гојшина, Ковачевић, Марић, Миличевић, Опуха, Периновић; 1817 – Имшировић, Маргета, Мијајловић, Милетић, Милошевић, Перин; 1818 – Бован, Кадијевић, Неимаровић; 1819 – Ђуровић, Кузман, Милидраговић; 1820 – Башић, Витомировић; 1821 – Томић, Лучић; 1822 – Митровић, Рајковић, Савић; 1823 – Филиповић; 1824 – Фрушић, Јовановић; 1825 – Лелек, Рађеновић, Зец; 1826 – Гачић, Минта, Вучетић; 1827 – Ербез, Ђурасовић, Марчетић, Стефановић; 1828 – Комненовић, Мерћеп; 1829 – Алексић; 1830 – Перовић, Поповић, Рајевић.

У матичним књигама умрлих православне парохије у Дубровнику помињу се ове православне породице: 1815 – Гуровић, Вуковић; 1816 – Бан, Бајаловић, Божић, Бравачић, Чајани, Гашић, Мичић, Перин; 1817 – Ђурановић, Ковачевић, Милинић, Ристић; 1818 – Аћимовић, Башић, Драшковић, Капутар, Мариновић, Неимаровић, Рајковић; 1819 – Черно, Испировић, Мијатовић; 1820 – Маргетић; 1821 – Алексијевић, Брика, Фимић, Нано, Рајовић; 1822 – Лазаревић, Обрадовић, Опуха, Шкуљевић, Тодоровић, Вукасовић; 1823 – Бошковић, Павловић; 1825 – Јовановић, Околиш, Зец; 1826 – Макри, Петровић, Секуловић, Замаина; 1827 – Бућа, Крстић, Матковић, Вучетић; 1830 – Грујић, Куртовић, Попадић, Стефановић.

* Овај текст преузет је из књиге др Маријана Сиврића, *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje od potresa 1667. do pada Republike 1808. godine*, (Humski zbornik 6), Mostar–Dubrovnik, 2003. и представљао је посебно поглавље (стр. 398–423) с поднасловима. С допуштењем аутора текст је за ову прилику с незнатним изменама прилагођен, а поједини делови поглавља су испуштени.

Порекло, број и време досељења

Место	Време досељења (година)				Укупно
	1770–1790	1791–1800	1801–1808	1809–1815	
Мостар	-	2	-	14	16
Попово	-	3	-	1	4
Столац	-	1	-	1	2
Босна	-	-	-	2	2
Требиње	3	1	-	3	7
Загора (Требиње)	-	1	-	1	2
Укупно	3	8	-	22	33

Занимање досељеника по месту порекла

Место	Белиоци платна	Кожари	Опанчари	Терзије	Кројачи	Ткачи	Златари
Мостар	1	1	-	4	8	-	1
Попово	1	-	-	-	-	2	-
Столац	-	-	-	-	1	1	-
Сарајево	-	-	-	-	2	-	-
Требиње	1	-	1	2	3	-	-
Загора	-	-	-	-	-	-	2
Укупно	3	1	1	6	14	3	3

Преглед досељеника православца по месту, занимању и години досељавања

Место	Презиме и име	Занимање	Деце	Укупно	Досељ.
Мостар	Анчић, Јевто	терзија	-	-	1813.
	Бајаловић, Илија	трговац	2	4	1814.
	Њунић, Христо	терзија	-	-	1814.
	Колунџија, Паво	златар	-	-	1795.
	Ковачевић, Јово	трговац	-	-	1814.
	Лелек, Ристо	шегрт (трг.)	-	-	1812.
	Маргета, Јово	трговац	-	-	1814.
	Маримадић, Иво	кожар	-	-	1795.
	Мичић, Ђуро	трговац	5	7	1914.
	Мичић, Никола	трговац	-	-	1815.
	Мичић, Трипо	трговац	1	3	1814.
	Неимаровић, Ђ.	терзија	-	-	1814.
	Павловић, Никола	терзија	-	-	1814.
	Перин, Јово	терзија	-	-	1814.
	Перин, Никола	трговац	-	-	1815.
Попово	Гојшина, Тодор	ткач	-	-	1807.
	Обрадовић, Васо	сукнар	-	-	1795.
	Ристић, Лука	ткач	2	-	1799.
	Вукојевић, Томо	ткач	3	-	1800.
Столац	Лазаревић, Јово	ткач	3	-	1798.
	Опу(х)ић, Петар	трговац	2	-	1814.
Сарајево (Босна)	Грбавица, Јово	трговац	-	-	1814.
	Давановић, Ристо	трговац	-	-	1815.
Требиње	Драшковић, Јово	сукнар	-	-	1807.
	Миш, Петар	опанчар	-	-	1813.
	Митровић, Мићо	трговац	4	6	1814.
	Петровић, Тодор	терзија	-	-	1775.
	Правица, Томо	трговац	-	-	1787.
	Секуловић, Божо	терзија	-	-	1770.
Загора (Требиње)	Вучетић, Христо	трговац	1	3	1814.
	Вуковић, Јевто	златар	-	-	1802.
	Вуковић, Јевто	златар	1	3	1790.

Напомене:

- ¹ K. Vojnović, *Crkva i država u Dubrovačkoj Republici* (први део), Rad JAZU, knj. 41 (1894), str. 32-142; J. Christian Engel – dum I. Stojanović, *Povijest Dubrovačke Republike*, Izdanje knjižare Jova Tošovića, Dubrovnik, 1923., str. 145, 156.; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980, knj. 2., str. 256–268; В. Винавер, *Дубровник и Турска у XVIII веку*, посебна издања Историјског института САН, Београд, 1960.
- ² Уп: Н. Милаш, *Православна Далмација*, Нови Сад, 1901, Н. Милаш, *Православна црква у Дубровнику у XVIII и почетку XIX. вијека*, Сарајево, 1913. (прештампано из „Српског свештеника“ за 1913. годину)
- ³ Државни архив у Дубровнику (даље: ДАД), Cons. Rog, No 179, 162–163
- ⁴ ДАД, Lett. di Ponente, 18, 83, 94; V. Miović-Perić, *Na razmeđu (Osmansko-dubrovačka granica 1667–1806)*, Dubrovnik 1997, str. 11; J. Радонић, *Дубровачка акта и повеље*, књ. V, САН, Београд, 1951, стр. 313–314.
- ⁵ ДАД, Lett. e comm. di Ponente 18, 177; Радонић, н. д., књ. V, 147–49, К. Jireček, str. 103–105.
- ⁶ „Se poi si brami sapere, come sian trattati il detti Greci da questo governo, e' notorio, che sian riguardati egualmente che li naturali, tutto che fuorestieri, gaicche possedono beni stabili, esercitano la mercatura ed i mestieri, ed hanno parte nella nostra navigazione, della quale sno esclusi tutti gli altri esteri di qualunque nazione la pui privilegiata.”
- ⁷ „Poiche' delle chiese di rito loro si trovano tante nelle terre de Turchi, quanto in quelle di Veneti, cosi vicine a noi, che ogni une de Greci, qui abitanti, puo arrivare nel medesimo giorno qua' la' sempre che voglia andare ad una chiesa di suo rito.” (ДАД, Lett. e comm. di Ponente 1771)
- ⁸ ДАД, Lett. e comm. di Ponente 1771; Радонић, н. д., књ. V, стр. 347–349.
- ⁹ L. Vojnović, *Kratka istorija Dubrovačke Republike*, New York, 1962, str. 160.
- ¹⁰ Р. Вукомановић, „Дубровник”, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 79.
- ¹¹ Р. Вукомановић, н. д., стр. 79.
- ¹² ДАД, Cons. Rog, No 110, f. 262.
- ¹³ ДАД, Cons. Rog, No 205, 1897. f. 65'.
- ¹⁴ ДАД, Cons. Rog, No 205, 1797. f. 67.
- ¹⁵ ДАД, Cathasticum, Maestrello della popolazione della Citta e Borgo 1799 in 1800.
- ¹⁶ S. Obad, *Stanovništvo Dubrovnika u doba pada Republike*, Beritićev zbornik, Dubrovnik, 1960, str. 241–256.
- ¹⁷ ДАД, 6/R 1 PA Dubrovnik.
- ¹⁸ ДАД, 6/R 1 PA Dubrovnik, str. 3–4.
- ¹⁹ Р. Вукомановић, н. д., стр. 79.
- ²⁰ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 21.
- ²¹ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 21.
- ²² ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 21'.
- ²³ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 25.
- ²⁴ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 26.
- ²⁵ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 26'.
- ²⁶ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 27–27'.
- ²⁷ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 29'.
- ²⁸ Исто.
- ²⁹ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 30.
- ³⁰ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 31.
- ³¹ ДАД, Lettere e commisioni di Ponente, Prep. 19. VII., 589, J. Радонић, н. д., стр. 650–652.
- ³² ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, f. 31'.
- ³³ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, s. p.
- ³⁴ ДАД, Cons. Rog, No 209, 1802-1803, s. p.
- ³⁵ ДАД, Acta Gallica, Fasc. I, 571, No 1574 (*A Sua Eccellenza Monsignore Generale Marmont*)
- ³⁶ ДАД, МК РРД МКV 6/R 1, 1791–1830
- ³⁷ ДАД, МК РРД МКV 6/V 1 1812–1830
- ³⁸ ДАД, МК РРД МКМ 6/M 1, 1812–1830
- ³⁹ N. Kisić, *Popis stranaca u Dubrovniku iz 1815*, str. 64–65.
- ⁴⁰ Државни архив у Задру (даље: ДАЗ) Miscellanea, XVII, Documenta „Nardelli“, No. 28.
- ⁴¹ ДАЗ, Documenta „Nardelli“, No 28.
- ⁴² М. Bogović, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*, (2. izd), Zagreb, 1993, str. 165-166.
- ⁴³ Р. Вукомановић, н. д., стр. 79.
- ⁴⁴ ДАД, Проглас епископа Венедикта Краљевића од 1/13. маја 1814.

БЛОК ОМЕЂЕН УЛИЦАМА ОД ПУЧА, ПРАЦАТОВОМ, ИЗМЕЂУ ПОЛАЧА И БОЖИДАРЕВИЋЕВОМ У ПОПИСУ СТАНОВНИШТВА 1817. ГОДИНЕ

Мр Ивана Лазаревић

Увод

Куће и палате у Дубровнику углавном су биле предмет истраживања историчара уметности и археолога, који су анализирајући саме грађевине покушавали да уђу у траг и њиховим власницима.¹ Тако су неке дубровачке куће идентификоване од почетка њихове градње, али за многе од њих није утврђен прецизан и детаљан власнички след до данашњих дана. То, наравно, није случајно јер није остао сачуван ниједан целовит архивски извор који би могао да одговори на то питање. Док је на новостеченим дубровачким поседима (Пељешац, Дубровачко приморје, Конавле) дубровачка власт спровела детаљно премеравање и успоставила земљишне књиге, за град Дубровник такав земљишник, чини се, никада није био начињен. Биле су направљене само књиге општинских некретнина, али оне нису обухватале некретнине у приватном власништву.² Тако нам је заправо остала непозната прецизна структура Града по градским деловима (секстеријима), као и распоред становништва. У Државном архиву у Дубровнику, међутим, постоји велики број докумената (на пример тестаменти, купопродајни уговори и слично) који нам посредно могу помоћи у одгонетању власника кућа.³

Детаљни попис становништва, спроведен након пада Дубровачке републике, 1817. године, први је сачувани поименични попис свих становника унутар зидина Дубровника, као и на подручју Пила, Плоча и Босанке. Тај попис је изврсна полазна тачка, прво потпуно упориште, од којег би се у каснијим истраживањима могло кренути уназад, све дубље у прошлост.

Поименични попис становништва 1817. године

Прелаз из 18. у 19. век драматично је време за целу Европу, па и за Дубровник. У том периоду Дубровачка република је по сваку цену покушавала да одржи неутралност и да штити традиционални поредак. У почетку је успевала да одржи неутралност и захваљујући томе достигла је велики, али краткотрајни економски напредак. Поновни успон поморства био је резултат ситуације у Европи (слабљење и пропаст Млетачке републике и Ђенове). После двогодишње француске окупације (1806–1808)

и шестогодишње владавине (1808–1814), подручје Дубровачке републике постало је део Хабзбуршке монархије.⁴

Дубровачки округ основан је одлуком владе 23. децембра 1816. године. Крајем 1817. спроведен је попис кућа, домаћинства и становника према вероисповести. Подаци за Округ изнети су збирно, по насељима, а попис становника Града дат је поименично.⁵

Попис *Popolazione del Circolo di Ragusa dell'anno 1817*. подељен је по секстеријима или рејонима (итал. *rione*; франц. *rayon*), и то: Минчета, Догана, Fontana Grande (Велика фонтана), Ospedal Civile (Болница), Света Марија, Forte Molo (Св. Иван) и ванградски рејон Пиле – Плоче, те село Босанка. Француски попис из 1807. године (*Tavola statistica generale della città di Ragusa e tutto il suo antico stato per l'anno 1807, eseguita d'ordine del Sgr Amsotto li 30. Aprile dell'anno 1808*) такође је био подељен на исте секстерије (видети табелу).⁶

У првој половини 19. века становништво је више пута пописивано и процењивано, али ти пописи нису били спроведени по јединственим критеријумима. Карл Ковач објавио је попис из 1807. године.⁷ Према том, француском попису, у Граду је било 4.175 становника, на Пилама 1.185, а на Плочама 365 становника.⁸ Том збиру треба додати број православних (108) и Јевреја (227). Овај укупни број становника вероватно је нешто већи од стварног, а резултат је несталних времена и ратних збивања. Може се претпоставити да је у то време у Граду боравило много избеглица из Конавала и Жупе дубровачке, који су се склонили пред руско-црногорском војском 1806. године. Убрзо после одласка француске власти дошло је до смањивања броја становника, вероватно и због избегавања војне обавезе и исељавања. Важно је напоменути да је француски попис подељен на исте секстерије као и попис из 1817. године (табела). Аустријска власт спровела је пописивање становништва 1815. године.⁹ Према том попису град Дубровник имао је 6.274 становника, али без странаца који су пописани у попису *Stato nominativo di forestieri esistenti nella città e Borghi di Ragusa 1815*.¹⁰

Секстериј	Попис	
	1807.	1817.
Дубровник	6.130	5.598
<i>Католичка домаћинства</i>		
Минчета	1.285	1.047
Догана	467	410
Fontana Grande	561	443
Ospedal Civile	756	601
Света Марија	645	422
Forte Molo	531	436
Пиле – Плочче	1.530	1.550
Босанка	48	68
<i>Православна домаћинства</i>	108	357
<i>Јеврејска домаћинства*</i>	227	264

* У јеврејским домаћинствима живело је 234 Јевреја и 30 католика (слуге).

Извори: Krivošić S., *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1990, 23; *Popolazione del Circolo di Ragusa dell'anno 1817*. (Окружно поглаварство, 1817, бр. 1239; Државни архив у Дубровнику)

Секстерији у попису становништва 1817. године

Први помен поделе на секстерије у Дубровнику налазимо у додатку Статуту града Дубровника из 1309. године, у одредби о пожару.¹¹ У тој одредби не помињу се називи секстерија нити њихове границе. Називе секстерија први пут налазимо у одлуци Малог већа из 1344. године, када се бирају капетани ноћне страже. Секстерији који се тада помињу су: Пустијерна, Света Марија, Свети Влахо, Свети Никола, Свети Петар и Каштел.¹² Исти секстерији помињу се и 1346. године, у одредби Великог већа о утврђивању и наоружању града и у закључку Малог већа из 1382. године о чишћењу улица.¹³ Истраживачи су, пре нових сазнања о постанку града Дубровника, објашњавали развој ширењем града помоћу тих секстерија. Тако је секстериј Каштел или Каштио проглашаван за најстарији, следио га је секстериј Св. Петра, као следеће проширење и на крају Пустијерна, као последње, треће проширење града, које помиње цар Константин Порфиригенит. Нажалост, нису сачувана упутства пописивачима или пропратни дописи за пописе становништва из 1807. и 1817, тако да се границе појединих секстерија утврђују помоћу других докумената, лоцирањем кућа и њихових власника. У попису из 1817. године куће су пописане по кућним бројевима, који, упркос томе што су се често мењали, олакшавају њихову идентификацију.

Блок омеђен улицама Од пуча, Працатовом, Између полача и Божидаревевићевом, чији ће највећи део касније заузети Православна црква, припада типу великих правилних правоугаоних властеоских блокова, са слепим улицама које воде у унутрашњост.¹⁴ Блок је изворно био већи и сезао је до Широке улице и Плаце.

Смањен је пробијањем улице Између полача и Божидаревевићеве, како је одређено у регулацијама Статута 1296. године.¹⁵ У њему су била два слепа прилаза, данас само делимично видљива. Један се протезао из Працатове кроз северни део блока, а други из улице Од пуча, кроз средишњи део јужне половине блока.¹⁶

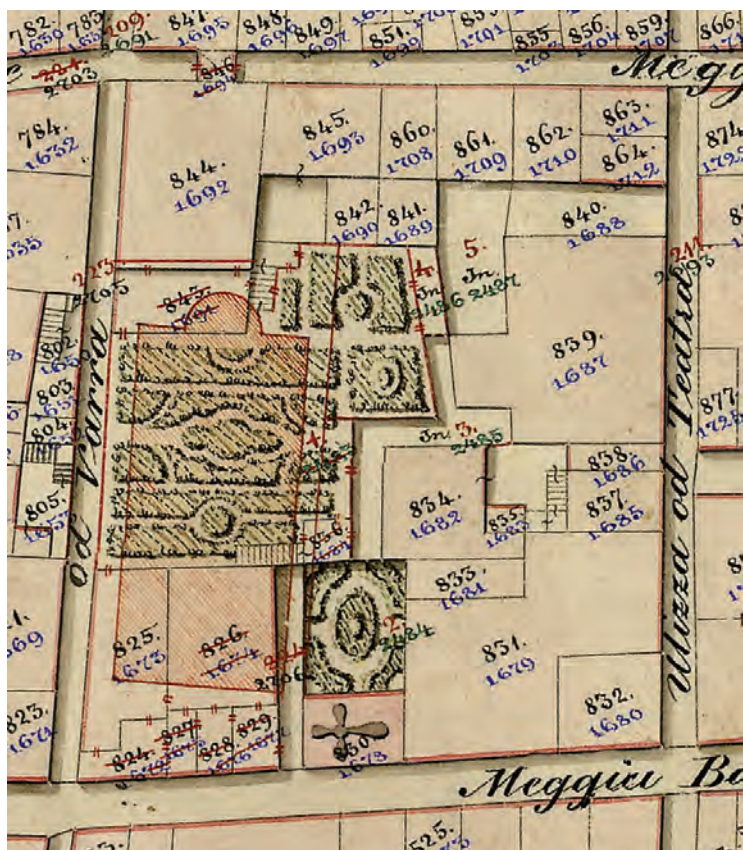
Историја градње овог блока прати се у документима од 13. века. Тада, 1296. и 1297. године, помиње се градња 6 кућа величине 3×3 сежња¹⁷ на земљи Мата (Матије) Менчетића (Mençe).¹⁸ Из времена готике и ренесансе сачувала су се и два грба. Један, грб породице Кабога (Saboga), налази се на готичко-ренесансном порталу уз слепи пролаз у северној половини блока, а други је Замања (Zamagna) на пилу у југоисточном делу.¹⁹ Спољне фасаде често су се мењале, тако да су промене стилова видљивије у структури зидова и у тлоцртном распореду просторија. Земљотрес из 1667. и обнова града после њега унели су у овај блок велике промене. До земљотреса блок је био врло густо изграђен, а после њега се отварају велики простори вртова, који се виде у аустријској катастарској мапи из 1837(1876). године.²⁰ У попису становништва из 1817. године овај блок налазио се у секстерију *Fontana grande* и у њему је пописано 8 кућа с 32 становника, а чак три куће биле су празне.

Половином 19. века Српска православна црквена општина добила је дозволу да у граду, унутар зидина, може подићи своју цркву. Тражећи погодан место, 1865. године купила је суседну палачу од Владислава Гучетића (Gozze), односно браће Бошковић. Међутим, од тог решења се одустало јер није добијена дозвола за градњу.²¹ Туторство Православне цркве тада је од Франа Гондоле купило три куће с вртом. Те куће вероватно су оне које су у попису становништва 1817. означене кућним бројевима 355, 356, 383. Тада им је и Нико Путица продао две куће у југоисточном делу блока (у попису 1817. означене бројевима 381 и 382).²²

У југозападном делу овог блока 70-их година 19. века почела је да се гради, на повишеном постаменту, православна црква Богородичиног благовештења, по пројекту Емила Векијетија.

Кућа бр. 355 – Између полача 11

У овој кући 1817. године живе су две породице. То је породица поморца Миха Галуфа и његове друге жене Ане Вујновић. С њима је живело троје деце и слушкиња. У другом делу куће са истим кућним бројем пописана је Маријета Геталдић (Ghetaldi), њен син Шишко²³ и три слушкиње. У катастру из 1837(1876). као власник ове троспратнице с двориштем уписан је Шишко Геталди-Гондола. Његов син Франо Гондола продао је кућу туторству Српске православне цркве 1867. године.²⁴ Први уписани власник у Зк.у. 482 је Православна црква у Дубровнику.²⁵

Детаљ катастарске карте 1837(1876) (Државни архив у Сплиту)

Кућа бр. 356 – Између полача 9

У попису становништва 1817. године у овој кући пописана је Марија Геталдић рођ. Босдари (Bosdari) с децом Шишком, Влахом и Катарином. Пописане су и три слушкиње. У документу хипотекарне канцеларије из 1829. године као власник се појављује Петар Франо Алети, који узимајући кредит од „Ореге Риџ“ (Благот дела) ставља кућу у залог и наводи да је била у власништву Франа Рогација (Rogacci).²⁶ У аустријском катастру из 1837(1876). кућа је описана као троспратница с једним дућаном, а као власници су уписани наследници Алети Стај (Aleti-Staj). Године 1884. први уписани власник у Зк. у. 482 је Православна црква у Дубровнику.²⁷ У уговору из 1867. године наводи се да је Туторство Српске православне цркве купило три куће од Франа Гондоле, тако да је могуће да је и ова кућа у периоду после 1837. прешла у његово власништво.²⁸

Куће бр. 355 и 356 чине двојну ренесансну палату из прве половине 16. века. У литератури ова кућа се назива палача Стај (Staj), палача Гундулић и палача Гундулић-Стај.²⁹ Ово је једини пример двојне куће у Дубровнику. Две троспратнице одвојене су средишњим зидом који није пробијен. Тај зид раздваја два тлоцртно идентична простора, што се одразило и на решење фасаде с два симетрична портала и између четири мања, од којих су два слепа. Такво решење фасаде с угаоним квадринама клесаним у техници буњата наглашавају господарски карактер приземља.³⁰

Оба дела палате имају заједничку северну и јужну фасаду, које су јако растворене и пропуштају велику количину светлости у унутрашњост.³¹ Трећи спрат је рашчлањен високим прозорима с полукружним луковима и уздиже се изнад суседних кућа. Једнака пажња посвећена је зиду на зачељу, који се великим правоугаоним прозорима отварао према врту који је био у власништву породица Кабога и Гондола.³²

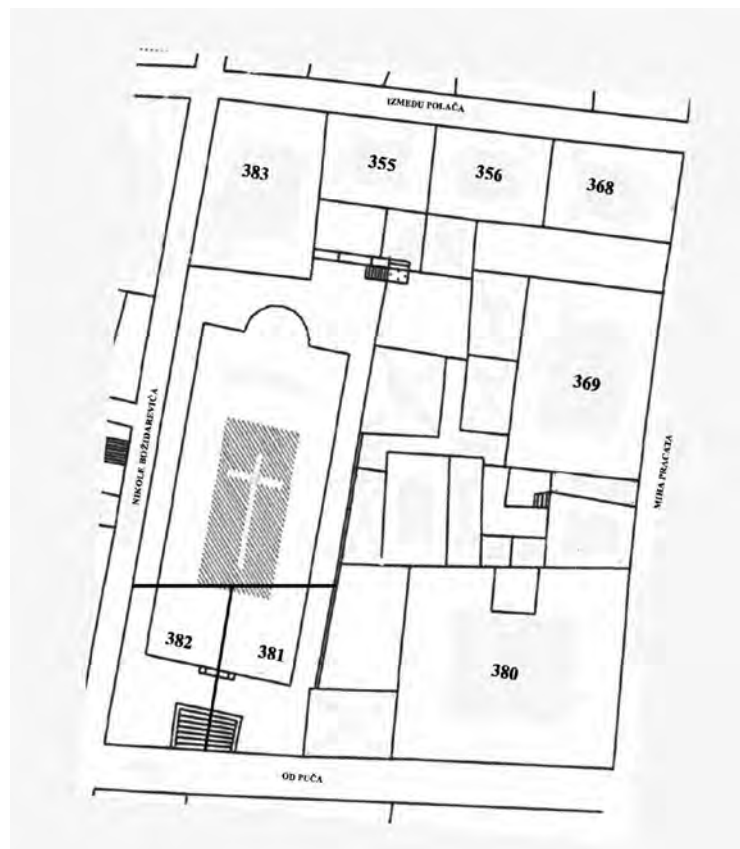
Кућа бр. 368 – Улица Миха Працата 2

У овој кући 1817. године живела је удовица Ката Гаљуф, дрводељак Петар Морети и Марија Маргаретић. Као власник ове двоспратнице с два дућана у катастру из 1837(1876). године уписана је свештеничка братовштина (*Congregazione dei RR. Preti di Ragusa*), као и у земљишно-књижном улошку број 822.

Ова складна барокна двоспратница, која заузима североисточни угаони положај, подигнута је у 18. веку, вероватно на месту средњовековног објекта који је припадао породици Менчетић (Mençe), а страдао је у земљотресу 1667. године.³³ Главна улазна фасада окренута је према улици Миха Працата, а северна према улици Између полача. Јужна фасада окренута је ка средњовековном слепом пролазу.

Кућа бр. 369 – Улица Миха Працата 4, 6

Ова кућа је 1817. године била празна. У аустријском катастру палата је описана као двоспратница с двориштем, степеништем,

Реконструкција стања по попису становништва 1817. године

улазом изнад којег је један спрат, приземном кухињом и приземним магацином. Власник је Франо Замања (Zamagna), барон од Прагеа. Пред крај 19. века палата је прешла у власништво Николе Градија, наследника Франа Замање.³⁴ Крајем 19. и почетком 20. века њен власник је Иво Јелић, а половином 20. века Евелина Банац рођ. Бизаро.³⁵

Ова двоспратна барокна палата објединила је више средњовековних честица, што се види у разведеном тлоцрту. Палату је почео да гради Себастијан Замања 70-их година 17. века, а завршетак је датиран годином 1675, уклесаном на главном порталу.³⁶ Већи, северни део палате настао је на месту четири једнаке средњовековне честице, а мањи, јужни део, на остацима готичког објекта.³⁷ Оба дела имају јединствену источну фасаду. Уз северну фасаду протеже се слепи прилаз, а палата својим јужним делом премошћује други слепи прилаз, који води до малог дворишта.³⁸ Западна фасада била је окренута према врту који је припадао породицама Кабога и Гондола, сада платоу православне цркве. У 18, 19. и 20. веку извршене су бројне преправке.³⁹ Иако је палата вероватно грађена у етапама, њен висок квалитет и архитектонски елементи говоре да је реч о делу „зналачког и креативног градитеља”.⁴⁰

У унутрашњости блока, у непосредној близини ове куће, у 19. веку подигнута је једна двоспратница, која је такође власништво породица Замања па Гради, а после њих постала је власништво Петра Доминковића. Неки елементи архитектонске пластике указују на постојање неке старије грађевине.⁴¹

Кућа бр. 380 – Од Пуча 8

У овој троспратној барокној палати, која заузима југоисточни угао блока, 1817. године живео је властелин Марин Орсатов Бонда, са женом и троје деце. Пописано је и пет слушкиња и један слуга. У катастарском елаборату 1837 (1876) кућа се састоји од стамбене троспратнице, дућана за најам, капеле Навјештења и врта, а власник је био Марин Бонда. Почетком 20. века Православна општина купила је палату од наследника Бонда. Убрзо су преградили капелицу, и у њој уредили просторе за канцеларије. Уместо врта, сада се налази поплочано двориште.⁴² Палата је пре земљотреса у 17. веку била власништво породице Гундулић (Gondola), а у власништво Бонда прешла је са венчањем Паве Гондола и Марина Јеровог Бонда. Крајем 17. века изграђена је капела Навјештења, по узору на Бондину капелу у улици Лучарици, која је страдала у земљотресу у 17. веку.⁴³ Палата је преобликована у 18. веку, али и даље се може препознати средњовековна парцелација и трагови ренесансног здања.⁴⁴ Некадашњих шест средњовековних честица распоређено је око репрезентативног четвороугаоног атријума, смештеног на средини зачелне, северне стране палате. Барокна обнова поштовала је затечени просторни распоред. Испред атријума, према јужном прочељу, формирано је предворје које је

I/4 – Грб породице Бонда у предворју њихове палате

бочним стубиштем повезано с подестом, на чијој је средини грб породице Бонда.⁴⁵

Кућа бр. 381

У попису становништва 1817. године ова кућа назначена је као празна. Из других докумената дознајемо о њеним становницима и власницима. Године 1818. кућу с три дућана бр. 381 *nella strada detta volgarmente meghiu Zrevgliare* купио је Јосип Леон Леви Мандолфо од витеза Андрије Алгестија, који ју је добио у акту уступања потраживања.⁴⁶ Јосип Леон Леви Мандолфо је још раније изнајмљивао кућу и живео с породицом у њој.⁴⁷ Кућа је у уговору описана помоћу суседних с којима се граничила – источно је капела Марина Орсатовог Бонде, северно врт наводно наследника пок. Бернарда Влаховог Кабоге⁴⁸ и јужно улица звана *ro meghiu Zrevgliare*.⁴⁹ Јосип Леви Мандолфо појављује се као власник у документима до 1820. године.⁵⁰ У аустријском катастру кућа је описана као двоспратница са три дућана, а као власник је уписан Иван Орепић.

Кућа бр. 382

У овој кући 1817. године нико није живео. О власнику Мату Алгестију дознајемо из уговора о реструктурирању каматне продаје и уговора о продаји суседне куће бр. 381.⁵¹ Године 1837. власник ове двоспратнице с дућаном био је трговац Никола Клаић.⁵²

У време продаје кућа Православној општини власник ових двеју кућа био је Нико Путица. Куће су срушене вероватно непосредно пре 1871. године, када су освећени темељи нове православне цркве.⁵³

Кућа бр. 383 – Улица Николе Божидаревића 1

У овој великој палати 1817. године живео је удовац Михо Замања, који је умро 12. маја 1818. године, с троје слугу. Кућа је била у влас-

ништву фидеикомисара Влаха Јеронима Гондоле. Две собе на трећем спрату држала је Подестерија.⁵⁴ У једном документу из 1821. године наводи се да је у тој кући био *Ufficio di Ricevitoria Municipale a Ragusa*.⁵⁵ У катастру из 1837 (1876) године кућа је обухватала три честице: стамбену троспратницу, дућан изнад којег је тераса и видиковач са спољним степеништем, који је до 1876. срушен, а власник је био Шишко Геталди-Гондола.⁵⁶ Године 1884. уписан је први власник у Зк.у. 482 – Православна црква у Дубровнику.

Палата је грађена у 16. веку као угаона палата с буњатом истакнутим сценичним вредностима угаоног положаја.⁵⁷ Градио је Јероним Катанео (Catanus) (Јероним Феликс) из Анконе 1546. године, по наруџбини Франа Гондоле.⁵⁸ Вероватно је изграђена на месту двеју кућа породице Менчетић (Mençe) у 13/14. веку, а тлоцрт приземља и свођење просторија указују на раније готичке структуре. Један готички портал носи грб породице Кабога или Лукаревић (Luccari).⁵⁹ Палата је инкорпорирала завршни део широког слепог прилаза овог некада доста већег властеоског блока.⁶⁰ У земљотресу 1667. године срушено је јужно крило, средишњи и западни део блока. После тога није у потпуности обновљена. Тада је изграђено јужно приземно крило, с терасом уз палату, а остали део био је уређен као врт, којег документи из 19. века помињу као власништво наследника пок. Бернарда Влаховог Кабога.⁶¹ Палати је у 19. веку снижен највиши спрат.⁶²

Напомене:

- ¹ Видети, нпр: С. Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*. Dubrovnik, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Historijski institut, 1955; С. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, Matica hrvatska, 1947; К. Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*, Zagreb–Dubrovnik, Institut za povijest umjetnosti – HAZU, Zavod za povijesne znanosti, 2001; N. Grujić, „Reprezentativna stambena arhitektura”, *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće* (katalog izložbe), Zagreb–Dubrovnik, 1987, 65–75; M. Planić-Lončarić, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, Zagreb, Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, 1980. итд.
- ² I. Benyovsky Latin–D. Zelić, *Knjige nekretnina dubrovačke općine (13–18 st.)*, I i II, Zagreb; Dubrovnik, HAZU, Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2007.
- ³ Нпр. у фондovima: *Testamenta notariae*, серија 10.1 (Државни архив у Дубровнику, даље: ДАД); *Diversa cancellariae*, серија 25 (ДАД); *Diversa notariae*, серија 26 (ДАД) и други.
- ⁴ О том прелазном времену видети: S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808–1848.)*, Dubrovnik, HAZU – Zavod za povijesne

znanosti, Dubrovnik, 1999; V. Čučić, *Posljednja kriza Dubrovačke Republike*, Dubrovnik–Zagreb, Zavod za povijesne znanosti HAZU, 2003.

- ⁵ *Popolazione del Circolo di Ragusa dell'anno 1817. (Okružno poglavarstvo 1817, br. 1239; ДАД) i Stato della Popolazione dell Città e Borgo 1817. (Опћина Дубровник, 1817, F. IV, 114; ДАД).*
- ⁶ *Acta Gallica*, 1810. br. 44, F. II. 62 (ДАД); S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*, 199–203.
- ⁷ К. Kovač, „Crtice o statistici i o vojničkim ustanovama u republici Dubrovačkoj”, *Glasnik Zemaljskog Muzeja Bosne i Hercegovine*, 28 (1916), 303–310.
- ⁸ У овом попису пописане су и спаљене куће на Пилама (134) и Плочама (9). S. Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*, Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 1990, 22–23; S. Ćosić, „O slomu Republike i ustroju francuske uprave u Dubrovniku 1808. и 1809.”, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 33 (1995), 192.
- ⁹ *Stato della Popolazione 1815, Intendenza*; ДАД; S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*, 117.

Закључак

Велики властеоски блок омеђен улицама Од пуча, Працатовом, Између полача и Божидаревићевом изворно је био већи и досезао је до Широке улице и Плаце. Смањен је пробијањем улица Између полача и Божидаревићеве, како је одређено у регулацијама Статута из 1296. године. Власници кућа прате се с прекидима од краја 13. века, када је Мато Менчетић (Mençe) градио шест кућа. Из нешто каснијег периода сачувана су два грба: један породице Кабога у северном делу, а други породице Замања у југоисточном делу блока. Земљотрес из 1667. године унео је велике промене у овај раније густо изграђен блок. Тада се отварају велики простори вртова, које видимо на аустријској катастарској мапи из 1837 (1876) године.

Попис становништва из 1817. године доноси нова сазнања о власницима и становницима блока. Блок се налазио у секстерију *Fontana grande*, а куће у њему носе бројеве 355, 356, 368, 380, 381, 382 и 383. Власници тих кућа тада су већином властела, што говори да се социјална топографија овог блока није променила од најстаријих времена.

Још једна велика промена у блоку догодила се у другој половини 19. века, градњом велике православне Цркве Св. Благовештења. Тада су срушене две куће у југозападном делу блока (куће бр. 381 и 382), а палати Гундулић снижен је највиши спрат. Такође, нестали су вртови који су настали после земљотреса 1667. године у западном средишњем делу блока.

¹⁰ *Miscellanea*, sv. 17, poz. 28. (Државни архив у Задру); S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*, 117; N. Kisić, „Popis stranaca u Dubrovniku iz 1815.”, *Dubrovački horizonti*, 18–19 (1978–1978), 64–65.

¹¹ *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*, Dubrovnik, ДАД, 2002, 470–473; L. Beritić, „Ubikacija nestalih gradjevinskih spomenika u Dubrovniku”, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 10 (1956.), 17; Ž. Peković, *Dubrovnik – Nastanak i razvoj srednjovjekovnog grada, Split, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika*, 1998, 43.

¹² *Monumenta Ragusina. Libri reformationum*. Tomus I. Zagabriae, JAZU, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, 1879, 153; L. Beritić, „Ubikacija nestalih gradjevinskih spomenika u Dubrovniku”, 17; Ž. Peković, *Dubrovnik – Nastanak i razvoj srednjovjekovnog grada*, 43.

¹³ М. Динић, *Одлуке већа Дубровачке Републике*, I, Београд, САНУ, Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, 15, 1951, 206; L. Beritić, „Ubikacija nestalih gradjevinskih spomenika u Dubrovniku”, 17; Ž. Peković,

- Dubrovnik – Nastanak i razvoj srednjovjekovnog grada, 43.
- ¹⁴ M. Planić-Lončarić, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, 13–14, 17–28.
- ¹⁵ L. Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, Zavod za arhitekturu i urbanizam Instituta za likovne umjetnosti JAZU, 1958, 13–18; K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 16 (1992), 41.
- ¹⁶ K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 41.
- ¹⁷ Овакав систем парцелизације карактеристичан је за крај 13. века, а описан је већ у Статуту града Дубровника. Спроведен је на више подручја старог градског језгра. Више о томе: *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272.* и М. Planić-Lončarić, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*.
- ¹⁸ С. Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, 78–79; L. Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, 16–17; K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 41.
- ¹⁹ K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 41.
- ²⁰ Катастарска мапа с пропратним елаборатима чува се у Државном архиву у Сплиту.
- ²¹ Кућа је 1817. године изнајмљена пекару Ђузепеу Еспијеу (Giuseppe Espiè), а била је власништво Владислава Гучетића, који је у њој 1822. отворио позориште. *Popolazione del Circolo di Ragusa dell'anno 1817. Okružno poglavarstvo*, 1817, br. 1239, ДАД; I. Arsić, *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX vijeka*. Dubrovnik–Beograd–Trebinje, Eparhija zahumsko-hercegovačka i primorska, Srpska pravoslavna crkvena opština u Dubrovniku, *Ars libri*, 2007, 78, 92–94; K. Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*, Zagreb–Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku – Institut za povijesne znanosti u Dubrovniku, 2001, 291–294.
- ²² I. Arsić, *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX vijeka*, 94–95.
- ²³ Он је касније узео презиме Геталди-Гундулић (Ghetaldi-Gondola).
- ²⁴ I. Arsić, *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX vijeka*, 94.
- ²⁵ Земљишнокnjiжни одјел Опћинског суда у Dubrovniku.
- ²⁶ *Hipotekarni ured u Dubrovniku*, kut. 6, br. 4946 (ДАД).
- ²⁷ Земљишнокnjiжни одјел Опћинског суда у Dubrovniku.
- ²⁸ I. Arsić, *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX vijeka*, 94.
- ²⁹ I. Zdravković–D. Živanović–D. Vuković, „Tri stare dubrovačke palate”, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, 1 (1952), 183–196; Д. Живановић, *Дубровачке куће и полаче*. Београд, САНУ, 2000, 127–130; N. Grujić, „Reprezentativna stambena arhitektura”, *Zlatno doba Dubrovnika* (каталог изложбе), Zagreb, Музејско-галеријски центар, 1987, 69, 309.
- ³⁰ N. Grujić, „Reprezentativna stambena arhitektura”, 309.
- ³¹ K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 42.
- ³² N. Grujić, „Reprezentativna stambena arhitektura”, 69, 309. Терен Влаха Кабоге помиње се као јужни ближник куће Шишка Геталди-Гондоле у поверљачком уговору из 1815. године између Влаха Влаховог Бона и Шишка Геталди-Гондоле (*Notarska kancelarija Ilije Pušica*, kut. 5, br. 317).
- ³³ *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom: građevni razvoj, arhitektonske osobine i prijedlozi konzervatorskih smjernica*, Zagreb, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, Одјел за повјесне умјетности, 1990, 45–48.
- ³⁴ *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom*, 61.
- ³⁵ *Građevinski planovi Općine Dubrovnik* 10a/1897, 16a/1912; Зк.У. 1606 Земљишно књижног одјела Опћинског суда у Dubrovniku.
- ³⁶ Палата се помиње у једној одлуци Већа умољених, којом се Шишко Гондола даје терен за изградњу куће између улице Св. Барбаре и куће Себастијана Замане. *Acta Consilium rogatorum*, sv. 119, f. 65r (ДАД); K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 46; K. Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*, 243.
- ³⁷ K. Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*, 243.
- ³⁸ Исто.
- ³⁹ *Građevinski planovi Općine Dubrovnik*, kut. 50, br. 22, 35 (1893); kut. 54, br. 27 (1897); kut. 73, br. 14 (1912); kut. 79, br. 6 (1915); ДАД; K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 48.
- ⁴⁰ K. Horvat-Levaj, нав. дело, 245.
- ⁴¹ *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom*, 66.
- ⁴² *Građevinski planovi Općine Dubrovnik*, kut. 65, br. 24 (1907), ДАД; „Bondine kapele”, *List dubrovačke biskupije* 6 (1907), 45–46; *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom*, 9, 71.
- ⁴³ „Bondine kapele”, *List dubrovačke biskupije* 6 (1907), 45–46; *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i*
- Božidarevićevom, 7, 71–72; K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 259, 262.
- ⁴⁴ K. Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*, 259.
- ⁴⁵ K. Horvat-Levaj, нав. дело, 259–262.
- ⁴⁶ *Diversa Cancellariae*, serija 25, sv. 231, f. 120v-121r (ДАД); *Notarska kancelarija Antuna Liepopillija*, kut. 4, br. 119, 178 (ДАД).
- ⁴⁷ *Hipotekarni ured Dubrovnik*, kut. 1, br. 2773.
- ⁴⁸ ... sito ossia Gommila che dicono essere di ragione degli eredi del nobil Sig. qm Bernard Biagio Caboga.
- ⁴⁹ *Notarska kancelarija Antuna Liepopillija*, kut. 4, br. 119 (ДАД).
- ⁵⁰ *Hipotekarni ured u Dubrovniku*, kut. 1, br. 2935, 2938 и kut. 4, br. 3691 (ДАД).
- ⁵¹ *Notarska kancelarija Antuna Liepopillija*, kut. 4, br. 77, br. 119 (ДАД).
- ⁵² *Austrijski katastar 1837* (1876). (Државни архив у Сплиту); *Hipotekarni ured u Dubrovniku*, kut. 9, br. 6754 (ДАД).
- ⁵³ K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 48; I. Arsić, *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX veka*, 107.
- ⁵⁴ *Zborni prvostupanijski građanski i kazneni sud u Dubrovniku, Ostavinska rasprava E I-1360*.
- ⁵⁵ *Hipotekarni ured u Dubrovniku*, kut. 2, br. 3072.
- ⁵⁶ Жена Миха Замане је Марија, кћи Мата Геталдија, а Шишко Геталди-Гондола је њен братанац (син од брата Франа-Аугустина).
- ⁵⁷ N. Grujić, „Reprezentativna stambena arhitektura”, 68, 70.
- ⁵⁸ N. Grujić, исто; С. Fisković, *Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, 23; *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom*, 3.
- ⁵⁹ *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom*, 19; K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 41; L. Beritić, *Urbanistički razvitak*, 16–17; С. Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, 78–79.
- ⁶⁰ K. Horvat-Levaj, „Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika”, 42.
- ⁶¹ *Notarska kancelarija Antuna Liepopillija*, kut. 4, br. 119; *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom*, 5.
- ⁶² *Dubrovnik: blok omeden ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom*, 19.

УМЕТНОСТ И ВЕРА

2

ЦРКВА СВЕТОГ ЂУРЂА (СВЕТОГ БЛАГОВЕШТЕЊА) НА ПОСАТУ

Иван Виђен

Простор на којем је настала прва православна црква у Дубровнику налази се на Посату (итал. fossaco = јарак, ров, тј. градски одбрамбени јарак), са северне стране градских зидина, свега стотинак метара ваздушном линијом од куле Минчете. Првобитно то је било имање породице Саве Владиславића (1669–1738), угледног дубровачког трговца и руског дипломате херцеговачког порекла.¹ Иако је имао неколико некретнина у Дубровнику, по свему судећи његова породица живела је управо овде, будући да је у склопу имања 1717. године желео да подигне породичну гробницу и православну капелицу. Премда је капелица неизоставан део већине имања за одмор, као и многих стамбених поседа тог доба,² због изузетно рестриктивне политике дубровачких власти према православљу молба за изградњу капелице била је одбијена. Иако је изградња породичне гробнице истом одлуком била дозвољена, Владиславић се вратио у Русију и више никада није дошао у Дубровник. Летњиковац је највероватније био у стамбеној функцији све до 1790. године, када га је од наследника Саве Владиславића из Трста купила заједница православних становника Дубровника како би на њему уредила своју прву богомољу.

Иако купопродајни уговор помиње „врт с кућом чија фасада гледа према градским зидинама”, осим да је била смештена унутар целине првобитног имања, због каснијих преграђивања данас је немогуће било шта прецизније рећи о изворном изгледу куће. Првобитна величина, пропорције и распоред имања видљиви су на нацрту дубровачког окружног инжењера Лоренца Вителескија (Lorenzo Vitelleschi) из 1817. године,³ као и на првој катастарској карти Дубровника из 1837. године, иако се тада на месту стамбене зграде већ налазила црква.⁴ Радило се о уобичајеном, готово канонском размештају куће и врта. На издуженој земљишној парцели оријентисаној север–југ, која је започињала одмах уза зид контраескарпе градских зидина (уз сам одбрамбени јарак), сместили су се: шетњица са стубовима (колонама) и вењаком (подрином), бочне вртне партерне површине, приступне стазе, тераса пред кућом, лођа (павијун) и кућа, која је била положена на северном крају парцеле. Осим увучености уз северни руб имања, кућа је била издигнута изнад површине врта за висину од 17

степеница, које су од средишње стазе шетњице водиле на терасу пред кућом, па је тиме њен положај био додатно истакнут.

Када је заједница православних верника 1790. године купила имање, одмах се приступило унутрашњем уређењу куће за потребе верских обреда, који су се у првој деценији обављали у атмосфери дистанцираног толерисања, да би објекат био пуноправно освештан као црква Св. Благовештења Богородице године 1800, од мостарског (захумско-херцеговачког) епископа Ананија, а 1803. године додат јој је и звоник (преслица) за звоно.⁵ Куповина ове куће и њено претварање у цркву као резултат вишегодишњих настојања за слободом култа била је толико важна да се од те године рачуна оснивање Српске православне црквене општине.⁶

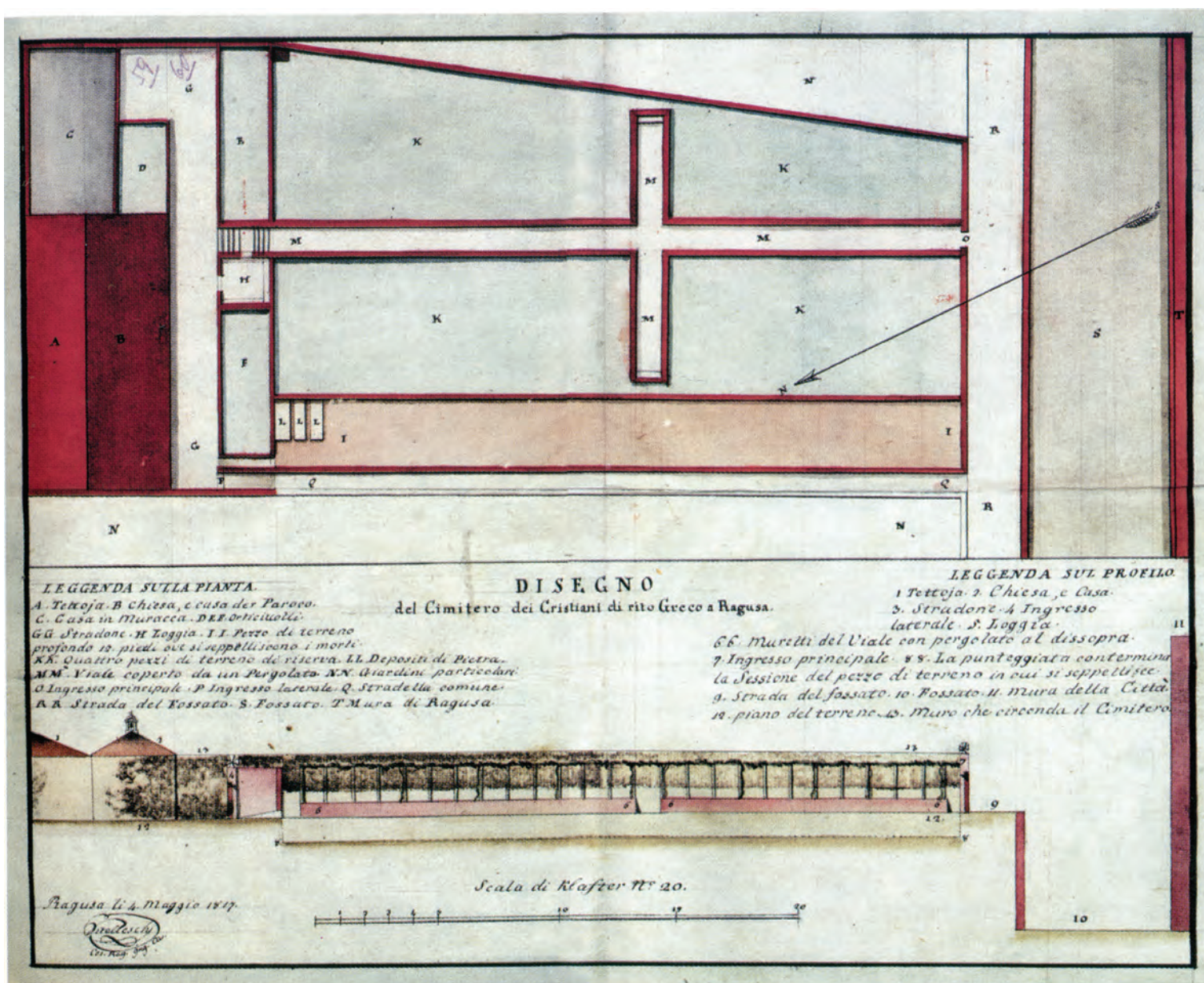
У строгим државним правилима Дубровачке републике према припадницима других конфесија крије се и специфичан изглед ове прве православне цркве у Дубровнику: као ни синагога која се налазила у самом средишту града, ни православна црква (као некаатоличка богомоља) није смела имати препознатљива спољна обележја. Очигледно у складу с тим, а максимално поштујући спољни изглед, изведене су само основне преправке, које су унутрашњост куће (или један њен део) претвориле у јединствени дворански простор.

Изглед комплекса прецизно нам показује поменути одличан нацртзатеченог стања окружног инжењера Лоренца Вителескија из 1817. године. Црква је оријентисана исток–запад, а јужни зид прати терасу која се налази пред објектом. Јужни уздужни зид био је фасада куће, али данас на њему нема истакнутих улазних врата, већ четири једноставна прозора. Једина врата на објекту измештена су мало западније и воде тек у мало унутрашње предворје, из којег се затим улази у простор цркве. Овај минијатурни пронаос (припрата), усправно постављен на главни брод цркве, јасно одржава полулегалне околности њеног настанка: приступ најважнијем делу комплекса (цркви) подељен је у три степена (прво с улице у врт, потом кроз спољна врата с терасе у предворје, па тек потом у саму цркву), чиме скрива свете обреде од радозналих очију и омогућава слободу њиховог одвијања.

Црква показује и још једну занимљивост: осим улазног предворја (условно названог ендонартексом), уз задњи зид цркве постојао је и трем (итал. *tettoja*), односно уски ходник који је био под истим кровом као и остатак објекта. У тај уски ходник улазило се из предворја, а он се онда читавом својом дужином протезао уз северни зид цркве. Постојање овог уског и мрачног обилазног трема са зачеља цркве имало је, осим важног практичног разлога одвајања главног корпуса објекта од задњег оградног зида имања, чиме је умањена опасност од воде и влаге, вероватно и још једну, симболичку функцију: на тај начин црква се могла потпуно обилазити за потребе литија приликом великих празника. Премда не поседује изузетну архитектонску инвенцију, слободно можемо тврдити да је овај објекат (источно црква и западно стамбена зграда), уважавајући постојеће габарите и остале

просторне условљености, одличан пример поштовања затечених облика, уз њихово максимално прилагођавање новим потребама и функцијама.

Читавом дужином имања, уз западни руб, налазило се гробље које је утемељено 1803. године.⁷ На уздужној парцели која је пратила западни оградни зид (данашњу Пељешку улицу) налазе се гробови покојника сахрањених до фебруара 1837. године, када је саграђено и посвећено ново православно гробље с црквом Св. арханђела Михаила на Бонинову. Судећи према Вителескијевом нацрту, на гробно поље могло се приступити једино с терасе пред црквом. Већ овде се појављују три типа надгробних споменика, које ћемо нешто касније срести на Бонинову (једноставни камени „рустикални“ крстови у две варијанте, гробнице с каменим иглама и тролисним обликом постаментом и крстом, класицистичке стеле)

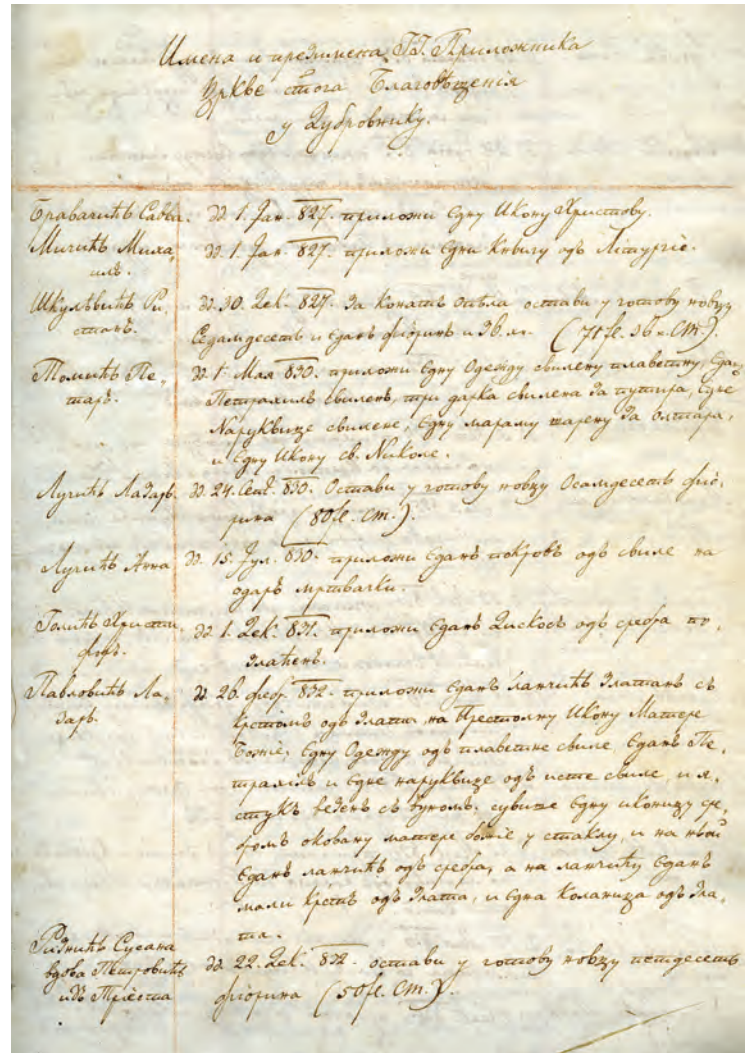

Лоренцо Вителески (Lorenzo Vitelleschi), Нацрт православне цркве и гробља на Посату, Дубровник, 4. мај 1817 (Државни архив у Дубровнику)

који својим стилским континуитетом испољавају дуготрајност естетских захтева и есхатолошких мисли тих раних припадника дубровачке православне заједнице. На овом гробљу појављује се и један тип гробнице који не срећемо на Бонинову, а условно је можемо назвати саркофагом. Реч је о земљаном гробу који изнад нивоа земље има четири стране зидане каменим клесанцима које завршавају каменим иглама с једноставним профилацијама. Корпус гробнице је издигнут, али је средишњи део земљан, па наравно није реч о правом саркофагу, а на узглавној страни налази се камени крст с натписом.

Због накнадних урбанистичких интервенција (изградњом зграде Константиновић 1933. и проласком пута 1941) гробље је сачувано у мање од половине своје првобитне величине (двадесетак гробова), али и поред тога указује на постојање квалитетне сепулкрарне пластике (гробнице Шкуљевић, Лучић, Вуковић), што у тадашњем дубровачком временском контексту представља јасан изузетак. Премда православни верници тада нису били ни најбогатији ни најбројнији наручиоци у Дубровнику, очито се и у сепулкрарној пластици исказала виталност и временски и друштвено младе заједнице подстакнуте тек стеченим грађанским правима. Ипак је и ту спој скромности погребних навика наслеђених из завичаја и дубровачке канонске једноставне отмености довео до изостанка раскошних надгробних споменика, какви се могу наћи на неким другим гробљима из истог времена (нпр. Трст, Ријека). Гробље је имало и три посебне камене гробнице, које су служиле као костурнице (сачуване до данас). Занимљиво је да је за будућа сахрањивања било остављено резервно земљиште, тј. сматрало се да су остале површине врта довољне да задовоље потребе ширења гробља у блиској будућности.⁸

О детаљима унутрашњег уређења прве цркве данас је тешко говорити будући да садашњи изглед ентеријера цркве у потпуности потиче из обнове 1905–1906. године. Основни подаци ипак се могу сазнати из детаљног инвентара покретности, састављеног 1831. године, који нам указује да је црква била богато украшена. На иконостасу су се налазиле престоне иконе Богородице с круном и бројним заветним плочицама од племенитих метала, икона Христа са сребрном позлаћеном круном, као и иконе Св. Јована Крститеља и Св. Благовештења, а у цркви се на зидовима налазио и велики број светих икона (више од 60 икона и графика), тако да је, на пример, било само шест икона Св. Николе. Осим тога, у цркви се у функцији декорације налазио и већи број текстилних предмета (завеса, простирки, тепиха, балдахина, покривача, плаштаница), па тако сазнајемо да су царске и бочне двери иконостаса имале завесе од жуте свиле. Занимљиво је да се у цркви налазио и епископски трон, по свему судећи врло скромног изгледа. Наравно, у цркви се налазило и неколико комплета богослужбених предмета,

Приложници цркве св. Благовештења (данас св. Ђурђа) у Дубровнику, 1827–1856 – извод из црквеног инвентара (Архив СПЦО у Дубровнику)

више комплета богослужбеног одела (одежди, стихара итд.) за разне прилике и преко 40 комада потребних светих књига. Осим тога, црква је била опскрбљена с више кандила, налоња (постоља), свећњака, фењера, столова, столица, ормара, бурала, шкриња, разног бакарног и порцуланског посуђа, алата за уређивање врта, а будући да је тада служила и за обреде сахрањивања поседовала је и два одра, припадајуће покриваче за одар, носиљке за покојнике и слично.⁹

Након изградње цркве Св. аранђела Михаила у функцији гробља на Бонинову (1837), црква Св. Благовештења на Посату остала је и наредних четрдесет година главна парохијска црква дубровачке Српске православне црквене општине, све до изградње нове велике цркве Св. Благовештења у граду (1877). Осим свакодневних и празничних обреда, ту су се одвијала крштења и венчања, понекад ју је користило и особље руског конзулата, уз цркву је живео парох, ту се једно време налазила и професионална школа за српску децу. Тако је читав комплекс

II/1 – Поглед на Цркву Св. Ђурђа на Посату. Лево од цркве је кућа која је служила као парохијски дом, а десно зграда Задужбине Ковачевић (тзв. Стари сиротињски дом на Посату)

и даље био у пуној функцији и представљао је центар окупљања православних верника.¹⁰

Међутим, изградњом нове и велике цркве у средишту града, која је посвећена истом титулару, на Посату су се престали служити обреди, а туторство је одлучило да се инвентар пренесе у нову цркву те да се она претвори у стамбени објекат и заједно с вртом изнајми.¹¹ О томе се расправљало на седници туторства у јуну 1880. године, а одлучено је да се сазове скупштина главара породица који би требало да размотре даљу судбину старе цркве на Плочама. После тога у децембру исте године на лицу места одржан је састанак којем је, уз чланове туторства и представнике породица, присуствовао и епископ Герасим Петрановић, што довољно сведочи колико се бринуло о старој цркви, за коју су биле везане бројне успомене. Тада је одлучено да се црква више не употребљава за богослужење, али и да се олтарски простор зазида како би се трајно заштитио, а било је предвиђено и да се на тај зид стави спомен-плоча. Будући да није било довољно новца за све радове, истовремено је одлучено да се пред иконостасом подигне зид, до изградње тог будућег „споменика”, како би се остатак зграде с вртом изнајмио.¹² Иако не знамо колико су те одлуке заиста и спроведене, црква у следећих четврт века није служила својој сврси.

Међутим, двадесетак година касније дошао је нови подстицај за обнову ове мале живописне цркве и њено поновно враћање у функцију. Реч је о изградњи задужбине Ковачевић (тзв. Старог сиротињског дома на Посату), која је 1905. изграђена у делу источног врта крај старе цркве. Тадашње туторство том приликом је одлучило да врати цркву у употребу, што је и учињено, а црква је освештана и посвећена Св. великомученику Георгију (св. Ђурђу), 1. јула 1906. године.¹³ Већих грађевинских интервенција није било, па се може претпоставити да приликом десакрализације цркве 1880. године заиста није ни било никаквих преграђивања, осим поменутог зазидавања олтара. Грађевинске

радове на уређењу цркве извео је грађевински предузетник Балдо Мишковић, зидове цркве и делове иконостаса обојио је мајстор Иво Грегуш, а дрвени инвентар поправио је мајстор Иво Шуберт.¹⁴ Тада је највероватније изграђена и хорска галерија на западном зиду, а може се претпоставити да је унутрашње уређење реминисценција на изглед из раније фазе. Такође, одлучено је да се у цркви служи четири пута годишње и по потреби, што се задржало све до данас.¹⁵

II/2 – Звоник на преслици Цркве Св. Ђурђа, подигнут вероватно приликом обнове 1906.

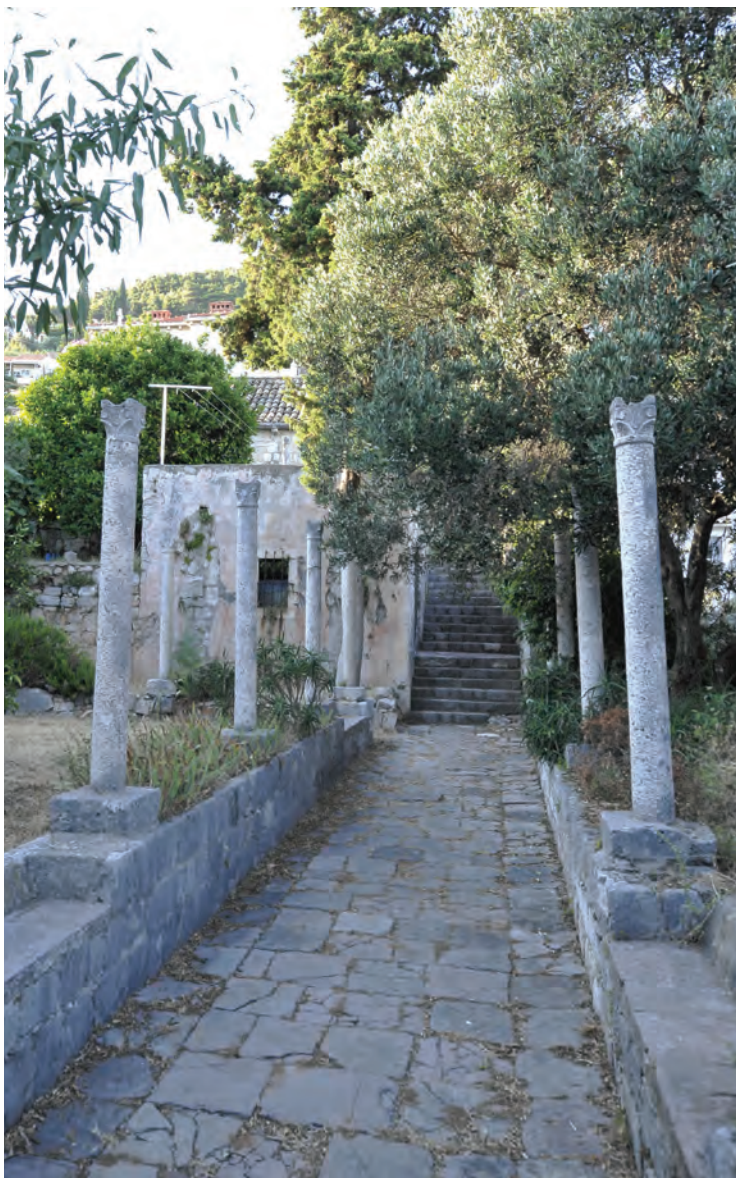
II/3 – Унутрашњост Цркве Св. Ђурђа на Посату, поглед на иконостас

II/4 – Тераса пред црквом и јужни црквени зид

II/5 – Класицистичка надгробна плоча хаџи Лазара Лучића, српског трговца пореклом из Сарајева, 1830. Данас се налази у предворју (нартексу) Цркве Св. Ђурђа

II/6 – Прилазна алеја кроз башту (шетница) према Цркви Св. Ђурђа

II/7 – Унутрашња страна окованих улазних врата у предворје (нартекс) Цркве Св. Ђурђа, 18. век

Напомене:

- ¹ О Сави Владиславићу видети: Ј. Дучић, *Гроф Сава Владиславић – један Србин дипломата на двору Петра Великог и Катарине I*, Дерета, Београд, 1999 (или било које друго издање); Ј. Ch. Engel – dum Ivan Stojanović, *Povijest Dubrovačke Republike*, Izdanje knjižare J. Tošovića, Dubrovnik, 1923, str. 156; V. Stipetić, „N. Pavlenko – Sava Lukić Vladislavić Raguzinski”, *Sibirskie ognji*, број 3, год. 1978, Anali Zavoda за povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU u Dubrovniku, XVII, Dubrovnik, 1980, str. 539–546 (и ту наведени руски податак који су, чини се, многи превидели, да је Сава Владиславић рођен у Дубровнику 16. јануара 1669); М. Zloković, „Hercegovski Vladislavić”, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, vol. XXI, Kotor, 1973, str. 67–79.
- ² Уп. N. Grujić, *Ladanjska arhitektura dubrovačkog područja*, Institut за povijest umjetnosti i Nakladni завод Matice hrvatske, Zagreb, 1991; N. Grujić, *Vrijeme ladanja*, Matica hrvatska Dubrovnik, 2003; И. Здравковић, *Дубровачки дворци*, Српска академија наука, Београд, 1951.
- ³ Окружни инжењер Лоренцо Вителески израдио је детаљан обојени нацрт читавог имања, датиран 4. маја 1817. године. Нацрт је објављен у књизи: L. Vitelleschi (прир. V. B. Lupis), *Povijesne i statističke bilješke о Dubrovačkom okrugu*, Matica hrvatska Dubrovnik i Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2002, str. 27.
- ⁴ Наведена катастарска карта, израђена у кампањи детаљног картографског снимања читавог Аустријског царства, налази се у Архиву мапа за Истру и Далмацију у склопу Државног архива у Сплиту. Уп. N. Vajić Žarko, *Arhiv mapa за Istru i Dalmaciju – katastar Dalmacije 1823–1975 (Inventar)*, Split, 2006, str. 180–181.
- ⁵ Ј. Перовић, „Српскоправославна гробља у Дубровнику”, ревија Дубровник, год. I (1929), бр. 9–10, стр. 316; Ђорђе Николајевић (прир. И. Арсић), *О Дубровнику и о Дубровчанима (изабрани списи)*, Ниш–Београд, 2004, стр. 80–81; Н. Милаш, *Православна црква у Дубровнику у XVIII. и почетку XIX. вијека*, Сарајево, 1913 (прештампано из Српског свештеника за 1913. годину), стр. 34–37; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika до 1808*, Nakladni завод Matice hrvatske, Zagreb, 1980, knj. 2, str. 434–436.
- ⁶ О ранијим настојањима за слободу вероисповести и оснивању српске православне црквене општине видети: I. Arsić, *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku до почетка XX. вијека*, Srpska pravoslavna crkvena општина Dubrovnik i Ars Libri Beograd, Dubrovnik–Beograd, 2007, str. 30–44; V. Miović Perić: *Na razmeđu: osmansko-dubrovačka granica (1667–1808)*, Zavod за povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1997, str. 111–116; V. Foretić, *n. d.*, 264–268. i 434–436; M. Frejdenberg, *Izvjestaji Antuna Gike, prvog ruskog konzula u Dubrovniku од 1788. до 1800. године*, Anali Zavoda за povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 37 (1999), str. 219–220; Ђ. Николајевић, *n. d.*, стр. 75–84 (текст: „Српско општество у Дубровнику”); Н. Милаш, *Православна црква у Дубровнику у XVIII. и почетку XIX. вијека*, Сарајево, 1913 (прештампано из Српског свештеника за 1913. годину); R. Petrović, *Ruski konzulat u Dubrovniku од оснивања до 1878. године*, Srpska pravoslavna crkvena општина, Dubrovnik, 2010; Р. Вукомановић, „Дубровник”, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 77–82; Ј. Перовић, *n. d.*, стр. 316–319.
- ⁷ Ј. Перовић, *n. d.*, стр. 316; Р. Вукомановић, *n. d.*, стр. 89–90.
- ⁸ Све наведено уочљиво је на Вителескијевом нацрту гробља из 1817. године. На нацрту за те површине пише: „Quattro pezzi di terreno di riserva (четири комада земљишта за резерву)”. Уп. L. Vitelleschi, *n. d.*, str. 27.
- ⁹ Сви подаци наведени су према детаљном инвентару цркве из 1831. године под насловом „Инвентарио Церкве св. Храма Благовјештенија Богородици у Дубровнику сушчија, списано под надзирателством Г.Г. Прокураторов Георгија Мичића, Стефана Ђурасовића, Христофора Голића, Петра Опухи и Трифона Путици, љета 1831.” Документ се чува Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику (без сигнатуре), а његов препис и транскрипцију израдио је о. Славко Зорица, помоћни парох дубровачки.
- ¹⁰ Р. Вукомановић, *n. d.*, стр. 81 (Вукомановић додуше наводи да је ова црква била парохиска до 1872. године, иако је нова црква у граду довршена и посвећена 1877. године, па претпостављамо да је реч о случајној грешки).
- ¹¹ I. Arsić, *n. d.*, str. 52–53.
- ¹² Архив СПЦО у Дубровнику, кут. 30 (туторски списи), записник од 15. децембра 1880. Ту се, између осталог, наводи: (...) да се садашња света и часна Трпеза са у њој посвећеним моћима која се по уредби наше православне вјере не може пренијети ни уништити буде сама за себе осамљена и ограда, на начин Споменика, с крстом на врх њега а с пријед учинити једну Плочу с натписом како се буде одлучити. Но будући да Туторство није у стању сад одма тај споменик подићи због оскудице новаца, зато одређује се да се засад огради испред Иконостаса танка преграда како ће се остале просторије са вртом осим св. олтара дати под најам, а гореречени споменик да се има подигнути кроз трогодишњи течјај(...) Истом приликом одобрено је да се све преостале ствари из старе цркве пренесу у нову цркву у граду, као и то да тутори смеју, уколико буде било потребно, да продају и стубове (колоне) шетњице, осим оних на тераси пред црквом.
- ¹³ Р. Вукомановић, *n. d.*, стр. 81 (аутор је навео датум посвећења цркве по старом / јулијанском / календару). Уп. чланак „Освећење цркве” у тадашњим дубровачким градским новинама *Dubrovnik*, бр. 27, од 8. јула 1906.
- ¹⁴ Сви рачуни и трошковници који се односе на поправку Цркве Св. Ђурђа на Посагу налазе се у Архиву СПЦО у Дубровнику, кут. 43. и 49 (туторски списи 1906–10. и 1911–16). Занимљиво је да се у рачуну дрводељског мајстора Ива Шуберта од 24. априла 1906 (ни у рачуну мајстора фарбара Ива Грегуша од 27. априла 1906) не помиње израда дрвеног иконостаса, већ се уочава само његова поправка (*jedna vrata за oltar, jedna kolona nova, jedan kvadar u zlatnu kornigju* итд.), што сугерише могућност да постојећи иконостас није направљен 1906, већ да се ради о иконостасу који се у цркви налазио још пре зазидавања 1880. године.
- ¹⁵ У односном записнику наводи се да то мора бити: На 30. јануара на Света Три Јерарха, на 23. априла (на Ђурђев-дан), на 20. јула (на Илијин-дан) и 14. октобра (на Петков-дан).

ЦРКВА СВЕТОГ АРХАНЂЕЛА МИХАИЛА НА БОНИНОВУ

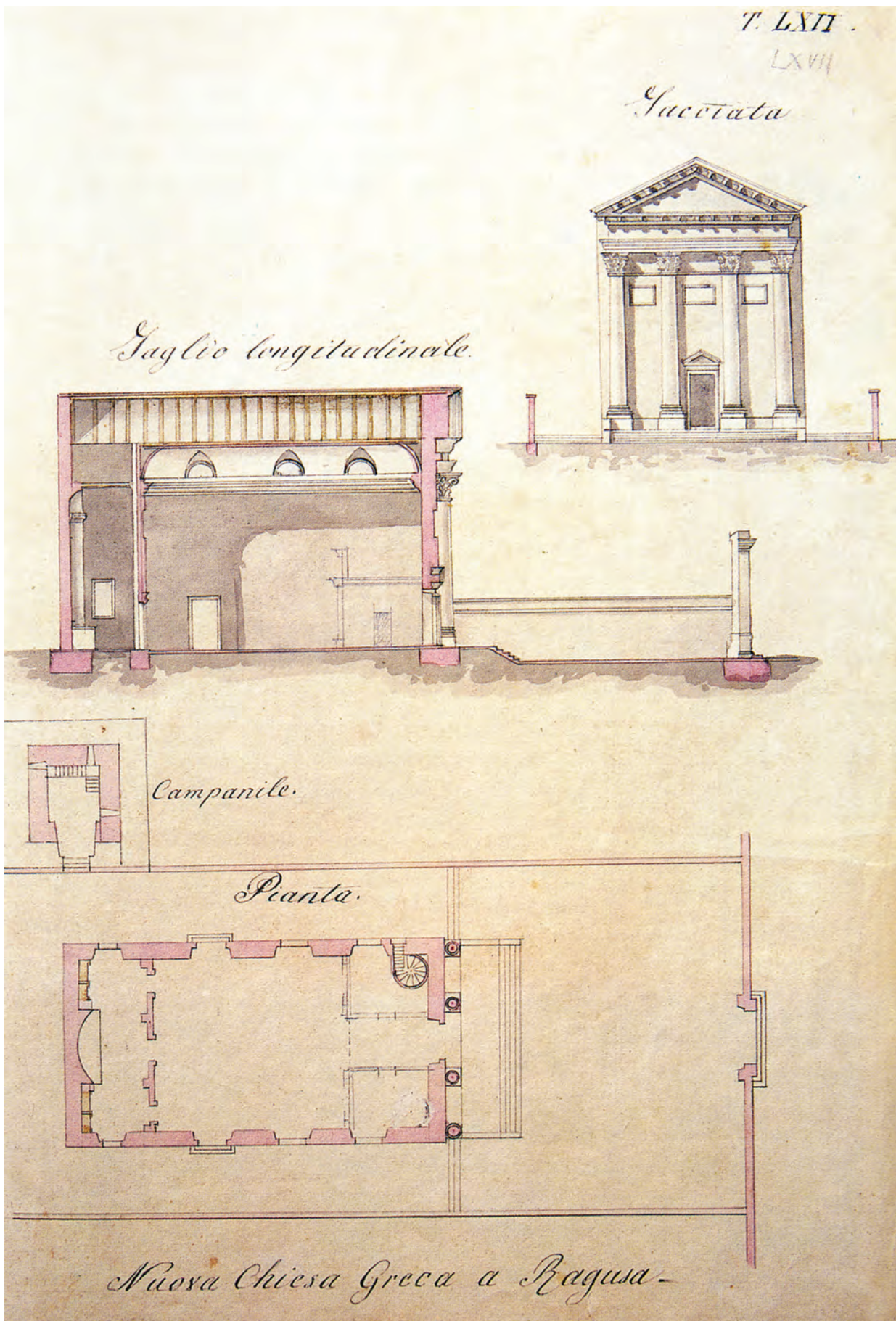
Иван Виђен

Идеја о изградњи цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову има дугу предисторију. Наиме, по доласку Дубровника у оквире Аустријског царства почели су да се спроводе модерни санитарни и грађевински прописи у вези са гробљима, па је 1816. локална власт подсетила све одговорне институције и верске заједнице на забрану сахрањивања покојника у црквама и манастирима, донету још 1808. године, у време француске окупације.¹ Иако је православна црквена општина имала своје, тада још увек ново гробље уз парохијску цркву Св. Благовештења на Посату, власти су сматрале да је оно смештено преблизу граду и самој цркви, па су црквени тутори морали да размишљају о проналажењу друге локације. После неколико неуспелих покушаја, одлучили су се за место на брежуљку Градац, изнад предграђа Пиле, на ком су тада још увек били видљиви темељи једне средњовековне католичке црквице, коју су краткотрајно крајем 16. века повремено користили православни верници.² Будући да је земљиште припадало дубровачкој општини, 26. априла 1826. године склопљен је купопродајни уговор, а припремни радови за изградњу будућег православног гробља с црквом започели су у септембру исте године. Међутим, већ следећег месеца власти су наредиле да се радови обуставе и да се о месту новоградње изјасни војно заповедништво, будући да се локација налазила унутар прве обрамбене линије (град Дубровник сматран је војном тврђавом до 1886. године). Међутим, до наставка градње гробља није дошло, нити се војна комисија о томе изјаснила, већ је, неочекивано, средином 1828. године уговор раскинут и локација је поново враћена дубровачкој општини, а православној црквеној општини није исплаћена било каква оштета за уложена средства.³

Управо у време застоја радова на градилишту на Грацу, проценивши да од планиране изградње гробља с капелом неће бити ништа, туторство се 1827. године обратило градским властима с молбом да се на месту старе цркве на Посату изгради једна већа и нова парохијска црква, пошто је постојећа постала премала за све већи број верника.⁴ Шта више, били су спремни да искључиво сопственим средствима покрију трошкове те су замолили окружног инжењера Лоренца Вителескија (Lorenzo Vitelleschi) да изради пројекат нове цркве. Он је заиста 10. маја 1828. израдио идејну

скицу, према којој је црква требало да буде смештена у средину црквеног поседа, чији би већи део и заузела, док би јој са западне стране остало постојеће гробље.⁵ Пројекат показује да је црква замишљена у класицистичком стилу, попут неког античког храма: на постаменту (стилобату) од три степенице издиже се фасада са четири пуна коринтска стуба, изнад којих су трабеација и забат. Црква је требало да буде лонгитудинална једнобродна грађевина, с уписаном апсидом у презвитеријуму, с хорском галеријом на супротном зиду, те сводом са сусводницама, а уз цркву је био предвиђен и високи звоник. Међутим, војне власти нису дозволиле изградњу према овом пројекту јер се новоградња налазила преблизу градским зидинама.

После неуспеха с изградњом гробља на Грацу и веће парохијске цркве на Посату, црквени тутори кренули су у потрагу за новом локацијом, па су тако у јануару 1830. године с Јеленом Поца-Сорго (Pozza-Sorgo) рођ. Рањина склопили предуговор о куповини комплекса за одмор ове властееоске породице на Бонинову. Овај правни посао имао је раскидни услов, тј. клаузулу по којој ће уговор важити само уколико купац (тј. православна црквена општина) у одређеном року добије дозволу од надлежних власти за изградњу гробља на том месту. После добијене дозволе од цивилних и војних власти, дана 7. септембра 1830. године с Јеленом Поца-Сорго склопљен је купопродајни уговор и радови су започели неколико дана касније.⁶ Нацрт затеченог стања приликом куповине, као и нешто млађа катастарска мапа, показују да се одморишни комплекс о којем је била реч састојао од две веће неједнаке целине: у западном делу налазио се стамбени објекат с двориштем (итал. *cortile*), из којег се прелазило у вишеструко већи источни део који је заузимао врт.⁷ У њему се као неизоставни део одморишних имања налазила и капелица, која је имала приступ с Наполеоновог пута за Груж. Једносратна стамбена зграда имала је главни улаз у оси главног улаза на имање с пута и типичан распоред дубровачких кућа (средишњи салон с мањим бочним просторијама), густијерну, бочно постављену помоћну зграду, а цео комплекс био је у потпуности ограђен високим зидом. Иако је летњиковач изгорео у руско-црногорској опсади Дубровника 1806. године, спољни зидови грађевине још увек су чврсто стајали,

Лоренцо Вителески (1813–1901), нацрт за нову цркву на Бонинову, око 1828/30. године (Државни архив у Дубровнику, фонд Окружног грађевинског уреда)

па су могли бити искоришћени у будућим преправкама, а довољна удаљеност од градских зидина (око 540 аустријских клафтера, тј. око 1.010 метара ваздушном линијом) осигуравала је поштовање санитарних и војних прописа.

Међутим, започети радови претварања рушевине летњиковца у цркву прекинути су већ после три месеца, у јануару 1831. године, после чега су због тромости администрације, а на тренутке, чини се, и због шиканирања туторства, били заустављени наредних пет година. Након поднетих доказа о начину сакупљања финансијских средстава и оправдавања од оптужбе да су потајно прикупљали добровољне прилоге, тутори су више пута покушавали да наставе радове, који су били прекинути управо у тренутку када је преостало једино још покривање цркве, што је самом градилишту причинило велику штету. Инсистирање власти у идуће две године да се радови на цркви наставе тако да под истим кровом морају бити и црква и стан за чувара и

мртвачница, додатно је успорило ионако дуг административни поступак, поготово што тутори уз подршку епископа такву могућност нису ни хтели да разматрају, сматрајући да се то противи канонима Православне цркве.⁸ Захтевање надлежних власти за обједињавањем неколико цеметеријалних функција под истим кровом било је у духу средњоевропске традиције каква је у аустријским наследним земљама већ била одомаћена, али је на Јадрану била потпуно страна. Уз то, захтевано је да се главна улазна врата на имање зазидају и да се нова главна врата отворе са северне стране. Напослетку, заузимањем далматинског епископа Пантелејмона Живковића код виших власти током 1835. године дошло је до позитивних помака, да би тек на пролеће 1836. радови били настављени и у идућих неколико месеци довршени. Црква је напослетку освештана 11. фебруара 1837. године, а уз њу је почело да функционише и гробље, уређено у врту источно од цркве.⁹

Copia

Specifica.

Delle obblazioni volontarie offerte dai Parrocchiani Greci di Ragusa, destinate p. far fronte alle spese che occorrono p. l'erezione della Cappella e Casetta p. Custode a Boninovo per uso dei Greci. Cioè in consonanza del riverito Decreto dei 15 Dicembre 1835. N. 3182/33 della locale Sacra Congregazione Municipale, e giusta il relativo fabbisogno dei 9 Luglio 1833. del C. R. Ingegnere Civile.

		<i>Scudi</i>	<i>Centesimi</i>
<i>Custode in Capa</i>	<i>265.12</i>		
<i>Legato di Anna Ved. Lucich</i>	<i>150</i>	<i>415</i>	<i>12</i>
<i>Cristoforo Lucich</i>		<i>80</i>	
<i>Stefano Augliovich</i>		<i>70</i>	
<i>Stattelle Cosceovich</i>		<i>60</i>	
<i>Giovanni Cosceovich</i>		<i>60</i>	
<i>Giorgio Micich</i>		<i>60</i>	
<i>Pietro Opuch</i>		<i>60</i>	
<i>Lazaro Paulovich</i>		<i>60</i>	
<i>Nicolo Micich</i>		<i>50</i>	
<i>Simone Cosceovich</i>		<i>50</i>	
<i>Paolo Opuch</i>		<i>50</i>	
<i>Antigra, e Lucichovich</i>		<i>50</i>	
<i>Pietro Micich</i>		<i>40</i>	
<i>Pietro Tomich</i>		<i>40</i>	
<i>Gerolamo Cosceovich</i>		<i>40</i>	
<i>Cristoforo Golich</i>		<i>40</i>	
<i>Somma di fiorini</i>		<i>1225</i>	<i>12</i>

Trasporte la retro somma di

	<i>Scudi</i>	<i>Centesimi</i>
<i>Marco Cosceovich</i>	<i>40</i>	
<i>Lazaro Popovich</i>	<i>36</i>	
<i>Elio Popalovich</i>	<i>32</i>	
<i>Girolamo Goghich</i>	<i>30</i>	
<i>Simone Popich</i>	<i>30</i>	
<i>Stefano Guirafovich</i>	<i>30</i>	
<i>Gabriele Goghich</i>	<i>26</i>	
<i>Tomaso Rausaja</i>	<i>20</i>	<i>53</i>
<i>Giorgio Cosceovich Popatona</i>	<i>30</i>	
<i>Gerolamo Cucovich</i>	<i>15</i>	
<i>Tutti al suddetto fabbisogno convenzionali fiorini</i>	<i>1515</i>	<i>5</i>

La qual somma sta a disposizione della fabbrica Greca, ad essa sono assunte l'incarico dell'iscrizione dal Consiglio della Parrocchia Greca.

Ragusa li 16. Gennaio 1836.

Списак приложника за зидање цркве и гробља на Бонинову, Дубровник, 16. јануар 1836 (Архив СПЦО у Дубровнику)

II/8 – Поглед на Цркву Св. арханђела Михаила на Бонинову. Кућа с леве стране цркве, у власништву Српске православне црквене општине, служи за становање црквењака и чувара гробља; десно од цркве унутрашње двориште са улазним вратима у гробље

Управо због вишеструко сложених околности настанка пројекта и извођења радова, изведено стање ове цркве донекле се разликује од првобитно замишљеног. Први пројекат израдио је окружни инжењер Лоренцо Вителески и уврстио га у преглед грађевина у својој књизи о дубровачком округу из 1827. године.¹⁰ Иако је могуће да је тај пројекат изворно замишљен за цркву уз гробље на Грацу,¹¹ вероватно је реч о првом пројекту за нову парохијску цркву на Посату, који је Вителески у мају 1828. детаљније разрадио. У прилог том закључку, осим времена настанка нацрта, иде и његов опис сопственог нацрта, у којем говори о цркви (*Nuova Chiesa Greca a Ragusa*) не помињући гробље. Такође, димензије грађевине чине се превелике за површину земљишне парцеле на Грацу, која је износила око 50 метара дужине и око 14 метара ширине.¹² При разради нацрта он је додао неке детаље којих у првој верзији није било (акротерије на забату, хорска галерија, друга бочна врата, дебљина олтарне апсиде), израдивши и елевацијски приказ звоника који је у првој верзији био назначен само у тлоцрту.

Будући да тај покушај изградње нове цркве на старом месту на Посату није успео, већ је, као што смо видели, 1830. године за гробље пронађена нова локација на Бонинову, на тај начин спојена су два ранија пројекта: један о изградњи гробља и други о изградњи цркве, па је за гробљанску цркву искоришћен Вителескијев нацрт за парохијску цркву. Нема сумње да су ти радови извођени управо под надзором Лоренца Вителескија, којем је то као инжењеру дубровачког округа била и дужност и

који је на лицу места могао своје замисли из пројекта израђеног за Посат да прилагођава условима затеченим на градилишту на

II/9 – Класицистичка дарохранилница из Цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову, дубровачки рад, материјал: дрво, позлата, прва половина 19. века

Бонинову. Међутим, с обзиром на то да су радови на цркви заустављени у јануару 1831, те да је Вителески исте године предао своју функцију новом окружном инжењеру Антонију Апортију и одселио се из Дубровника,¹³ приликом наставка радова 1836. године изворни Вителескијев пројекат поједностављен је у извођењу. О томе сведочи пројекат за цркву на Бонинову непознатог аутора, према којем је било замишљено да се поштују прозорски отвори постојеће грађевине и да се у горњој зони израде два полукружна прозора.¹⁴ Простор лађе (наоса) цркве требало је да буде пресвођен огледалским сводом са сусводницама, а над простором олтара требало је да буде раван плафон. Ипак је и тај прилагођени пројекат у извођењу додатно поједностављен јер су бочни прозори зазидани, а уместо два полукружна у горњој зони направљена су три прозора. Одустало се и од изворно замишљених самостојећих коринтских стубова, улазне едикуле и

II/10 – Унутрашњост Цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову, хорска галерија

II/11 – Унутрашњост Цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову. Целокупан инвентар је из времена освећења цркве, 1837.

архитектонских украса, па је црква изведена без њих, а прочеље је дефинисано само главним вратима и једним полукружним прозором изнад. Уместо планираног уписивања у апсиду, олтар (часна трпеза) је постављен у средину олтарског простора да би се за потребе литургије могао обилазити, а иконостас је подигнут целом висином до плафона цркве. Иконостас је израђен од дрвета, обојен, местимично позлаћен и својим класицистичким језиком (архитрави, триглифи и метопе, акротерије итд.) у потпуности одговара оствареној архитектури и представља истицање не само ентеријера већ и читаве грађевине. За њега је две престолне иконе које су биле наручене у Одеси од иконописца Андреја Жукова још 1835. поклонио црногорски владика и књижевник Петар II Петровић Његош.¹⁵

Тако је кроз неколико фаза пројектовања (две, а можда чак и три Вителескијеве и једну непознатог аутора који је прилагодио његов пројект) довршена једна од лепших класицистичких цркава дубровачког 19. века, чијој посебности доприноси и до

II/12 – Царске двери на иконостасу Цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову, 1837.

данас у потпуности сачувани ентеријер. Занимљиво је додати да је при опремању цркве Управи дубровачке општине саветом и набавком помогла Српска православна црквена општина у Трсту (одакле су набављена гвоздена врата, звоно, свећњаци, итд.), будући да тада није био редак случај да припадници једне породице живе у оба града. На крају треба истаћи да је црква Св. арханђела Михаила својим положајем у простору, форматом и стиллом важно и успело остварење *архитектуре у озрачју кризе* прве половине 19. века у Дубровнику.¹⁶ У доба када се грађевинска делатност одвијала готово искључиво као нужно поправљање и прилагођавање постојећих објеката, она уз ретке примере (нпр. трем цркве Св. Стјепана у Затону, жупне цркве у Орашцу и Клишеву, Црква Св. Винка уз манастир Анђела на Пилама) сведочи о ширењу и разумевању класицистичког стила, али и о дискретном поштовању духа наслеђених форми раније дубровачке архитектонске традиције.

II/13 – Поглед на прочеље Цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову, 1837. Звоник и кровни акротеријуми додати су 1899.

Напомене:

- ¹ V. B. Lupis, *Arhitekt Lorenzo Vitelleschi i njegovo vrijeme*, у: L. Vitelleschi, *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom okrugu*, Dubrovnik, 2002, str. 20; P. Вукомановић: „Дубровник”, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 90; S. Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808–1848)*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1999, str. 222–223.
- ² Реч је о једној мањој запуштеној католичкој цркви коју су неформално користили православци и у њеној близини повремено боравили, будући да се налазила ван градских зидина. Ту црквицу је крајем 1573. године посетио папски визитатор Ђовани Франческо Сормано (Giovanni Francesco Sormano), који је записао да је црква изузетно запуштена и да се око ње скупљају „Морлаци”, које католици избегавају због опасности од заразе јер су турски поданици, наредивши да се поправи или поруши. Чини се да црква није била коришћена за богослужење. (Уп. А. Matanić, *Apostolska vizitacija dubrovačke nadbiskupije god. 1573/4. prema spisima sačuvanim u Tajnome vatikanskom arhivu*, Radovi hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu, sv. I–II (Mandićev zbornik), Rim, 1965, str. 201; Јовица Перовић, „Српскоправославна гробља у Дубровнику”, ревија Дубровник, год. I (1929), бр. 9–10, стр. 316–319). Током археолошких истраживања у парку Градац, које је пре неколико година спровео Археолошки одсек Дубровачких музеја, нису пронађени остаци никакве грађевине која би могла одговарати поменутој цркви.
- ³ J. Перовић, н. д., стр. 318.
- ⁴ P. Вукомановић, н. д., стр. 81.
- ⁵ Нацрти Лоренца Вителескија сачувани су у Архиву СПЦО у Дубровнику (без сигнатуре). Нацрт који приказује фронтални поглед на цркву и звоник објављен је у чланку: K. Horvat-Levaj, *Od baroknog klasicizma do neoklasicizma (stilsko-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnika između 1780. i 1900. godine)*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 24, Zagreb, 2000, str. 66.
- ⁶ J. Перовић, н. д., стр. 318; уп. P. Вукомановић, „Дубровник”, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 81–82.
- ⁷ И овај је нацрт сачуван у Архиву СПЦО у Дубровнику (без сигнатуре). Објављен је у чланку: K. Horvat-Levaj: *Od baroknog klasicizma do neoklasicizma (stilsko-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnika između 1780. i 1900. godine)*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 24, Zagreb, 2000, str. 66.
- ⁸ J. Перовић, н. д., стр. 319; уп. I. Arsić: *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX. vijeka*, Srpska pravoslavna crkvena opština Dubrovnik i Ars Libri Beograd, Dubrovnik–Beograd–Trebinje, 2007, str. 60–61; P. Вукомановић, н. д., 82.
- ⁹ J. Перовић, н. д., стр. 319; I. Arsić n. d., 62; P. Вукомановић, н. д., 83; уп. Ђ. Николајевић, „Српско општество у Дубровнику”, у: Ђ. Николајевић, *О Дубровнику и о Дубровчанима – изабрани списи* (прир. И. Арсић), Ниш–Београд, 2004, стр. 83.
- ¹⁰ L. Vitelleschi (прир. V. B. Lupis), *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom okrugu*, Matica hrvatska Dubrovnik i Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2002.
- ¹¹ G. Vuković, *Preobrazba Dubrovnika početkom 19. stoljeća*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 24, Zagreb, 2000, str. 50–51.
- ¹² J. Перовић, н. д., стр. 318. Перовић, на основу података из изворне преписке у Архиву СПЦО у Дубровнику, наводи да је предвиђено земљиште на Грацу било „широко од истока према западу двадесет и седам клафтера, а од сјевера према југу седам и три четвртине клафтера”. Осим тога, може се претпоставити да би за гробљанску функцију била прикладнија црква (капела) мањих димензија и скромнијих облика, поготово ако се има на уму ограниченост материјалних средстава која су тада стајала на располагању црквеној општини.
- ¹³ Lupis, n. d., str. 51.
- ¹⁴ Нацрт се чува у Архиву СПЦО у Дубровнику (без сигнатуре), али је ауторов потпис због оштећења нечитак.
- ¹⁵ P. Вукомановић, н. д., 92; M. Пангић, *Његош и Дубровник*, Научни састанак слависта у Вукове дане, 18/2, Београд–Нови Сад, 1988, стр. 9.
- ¹⁶ Црква Св. Михаила на Бонинову темељно је обновљена током 1899. године, када јој је промењена дрвена кровна конструкција, кровни покров (цреп), а спољни зидови су великим делом омалтерисани. Радове је извео предузетник Иво Мишковић, трошком од 600 фиорина. Том приликом је, на предлог трговца Стијепа (Стефана) Бравачића, звоно (које се до тада налазило на оградном зиду гробља) пресељено на врх pročеља цркве. Тада је изграђена једнострука преслица за звоно и додата су два кровна акротерија. Истовремено с тим радовима рестауриран је и иконостас, на којем је 17 икона рестаурирао црногорски сликар Марко Греговић (1866–1941), а уз друге ситне радове оквире слика поправио је и позлатио Доменико Мамоло, рестауратор из Трста који је крајем 19. и почетком 20. века радио по црквама Дубровника и околине (Подаци су наведени према рачунима поменутих мајстора, који се чувају у Архиву СПЦО у Дубровнику међу турским списима за 1899. годину. Захтев за издавање дозволе за изградњу преслице за звоно чува се у Државном архиву у Дубровнику, серија Грађевински планови општине Дубровник, година 1899, кутија 56). Црква је темељно обновљена и 1989–1990. године, када је споља у потпуности поново омалтерисана, а 2010. године поправљен је кров.

ЦРКВА СВЕТОГ БЛАГОВЕШТЕЊА У ГРАДУ

Иван Виђен

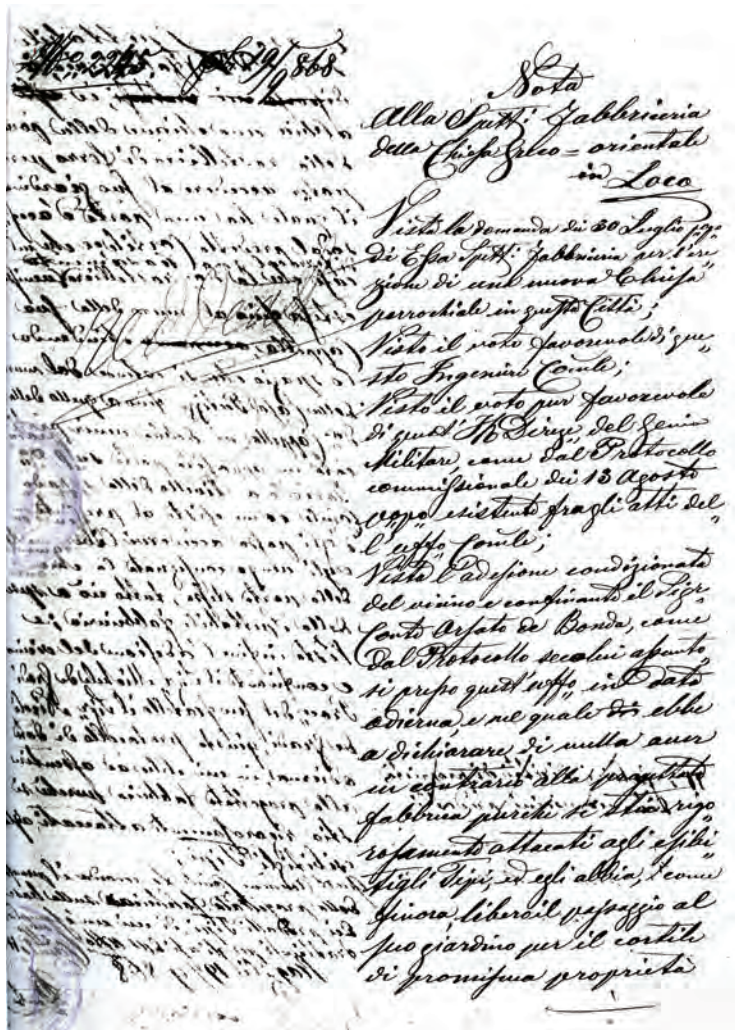
И црква на Посату и црква на Бонинову, свака у свом времену и на свој начин, захтевале су труд и пожртвованост српског православног општинства и представљале су засебну фазу у афирмацији мале православне заједнице. Обе цркве биле су у задатим околностима подухват, али и израз како заједница доживљава себе саму и како је доживљава њена друштвена околина. Ипак, ни једна ни друга нису толико, до крајњих граница, закупиле заједницу и постале део идентитета као црква у средишту града посвећена Маријиним Благовештењу 1877. године. Лагани али трајни процес организовања и уздизања православних становника Дубровника започео је управо један век раније, склапањем уговора између представника руске и дубровачке владе у Ливорну, којим су се Дубровчани обавезали на ограничено толерисање православне вере под заштитом Русије. Сасвим очекивано, успон и еманципација заједнице следећих деценија испољили су се и кроз архитектуру. Прва црква на Посату била је простор јасног симболичког значења јер је настала у кући угледног дубровачког трговца и руског дипломате херцеговачког порекла Саве Владиславића, али је била управо то – кућа преуређена у зграду за богослужење, мала и дискретна. Црква на Бонинову била је изграђена као објекат већ самосвесне али и скромне заједнице у оквирима аустријског рестаурацијског апсолутизма, када ни пуно већим и снажнијим конфесијама није било лако. Трећа црква означила је потпуну афирмацију православне заједнице у Дубровнику, њено „право грађанства” у пуном смислу речи. Настала у доба обновљене уставности након Баховог апсолутизма средине века и економског замаха који је уследио након времена уједначене конјунктуре, те с тиме везаног успона грађанског слоја, ова црква је непатворени *signum temporis*. Да је реч управо о свести заједнице о самопредстављању и слеђењу старих форми, а не о наметању и разметању, најбоље сведочи податак да су се тутори црквене општине већ 1839. године, непосредно по завршетку Цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову, обратили градским властима с молбом да им се дозволи градња нове парохијске цркве у самом граду. Њихов главни аргумент био је да би нова црква *служила градскоме украсу*, а одговарала би *потребама мјеснијем, просвјети и економији*

*општества и духу времена*¹. Тиме су желели да искажу своју идеју о чврстим грађанским правима, која су им по тадашњим модерним законима припадала, али и свест да се та права морају рефлектовати и видљивим знаком који би на свој начин, у свом времену, својим стилским језиком, још једном декларисао посвећеност гла унутар дубровачких градских зидина и у духу свога времена придодео му властити и вредан слој. Такво позиционирање једне изузетно мале заједнице храбро је и самосвесно, али и пуно поштовања. Будући да је локацију у граду било тешко пронаћи² и с обзиром на то да је подухват био очигледно амбициозно замишљен, годинама се ништа није догађало. Како би се осигурала основа за изградњу цркве, али и обезбедила средства за црквену општину, туторство је 1856. године купило кућу у улици Цвијете Зузорић (тзв. Пухијерину кућу) да би се њеним изнајмљивањем помало стварала уштеђевина за инвестиције.³ О озбиљности намере сведочи и пројект нове православне цркве за непознату локацију, који је исте 1856. године израдио тадашњи дубровачки окружни инжењер Виђенцо де Поли (Vicenzo de Polli), у једноставном неокласицистичком маниру.⁴ Међутим, тек деценију касније предузет је следећи корак – браћа Божо и Нико Бошковић купили су кућу Владислава Гучетића (Gozze) између улице Цвијете Зузорић и улице Од пуча, у којој се раније налазило позориште.⁵ Туторство је због тога почетком 1865. замолило браћу Бошковиће да уступе црквеној општини ту кућу за изградњу цркве, и то по цени по којој су је раније били купили. Они су на то пристали, па је у марту 1865. године склопљен купопродајни уговор којим је црквена општина стекла бившу палату Гучетић, после чега је на скупштини целог општинства 26. новембра 1865. формиран и одбор за изградњу нове цркве.⁶ (Неки чланови туторства општине истовремено су били и чланови одбора за градњу, али реч је о два тела која су деловала истовремено и координирано, па их је понекад тешко разликовати). Међутим, првобитни план који је предвиђао да се сруши палата Гучетић и на њеном месту подигне црква током 1867. није добио одобрење надлежних власти,⁷ па су тутори одлучили да нађу другу локацију, коју су и пронашли недалеко од ове. Била је то палата Гундулић с вртом, коју су од Франа барона Геталди-Гондоле купили 22. јуна 1867, после чега

на седници одбора у априлу 1869. и образложио, а по завршетку радова на изградњи цркве био је замољен од туторства да изврши завршни преглед грађевине и колаудацију.¹³

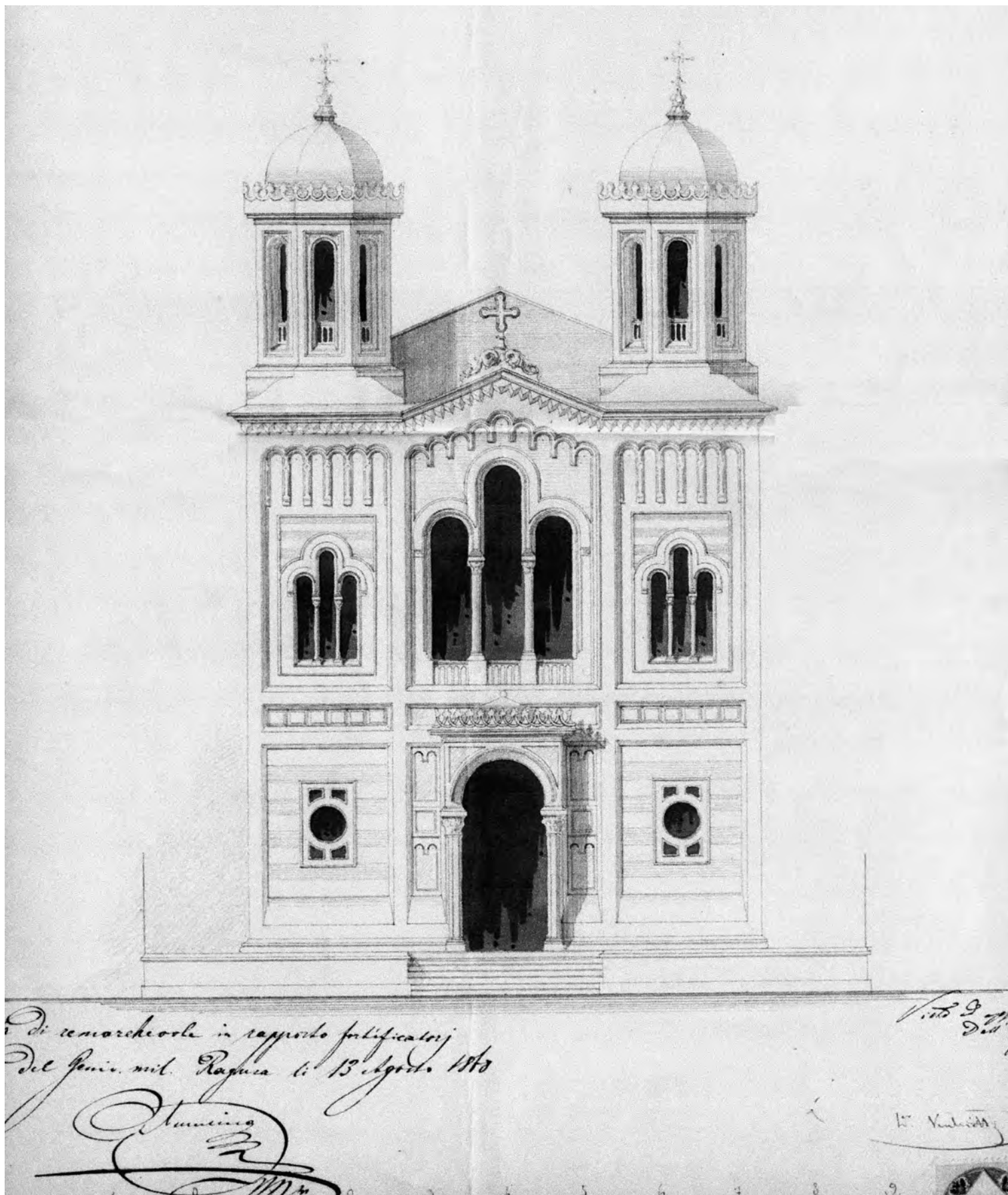
Већ следећег месеца склопљен је уговор са извођачем радова (прџотом) Андријом Перишићем¹⁴ из Сплита, како би радови започели до краја те исте 1869. године. Тако је и било, али су непредвиђене тешкоће снашле извођача чим је по рашчишћавању терена започео с копањем темеља. На дубини од 5 стопа (1,60 m) појавила се вода, која је сасвим онемогућавала наставак радова, па је у мају 1870. одлучено да се сазове техничка комисија, коју би чинили најбољи доступни стручњаци и који би размотрили начин решавања насталих проблема. У току следеће године великим напорима и трошковима решен је и проблем постављања темеља забијањем више од 1.700 комада дебелих борових греда с Мљета, насыпањем више од 2.500 кола санторинског песка, уградњом бројних гвоздених утега и другим техничким средствима, што је на крају коштало скоро 23.000 фиорина – дакле више од половине првобитно предвиђеног новца за читаву грађевину.¹⁵ Коначно, 21.

Дозвола Градског већа за градњу српске православне цркве у граду, 19. септембар 1868 (Државни архив у Дубровнику, Фонд општине Дубровник - грађевински планови, кут. бр. 22/1)

маја 1871. тадашњи дубровачки парох Тодор Јанковић освештао је камен темељац, без великих свечаности.

Следећих шест година, до освештања цркве у октобру 1877. године, главна брига одбора за изградњу, туторства црквене општине и читаве православне заједнице у Дубровнику било је прикупљање финансијских средстава за њен завршетак. Видевши да је копање темеља однело половину већ прикупљеног износа, Божо Бошковић са сарадницима саставио је финансијски план по којем се новац треба прикупљати из четири извора: властитим приходима парохије (некретнине, изнајмљивања итд.), добровољним прилозима верника, државном помоћи и зајмом. Одмах након освештавања камена темеља договорено је да се узме зајам код српских трговаца у Трсту, који су имали родбинске везе с Дубровником, на шта су се Александар Опуић, Јово Шкуљевић и Александар Ковачевић одмах одазвали.¹⁶ Помоћ је добијена од двора цара Фрање Јосифа, посредовањем генерала Фрање барона Филиповића, а затим и од далматинске владе (износ од 12.000 фиорина), заузимањем тадашњег далматинског намесника генерала Гаврила барона Родића. Многи су помагали заузимањем и утицајем, као новоименовани бокоцоторско-дубровачки епископ Герасим Петрановић, бокељски заступник у Царевинском већу, књижевник Стефан Митров Љубиша, архимандрит Никифор Дучић из Београда и бројни други. Осим директних новчаних прилога, многи донатори помогли су и материјалом, као Александар Опуић из Трста који је послао 1.200 мермерних плоча за црквени под и Јово Ристић, такође из Трста, који је поклонио олово за кров, а држава (далматинска покрајинска влада) је ослободила од царине предмете увезене за потребе градње.¹⁷ Грађевински радови завршени су у релативно брзом року, до краја 1873. године, па је у јануару 1874. председник одбора за изградњу Божо Бошковић поднео завршни извештај туторству општине, према којем је укупан трошак износио 110.000 фиорина, дакле скоро троструко од првобитно планираног износа.¹⁸ Цела црква изграђена је од квалитетног корчуланског камена из каменолома Оскорушица.¹⁹ Затим је уследило унутрашње уређење цркве, које није спадало у овлашћења одбора за изградњу, већ је њиме директно управљало туторство. У црквеном архиву чува се мноштво докумената (рачуна, признаница, писамa и сл.) који показују обим радова на уређењу ентеријера цркве. Тако сазнајемо да је све радове водио и надзирао Андрија Перишић, па се чини очигледним да је он у осмишљавању ентеријера, уз консултације са Емилом Векијетијем и туторством, имао главну улогу. Према једном његовом рачуну из фебруара 1874. сазнајемо да су тада израђена врата која воде на хорску галерију (балатур), врата и прозори за звонике, гвоздене степенице у звоницима, часна трпеза (олтар) за коју Перишић наводи да је направљена на четири стуба с плочом од фино обрађеног мермера најбољег квалитета, два мермерна

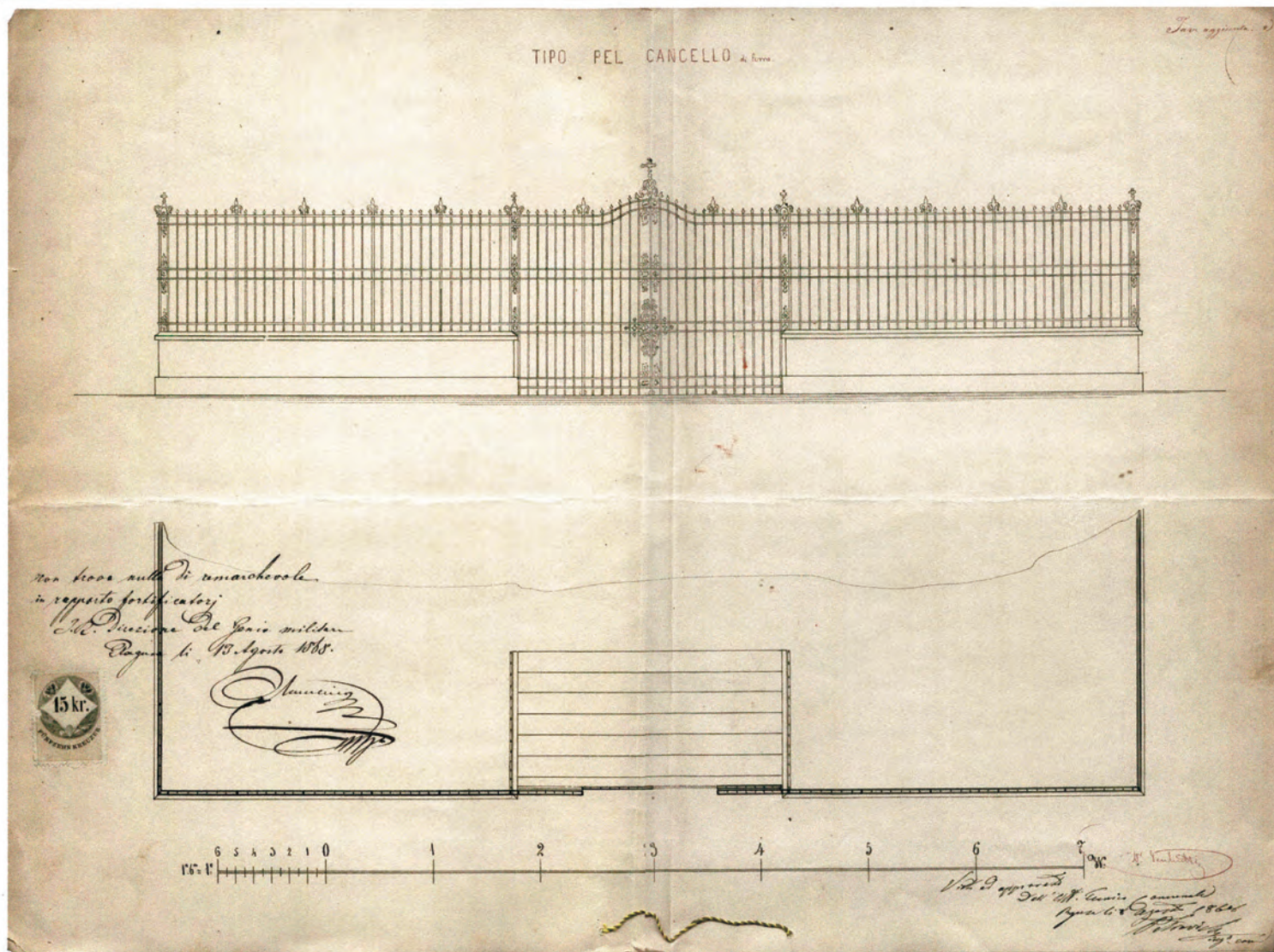

Емиа Векијети (1813–1901), пројекат фасаде Цркве Св. Благовештења, 1868 (Државни архив у Дубровнику, Фонд општине Дубровник – грађевински планови, кут. бр. 22/1)

умиваоника са одводима итд. Такође, сазнајемо да је направљена и монтирана носећа гвоздена конструкција за звона и да су четири звона постављена на звонике.²⁰ У јулу исте године градска управа молила је туторство да уреди и поправи суседне улице, које су разроване током градње, будући да је грађевина споља завршена.²¹ Опсежне радове на бојењу и декорацији цркве извео је почетком 1876. године сликар Зебедео Пићини (Zebedeo Piccini), који је цео плафон и калоту апсиде обојио плавом бојом са златним звездама, израдио штукатуре и мраморизацију, те разне друге декоратерске радове уљаном и ланеном бојом и лаком.²² Цркву је свечано освештао на дан Св. Стефана Деспота, 9. октобра 1877. године бококторско-дубровачки епископ Герасим Петрановић, уз учешће бројног свештенства и народа, као и представника дубровачких градских и окружних власти.²³ И после освештавања цркве наставили су се радови на њеном опремању: тако су 1878. године израђене дрвене певнице пред иконостасом (лева и десна), два припадајућа сталка за књиге, два стола и три гвоздене

решетке за прозоре у апсиди. Њих је поставио Андрија Перишић, а нацрте је израдио Емил Векијети.²⁴ Чини се да је последњи захват у унутрашњем уређењу био 1883. године, када је мајстор Антонио де Нале из Трста израдио дрвене клупе постављене дуж бочних зидова цркве.²⁵

Постављена у западном делу једног од средишњих градских блокова (на његовом југозападном углу), чији богати грађевински развој можемо пратити још од средњег века, преко ренесансе и барокне фазе, ова црква данас представља посебно тело унутар њега. Пројектована је као једнобродна дворанска црква с апсидом, чијим прочељем окренутим према једној од главних градских улица доминирају два осмоугаона звоника. Прочеље је пројектовано троделно и у хоризонталном и у вертикалном модулу. Посматрано хоризонтално, у приземној зони је едикула главног улаза са по једним правоугаоним прозором са сваке стране, изнад тога је зона трифора, и то монументална средишња трифора и две са страна у умањеним мерама, а у највишој зони

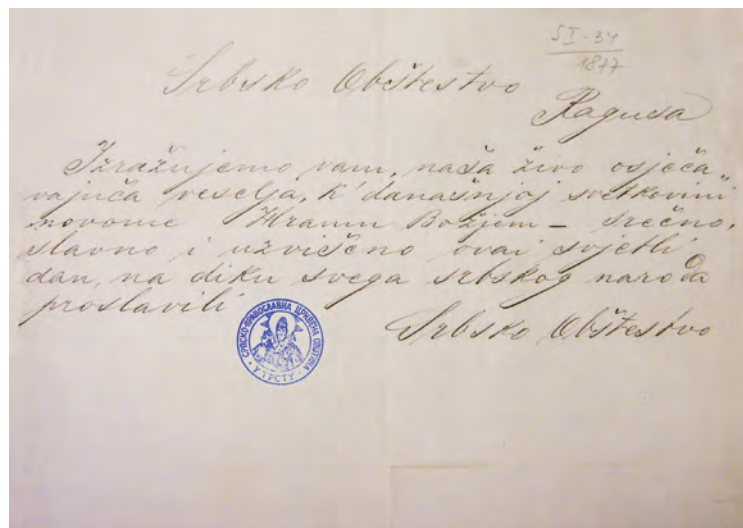

Емил Векијети (1813–1901), неизведени пројекат оgrade Цркве Св. Благовештења, 1868 (Државни архив у Дубровнику, Фонд општине Дубровник – грађевински планови, кут. бр. 22/1)

су звоници. Посматрано вертикално композиција је такође троделна, са средишњим делом у којем се налазе едикула с главним улазом и монументална трифора изнад ње, а са страна су такође постављене трифоре изнад којих се уздижу звоници. Насупрот pročелу о којем је било речи, које својим пропорцијама, ритмом и декоративним елементима одаје склад и монументалност, бочне стране цркве су једноставне и монотоне, готово без икаквих украса, осим у најјужнијем пољу у којем се налази бифора и слепе аркадице под кровним венцем, како би тако био направљен прелаз према pročелу. Бочне стране цркве рашчлањене су једним централно постављеним вратима у доњој зони, а у горњој зони са по шест издужених прозора (монофора) са снажније моделираним лучним надвојем као јединим акцентом.

Будући да је пројектант затекао потпуно дефинисан урбани простор (ренесансне и барокне палате и вртови), у који је требало сместити објект сасвим другачије намене, он је поступио у духу историцизма 19. века и није се прилагођавао блоку, нити се могао угледати у аналогије у простору. Стога се морало приступити рушењу приземног крила Гундулићеве палате, припадајућег врта и двеју кућа на углу блока према улици Од пуча. Осим тога, покушало се да се црква издвоји од околине висином, али не толико вертикалношћу звоника, колико издизањем целе грађевине на постамент у односу на околне зграде (постамент је можда био условљен и поменути проблемима с постављањем темеља). Иако се ту покушало угледати на постојеће историјске примере таквог издизања грађевине на постамент (Црква Св. Влаха, катедрала), аналогија није могла бити успешна јер су те грађевине саме за себе један блок и једна целина (једна мера), а овде је то учињено унутар већ постојећег блока (на његовом југозападном углу), који има своје пропорције, па је то разлог што црква својом поставком у амбијенту и волуминозношћу до данас делује донекле неинтегрисано.²⁶

Период треће четвртине 19. века у Дубровнику обележило је неколико великих архитектонских пројеката: архитекта Емил Векијети је с предузетником Андријом Перишићем, непосредно пре почетка рада на дубровачкој православној цркви, радио на великом пројекту изградње склопа нове градске већнице и позоришта (1863–1865), на које се чекало деценијама. Његова тадашња присутност у граду можда је била разлог што га је ангажовало и туторство православне општине, а по завршетку рада на православној цркви предузетник Андрија Перишић ангажован је на обнови катедрале (1876–1880), која се темељно обнављала од штете изазване ударом грома. Дубровачка црква Богородичинога Благовештења представља дело ране Векијетијеве фазе, а има очигледне морфолошке сличности с малом црквом Госпе од Добрића у Сплиту, која је довршена 1865. године. Ова складна црква, такође постављена на рубу густо изграђеног градског блока, већ има читав репертоар облика

II/14 – Текст телеграма Српске православне црквене општине у Трсту Српском православном туторству у Дубровнику поводом освећења нове цркве св. Благовештења (без датума) (Архив СПЦО у Трсту, S I-34/1877)

II/15 – Поглед на pročелу Цркве Св. Благовештења из улице Од пуча

које ће Векијети разрадити и у много већој мери искористити на дубровачкој цркви: трифору, бифору, монофору, слепе аркадице под кровним венцем итд. Омиљено поигравање с романичким облицима и једноставност зидних површина наглашених само рубним ризалитима (уз неизоставну куполу постављену на октогонални тамбур, која је у једној од варијанти била понуђена и у Дубровнику), као ауторов стил препознаје се и на осталим његовим делима: Цркви рођења Богородице у Билишанима Горњим код Обровца (1860), Цркви Марије помоћнице хришћана у Мулу у Боки (1864) и Цркви Св. Спиридона у Скрадину (1878).²⁷ Иако се до сада често некритички наводило да је реч о неовизантијском стилу, и морфолошки и идејно реч је о еклектицизму типичном за историцизам 19. века, у конкретном примеру с преовлађујућим неороманичким облицима, а у детаљима и неовизантијским и маварским.²⁸ Код оцене спољашности дубровачке цркве важно је имати на уму и захтеве наручиоца, изражене у поменутом писму архитекти из априла 1868. године, у којем му сугеришу да бочни зидови и сви делови који нису видљиви буду што скромнији и једноставнији. Основно начело татора, које су дали као услов архитекти, било је да *помири лијепо с економичним (conciigliare bello con' economico)*.

Иако је црква била у потпуности завршена споља и изнутра, православни верници, на челу са управом (туторством) парохије, стално су бринули о њеном одржавању и украшавању. Међутим, прву велику обнову црква је доживела двадесетак година по завршетку, у деценији од 1899. до 1909. године. Иако су изгледа први знаци били уочени већ раније, 1899. године озбиљно се приступило решавању проблема са плафоном цркве. Показало се да је статика плафона нарушена (вероватно због његовог великог распона од 10 метара), а делови су отпадали. Такво стање делимично је било изазвано и прокишњавањем крова, али је одмах уочено да су то два одвојена проблема. За почетак су током лета 1899. извршене мање поправке на крову,²⁹ али су тутори, свесни

II/16 – Неоренесансни Христов гроб, набављен залагањем Тодора Аниччића, рад непознатог тршћанског мајстора, 1903.

да то није довољно, покушали да утврде узроке тог лошег стања, позивајући разне стручњаке, не само из Дубровника већ и из других градова, па и из иностранства. Приликом свог боравка у Дубровнику цркву је прегледао и познати архитекта и конзерватор Ђирил Ивековић, грађевински саветник при далматинској покрајинској влади у Задру, који је туторима дао неколико савета у вези са поправкама.³⁰ Они су затим ангаžовали инжењера Фиделиса Шлацера (Fidelis Schlutzer), који је у новембру 1900. године саставио опис стања, предлог радова и трошковник, који је туторство прихватило и у јануару 1901. замолило далматинско намесништво за финансијску помоћ, која је нешто касније и одобрена.³¹ После тога, исте године туторство је ступило у преговоре с фирмом „R. Ph. Waagner“ из Беча, која је до маја 1902. израдила пројекат поправке крова и постављања новог плафона.³² Реч је о једној од најпознатијих фирми за гвоздене конструкције у Аустроугарској монархији, која је у опсежним и темељним радовима поставила најмодерније гвоздене утеге при врху бочних зидова, челичне кровне греде (које су учврстиле постојеће дрвене греде) и носећу конструкцију плафона. Целовито осмишљене радове извели су током лета и јесени 1902. године предузетници Бенвенуто Јоб и Балдо Мусладин, с тиме да је фирма „Waagner“ овластила Мусладина да може поставити замишљену челичну конструкцију уз њихов надзор.³³ Највећа видљива промена у односу на ранији изглед ентеријера цркве био је потпуно нови плафон, који је због новопостављене носеће конструкције добио другачији изглед. Наиме, према изворном Векијетијевом пројекту плафон је имао равну и једноставну површину одвојену од зидова разделним венцем и био је обојен плавом бојом са златним звездама, а у реконструкцији је добио касете (поља), декорисане геометријским флореалним арабескама.³⁴

Одмах по завршетку радова на поправци крова и изради новог плафона, извршени су и већи рестаураторски радови у ентеријеру: рестауратор Доменико Мамоло поправио је и позлатио дрвене делове иконостаса, израдио неколико нових оквира у цркви, поправио и позлатио епископски трон, поправио певнице и неколико кандила.³⁵ Године 1903. туторство је преко Тодора Аниччића из Трста набавило раскошни дрвени Христов гроб, врло квалитетан рад примењене уметности епохе историцизма.³⁶ Три године касније, 1906, обављене су поправке дотрајалих дрвених делова клупа и намештаја, а 1907. набављено је неколико нових одежди (богослужбеног руха) од реномиране специјализоване радионице Николе Ивковића из Новог Сада.³⁷ У оквиру планова о даљем уређењу ентеријера, 1908. године вођени су преговори с познатим сликарком Влахом Буковцем за израду сликарских декорација цркве, али иако је велики мајстор био склон да пристане, на крају је због обавеза на академији у Прагу ипак одустао од радова.³⁸

У првој половини 1909. године набављено је пет нових звона за цркву, која су купљена новцем из легата Тодора Аничивића из Трста. Овај угледни трговац био је рођак Риста (Христифора) Шкуљевића, једног од најбогатијих православних тршћанских трговаца дубровачког порекла, који је више пута обдарио дубровачку православну цркву, последњи пут 1899. године поклоном великих бронзаних историјистичких свећњака ливнице „G. Michieli“ из Венеције, који се и данас налазе пред иконостасом.³⁹ Тодор Аничивић је дубровачкој цркви оставио 8.000 фиорина, а туторство је на свом састанку у априлу 1908. закључило да тај новац треба уложити у трајну вредност, па је одлучено да се набаве нова

звона. Звона су наручена од радионице „Francesco de Poli“ из Виторио Венета, једне од најпознатијих северноиталијанских ливница звона. Наручена звона, која су коштала 6.180 круна, стигла су у Дубровник у априлу, а на звоник су постављена у јулу 1909. године. Радове подизања и намештања звона извео је предузетник Балдо Мишковић, а све гвоздене делове и носећу конструкцију израдио је мајстор Нико М. Ђивановић. Рад ове двојице дубровачких предузетника надгледао је овлашћени стручњак ливнице „De Poli“. У десни (источни) звоник намештена су два звона средње величине, а у леви (западни) звоник три звона (једно велико и два мала).⁴⁰

II/17 – Иконостас Цркве Св. Благовештења у граду

Идеја о осликовању ентеријера цркве остварена је двадесет година касније, а повод је била педесетогодишњица освећења цркве (1877–1927). С дубровачким сликаром Атанасијем Поповићем тутори су још 1926. године уговорили осликовање тријумфалног лука изнад олтарне апсиде великом композицијом Последње вечере. Ова слика великих димензија, постављена почетком 1929. године, добро је уклопљена у ентеријер цркве и представља обogaћење њеног целокупног утиска.⁴¹ После тога било му је поверено и осликовање бочних певница великим сликама Благовештења и Христовог крштења, које својим

квалитетом нису достигле високи ниво *Тајне вечере* изнад тријумфалног лука. То су, чини се, били последњи већи захвати у ентеријеру ове цркве, све до рестаурације спроведене од 1999. до 2002. и од 2006. до 2009. године.

Ентеријер ове цркве представља прави *Gesamtkunstwerk*, који се својим квалитетом, врхунским извођењем, како детаља, тако и целине, укупним утиском те аутентичношћу и очуваношћу суверено издваја као једно од најбољих и најважнијих дела историцистичког периода у Дубровнику.

П/18 – Поглед из ваздуха на Цркву Св. Благовештења у граду. Лево од цркве је улица Од пуча, а десно палате Стај и Гундулић те улица Између полача. Сасвим десно види се Страдун (Плаца)

II/19 – Прочеље Цркве Св. Благовештења у граду

Напомене:

- ¹ Извјешће одбора православног опшества дубровачког о зидању и освештењу православног храма Благовјештенскога у граду Дубровнику 1865–1877, Дубровник, 1879, стр. 5.
- ² Угледни трговац и велепоседник Божо Бошковић, председник одбора за изградњу нове цркве, у једном писму далматинском епископу Стефану Кнежевићу наводи како је најпре размишљао о томе да се за изградњу цркве пронађе локација на Пилама „али ту под никакве новце мјеста наћи није могуће”. (I. Arsić: *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX. vijeka*, Srpska pravoslavna crkvena opština Dubrovnik i Ars Libri Beograd, Dubrovnik/Beograd, 2007, str. 93)
- ³ Д. Руварац, *Животопис Ђорђа Николајевића митрополита добро-босанског*, Земун, 1898, стр. 29 (аутор ту наводи да је кућа купљена 1855.); I. Arsić, *n. d.*, str. 86.
- ⁴ Вићенцо де Поли био је дубровачки окружни инжењер од 1855. до 1863. (видети: V. Lupis, *Inventar Okružnog građevnog ureda (1818–1868)*, Državni arhiv u Dubrovniku). Нацрт се чува у Архиву СПЦО у Дубровнику (без сигнатуре). Пројектована црква је лонгитудинална, једнобродна и једноапсидална грађевина, једноставног класицистичког утиска. Спољашност готово да и није рашчлањена, а једни украс pročеља је главни портал, изнад којег су розета и једнострука преслица за звоно. Бочни зидови рашлањени су с по три овална прозора (окулуса) у горњој зони. По свему судећи нацрт је предвиђао грађевину једноставних облика, замишљену за штедљивог инвеститора.
- ⁵ Стога се и данашња улица Миха Працата у старим катастарским картама зове улица Од театра. О палати Gozze (Гучетић) и позоришту видети: К. Horvat-Levaj, *Barokne palače u Dubrovniku*, Zagreb–Dubrovnik, 2001, str. 291–294; К. Horvat-Levaj, *Od baroknog klasicizma do neoklasicizma (stilsko-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnika između 1780. i 1900. godine)*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 24, Zagreb, 2000, str. 68–70; М. Planić-Lončarić, *Palača u Ulici od puča i Pracatovoj ulici*, у: S. Knežević (ур.), *Obnova Dubrovnika 1979–1989*, Dubrovnik, 1989 (zbornik); J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*, Zagreb, 1941, str. 144–147; А. Pavlič, *Prostori za prikazivanje priredbi na području grada Dubrovnika od 15. do kraja 19. stoljeća* (magistarski rad), Arhitektonski fakultet u Zagrebu, Zagreb, 1986, str. 74–75; М. Foretić, *Kazalište u Dubrovniku*, Zagreb, 2008, str. 10–12.
- ⁶ Извјешће одбора, стр. 6–7.; Уп. I. Arsić, стр. 92–93. Браћа Бошковић при куповини палате Gozze наступали су искључиво као приватна лица, али изгледа да су већ тада имали на уму идеју о грађењу цркве на њеном месту, што би се дало закључити из поменутог писма Божо Бошковића епископу Стефану Кнежевићу. Из истог писма види се и да је то била искључиво Бошковићева замисао, о којој чланови Српске православне црквене општине нису ништа знали све док трансакција није била готова. (I. Arsić, str. 93)
- ⁷ Идеја о градњи православне цркве на месту палате Gozze у почетку није наишла на одбијање, шта више, одобрило ју је и дубровачко градско веће, а о њој се повољно изразио и далматински намесник Лазар Мамула. Међутим, у наставку поступка за добијање потребних дозвола створила се једна фракција која се противила изградњи на предвиђеној локацији. (Уп. I. Arsić, str. 94). Један од аргумената против дозволе за градњу био је везан за то да би олтарна апсида морала да изађе из габарита блока и заузме две стопе (64 cm) градске улице. Перипетије с добијањем дозволе описане су у: *Извјешће одбора православног опшества дубровачког о зидању и освештењу православног храма Благовјештенскога у граду Дубровнику 1865–1877*, Дубровник, 1879, стр. 8–9.
- ⁸ *Извјешће одбора*, стр. 9–10; I. Arsić, *n. d.*, str. 94–95; Р. Вукомановић, „Дубровник”, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 84–85.
- ⁹ Емил Векијети рођен је у Сплиту 5. августа 1830. После завршене гимназије у родном граду одлази на студије математике и филозофије у Падову, где је 1853. докторирао. У Падови је учио сликање код Винћенца Газоте (Vincenzo Garzotto), а после Падове одлази у Венецију, где је на Академији лепих уметности студирао грађевинарство, перспективу, цртање украса и сл. 1854. именован је за инжењера помоћника при Грађевинској канцеларији у Задру, а после положеног стручног државног испита премештен је у Грађевинску канцеларију у Венецији. Очигледно радозналост духа, касније је студирао и на Академији лепих уметности у Бечу, где је 1868. стекао звање наставника цртања виших школа. Предавао је краснорис, слободно, грађевинско и геометријско цртање у гимназији и наутичкој школи у Сплиту. Умро је у Сплиту 10. јула 1901. Биографски подаци наведени су према: С. Fisković, „О graditeljima Josipu Sladi i Emiliju Vecchietiju u Splitu”, *časopis Kulturna baština*, god. XII, Split, 1987, str. 54–64. (Занимљиво је да је Векијети био у сродству са архитектом Лорензом Вителескијем, пројектантом цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову, јер је Вителескијева мајка била из породице Векијети. Уп. V. B. Lupis, *Arhitekt Lorenzo Vitelleschi i njegovo vrijeme*, у: L. Vitelleschi, *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom okrugu*, Dubrovnik, 2002, str. 9)
- ¹⁰ Осим изведене, остале три варијанте пројекта нису сачуване, па не знамо о каквим је све могућностима било речи. Међутим, макета цркве из 1904. (израђена као позлаћена сребрна дарохранилица, тј. табернакул), коју је црквеној општини поклонили наследници познатог дубровачког трговца Стијепа Бравачића, приказује цркву с куполом, бочним вратима с едикулама и бочне зидове с трифорама, тј. знатно разрађеније него што је то на крају изведено. Према опису из поменутог писма одбора Векијетију закључујемо да је то била једна од предложених варијанти коју је одбор одбацио, односно поједноставио. На овом месту треба напоменути да варијанта с куполом никада није била прихваћена као дефинитиван извођачки пројекат (као што се то понекад погрешно наводи), већ је одбор у договору с архитектом прихватио другу понуђену варијанту.
- ¹¹ *Извјешће одбора*, стр. 36–38. (Писмо је пренето у целости као један од прилога „Izvješća.”) Занимљиво је приметити о колико је детаља одбор водио рачуна и колико су минуциозна била упутства (тако, нпр, захтевају да камен буде обрађен финим каменарским чекићем („fabricato in martellina fina”), што нам открива да је на завршни изглед цркве великог утицаја имао управо инвеститор). Уп. Б. Чоловић, *Архитектура православне цркве Благовјестити Пресвете Богородице у Дубровнику*, Зборник за ликовне уметности Матице српске, 37, Нови Сад, 2009, стр. 254.
- ¹² Сва документација о поступку добијања дозволе и одобрења грађевинског пројекта (нацрти, трошковици, записници) чувају се у Државном архиву у Дубровнику, архивска серија Грађевински планови Општине Дубровник, кутија 22 (година 1866). Други примерак те документације налази се у Архиву СПЦО у Дубровнику, где има и многих других докумената везаних за градњу и опремање цркве. При писању овог текста коришћене су изворне исправе из оба извора.
- ¹³ Архитекта Јосип Сладе (1828–1911) имао је сличан животни пут као и Емил Векијети: студирао је и докторирао у Падови, а после

рада с Вицком Андрићем од 1854. запослен је при Покрајинској грађевинској канцеларији у Задру. Осим по Далмацији и Трсту, радио је и у Босни и Херцеговини, а посебно је запажен његов разнолики опус (цркве, позоришта, јавне и приватне зграде, мостови, лазарети итд.) у Црној Гори и Боки Которској у време док је био у служби црногорског књаза Николе. Осим пријатељства, с Емилом Векијетијем везивала га је професионална радозналост и двојица архитеката сарађивали су на бројним пројектима, па тако и на овом дубровачком. (Наведено према: С. Fisković, *n. d.* и *Hrvatskoj likovnoj enciklopediji*). Уп. *Извјешће одбора*, стр. 13 (податак о трошковнику); Архив СПЦО у Дубровнику, Писмо Божа Бошковића Јосипу Слади, Дубровник, 6. јануара 1874 (податак о колаудацији, али није сигурно да ли је Сладе лично извршио колаудацију или је некога за то овластио).

¹⁴ Андрија Перишић (1830–1905) био је сплитски грађевински предузетник и овлашћени градитељ. Изградио је многе познате грађевине по Далмацији и Боки которској, а редовно је сарађивао с архитектом Емилом Векијетијем.

¹⁵ *Извјешће одбора*, стр. 14–15; Р. Вукомановић, *n. d.*, стр. 85; Arsić, *n. d.*, стр. 95–96; Чоловић, *n. d.*, стр. 255.

¹⁶ Сва тројица имала су директне родбинске везе с дубровачком православном заједницом, а Александар Опуић (који је у Дубровнику и рођен) био је ожењен Маријом Бошковић, сестром Божа и Ника Бошковића.

¹⁷ Уп. *Извјешће одбора*, стр. 16–18; Р. Вукомановић, *n. d.*, стр. 85; Arsić, *n. d.*, стр. 107–109.

¹⁸ *Извјешће одбора*, стр. 46–47.

¹⁹ *Извјешће одбора*, стр. 14, М. Gjiivoje, „Otocí kamepara”, *časopis Gradevinar*, број 2/1954, стр. 2.

²⁰ Архив СПЦО у Дубровнику, Обрачун (*Indicazione dei lavori*) Андрије Перишића, Дубровник, 18. фебруара 1874. Треба додати да је два звона (једно велико и једно мало, заједно с неким другим црквеним предметима) цркви поконио цар Фрањо Јосиф, о чему је туторство 19. јануара 1873. обавестио Герасим Петрановић, бококоторско-дубровачки епископ. У недостатку средстава за уређење ентеријера туторство се за мању финансијску помоћ обратило угледним добротворима који су већ помагали цркви. Међу њима је било неколико њих из Трста, о чему сведочи писмо наследницима Александра Ковачевића упућено из Дубровника у Трст, 12. септембра 1874. године.

- ²¹ Архив СПЦО у Дубровнику, Допис градоначелника Рафа Пуцића (Pozza), Дубровник, 25. јули 1874.
- ²² Архив СПЦО у Дубровнику, Обрачун (*Calcolo*) радова сликара З. Пићинија на таваници нове грко-источне цркве, Дубровник, 15. март 1876. У детаљном попису наводи се да су боје и лакови купљени у Дубровнику, а неке од њих „најбоље каквоће” („di prima qualita”) и у Венецији, а да су звездице на плафону позаћене правим златом (*stelle dorate di oro di zecchino*). Трошак је износио 1.800 фиорина.
- ²³ Осим у *Извјешћу одбора* православног општества дубровачког...краћи извештај о грађи и посвећењу цркве налази се у *Шематизму православне Епархије бококоторско-дубровачке за 1877. и 1878. годину*. Пригодно песништво, као уобичајени део оновремене дубровачке грађанске културе, показало се и овде: после освештавања православне цркве написане су и две анонимне сатире (наравно, супротних ставова) које су кружиле Дубровником. (Вид.: И. Арсић: *Дубровачка сатира с краја 19. века – Комедија нова прид вратима од раја*, у књизи: *Дубровчани и нашијенци*, Ниш, 2011, стр. 74–91.)
- ²⁴ Архив СПЦО у Дубровнику, Намирница (*Quietanza*) Андрије Перишића, Дубровник, 1. октобар 1878, Рачун (*Conto*) др. Емила Векијетија, Сплит, 1. април 1879. Трошак израде нацрта износио је 60 фиорина, а трошак набавке и постављања намештаја 600 фиорина.
- ²⁵ Запис о томе оставио је Петар Марић (1828–1892), један од татора и благајник црквене општине, у својој бележници (без пагинације) која се налази у Архиву Српске православне црквене општине Дубровник, кутија 153. Он наводи да је укупан трошак износио 1.600 фиорина, а да је 25 особа „откупило” своју клупу, тј. платило 50 фиорина како би се смањило део трошка који би падао на терет цркве. Те особе имале су право коришћења тих клупа доживотно, али после њихове смрти то право није прелазило на њихове наследнике већ је туторство другом кориснику давало у најам место у клупи. Клупе су се почеле користити на празник Мале Госпојине 1883, а у поменутој бележници налази се и скица која приказује распоред седања у њима.
- ²⁶ О томе видети: Ž. Čorak–N. Grujić – K. Horvat-Levaj, *Dubrovnik – blok omeden ulicama Od puća, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom: građevni razvoj, arhitektonske osobine i prijedlozi konzervatorskih smjernica*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1990

(elaborat), стр. 87–88. и др.; K. Horvat-Levaj, *Grđevni razvoj srednjovjekovnog bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti 16, Zagreb, 1992, стр. 41–53; Чоловић, *n. d.*, стр. 259.

²⁷ Уп. Fisković, *n. d.*, стр. 61–62; Б. Чоловић, *n. d.*, стр. 259, Б. Чоловић, *Kulturna баштина далматинских Срба*, Загреб, 2011, стр. 61, 112–119, 248–253.

²⁸ Чини се да је историчар и књижевник Лујо Војновић први окарактерисао цркву као неовизантијску у свом водичу по Дубровнику из 1893. године, где каже да је „подиже г. 1877. спљетски архитект Перишић у српско-византиском стилу”. Уп. L. Vojnović: *Vogj kroz Dubrovnik i okolna mjesta*, Dubrovnik, 1893, стр. 56, а иста тврђа стоји и у свим осталим варијантима и издањима те књиге, одакле је била некритички преузимана. Томе је вероватно узрок и донедавно слабо познавање периода 19. века у уметности (посебно у Дубровнику), настало због проширене предрасуде сковане у време модерних уметничких струјања да је историцистичка архитектура незанимљива и мање вредна у односу на остале стилове. С друге стране, ретки стручњаци који су истраживали и афирмисали несумњиве вредности историцистичког периода исправније су оценили православну цркву: „Њезина је архитектура типична еклектична архитектура друге половине деветнаестог стољећа. (...) Обликовни елементи припадају предоби о ’српско-византијском стилу’, показују романичке асоцијације, а у орнаменту неких отвора и маурске: укратко, мјешавина западних и оријенталних реминисценција, стегнута у прилично шаблонску архитектуру. Њезин лијеписни материјал, коручански камен, најбољи је везивни елемент с околном ткивом града”. (Ž. Čorak – N. Grujić – K. Horvat-Levaj, *n. d.*, стр. 87–88). Б. Чоловић сматра да „док звоници својим помало неорганским положајем у односу према крову и посебним обликом зазивају неовизантијски утјецај, архитектонски украс је прилично сведен и чини нам се да се бар једнако толико ако не и више базира на изведеницама из неороманичког круга споменика. (...) Вањске облике цркве Благовијести, а барем толико и њезину просторну структуру, умјесније би било подвести под термин еклектичне архитектуре (...) неголи на основу недовољно узорака за закључивање или само из чињенице да се ради о православној цркви говорити о њој као неовизантијској грађевини. Горан Вуковић опрезније приступа изјавом да је

храм изграђен у источној манири. (...)” (Уп. Чоловић, н. д., стр. 259).

- ²⁹ Архив СПЦО у Дубровнику, кутија 38 (туторски списи 1898–1905), Рачун мајстора Ива Мишковића за поправке на крову цркве, Дубровник, 17. август 1899, Рачун мајстора Стијепа Таране за извршене поправке у цркви, Дубровник, 20. август 1899, Рачун предузетника Балда Муслидина за направљене нацрте плафона и крова, Дубровник, 21. август 1899.
- ³⁰ Архив СПЦО у Дубровнику, кутија 38 (туторски списи 1898–1905), Писмо туторства Српске православне црквене општине Далматинском намесништву у Задар, Дубровник, 20. јануар 1901.
- ³¹ Архив СПЦО у Дубровнику, кутија 38 (туторски списи 1898–1905), Призаница Фиделиса Шлацера, вишег грађевног саветника Ц. К. аустријске државне жељезнице, Дубровник, 20. новембар 1900, Писмо туторства Српске православне црквене општине Далматинском намесништву у Задар, Дубровник, 20. јануар 1901. Туторство у писму моли Намесништво за финансијску помоћ, а за остатак износа подигло би кредит, за који би као гаранцију дало неке своје некретнине. Далматинско намесништво обавестило је 3. августа 1901. туторство да је прегледало и преправило трошковник радова са 22.600 на 20.000 фиорина (почетни трошковник инжењера Шлацера износио је 11.300 фиорина), те да је из државних средстава за поправку крова и плафона одобрено 4.000 фиорина.
- ³² Фирму „Waagner Eisengesserei und Grückenbau-Anstalt” основао је 1854. у Бечу Рудолф Филип Вагнер (од 1924. зове се „Waagner-Biro”), а постоји и данас као „Waagner Biro Stahlbau Group”. Једна је од најпознатијих европских фирми за металне конструкције, а извела је бројне мостове, позоришта, куполе и дворане широм света, међу којима се истичу радови на катедрали Св. Стјепана у Бечу, Бечкој државној опери, новој куполи немачког Рајхстага, позорници опере у Сиднеју, олимпијском стадиону у Минхену итд. У Архиву СПЦО у Дубровнику, кутија 38 (туторски списи 1898–1905), чувају се два писма фирме „Waagner” туторству општине у вези с радовима на крову.
- ³³ Архив СПЦО у Дубровнику, кутија 38 (туторски списи 1898–1905), Концепт писма Туторства православне парохијске цркве Ц. К. Котарском поглаварству у Дубровнику, Дубровник, 25. јули 1902 (парох Саво Барбић обавештава Поглаварство да су радови на цркви започели 21. јула 1902), Писмо

- Туторства православне парохијске цркве Ц. К. Намесништву Далматинском у Задар, Дубровник, 24. новембар 1902 (туторство обавештава да су радови на цркви готови и моли да се обави колаудација), Рачун Бенвенута Јоба и Балда Муслидина на износ од 20.733 (20.774) круне за радове извршене на цркви у 1902., Дубровник, 12. новембар 1903.
- ³⁴ У Архиву СПЦО у Дубровнику чува се нацрт новог црквеног плафона на којем се налази неколико предлога слика појединих касетних поља, међу којима је и један који је изведен. Нацрт је на немачком језику потписао Алојз Аксман (Alois Axmann) у Сланом, 2. јула 1902, али нажалост без икаквих других појединости. Изворни плафон који је осликао Забедео Пићини сачуван је једино у травеју изнад олтара и изнад хорске галерије (балатура).
- ³⁵ Архив СПЦО у Дубровнику, кутија 38 (туторски списи 1898–1905), Рачун (Conto) Доменика Мамола, Дубровник, 31. децембар 1902. Осим по опису радова наведених у рачуну и по исплаћеном износу од 832 фиорина, види се да се радило о већим захватима.
- ³⁶ У Архиву СПЦО у Дубровнику чува се неколико писама Тодора Аниччића из Трста, упућених 1903, у којима обавештава туторство о потрази за мајстором и о изради Христовог гроба (кутија 38, туторски списи 1898–1905).
- ³⁷ Архив СПЦО у Дубровнику, кутија 43 (туторски списи 1906–1910), Рачун мајстора Ива Шуберта за обављене радове у цркви у граду, Дубровник, 24. април 1906, Писмо Николу Ивковића пароху Сави Барбићу, Нови Сад, 18. новембар 1907.
- ³⁸ У Архиву СПЦО у Дубровнику (у за сада неразврстаној архивској грађи) чувају се два писма Влаха Буковаца из 1908. године у вези са израдом слика за цркву. Осим професуре у Прагу, која му је одузимала доста времена, Буковац није имао ни атеље потребне величине, а чини се и да је тражена цена наручиоцима била превелика. Разговори су били вођени једном приликом већ 1901. Уп. Б. Чоловић, н. д., стр. 257–258 (билј. 27). Није наодмет приметити да је Буковац кумством био везан с породицом Михаила (Мића) Милишића, дугогодишњег благајника и једног од татора општине.
- ³⁹ Ристо Шкуљевић је исте године тршћанској Цркви Св. Спиридона поконио четири свећњака набављена код исте венецијанске фирме.
- ⁴⁰ Архив СПЦО у Дубровнику, кутија 43 (туторски списи 1906–1910), Писмо српско-православног туторства Лазару Аниччићу (нећаку Тодора Аниччића) у Трст,

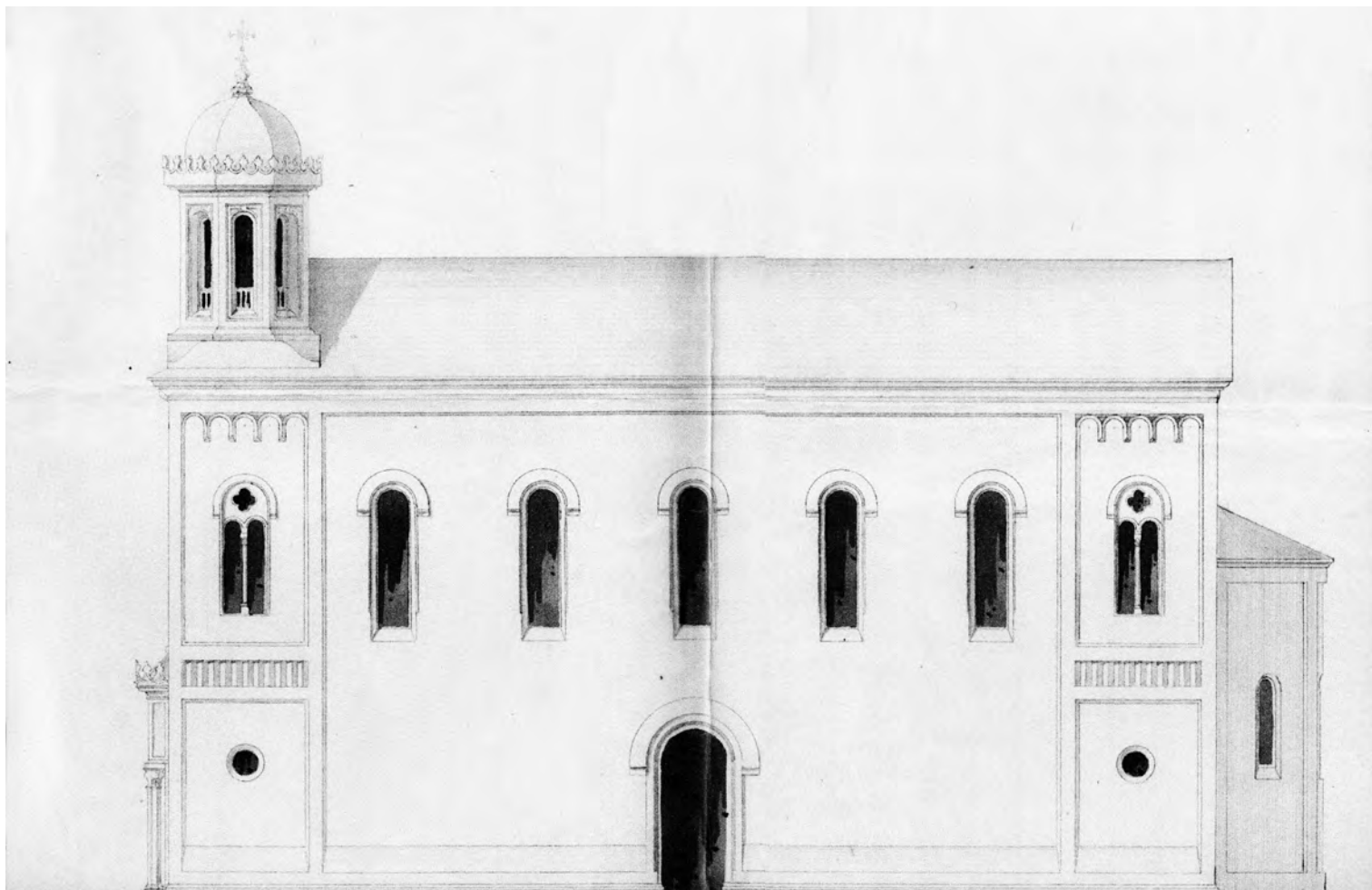
- Дубровник, 21. јануар 1908 (обавештење о прихватању легата и захвалница) и 21. април 1909. (обавештење о томе да су звона стигла), Рачун (Conto) за путовање, дневнице и трошак овлашћеног мајстора ливнице „Fonderia Francesco de Poli” из Виторије Венета, Дубровник, 11. јули 1909, Рачун (Spese) предузетника Балда Мишковића за радове подизања нових звона (546 фиорина), Дубровник, 26. јули 1909, Рачун овлашћеног механичара Ника М. Ђивановића за зградњу гвоздених арматура и намештај нових звона (2.865 фиорина), Дубровник, 31. децембар 1909. На свих пет звона налази се исти натпис ћириличним капиталом: ТОДОР АНИЧИЋ / СРПСКО – ПРАВОСЛАВНОМЕ / ОПШТЕСТВУ ДУБРОВАЧКОМЕ / ГОДИНЕ 1909. Осим тог натписа, на звонима се налазе и рељефни украси типични за стил времена њиховог настанка (гираанде, венци, медаљони с ликовима светаца), као и ознака ливнице.
- Благајник и један од татора општине Мића Милишић прикупао је понуде разних ливница из Аустроугарске и Италије, па је после детаљне потраге ливница „Francesco de Poli” изабрана као најквалитетнија. Пошто су звона била постављена, утврдило се да имају неких мањих недостатака, које је овлашћени мајстор радионице „Francesco de Poli” одмах отклонио, па су она профункционирала у најбољем реду. О томе су писале и тадашње дубровачке новине *Дубровник* у броју 50. од 16. јула 1909. Према сачуваним белешкама Антуна Ђивановића, хоровађе и диригента хора дубровачке катедрале у периоду између два светска рата, звона православне Цркве Св. Благовештења била су намештена у тоналитетима: F-dur, g-mol, A-dur и B-dur (наведено према: J. Degl'ivellio (прир.): *In honorem Sancti Blasii (Svetome Vlahu u čast – himne, mise i ostale skladbe u čast svetoga parca)*, Zagreb, 2010, стр. 63). Није позната даља судбина четири стара црквена звона, али је могуће да су поклоњена сиромашним црквама у залеђу и Боки, за шта индиције даје једно писмо сачувано у црквеном архиву.
- ⁴¹ О томе видети чланке Драгана Дамјановића и Бранка Чоловића у овом каталогу. Уговор за израду Тајне вечере склопљен је с Атанасијем Поповићем 1. новембра 1926, а уговор за израду Благовести и Крштења Христовог 3. марта 1929. Оба уговора чувају се у Архиву СПЦО у Дубровнику (без сигнатуре).

АРХИТЕКТУРА ЦРКВЕ СВЕТОГ БЛАГОВЕШТЕЊА У ГРАДУ

Др Бранко Чоловић

Дубровачка православна Црква Благовести пресвете Богородице изведена је као лонгитудинална грађевина са полукружном апсидом на истоку и паром звоника на западној страни, и у томе се огледа сва једноставност и чистота архитектонске замисли. Простор без икаквих препрека континуира од самог улаза све до олтарског дела, јер плитки, тек незнатно издељени пиласстри на уздужним зидовима више су од декоративног значаја него у додатној функцији упоришта за носеће греде таванице. Реч је пре свега о пространој, добро осветљеној цркви, која добија светлост преко пет високо постављених полукружно завршених

прозора на сваком уздужном зиду, док је хорски травеј, као и олтарски део у горњим зонама, растворен великим бифорама, испод којих се, додатно, налазе и окулуси. Остварени утисак сасвим је на трагу тзв. *halenkirche* концепције. Својеврсном вертикализму грађевине споља доприноси поприлично уздигнути постамент, који је више последица консолидовања терена и изградње високе супструкције него потребе да се пошто-пото саобрази са двама кључним црквама у Дубровнику, катедралом и Св. Влахом¹, а изнутра му доприноси високо постављени хор, пиластри-ма ослоњен на уздужне зидове и на пар релативно танких, у пре-

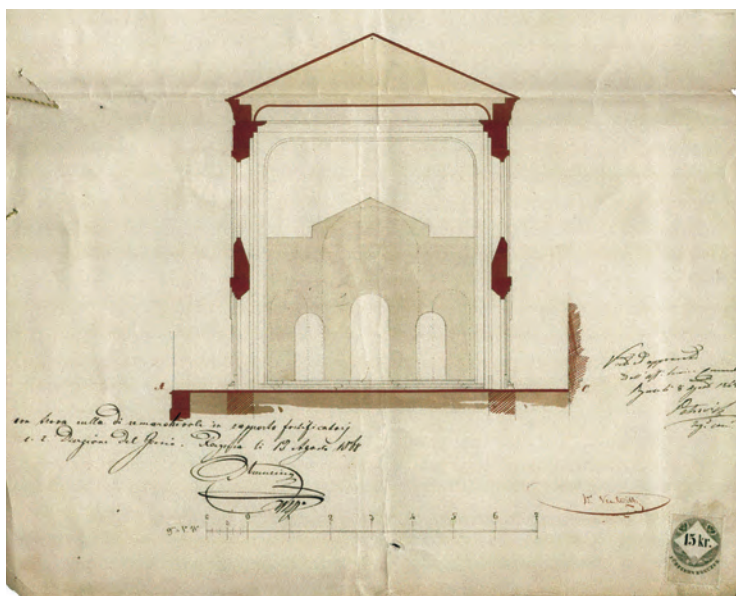
Емил Векијети (1813–1901), поглед према бочној фасади Цркве Св. Благовештења, 1868.
(Државни архив у Дубровнику, Фонд општине Дубровник – грађевински планови, кут. бр. 22/1)

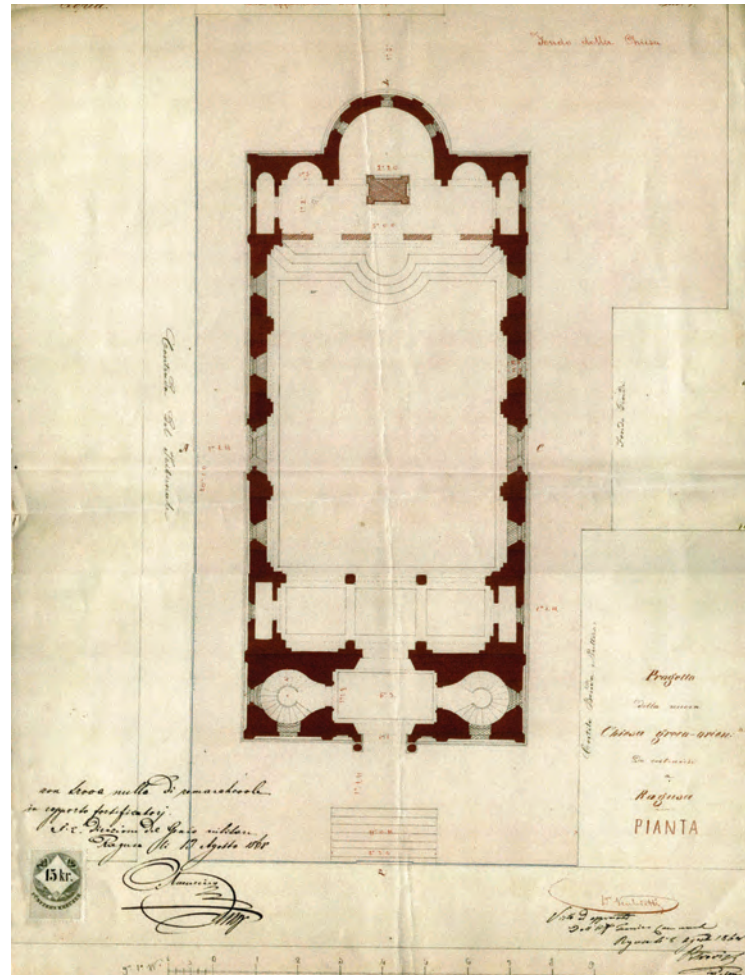
секу полигоналних стубова у средишњем делу. Разлог што је архитекта овако, размерно високо поставио прозоре јесте положај цркве, стешњене између две улице и бар исто толико високих суседних зграда. Нартекс је врло уско предворје између спољних и врата према наосу, а са страна му стоје два завојита степеништа која воде на хор, а затим и на звонике.

Касетирана таваница изузетно је декоративна, сачињена од петнаест правоугаоних поља испуњених полихромном флоралном орнаментиком, али таква је постала после накнадних интервенција, вероватно оних с почетка 20. века.² Кров је двоводни и на нацртима се уочава, знатно више него из реалне позиције посматрача, да су звоници тек незнатно повишени у односу на слеме крова. Разлог томе била су јасна ограничења комуналних власти, али и преко потребно прилагођавање непосредним просторним визурама и висини околних зграда. У целини, без обзира на стварну величину, црква оставља утисак врло простране и изузетно добро осветљене зграде, због чега до изражаја долазе примарни архитектонски квалитети сценичности простора, посебно иконостас и велика, техником уља осликана платна.³

На средини уздужних зидова стоје бочна врата, од којих се због просторне диспозиције употребљавају и редовно користе само она источна, будући да је црква силом затечених просторних околности оријентисана у правцу север–југ. Уздужни зидови су чисти, високи, перфорирани уским прозорским отворима незнатно истакнутих лучних аркада, осим што су посебно плитким лезенама наглашени први и последњи травеј грађевине. У врху правоугаоних оквира, при поткровном венцу, нижу се следе аркадице као репетитиван мотив, а унутар читавог поља нагласак дају бифорални отвори са четворолистом у полукружним лунетама, као још једним мотивом позајмљеним из средњовековне архитек-

Еми Векијети (1813–1901), пресек Цркве Св. Благовештења, 1868. (Државни архив у Дубровнику, Фонд општине Дубровник – грађевински планови, кут. бр. 22/1)

Еми Векијети (1813–1901), тлоцрт Цркве Св. Благовештења, 1868. (Државни архив у Дубровнику, Фонд општине Дубровник – грађевински планови, кут. бр. 22/1)

туре. Такође, у доњем делу зида истакнуте су плитке лезене са окулусима као јединим украсом.

Западно pročелје посебно је истакнуто јер практично само тај део цркве није стешњен околним улицама, а због увучености самог објекта⁴ потпуна перцепција посматрача или верника који прилази улазним степеништем могућа је једино из тог правца. Оно је, укључујући звонике, структурирано у три нивоа. Први чини благо истурени, полукружном аркадом завршени ризалит портала на стубовима, фланкиран двама окулусима са чипкастим розетама унутар правоугаоног поља, при том додатно уоквирених плитким лезенама. Други ниво, одвојен паром водоравних венаца,⁵ потпуно је перфориран, у средишњем делу са крупном трифором и двама истоветним, али упола мањим са страна. У унутрашњем делу горњих, лучних сводова свих трифора налазе се дискретни скулптурни мотиви, који се могу приметити и на капителима полустубова. И оне су, као главна трифора, надвишене фризом слеких аркадица са продуженим доњим спојним линијама. Трифору наткриљује троугласти забат са крстом на украшеном каменом постаменту, док је сам поткровни венац изведен својеврсним цик-цак узорком. Ове трифоре својим изгледом заиста подсећају

II/20 – Детали са звоника Цркве Св. Благовештења у граду

II/21 – Трифора на прочелу Цркве Св. Благовештења у граду

Напомене:

- ¹ Elaborat Instituta za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Odjel za povijest umjetnosti (autorice Ž. Čorak, N. Grujić, K. Horvat-Levaj), Dubrovnik, *Blok omeden Ulicama od Puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom*, Građevni razvoj, arhitektonske osobine i prijedlozi konzervatorskih smjernica, Zagreb, 1990, 87.
- ² Таваницу је 1876. осликао сликар Зебедео Пићини и за свој рад Општини наплатио 1.800 форинти.
- ³ Позлаћени иконостас, до тада јединствене конструкције и посебне декоративне шеме, чије је иконе по већ уобичајеном мишљењу извео Грк Николаос Аспиотис (Р. Вукомановић, „Дубровачка црквена општина”,

Алманах Срби и православље у Дубровнику и Далмацији, Загреб 1971, 92), што је извесно био случај са оним првобитним, док је овај садашњи, исто као и зидне слике, огромну Тајну Вечеру на тријумфалном луку, Крштење и Благовести, са позлаћеним рамовима, на делу бочних зидова уз сам иконостас, радио академски сликар Атанасије Поповић. Радови на овом заиста монументалном делу, дим. 10,3×5,2×2,9 m у најужем делу изнад тријумфалног лука, трајали су две и по године, од октобра 1926. па све до постављања 28. фебруара 1929.

- ⁴ О обичају, у потпуности оствареном и на самој дубровачкој цркви, да се слободностојеће грађевине по помало

на нека византијска решења, али у овом облику и распореду углавном нису биле примењиване на чеоним деловима храма, већ само на апсидалним или конхалним. Претпостављену трећу зону фасаде чини пар звоничких купола на октогоналном тамбуру вишеструких профилација отвора, са релативно дубоком кришкасто издељеном калотом и равним завршним венцем по којем су конструисане изврнуте декоративно завршене аркаде, оне исте које се налазе на балдахину улазног портика. Ма колико ти звоници–куполе, као заиста хибридна решења, својим помало неорганским положајем у односу на кров и, посебно, обликом подсећали на неовизантијски утицај, архитектонски украс је прилично сведен и чини нам се да се бар једнако толико, ако не и више, базира на изведеницама из неороманичког круга споменика. Остаје отворено питање да ли су само њихова конструкција и положај довољан разлог за такву интерпретацију, поготово што просторна концепција, шема основе, унутрашњи и спољни облици напросто одударају од византијске традиције, онога што се на њу могло надоградити или је из ње објективно могло проистећи. План и спољашност цркве имају сасвим елементарна својства, пре свега јасноћу израза испољену у једноставности просторне замисли, чистоту зидних платна, усклађене величине делова и заправо главна артикулација маса и орнамента догађа се на прочелном делу храма. Такву потребу искључиво је наметнула просторна диспозиција цркве, која је стешњена с једне стране уском улицом Николе Бождаревића, а с друге положајем палата Гундулић, Бонда и њеним двориштем, где је касније уместо старе капеле дограђено складиште.⁶ Употреба одлично клесаног камена као основног грађевинског материјала, са извесном топлом окерастом нијансом, такође је изванредан допринос складном надопуњавању са изворним амбијенталним квалитетима.

анахроној традицији ранијих аустроугарских прописа примјењиваних код свих некатоличких богомоља, попут православних и евангеличких, увучене од уличне линије и смјештене у двориште из богато обликоване ограде од кованог жељеза; cf. Z. Karač, *Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historizma*, Zagreb, 2000, 9.

- ⁵ У свом строгом геометризму, ово је заправо једини елемент модерности на грађевини. И он је реализован у модификованом издању у односу на план, а на петокуполној макети цркве протеже се и по уздужним зидовима.
- ⁶ Elaborat, 85–86; cf. K. Horvat-Levaj, *Građevni razvoj srednjovjekovnoga bloka i povijesnoj jezgri Dubrovnika*, 48, тлоцрт стр. 43, слике стр. 50.

II/22 – Унутрашњост Цркве Св. Благовештења – изнад иконостаса је слика Тајна вечера Атанасија Поповића, а пред иконостасом бронзани свећњаци које је 1899. поклонио Јован Шкуљевић. Касетирани плафон са флоралним арабескама потиче из периода поправке цркве, 1902.

ИКОНЕ

Проф. др Аника Сковран

Стара хришћанска сакрална ликовна уметност била је сложен организам у коме су фреска и икона, и оков на њој и тканина испод ње, и декоративна скулптура, и унутрашња и спољашња архитектура, као и богослужбени литургијски метални предмети, јеванђеља, кандила... представљали извесну хармоничну целину, у којој су се поједини елементи међусобно усклађивали и објашњавали. Те целине често су се разликовале – другачије су изгледале у владарској средини, другачије у монашкој, племићкој, градској или сеоској. Све те нијансе нису долазиле до изражаја у истим временима, те се, кроз обновљену слику древног стваралаштва, сагледавају прошла времена у својој разноликости, али и лепоти.

Разматрајући актуелну обнову српске православне Благовештенске цркве у Дубровнику и музеја њене црквене општине, посебно сабраног уметничког блага, намеће се поређење са уређењем њој сродних институција – Српске православне цркве Светог Спиридона у Трсту (Comunità Religiosa Serbo-Ortodossa – San Spiridione, Trieste) и Музеја икона при Цркви Светог Ђорђа грчког (San Giorgio dei Greci) у Венецији, која је по настанку претходила обема, и тршћанској и дубровачкој.

Постоји извесна паралела у формирању музеја при грчкој Цркви Светог Ђорђа у Венецији и Благовештенске цркве Српске православне црквене општине у Дубровнику и њеног музеја. Дуги и тешки били су преговори у борби избеглих Грка у Венецији и Срба настањених у Дубровнику, које су сматрали „шизматичима“, за добијање слободе исповедања православне вере и изградњу православних храмова, пре којих су се религијски обреди одвијали тајно, по приватним кућама.

Грци, приспели у Млетке са разних страна, из Константинопоља, са Кипра и Крфа, тада су већином били у служби Венеције као ратници „стратиоти“, међу којима је било и храбрих, угледних Срба, попут *Andrea da Zeta, Servian*-а, а потом и Стојана Јанковића, Илије Смиљанића, Баја Пивљанина... Да би боље служили Републику, Грци су код Савета десеторице, али и захваљујући наклоности папе Лава X, хуманисте и поклоника грчке културе (сина Лоренца Мањифика), булом из 1514. године издејствовали дозвољу за подизање цркве са звоником и гробљем, уз право слободног

исповедања свог православног култа. Дужност прокуратора за куповину терена и изградњу цркве поверена је Теодору Палеологу, уваженом Цариграђанину, храбром ратнику, команданту страотиота и нашем земљаку *Andrei da Zeta, Servianu*.

Поред религиозне, Грке и Србе спајала је иста историјско-просветитељска мисија – успостављање школе, библиотеке, архива, сабирање сакралних предмета, првенствено икона за цркву, као и чување слика и портрета црквених достојанственика и побожних приложника и поштовалаца цркве.

Икона је одавно прерасла у симбол религијске слике у Европи и свету, а на простору утицаја византијског културног наслеђа постала је незаобилазна у неговању религијског и естетског сензибилитета оних који су је прихватили. Више од миленијума она има средишње место у животу православних верника, а њена популарност почива на способности да споји традиционално и ново, сходно различитости друштвених припадности наручилаца икона – од људи са двора, владара и властеле, ближих античкој класици, до монашких средина опредељених за аскетизам.

Искључујући представу времена и простора на слици, у инверзној перспективи, сликарима – иконописцима успева да створе особену врсту фигуративног језика, који је, прецизније него други, могао да прикаже идеју трансцендентности. Томе је допринела и златна позадина, која сугерише јединствен простор и светлост која га испуњава (Св. Григорије Палама говори о „Нествореној светлости“). Византинци су у злату видели слику божанствених енергија које делују у материји.

Византинци и народи из њихове сфере утицаја – Срби, Бугари, Руси, Румуни, Грузини и Армени, као и многи са приобаља Медитерана, посебно у Далмацији и нарочито Венецији (*Venetiae Quasi Alterum Byzantium*) – духовно су се најуспешније изражавали кроз сликарство: иконе, фреске, мозаике, илуминације књига и вез, али и кроз литургијску црквену поезију.

Темељна начела византијске естетике током развоја њеног сликарства опстала су и у познија времена, а нека од њих задржала су се све до 18. и почетка 19. века. Наравно, иконографија и стил еволуирали су како у садржају тако и у форми, као и у свакој живој уметности. При томе, византијска слика је увек упућена

на прототипове, који се сматрају историјским чињеницама, што јој, уз поштовање строгих правила, омогућава одређени склад и трајност.

Као изданак јудејства, али и под утицајем друге Божје заповести (*Не прави себи идола нити каква лика*), хришћанство се у почетку противило фигуративној уметности, а нарочито представљању Бога. Но касније, његовом хеленизацијом, фигуративна уметност се усталила. Форма је увек последњи израз садржине, али и садржина добија своју потпуност тек када дође до свих благодети лепих облика.

Иконографи су своја сликарска решења тражили у богослужбеној литератури, надахњујући се литургијом и делима црквених отаца. Тако некада старозаветне пророчке визије прилагођавају хришћанском контексту, те је Бог из *Старог завета* замењен Христом. Иконописци и фрескописци често су били исти људи, у иконопису суздржљивији.

По Св. Јовану Дамаскину, великом браниоцу икона током иконоборства, „Иконе су сажета писма која је лако протумачити: оне говоре, нису неме као пагански идоли, јер нам сва писма која се читају у цркви причају кроз слике, било да је то Христов долазак, или чудо Мајке Божје, било да су патње и страдање светаца”.

У типолошком одређењу икона, најбројнији и најзначајнији су различити представљени типови Христа и Богородице. Најчешће усвојени тип Христа је лик *Пантократора*, *Господара света* и *Свемоћног*, који се приказује до појаса, како благосиља десном руком, а у левој држи књигу. У литургијама се описује као *Цар царева*, што указује да је у средњем веку Бог био промишљен кроз слику суверена. Епитети који се придружују Христовом имену на сликама су *Милосрдни*, *Спаситељ*, *Кормитељ*, *Нерукотворени образ Премудрости Божје*, *Анђео Великог Савета*, *Христос као Првосвештеник* у Небеској литургији, а једна од шема његовог приказивања је и лик *Старца Дана*, са белом брадом и белом косом, као симбол Бога Оца препознат у лику Сина – упућујући на вечност и парафразирајући новозаветни стих из *Откривења Јовановог* (1, 14) „А глава његова и коса бијаше бијела, бијела као бијела вуна, као снијег”.

Поред *Распећа Христовог*, свеприсутног у хришћанској религији, композиције која је добила симболичан глорификаторски карактер, јавља се и иконографска тема *Мртвог Христа у гробу*, приказаног нагог до појаса, на Истоку означена као *Цар Славе*, а на западу сигнирана *Imago Pietatis* и веома распрострањена. Слика је проистекла из сцене Распећа, Скидања са крста и Оплакивања, представљајући њихову синтезу, а инспирисана је стихом богослужбених песама Великог петка и Велике суботе у којима је Христос назван *смрт*, *принцип живота*, чиме се алудира на Васкрсење. Тиме се жели рећи да ће Исус, иако је умро као човек, васкрснути као Бог и тако омогућити васкрсење и свих других људи, те се у

Ускршњем тропару пева: „Христос је васкрсао из мртвих, својом смрћу победио је смрт, а онима у гробовима живот дарова”.

Конечно, у композицији *Деизиса*, којом се најављује последњи, Страшни суд, Христос је представљен као судија, са Богородицом, заступницом људског рода и Светим Јованом, последњим пророком из Старог завета, као симболом Старог јудејског закона, те се кроз Христа ова два учења усаглашавају. Лик Христа *Емануила* слика се као младић кудраве косе, који се отелотворен везује за представу *Логоса* (Слова Божијег). Представља се у попрсју, обично у великом медаљону као један од видова Христових. Но јавља се и у посебној иконографској теми представљен са *арханђелима Михаилом и Гаврилом*, који, одевени у свечане стихаре, између себе држе сферу са ликом *Емануила*, тиме славећи Христа што је људима дао да виде божанску светлост, а истовремено упућујући на победу над иконоборцима.

Типологија представљања Богородице на иконама богата је колико и Христова, за кога се најчешће везује. Најстарији тип је *Богородица Одигитрија* (Путеводитељица), која се приказује у попрсју са Христом Дететом на левој руци. Према хришћанским изворима, прву икону овог типа насликао је Свети Лука, а била је послата у Цариград, где је постала *palladium* града. Култ Богородице шири се после победе иконофила (843. године), дајући иконописцима, кроз хуманистичко изражавање осећања, могућност да је представљају у разним видовима, те се јавља као: *Богородица Милостива* (Eleousa) или *Умиљенија* (Glykophilousa), *Богородица Млекопитатељица* (Galaktophilousa), *Оранта*, *Никопеја* (према античком моделу, указује на богињу победе Нике), *Богородица Шира од Небеса*, представља се у апсидалној конхи цркве, *Богородица Заступница* (Параклиса) са свитком у десној руци на коме је исписана њена молитва Сину, која почиње речима: „Прими молитву Твоје матере...”. Богородица са Христом у наручју и анђелима који је прослављају, окружена ружама (Госпа од Розарија), мелкитска икона, припада посебном иконографском типу негованом на Западу после битке код Лепанта 1571, када је њен култ уведен као култ Млетачке републике, те је на читавом подручју, па и Далмацији, потиснуо све локалне Госпине култове фигура Богородице са Христом, исклесане у тврдом дрвету и осликана „дулена”, која се стављала на прамце бродова као заштитница (симболишући Госпину и државну заштиту). Затим, *Богородица извор живота*, инспирисана Божићном химном Јосифа Химнографа: „Славимо, о верници Мајку Божију, извор који живот даје”. За мариолошки култ везује се и представа *Богородичиног Акатиста* у 24 слике: 12 икоса и 12 кондака. Некада натписи поред лика Богородице упућују на топографију, као *Богородица Влахернска Елеуса*, *Богородица из Кикоса Скопиотиса* код Грка, руска *Богородица Донска*, *Владимирска* или *Богородица Студеничка*, *Београдска* и *Богородица Чајничка* код Срба, поред многих других примера, попут *Богородице Утешитељке* (*Madre della Consolazione*), Бо-

городнице Трендузе, поштованих широм хришћанског света. Тако Никопеја (Победоносна), у базилици Светог Марка у Венецији, донета из Цариграда, поред стотинак икона Богородице у олтарима венецијанских цркава, ужива највеће поштовање верника, али и љубитеља уметности.

Иконописци су се надахњивали литургијом, богослужењем манастира или цркве којима је икона била намењена, те су према томе усклађивали тип иконографске представе. Служили су се сликарским приручницима (*Hermeneia*, Нектаријев *Титик*, *Књига о уметности сликања*, попут Данила из Хиландара, као и руски *Стоглав*), у којима су дата прецизна упутства о техници и начину сликарског извођења и представљања светитеља на фрескама и иконама. Византијско сликарство, посебно традиционална константинопољска уметност, досежу античке узоре. Код сликања иконе оно поседује извесну унутрашњу слободу, ређе естетску, која се појављује и изнова губи, без обзира на привидну спољашњу монотонију форме. Икона *Распећа* из манастира Свете Катарине на Синају (11–12. век) пример је византијског класицизма који почива на равнотежи и мери, хомогености и хармонији. Исте те особине срећемо на монументалном *Распећу*, фресци Богородичине цркве у манастиру Студеници (1208). Узвишена лепота студеничког Распећа, по мишљењу угледног италијанског историчара уметности Серђа Бетинија (Sergio Bettini), била је праизвор италијанским мајсторима великих крстова – Распећа, сликаних на дрвету током 13. и 14. века. Касније су, као по закону узајамне спреге, млетачка и тосканска распећа инспирисала српске градитеље великих, на дрвету сликаних распећа, украшених позлаћеном резбом, која су постављали на високе олтарске преграде – *иконостасе* – у 16. и 17. веку.

У српском духовном и културно-историјском наслеђу иконостаси 16. и 17. века, особито када је реч о унутрашњој структури уређења храма, изведени у складу са најлепшим занатско-уметничким традицијама, представљају јединствену уметничку појаву на Балкану, са аутохтоним обележјима, разликујући се од светогорских, познијих или руских.

Трасирање путева преношења утицаја, не само у случају „*stose dipinte*” у византијском и поствизантијском времену, као и хришћанске уметности уопште, па и српске, како у иконографској садржини, тако и у стилској, чини неслагдиве путеве изналажења узајамног преплитања утицаја Истока и Запада. И у ортодоксној транскрипцији библијских тема, било да се ради о грчким, српским или руским сликарима, ни идеологија ни естетика нису једноставне и константне у интерпретацији, иако су несумњиво изведене у традицији византијског тумачења православне иконографије. Притом, на супрот мишљењу о непроменљивости и статичности византијског сликарства, треба истаћи разлике између уметника 12, 13, 14. и 15. века, као и оних из тзв. поствизантијског доба. Исто тако битна је уметникова на-

дареност и инвенција у тумачењу традиционалних тема, да не говоримо о пресудном значају поручиоца – *титора*, од чије је образованости и друштвеног положаја зависило како избор сликара, тако и изглед дела, било да се ради о икони, фресци, храму или илуминираном рукопису. У сазвежђу донатора, од владара, црквенодостојника, мале властеле и скромних приложника, треба гледати њихову жељу да своје постојање у пролазном животу обележе лепотом уметности.

Добročинства су била обавеза и на томе се у вишим друштвеним слојевима јако настојало. О томе, од давнина, кроз векове сведоче прилагања цркви разних видова донација. Брига о невољницима такође је хришћанска обавеза: *Они који се буду нашли пред Страшним судом, о томе ће се питати* (Матеј, 25:31–46).

У вероисповедном чину Причешћа, у православној литургијској свечаности, сједињују се овоземаљско и небеско царство. Источно хришћанство придаје изузетан значај присуству и посредовању светаца, првенствено Богородице (*Theotokos*) заштитнице Цариграда и Свете горе, мајке заступнице људског рода, као и икона светитеља које их представљају и налазе се свуда око верника у храму, чинећи да се они у молитви отварају према небу и вечности.

У Венецији се 1782. године појавило велико дело на грчком језику под насловом *Philokalia* (љубав према духовној лепоти), које је приредио Свети Макарије Коринтски помоћу једног монаха са Атоса, Светог Никодима Светогорца, писца и следбеника исихастичког покрета 14. века, дубоко оданог Христовој молитви, заступајући потребу честих причешћивања верника када то није била литургијска пракса у православном хришћанству.

То је вероватно била најзначајнија књига објављена током пет векова туркократије. Она представља збирку духовних текстова исихастичке традиције и бави се аскетским животом, Христовом молитвом, унутрашњим миром, указујући на истинске изворе снаге, који су православљу омогућили да опстане под турском влашћу. *Philokalia* је одмах преведена на словенске језике и имала је велики успех и утицај у Русији 19. века, а хришћанском Западу указала је да и у новије доба православље може поново открити своје схватање духовног мира и унутрашње молитве.

Сликање светих слика сматрано је побожним посредништвом између Бога и људи, па су га због тога могли чинити само ствараоци одани посту и молитви. Њима се поукама обраћао Свети Јован Златоусти. Због важности њихових дела, у интерпретацији појединих тема учествовали су учени теолози и архијереји, те су захваљујући томе свете слике постале одраз богословске мисли средине у којој су настајале.

Строгост у приступу сликања светих призора налагали су и извесни црквени сабори, као 7. Васељенски сабор у Никеји 787. године. Један други Сабор, у Москви 1551. године, сазвао је цар

Иван Грозни и на њему је донет Зборник у 100 глава, прозван *Стоглав*, где се зографима – сликарима одређује како да сликају. Захваљујући сачуваним сликарским приручницима, *ерминијама*, који дају иконографска али и технолошка упутства, сазнајемо о општим уметничким и културним приликама у времену њиховог појављивања, као и оних које су им претходиле, од античких – грчких и римских искустава.

Технолошка упутства некада су била укључена у зборнике различитих садржаја, попут *Посланица кир Исаије*, које је за Димитрија Кантакузена написао Владислав Граматик 1469. године. Ту се налази и једно упутство о топљењу злата и Типик „како подобајет растворити злато, и азур, и киновар и мастило, и варзило, и сирху, и чивит, купер-зелено” (Ђ. Трифуновић, *Димитрије Кантакузен*, Београд, 1963, 169, 170). Из истог времена вероватно су и сликарска упутства која је имао Марко Марулић (1450–1524) и која је поменуо у свом тестаменту (С. Fisković, „Umjetnički obrt XV–XVI stoljeća u Splitu”, *Zbornik M. Marulića*, Zagreb, 1950, 145). Један од најзначајнијих источних сликарских приручника у плејади ерминија из византијског уметничког круга је *Први јерусалимски рукопис*, а следе га многи грчки, латински, словенски и српски.

Иконе сликане на златној подлози, којом се означава бесконачност, некада су прекриване златним и сребрним оковима, често украшаваним и драгим камењем, што се тумачило и као молитва приложника насликаном светитељу заштитнику.

Поред сликарских приручника – *ерминија*, велику помоћ при сликању икона чиниле су, као узорни иконографски приложак и илустрације књига, дрворези са приказима светитеља и великих празника, штампани у *Молитвенику* и *Празничном минеју* Божицара Вуковића, нашег чувеног штампара у Венецији почетком 16. века. Божицар и његов син Виченцо четрдесет две године успешно су водили најдуготрајнију српску штампарију, чије су књиге допирале далеко у унутрашњост Балкана, дистрибуиране преко Дубровника и Котора, а намењене опустелим српским манастирима и похараним црквама. Оне су, својом графичком опремом, утицале на румунска, руска и грчка издања, као и на касније српско сликарство и златарство тзв. „турског периода”.

Божицар, у Венецији под именом *Dionisio della Vecchia*, био је веома угледан грађанин Млетачке републике. Председник (Gastald) Братства Светог Ђорђа грчког, у почетку и Српског, после тешких и дугих преговора за добијање дозволе, бринуо је о изградњи нове велике цркве посвећене Светом Ђорђу, заштитнику ратника – стратиота, као и њеном украшавању иконама. На иконостасу, над Царским дверима и данас стоји Божицарев дар, велика икона *Тајне вечере* са његовом посветом исписаном на српском језику. Откривање тестаментa Божицара Вуковића из 1533. и 1539. године (у Архиву Братства Светог Ђорђа и Државном архиву Венеције) и других нових података о њему као штедром и

родољубивом донатору, документа од посебног историјског значаја указују на Божицара као дипломату и врсног пословног човека који је трговао са северним европским земљама, али и са Истоком. Са братом Николом поседовао је бродове којима је снабдевао потрепштинама витезове на Родосу. Чињеница да је за своје посредничке дипломатске доприносе, у настојању да се Турци изгнају из Европе, од шпанског краља Карла V добио грб и титулу *Comte Palatin*, указује на изузетан углед који је уживао у Венецији и Европи свог времена.

Увид у садржај збирке икона Српске православне цркве у Дубровнику и њеног музеја, која садржи преко стотину примерака, показао је да се оне као сликарска дела укључују у много сложеније токове уметности византијског стварања и утицаја на Медитерану, па и шире, него иконе изложене у Трсту и Венецији. Тако ова колекција чини занимљиву скупину грчких икона насталих у разним временима, просторима и школама високих уметничких домета, како италo-критске групације, тако и оних које припадају левантијском бароку. Врло су бројно заступљене руске иконе, претежно вотивни дарови, рад различитих сликара, од престоничких, царских, до провинцијских радионица масовне производње али солидне технолошке израде. Често су прекриване сребрним или позлаћеним оковима, раскошне и маштовите израде.

У колекцији се налазе и касни, репрезентативни примерци светогорског иконописа, попут монументалних престоних икона.

Необично је што међу иконама ове збирке нема ниједног примерка српских икона из 16. и 17. века, насталих током турске власти, када се захваљујући обнови рада Пећке патријаршије (1557) српски иконопис још држао на достојној висини, што се види у делима угледних иконописаца нпр. Лонгина, Георгија Митрофановића Хиландарца, Козме, Андрије Раичевића, Радула, који су успели на својим делима да сачувају квалитет и самобитност угледањем на сачуване споменике немањихког и палеологовског времена, те стоје као посредници између великих области италовизантијске и руске иконе. То се може објаснити чињеницом да су у то време западне области српских земаља биле под јурисдикцијом грчких филадејфских владика са седиштем у Венецији, који су за потребе цркве набављали иконе грчких сликара, претежно Крићана окупљених око Цркве Светог Ђорђа грчког у Венецији. Захваљујући тој околности, до наших дана у неким од манастира и цркава чувају се дела великих грчких иконописаца, почев од Андрије и Николе Рица, Клоцаса, Дамаскиноса, раног Теотокопулоса – Ел Грека, Јована Апаке, Маргезинуса, Бизамана, Зафурија, Лампардоса, који је заступљен и у дубровачкој колекцији. Од првих деценија 18. века сликарство икона у српској средини живело је као скромни занат провинцијских и сеоских мајстора, док су водећи уметници, школовани на академијама, почели да сликају и за српске цркве у барокном стилу.

Иконопис бококторске школе, чије су иконе заступљене у неким дубровачким збиркама, па и у збирци Српске православне црквене општине, представља крај дуготрајне традиције сликарства икона, прелазећи у својеврстан манир. Експресивно, драматично третирање иконографског садржаја, у који су сликари бројне породице Димитријевић–Рафаиловић били добро упућени, изведеног свежом палетом јарких боја, извесним наивним приступом у својој јединствености делује привлачно. Осим у примарним просторима, те у манастирским ризницама Мораче, Пећке патријаршије, сарајевске Старе цркве и других сакралних простора, најлепши примерци бококторских сликара налазили су се у приватним збиркама, од којих је познатија била збирка Косте Страјнића, историчара уметности, дубровачког мецене и колекционара.

Питања уметничке обраде, теологије и иконографије, нису увек у сагласју. Уметничка обрада је често супротна ономе што се хтело рећи кроз садржину.

Најживљи део касне византијске уметности, у своје доба, у Русији – држао се традиција и континуитета. Касно сазрела руска уметност, с краја 14. века, још од времена Теофана Грка, мирно се развијала у спором али снажном ритму, не одступајући ни мало од својих идеала, од свога префињеног колорита, своје декоративности и своје лиричне опуштености. Теофан Грк (Феофан Грек) остварује високо спиритуализовану уметност узвишеног иконописа и живописа, интелектуалног сликарства.

Враћање унатраг је често понављан покрет у историји византијског сликарства и сматрано је нормалним, јер је враћање на узор било увек једно освежење. На први поглед можда чудно, но византијска уметност била је сама себи довољна као узор и извор креативне моћи. Одавно прошавши кроз муке стварања и прогреса, она се кретала као савршено усклађени организам који је сву лепоту свога бића једино изражавао кроз своје постојање. Не каже се узалуд за византијску уметност, да нема ни своју младост, ни старост!

Света Гора (Атос) је била значајан религиозни и културни чинилац у православном свету тога доба. У реализовању својих теолошких концепција, ослањала се на учене сликаре са Крита (Candia), којим су владали Млечани још од 1024. године, а где су након турских освајања избегли из Цариграда и Мистре и многи уметници, настављајући ту свој рад. Тако Кандија постаје својеврсном уметничком престоницом, где поред Грка, под заштитом Венеције, оснивају атељеа – како сведоче релативно недавно откривени архивски документи из Ватикана (M. Cattapan, *Nuovi elenchi e documenti dei pittori in Creta dal 1300 al 1500*, „Thesaurismata”, 9 (1972) p. 202-234) – многи млетачки сликари привучени лепотом и климом острва, дражима Оријента и, изнад свега, пословним погодностима. Критски сликари су били веома тражени, будући у близини турских граница, унутар којих је

потреба за црквеним сликама била стално присутна, при манастирима, посебно у Светој Гори – монашкој републици, која је у то доба поред Лавре Св. Саве у Јерусалиму и Синаја, била једно од три најважнија центра православља. У сталном контакту са Венецијом, где су имали велику колонију и окупљали се око добро организованог Братства Св. Ђорђа Грчког, чију су цркву украсили иконама најбољи мајстори са Крита, они су познавали уметност Италије тога доба и били у току са новинама у уметности Запада, која су опрезно, због подозривости православних догматичара, ипак уносили у композицијске схеме својих слика. Знали су да сликају „di more greco“ и „di more latino“.

Златни век монументалног сликарства на Атосу, био је 14. век, поготово његова прва четврт. Мозаици и фреске Свете Горе, високе вредности у оквиру византијске уметности, су дело суседних веома цењених солунских мајстора. Може се закључити, да се исти феномен догодио у 16. веку, времену велике уметничке активности на Светој Гори, када најважнији манастирски храмови, као Лавра, Дионусиоу, Ставроникита, Ивиرون, украшавају критски сликари. Тек у 18. веку Света Гора успоставља своју сликарску школу!

Око 20.000 икона је сачувано на Светој Гори, већина је из пост-византијског периода, а многе од њих нису ни обрађене, публиковане и конзервиране.

Дубровачка збирка икона садржи три монументалне Атоске иконе, дар монаха Атанасија Хиландарца: *Богородицу Елеусу*, *Христа Пантократора* и *Светог Јована Кефалотороса*, које заједно чине *Деизисну композицију*, сажети облик представљања Страшног Суда.

Током 18. и 19. века, Српска православна црквена општина у Дубровнику доживљава напредак захваљујући залагању њених верника и поштовалаца, штедрих приложника, када се међу донаторима налазе и крунисане главе, прилажући царске дарове особите вредности: аустријски цар, Франц Јозеф I поклања велико звоно и златне литургијске сасуде, владар Црне Горе, Владика Раде – Петар II Петровић Његош, прилаже две престоне иконе Богородице и Христа, рад угледног сликара Андреја Жукова.

Слика Светог Василија Великог, насликаног у природној величини, од непознатог, академски образованог уметника из 19. века, некада се можда налазила у болничкој капели.

Када се у целини обнови импозатни Благовештенски храм, архитекте Векијетија, позлаћени иконостас са сликама Атанасија Поповића, богати споменички фонд црквене ризнице и музеја, постављених у прикладном простору, музеолошки обрађених, биће могуће сагледати један од важних сегмената културне прошлости Дубровника.

***

Интеграциони процеси садашње Европе, налажу потребу да сви њени народи испоље своје културне и духовне особености и та-

ко посведоче своју припадност њеном јединству. Ови захтеви, да- како, изискују научно преиспитивање прошлости у којој су често као последице многих сукоба Истока и Запада, од крсташких вре- мена и црквених раскола, али и потоњих политичких заблуда, на- нете Европи и њеном јединству, недогледне штете.

Балкан, као зона честих немира на Медитерану – колевци европ- ске цивилизације, на чији духовни склоп је поред грчко-римске

био пресудан и утицај Византије, који је досезао не само до земаља православног истока, већ допирао и далеко на запад, до Сицилије, Равене и Венеције, нити после пада Византијског царства 1453. године, када су Османлије разориле политичку моћ ромејске државе, није изгубио своје духовне вредности, истрајавајући на хришћанској, православној екумени.

Литература:

- Arsić I., *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku, do početka XX vijeka*, Spomenica o 170 – godišnjici podizanja crkve Sv. Arhandela Mihaila na Boninovu i o 130-godišnjici osvećenja Blagoveštenskog hrama u Dubrovniku, Dubrovnik, Beograd, Trebinje 2007.
- Bianco Fiorin, M., *Pittori cretesi-veneziani e madonneri, nuove indagini e attribuzioni*, *Bolletino d'Arte* 47 (1988.), стр. 71–84.
- Bianco Fiorin M., *Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914 – Људи Светог Спири- дона, Срби у Трсту 1751–1914*, *Arte delle icone. Teologia, teoria pittorica, tecnica di esecuzione* – M. Bianco Fiorin
- Благојевић М., *Захумско Херцеговачка епископија и митрополија – од оснивања до краја XIX века* – Свет књиге, Београд, 2009.
- Богдановић Д., Ђурић В., Медаковић Д., *Хи- ландар*, Београд 1978.
- Vocotopoulos P. I., *La peinture byzantine au Mont–Athos*, 1983, - Mount Athos and The European community.
- Grabar A., *Les revêtements en or, et argent des icônes byzantines du Moyen Age*, Venise 1975, n. 23–23, 25–27, 32–38, 38–40.
- Ђурић В., *Frano Matijin, dubrovački slikar XVI veka*, *Starinar* NS V – VI, Beograd 1956.
- Ђурић В., *Vizantijske i italovizantijske starine u Dalmaciji* I, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 12, Split 1960.
- Ђурић В. Ј., *Дубровачка сликарска школа, САН, Посебна издања, књ. 45, Одељење друштве- них наука*, Београд, 1963.
- Ivušić Lj., *Bokotorska ikonopisna škola iz Zbirke Kulturno-povijesnog muzeja*, Dubrovački muzej, Dubrovnik 2011.
- Chatzidakis M., *Icones de Saint Georges des Grecs et la Collection de l'Institut*, Préface par S. Antiniades, Venise 1963.
- Chastel A., „Medietas imaginis „Le prestige durable de l'icone en Occident „Cahiers Archeologiques“, 36, 1988, pp 99–100.
- Колендић П., *Његош у Дубровнику 1833. годи- не*, „Гласник Скопског научног друштва“, књ. 21, 1940, 83–91.
- Concina E., *Venezia e l'icona*, in *Venezia e Creta. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Iraklion – Chania 1997)*, a cura di G. Ortalli, Venezia 1998, pp. 523–542.
- Constantoudaki M. – Kitromilides, *Le icone e l'arte dei pittori greci a Venezia – Maestri in rapporto con la Confraternita Greca*. Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti, Venezia, 1998, pp 569 – 641.
- Mavroidi F., *Contribution à l'histoire de la Confrérie Grèque de Venise du XVI siècle (1533 – 1562)* Athènes 1976.
- Manoussacas M., *La Comunità greca di Venezia e gli arcivescovi di Filadelfia*, у: *La chiesa greca in Italia dall'VIII al XVI secolo (Atti del Convegno storico interecclesiale)*, Padova, 1973, стр. 45–87.
- Manoussacas M., *Aperçu d'une histoire de la colonie Grecque Orthodoxe de Venise*, *Θησαυρίσματα / Thesaurismata* 19 (1982), [Manoussacas M.I., *Sommario della storia della colonia greca ortodossa di Venezia*], стр. 7–30.
- Медић М., *Стари сликарски приручници, I, II, Први Јерусалимски рукопис, 1566. Типик Нектарија Србина, 1599, Књига попа Да- нила, 1674, Ерминија Породице Зографски, 1728*. Београд 2002.
- Милаш Н., *Православна Далмација*, Н. Сад 1901.
- Пантић М., *Његош и Дубровник*, „Научни са- станак слависта у Вукове дане“ 18/2, Бео- град, 1988, 5–19.
- Радојчић С., *О сликарству у Боки Которској*, Споменик SAN СПИ НС 5, Београд 1953.
- Rizzi A., *Le icone bizantine e postbizantine delle chiese veneziane*, *Θησαυρίσματα / Thesaurismata* 9, 1972, pp. 250 – 291.
- Сава, епископ Шумадијски, *Српски јерарси од деветог до двадесетог века*, Београд, Подго- рица, Крагујевац, 1996.
- Seferović S., *Bizantske ikone u Dubrovniku od XV do XIX stoljeća*, *Dubrovački horizonti* 23, Zagreb 1983, 43–59
- Сковран А., *Непознато дело зографа Јована Анаке*, Зограф 4, Београд 1972.
- Сковран А., *Војвода Божидар Вуковић – Dionisio della Vecchia, Гасталд Братства Св. Ђорђа Грчког у Венецији*, Зограф, часопис за средњовековну уметност 7, Београд 1977, стр. 78–85.
- Сковран А., *Уметничко благо манастира Пиве, Цетиње* – Београд 1980. 39–43.
- Сковран А., *Две иконе два славна крићанина – Икона Богородице Утешительке „Madre della Consolazione“*, дело младог Доминика Теото- копулоса – Ел Грека и икона „Страшиног суда“ Ђорђа Коцаса, *Зборник Н. М. XVII/2*, Бео- град, 159–181, 1997.
- Тадић Ј., *Грађа о сликарској школи у Дубровнику XIII – XVI в.* Књига I–II, Београд 1952.
- Трифуновић Ђ., *Димитрије Кантакузен*, Бео- град, 1963. стр. 169, 170.
- Fisković C., „Umjetnički obrt XV–XVI stoljeća u Splitu“, *Zbornik M. Marulića*, Zagreb, 1950, 145.
- Fisković C., *Slikar Angelo Bizmano u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 11, Split 1959.

Богородица Никопеја са апостолима Петром и Павлом

грчка, 15/16. век
темпера на дасци 59,5×50 cm, златна

Богородица, фронтално постављена, стојећи на црвеном јастуку супеденаума, између фигура првоапостола Петра и Павла, на прсима испред себе држи малог Христа који благосиља. Христос је у љубичастом хитону и наранџастом химатиону ишрафираним златом и у левој руци држи увијен свитак. Богородица у уобичајеном плавом хитону и црвеном мафориону оперваженом златом и са звездом на глави. Робусне фигуре апостола благо су окренуте ка Христу и Богородици. Свети Петар, у плавом хитону и светло-сиво белом химатиону наглашених набора, опуштеном руком држи кључеве и свитак, док се другом, испруженом, обраћа Богородици. Апостол Павле, такође у плавом хитону, омотан у црвени химатион, обема рукама испред себе држи књигу украшених корица. Икона је постављена у раскошан, делимично позлаћени ренесансни изрезбарени рам.

Дубровачка „Никопеја” припада типу икона тог назива, који се везује за чувену чудотворну константинопољску звану *Nisoreos*, чијим су се истраживањем бавили многи научници.¹ Икона Богородице Никопеје у Светом Марку у Венецији је византијско дело, вероватно из 12. века, непознатог порекла, коју су каснији коментатори хтели да поистовете са чувеном чудотворном константинопољском.

¹ O. Demus, *The Church of S. Marco in Venice*, *Dumbarton Oaks Studies*, VI. Washington, 1960, p. 27; M. Chatzidakis, *Icons*, No. 61, p. 92. Bibliografija: M. Chatzidakis, *Icons*, No 61, p. 92, 93. S. Bettini, *Ravenna*, p. 62–63, fig. 23.

Христос у гробу – „Imago Pietatis”

сликар Никола Зафури
итало-критска, 15–16. век
темпера на дасци, 54×40 cm, златна подлога

Икона представља допојасног, мртвог Христа (IC-XC), како стоји у саркофагу, прекрштених руку, испред крста над којим је, на извијеном белом свитку, натпис INRI.

Лик Христа опуштене главе и његов лепо извајани торзо, наглашене мускулатуре, сав у златним тоновима окерне палете, утапа се у златну подлогу слике. Црвеном бојом дискретно су насликане Христове ране на ребрима и укрштеним рукама, положеним на руб саркофага. Ружичастом бојом, префињених градија, осликан је саркофаг, једноставног облика, дат у инверзној перспективи.

Два минијатурна анђела, симетрично постављена поред Христове главе, подигнутих, великих крила у готичком призвуку, плоче на једва видљивим плавим облацима, сликаних попут цветних латица.

Отмена једноставност која карактерише иконографско решење ове иконе, подсећа на прототип креиран на истоку, који су млетачки сликари у контакту са грчким школама задржали и у 15. веку. Истоветно иконографско решење Христа у гробу среће се на слици позађа Pala d'oro у Венецији.

Литература:

Millet G, *Recherches sur l'icographie de l'Evangile aux XIV, XV et XVI siècles*, Paris, 1916, p.

483–485.

Chatzidakis M, *Christ mort, debout dans un sarcophage, du XVI s.* Contribution, pl. XVII.

Свети Спиридон

на престоу са сценама живота и чуда

сликар Емануел Тзанфурнарис, око 1595 (?)
темпера на дасци 65×38 cm, подлога златна

Централни мотив иконе приказује Светог Спиридона на раскошном барокизираним трону, у архијерејској одежди, са карактеристичном капом на глави, како благосиља десном подигнутом руком, док у другој, скоро симетрично постављеној, држи затворену књигу, јеванђеље богато украшених корица.

У угловима централне слике дата су мала попрсја Светог Јована Крститеља крилатог и њему као пандан попрсје непознатог светитеља. Дуж горње и доње ивице иконе шест слика са приказима из живота и чуда Светог Спиридона, по три у сваком реду, заокружују веома инвентиван иконографски програм ове иконе. Сликани догађаји везују се за месец децембар у Менологиону (књига црквених православних отаца, која се односи на сваки месец).

Иконописац на дубровачкој икони Светог Спиридона подједнако добро и зналачки третира монументалну форму централног простора и минијатурни фриз догађања у коме маестрално приказује простор и његову архитектонску кулису. Прецизан цртеж, рафиниран колорит хармоничне гаме и вешта примена перспективе сврставају ову икону уз најбоља остварења славног грчког сликара.

Дубровачкој икони врло је блиска икона Успења Светог Спиридона, са четрнаест сцена из живота, рад сликара Емануела Тзанфурнариса из 1595, сигнирана руком Е. Тз., која је 1658. dospela у колекцију икона при Цркви Св. Ђорђа грчког у Венецији као дар сликаревог сина Теофилакта Тзанфурнарија, како стоји у тестаменту од 1. марта 1658. године.

Тајна вечера

итало-критски рад, 16. век
темпера на дасци 30,5×41,5 cm

Класична композиција Тајне вечере испуњава целу површину слике. Христ, крупније фигуре од окупљених апостола око стола, постављен је лево, седи на високом седишту са црвеним јастуком, а испод ногу му је супеданеум. У пурпурном је хитону и плавом химатону, у левој руци држи округли хлеб. Приклонио му се апостол Јован, спутивши главу на Христово раме, док је осталих једанаест апостола, у живом међусобном разговору пропраћеном одређеном гестикулацијом, распоређено око богате трпезе. На лицима, као и на одећи апостола живих боја, сложених комплементарно, услед некада претераног чишћења слике делимично су нестали светли акценти беле боје, која је при моделирању пластицитета инкарната и драперија одеће делимично нестала. Распоредом грађевина у задњем плану, које затварају сцену, као и применом инверзне перспективе, сликар је призору дао и трећу димензију.

Христос

грчка, 17. век
темпера на дасци, 33×27,3 cm

II/27

Успење Богородице

грчки сликар (?), 17. век
темпера на дасци, 36×28,4 cm

Позлаћене подлоге и богато украшеног оквира позлаћене резбе, који аркадом над тордираним стубићима образује свечани простор на коме се одвија церемонија Богородичине сахране.

Иза Богородичиног одра, постављеног у први план, стоји Христос, окренут према њеном узглављу. У плавој је мандорли, одевен у црвени хитон и наранџасти химатон, те прекривеним рукама прихвата Богородичину душу представљену у виду повијеног новорођенчета (попут начина сликања античке психе).

Из масе окупљеног света издвајају се апостоли и прелати и архијереји – Дионисије Аеропагит, Јеротеј, Тимотеј и Јаков, брат Господњи, први епископ Јерусалима. Уз Христову плаву мандорлу стоје четири анђела, који га прате носећи упаљене свеће, при врху је серафим, којим се завршава небеска поворка.

Композицију надахнуту апокрифним текстовима о Богородици затвара архитектура (симетрична) зграда црвених кровова, а црвеном драперијом прекривен је и Богородичин одар, испред кога су постављена три свећњака.

Иконографска шема ове композиције живог колорита у свему следи савремена сликарска решења, примењена на великим иконама иконостаса Цркве успења Богородице у Манастиру Пиви, раду двојице великих српских сликара Лонгина и Козме, из 16. и 17. века.

Дубровачка икона Успења Богородице нешто је сажетија од прототипа који се формирао у првој половини 16. века, на зидном сликарству Свете горе.

Богородица са Христом на престолу

итало-критска, 16/17. век
темпера на дасци, 111×84 cm
подлога златна, нимбови пунцирани

Богородица са Христом у крилу, седи на престолу једноставног облика, без наслона и јастука. Држећи га на десној руци, благо му је наклоњена. Христос десном руком благосиља, а у левој држи умотан свитак. Богородица, типа *Madre della Consolazione*, у плавом је хитону и љубичастом мафориону испод којег је бели прозирни вео, који се спушта до испод врата, причвршћен златним медаљоном. Златном траком извезеном у облику куфтског писма оперважен је њен огртач. Мали Христос је у белој провидној кошуљици, преко које је друга, тамноплава са златним цветићима, умотан у светлоружичасти, богато набрани огртач. Инкарнат изведен топлим окером са маслиначким сенкама, као и вешта моделација различитих структура, карактеришу дело непознатог мајстора.

Тајна вечера

итало-грчка, 18. век
темпера на дасци, 53×79 cm

II/30

Богородица Утешитељка – „Madre Della Consolazione”

итало-критска, 17. век
темпера на дасци 75,5×60,5 cm
позлаћена подлога (обновљена,
којом приликом су настале сигнатуре
и орнаментирани ореоли, а читава икона,
посебно инкарнати, мало јаче су очишћени)

Иконографија Богородице типа утешитељке – Madre Della Consolazione настала је вероватно на Криту и у Венецији већ у 14. веку, а нарочито се распростирала од 15. до 17. века. Западњачко порекло огледа се у топлијем односу Богородице и малог Христа. Према ритуалу, Младенац у мајчином крилу ослања се на њену десну руку и својом десницом благосиља, док у левој држи небеску куглу (у старијим примерцима уместо кугле је свитак, умотан или отворен). Уобичајено је да мали Христ гледа у вернике, док је на дубровачком примерку окренут мајци. Исто тако необично је украшен Богородичин мафорион, по коме су извезени златни стилизовани цветни мотиви. Ликови Богородице и Христа били су украшени раскошним сребрним крунама (које се посебно излажу). По елеганцији дубровачке композиције може се закључити да је њен сликар припадао неком угледнијем атељеу, попут некадашњих који су радо сликали ову тему, као Никола Зафури или млади Ел Греко, о чему сведоче њихова недавно откривена дела.

Иконе овог типа заступљене су у многим значајним колекцијама у музејима света, посебно у атинском и широм Италије, које су добро публиковане захваљујући новијим истраживањима. Тако је у Далмацији, у Бенковцу, у Цркви Светог Јована откривена икона Богородице Утешитељке – Madre Della Consolazione са дванаест сцена из Богородичиног и Христовог живота, дело младог Доменикоса Теотокополоса Ел Грека, као и икона „Страшног суда“ Ђорђа Клозаса.

Литература:

Bianco Fiorin M, *Madre Della Consolazione*
Nicola Zafuri (Attr.)

Genti di San Spiridione. I Serbi a Trieste 1751–1914. Људи Светог Спиридона. Срби у Трсту 1751–1914, стр. 236–237, Trieste, 2009.

Сковран А, *Две иконе два славна Крићанина – икона Богородице Утешитељке „Madre Della Consolazione”, дело младог Доменикоса Теотокополоса Ел Грека, као и икона „Страшног суда” Ђорђа Клозаса, Зборник Народног музеја XVI/II, Београд, 1997, стр. 159–180.*

Благовести

грчки сликар, 17. век
темпера на дасци 37,5×30 cm,
позлаћена подлога
грчке сигнатуре

Богородица стоји десно, испред клупице са црвеним јастуком, док са леве стране пристиже арханђел Гаврило, подигнуте десне руке у знак благослова, носећи у левој руци гранчицу белог љиљана, као симбол чедности. Богородица је одевена у тамноплави хитон и пурпурни мафорион, оперважен златним ресама и украшен симболичним звездицама на челу и раменима, испод кога се назире плава грчка капа. У цинобер ципелама она стоји на окер супеданеуму, држећи у опуштеној руци предиво, док подигнутом десном руком и приклоњеном главом прихвата небеску поруку. Из плавог сегмента неба, на Богородичину главу се спушта дуги плави зрак са голубом. Арханђел Гаврило крупним кораком долази преко мрког тла златом исцртане калдрме, великих раширених крила, с горње стране наранџастих, шрафираних златом, а с доње плавих. Тамноплав је хитон, преко кога је ружичасти химатион, пластично дат, са бело осветљеним партијама.

У другом плану је архитектура која затвара композицију иконографски установљену још за време Палеолога. Извесне мале разлике у облику грађевина, које указују на утицаје Италије, јављају се и на дубровачкој икони. Међутим, једном иконографском појединошћу у Благовестима, где Арханђел Гаврило у руци не држи жезло већ цвет, знак Богородичине невиности, што се никада није приказивало на византијском сликама с овом темом, у западњачкој уметности је било незаобилазно.

Ваза са цвећем, постављена на парпетни зидић поред Богородице и арханђела, означавајући затворени врт, има исту симболику подсећања на Богородичину чедност.

Синкретизам и у иконографији у стилу отвара проблем конфесионалне припадности поручиоца. Тако се за многе итало-критске иконе изложене данас у различитим музејским и црквеним збиркама, може уопштено рећи да су настале за припаднике једне или друге вероисповести који су живели на Криту или у Венецији.

Христово јављање Магдалени, „Noli me tangere”

сликар Емануел Ламбардос
(Emanuel Lambardos) (1598–1632)
темпера на дасци, 100×67 cm

Христово јављање Магдалени уметник је представио у врту, како је и описано једино код јеванђелисте Јована (XX, 11–17). Христ, са видљивим знацима мучења, ранама на ребрима и рукама, стоји пред Магдаленом, одевен у ружичастозлатни химатион богатих набора, чији је крај пребачен преко леве луке, у којој држи умотан свитак. Десном, испруженом руком нежно се обраћа Магдалени, дајући јој знак да му не прилази, што је назначено и текстом. Она клечи пред њим испружених руку, распуштене дуге плаве косе, огрнута широким црвеним плаштом чији набори имају готички карактер.

У позађу је висока стена, са пећином, у којој се види отворени камени саркофаг са пеленом у коју је васкрсли Христ био умотан. У првом плану је насликано зелено растиње врта, „у коме се налази један нови гроб” (Јован, XIX). Икона „Noli me tangere” (Не дотичи ме се), која приказује Христа када се појављује Магдалени после васкрсења, рад чувеног итали-критског мајстора 17. века Емануела Lampardosa, једна је од највреднијих икона у збирци Српске православне црквене општине у Дубровнику.

Литература:

Chatzidalis M, *Icons grecques à Venise*, Venizia, 1962.

Epanouissement (1571–1640), No 96, Pl. VII, Pg. 115–117.

Свети Јован милостиви

сликар Емануел Ламбардос
(Emanuel Lambardos) (1598–1632)

темпера на дасци, 27×22 cm

подлога златна, грчке сигнатуре, исписане
калиграфским цинобером

Допојасни портрет Јована Милостивог, високог црквеног прелата, у златној одежди украшеној геометријским шарама, крста укомпонованог у квадрат, са светлоплавим омофором по коме су велики златни крстови, има све особине свечаног портрета светитеља негованог у византијској уметности.

Лик Светог Јована, проседе косе и браде, пластично дат у префињеном, брижљивом моделираном инкарнату окер тонова, лако стилизованог израза, одаје сво мајсторство доброг сликара и мајстора високе критске уметности иконописа Емануела Ламбардоса.

Рођење Христово

Домаћи сликар, северна Далмација, 17. век
сигнатура грчки курзив
темпера на дасци, 50,5×40,5 cm
позлаћена подлога

Композиција је смештена у каменити пејсаж, има уобичајене елементе: у средишту пећину са Богородицом на постељи застртој црвеном драперијом. Она се одмара, главом окренута од пећине, обучена је у плави хитон и цинобер мафорион. Иза ње је Христос у јаслама, поред којих је во и мазга. Са леве стране, на коњима прилазе три мудраца носећи дарове, а доле се у првом плану одвија приказ купања малог Христа, које обављају две младе жене, лепо одевене, на источњачки начин. Мали црни пас из угла радознано посматра припреме за купку. У истој зони, лево, приказан је разговор Јосифа са старим пастиром, огрнутим крзном, који се, ослањајући се на штап, обраћа Јосифу.

Хор анђела, представљен у левом горњем углу слике, у разнобојној одећи живих боја (зелена, црвена, жута), плескајући рукама поздравља долазак Младенца. Са десне стране, коју од претходне дели високо стење, један анђеоло обраћа се двојници малих пастира, од којих један седи свирајући у фрулу и надгледајући стадо. Из плавог сегмента неба, по средини сцене, спушта се црвена нит – зрак са златном звездицом на крају, која пада над главу новорођенчета, сигнираним златним словима ІС ХІ.

Колорит, с доминантним односом црвене и плаве боје, употпуњује се употребом течног злата на деловима одеће, као и тананим травкама пустог пејсажа. Непознати сликар је вешто, као на ротационој бини распоредио пратеће догађаје, примењујући и особену перспективу у циљу истицања представе Рођења Христовог.

Богородица Умиљенија (Владимирска)

руски рад, 17. век
темпера на дасци 31×27 cm, златна подлога,
сигнатуре црвене

Доследно тумачећи иконографски тип Богородице Умиљенија – Владимирске, руска икона из дубровачке збирке Српске православне црквене општине спада у врхунска остварења неке од дворских радионица. Богородица лепо сликаног лика, смирена и сетног погледа, држи у наручју, на десној руци, малог Христа привијеног уз њен образ, а левом показује на Младенца. Богородица је у црквеном мафорину украшеном златним бордурама и ресама, а Христ у наранџастом хитону са црним перибрахионом. Виљаст, издуженог тела, грлећи мајку, мали Христос погледом се обраћа посматрачу.

У технолошком погледу икона је беспрекорно изведена. Оквир је са осликаном површином изрезбарен у истом комаду дрвета, благо издигнут и украшен угравираним низом ромбова, као и широки златни Богородичин нимб који прелази на оквир. Првобитни сликани златни нимб добио је преко себе сребрни, такође украшен искуцаним цветним мотивима.

Гроб светог Спиридона са анђелима

критско-венецијанска школа
крај 17/почетак 18. века
темпера на дасци, 45×30,3 cm
подлога златна

Вертикално постављен свечев стаклени саркофаг у едикули под балдахином, окруженој ниском оградом са балустрадом, чувају два анђела, стојећи на облацима и у рукама држе високе барокне златне свећњаке. Фигуре анђела, робусне, симетрично постављене, у одећи живих боја, изванредно допуњују композицију слике, коју у горњим партијама наткриљују драпиране црвене завесе, дајући догађају свечани театарални тон.

Sonobetite и на италијанском језику једва читљив текст записа на златном фону: IL CORPO DI SAN SPIRIDION PROTETOR DI CORFU упућује да Крф ужива Спиридонову небеску заштиту.

Поклоњење мудраца

венетијански рад, 17/18. век
темпера на дасци, 55,5×47,5 cm
подлога златна

Представа Поклоњења мудраца изведена је сасвим у духу западњачке иконографије. За византијско сликарство везује се златном подлогом и третманом инкарната. Представљене фигуре се природно крећу под отвореним, засвођеним портиком, учествујући у свечаном чину Поклоњења Младенцу, који наг седи у мајчином крилу, прихватајући дарове.

Вештина непознатог сликара, који се у неким детаљима попут младог краља са отвореном круном инспирисао решењима на Дамаскиновим иконама, као и у обради принетих златних дарова, указује не само на даровитост већ и на обавештеност мајстора.

Богородица са Христом и анђелима окружена ружама – Госпа од Розарија

грчка, мелкитска, 17/ 18. век
темпера на дасци, 40,5×30 cm
златна подлога, сигнатуре грчке

Икона припада посебном иконографском типу представљања Богородице са Христом и анђелима који је прослављају, окружене ружама (Госпе од Розарија), негованом на Западу и широм Медитерана после битке код Лепанта, 1571. године, када је њен култ уведен као култ Млетачке републике, те је на читавом њеном подручју, па и у Далмацији, потиснуо све локалне Госпине култове. У црквама се „Госпи од Рузарија” посвећују олтари, а успостављена је и Братовштина Госпе од Рузарија, веома поштована на тлу Дубровачке републике, посебно на Корчули.

Фигуре Богородице са Христом, исклесане у тврдом дрвету и осликане, „PULENE”, стављају се као заштитнице на прамце бродова, симболишући Госпину, али и државну заштитницу.¹⁾

Икона из Музеја Српске православне црквене општине у Дубровнику, са представом Богородице окружене ружама (Госпе од Розарија), изузетно је занимљив и особен примерак иконографског начина представљања ове теме у иконопису православног Истока.

Богородица у попрсју, који крунишу анђели, поред себе држи малог Христа дуге косе, представљеног у царској одећи, са круном на глави, у целој фигури, који у десној руци држи куплу а у левој жезло, стојећи на супеданеуму, у златној обући. Богородица је у цветном плавом хитону и светлоплавом прозачном веду испод пурпурног мафориона. На прсима такође држи жезло увијено у букет ружа обавијен траком, на којој су тешко видљива слова исписаног текста. Обе фигуре су постављене на простирку саткану од латица ружа, чији колорит истиче доња црна подлога слике. На златном позађу, прилично оштећеном, представљени су неки од симбола Богородице (свећњак...). Ликови Богородице, Христа, али и анђела, са крупним источњачким очима, окерно-маслинастог инкарната, третирање драперија и поставка композиције одају доброг мајстора из непознатог источњачког атељеа. На икону је постављен и оригинални, прикладан, позаћени источњачки орнаментирани ореол.

¹ Лупис В. Б., „О култу и кипу, „PULENE“ Госпе од Рузарија из блага на Корчули и његовој поморској традицији”, Дубровник, часопис за књижевност и знаност, НС, год XVI, 2005, бр. 4, 226–247.

Икону је даровала Рускиња Лидија Ираклиди

Крштење Христово (Богојављање)

грчки, левантински рад, 17/18. век
темпера на дасци 65×53 cm, златна подлога

Икона Крштења Христовог, традиционално компонована према светогорским узорима коришћеним од 14. до 17. века, следећи упутства сликарских ерминија приказује Христа како стоји склопљених руку у реци Јордан, наг, са белим перизониумом око бедара. На левој страни камените обале стоји Јован Претеча који крштава Христа, стављајући му руку на главу, док се левом, подигнутом, обраћа небу. Из сегмента плавог неба у црвеном кругу слеће голуб, обавијен златним зрацима који се спуштају ка Христу.

На супротној обали, као саслужиоци обреда, стоје четири анђела, погнути према Христу, испружених, прекривених руку.

Непознати сликар, искусни иконописац са смислом за вољумен и колорит, вешто обрађује црвене, плаве и мрке драперије одеће представљених ликова, њихов инкарнат, као и таласе Јордана, пуне риба.

Благовести

критско-венецијанска, 18. век
темпера на дасци, 107×77 cm
подлога златна

Велика икона Благовести, којима је црква посвећена, као храмовна слава заузима почасно место. Као каснобарокне композиције, сцена је израђена у више планова, наглашена архитектонским кулисама, препознатљива по облицима стубова, arkada и балустрада.

Изнад главног догађаја у првом плану, где се дешавају Благовести, у небеској сфери, на облацима је Бог Отац са анђелима у хору, који шаље Богородици голуба, као персонафикацију Светог Духа.

Богородица у првом плану, седи крај столића прекривеног зеленом драперијом, на коме је отворен бели свитак. Сва збуњена, слуша арханђела који јој се обраћа носећи у левој руци љиљанов цвет и развијен свитак са поруком. Арханђео Гаврило у покрету, великих белих крила, подиже као гласник десну руку ка небу. Обоје су у раскошно драпираној одећи плаве и ружичасте боје.

Богородица Елеуса

грчки рад, 18. век
темпера на дасци, 105×77 cm

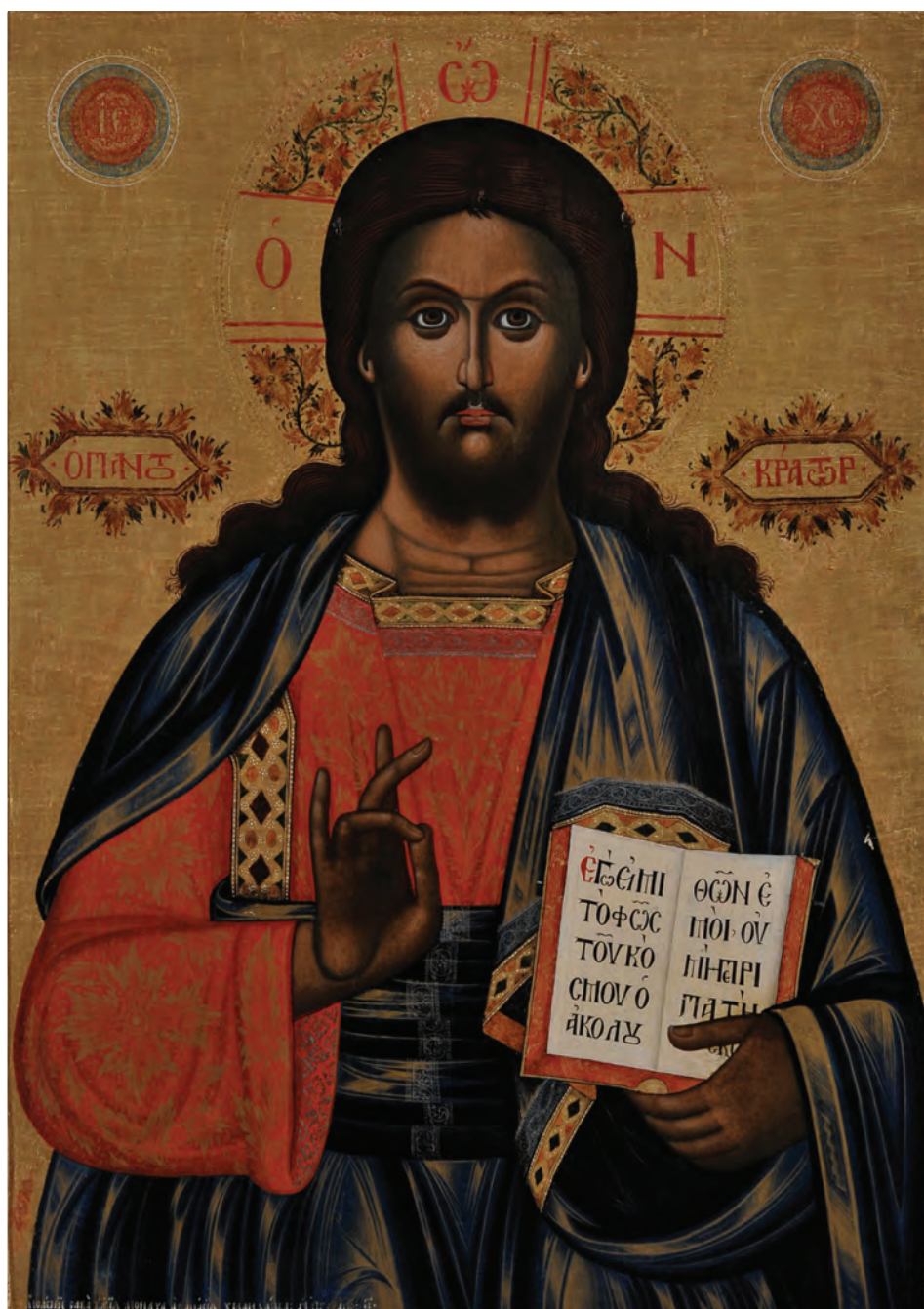
Према запису белим словима у доњем делу иконе, уз ивицу, икона представља поклон: МОЛЕНИЈЕ РАБА БОЖЈА МОНАХА АТАНАСИЈА ХИЛАНДАРЦА: 1776. април 15.

Христос Пантократор

грчки рад, 18. век
темпера на дасци, 105×77 cm

Према запису белим словима у доњем делу иконе, уз ивицу, икона представља поклон: МОЛЕНИЈЕ РАБА БОЖЈА МОНАХА АТАНАСИЈА ХИЛАНДАРЦА: 1776. апр. 15.

Икона Светог Јована Кефалофороса

грчка, 18. век

темпера на дасци, 106×77 cm, златна подлога

Монуменална икона представља фронтално постављеног крилатог светитеља Јована (анђела који је приправио пут Месији) у попрсју, одевеног на испоснички начин, у доњу хаљину од камиље длаке, ружичасту (?), преко које је пребачен мрки огртач. Десном руком благосиља, а у левој држи посуду са својом одсеченом главом и отвореним ротулосом с текстом исписаним на грчком језику. Грчке су и све сигнатуре исписане црвеном бојом, као и високи танани крст постављен поред њега, испред великог белог крила.

Импозантан, веома изразит лик Јованов, тамног инкарната, уоквирује густа црна коса, која му у коврцама пада на рамена.

Према запису белим словима у доњем делу иконе, уз ивицу, икона представља поклон: МОЛЕНИЈЕ РАБА БОЖЈА МОНАХА АТАНАСИЈА ХИЛАНДАРЦА: 1786. апр. 15.

Свети Спиридон на трону

грчка, 18. век

темпера на дасци, 44,5×35,5 cm

Свети Спиридон је представљен са карактеристичном капом у архијерејском орнату. Седи на раскошном барокном позлаћеном трону. Десном, подигнутом руком благосиља, а у левој, ослоњену на колено, држи књигу позлаћених корица. Наглашена позлата ивица сиво-плаве одеће, омофора, надбедреника, наруквица и епитрахиља, са повремено видљивом цинобер поставом, образује рафинирану хармоничну палету, која уз добро изведен цртеж одаје доброг сликара, упућеног у искуства западног барока.

У доњем десном углу слике, на развијеном свитку исписан је курзивом грчки текст.

Свети Георгије убија аждају

грчка левантијска, 18. век
темпера на дасци, 44,5×35 cm
подлога златна

Свети Георгије насликан на пропетом коњу, у часу када убија аждају. Огромна неман лежи у првом плану, оборена на земљу, крвари, јер је већ прободена са два копља. Светитељ снажним замахом мача настоји да је докрајчи, одсецањем главе. Динамична и драматична слика непознатог мајстора, изведена је зналачки, добрим цртежом и живим колоритом, у хармоничном споју црвене, тамнозелене и сиве, са ефектном применом злата на Георгијевој одећи и коњској опреми.

Иза главне сцене, у сумаглици пејсажа, у даљини принцеза се види у бегу и иза ње далека кула са ликовима који сведоче о херојском делу светитеља.

Богородицу крунишу анђели

српски рад, 18. век
темпера на дасци, 50×35,8 cm

П/47

Богородица Скопиотиса

грчка, 18. век
темпера на дасци, 55,5×41 cm

Икона Богородице Скопиотисе из Дубровачке колекције икона је изванредно прецизно, иконографски, а и естетски остварен лик. Потпуно у складу са иконографским захтевима, Богородица има крунисану главу, флакирану са малим, летећим фигурама арханђела Михаила и Гаврила и широко прекрштене руке на прстима. При том, сликарско и технолошко извођење овог типа иконе Богородице, није мање захтевно. Прецизан угравирани цртеж, заправо потпуно видљив калк на белој основи подлоге, испуњава се бојом сребрнасте масе, тако да делује као да је цртеж изведен сребрном жицом. Овај својеврстан „грizaј” хроматски допуњује наранџаста боја фона иконе и истом бојом оперважен Богородичин мафорион. Богородица има сребрни ореол, поред кога су са стране насликана два висећа сребрна кандила.

Свети Георгије убија аждају

грчки левантински рад, 18. век
темпера на дасци, 75×58,5 cm

Деизис, Христос, Богородица и Свети Јован

бококторска радионица, 18. век
темпера на дасци, 85×67 cm, подлога златна

Икона представља типичну композицију Деизиса, сажети иконографски начин представљања Страшног суда. У средини Христос, седи на престоу са високим наслоном, на ружичастом јастуку, десницом благосиља, а у левој руци држи отворено јеванђеље. Иза престола, са леве и десне стране постављене су стојеће фигуре Богородице и Светог Јована Крститеља у традиционалном положају приклањања Христу испружених руку. Христос је свечано одевен као Велики Архијереј, са круном на глави, белим омофором и позлаћеним надбедреником, у плавој доњој одећи и јаркоцрвеном, цинобер сакосу и обући.

Експресивност ликова постигнута је линеарном наглашеношћу, свежим јарким колоритом и наглашеним сечењем карактеристичних црта лица, посебно очију.

**Свети Никола, Свети Харитон
и Света Недеља**

бококоторска сликарска радионица, 18. век
темпера на дасци, 77,5×43 cm

Богородица Неопалима Купина

руски рад, 18. век
темпера на дасци 32,5×24,3 cm
са изванредно изведеним сребрним оковом
који је у потпуности репродукује

II/52

Поклоњење Младенцу

венетијански рад, 17/18. век
темпера на дасци, 55,5×47,5 cm
са раскошним сребрним оквиром слике,
чији је визуелни саставни део

II/53

Христос Сведржитељ на трону

Рад руског сликара Андреја Жукова,
прва половина 19. века
темпера на дасци

Престона икона са иконостаса
Цркве Светог Михаила на Бонинову

**Богородица са Христом
у трону**

Рад руског сликара Андреја Жукова,
прва половина 19. века
темпера на дасци

Престона икона са иконостаса
Цркве Светог Михаила на Бонинову

Свети Василије Велики

рад непознатог мајстора, 19. век
темпера на дасци, 183,5×49 cm
својевремено могуће постављен
у градској болничкој капели

Свети архиђакон Стефан

Атанасије Поповић, око 1920. године
уље на платну, 52,5× 40 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику,
поклон Биљане Милишић-Бумбић)

II/57

* Аутор каталошких описа икона
проф. др Аника Сковран

ЈЕВАНЂЕЉА И ЛИТУРГИЈСКЕ СРЕБРНИНЕ

Кармен Гагро

Иако је Српска православна црквена општина у Дубровнику настала крајем 18 и почетком 19. века, у њој се налазе вредни предмети из доста ранијих епоха. Доспели су тамо из различитих извора, највише као донације дубровачких грађана православне вере, о чему сведоче сачувани пажљиво састављени инвентари. Они датирају од освештања православне Цркве Св. архангела Михаила на Бонинову 1837. и Цркве Св. Благовести 1877. године.

Најстаријим предметом можемо сматрати окове који се налазе на корицама *Јеванђеља* из Кијева, из 1833. године (инв. бр. 1).

Видљиво је да позлаћени сребрни окови ликовно не одговарају 19. веку, односно књизи на којој се налазе. На то упућују стилске и уметничке карактеристике касноготичког и раноренесансног ликовног изражаја, као и одређена стешњеност позлаћених сребрних елемената на корицама нешто уже књиге. Стога претпостављамо да су ови окови највероватније припадали некој другој, старијој, по свој прилици уништеној или изгубљеној књизи. Израђени су по наруџбини за православно *јеванђеље*, по канонима и иконографији православне цркве.

На предњој страни налази се мотив распећа с Христом на крсту и ликовима Богородице и Магдалине са плаштом присутим цветовима љиљана. У горњем левом углу је приказ брадатог краља, у десном горњем углу младог краља у оклопу, а у доњим угловима прикази брадатих мушких ликова у полупрофиду, сви постављени у оквир у облику стилизованих спиралних облака. На задњој страни по средини је приказ Васкрсења, а у угловима четворица јеванђелиста са својим атрибутима.

Заинтригирани приказима краљева, сматрали смо да се не ради о декоративним нити о нама познатим иконографским мотивима, већ вероватно о стварним особама. Посумњали смо да је реч о краљевској донацији, тим пре што прикази донатора, као и краљева, нису били реткост на ликовним делима у европској касноготичкој и ренесансној уметности.

Тражећи одговоре на постављену хипотезу, најпре смо се окренули српском и руском средњовековном златарству, али упоредном анализом нисмо могли пронаћи никакву стилску нити уметничку повезаност. Најстаријим објављеним сачуваним оковима јеванђеља у српском златарству сматрају се сребрни и позлаћени

оков монаха Кентириона из 1644. године, из ризнице манастира у Дечанима. Иако су настали доста касније, они у изради и даље негују традицију старог византијског златарства, с мноштвом иконографских приказа и украсним оквирима у облику зашиљених готичких лукова на појединим сценама.

На дубровачким сребрним оковима осећа се одређена ослобођеност од традиционалних шема и готичке укочености. Напротив, наслућује се ренесансни смисао за простор, нарочито на сцени Васкрсења. Овде је лик Христа постављен над отвореним ковчегом, с косо постављеним поклопцем у дубину, чиме назначава перспективу, односно просторно решење у дубину. Његов лебдећи положај постигнут је контрапостом, односно савијеном ногом која је позади, као и драперјама (велови, перизоме и заставе) које га окружују.

Овако слободно обликовани главни ликови, у крупном плану, на приказаним сценама и изванредна техничка дотераност одвели су нас према западном средњовековном златарству, а затим у Далмацију, преко Дубровника и Сплита у Задар.

Без обзира на познату чињеницу о утицају романичке архитектуре јадранског приобаља на градитељску уметност средњег века у Србији, постоје бројни аргументи који ово врхунско златарско дело повезују са Далмацијом, а посебно са Задром. Пажљивим посматрањем уочили смо да ови сребрни окови за јеванђеље у себи садрже најквалитетније одлике задарске касноготичке уметничке традиције, угледајући се на сликарство и дрворезбарство. Сликарски предлошци са задарских монументалних распећа послужили су код обраде ликова, највише Христа, док су декоративни мотиви на дрвеном посмртном ковчегу у сцени Васкрсења и лиснате пламене витице на приказу Распећа до танчина преузети са корских клупа задарске катедрале. Установљено је да су пламене лиснате гранчице под ногама Св. Марије и Магдалине, као и украси у облику касета с ромбовима са већим цветовима по средини, готово идентични са украсним мотивима на клупама које се налазе у кору апсиде у цркви Св. Стошије, насталим око 1420. године. Међутим, ова поређења само су потврда нашег истраживања, до којег нас је довело проучавање приказаних ликова, а посебно краљева на сребрним корицама јеванђеља. Би-

ло нам је јасно да су краљеви и други мушки ликови ту намерно и са неком сврхом, па смо уз помоћ бројне литературе покушали да откријемо њихов идентитет. Тако смо, откривши сличност старог брадатог краља са ликом угарског краља Сигисмунда Луксембуршког, могли сложити средњовековну историјску слагалицу која нас је одвела до Задра и од Задра према Србији. Потпуно објашњење овог занимљивог истраживања с бројним доказима заслужује више места и биће предмет опширнијег самосталног рада. Оно ће потврдити и објаснити и друге приказане ликове. Укратко можемо рећи да се ради о сребрном и позлаћеном окуву корица књиге за изузетно илуминирано јеванђеље. Оно је требало да буде поклон српског краља Стефана Лазаревића угарском краљу Сигисмунду, с којим је био у савезу против Турака. Од њега је добио Мачву и Београд, а касније и Сребреницу. Своју државу проширио је уједињењем са Ђурђем Бранковићем и Балшом III. Претпостављамо да је Стефан дао да се у Задру, између 1421. и 1427. године, изради сребрни оков за књигу, за јеванђеље које је настало у његовој задужбини Манастиру Манасији. Из неког разлога оно никада није било испоручено ономе коме је било намењено.

Међу друге најраније металне предмете Српске православне црквене општине у Дубровнику спада пет мједних (месинганих) тањира, радови немачких радионица 15. и 16. века. У то ренесансно време они су били врло тражена трговачка роба, која је преко Венеције стизала у јужну Европу, Италију, Шпанију и Француску. Највише их је очувано на једној и другој јадранској обали. Упркос некадашњој масовној употреби и популарности, они су се у Далмацији највише сачували у православним црквама, нарочито у задарском залеђу, где су служили за прикупљање милодара. До данас је потпуно нејасно зашто су се ови типично ренесансни предмети, који су служили за декорацију ентеријера, нашли у далматинским православним црквама са наменом прикупљања новчаних прилога за време богослужења. У збирци Српске православне цркве у Дубровнику налазе се четири примерка, која су показана на овој изложби.

Осим ових најранијих, остали литургијски метални предмети православне цркве у Дубровнику могу се посматрати са неколико нивоа и у неколико слојева: увезено руско сребрно литургијско посуђе из друге половине 19. века, традиционални радови домаћег златарства и радови дубровачких мајстора и увозни радови аустријских и венецијанских мајстора 18. и 19. века, поклони дубровачким православним црквама.

Главнину сребрног црквеног посуђа и обредног прибора чине сребрни предмети увезени из Русије. Набављени за литургијску службу после изградње цркве на Бонинову и посвећења цркве Благовести 1877, датирани су између 1840. и 1890. године и носе припадајуће жигове, а махом су то били машински израђени предмети за масовно тржиште. Ради се о сребрним путирима с из-

разито великом чашицом и дискосима украшеним машинским декоративним мотивима и гравираним натписима, који имају употребну литургијску вредност и ни по чему се посебно не истичу. Поред већ помињаног готичко-ренесансног позлаћеног окува јеванђеља, који до сада није био препознат и валоризован, посебну пажњу привлаче вредни златарски радови дубровачких златара православаца. Другу групу чине увезени литургијски предмети италијанских, аустријских и немачких радионица, посебно луксузни аугсбуршки путир (калеж) из 18. века, дар цара Фрање Јосифа православној Цркви Светог Благовештења приликом посете Дубровнику 1875. године.

Државни архив у Дубровнику је богат извор података о дубровачком златарству и златарима од средњег века па све до 19. века. Већ од 13. века златари су се, ради заштите својих права, удруживали у братовштине, а Република је будно пазила и стално контролисала финоћу племенитих метала. Прописима Великог већа одређена су по два чиновника који су надгледали радове златара у њиховим дућанима, овлашћујући их да смеју уништити предмете а занатлије строго казнити уколико изведени предмети нису прописаног квалитета. Исто тако, држава је одредила чиновника за пунцирање (жигосање) златарских израђевина државним жигом с приказом главе Св. Влаха. Познато је да су у Дубровнику, поред домаћих, радили и златари из других далматинских градова у којима је била развијена златарска уметност, на пример из Задра и Котора, али и других места. Из мноштва података које је сакупио и обрадио др Цвито Фисковић у делу *Dubrovački zlatari od 13. do 17. st.*, из 1949. године, закључује се да је златарство у Дубровнику кроз векове било једна од важних извозних грана, да су црква и држава биле значајни наручиоци златарских израђевина, не само за домаћу употребу него и за бројне протоколарне и дипломатске поклоне за Европу, те да су страни мајстори у Дубровнику својим знањем и искуством само обогаћивали овај племенити занат, доносећи са собом новине и укус својих средина.

Пропаст самосталности Дубровачке републике почетком 19. века негативно се одразила на свим пољима њеног политичког, социјалног, привредног и културног живота. Упркос великим административно-привредним и економским променама, које више нису погодиле развоју културе и уметности, на почетку века још увек су били живи и разни занати, па тако и уметнички занат златарства, јер су мајстори који су деловали у Граду крајем 18. века још били живи, а њихова деца и ученици добро су владали занатом. Златарски занат, као специфичан уметнички занат који је захтевао пажљиву и прецизну техничку и ручну обраду племенитих метала, бисера и драгог камења, због своје специфичности и индивидуалних уметничких креација успео је да се одржи и након распада устројства цехова и братовштина средином 19. века, као и налета робе јефтине индустријске производње из великих центара. О томе сведоче изванредно

квалитетни, креативни и вредни златарски радови браће Вуковић, потписани и даривани Српској православној црквеној општини. Истичемо сребрни кивот за причешће болесних из 1859, у облику сребрног и позлаћеног ковчежића, односно кутијице за освећене честице за исту намену. Израђен је од масивног сребра, у облику античког храма с канелираним полустубовима и троугластим забатом на фасади. Технички и занатски изузетно захтеван мали кивот, са минијатурним унутрашњим прибором (малим путирићем и преклопном кашичицом), заправо представља модел, односно фасаду православне цркве на Бонинову, а израђен је према нацрту далматинског архитекте Лоренца Вителескија (Lorenzo Vitelleschi). Тадашњи окружни инжењер за Дубровник и Котор (1816–1830) израдио је нацрт за класицистичку цркву на Грацу 1828. године. Она је у поједностављеном облику изграђена на Бонинову, десетак година касније, 1837, за разлику од сребреног кивота, који је у потпуности изведен према оригиналном нацрту. Шта више мали сребрени кивот, који је израђен још касније, 1859, у потпуности пресликава Вителескијев оригинални неокласицистички нацрт са елегантним прочељем артикулисаним канелираним *стубовима*. Он је креативнији и у ликовном смислу у потпуности довршен, за разлику од скромније изведбе поменуте архитектуре.

Иво Лентић у својој књизи *Dubrovački zlatari, Zagreb 1984*, доноси податке о неколико златара Вуковића. Најстарији, Лазар Вуковић (крај 18. и прва половина 19. века), рођен је око 1770. године у Требињу. Имао је брата Јефту и сина Јову, који су такође били златари. Радионицу је имао на Плочама још 1817. године. Умро је у Дубровнику 14. јануара 1828. године.

Јефто Вуковић, рођен 1778. године у Требињу, брат је Лазара Вуковића. Доселио се у Дубровник 1802. Синовац му је био златар Јово Вуковић. Умро је 17. јануара 1839, у шездесетој години. Јово Вуковић, син златара Лазара Вуковића, рођен је 1813, а као златар у Дубровнику помиње се 1841. године. Своје радове обележавао је иницијалима „GV” у квадрату. Код њега је 1861. као ученик радио Јово Вуковић млађи. Умро је у Дубровнику, 18. јануара 1881. Међу његовим сачуваним предметима је процесионални крст у жупној цркви на Лопуду, као и у жупној цркви у Придворју. И у Српској православној црквеној општини у Дубровнику смо пронашли још један драгоцен литијски крст, рад Јова Вуковића. Богато украшен складним гравираним и цизелираним витичастим орнаментима, по средини има фино резбарени дрвени крст од тисовог дрвета са сценама из Христовог живота.

Јову Вуковићу приписује се путирић с поклопцем за причешће болесних, изведен од искуцаног масивног ливеног и цизелираног сребра, дарован од браће Вуковића 1860. године. Савршена техничка обада и ликовно решење са позлаћеним украсима винове лозе и класја жита показују високо техничко и уметничко

искуство и изванредно познавање заната, јер се за његово обликовање користе различите и сложене златарске технике.

Још једну посебну групу предмета сачињавају ручни крстови за благослов израђени у тзв. кујунцијској традицији Босне, Србије, Косова и Боке Которске. Увек се ради о минуциозно резбареним крстовима од шимшировог или тисовог дрвета, традиционално израђеним на Светој гори – Атосу. Приказују сцене распећа и сцене из Христовог живота на предњој и на задњој страни. Квалитет им варира, у зависности од димензија, мајстора и наручиоца. Опточени су богатим филигранским оквиром, украшени коралима, бисерима и обојеним камењем, а понекад и саћастим плавим и зеленим емајлима.

Назив „кујунцилук” у 19. веку подразумевао је израду предмета у техници филиграна и гранулације, у византијско-исламској обликовној традицији.

У поменутим земљама у 19. веку кујунцијски еснафи – цехови још увек су били јаки. Масовно се производио различит филигрански накит за народне ношње, окивало се и украшавало традиционално оружје, кубуре, јагагани и пушке. Са ослобођењем српске државе од Турака, започела је обнова цркава и манастира, па су се цркви поклањали предмети од сребра, а нарочито крстови и филигрански окови за иконе. Сви ови предмети везани су за стару византијску традицију, са неким новијим ликовним и занатским решењима.

Познато је да су после окупације Босне аустријске власти подржавале кујунцијски занат, те су 1888. године у Сарајеву, Фочи и Ливну отворене специјалне радионице за његовање заната који се бавио обрадом метала. Крајем 19. века и у Србији је било покушаја обнављања занатства, али су то остали само покушаји. У то време Призрен, Пећ и Приштина традиционално су били јаки кујунцијски центри, чији су радови јако цењени те су се преко Драча и Солуна извозили у иностранство.

Ово помињемо да би објаснили порекло више предмета у збирци Српске православне црквене општине у Дубровнику, пре свега ручне крстове за благослов, али и значајну групу мањих крстова – привезака, који су обрађени у поглављу о заветном накиту.

Посебности литургијских металних предмета Српске православне цркве у Дубровнику допринели су радови дубровачких златара православне вере из средине 19. века. Врло висок занатски ниво достигнут је у радовима браће Вуковића и њиховим прилозима православној цркви. Нарочито су занимљива два кивота са детаљним приказима – моделима обе дубровачке православне цркве.

Досад непрепознати касноготички сребрни и позлаћени окови јеванђеља задарских златарских радионица раног 15. века представљају изузетну уметничку вредност у европским оквирима. Посебним и изузетно вредним сматрамо групу од пет примерака немачких ренесансних тањира од мједи, који су овде коришћени као посуде за прикупљање прилога.

Литература:

Petricioli, *Umjetnička obrada drveta i Zadru u doba gotike*, Zagreb, 1972.

Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru, katalog izložbe, Zadar, 2004.

Prvih pet stoljeća Hrvatske umjetnosti, katalog izložbe, Zagreb, 2006.

Fisković C., *Dubrovački zlatari od 13. do 17. st.*, Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1949.

Zlatno doba Dubrovnika 15. i 16 st., katalog izložbe, Zagreb, 1987.

Vitelleschi L., *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom Okrugu*, Dubrovnik, 2002.

Sjaj Zadarskih riznica, sakralna umjetnost na području Zadarske nadbiskupije od VI do XVIII st., katalog izložbe, Zagreb, 1990.

Sigismundus rex et imperator 1387–1437, katalog izložbe, Budapest, 2006.

Lentić, *Dubrovački zlatari 1600–1900*, Zagreb, 1984.

Шакота М., *Дечанска ризница*, Београд, 1984.

Радојковић Б., *Српско златарство XVI и XVII ст.*, Нови Сад, 1966.

Јеванђеље

Материјал: сребро, позлаћено

Техника: искуцано, гравирано и пунцирано

Димензије: 41×26 cm, стр. 654

Време: прва пол. 15. века

Стилске ознаке: касна готика – рана ренесанса

Аутор: задарски мајстор 1421–1427.

Порекло: Србија

Инв. бр. 1

На корицама Јеванђеља из Кијева из 1833, од црвеног плиша, налазе се причвршћени сребрни позлаћени окови много старијег изгубљеног или уништеног јеванђеља. На тај закључак упућују стилске и уметничке карактеристике високе готике, као и избор декоративних мотива. Осим тога видљива је и одређена збијеност сребрних елемената у организацији простора, на нешто ужој површини корица књиге из прве половине 19. века.

Сребрни окови за православно јеванђеље по канонима и иконографији православне цркве израђени су по наруџбини, највероватније у Задру почетком 15. века.

На предњој страни налази се мотив распећа с Христом на крсту, окружен женским ликовима. Десно: уплакана Богородица („mater dolorosa“), лево: Магдалина са плаштом присутим цветовима љиљана. У угловима прикази: горе лево брадатог краља и горе десно младог краља у оклопу, а у доњем делу налазе се прикази брадатих мушких ликова у полупрофилу. Сви лебде, уоквирени спиралним мотивом стилизованих облака.

На задњој страни по средини налази се приказ Васкрсења с лебдећим живим Христом над отвореним дрвеним ковчегом, а на угловима прикази четворице јеванђелиста са својим атрибутима.

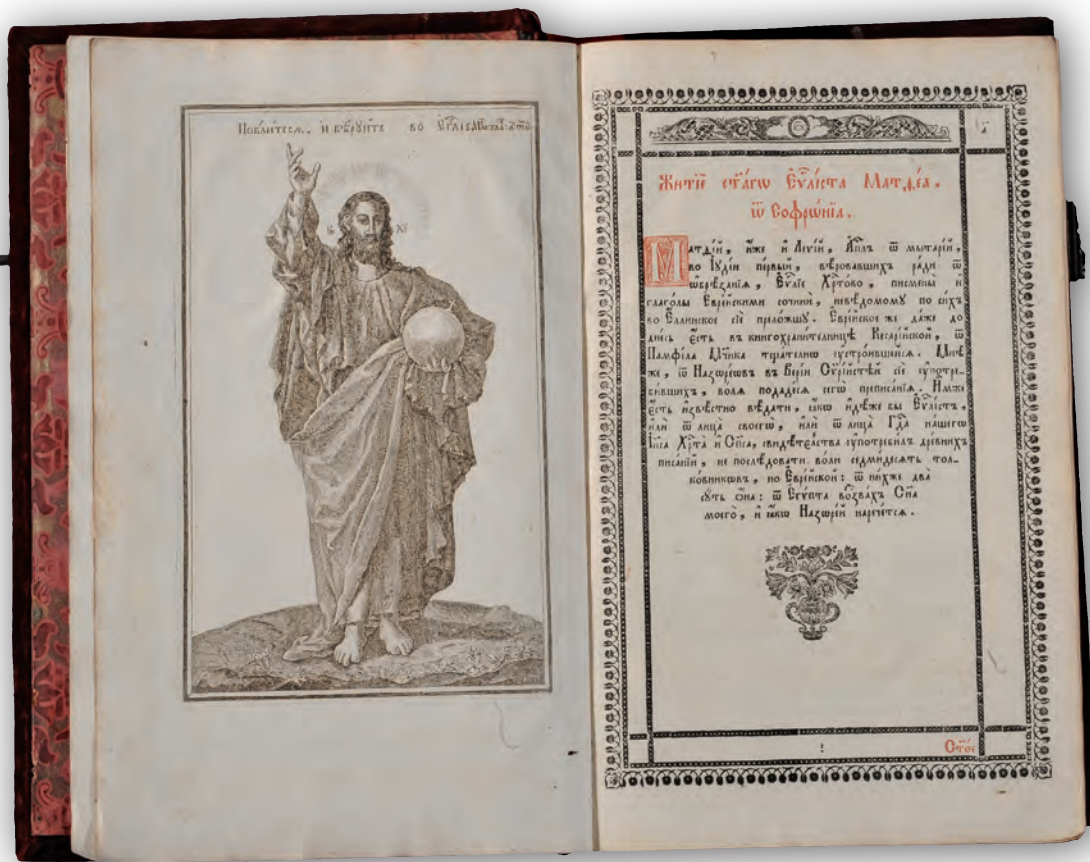
Постоје бројни аргументи који ово врхунско златарско дело повезују са Задром. Оно носи најквалитетније одлике задарске касноготичке уметничке традиције, угледајући се на сликарство и дрворезбарство. Сликарска предлошци са задарских и сплитских монументалних распећа послужили су код обраде ликовна, највише Христа, док су декоративни мотиви на дрвеном посмртном ковчегу у сцени Васкрсења и лиснате пламене витице на приказу Распећа дословно преузети са хорских клупа задарске катедрале.

У односу на до сада објављене примерке касноготичког и раноренесансног златарства, по свом квалитету и реткости ови окови могу се мерити са најлепшим европским и домаћим радовима из чувених ризница, Венеције, Задра, Сплита.

II/58

II/59

II/60

Нови завет

Материјал: емајл, позлаћено сребро

Техника: емајлирање, искуцавање,

гравирање, позлата

Димензије: 16,4×10,3 cm, 912 стр.

Време: Кијев, 1703.

Аутор: руска радионица

Порекло: увоз, Русија

Инв. бр. 24

Читава површина предње корице књиге покривена сребрним оковом са емајлним украсима. По средини доминира приказ распећа у плитком рељефу, смештен унутар украсног оквира са зашиљеним луком. У угловима прикази са симболима јеванђелиста: лава, орла и анђела. Недостаје бик, симбол који припада Луки.

Украсни оквир и читава површина између рељефних приказа испуњена је богато украшеним појасевима стилизованих орнамента изведених тиркизним и тамноплавим саћастим емајлом (cloisonne). Хрбат књиге и споне за затварање изведени су од густо преплетених покретних карика како би се обимна књига заштитила и лакше листала. Тако је уједно послужила као декоративни елемент који спаја предњу и задњу страну корице вредне књиге. На задњој страни налазе се само украсни емајлирани појасеви и пет звездасто обликованих истакнутих ножица на којима лежи књига.

II/61

Запис Петра Паликуће на првим странама јеванђеља

сиј новиј завјет - преосвештенога митрополита будимскога кир вићентија рожденијем от мјеста јањева постригом же пећкије архиепископије и патријаршије србскије лета господња 1711 месеца маја 1. у будиму љ - и откупих ју цјеноју, 8, фор (инти) на послуженије до живота мојега а прежде бил сеј новиј завјет свето почившаго оца и господина мојега патријарха србскога хаџији кир арсенија највише љубве јего ради и откупихом от јединого малејших служитељ јего послезде иждивенијем својим сребрним украсихом на вечноје моје вспоминалије смернаго архијереја вићентија. подписахом в свете андреји при собору архијерејском в карловцех (1) 776: окто 25 при комесару царском краљевском тогда бившем г. графу јанковићу би(ста) лицитација - [ве гдеи] архиепископом митрополитом гдје купих аз ниже потписани сеј новиј завјет - потребнаго ради правила келији мојеја евтимије коториј јеромонах изуман кувездина от каторого купих. потом сеј нови завјет петар паликућа жителъ и великокупец тријестскиј и приложи церкви славно србској у дубровнике и сувише дарова сто форинти у готовом новцу лета господња 1803^{авг}: помјанутој церкви.

II/62

II/63

Јеванђеље

Материјал: сребро, емајл, посребрени метал
Техника: штанцовање, искуцавање, емајлирање
Димензије: 50×33 cm, 504 стр.
Време: Москва, 1805.
Стилске ознаке: историцизам
Аутор: московска радионица
Порекло: увоз, Русија
Инв. бр. 25

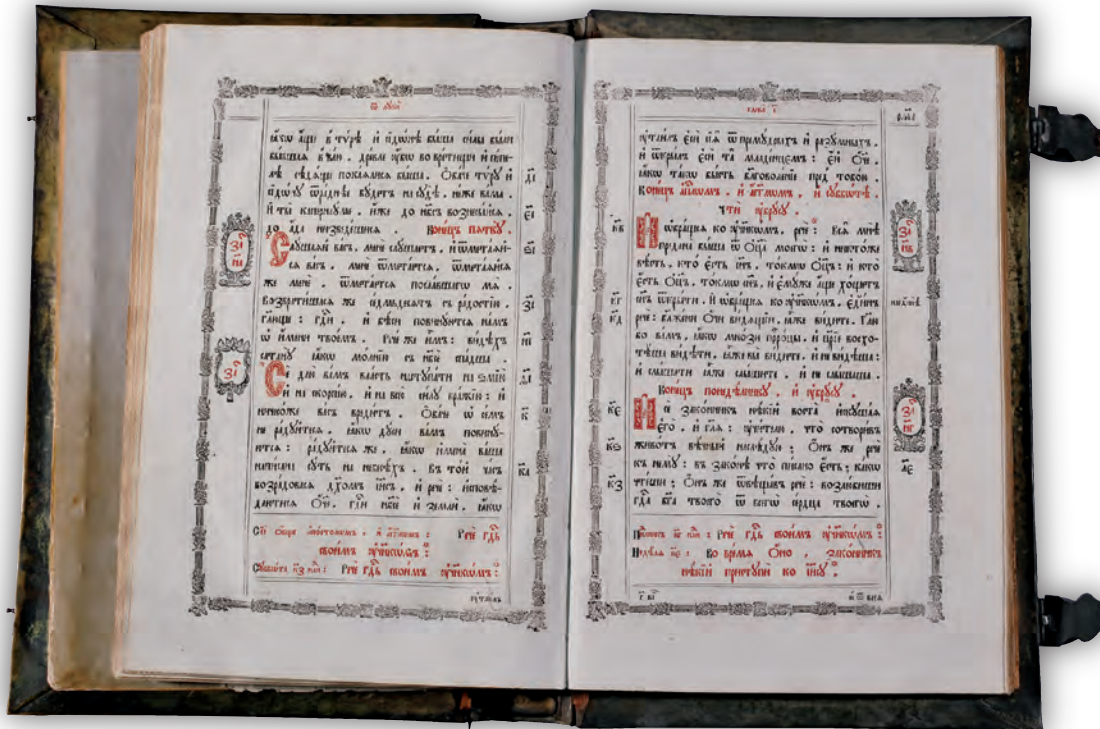
Јеванђеље настало у Москви, 1805. Предње и задње корице прекривене металним посребреним оковима. На предњој страни, у већем средишњем овалном медаљону приказ Васкрсења, израђен од искуцаног сребрног лима у плитком рељефу. Споља подржаван од два јако издужена анђеоска лика и мотивом веће круне, по средини смештена у зракасти овални украсни руб. У угловима четири медаљона

с приказима јеванђелиста на тамноплавој позадини, а покрај њих уз рубове натписи изведени црним словима на белој емајлној подлози. То су заправо почетне речи из Јеванђеља које припадају сваком од јеванђелиста. Крај Матеја: „КНИГА РОЂТВА ІС ХС”; крај Јована: „В НАЧАЛЕ БИ СЛОВО”; крај Марка: „ЗАЧАЛОЕ ІАЯ ІС ХС”; код Луке: „ПОНЕЖЕ УБО МНОЗИ”. Са страна уз рубове још четири натписа: „ВОСКРЕСЕННЕ ТВОЕ ХРИСТЕ СПАСЕ”; „АНГЕЛІ ПОЮТЪ НА НЕБЕСИ” „НА ЗЕМНИ СПОДОБИ”; „ЧИСТЫМЪ СЕРЦЕМЪ ТБЕ СЛАВНТИ”.

На задњој страни мотив Распећа искуцан у посребреном лиму, а на угловима четири истакнуте ножице. Хрбат књиге такође опточен танким лименим покровом са хришћанским симболима у рељефу.

II/64

II/65

II/66

Јеванђеље

Материјал: позлаћено сребро

Техника: искуцавање, гравирање, позлата

Димензије: 38×25 cm, 762 стр.

Време: Москва, 1841; окови, 1844.

Стилске ознаке: необарок

Аутор: мајсторски жигови АП и АК у квадрату

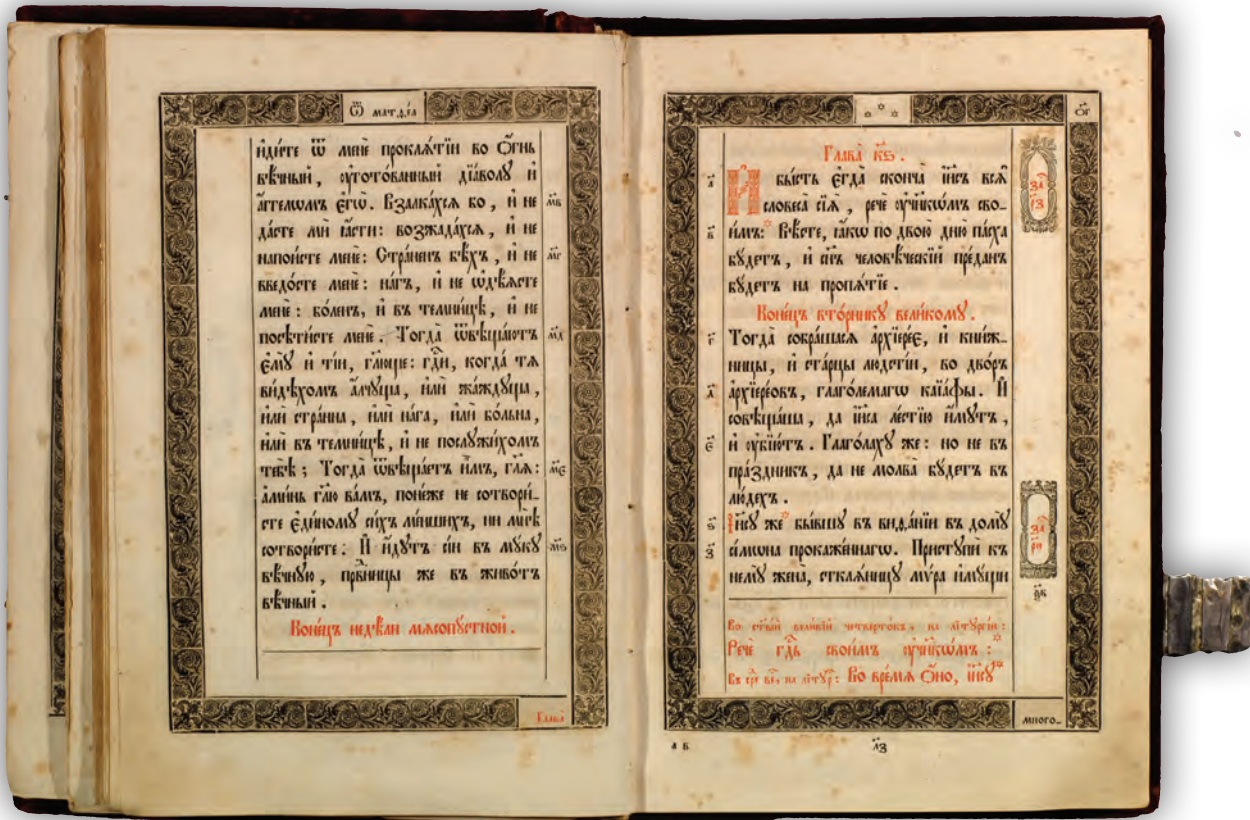
Порекло: увоз, Русија

Инв. бр. 26

Јеванђеље настало у Москви 1841. У корицама од црвеног плиша, украшено позлаћеним сребрним оковима. Изведени техником искуцавања у плитком рељефу, окови су настали 1844, о чему сведоче жигови. На предњој страни у зракастом овалу по средини налази се приказ Васкрсења са Христом над ковчегом, а у угловима троугласти елементи с приказима јеванђелиста у седећем положају. На задњој страни по средини сличан овални зракасти медаљон са симболима распећа и Христовог страдања.

У угловима јако украшени троугласти елементи са по једном кугластом ножицом за полагање књиге на сто. Затварач недостаје.

иди́те ѿ мнѣ прокла́ти во оуби́
 вѣнныи, а́тотобывшии дѣлоу́ и
 аггеломъ егѣо. Взаключи́ ко, и не
 дасте мнѣ ѣсти: возжа́дѣла, и не
 напоите мнѣ: Страннѣхъ вѣхъ, и не
 введѣте мнѣ: нѣтъ, и не ѡдѣласте
 мнѣ: комы, и въ телящѣхъ, и не
 поскѣтите мнѣ. Тогда ѡбѣщаша
 есѣмъ и тѣмъ, гл҃го: гд҃и, когда тѣ
 видѣхомъ а́мѣмъ, или жа́ждѣмъ,
 или ст҃ани, или нѣга, или комы,
 или въ телящѣхъ, и не поа́жѣхомъ
 тѣхъ; Тогда ѡбѣщаша нѣтъ, гл҃го:
 а́мѣмъ гл҃го вѣдѣмъ, понеже не сотвори́
 стѣ е́диноу́мѣ нѣтъ мнѣнѣхъ, ни лихъ
 сотворите: И и́дѣтъ мнѣ въ мѣсѣхъ
 вѣнныи, прѣнныи же въ живѣтъхъ
 вѣнныи.

Войнѣхъ иудѣанъ мѣлосѣрѣннѣи.

Глава 13.
И кѣтъ егда сконча́ мнѣхъ кѣд
 словѣхъ егѣо, рече ѡбѣщаша ко-
 нѣмъ: вѣдете, гл҃го по двѣи днѣи нѣтъ
 кѣдѣтъ, и нѣтъ челоуѣкънѣи прѣдѣтъ
 кѣдѣтъ на прола́ти.
Войнѣхъ вторѣхъ вѣнныи.
 Тогда собра́шѣа архѣрѣе, и книж-
 ницы, и ст҃арцы мѣдѣтѣи, ко двѣи
 архѣрѣоу, гл҃го мѣмѣтѣи кѣдѣтъ. И
 собра́шѣа, да и́нѣ мѣтѣи нѣтъ,
 и ѡбѣщаша. Гл҃го мѣмѣтѣи же: но не въ
 прѣдѣннѣхъ, да не мола́ кѣдѣтъ въ
 мѣдѣтъ.
 И́нѣ же кѣдѣтъ въ видѣннѣи въ до́лѣ
 а́мѣмѣи прокла́тигѣо. Прѣтѣмъ къ
 мѣдѣтъ жѣнѣ, ст҃кѣмѣнѣмъ мѣдѣтъ нѣтъ

Во егѣо вѣнныи ѡбѣщаша: не мѣдѣтъ:
 Рече гл҃го мѣмѣтѣи ѡбѣщаша:
 Въ егѣо, не мѣдѣтъ: Во вѣмѣ Оубо, и́нѣ

Јеванђеље

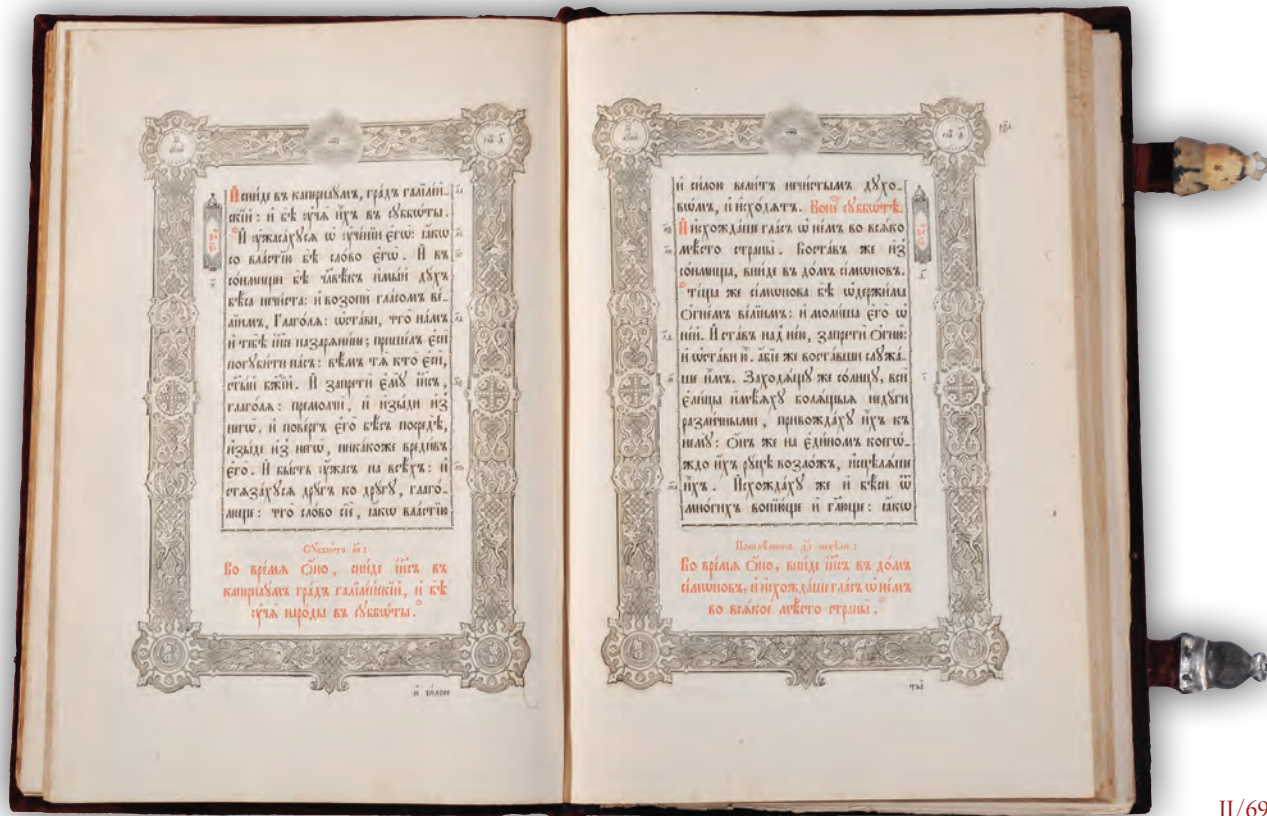
Материјал: позлаћено сребро, емајл, кристали
Техника: искуцавање, штанцовање, емајлирање
Димензије: 48×32 см, 766 стр.
Време: Москва, 1854. и оков 1857.
Стилске ознаке: историцизам
Аутор: московска радионица, мајсторски ИА
у квадрату и московски 1857.
Порекло: увоз, Русија
Инв. бр. 27

Јеванђеље настало у Москви 1854, оковано у сребрне и позлаћене корице израђене 1857. године, о чему сведоче жигови. Читава површина покривена позлаћеним сребрним оковом, украшеним емајлним медаљонима уоквиреним низом брушених провидних кристала и рељефним лиснатим декоративним мотивима.

По средини, на глаткој неукрашеној подлози смештен је већи овални медаљон с врло лепо осликаним емајлним приказом Васкрсења. Приказује Христов гроб и анђела који придржава гробну плочу. У угловима се налазе нешто мањи медаљони са лепим ликовима јеванђелиста и њиховим атрибутима. Нажалост, сви су оштећени због употребе, а неки делови недостају.

II/69

II/70

Путир

Материјал: позлаћена бронза и сребро

Техника: ковање, ливење, гравирање, позлаћивање

Димензије: 24×11,5 cm (пречник основе)

Време: 17. и 19. век

Стилске ознаке: барок

Аутор: дубровачки мајстор

Порекло: Дубровник

Инв. бр. 4

Из два дела и од два различита метала. Основа и нога с нодусом од позлаћене бронзе, а чашица и корпица од сребра.

Основа округла, мало повишена, украшена мањим и већим медаљонима.

У већим медаљонима налазе се гравирани мотиви дубровачких племићких грбова породица Охмучевић-Бизаро, а у мањим симболи Христових страдања. С доње стране утиснут је већи тролисни жиг с гравираним великим словима, по једним у свакој латици, G P P.

На већем овалном нодусу три гравирани медаљона на којима се смењују гравирани прикази: крста с архијерејским кићанкама на гајтану; свештеничком одеждом; врчем, лавором и ручницима.

Основа са ногом и нодусом вероватно је припадала путиру који је био намењен заређивању неког бискупа (из племићке породице?), али је оригинална чашица нестала, а нова је по свој прилици додата у 19. веку.

Путир

Материјал: сребро, позлаћено, емајл, драго камење, бисери

Техника: искуцавање, гравирање, ливење, цизелирање

Димензије: 28,5×18,6 cm (пречник основе)

Време: средина 18. века

Стилске ознаке: касни барок

Аутор: аугсбуршка радионица

Порекло: увоз, Немачка, Аугсбург

Инв. бр. 2

Репрезентативни путир, раскошно украшен емајлним медаљонима, драгим камењем и бисерима. Украсни мотиви, квалитет и жигови на сребру потврђују аугсбуршки рад из друге половине 18. века.

Основа таласастог руба изразито повишена, искуцана и гравирана, са три аплицирана украсна медаљона који приказују класје жита, винову лозу и цветни букет. Оивичени таласастим оквирима изведеним на пробој, украшени са по четири фасунга са бисерима, односно драгим камењем, а међупростори испуњени тракастим двоструким „С” волутама.

Нодус крушколико обликован, са украсима у облику три херувима у рељефу и букетима цвећа и воћа међу њима. Корпица путира таласаста, задебљаног руба, са искуцаним тракастим оквирима за емајлне медаљоне. Простор између украсних медаљона чине мотиви са по две

II/70

спојене главе херувима, искуцане у високом рељефу, уоквирене „С” волутама и цветним орнаментима.

На корпици се налазе три овална осликана емајлна медаљона с приказима Благовести, Распећа и Успења Богородице.

Путир се налази у припадајућој црној кожној кутији, са утиснутим златним грбом Франје Јосифа. Био је један од дарова Српској православној цркви Св. Благовештења приликом његове посете Дубровнику, 1875. године. Иако путир припада барокном стилу и рад је аугсбуршке радионице у 18. веку, као царски дар изабран је из царске ризнице највероватније намерно, због приказа Благовести, као поклон цркви Благовештења, чему у прилог говори и прибор за проскомидију, „звездица”, од позлаћеног сребра, такође у припадајућој кожној кутији са грбом, али тада савремене израде, како би употпунила вредни путир и прилагодила га православном источном обреду.

Звездица

Материјал: сребро, позлаћено

Техника: ковање, гравирање

Време: око 1875.

Стилске ознаке: нема

Аутор: бечка радионица

Порекло: увоз, Аустрија

Инв. бр. 3

Литургијски предмет у облику два укрштена полукружна обруча, у чијем се пресеку налази ситна звездица која симболички представља звезду Исусовог рођења у Витлејему. Њена функција је да сачува евхаристијски хлеб од контакта са покровцем који се полаже на дискос или патену. Налази се у припадајућој кожној кутији, са утиснутим позлаћеним царским грбом, исто као што је опремљен путир, поклон цара Франје Јосифа Српској православној цркви 1875. године. Царски протокол схватао је да раскошно украшеном путиру из аугсбуршких радионица 18. века треба додати и „звездицу” с прибором да би се свечани дар употпунио и прилагодио источном литургијском обреду.

Путир

Материјал: сребро

Техника: искуцавање, гравирање, ливење, цизелирање

Димензије: 26×13 cm (пречник основе)

Време: 18. век

Стилске ознаке: барок

Аутор: венецијанска радионица

Порекло: увоз, Венеција

Инв. бр. 5

У доњем делу на основи украс у облику три летећа анђела у високом рељефу, који у рукама носе атрибуте Христовог страдања (бич, коцкице, кесица са дукатима, сунђер) с лиснатим мотивима наоколо. Нодус, ливен, украшен с три главице крилатих анђела у високом рељефу.

Корпица изведена на пробој, с три крилата анђела који такође носе симболе Христовог страдања: копље, крст, штап са сунђером. Уз проширени глатки руб на основи гравирано ћириличним словима: „**АЛЕКСАНДОРЪ ЛУЧНИЪ 1809**”.

Путир

Материјал: сребро

Техника: тештење, цизелирање

Димензије: 22×11,4 cm (пречник основе)

Време: средина 19. века

Стилске ознаке: бидермајер

Аутор: венецијанска радионица

Порекло: увоз, Венеција

Инв. бр. 6

Основа округла, повишена, украшена са четири различита декоративна појаса. Од основе према чашици путира смењују се рељефно украшени и глатки појасеви. У горњем делу стилизовани листови у високом рељефу. Нога рашчлањена, нодус крушколик, подељен на уздужна поља гравираним дубоким линијама. Чашица издужена, изведена из једног комада. У доњем делу латичасто обликована, са наглашеном и профилисаном бордуrom по средини.

Путир с поклопцем за причешће болесних

Материјал: позлаћено сребро

Техника: искуцавање, ливење, гравирање, цизелирање

Димензије: 16,3×6,3 cm (пречник основе)

Време: 1860.

Стилске ознаке: историцизам

Аутор: дубровачки златари Вуковић

Порекло: Дубровник

Инв. бр. 13

Израђен од искуцаног масивног сребра с позлаћеним украсним елементима врло квалитетне израде. На округлој основи двоструки позлаћени украсни руб изведен гравирањем. Мањи нодус у облику двоструког конуса. Корпица изведена на пробој. У доњем делу лепезаста, глатка, у горњем густо широки венац винове лозе с гроздовима и лишћем, позлаћен, на глаткој сребрној чашици. На поклопцу прихват у облику кугле с мањим укрштеним крстом скиптар и са четири стилизована класа жита с повијеним издуженим листовима. С доње стране уз руб гравирани натпис ћирилицом: „БРАТІЯ ВУКОВІЧИ 1860“

Путир

Материјал: сребро

Техника: штанцовање, искуцавање, гравирање

Димензије: 27×15 cm (пречник основе)

Време: 1869.

Стилске ознаке: историцизам

Аутор: московска радионица

Порекло: увоз, Русија

Инв. бр. 20

Од тањег сребрног лима машинске израде. На основи гравирани витичасти већи и мањи испреплетени украси са мотивом срца, матиране површине на глаткој полираној и сјајној подлози. Нодус округао, мањи, неукрашен. Чашица широка, са четири већа овална медаљона уоквирена двоструким тракастим обрубом са страна, понављају мотив испреплетеног срца. У медаљонима гравирани прикази: Христа, Св. Јована, Христа и Богородице.

Уз горњи руб широки натпис ћиричним великим словима: „ПИТЕ О НЕД ВСН СІД ЄСТЬ КРОВЬ МОД НОВАГО ЗАВѢТАИЖЕ ЗА ВЫ И ЗА МНОГИМ НЗЛНВЕМІАМ ВОСТАВЛЕНІЄ ГРѢХОВЪ.“

Путир

Материјал: позлаћено сребро

Техника: штанцовање, искуцавање, гравирање, позлата

Димензије: 32×17,5 cm (пречник основе)

Време: 1869.

Стилске ознаке: историцизам

Аутор: московска радионица

Порекло: увоз, Русија (Москва)

Инв. бр. 21

Основа округла, повишена, уз руб украс у облику овулуса. У горњем делу четири поља у облику стилизованог цвета лале с троструким латичастим рубом, а у њима гравирани ликови јеванђелиста. Међу њима у високом рељефу искуцани мотиви већег стилизованог цвета.

Нодус крушколик, украшен штитастим глатким и гравираним пољима са четворолистом по средини, наизменично распоређеним.

Чашица велика, широка, са украсима у облику четири овална медаљона уоквирена тракастим орнаментима, а над њима широки натписи у тракастом оквиру. Приказују Христа (два пута) Богородицу и Св. Јована. Уз ликове с једне и с друге стране великим ћириличним словима гравирани скраћени натписи: **ІС ХС МР ѦХУ С ЈУАН**.

Широка поља између сјајних полираних медаљона су матирана, изведене на техником гиљоширања.

У горњем делу изнад медаљона широки полукружни натписи спајају се и надовезују један на други, а спајају се гравираним мотивима геометријски стилизованих већих цветова.

Путир

Материјал: позлаћени метал

Техника: штанцовање, искуцавање, гравирање, позлата

Димензије: 27×15 cm (пречник основе)

Време: почетак 20. века

Стилске ознаке: историцизам

Аутор: московска радионица

Порекло: увоз, Русија

Инв. бр. 22

Основа округла, повишена, са осам латичастих поља и украсима стилизованих цветова и звезда наизменично распоређених. На чашици четири већа овална медаљона с гравираним приказима Христа, Св. Јована, Часног крста и Богородице.

Уз горњи руб широки натпис ћириличним великим словима:

**„ТѢЛО ХРИСТОВО ПРИМНТЕ ИСТОЧНИКА
БЕЗСМЕРТНАГО ВКУСНТЕ“.**

Путир

Материјал: сребро
Димензије: 21×12 cm
Време: 1874. година
Порекло: Русија

Путир

Материјал: сребро и посребрење
Димензије: 22,5×12,2 cm
Време: 19. век
Порекло: Москва

Миросаљка

Материјал: сребро
Техника: ливено, гравирано
Димензије: 8,5×2,5 cm
Време: крај 19. века
Стилске ознаке: историцизам
Аутор: бечки мајстор
Порекло: увоз, Аустрија
Инв. бр. 23

У облику мале спљоштене бочице на четвороугаоном уздигнутом постољу. Уског грла, са украсним чепом на навој изведеним на пробој. Трбух бочице изразито проширен, с једне и с друге стране испуњен богатим украсним витичастим орнаментима. На страницама округле мале алке, предвиђене за вешање на ланчић, који недостаје.

Ручни крст

Материјал: позлаћено сребро, тиркизи, дрво
Техника: филигран, резбарење, емајлирање, фасетирање, позлаћивање
Димензије: 22×7,6 cm (пречник основе)
Време: 17–18. век
Аутор: вероватно Москва
Порекло: увоз, Русија
Инв. бр. 9

На три крака три већа црвена фасетирана камена, а на бочним странама крста емајлирани украси изведени тиркизноплавим саћастим емајлом. На предњој и на задњој страни танки емајлирани оквири у облику готичких прозора са заобљеним и зашиљеним луковима. У средишњем и највећем прозору, на предњој и на задњој страни налази се приказ Распећа, а са страна прикази Богородице и Св. Јована.

Нога једноставна, с малим округлим елементима изнад округле ливене и латичасто обликоване основе изведене на пробој. По средини сваке латице, у округлим позлаћеним медаљонима налазе се стилизовани и шематизовани прикази светаца. С доње стране гравирани скраћени натписи, односно имена светаца.

Ручни крст

Материјал: позлаћено сребро, корали, бисери, резбарено дрво
Техника: филигран, резбарење, позлаћивање
Димензије: 23×10 cm (пречник основе)
Време: 18–19. век
Аутор: Котор или Сарајево
Порекло: увоз
Инв. бр. 10

На округлом и повишеном постољу с филигранским украсима, на витком филигранском сталку рашчлањеном трима куглицама налази се дрвени резбарени крст са сценама из Христовог живота. Од тврдог тисовог дрвета, крст је са обе стране резбарен другачијим приказима. Пореклом је са Свете горе Атоса, а израђивали су их тамошњи монаси манастира Хиљандар. Опточен је раскошним филигранским сребрним и позлаћеним оквиром који су израдили домаћи златари крајем 18. или почетком 19. века. На горњем краку налази се украс у облику сенице или малог павиљона с куполом. У њему минијатурна голубица, симбол Светог духа. На пресеку кракова и на њиховим завршецима налазе се украси у облику коралних фасетираних перлица и природних ситних бисера.

Литијски крст

Материјал: позлаћено сребро, резбарено дрво

Техника: искуцавање, ливење, гравирање,

цизелирање, позлаћивање

Димензије: 92×42,5 cm

Време: 1848. година

Стилске ознаке: бидермајер – историцизам

Аутор: дубровачки златар Јово Вуковић

Порекло: Дубровник

Инв. бр. 14

Велики крст од резбареног тисовог дрвета са библијским сценама из Христовог живота, различитим на предњој и задњој страни.

У основи се налази вредни дрвени минуциозно резбарени крст од тисовине, који је окован наглашеним сребрним оквиром, сталком за штап и округлом јабуком. На краковима крста су округли дрвени медаљони у танком позлаћеном оквиру који придржава стакло, а наоколо шири тролисни украсни појас испуњен витичастим орнаментима. Горе: „Ваведење” – улазак Богородице у храм, лево јеванђелист Матеј, десно Марко, горе Лука. На другој страни: на средини мотив распећа, изнад Улазак у Јерусалим („Цвети”), лево Тајна вечера, десно Скидање с крста, доле „Васкрсење”.

Читава површина крста покривена је широким појасом складно организованих витица изведених искуцавањем. У пресеку кракова налазе се позлаћени зраци, а на краковима аплицирани витичасти и на пробој изведени украси који носе мајсторски жиг GV у квадрату, који је припадао дубровачком златару Ђованију Вуковићу (Giovanni Vukovich), тј. Јовану Вуковићу, који га је и потписао. На округлој јабуци крста по средини на глатком пољу гравирани натпис: „СЕИ СВЈАТИХ КРЕСТ ПРИЛОЖИ ХРАМУ СВЕТОГА БЛАГОВЈЕШТЕНИЈА У ДУБРОВНИКУ ФАМИЛИЈА ЛАЗАРА ВУКОВИЋА 1848”.

Ручни крст

Материјал: позлаћено сребро, корали, тиркизи,
обојено стаклено камење, резбарено дрво
Техника: филигран, резбарење, позлаћивање
Димензије: 25×10 cm (пречник основе)
Време: средина 19. века
Аутор: дубровачки или далматински мајстор
Порекло: Дубровник или Далмација
Инв. бр. 11

Дрвени фино резбарени крст од тисовог дрвета, окован позлаћеним сребрним филигранским оковом са све четири стране. Постављен је на сталак са округлом основом. Основа, нога, као и украсни елементи на краковима крста изведени су од fine танке филигранске жице. На краковима крста налазе се и украси у облику шест фасетираних већих корала. На горњем краку недостаје мањи филигрански крстић. Основа округла, подељена на осам поља са мотивом филигранског цвета, са по једним круглим фасунгом за обојене стаклене каменове по средини (зелени, плави, црвени, наизменично). Нодус округли, мањи, израђен на начин каквим је рађено дубровачко или далматинско сребрно филигранско мушко дугме које је припадало мушкој народној ношњи. С доње и горње стране налази се по један мањи међучлан, у облику мање куглице.

Крст са распећем за свети престо

Материјал: бакар, мјед, позлата и посребрење
Димензије: 52×19 cm
Време: 19. век
Порекло: Русија

Литијски крст са емајлом

Материјал: бакар, позлата, емајл
Димензије: 58×28,5 cm
Време: 19. век
Порекло: Русија

Кандила

Материјал: сребро

Техника: штанцовање, искуцавање, гравирање

Димензије: 110×32,91×20 cm

Време: прва половина 19. века

Стилске ознаке: бидермајер – историцизам

Аутор: миланска радионица

Порекло: увоз, Италија, Ломбардија – Венето

Инв. бр.17

Два мања и два велика сребрна кандила, богато украшена искуцаним и гравираним орнаментима на дебелим украсним ланцима. Декоративни мотиви типични су за сакрални прибор и посуђе које се израђивало у италијанским мануфактурама 19. века, а били су намењени широкој употреби на обалама Јадранског мора. Кандила се налазе у Цркви Св. Благовештења испред иконостаса.

Кандило

Материјал: сребро

Техника: штанцовање, искуцавање, гравирање

Димензије: 78×18 cm

Време: прва половина 19. века

Стилске ознаке: бидермајер – историцизам

Аутор: венецијанска радионица

Порекло: увоз, Италија

Инв. бр. 18

Сребрно мање кандило, богато украшено класицистичким и необарокним мотивима који су изведени штанцовањем, пресовањем и ливењем. Слични примерци налазе се у бројним католичким црквама у Дубровнику и Далмацији.

Кадioniца

Материјал: сребро

Техника: штанцовање, искуцавање, гравирање

Димензије: 73×12 cm

Време: прва пол. 19. века

Стилске ознаке: бидермајер, историцизам

Аутор: венецијанска радионица

Порекло: увоз, Италија

Инв. бр. 19

Сребрна кадионица бечких радионица из средине 19. века. На округлој основи трбушаста посуда, а на њој покретни повишени поклопац украшен перфорираним декоративним елементима. Учвршћен је ланцима, причвршћеним на три ливене сребрне главице херувима, које се налазе на најширем појасу јако украшене посуде.

Украсни мотиви припадају необарокном историцистичком репертоару, раширеном на литургијским предметима масовније производње и широке употребе. Били су намењени католичком, а прилагођени и православној литургијском обреду. Разлика је само у облику крстића за прихват на поклопцу. У овом случају мали укрштени двоструки једнокраки крстић, са тролисним завршецима на краковима скиптар.

Свећњаци

Материјал: сребро

Техника: штанцовање, тештење, гравирање, цизелирање

Димензије: 27×12 cm

Време: прва половина 19. века

Стилске ознаке: класицизам – бидермајер

Аутор: миланска радионица

Порекло: увоз, Италија, Ломбардија – Венето

Инв. бр. 16

Два већа и два мања сребрна свећњака са врло сличним украсним мотивима машински изведеним, пресовањем и тештењем. Типични примерци увезених луксузнијих предмета за потребе богатијег грађанског слоја прве половине 19. века. Обележени су жиговима Милана и Ломбардијско-венетског царства 1812–1872. Намена им није литургијска већ профана, али су могли служити за употребу и у цркви. У „Инвентару с именима приложника Цркве Светог Благовештења у Дубровнику 1827–1856” помињу се „четири чирака сребрна на часну трпезу од унача 104”, прилог Сима Пупића, 10. маја 1835.

Свећњаци

Материјал: бакар, месинг,

посребрен (30% сребра)

Техника: искивање и друковање

Димензије: 2,12 m

Време: прва половина 19. века

Порекло: Венеција

Тањир на нози

Материјал: сребро

Техника: искуцавање, ливење

Димензије: 28,5×8 cm (пречник основе)

Време: средина 18. века

Стилске ознаке: барок

Аутор: венецијанска радионица

Порекло: увоз, Венеција

Инв. бр. 7

На округлој и повишеној нози округли тањир, таласастог и профилисаног руба. Израђен од масивног сребра, обележен венецијанским жиговима 18. века, служио је за послуживање воћа или посланица и није у вези са литургијском употребом.

Петохлебница

Материјал: сребро

Техника: искуцавање, ливење, гравирање, филигран

Димензије: 24,5×9 cm (пречник основе)

Време: средиина 18. и 19. века

Стилске ознаке: барок – историцизам

Аутор: венецијанска радионица и домаћи мајстор

Порекло: увоз, Венеција

Инв. бр. 8

Састављена из два дела. Доњи део чини типични тањир из 18. века на округлој и повишеној нози, за профану употребу, у 19. веку прилагођен за петохлебницу.

Кивот

Материјал: сребро

Техника: искуцавање, ливење, гравирање,
цизелирање

Димензије: 16,3×6,3 cm

Време: 1859. година

Стилске ознаке: неокласицизам

Аутор: дубровачки златари Вуковић

Инв. бр. 12

Сребрни и позлаћени кивот, кутијица за осветљене честице, у облику дорског античког храма са канелираним полустубовима и троугластим забатом на фасади. У средишњем пољу аплициран мотив путира, у њему округлина са четири поља и словима **ІС ХС НІ КЀ**, у рељефу. Враташца се затварају дугачким копљем кроз шарнире. На крову по две алке ланца за вешање око врата. Ланац недостаје. У унутрашњости минијатурни путир (7×3 cm) и мала позлаћена кашичица (13×2,4 cm) са преклопом по средини. Прихват у облику крста са три крака, у облику цветова изведених гравирањем.

У троугластом забату мотив свевидећег ока у троугластом зракастом оквиру, изведен емајлирањем.

У античко доба око је симболизовало свезнање, свевидеће божанство, моћ интуитивног виђења. Такође, означава просветљење, знање, ум, будност, заштиту, а у хришћанској иконографији означава Божију свеprisутност.

На задњој страни писани ћирилични гравирани натпис:

**СЕН КИВОТЪ СВОИМ РУКАМ
СО ОРУЖИША Н ПРАВОСЛАВ
ДУБРОВНИЧКОУ ЦЕРКВИ СВЯТАГО
БЛАГОВЪЩЕННА ПРИЛОЖИ СИНОВЕ
ЛАЗАРИА ВУКОВИЧВА ЛГ. 1859**

Дарохранилица – модел цркве

Материјал: позлаћено сребро
Техника: искуцавање, ливење, гравирање,
цизелирање, позлаћивање
Димензије: 63×48,5×28 cm
Време: 1904. година
Стилске ознаке: историцизам
Аутор: Јован Митриновић
Порекло: Сарајево
Инв. бр. 15

На дрвеном повишеном постаменту осликаном марморизирањем, импозантни велики модел цркве израђен је према једној од понуђених верзија сплитског архитекте Емила Векијетија (1830–1901) за изградњу Цркве Светог Благовештења. У неовизантијском, историцистичком стилу, са високом куполом по средини и четири звоника на угловима. Израдио га је и потписао мајстор Јован Митриновић у Сарајеву, као поклон наследника господина Стијепа Бравачића, трговца и члана Тусторства Српске православне црквене општине у Дубровнику. Приликом изградње, а вероватно због великих трошкова, изведена је верзија са два звоника на прочељу цркве, уместо понуђених четири, које приказују сачувани нацрти и ова сребрна макета.

* Аутор каталожких описа јеванђеља и литургијске сребрине Кармен Гагро

НИРНБЕРШКИ ТАЊИРИ

Рената Анђус

Тањири – чиније из Српске православне црквене општине у Дубровнику припадају серијској производњи. Овај начин израде подразумевао је употребу матрице до њене потпуне истрошености. Матрица којом се украшавало дно посуде била је рељефна, са фигуративним или орнаменталним мотивима. Фигуративним украсом често су представљане библијске теме, док су орнаментални украси израђивани по мотивима из природе. Око рељефа се налази један или два прстена готичких слова која ретко када имају неки смисао, али су присутна да би указала на појаву штампарске пресе и штампарских слова, као и на велико Гутенбергово дело. Мајстори на метал преносе познавање и вештину израде тих слова. Иза прстена са словима представљени су различити украси, док је ивица тањира завршавана стилизованим лишћем, љиљанима и цвећем изведеним у техници пунцирања. Ивица тањира с унутрашње стране ојачана је жичаним прстеном. Поред поменутих мотива, дно тањира могло је бити украшено и орнаментима налик на рибљи мехур, полулоптама и грожђем. Израђивани су у различитим величинама, пречника од 47 до 53 центиметра.

Тањири – чиније производили су се у Нирнбергу током последње четвртине 15. века. У књизи Менделове задужбине дванаесторице браће (*Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung*) из 1475. године помиње се улица *Beckschlager* у источном делу старог града, у којој су се налазиле радионице за израду тањира – чинија. У књизи је и слика *Peckschlager-a*, произвођача ових уметничких предмета.

Према истраживању стручњака, тањир – чинија из музеја Росгарген у Констанцу једини има угравирану годину производње – 1487.

Производњу тањира – чинија пратила је и уредна финансијска документација, па тако знамо да је трговачко друштво *Walter–Perger–Fink* из Нирнберга набавило 20.000 килограма сировине за израду тањира – чинија, запослило већи број радника и остварило велику зараду. Бројке показују исплативост такве иницијативе, под условом да постоји почетни капитал. Производња једног тањира, од тренутка набављања сировине до готовог произво-

да, трајала је шест недеља. Могли су бити уникатни или серијски израђени, са рељефним украсом или без њега.

Тањир којег је за португалског краља Мануела I набавио један трговац из Антверпена, а данас украшава радну собу председника парламента у Фуншалу на Мадери, сматра се једним од најлепших уникатних тањира из Нирнберга.

Тањири – чиније без рељефа, који се редовно појављују у трговачким књигама под називом глатки тањири – чиније, били су само 10% јефтинији од рељефних и данас су веома ретки. Серијски произведени тањири – чиније налазе се по целој Европи и има их неколико стотина.

Поступак израде свих тањира је исти, а разликују се само по врсти матрице и учесталости њене употребе. За уникатни тањир користи се више челичних матрица само једанпут, док се у серијској изради матрица користи док се не истроши. За израду глатких тањира – чинија, разуме се, употребљава се матрица без рељефа. Процес израде одвијао се на следећи начин: загрејана месингана (мједна) плоча полагаала се на челичну матрицу која је украшена фигуративним и орнаменталним мотивима. Потом је *Bechenshlager*, један од занатлија који је учествовао у процесу израде, усмеравао чекић на месингану плочу која лежи на матрици. Тако се добијало лице, односно унутрашњост тањира са рељефним украсом, којем су се потом дорађивале стране и ивице.

У времену када су настали, ови предмети служили су за украшавање ентеријера и сервирање јела у изузетним приликама. Мењањем стила и начина живота губили су своју првобитну намену и често завршавали као поклони католичким и православним црквама.

Литература:

Radulić K., *Nekoliko mjedernih pladnjeva iz sjeverne Dalmacije, Zadar, 1969.*

Quasi Centrum Europae: Europa kauft in Nürnberg 1400–1480, Nürnberg, 2002.

Тањир – чинија

Материјал: мјед

Димензије: d 41,5 cm

Време: 16. век

Порекло: нирнбершка производња

Тањир – чинија

Материјал: мјед

Димензије: d 42 cm

Време: 16. век

Порекло: нирнбершка производња

Тањир – чинија

Материјал: мјед

Димензије: d 54 cm

Време: 16. век

Порекло: нирнбершка производња

Тањир – чинија

Материјал: мјед

Димензије: d 42 cm

Време: 16. век

Порекло: нирнбершка производња

БОГОСЛУЖБЕНИ ТЕКСТИЛ

Одејанија

Мр Биљана Цинцар Костић

Свака парохијска или манастирска црква има своју ризницу. Сам појам ризница настао је од речи „риза”, што значи одежа. Од места у храму на коме су се од давнина чувала златом украшена одејанија, додавањем богослужбених сасуди, црквеног текстила, икона, богослужбених књига и окованих јеванђеља настале су збирке, из којих су потом настали манастирски и лаички музеји.

Златовез је одвајкада био луксузна уметничко-занатска техника, којом су најпре украшаване одоре античких владара. На темељу те класичне уметности изродила се византијска дворска техника, којом је најпре била украшавана владарска одећа. Не много касније и црквене утвари почеле су да бивају украшаване овом врстом веза. Током времена и богослужбена одејанија и црквени текстил украшавани су искључиво златовезом. Он је, као техника, врста веза „по писму”, захтевао претходни цртеж, те је у том послу било неопходно учешће уметника. Ускоро је вез, уз фреске и иконе, заузео своје место у уметничким атељеима средњег века.

Као што су преузели читаву литургијску праксу, Срби су, прихвативши хришћанство, наследили и црквени уметнички вез којим су, као и Византинци, красили своје дворе и храмове. Све уметности, па и вез, стигле су из Цариграда и Солуна, одакле су на почетку стизали и мајстори који су обучавали домаће делатнике. Остало је забележено да су на дворовима Немањиних потомака постојале уметничке радионице. Не треба заборавити да је на двору Јелене Анжујске, по свој прилици у Брњаку, постојала женска школа. То је била права „академија” за девојке, на којој су оне добијале различита знања која ће им користити у будућности. Знања стечена у дворској школи девојке су преносиле својим потомцима, а они својим. По узору на краљичину бригу о женској чељади, у новом веку настајале су државне и приватне женске школе.

С друге стране, и велика општежића, као и код других православних народа, била су прави заводи разних уметничких делатности. Међу осталим, и вез је био једна од монашких рукодеља. Поред уметничког, овај занат је и кроз иконографију имао религиозни карактер. Ту се крије и одговор на питање зашто је и колико важна улога злата.

У Србији се током средњег века развила национална школа златовеза, која нимало није заостајала за цариградском. У време депотовине у Србији свакодневни живот на двору и око њега ни у чему се није разликовао од европских дворова тога доба. На ком је нивоу била национална везилачка традиција говоре малобројни сачувани примерци, који се налазе у манастирским ризницама и музејским збиркама. Почевши од плаштанице краља Милутина, Јефимијине похвале кнезу Лазару, преко митре Катарине Кантакузине Бранковић, па до катапетазме монахиње Агније и београдских везилаца Деспе и дијака – реч је о изузетном културном богатству.

Лака носивост уметничких предмета од веза допринела је њиховом брзом ширењу. А са везом ширио се и мешао и ликовни утицај. Стилски веза често су живели у уметности и онда када су њихови зачетници давно нестали. Из ових артефаката могуће је „ишчитати” много више него што је сам предмет. Овакви комади, уколико имају неки запис, па још и годину, постају историјски извор изузетног значаја.

Након пада српске средњовековне државе и нестанка владарских поручилаца, уметнички импулс стиже са епископског двора и они постају главни поручиоци уметничких дела свих родова. Тако је било и у време Велике сеобе Срба крајем 17. века, преко Саве и Дунава, у јужну Угарску. Са патријархом се „сели” и уметничка престоница. Овога пута центар уметности једно кратко време био је владичански двор у Сент Андреји, потом у Сремским Карловцима. Ту је дошло до директног утицаја западне уметности, али је додатни подстрек традицији стигао са занатским „тајфама”, које су долазиле из јужних крајева. Уз то су стизали и поклони из Русије, са првим елементима „словенизованог барока”.

После велике сеобе уметност златовеза не прекида своју нит. Разлика је само у носачу златних жица – некадашњи под-вез памучни вез замењује барокни начин – картон исечен у форми украсног елемента, преко кога се пружају златне нити. То, као и употреба додатног аксесоара; златоткане украсне траке, апликације у разним техникама, шљокице, перлице у боји, ресе разних врста, кићанке и друго у позамантерији.

Оно што су Срби сачували кроз све векове и у својој везилачкој баштини задржали, кроз свој православни дух, јесте управо монументалност, пуноћа и свечаност у извођењу, па је тако настао назив „стамболски” вез.¹ Није чудно што је и знаменити „пречански” зограф и графичар јерођакон Христофор Жефаровић, осим што је радио нацрте за везиље, и сам био врстан познавалац и извођач златовеза.²

Колико је вез био цењен и популаран на целом терену где је живело српско становништво на међи 19. и 20. века, говоре бројне трговине материјалом за вез, као и формирање неколико радионица у којима су се израђивали златовезени предмети. Само је Нови Сад имао неколико уметничко-занатских радионица за израду црквених утвари и застава, као што су биле радионице Николе Ивковића, Луке Јоцића, Милутина Соколовића, Луке К. Аксентијевића. У овим мануфактурама примењиване су технике златовеза (вез металним, позлаћеним нитима) и свиловеза (свиlena нит у боји) у комбинацији. Њих су изводили вешти везиоци (мушкарци и, највише, жене које су се звале „златарке”). Било је то доба индустријске експанзије у свим доменима људске делатности, па и текстилне. Многе машине замениле су руке, па чак и у везу – машински вез. Ова врста веза пружала је савршени технички квалитет, али је вредност ручног рада расла. Као носилац златовеза коришћен је материјал у разним ткањима, као што су свила, дамаст и плиш, на који су појединачни елементи веза пришивани, у виду апликација, чинећи уметничку композицију црквеног текстила, заставе или богослужбеног одејанија. Радови су допуњавани златним украсним тракама, упреденим ресама, златним кићанкама, које су најчешће биле набављане у суседним земљама, у Будимпешти и Бечу, али и у Паризу и Москви. У Русији је од давнина, па и на смени два претходна века, при самом царском двору постојала радионица материјала (и готових уметничких производа) за уметнички вез, што потврђују и каталози и албуми узорака златних нити и метраже уметничке радионице Николе Ивковића, који се чувају у Музеју града Новог Сада.³ У овој радионици (као и у сличним домаћим радионицама) радило је просечно десет–двадесет везиља (златовеза и свиловеза). Набавком добрих европских метража свих врста материјала и ткања, замењен је рад везиља на великој површини. Оне су се сада највише бавиле израдом апликација, које су се касније вешто и

са стиллом уклапале у целину, служећи се и додатним аксесоаром. Као што је познато, били су ангажовани и сликари, који су на картону или платну сликали иконе – које су такође могле послужити као врста апликације. Тек за велике поручиоце (као што је владичански или краљевски двор) могле су настати и веће везене целине, које су изискивале много ручног рада. Из ове радионице, која је имала вишедеценијску и обимну производњу, снабдевали су се бројни храмови на територији читаве Српске православне цркве. Како су две дотадашње православне цркве у Дубровнику биле скромне и мањих димензија, у другој половини 19. века Срби у Дубровнику отпочели су акцију прикупљања потребних докумената и средстава за градњу новог саборног храма у граду. Године 1877. завршена је и од епископа бококоторског и дубровачког Герасима Петрановића и великог броја свештеника освештана стона Црква Свете Благовести. Била је то велика свечаност, уз присуство великог броја гостију и верујућег народа.⁴ Још од средњег века постојао је обичај да се нови храм снабде „свим лепотама”, па је почела набавка разних утвари и, наравно, богослужбеног одејанија.

Црквени одбор са парохом одлучио је 1953. године да од великог броја поклона у уметничким предметима отвори Музеј икона и портрета. То је, према оцени др Светозара Радојчића, једна од најзначајнијих збирки икона на Балкану. Осим икона, ова значајна ризница обилује и другим значајним богослужбеним предметима, као и богатом збирком богослужбеног одејанија. Епископске одежде су припадале Никодиму Милашу, које су његови наследници завештали Цркви Св. Благовештења у Дубровнику.

На изложбеној поставци налазе се елементи богослужбеног одејанија презвитера и епископа. Заједнички елементи су епитрахиљ и надбедреник, док је фелон искључиво презвитерски, а епископски су сакос и омофор – мали и велики. Како је свака литургија нова Христова жртва за род људски, тако је и богослужбена одежда подсећање на Христов пут на Голготу. На неким од експоната са унутрашње стране налази се натпис „Рад Николе Ивковића, Нови Сад”. Будући да читава збирка показује стилско јединство, може се рећи да је већина изложених предмета богослужбеног одејанија настала у истој или у некој од радионица које су на међи претходна два века биле активне у Новом Саду.

Напомене:

¹ К. Новаковић, *Одликe народног веза у Војводини – Златовез*, Рад Музеја Војводине, бр. 46, Нови Сад, 2004, 165.

² Музеј Војводине, Стална поставка, Нови Сад, 1997, 191.

³ Д. Марковић, *Вез по писму – Писмо по везу*, Музеј града Новог Сада, Нови Сад, 2010, 26.

⁴ С. Зорица, *Српска православна црквена општина и парохија у Дубровнику*, Дубровник, 2004, 8, 9.

Свештеничко одејаније – епитрахиљ, фелон, надбедреник

ЕПИТРАХИЉ, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Свилени бродат, златоткана украсна трака, златне ресе.

Епитрахиљ је израђен од бродата на тиркизној основи са златотканим флоралним орнаментом. На вратном делу са задње стране, пришивена је златовезена апликација у виду стилизованог крста. Око врата, на висини од 20 cm од руба епитрахиља хоризонтално и по свим рубовима тече златоткана украсна трака. На доњој ивици епитрахиља пришивене су златне ресе.

ФЕЛОН, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Свилени бродат, златовезена апликација у виду стилизованог крста, златоткана украсна трака.

Фелон је израђен од бродата на тиркизној основи са златотканим флоралним орнаментом. На леђима, у висини рамена пришивена је златовезена апликација у виду стилизованог крста. У висини рамена, око врата, хоризонтално и вертикално тече златоткана украсна трака. На висини од 30 cm од доњег руба фелона, као и на самом крајњем рубу, пришивена је златоткана украсна трака.

НАДБЕДРЕНИК крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Свилени бродат, златовезена апликација у виду стилизованог крста, златоткана украсна трака, златна кићанка.

У централном делу надбедреника, на основи од свиленог бродата на тиркизној основи са златотканим флоралним орнаментом, пришивена је златовезена апликација у виду стилизованог крста. По свим рубовима надбедреника тече златоткана украсна трака. На доњем углу пришивена је златна кићанка.

Епископско одејаније – епитрахиљ, сакос, омофор, надбедреник

ЕПИТРАХИЉ, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Златоткани бродат, златоткана украсна трака, апликације у форми крста у златовезу, шљокице.

САКОС, крај 19, поч. 20. века, радионица Николе Ивковића, Нови Сад. Златоткани бродат, златоткана украсна трака, свилезена иконица Исуса Христа - апликација у златовезу, шљокице. Сакос је израђен од свиленог бродата са жућкасто-драп основом и сребрним орнаментом у виду стилизованих ромбова унутар којих је флорални орнамент. На леђима је златовезени крст облик кракова; на пресеку кракова је медаљон у коме је свилезена иконица Исуса Христа. Око рукава и на рубовима оковратника поруба и страница тече златоткана украсна трака.

ОМОФОР - велики, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Свилени рипс, украсна златоткана трака, апликација у златовезу, шљокице, златне ресе. Омофор је израђен од светло драп свиленог рипса као основе, бордура дужином свих рубова прекривена је златотканом украсном траком. На омофор су аплицирана три мања медаљона са златовезеним крстом на тамно бордо плишу обрубљеном украсном златотканом траком. При дну се налази и четврти – слободан крст са заобљеним крајевима - израђен од сребрне нити, са мањим крстом у медаљону који се налази на месту пресека кракова. Испод крста су три хоризонталне златоткане украсне трачице (у три димензије), а на дну су златне ресе.

НАДБЕДРЕНИК, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Тамно бордо плиш, златоткана украсна трака, свилени бродат, златовезена апликација у виду крста, кићанке. У централном пољу надбедреника налази се мањи квадрат од тамно бордо плиша у чијем се централном делу налази златовезена апликација у форми стилизованог крста. По рубовима мањег квадрата тече танка, док је око већег квадрата на свим рубовима шира златовезена украсна трака. На угловима су кићанке.

Епископско одејаније – епитрахиљ, сакос, мали омофор, надбедреник

ЕПИТРАХИЉ, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица. Златоткани бродат, златоткана украсна трака, апликације у форми крста у златовезу, шљокице.

САКОС, крај 19, почетак 20. века, радионица Николе Ивковића, Нови Сад.

Златоткани бродат, златоткана украсна трака, свилезена иконица Исуса Христа - апликација у златовезу, шљокице. Сакос је израђен од свиленог бродата са жућкасто-драп основом и сребрним орнаментом у виду стилизованих ромбова унутар којих је флорални орнамент. На леђима је златовезени крст облик кракова; на пресеку кракова је медаљон у коме је свилезена иконица Исуса Христа. Око рукава и на рубовима оковратника поруба и страница тече златоткана украсна трака.

ОМОФОР-мали, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица. Свилени рипс, украсна златоткана трака, апликација у златовезу, шљокице, златне ресе. Омофор је израђен од светло драп свиленог рипса као основе, бордура дужином свих рубова прекривена је златотканом украсном траком. На омофор су аплицирана три мања медаљона са златовезеним крстом на тамно бордо плишу. Испод крстова су по три хоризонталне златоткане украсне трачице (у три димензије), а на дну су златне и црвене ресе.

НАДБЕДРЕНИК, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица. Тамно бордо плиш, златоткана украсна трака, свилени бродат, златовезена апликација у виду крста, кићанке. У централном пољу надбедреника налази се мањи квадрат од тамно бордо плиша у чијем се централном делу налази златовезена апликација у форми стилизованог крста. По рубовима мањег квадрата тече танка, док је око већег квадрата на свим рубовима шири златовезена украсна трака. На угловима су кићанке.

Свештеничко одејаније – епитрахиљ, фелон

ЕПИТРАХИЉ, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица. Среброткани бродат, златоткане украсне траке, златовезене апликације у виду крста, метална пуца, текстилне ресе.

Епитрахиљ је израђен од бродата са прљаво-белом основом по којој су разбацани сребрни флорални орнаменти и са правилно распоређеним златотканим крстовима са црвеним рубовима. На обема предњим полама хоризонтално су постављени; најпре ред златоткане украсне траке; затим по три златоткане апликације у форми крста; а затим опет хоризонтални ред златоткане украсне траке; на крају текстилне ресе. Епитрахиљ је у средини спојен са шест комада пуцади. По свим спољним и унутарњим рубовима тече златоткана украсна трака.

ФЕЛОН, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица. Среброткани бродат, златоткане украсне траке, златовезене апликације у виду крста.

Фелон је израђен од бродата са прљаво-белом основом по којој су разбацани сребрни флорални орнаменти и са правилно распоређеним златотканим крстовима са црвеним рубовима. Око врата и по средини хоризонтално и вертикално тече златоткана украсна трака. И по свим спољним рубовима тече златоткана украсна трака. На леђном делу, у висини рамена пришивена је златовезена апликација у виду крста.

Свештеничко одејаније – епитрахиљ, фелон

ЕПИТРАХИЉ, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Златоткани брокат, сребровезена апликација крстића, златоткана украсна трака (у две ширине), златне ресе.

Епитрахиљ је израђен од златотканог броката – флоралног мотива оивиченог црвеном пређом. На обе предње поле од висине врата правилно су распоређене по три сребровезене апликације у форми стилизованог крста. На доњој ивици теку по три уже златоткане украсне траке. Са унутрашње стране епитрахиља рубом тече тања златоткана украсна трака. Спољни рубови епитрахиља оивичени су широм златотканом украсном траком. Доњи руб епитрахиља завршава златним ресама.

ФЕЛОН, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Златоткани брокат, златовезена апликација са иконицом Вазнесење Христово у емајлу, шљокице, златоткана украсна трака.

Фелон је израђен од златотканог броката – флоралног мотива оивиченог црвеном пређом. На леђном делу у висини рамена у центру је пришивена златовезена апликација стилизованог крста. На месту где се секу кракови крста је пришивен медаљон од емајла са иконицом Вазнесења Исуса Христа. Свим рубовима, средином предње стране – хоризонтално и вертикално тече златоткана украсна трака.

Свештеничко одејаније – епитрахиљ, фелон

ЕПИТРАХИЉ, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Свилени брокат, среброткана украсна трака, златоткана украсна трака, апликација у виду једноставног крста.

Епитрахиљ је израђен од свиленог броката чију основу чини жућкаста позадина са сребрним крупним флоралним орнаментом, преко кога је на одређеним местима додата флорална композиција изведена свиленим концем у боји. На обема полама се у правилном размаку налази три пута по један једноставан крст изведен од сребровезене траке. Око врата и по свим рубовима тече златоткана украсна трака. На крајевима обеју пола пришивене су златне ресе.

ФЕЛОН, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Свилени брокат, среброткана украсна трака, златоткана украсна трака, апликација у виду једноставног крста.

Фелон је израђен од свиленог броката чију основу чини жућкаста позадина са сребрним крупним флоралним орнаментом, преко кога је на одређеним местима додата флорална композиција изведена свиленим концем у боји. У висини рамена и око врата хоризонтално и вертикално тече среброткана украсна трака. На леђима у нивоу испод траке пришивена је апликација у виду једноставног крста. На висини 30 см рубног дела тече хоризонтална среброткана трака, док је при самом рубу фелона пришивена тања златоткана трака.

Свештеничко одејаније – епитрахиљ, фелон

ЕПИТРАХИЉ, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Златоткани брукат, златовезене апликације у виду крстића, златоткане украсне траке (у две ширине), златне ресе.

Епитрахиљ је израђен од бруката сребрне основе са утканим крупним златним флоралним орнаментом. Целом дужином обе поле правилно су распоређене по три златовезене апликације у виду крстића. При дну епитрахиља у три реда хоризонтално и на унутарњем рубу пришивена је тања златоткана украсна трака. Спољним рубом иде шира златоткана украсна трака. На доњем крају епитрахиља пришивене су златне ресе и по која од тордиране жице.

ФЕЛОН, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Златоткани брукат, златовезена апликација у виду стилизованог крста са медаљоном у емајлу иконица Светог Саве, златоткане украсне траке.

Фелон је израђен од бруката сребрне основе са утканим крупним златним флоралним орнаментом. На предњој страни, око врата, средином - хоризонтално и вертикално тече златоткана украсна трака. На леђима, у висини рамена, са три стране уоквирена златотканом украсном траком, налази се златовезена апликација у виду стилизованог крста, са иконицом Светог Саве у медаљону – на месту пресека кракова. Свим спољним рубовима тече златоткана украсна трака.

Свештеничко одејаније – епитрахиљ, фелон

ЕПИТРАХИЉ, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Златоткани брукат, златовезене апликације у виду крстића, златоткане украсне траке (у две ширине), златне ресе.

Епитрахиљ је израђен од бруката пурпурне основе са утканим крупним златним флоралним орнаментом. Целом дужином обеју пола правилно су распоређене по три златовезене апликације у виду крстића. При дну епитрахиља у три реда хоризонтално и на унутарњем рубу пришивена је тања златоткана украсна трака. Спољним рубом иде шира златоткана украсна трака. На доњем крају епитрахиља пришивене су златне ресе и по која од тордиране жице.

ФЕЛОН, крај 19, почетак 20. века, домаћа радионица.

Свилени брукат, златовезена апликација у виду стилизованог крста, златоткане украсне траке (у две димензије).

Фелон је израђен од свиленог пурпурног бруката са златотканим флоралним орнаментом. У нивоу рамена и око врата хоризонтално и вертикално тече златоткана украсна трака. На леђима у нивоу изнад те траке пришивена је апликација у виду стилизованог крста. На висини 30 см рубног дела тече хоризонтална златоткана трака, док је при самом рубу фелона пришивена тања златоткана трака.

* Аутор каталожских описа одејанија мр Биљана Цинцар Костић

Антимиси и плаштаница

У збирци Музеја икона, налази се и десет драгоцених антимиса, који на свој начин сведоче о историјским збивањима у Српској православној цркви у Дубровнику и његовом окружењу. Из записа на њима, може се пратити учешће црквених великодостојника у животу цркве, пошто се поклањају цркви приликом њеног освећења, а освећују их надлежни епископи.

Један од боље очуваних дубровачких примерака антимиса, је антимис епископа далматинског Никодима Милаша, освећен у Задру 10. марта 1891. године.

Антимис је правоугаоно платно од лана или свиле у које је ушивена честица светих моштију. У раној хришћанској цркви, док је била гоњена, антимис је замењивао свети престо (часну трпезу), тако да се богослужење могло вршити било на ком другом месту, а најчешће у катакомбама, приватним кућама или на отвореном простору. Антимис и данас стоји на престолу и без њега се не може обавити света литургија. Символично значење упућује на платно у које је било увијено тело Исуса Христа у гробу.

(Проф. др Аника Сковран)

Антимис

Освештао митрополит Стефан Стратимировић, 1803.
Димензије: 67×60 cm
(Збирка Цркве Св. Благовештења у Дубровнику)

Антимис

Освештао епископ Стефан Кнежевић, 1854.
Димензије: 70×60 cm
(Збирка Цркве Св. Благовештења у Дубровнику)

Антимис

Освештао епископ Герасим Петрановић, 1876.
Димензије: 65×55 cm
(Збирка Цркве Св. Благовештења у Дубровнику)

Антимис

Освештао епископ Никодим Милаш, 1891.
Димензије: 66×53 cm
(Збирка Цркве Св. Благовештења у Дубровнику)

Плаштаница

Релефни златовез на свиленом плишу
Димензије: 165×100 cm
Порекло: /Русија/

Поклон Петра Стремоухова, руског конзула
у Дубровнику, 1857. Цркви Св. Михаила на
Бонинову (Из инвентара Цркве Св. Михаила
на Бонинову)

(Збирка Цркве Св. Благовештења у Дубровнику)

Антимис

Освештао епископ Никодим Милаш, 1908.
Димензије: 75×69 cm
(Збирка Цркве Св. Благовештења у Дубровнику)

Антимис

Освештао епископ Николај за болничку капелу
у Дубровнику, 1940.
Димензије: 58×48 cm
(Збирка Цркве Св. Благовештења у Дубровнику)

ЗАВЕТНИ ДАРОВИ

Кармен Гагро

У српској православној цркви у Дубровнику уз познату Богородичину икону сакупљали су се заветни дарови у виду накита и сребрних вотива, на исти начин као и у многим другим познатим дубровачким светилиштима. Прилагање заветних дарова, то јест вотива (*ex-voto*), с приказима људи, животиња и појединих делова људског тела, стари је обичај, познат још од античких времена. Даровани предмети били су израз захвалности одређеном свецу за услышену молбу. Обичај чије се порекло везује за античку руралну средину преузели су хришћани, па се у касном средњем веку срећу вотиви израђени од различитих материјала (воска, гипса, олова, фајанса). Сребрне плочице, а ређе и златне, с приказима делова људског тела, затим мушкараца и жена, бродова, животиња и биљака (винове лозе и маслине), наручиване су и израђиване код златара, а потом као драгоцен прилог дариване цркви, олтару или свецу заштитнику. У Далмацији тај обичај има дугу традицију, а сматра се да нема примерака вотива који су настали пре 15. века. Били су израђивани према нацрту и непосредно искуцавани у сребрној плочици. Популарност и масовна израда вотивних плочица достигла је врхунац у 19. веку, када се на обе јадранске обале израђују плочице разноврсних типова и с разним мотивима, изведене у техници штанцовања. Тај обичај одржао се све до средине 20. века, када је полако почео да ишчезава, с тим што се даривање накита као заветног дара задржало до данас.

Поред десетак мањих сребрних вотива израђених у техници штанцовања, у заветној збирци Српске православне црквене општине у Дубровнику нарочито се истиче складно обликована женска рука израђена од дебљег сребрног лима и украшена гравирањем. Рађена је непосредно у материјалу према златарском нацрту, а обележена је са два жига – мајсторским GV у квадрату и врло јасно отиснутим жигом Дубровачке републике, на којем је глава Светог Влаха с митром и брадом. Познато је да су златарски жиг с главом свог заштитника дубровачки златари употребљавали врло дуго, па и после пада Републике (1808), тако да се он може видети на предметима од сребра локалне израде све до друге половине 19. века. Током векова понешто се мењао само облик жига, то јест сужавао се и издуживао. Мајсторски жиг на вотиву о којем је реч припада дубровачком златару Јову Вуковићу (Giovanni Vukovich), донатору и угледном и активном члану Српске православне црквене општине. Он је потицао из

угледне златарске породице, која је за српску православну цркву у Дубровнику израдила бројне предмете литургијске намене.

По старом обичају, драгоцен лични златни накит закуцаван је на свету слику, која је на тај начин оштећивана више од једног века. На основу инвентара и пописа имена приложника Благовештенске цркве од 1827. до 1856. године може се закључити да се накит увек даривао Богородичиној икони.

Обрадом предмета установљено је да, осим једног прстена, нема примерака који потичу из времена пре 19. века, то јест закључено је да се настајање збирке заветног накита поклапа са напорима православаца у Дубровнику за изградњу цркава. Прва група заветног накита прикупљена је 1837. за градњу цркве на Бонинову, а друга, већа група предмета, повезана је са изградњом Благовештенске цркве у Граду, о чему сведоче тадашњи инвентари са пописима имена приложника и описима предмета које су даривали (1827–1856).

Највећи део збирке представља женски и мушки грађански накит из средине 19. века, увезен из Венеције, Трста и Беча. О томе сведоче златарски жигови на предметима који су уобичајеним трговачким путевима стизали у Дубровник. Овај накит био је у складу са модним трендовима тадашњег царства, за којима удаљена дубровачка средина нимало није заостајала. Различити типови наушница, брошева и ланца приказују разноврсност тадашњег накита. Сакупљен на једном месту, он не говори само о дубровачкој средини богатијег слоја трговаца и њиховој модној осветљености, већ и о њиховој великодушности када је у питању подизање цркава за чију су се градњу бескрајно дуго залагали и жртвовали.

Заветну збирку накита Српске православне црквене општине чине три потпуно различите групе: грађански – женски и посебно мушки накит израђен у италијанским и аустријским радионицама, затим народни златни накит дубровачког краја који су израђивали дубровачки златари, као и традиционални накит од филигранског сребра домаће израде, који је припадао српској грађанској ношњи 19. века.

Различити примерци збирке пружају увид у богату типологију грађанског накита карактеристичног за венецијанске и бечке радионице из средине и друге половине 19. века. Луксузни емајлирани примерци наушница и брошева, мушки накит – дебели ланци за сат, дугмад за манжетне и игле за кравате, били су статусни симболи богатих грађана. Обележавају их стилски

елементи који припадају бидермајеру и историцизму, са понешто утицаја ампира који је присутан у накиту дубровачких златара, као што су примерци прстења с гемама и модели прстења са мотивом змије, такозвани *змијари*.

Први стил који даје печат почетку 19. века јесте ампир, који се у време Наполеоновог царства с његовом војском раширио по Европи. Брзо је прихваћен у разним срединама, између осталог и у Дубровнику, где је нешто слободније интерпретиран. Он обједињује интересовање за антику, моду класицизма и бројне иновације настале управо у том времену.

Буржоазија је по узору на аристократију поручивала накит рачкошних облика, али се задовољавала скромнијим материјалима и израдом. Богаћењем средњег трговачког слоја потражња за накитом нагло се повећавала, а јефтинији материјали били су прихватљиви за већину. Повећану потражњу узроковала су и техничка открића, која су омогућила производњу наизглед скупог накита по знатно нижој цени. Многи штанцовани и машински израђени примерци заменили су накит израђен стрпљивим радом и вештином мајстора-златара. Употреба вишебојног злата такође је карактеристична за тај период, као и замене за драго камење – кристал, гранат или хризолит, који су по боји били слични племенитом камењу. Полудраго камење је постајало све популарније, а предњачили су аметисти, аквамарини, топази и тиркизи.

Нови технички поступци у производњи, јефтинији материјали и масовна израда предмета обележја су бидермајера, стила који је као нека врста грађанског и малограђанског деривата класицизма владао средњом Европом од почетка тридесетих година 19. века. За бидермајер је карактеристичан накит са симболичким и сентименталним обележјима, као што су мотиви срца, крста, сидра, полумесеца, потковице и детелине. Бидермајер као стил који је лако прихваћен у народу за нас је посебно занимљив, с обзиром на то да је Дубровник 1815. ушао у састав Аустријске, а потом Аустро-Угарске монархије, када се и производња бечких радионица систематски усмеравала према тржишту јадранске обале.

Неки типови накита у Дубровнику и Далмацији били су веома распрострањени и прилагођени локалном укусу. Иако су због тога сматрани радовима домаћих златара, они носе жигове бечких радионица.

Упоредо са поменутом масовном производњом бечких радионица, која је требало да задовољи потребе новог грађанског слоја, одвијала се и традиционална златарска продукција домаћих мајстора, која је највећим делом била усмерена на потребе све богатије сеоске средине у дубровачком крају. Златари настављају да негују стилове који су изашли из моде у градским срединама и

тако сачуване прилагођавају их новим купцима. Тако се догодило да на релативно малом простору некадашње Дубровачке републике готово свако село има свој тип накита. Народни женски накит дубровачког краја израђиван је искључиво од злата, углавном у техници филиграна и гранулације, док је мушки накит био израђиван од сребра. Од средине 19. века дубровачке златарске радионице израђивале су искључиво народни накит за потребе околине Дубровника, а израђују се различити типови народног накита и за залеђе и друга удаљенија места на острвима и обали, о чему сведоче дубровачки жигови. Овакав начин израде накита одржао се све до прве половине 20. века, односно докле год је живела традиционална ношња и потреба за одговарајућим типичним украсима.

Примерци народног златарства с различитим локалним типовима накита, наушница, прстења, ланаца и брошева у заветној збирци Српске православне црквене општине говоре о побожности домаћег становништва православне вере, које је припадало дубровачком селу. То становништво је у потпуности било уклопљено у средину у којој је живело и ни по чему се од ње није издвајало, већ напротив, прихватало је народни накит одређене микросредине као сопствено обележје.

Трећа, мања група обухвата филигрански сребрни накит који се по стилу и укусу везује за српску грађанску ношњу. То су реликвијарни крстови од резбареног тисовог дрвета који су израђивани на Светој Гори, а касније у Дубровнику и широј околини уметали у сребрне и позлаћене филигранске оквире са стакленим прозорчићима. Дубровачки примерци обично су се носили као привесци на једноструким коралним нискама. У инвентару се такође помиње и неколико комплекта сребрних филигранских и текстилних пафти украшених везом и ситним бисерима, као и веће и мање игле за женска оглавља, марамнице и мараме израђене од сребрног филиграна.

Из *Историје и протокола цркве св. Михаила на Бонинову из 1839. и пописа приложника* види се како су се, поред пафти, минђуша, чирака и путира, за поједине типове накита или предмета употребљавали локални дубровачки изрази, као што су: колана, коланица, орећини, кордуни, роба, каланка, фудра, бурали, полтроне, пјати, ромјенче, конат, што говори о чврстој припадности српске православне заједнице домаћој средини.

Збирка заветног накита и сребрних вотива пре свега представља израз побожности и локалне традиције. Она уједно пружа слику о времену, укусу и имовинском стању мале али значајне, економски независне српске грађанске заједнице с почетка и из средине 19. века.

Литература:

Fisković C., *Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća*, Starohrvatska prosvjeta, Zagreb, 1949.

Lentić I., *Zlatno doba Dubrovnika XV i XVI stoljeća*, katalog izložbe, Muzejski prostor, Zagreb, 1987.

Gagro K., *Nakit u Dubrovniku od XV do XIX stoljeća*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1987.

Gagro K., *Barok u Hrvatskoj*, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 1993.

Ori e Tesori d'Europa, Atti di convegno, Udine, 1992.

Vitelleschi L., *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom Okrugu*, Dubrovnik, Matica Hrvatska/Državni arhiv u Dubrovniku, Dubrovnik, 2002.

Прстен

Материјал: злато, топаз, горски кристал
Димензије: 2,8×2,3 cm
Техника: штанцовање, ковање, фасовање
Тежина: 7 g
Порекло: Дубровник
Време: крај 18. века
Стилска обележја: барок
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 160

Глава прстена повишена, у облику цвета који чини венац од четрнаест прозирних каменова од горског кристала. По средини овалан топаз у затвореном кућишту. Раме рашљасто, трокрако. Обруч полукружан, једноставан, неукрашен.

Прстен

Материјал: злато, корал
Димензије: 2,3×2,2 cm
Техника: ковање, штанцовање
Тежина: 3,7 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 61

Веренички прстен широких, богато украшених рамена у облику палмете, изведених штанцовањем. По средини резбарено корално срце у једноставном затвореном фасунгу. На обручу штанцовани украси у облику лиљана.

Прстен

Материјал: злато, карнеол (гема)
Димензије: 2,2×1,9 cm
Техника: ковање, фасовање
Тежина: 3 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: класицизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 59

У једноставном глатком фасунгу већа гема од карнеола израђена у intaglio техници (резбарење), с приказом античког лика у профилу, оријентисаног на лево. Раме и обруч глатки, неукрашени. Типичан примерак прстења из средине 19. века, популарног у Дубровнику.

Прстен

Материјал: злато
Димензије: 2,3×2,3 cm
Техника: ковање, штанцовање
Тежина: 3,4 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 60

Мали веренички прстен. На тањем обручу, са спољашње стране бобичасто украшеном, мало пламено срце изведено штанцовањем. Припада народној ношњи дубровачког краја.

* Аутор каталожних описа заветних дарова Кармен Гагро

Прстен

Материјал: злато, емајл

Димензије: 2,3×2 cm

Техника: штанцовање, ковање, емајлирање

Тежина: 2 g

Порекло: увоз, Аустро-Угарска

Време: друга половина 19. века

Стилска обележја: историцизам

Аутор: аустријска или италијанска радионица

Инв. бр. 54

Глава прстена повишена, изведена на пробој. Раме трокрако рашчлањено, украшено са по три емајлирана поља која по средини придржавају мањи затворени фасунг за дијамант. Обруч полукружан, једноставан, неукрашен.

Прстен

Материјал: злато, јаспис (гема)

Димензије: 2,1×1,8 cm

Техника: ковање, фасовање

Тежина: 2,9 g

Порекло: Аустрија или Италија

Време: друга половина 19. века

Стилска обележја: историцизам

Аутор: аустријска или италијанска радионица

Инв. бр. 57

Већа четвртаста зелена гема са угравираним стилизованим симболима. Закошених углова, у танком профилисаном фасунгу. Раме изразито проширено, украшено.

Прстен

Материјал: злато, дијамант

Димензије: 2,5×2,1 cm

Техника: штанцовање, ковање

Тежина: 2,1 g

Порекло: увоз, Аустро-Угарска

Време: друга половина 19. века

Стилска обележја: историцизам

Аутор: аустријска или италијанска радионица

Инв. бр. 55

Глава прстена повишена, са истакнутим латичастим фасунгом и већим овалним дијамантом постављеним водоравно. Раме проширено, украшено танким подужним линијама изведеним штанцовањем. Обруч полукружан, једноставан, неукрашен.

Прстен „змијар”

Материјал: злато, сребро, дијаманти

Димензије: 2,5×2,2 cm

Техника: ковање, гравирање, фасовање

Тежина: 8,2 g

Порекло: Дубровник

Време: средина 19. века

Стилска обележја: бидермајер

Аутор: дубровачки мајстор

Инв. бр. 70

У облику змије, са украшеним репом и већом змијском главом са сребрним фасунгом и дијамантом у средини. Изведен од масивне, коване златне жице у облику чврстог навоја. Овај тип прстена био је јако популаран у народном и грађанском накиту у Дубровнику. Израђивао се у више варијанти, са два или више навоја. Дар Маре Опуйћ, 1856.

Огрица, ланац

Материјал: злато
Димензије: 115,5 cm
Техника: штанцовање
Тежина: 12,5 g
Порекло: Беч или Венеција
Време: почетак 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 100

У облику дужег ланца од низа изразито великих алки изведених од танког златног лима. Двоструке и пресавијене; богато украшене штанцованим орнаментима с обе стране. На једном крају округла контраалка за затварач. Највероватније му припада затварач у облику амфоре, под инв. бр. 37.

Огрица, ланац

Материјал: злато
Димензије: 43,5 cm
Техника: штанцовање
Тежина: 16 g
Порекло: увоз, Беч или Венеција
Време: почетак 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: бечка или венецијанска радионица
Инв. бр. 101

Дебљи ланац кружног профила, изведен од танког златног лима од густо плетених двоструких алки с једнаким, двоструко штанцованим мотивом. Постављене у супротном смеру, чине округли профил с једнаким украсом на четири стране.

Огрица

Материјал: злато

Димензије: 40,5 cm

Техника: штанцовање

Тежина: 15 g

Порекло: увоз, Беч

Време: прва половина 19. века

Стилска обележја: бидермајер

Аутор: бечка радионица

Жиг, ознаке: нема

Инв. бр. 99

Састављена од низа већих и мањих штанцованих елемената и средишњим, највећим украсом с три привеска. Украсни елементи раскошни, извијени, од танког златног лима, изведени на пробој, матирани; повезани ситним карикама. По средини доминира мотив меандра, полиран и гладак.

Огрица, ланац

Материјал: злато, емајл

Димензије: 48×1 cm; 6×4 cm

Техника: штанцовање, емајлирање

Тежина: 25,8 g

Порекло: увоз, Аустрија или Италија

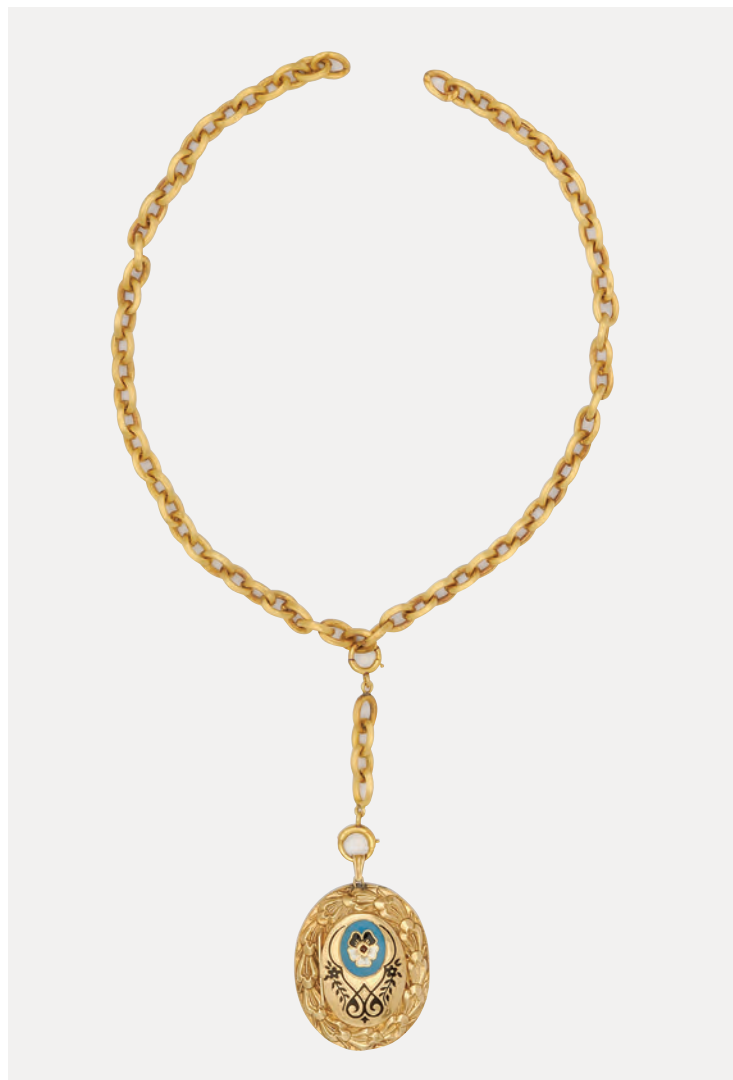
Време: средина 19. века

Стилска обележја: бидермајер, историцизам

Аутор: бечка или венецијанска радионица

Инв. бр. 102

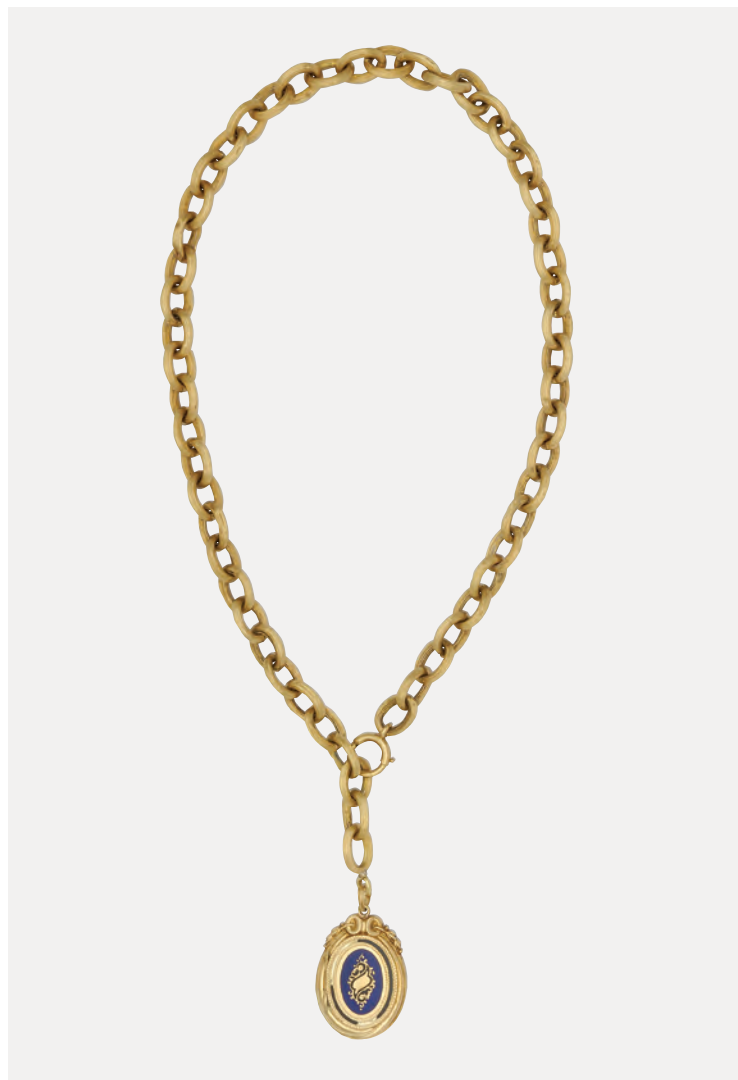
Ланац за сат, од већих, шупљих и канелираних карика. На њему овалан преклопни медаљон од штанцованог златног лима, са украсима од емајла на поклопцу. У горњем делу медаљона овално светлоплаво поље с мотивом цвета дан и ноћ. Испод орнамент у виду обрнутог срца и две гранчице, изведен од црног емајла. Обод медаљона у виду шире рељефне бордуре.

Огрица, ланац

Материјал: злато, емајл
Димензије: 49×1,5 cm; 4×2,5 cm
Техника: штанцовање, емајлирање
Тежина: 23,3 g
Порекло: увоз, Аустрија или Италија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: бечка или венецијанска радионица
Инв. бр. 103

Ланац са емајлираним медаљоном. Од изразито великих, шупљих и канелираних карика. На њему преклопни медаљон од штанцованог златног лима, с тамноплавим украсима од емајла на поклопцу.

Огрица – ланац „лустрин”

Материјал: злато
Димензије: 128 cm
Техника: ковање
Тежина: 34,6 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 108

Изразито дугачак златни ланац од кованих глатких, пљоснатих алкица спојених једна на супрот другој, тако да чине кружни профил. Алкице се пресијавају на покрет и стварају бљештави ефекат. Под називом лустрин од давнина је познат у дубровачком крају, а порекло му сеже до 16. века. Затварач у виду полигонално обликоване цевчице, сјајан, полиран.

Ланац с медаљоном

Материјал: злато, дијамант

Димензије: 120 cm

Техника: штанцовање, ковање, фасовање

Тежина: 45,8 g

Порекло: увоз, Беч

Време: крај 19. века

Стилска обележја: историцизам, сецесија

Аутор: бечка радионица

Жиг, ознаке: жигови за извоз, Беч

Инв. бр. 179

Дебљи ланац од двоструко савијене златне жице у облику осмице, с привеском у облику већег овалног преклопног медаљона.

На предњој страни медаљона по средини аплициран латичасти повишени фасунг за већи дијамант. У унутрашњости два овална лежишта за фотографије са стаклима. Алка за вешање широка, троугаона и профилисана.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 9,3×3,7 cm
Техника: ковање, искуцавање, штанцовање
Тежина: 3,1 g
Порекло: Дубровник
Време: почетак 19. века
Стилска обележја: класицизам, бидермајер
Аутор: дубровачки мајстор Нико Уцовић
Жиг, ознаке: мајсторски N U у квадрату
Инв. бр. 143

Заветна плочица са искуцаним мотивом жене у молитви, с бројаницом у рукама.

Тања, правоугаона, вертикално постављена, закошених углова; с већим четвртастим отвором за качење по средини горњег дела. У горњем десном углу мајсторски жиг.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 11,2×5,7 cm
Техника: ковање, искуцавање
Тежина: 13,2 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 136

Заветна плочица са искуцаним мотивом ноге, оријентисане на десно. Правоугаоног облика, одрезаних горњих углова, с већим кружним отвором на средини горњег дела. С доње стране таласасто обликована, у десном углу жиг.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 11,2×5,7 cm
Техника: ковање, искуцавање
Тежина: 13,2 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 137

Заветна плочица са искуцаним мотивом ноге, оријентисане на лево. Већа, правоугаона плочица одрезаних горњих углова, с већим отвором у средини горњег дела. С доње стране таласасто обликована.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 8,3×4,5 cm
Техника: ковање, искуцавање, штанцовање
Тежина: 6,9 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор Антун Линардовић
Жиг, ознаке: мајсторски А L у расцепљеном овалу
Инв. бр. 138

Заветна плочица са искуцаним мотивом ноге, оријентисане на десно. Правоугаона, одрезаних заобљених углова и с већим отвором за качење на средини горњег дела.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 8,3×3,5 cm
Техника: ковање, искуцавање, штанцовање
Тежина: 3 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 139

Заветна плочица са искуцаним мотивом руке савијене у лакту, оријентисане на лево. Тања, правоугаона, одрезаних углова и с правоугаоним пробојем за вешање по средини горњег дела.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 8,3×3,5 cm
Техника: ковање, искуцавање, штанцовање
Тежина: 3 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 140

Заветна плочица са искуцаним мотивом руке савијене у лакту, оријентисане на лево. Тања, правоугаона, одрезаних углова и с правоугаоним пробојем за вешање по средини горњег дела.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 3,7×7,2 cm
Техника: ковање, искуцавање
Тежина: 3,3 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 141

Четвороугаона заветна плочица, од танког сребрног лима; неправилних закошених страна. У високом рељефу искуцан мотив очију.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 3,6×7,4 cm
Техника: ковање, искуцавање
Тежина: 4 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Жиг, ознаке: нема
Инв. бр. 142

Заветна плочица са искуцаним мотивом очију. У облику положеног правоугаоника, профилисаних ивица, с већим четвртастим отвором за вешање по средини горњег дела.

Заветна плочица

Материјал: сребро
Димензије: 10×4 cm
Техника: ковање, искуцавање, гравирање
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор Јово Вуковић
Жиг, ознаке: дубровачки с главом Светог Влаха и мајсторски G V у квадрату
Инв. бр. 183

Заветна плочица у облику женске испружене руке, изрезана од сребрног лима. Прсти и нокти руке, као и сенчење у горњем делу изведени гравирањем. У горњем делу по средини овална алка за вешање, а са стране лепо отиснут жиг Дубровачке републике с главом Светог Влаха и мајсторски G V у квадрату. Златар Јово Вуковић (Giovanni Vukovich) живео је и радио у Дубровнику од 1813. до 1881. године.

Наушнице

Материјал: злато, бисери
Димензије: 4,5×1,5 cm
Техника: ковање, гравирање, штанцовање
Тежина: 6,6 g
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: ампир, бидермајер
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 1

Троделне, висице. Горњи део округло, са бисером у средини; окружен венчићем од ситних бисера. Испод међучлан у облику два преклопљена листића храста, а између њих бадемасти привезак. У унутрашњости испуњен са четири крупнија бисера повезана танком златном жицом. Око спољашње ивице фасунга венчић од ситних бисера.

Наушнице

Материјал: злато, емајл, алмандини
Димензије: 6×1,9 cm
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 10,4 g
Порекло: увоз Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 35

Изразито издужене, троделне. Горњи део у облику цвета с три латице – звончића, украшен плавим и белим емајлом. Привезак издужен, крушколик, изведен по мотиву лозице, налик осмици. У горњем делу завршава се стилизованом змијском главицом, с једним овалним црвеним каменом. По средини лиснати декоративни елементи од штанцованог златног лима, изведени на пробој, украшени плавим и белим емајлом. У доњем делу налази се четвртаст црвени камен, алмандин, у једноставном фасунгу. С доње стране издужен шиљасти привезак, плаво емајлиран.

Наушнице

Материјал: злато, емајл
Димензије: 7,7×2 cm
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 7,9 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 36

Изразито издужене, троделне. Горњи део у облику тролита и на пробој, по ивицама емајлиран. Привезак у виду издуженог трапеца, шупаљ, од штанцованог златног лима, украшен емајлираним тракама плаве и беле боје. У доњем делу, по средини, већи шупљи привезак од злата у облику кићанке.

Наушнице

Материјал: злато, емајл
Димензије: 7,3×2,7 cm
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 7,8 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 39

Изразито издужене, дводелне, извијене, богато украшене разнобојним емајлом. Горњи део у облику чауре, на пробој, по ивицама емајлиран. Привезак издужен, образован од неправилно извијане златне жице с тамно-плавим и тиркизним листићима од емајла. С доње стране привезак у облику већег зеленог емајлираног обруча.

Наушнице

Материјал: злато, емајл
Димензије: 7,2×1,7 cm
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 5,4 g
Порекло: увоз, Француска
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: француска радионица
Инв. бр. 41

Троделне, с привесцима. Изразито дугачке, с два различита горња дела; на једној наушници је осмоугаон, издужен, с геометријским мотивима, а на другој срцолик, с мотивом цвета дан и ноћ од плавог емајла. На два танка ланчића привезак у облику капљице, с гравираним цветним гранчицама и ширим глатким обрубом. У доњем делу по једна трака од емајла с натписом АМП; на једној наушници изведен тамноплавим, а на другој светлоплавим емајлом. С доње стране по три привеска у облику заставица с траговима емајла.

Наушнице

Материјал: злато, емајл, бисери
Димензије: 8,7×2 cm
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 15 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 42

Изразито издужене, дводелне, богато украшене црним и белим емајлом. Горњи део мањи, штитастог облика, с витичастим оквиром. Привезак издужен, у основи правоугаоник с изразито разуђеним ивицама у доњој половини. Главнина површине привеска покривена дебелим црним емајлом с гравираним ромбоидним мотивом по средини. У унутрашњем пољу украси са четири мања усађена бисера, а на крајевима с белим емајлним цветићима.

Наушнице

Материјал: злато
Димензије: 8,6×1,2 cm
Техника: штанцовање, ковање
Тежина: 5 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 43

С издуженим, лаким, шупљим привеском од танког штанцованог златног лима. Горњи део мањи, крушколик, са ситним округлим црвеним каменом. Доњи у облику сузе украшене лиснатим мотивима. На крајевима мали привесци у облику шупље куглице.

Наушнице

Материјал: злато, тиркизи
Димензије: 8×2,1 cm
Техника: штанцовање, ковање
Тежина: 15 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Жиг, ознаке: за Венецију, прва половина 19. века
Инв. бр. 45

Изразито дугачке, дводелне, богато украшене аплицираним штанцованим мотивима. Горњи део мањи, разуђен, с цветним мотивом и мањим тиркизом по средини. Привезак издужен, у основи правоугаон, с изразито разуђеним ивицама у доњој половини. Цела површина покривена апликацијама у облику цветних граница израђеним од танког штанцованог златног лима. По средини један тиркизни камен у једноставном фасунгу. Доњи део наушнице у виду витичасто разведене лозице, такође са ситним тиркизом.

Наушнице

Материјал: злато
Димензије: 8×2,5 cm
Техника: штанцовање, ковање
Тежина: 6,8 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 46

Од штанцованог златног лима, с глатким и матираним апликацијама такође изведеним штанцовањем. Горњи део мањи, срцолик, с аплицираним цветним мотивима. Привезак издужен, крушколик. На глаткој полираној површини приказ ловца од штанцованог танког златног лима у другој боји злата. Спољашња доња ивица украшена лозицом.

Наушнице

Материјал: злато
Димензије: 7×1,8 cm
Техника: штанцовање, ковање
Тежина: 5,7 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Жиг, ознаке: жигови за Венецију, средина 19. века
Инв. бр. 48

Висеће, дводелне, од штанцованог златног лима с полираним и мат украсним апликацијама, такође штанцованим. Горњи део мањи, крушколик, с мотивом две преклопљене шаке од штанцованог златног лима. Доњи део издужен, у облику капљице. На глаткој полираној површини представа романтичног женског лика с цветним грмом, израђена од штанцованог танког златног лима у другој боји злата. Уз доњу ивицу наглашен издужен овални украс, такође штанцован.

Наушнице

Материјал: злато, бисери
Димензије: 5×2,5 cm
Техника: ковање, штанцовање, филигран
Тежина: 11,5 g
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: далматински или дубровачки мајстор
Инв. бр. 2

Раскошне дводелне наушнице с привесцима. Горњи део лезаст, од танке филигранске жице која образује богату лозицу; на пробој. Местимично украшене ситним бисерима везаним танком златном жицом, а на крајевима привесци у облику гроздића од ситних бисера. Игла изразито дугачка, од дебље златне жице.

Доњи део у облику фењерчића или лустера, од филигранске жице и на пробој. По средини и на ивицама ситни привесци од бисера у облику гроздића. Припададе су сплитској народној ношњи.

Наушнице

Материјал: злато
Димензије: 5×1,5 cm
Техника: штанцовање, ковање, гравирање
Тежина: 5,9 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 8

Дводелне наушнице са издуженим привеском у облику листића. Горњи део у облику фасетиране полукуглице с гравираним и назубљеним обрубом. Доњи део продужен, с два већа издужена листића украшена гравирањем. По средини, на дебљој златној жици, већа шупља фасетирана куглица. Припададе су народној ношњи Дубровачког приморја.

Наушнице

Материјал: злато, корал
Димензије: 4,3×0,6 cm
Техника: ковање, фасетирање
Тежина: 6,5 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: ампир, бидермајер
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 9

Коралне, дводелне, са издуженим коралним привеском. Горњи део овалан; у затвореном и назубљеном фасунгу корал с гравираним, косим, укрштеним линијама. У доњем делу корални привесци у облику капљице са стубастим златним капицама и већом округлом алком за вешање. На дну шира златна заковица у облику цветића.

Наушнице

Материјал: злато, црвени каменови, емајл
Димензије: 3,6×2 cm
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 6,6 g
Порекло: увоз, Италија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: италијанска радионица
Инв. бр. 27

Веће, крушколике, од штанцованог златног лима, украшене прозирним зеленим емајлом и црвеним, глатким, полираним каменом. У горњем и доњем делу црвени полиран камен у једноставном глатком фасунгу. По средини три преплетене витице украшене зеленим емајлом, местимично мање или више оштећеним.

Наушнице

Материјал: злато, црвени каменови
Димензије: 4,5×2,7 cm
Техника: штанцовање, ковање, гравирање
Тежина: 7,2 g
Порекло: увоз, Аустро-Угарска
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: италијанска или аустријска радионица
Инв. бр. 28

Веће крушколике наушнице од штанцованог златног лима и на пробој. У облику осмице коју обликују витице, у горњем делу с двоструким преплетом који се завршава змијским главицама. По средини доњег, ширег дела, већи гравирани елемент у виду листа, са црвеним каменом у средини. С доње стране привезак у облику шупље куглице.

Наушнице

Материјал: злато, црвени камен, емајл
Димензије: 3,4×2,2 cm
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 6,2 g
Порекло: увоз, Италија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: италијанска или аустријска радионица
Инв. бр. 30

Веће, крушколике, од штанцованог златног лима, украшене прозирним црвеним овалним каменом у горњем делу. У облику осмице, коју чини двоструко преплетена лозица. По средини доњег, ширег дела, већи лиснати мотиви украшени тамноплавим прозирним емајлом, местимично оштећеним. С доње стране шупљи привезак у виду куглице.

Наушнице

Материјал: злато, емајл, црвени камен
Димензије: 3,7×2,2 cm
Техника: штанцовање, ковање, гравирање
Тежина: 6,7 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: средина 19. века
Стилске ознаке: бидермајер, историцизам
Аутор: бечка или венецијанска радионица
Инв. бр. 33

Веће, овалне, од штанцованог златног лима. Спољашња ивица у горњем десном делу преломљена у благ лук. По средини већи лиснати мотив, изведен на пробој. У доњем делу по један четвртаст црвени камен, у једноставном фасунгу.

Наушнице „жичице”

Материјал: злато
Димензије: 2,3 cm, пречник
Техника: штанцовање, ковање, гравирање
Тежина: 2,9 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Жиг, ознаке: мајсторски А У, нечитак
Инв. бр. 165

У облику веће карике, с куглицом на месту за затварање. Површина на спољашњем делу украшена гравираним орнаментом у виду косих крстића и водоравних цртица. Припадале су народној ношњи Дубровачког приморја.

Наушнице „морете”

Материјал: злато
Димензије: 3,4×2,2×1 cm
Техника: штанцовање, ковање, фасовање
Тежина: 3,4 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор Михо Уцовић
Жиг, ознаке: аустроугарски за Дубровник и мајсторски М U у квадрату
Инв. бр. 168

Овалне, с вертикално постављеним црним стакленим камејама с приказом дечјег попрсја. С горње стране шупља полулоптица за затварач. Носиле су их углавном старије жене и удовице у дубровачком крају, највише у Жупи дубровачкој и Дубровачком приморју.

Наушнице „морете”

Материјал: злато
Димензије: 3,4×2,2×1 cm
Техника: штанцовање, ковање, фасовање
Тежина: 3,4 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор Михо Уцовић
Жиг, ознаке: аустроугарски за Дубровник и мајсторски М U у квадрату
Инв. бр. 169

Овалне, с вертикално постављеним црним стакленим камејама с приказом дечјег попрсја. С горње стране шупља полулоптица за затварач. Носиле су их углавном старије жене и удовице у дубровачком крају, највише у Жупи дубровачкој и Дубровачком приморју.

Наушнице

Материјал: злато, микромозаик
Димензије: 3×1,8 cm
Техника: штанцовање, ковање, фасовање
Тежина: 7,3 g
Порекло: увоз Италија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: италијанска радионица
Инв. бр. 167

Овалне, у једноставном повишеном фасунгу, с црним гемама од стаклене пасте. На средини представљен седећи псић; на једној наушници оријентисан на лево, а на другој на десно. Изведен у техници микромозаика од обојених ситних комадића стаклене пасте. Највероватније израђене у некој од познатих римских радионица из прве половине или средине 19. века.

Привезак – срце

Материјал: злато
Димензије: 3×2,2 cm
Техника: ковање, филигран
Тежина: 2,4 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 117

Златни привезак у облику шупљег двостраног срца. Гладак, избочен у доњем делу, с једне стране дубље косо изрезан, а по ивицама спојен вишеструко преплетеном дебљом жицом од филиграна у виду гајтана. У горњем делу шира украсна филигранска алка за вешање. Представља мало скромнији примерак врло омиљеног типа народног накита у дубровачком крају.

Затварач за ланац

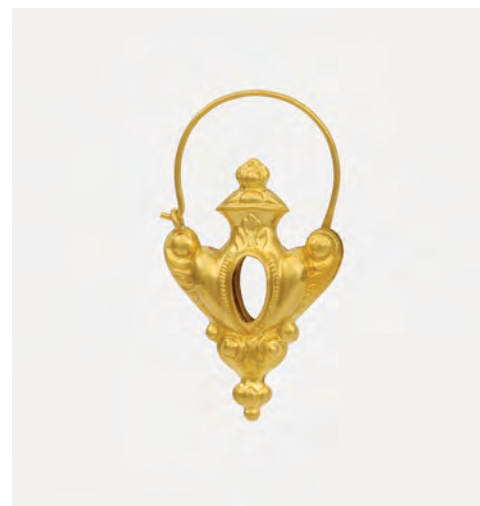
Материјал: злато, емајл
Димензије: 8,2×2,6 cm
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 5,1 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: ампир, бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 37

Украсни затварач за дебеле штанцоване ланце. Доњи део у облику издужене амфоре у пуној пластици, с дужим извијеним ручкама. С обе стране украшен плавим, белим, црним и зеленим емајлом. Горњи део у облику једноставног лука од дебље златне жице, с преклопом на шарнир и затварачем у облику куглице.

Затварач за ланац

Материјал: злато
Димензије: 3,6×2 cm
Техника: штанцовање, ковање
Тежина: 1,5 g
Порекло: увоз, Италија
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: ампир, бидермајер
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 38

Затварач за ланац у облику вазе с поклопцем. Горњи део од дебље златне жице. Доњи део двостран, шупаљ, од штанцованог златног лима са овалним пробојем по средини. Вероватно припада ланцу под инв. бр. 100.

Наруквица

Материјал: злато, плетена коса
Димензије: 19×1,8 cm
Техника: ковање, гравирање
Тежина: 9,3 g
Порекло: увоз, Беч
Време: прва половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: бечка радионица
Инв. бр. 98

У облику шире траке, изведене од неколико слојева плетеница од густо плетене тамно-смеђе косе. На крајевима по један златни фасунг, а по средини украсна четвртаста копча у облику кутијице, украшена гравираним орнаментима. Са унутрашње стране писаним великим словима гравирани иницијали SC.

Наруквица

Материјал: злато, дијаманти
Димензије: 7×6 cm
Техника: штанцовање, фасовање
Тежина: 9,7 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: крај 19. века
Стилска обележја: историцизам
Аутор: бечка радионица
Жиг, ознаке: извозни за Беч
Инв. бр. 173

Од ружичастог злата; дводелна, спојена шарниром и на преклоп. У облику тространог шупљег обруча са шупљим куглицама на завршцима. На предњој страни обручи се преклапају, а по средини спајају аплицираним, косо положеним украсима са три дијаманта у латичастом отвореном фасунгу. На једној страни сигурносни ланчић.

Наушнице „шљивице”

Материјал: злато
Димензије: 4,5×1 cm
Техника: штанцовање, ковање, гравирање
Тежина: 4,4 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 166

Овалне, издужене, с привеском. Предња страна испупчена, с ромбоидним фасетираним украсима. Ивица танка, таласасто обликована. На шпицастом завршетку алкице о које је окачен шупаљ привезак у облику полулопте. Припадале су народној ношњи Дубровачког приморја; познате под називом „шљивице”.

Наушнице с брошем – привеском

Материјал: злато, емајл
Димензије: 5×2,4×3 cm
Техника: штанцовање, емајлирање
Тежина: 15 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: друга половина 19. века
Стилска обележја: историцизам
Аутор: бечка радионица
Инв. бр. 176

Дводелне наушнице с већим привеском и брош-привезак, с украсима у виду осликаних венчића од плавог споменка. Састоје се од двоструких, а на брошу троструких помичних овалних и изрезаних медаљона који се пропорционално смањују.

Привезак – крст

Материјал: злато
Димензије: 4,3×2,6 cm
Техника: ковање, филигран
Тежина: 2,1 g
Порекло: Дубровник
Време: друга половина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: дубровачки мајстор
Инв. бр. 118

Златни привезак у облику крста, шупаљ, двостран, израђен од танког златног лима. Кракови крста у виду троугла са конкавно обликованом доњом страницом и шпицастим угловима. Средишњи део крста и кракови с лица богато украшени аплицираним филигранским преплетом с орнаментима типичним за златарство дубровачког краја.

Игла за кравату

Материјал: злато, микромозаик
Димензије: 8×2,5×2 cm
Техника: штанцовање, ковање, инкрустација
Тежина: 2,7 g
Порекло: увоз Италија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер, историцизам
Аутор: италијанска радионица
Инв. бр. 171

Овална већа глава; црна стаклена подлога у једноставном повишеном фасунгу. По средини украс у облику цветног букета с већом ружичастом ружом и мањим плавим и белним стилизованим цветићима и листићима, изведен уметањем обојених елемената од стаклене пасте.

Игла за кравату

Материјал: злато
Димензије: 7,5×1,5 cm
Техника: ковање, филигран, гранулација
Тежина: 3 g
Порекло: Дубровник
Време: средина 19. века
Стилска обележја: бидермајер
Аутор: далматински или дубровачки мајстор
Инв. бр. 172

Глава игле нешто већа, округла. Ивица изведена од тање и дебље тордиране златне жице, с низом златних куглица по ободу. Унутрашњост испуњена стилизованим мањим и већим цветом од филиграна.

Игла за кравату

Материјал: злато, дијаманти, рубини, сафири
Димензије: 8×2,5×2 cm
Техника: штанцовање, ковање
Тежина: 2,8 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: крај 19. века
Стилска обележја: историцизам
Аутор: бечка радионица
Жиг, ознаке : мајсторски А L у овалу
Инв. бр. 170

Глава у облику стилизованог слова С, са штанцованом круном на врху. На површини најзменично утиснути ситно, брушено бело, плаво и црвено драго камење.

Реликвијарни крстић

Материјал: сребро, позлата, бисери,
резбарено дрво
Димензије: 6,3×4,5 cm
Техника: филигран, позлата, резбарење
Тежина: 20,3 g
Порекло: увоз, Србија или Босна
Време: средина 19. века
Стилска обележја: нема
Аутор: домаћи и страни мајстори
Инв. бр. 123

Мањи реликвијарни крст од резбареног тисовог дрвета, с богато украшеним филигранским оквиром. Крст је резбарен с обе стране, а оквир с обе стране украшен. На дрвеном крсту представа распетог Христа и сцене распећа у рељефу. Постављен је у филигрански оквир с низом лучних отвора на лицу и наличју, који омогућавају да се виде изрезбарене сцене. На краковима крста и у простору између кракова филигрански украси у облику цветића, са по једним бисером на завршцима.

Реликвијарни крстић

Материјал: сребро, позлата, резбарено дрво
Димензије: 6,5×4,5 cm
Техника: филигран, позлата, резбарење
Тежина: 19,2 g
Порекло: увоз, Србија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: нема
Аутор: домаћи и страни мајстори
Инв. бр. 124

Реликвијарни крст од резбареног шимшировог или тисовог дрвета, с богато украшеним филигранским оквиром. Крст и спољашњи оквир украшени су с обе стране. На дрвеном крсту представа распетог Христа и сцене распећа у рељефу. Филигрански богато украшени оквир, с низом лучних отвора на лицу и наличју кроз које се види резбарени крст постављен у унутрашњост. На краковима крста и у простору између кракова су богати филигрански украси.

Реликвијарни крстић

Материјал: сребро, резбарено дрво, бисери
Димензије: 6×4,2 cm
Техника: филигран, позлата, резбарење
Тежина: 15,2 g
Порекло: увоз, Грчка (Света гора), Србија или Бока Которска
Време: средина 19. века
Стилска обележја: нема
Аутор: домаћи и страни мајстори
Инв. бр. 125

Реликвијарни крстић од резбареног шимшировог дрвета, у филигранском оквиру богато украшеном с обе стране. На дрвеном резбареном крстићу представљене су сцене распећа у рељефу. Филигрански оквир с низом отвора на обе стране омогућава да се види унутрашњост са резбареним приказима у дрвету. На краковима крста и у простору између кракова филигрански украси у облику цветића, са по једним бисером на крајевима; четири бисера недостају.

Огрлица с крстићем

Материјал: сребро, позлата, тиркизи, корали
Димензије: 3,7×2,5 cm
Техника: филигран, позлата, резбарење
Тежина: 19,5 g
Порекло: увоз, Србија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: нема
Аутор: домаћи и страни мајстори
Инв. бр. 126

На коралној огрлици, мањих неједнаких зрна, мањи реликвијарни крст.

На дрвеном резбареном крстићу од шимшировог или тисовог дрвета представљене су сцене распећа у рељефу. Постављен у богато украшен филигрански сребрни оков са позлатом и лучним отворима на лицу и наличју. На краковима крста по један тиркиз у глатком једноставном фасунгу.

Огрлица с крстићем

Материјал: сребро, позлаћено, емајл, корали
Димензије: 26,5×4×2 cm
Техника: филигран, позлата, резбарење
Тежина: 21,8 g
Порекло: увоз, Русија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: нема
Аутор: домаћи и страни мајстори
Инв. бр. 127

На дужој огрлици од мањих коралних зрна привезак у облику мањег реликвијарног крста. Богато украшен филигранским сребрним оквиром с позлатом и лучним отворима са обе стране. На дрвеном резбареном крстићу у унутрашњости представљене су сцене распећа у рељефу. Местимично тиркизноплави украси од емајла, на неким местима оштећени.

Огрлица с крстићем

Материјал: сребро, позлаћено, корали
Димензије: 33×2,2 cm
Техника: филигран, позлата, резбарење
Тежина: 17 g
Порекло: увоз, Србија
Време: средина 19. века
Стилска обележја: нема
Аутор: домаћи и страни мајстори
Инв. бр. 128

На коралној огрлици мањих неједнаких зрна, мали реликвијарни крст.

На средини дрвеног резбареног крстића представљен је распети Христ, а на крацима сцене распећа. Филигрански сребрни оков је позлаћен, са лучним отворима на лицу и наличју, тако да се види унутрашњост с резбареним крстом.

Брош

Материјал: злато, емајл, алмандин
Димензије: 4×3,8 cm
Техника: штанцовање, на пробој
Тежина: 5 g
Порекло: увоз, Аустрија или Италија
Време: друга половина 19. века
Стилска обележја: историцизам
Аутор: венецијанска радионица
Инв. бр. 89

Спољашња ивица у виду разуђеног четворолита. По средини већи мотив стилизованог листа с плавим и зеленим украсом од емајла; изведен на пробој. С горње стране четвртасти црвени камен, алмандин, у глатком једноставном фасунгу, а с доње издужен привезак, бобичасто обликован.

Брош „бастони”

Материјал: злато, дијаманти
Димензије: 5,3×2 cm
Техника: штанцовање, фасовање
Тежина: 6,2 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: крај 19. века
Стилска обележја: историцизам
Аутор: бечка радионица
Жиг, ознаке: извозни за Беч
Инв. бр. 174

Од ружичастог злата, у облику двеју положених профилисаних шупљих цевчица с украсом у облику куглице на једном, односно на другом завршетку. По средини косо постављен украсни елемент са три дијаманта у латичастом фасунгу. У комплекту са наруквицом под инв. бр. 173. У Дубровнику и Далмацији веома популаран увозни тип броша, познат под локалним називом „бастони”.

Брош

Материјал: злато, бисери
Димензије: 6×2,3 cm
Техника: ковање, фасовање, на пробој
Тежина: 7,1 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: крај 19. века
Стилска обележја: историцизам, сецесија
Аутор: бечка радионица
Инв. бр. 163

Већи издужени брош у виду натписа са именом Adella писаним словима. На почетку с леве стране приказ голубице, а у доњем делу украс у виду лозице. На дебљим деловима слова уметнути ситни бисери, од којих неколико недостаје.

Брош

Материјал: злато
Димензије: 3,5×1,8 cm
Техника: ковање, фасовање, на пробој
Тежина: 4 g
Порекло: увоз, Трст, Италија
Време: прва половина 20. века
Стилска обележја: арт-деко
Аутор: италијанска радионица Janesich
Инв. бр. 161

Од белог злата или платине, у облику два преклопљена обруча испуњена ситним брилијантима. У унутрашњости сваког обруча по један украс у облику тролиста, са по три већа брилијанта у повишеном фасунгу.

Сребрни оков за икону, круна

Материјал: сребро, позлаћено, гранат

Димензије: 11,5×9 cm

Техника: ковање, ливење, штанцовање, фасовање

Тежина: 23,2 g

Порекло: Дубровник

Време: друга половина 19. века

Стилска обележја: историцизам

Аутор: домаћи мајстор

Жиг, ознаке: нема

Инв. бр. 146

Круна за малог Христа. У облику плоче богато украшене лозицама и листићима у високом рељефу. У доњем делу црвени углачани камен (гранат) у овалном позлаћеном фасунгу. По средини горњег таласастог руба мања кугла с крстићем.

Сребрни оков за икону, Богородичина круна

Материјал: сребро, позлаћено

Димензије: 16,5×26,5 cm

Техника: ковање, ливење

Тежина: 106,1 g

Порекло: Дубровник или Србија

Време: друга половина 19. века

Стилска обележја: историцизам

Аутор: домаћи мајстор

Жиг, ознаке: нема

Инв. бр. 150

Велика круна за Богородицу, од дебљег сребрног лима. По средини позлаћени приказ Саборне цркве у рељефу, са два летећа анђела с трубама, на полираној сребрној подлози. По рубовима шира, рељефна позлаћена бордура, богато украшена лозицом и стилизованим лишћем. На врху по средини кутла с крстићем.

Ланац за сат с привеском

Материјал: злато, емајл, лапис лазули

Димензије: 45,5×2,7 cm

Техника: штанцовање, ковање, гравирање

Тежина: 44,6 g

Порекло: увоз Аустро-Угарска

Време: друга половина 19. века

Стилска обележја: историцизам

Аутор: аустријска или италијанска радионица

Инв. бр. 177

Ланац за сат с привеском у облику печата. Изведен од четири реда густо плетених ланца, са два украсна елемента украшена плавим емајлом. На крајевима завршеци у облику куглице, с округлим затварачем на једној и мањом карабинском копчом на другој страни. На краћем ланчићу привезак у облику помичног печата од плавог полудрагог камена лапис лазули.

Ланац за сат с привеском

Материјал: злато

Димензије: 33×0,5 cm

Техника: штанцовање, ковање, гравирање

Тежина: 28 g

Порекло: увоз Аустро-Угарска

Време: друга половина 19. века

Стилска обележја: историцизам

Аутор: аустријска или италијанска радионица

Жиг, ознаке: мајсторски В Т у квадрату

Инв. бр. 178

Ланац за сат с привеском налик на књижицу. Од густих широких плоснатих алки, с већим округлим затварачем на једној и мањим карабинским на другој страни. На краћем ланчићу медаљонски преклопни привезак.

Дугмад за манжетне

Материјал: злато, камеја од шкољке
Димензије: 1,8×1,5 cm
Техника: штанцовање, фасовање
Тежина: 5,4 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: друга половина 19. века
Стилска обележја: историцизам
Аутор: аустријска или италијанска радионица
Инв. бр. 182

Овална, већа; у једноставном танком златном фасунгу. У виду две камеје од шкољке, с приказима старијег брадатог мушког лика у профилу, оријенисаног на лево.

Дугмад за манжетне

Материјал: злато
Димензије: 2,1×2 cm
Техника: штанцовање, гравирање
Тежина: 6,8 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: почетак 20. века
Стилска обележја: сецесија, арт-деко
Аутор: аустријска или италијанска радионица
Инв. бр. 164

Већа, квадратна, закошених углова. Изведена од штанцованог златног лима са густо гравираним звездоликим орнаментом по целој површини.

Дугмад за манжетне

Материјал: злато, емајл, бисери
Димензије: 2 cm, пречник
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 6,9 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: почетак 20. века
Стилска обележја: арт-деко
Аутор, жигови: аустроугарски за Беч и мајсторски G P у квадрату
Инв. бр. 162

Већа, округла; од штанцованог златног лима с кружним аплицираним украсом од црног емајла, са два ситна бисера по средини. На једној наушници емајл делимично недостаје.

Дугмад за манжетне

Материјал: злато, оникс, дијаманти, емајл
Димензије: 1,7×1,7 cm
Техника: штанцовање, фасовање, емајлирање
Тежина: 11,2 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: почетак 20. века
Стилска обележја: арт-деко
Аутор: аустријска или италијанска радионица
Инв. бр. 175

Већа, квадратна дугмад за кошуљу, заобљених углова. У танком златном фасунгу црна глатка плочица од оникса. У њој квадратно поље теменима усмерено на половине страница квадратног оквира. Испуњено с девет ситних брилијаната у четвртастим фасунзима, са црним обрубима од емајла.

Дугмад за манжетне

Материјал: злато, дијаманти
Димензије: 2,3 cm, пречник
Техника: штанцовање, фасовање
Тежина: 11,1 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: почетак 20. века
Стилска обележја: арт-деко
Аутор: бечка радионица
Жиг, ознаке: аустроугарски за Беч и мајсторски S S у квадрату
Инв. бр. 180

Већа, округла, од штанцованог златног лима. По средини кружни отвор, а на њему аплициран украс у облику танке пречке испуњене ситним дијамантима, провучен испод шире глатке полуалкице.

Дугмад за манжетне

Материјал: злато, емајл
Димензије: 3,6×1,5 cm, пречник
Техника: штанцовање, ковање, емајлирање
Тежина: 14,4 g
Порекло: увоз Аустро-Угарска
Време: почетак 20. века
Стилска обележја: арт-деко
Аутор: бечка радионица
Жиг, ознаке: аустроугарски за Беч и мајсторски G N у квадрату, извозни контролни
Инв. бр. 181

Већа, округла; на ланчићима, с дебљим пречкама у облику штапића. Ивица појачана, истакнута и профилисана. По средини на глаткој матираној и неукрашеној подлози монограм M N у облику преплетених великих писаних слова од црвеног и белог емајла. Изнад монограма украс у облику круне, изведене црвеним, белим и плавим емајлом. Круна сличног типа као она на игли за кравату под инв. бр. 170.

ПОРОДИЦЕ И ПОЈЕДИНЦИ

3

МАТИЧНЕ КЊИГЕ – ИЗВОР ЗА ИСТОРИЈУ ПОРОДИЦА

Иван Виђен

Матичне књиге Српске православне парохије Св. Благовештења у раздобљу од 1790. до 1950. године данас се чувају на три места: у Државном архиву у Дубровнику, у Уреду државне управе Дубровачко-неретванске жупаније (матични уред) и у Српској православној црквеној општини у Дубровнику. У Државном архиву у Дубровнику сачуване су три матичне књиге рођених (1812/1791/–1830, 1826–1833. и 1834–1883), три матичне књиге умрлих (1812–1829, 1826–1833. и 1834–1876) те три матичне књиге венчаних (1812–1829, 1826–1833. и 1834–1857). У матичном уреду налазе се три матичне књиге рођених (1883–1909, 1909–1934. и 1935–1948), шест матичних књига умрлих (1877–1905, 1905–1921, 1921–1933, 1933–1935, 1935–1945. и 1945–1949) и три матичне књиге венчаних (1858–1905, 1906–1934. и 1935–1948). У Српској православној парохији Св. Благовештења налазе се матичне књиге од 1946. године до данас, по једна књига рођених, умрлих и венчаних. Све поменуте матичне књиге су добро очуване, без оштећења, тврдо укоричене, а неке су и рестауриране. Осим првих (1812–1829), све су великог формата, штампане су као формулар с рубрикама за поједине уписе, све су вођене мастилом и све имају (било на почетку или на крају) службени печат надлежне управне власти. У Архиву православне општине чува се и једна књига која истраживачима може бити од велике користи приликом разних истраживања, а реч је о књизи под називом *Анаграф* (домовник, стање душа) у којој су пописане све породице по члановима. Ову књигу је 1887. године саставио тадашњи дубровачки парох Јован Бућин, а неке допуне унео је његов наследник Саво Барбић.

Прве матичне књиге о којима је овде реч започињу с 1812. годином, дакле у време француске владавине Дубровником, а с великом вероватноћом можемо претпоставити да су уписне књиге постојале већ од службеног оснивања парохије 1790. године. На тај закључак наводи нас неколико листова у матичној књизи рођених: иако вођење те матичне књиге започиње 1812. године (парох Стефан Новоселац наводи како ју је почео писати *в Дубровнику оли Рагузи На 6. декембриа 1812.*), у њој се налази попис деце рођене од 1791. до 1812. године. На врху првог листа с тим ранијим уписима стоји напомена да је то *копија извађена из Прото-*

кола кришчајем оригиналом кои се по случају налази у Архиву Дубровачког Ц. К. Трибунала, а на дну исте странице напомена: N[ota] V[ene]: сие извади из старог либра Јеромонах Стефан Новоселац. Иако је њихово постојање очекивано и логично, те претпостављене прве матичне књиге (тј. од 1790. до 1812. године) нису сачуване, односно данас нам о њима ништа није познато. Није искључено да је нека врста регистарске књиге постојала и пре оснивања парохије, у време када су православни верници током 18. века своје верске обреде обављали тајно, без одобрења власти Републике.

Описане прве матичне књиге с почетка 19. века вођене су неуједначено у погледу начина уписа: будући да су дубровачку парохију тада опслуживали монаси из далматинских манастира, бројност уписаних података варира у зависности од појединачних монаха–пароха. Кроз матичне књиге уочава се да је с годинама растао број уписаних података, што је највероватније у вези са строгим пропозицијама нове аустријске администрације. Чини се да су посебно ревносни и прецизни били пароси Стефан Новоселац (1811–1814) и Макарије Грушић (1820–1825), који је у књиге уцртао основне рубрике, а следећи парох, Симеон Илић (1825–1831) додатно их је обрадио. Као што је речено, године 1826. уведене су матичне књиге које су модерне и у данашњем смислу речи: основни образац је штампан и у прегледним рубрикама (ступцима) наведени су тражени подаци. Образац матичне књиге штампан је на италијанском језику (тада једином службеном у Краљевини Далмацији), а био је идентичан за све конфесије. Као резултат грађанских слобода насталих друштвеним и политичким променама после шездесетих година 19. века и увођења уставности у политички живот Далмације, појављују се матичне књиге које су штампане ћирилицом. Осим ћириличних слова, у тим књигама и рубрике за податке биле су истоветне за све конфесије, а једнак је био и целокупни изглед књиге. Након стварања прве југословенске државе изглед матичних књига унутар Српске православне цркве уједначен је у целој држави, па се од тада јавља нешто другачији изглед матичних књига. Но, сагледавајући развој матичних књига у наведеном раздобљу може-

мо рећи да су се оне од 1826. године до данас (осим техничких појединости) незнатно промениле.

Приликом уписа рођења најчешће се уписивало име детета и родитеља, место и датуми рођења и крштења, име пароха који је извршио обред крштења и име(на) кумова, а у многим случајевима уписивано је и име бабице (примаље) која је помагала при порођају. У раној фази вођења православних матичних књига има и неколико уписа с оскудним подацима (нпр. недостаје девојачко презиме мајке и сл.), па је тако данас немогуће идентификовати неке особе с истим именима и презименима које се појављују у матичним књигама, али су срећом такви мањкави уписи малобројни. Такође, датум венчања родитеља по правилу није навођен, највероватније јер су многи парови били венчани пре досељења у Дубровник, па се понекад и то наводи у књизи (*parenti mariti in Turchia*). Занимљиво је да се у првој матичној књизи посебно наводи име бабице приликом рођења и име примаље код крштења, што сугерише постојање обичаја који је забележен у неким крајевима да мајка не иде на крштење детету, већ га на крштење носи бабица (примаља). Срећом, као што је речено, после 1826. обим навођених података је широк, а уписи постају прецизнији. Иако је рођење најрадоснији догађај у животу брачног пара, оно нам открива и бројне тужне тренутке. Због велике стопе смртности новорођенчади и деце, уз имена деце која су умрла у првим годинама живота стављан је знак крста. На такву праксу да се деца која су умрла „не броје” па се поред њиховог имена ставља крст, кориснике и читаоце матичних књига упозорио је парох Ђорђе Николајевић на првој страници матичне књиге рођених из 1834. године (*N[ota] B[ene]: гди год има крст + то е знак да е оно дијете умрло*). Управо због смртности новорођенчади, у бризи да дете не умре некрштено, понекад су их крстили и у родитељској кући одмах по порођају, што је у књизи посебно забележено (*због страха смртнога крсти се, batezzato per timor di morte*), а у једном случају парох је записао да је дете крстио чим је рођено, али је оно одмах умрло. Иако ретки, својом суровошћу истичу се примери брачног пара Јована Петровог Ковачевића и његове супруге Јелене, чијих је свих шест синова рођених у периоду од 1818. до 1828. умрло у дечјем добу, те брачног пара Јефтана Опуића и његове супруге Јефимије, од чијих је дванаесторо деце само четворо доживело одрасло доба. Деца су најчешће крштена неколико дана после рођења, ређе неколико недеља касније, и то у парохијској Цркви Св. Благовештења на Посату, касније у граду, а није пронађен ниједан случај крштења у Цркви Св. Михаила арханђела на Бонинову.

Када је реч о доласку на свет, треба поменути и двије „рубне” категорије деце – мртворођену и ванбрачну. Мртворођена деца у најраније време нису бележена у матичне књиге (што се закључује из самих књига јер није могуће да у двадесетогодишњем периоду није било ниједног мртворођеног детета), али су од 1836. до

1863. године уписивана у посебан попис. Тај попис приложен је у матичну књигу рођених и из њега се види да су уписивани сви уобичајени подаци о родитељима и детету, осим имена детета (јер га оно није ни добило), уместо чега се наводио пол. Из описаног регистра види се да је у том периоду било 13 мртворођене деце (од којих је двоје било незаконито), а после 1863. и мртворођена деца редовно су уписивана у матичне књиге рођених, односно умрлих. Незаконита деца готово искључиво су се рађала у познатом дубровачком сиротишту (находишту), које је установљено још у првој половини 15. века. Много касније (нпр. 1919) као место рођења наводи се „родилиште покрајинске болнице”. Специфичност ове категорије уписа у матичну књигу је очигледна: у предвиђеној рубрици готово по правилу није забележено име дететовог оца, иако има уписа незаконите деце и с уписом очевог имена. Занимљиво је да су многа деца у сиротиште донета (било да их је донела мајка или неко други) без икаквих података, а онај ко је донео дете изјавио би да је мајка православне вере. У том случају парох би, по позиву, крстио дете и то уписао као напомену (*ово дијете би донешено на 10 ½ сати ноћи на коло у Находишту на Пилама при примаљи Ани Џивановић изјавом да је мати православнога вјерозаконна*), а 1881. године забележен је и један случај да је дете остављено на путу. Из уписа у књигу види се да је већина деце из сиротишта кум био црквени послужитељ (црквењак). Иако је број незаконите деце био врло мали, треба посебно истаћи једну специфичност која је уочљива већ на први поглед (код уписа који имају податке о мајци): већина нахоцади није домицилног порекла, већ је готово искључиво реч о женама из Боке Которске, које су у Дубровник очигледно дошле да се породе што даље од средине из које су биле пореклом.

Матичне књиге венчаних изузетно су важан извор за проучавање историје становништва због обиља података који су се у њих уносили. То нарочито важи за матичне књиге венчаних дубровачке парохије, ако имамо увид у друштвену структуру и порекло већине припадника те заједнице у 19. веку. У књиге венчаних, осим имена, година и порекла брачних другова, уносили су се исти подаци и за њихове родитеље, а у великом броју случајева током целог 19. века и за њихове кумове. Стога би без матичних књига венчаних данас било готово немогуће открити сложене родбинске, пријатељске и пословне односе који су владали међу њима, јер тако велики распон података везаних за један упис не срећемо у остале две врсте матичних књига. Но и ту се уочавају неке посебности. Кроз цео 19. век број склопљених бракова годишње износио је мање од пет, с изузетком 1867 (пет бракова) и 1879 (осам бракова). Главни разлог, осим малог броја чланова заједнице, крије се у чињеници да је највећи број православних верника у Дубровнику пореклом био из херцеговачког залеђа, које је било под тешком влашћу Османлија, па су се многи досељавали с породицама, тј. већ венчани, и са децом. Други разлог, по свему судећи, јесте склапање

бракова изван Дубровника, јер се готово сваке године налазе уписи бракова које су склопили припадници дубровачке православне парохије с припадником неке друге православне парохије, углавном из Трста и Боке. Није наодмет поменути да се у матичним књигама венчаних после 1834. захтевао потпис брачних другова и кумова, па се по томе уочава и неуобичајено висока стопа писмености, јер је велика већина особа потписана својеручно. Иако је постотак потписаних жена у почетку био нешто мањи него код мушкараца, и он се већ до средине века изједначио. У другој половини 19. века забележени су случајеви да је обред венчања обављен у кући младе, а неочекивано се појављују и венчања која су обављена у време божићног или ускршњег поста; у свим наведеним неуобичајеним ситуацијама у матичној књизи забележена је дозвола надлежног епископа за такав поступак (с напоменом *одобрава се вјенчање без пировања*). Уочљива је и прилично велика стопа бракова склопљених између православца и католика, која континуира у целом посматраном времену. У периоду између два светска рата може се уочити тренд преласка католичких верника у православну цркву како би били слободни да склопе други брак, што уз број склопљених бракова руских емиграната доприноси непропорционално високом броју исказаних венчања у наведеном раздобљу.

Одлазак с овога света такође заузима посебну књигу: уписи у матичну књигу умрлих извор су од прворазредног значаја за многе научне дисциплине. Осим уобичајених уписа (имена и презимена, датума и места смрти, године старости), матичне књиге умрлих садрже и низ података који указују на друштвени статус особе јер је ту записивано и њено занимање, порекло, узрок смрти, брачни статус и где је особа умрла. Умирало се најчешће у свом дому, било властитом или изнајмљеном, па нам уписи тачног места смрти помажу у слагању слике дубровачке друштвене и урбане топографије 19. века. Очекивано, у првој половини века највећи је број лица умрлих на Пилама и Плочама, а мањи број у граду у зидинама, док се према крају века тај однос мења у корист средишта града, и даље остајући висок на Пилама. У болници се умирало ретко, а чини се да се углавном радило о особама које нису биле из Дубровника (већ из Боке и Херцеговине) и које су у градску болницу долазиле на лечење у време када у њиховом крају није било болница. Код неких случајева свештеник би записао и те податке (*умрла у градском општедалу гдје је дошла тражити лијека*), понекад наводећи и време проведено у болници. Болесник је углавном био припремљен за неизбежно сакраментима (св. тајнама) умирућих, што је такође било важно забележити (*снабђевен св. тајнама, духовно поткријељен, утјешен христијански*), а у напоменама се бележио и (непожељни) изостанак такве припреме (*ради ненадне смрти није била поткријељена св. тајнама, умро ненадно и на пријечац*).

Ревизија
всех принадлежавших Парохиі Дубровничкой.

<i>№.</i>	<i>Имена Парохијална в њима 1818—1858.</i>	<i>Примѣчаніе.</i>
1.	<i>Ревизија православној на Сербској в њима 1818—1858.</i>	<i>Лета 1820. н. в. г.</i>
2.	<i>Ревизија вѣнчаннај на Сербској в њима 1818—1858.</i>	<i>гидъ актиъ не в. вѣнчаннај.</i>
3.	<i>Ревизија унирадоу на Сербској в њима 1818—1858.</i>	<i>во актиъ вѣнчаннај 1858. г. вѣнчаннај 177.</i>
4.	<i>Анаграфъ на Сербској вѣнчаннај.</i>	<i>вѣнчаннај же 1858. г. вѣнчаннај.</i>
5.	<i>Всѣ книги в кнѣзъ Архіеріискаго вѣнчаннај, н. в. вѣнчаннај.</i>	<i>во 70. вѣнчаннај.</i>
6.	<i>Ревизија православној на италијској в њима 1826—1858.</i>	
7.	<i>Ревизија вѣнчаннај на италијској в њима 1826—1858.</i>	
8.	<i>Ревизија унирадоу в њима 1826—1858.</i>	
9.	<i>Ревизија православној в њима 1834—1858.</i>	
10.	<i>Ревизија вѣнчаннај в њима 1834—1858.</i>	
11.	<i>Ревизија унирадоу в њима 1834—1858.</i>	
12.	<i>Анаграфъ на италијској вѣнчаннај.</i>	
13.	<i>Писма кнѣзъ Архіеріискаго вѣнчаннај.</i>	
14.	<i>Писма кнѣзъ Архіеріискаго вѣнчаннај.</i>	
15.	<i>Писма кнѣзъ Архіеріискаго вѣнчаннај.</i>	

Во Дубровницѣ 26. Августа 1858.

По еванг. предсказанію
Горы Іоанна Сербскаго
пробудитица

III/1 – Попис матичних књига СПЦО у Дубровнику које су се 1858. године налазиле у парохијској канцеларији (Архив СПЦО у Дубровнику)

Друштвени статус покојника највише се види из његовог занимања, па се може уочити да је у првој половини 19. века, супротно увреженој предрасуди да се православно становништво искључиво бавило трговином, врло висок постотак разних занатлија (шаваца, терзија, ћурчија, ћебеџија, пушкарара, котлара, златара), уз неколико нижих службеника (стражара, финансијских оружника, судских послужитеља). Као последица побољшања економског статуса досељених породица, од половине истог века појављују се и припадници слободних занимања (поморски капетан, понеки правник или судски саветник, професор, а наводе се и књигоноша, чиновник итд.). Код заиста ретких изузетно богатих записано је „велепоседник“ (нпр. за Божа Бошковића умрлог 1879) или „трговац и поседник“ (нпр. за Ђура Мичића умрлог 1858. или Трифуна Путицу умрлог 1862).

Друштвени статус види се и из уписа брачног стања, јер је за жене уписано име мужа, с назнаком његовог занимања, а занимљиво је да су нежењене и неударе особе имале статус „младића“, односно „дјевојке“ (како је, на пример, записано у рубрици брачног статуса педесетосмогодишње Марије Кончар, умрле 1889. године). За једну жену уписано је да је била супруга „оног сироте“, за једног мушкарца да је „умро од глади“, док је за Марију Вуквић, умрлу 1913. године у Сиротињском дому на Посату (Задужбина Ковачевић, тзв. Стари дом), једноставно забележено „сиромашница“, као и за Риста Мичића умрлог 1857, код чијег имена пише да је умро нежењен и сиромашан (*celibe, miserabile*). Распон животног доба особа уписаних у матичне књиге умрлих врло је широк: најкраће је живело поменуто дете умрло одмах по рођењу, а најдуже је Томо Медар, настојник имања породице Опуйћ у Лападу, који је 1897. године умро у 105. години, а његова супруга Јованка умрла је 1902. у 102. години живота. Трговац Петар Павловић, рођен у Бару, који је живео у Дубровнику (на Коналу), умро је 1850. у 104. години живота.

Условно речено, „неуобичајени“ уписи у матичне књиге умрлих укључују самоубице, несрећне случајеве, путнике и жртве епидемије. Тако је, на пример, тридесетогодишњи кројач Алекса Пижо 1843. извршио самоубиство, па је у рубрику напомена (рубрика о месту сахрањивања остављена је празна) уписано да је сахрањен без црквеног обреда (*„Venne privato della sepultura ecclesiastica per motivo del volontario suicidio“*), док је код једне жене наведено да је починила самоубиство у стању душевне растројености (тј. без властите воље), па је сахрањена са обредом. Несрећни случајеви догађали су се на разне начине, а међу њима су најчешћи били падови и утапања. Године 1813. мајор Игњатије (презиме је нечитко), родом из Карловца, који је био у служби француске (војне?) музике, пао је с тврђаве Ловријенац, а парох је записао да су околности несреће непознате (*„погребен бише Игњатије [нечитко] маиор, роденец Кармитатски, у служби францусиом, музикиер, који [се] ест сломио словријенца, које [је] неизвјестно“*), а 1843. године педесетосмогодишњи Стефан Руњавац из требињског Кременог дола умро је у дубровачком затвору од тешког облика скорбута током истраге која је вођена против њега. Године 1826. шестогодишња Јелена Опуйћ упала је у густијерну (цистерну за воду), а педесетдеветогодишња Христина Митровић је 1850. године, *„идући са радње из Лапада кући, умрла напрасно на путу код Бонинова“*.

Кад је реч о путницима, сасвим очекивано, већина смртних случајева односи се на бродски саобраћај. Иако има и забележених случајева капетана и морнара, најчешће су то били путници на парабродима аустријског „Лојда“ (*Lloyd Austriaco, Österreichischer Lloyd*), чија је смрт пријављена дубровачком пароху и који су сахрањени у Дубровнику (као четрдесетшестогодишњи архитекта са Крфа Ђорђо Цуганото (*Giorgio Zuganotto*), који је

1910. умро на пучини код острва Премуде, путујући из Трста за Александрију), иако је, ретко, било и сахрањених у мору. Већи број епидемија није забележен у матичним књигама, али се два примера ипак истичу. Будући да је у Дубровнику стално био стационаран велики војни гарнизон, у матичне књиге дубровачке парохије уписивани су и војници православне вере који су умрли у Дубровнику, а у разматраном раздобљу број таквих уписа у књиге није био велики. Међутим, крајем 1848. године у дубровачком гарнизону изненада су у већем броју почели умирати војници, а с обзиром на устрепталост те револуционарне године и гласине да можда неко намерно трује војнике, у Дубровник је чак дошла једна војна комисија како би спровела истрагу о томе. Будући да се радило о једној хрватској граничарској пуковнији, међу чијим је припадницима било много Срба из Лике, у периоду од 9. децембра 1848. до 4. маја 1849. уписано је 13 смртних случајева ових војника, који су сахрањени на војном гробљу у Госпином пољу. Друга епидемија чије трагове налазимо у матичној књизи умрлих је позната епидемија шпанске грознице, која је 1918–1919. харала европским континентом, па се од 42 смртна случаја 1918. године њој приписује седам. Међу жртвама *„шпанолске хуњавице“* или *„инфлуенце“* (како је у књигама записано) налазио се и млади свештеник Ђуро Поповић, помоћник пароха Саве Барбића, који га је замењивао за време ратне интернације. Занимљиво је да се епидемије колере које су се у Дубровнику појавиле 1836. и 1867. године посебно не уочавају у матичним књигама умрлих (на пример, 1836. забележен је само један смртни случај од те болести). У матичним књигама и дубровачки пароси остављали су сведочанство о себи, и то не само својим уписивањем података о рођењима, венчањима и смрти већ и бележењем разних догађаја и појава у матичној књизи. Они су тако оставили не само сведочанство о свом раду, већ и о својим погледима на свет, размишљањима и судбинама. У јулу 1823. године парох Макарије Грушић забележио је вест о снажном земљотресу у Дубровнику, а у септембру вест о смрти архимандрита манастира Савине у Херцег Новом Никанора Богетића (био је намесник епископа Венедикта Краљевића у Боки которској), који га је у младости помагао: *„Ово писах ја, јеромонах Макарије Грушић бивши он мој благодјетелъ кои ме на ућио и свјеиштеником поставио [нечитко] благословом ја уисто вриеме бивши ја парохом у Рагузу од Славено Сербскога Народа и доданас пет година, а оданас унапреда Бог зна“*. Парох Симеон Илић записао је 1827. да је на дан Св. великомученика Артемија одслужио парастос (иако пише *„опијело“*) у сећање на јеромонаха Стефана Новоселца, једног од својих претходника који је умро као парох у Дубровнику 1814. године. Парох Ђорђе Николајевић је приликом свог премештаја из Дубровника (у којем је пробора вио скоро 30 година) у Задар, изазваног одређеним закулисним играма, дана 23. априла 1858. у матичној књизи умрлих кратко записао да је по налогу високе власти парохију предао јереју Јовану

77
163-7
37
Записник
у Дубровнику

Примопредаје Управе српско-православне парохије у Дубровнику накнадно састављен у Управи парохије дана 25/12. јануара 1937. г. према наређењу Впреч. Црквеног Суда у Мостару од 12/1. 1937. г. Бр: 57.

Присутни: прив.в.д. проватор-катихета Божидар Пиндовић који предава,
Прота Божидар Митровић парох дубровачки, који прима.

Предати су одавно примљени следећи предмети.

М а т и ц е   р о ђ е н и х

I.	книга од 1791	до 1830.	малог је формата, мекан уез
II.	"	1826	1833. броширана. Вођена у талијанском језику. У исту пренешени случајеви из прве књиге од 1926-30.
III.	1934	1883	Укорићена, Вођена у талијанском до 1861.
IV.	1983	1909	Укорићена
V.	1909	1935	"
VI.	1935		нова

М а т и ц е   у м р л и х

I.	1812	1830	мали формат, мекан уез.
II.	1826	1833	броширана, св као и рођених.
III.	1834	1876	укорићена као и рођених на талиј.
IV.	1877	1905	укорићена
V.	1905	1921	"
VI.	1921	1935	"
VII.	1933	1935	"
VIII.	1935		нова

М а т и ц е   в љ е н ч а н и х

I.	книга од 1812	до 1830	мали формат, мекан уез
II.	"	1826	1833 броширана, св као и код рођених
III.	1834	1857	укорићена, вођена талијански и
IV.	1857	1905	" до 1861 вођена талијански
V.	1906	1934	"
VI.	1935		нова.

М а т и ц е   о б р а ђ е н и х

I.	книга	1929	до 1931	мали формат
II.	"	1932		велики формат

А н а г р а ф и / д о м о в њ и ц и /

I.	книга	у меканом повезу
II.	"	тврдом повезу од 1833
III.	"	" 1887
IV.	"	" 1930

Једна књига индекс анаграфе.

Н р е д б р а ч н и х   и с п и т а

I.	книга од 1922	до 1929	
II.	"	1929	1933
III.		1933	

О г л а с а

I.	книга од 1922	није вођена потпуно
----	---------------	---------------------

З а к л а д а

I.	книга # / Libro dei lasciti / од 1843
II.	" фондационских лиутгија.

И Н В Е Н Т А Р

I.	книга од 1831
II.	" 1909

III/2 – Попис матичних књига СПЦО у Дубровнику које су се 1937. године налазиле у парохијској канцеларији (Архив СПЦО у Дубровнику)

Берчићу (иначе учитељу у месној српској школи). Но у матичној књизи рођених мало је слободније записао: *До данас био сам Парох у овој православној Дубровачкој парохији, а по налогу високе власти предајем исту(...)*, а на почетку исте књиге раније је напоменуо како *све Дате овога Протокола записане јесу по числима Римског Календара Григоријевог, а не по числима старог Календара Јулијановог*. Касније су лична запажања и маргиналије у потпуности нестале, па их од друге половине 19. века у матичним књигама не налазимо. Сваки епископ повремено је дужан да обиђе своју дијецезу (епископију) и лично се увери у стање појединих парохија. Између осталог, том приликом епископ проверава рачунске и матичне књиге и на месту где је последњи упис потписује се и евентуално ставља своју напомену. Рубрика у којој се епископ потписао оставља се празном, а следећи редовни упис долази у прву следећу рубрику (иако постоји један случај где се епископ потписао у рубрику с већ уписаним подацима). Тако, на пример, знамо да је службену канонску посету (*каноничку визитацију*) у склопу своје епископске дужности обавило неколико епископа. Били су то далматински епископи Јосиф Рајачић, који се у матичне књиге потписао 1. септембра 1832, Јеротеј Мутибарић, који

се потписао 16. маја 1844. и 27. августа 1846. епископ Стефан Кнежевић, који се потписао 2. септембра 1854. и 14. септембра 1862, а чини се да је највећи број канонских визита обавио први бококторско-дубровачки епископ Герасим Петрановић, који се у матичне књиге потписао 3. маја 1879, 4. јула 1880, 16. јануара и 16. јула 1883, 4. априла 1887. и 28. децембра 1899. године. Дана 26. маја 1910. своју канонску посету Дубровнику обавио је епископ Доситеј Јовић, а последњи потпис налазимо 21. јануара 1920. године, када је посету обавио захумско-рашки епископ Кирил Митровић, као администратор бококторско-дубровачке епархије, па иако знамо да су епископи и касније редовно обављали своје дужности и посећивали Дубровник, више се ни су потписивали у матичне књиге, вероватно због промењених правних прописа. Несумњиво би истраживања трагом вести и бележака дубровачких пароха и њихових епископа у матичним књигама, поготово уколико се употпуне с истраживањима у дубровачком парохијалном и државном архиву, могла донети нова сазнања о устројству и деловању дубровачке парохије. У матичним књигама такође се могу наћи и одрази друштвених процеса и политичких догађаја. Иако у матичним књигама на

први поглед нема преврата, потреса, револуција и ратова, јер уписи следе један за другим, нема прекида, све је углавном уједначено и матичне књиге имају свој независни ритам, много тога може се из њих ишчитати. Тако се, на пример, као директна последица увођења грађанских слобода револуционарне 1848. године, после дугог периода рестаурацијског апсолутизма Метернихове епохе, допушта употреба „народних” језика, па и ћирилице у матичним књигама, насупротив до тада за све обавезног италијанског језика. Ту одлуку је на рубу матичне књиге записао парох Николајевић: *По наредби Министарства од 13. Мар. 1849. Н. 5230/462 изјављеној у Декрету Губерниалном од 27. Мар. 1849. Н. 6047/1125 и саопштеном часному свеиштеству окружним Ординаријатским писмом од 22. Мар. 1849. Н. 289 дозвољавасе, дасе Протоколи Парохијални воде у сербскоме језику. Види [парохијска] Акта Н. 35/1849*, да би одмах затим следећи упис смрти дечака Јефта Шкуљевића 1. јула 1849. написао ћирилицом. Но, као што је познато, уведене грађанске слободе нису дуго трајале, јер је период педесетих година 19. века у Аустријском царству обележио Бахов неоапсолутизам, па су, на пример, матичне књиге венчаних вођене ћирилицом само до фебруара 1852, када је уписивање настављено на италијанском језику, који је дефинитивно нестао из матичних књига тек после потпуног увођења уставности и парламентаризма у Далмацији 1861. године. Такође, стварање прве југословенске државе 1918. године донело је уједначавање употребе календара за територију целе новостворене државе (што је било договорено Крфском декларацијом), па је парох Саво Барбић у матичној књизи рођених на дну странице у јануару 1919. сувопарно записао како *по наредби државне власти 14./27. јануара престаје јулијански календар а од 15./28. јануара за грађане вриједи искључиво грегоријански календар*. У матичним књигама се може уочити и избеглички талас руских грађана који су се после 1918. појавили у Југославији, а којих је у Дубровнику био поприличан број. Прво помињање Руса у матичним књигама налазимо већ 1920. године, када је забележено венчање Николаја Белоусова и Нине Глотове. Следећих година, нажалост, биће много већи број „руских” уписа у матичне књиге умрлих, него венчаних и рођених. Уочљиво је да присутност руских емиграната тридесетих година 20. века осетно опада, вероватно јер су се многи одселили у друге градове и државе, а у дубровачким православним матичним књигама уписани су само они који су се у Дубровнику и одомаћили.

Познати устанак херцеговачке хришћанске раје против турске власти (*Невесињска пушка, Херцеговачки устанак*) 1875–1878. године добро је документован у матичним књигама. Због своје близине жаришту устанка у Херцеговини, управо је Дубровник (уз Книн) био град с највећим бројем избеглица у Краљевини Далмацији, које су пребегле у страху за голи живот. Према писању сер Артура Џона Еванса (Arthur John Evans), тадашњег дописника британских новина и будућег светски познатог археолога,

број избеглица на дубровачком подручју био је већи од петнаест хиљада. Иако је овај податак претеран, у матичним књигама рођених и умрлих дубровачке парохије 1875. и 1876. године налазимо вишеструко повећан број уписа. Тако су, на пример, у 1875. години забележена 73 смртна случаја, а у 1876. години 30, у поређењу са просечних 8 из 1873, односно 10 из 1874. године. Старост и пол покојника варира, па се из тих уписа не може извести закључак о посебној угрожености неке одређене групе лица, осим наравно деце, чија је ионако висока смртност због оскудице била додатно повећана. Више особа умрло је и у местима у околини Дубровника, углавном у Жупи дубровачкој, али су сахрањени на гробљу на Бонинову. Управо због тога упада у очи да у матичне књиге умрлих није уписан већи број умрлих лица у неким другим селима дубровачке околине у која су се склонили (првенствено у Дубровачком приморју) и чији се гробови и данас ту могу видети уз локална католичка гробља. Такође, у матичним књигама не налазимо потврду о сачуваном предању да су се херцеговачке избеглице и устаници сахрањивали у старом гробљу код цркве на Посату, већ су сви уписани покојници сахрањени на гробљу уз Цркву Св. Михаила арханђела на Бонинову. И у матичној књизи рођених види се траг несрећних догађаја, јер је ту уписан вишеструко већи број деце него обично, па је устаничке 1875. године уписано 63 деце, насупротив уобичајених 9, односно 11 у неколико ранијих година. У матичној књизи може се уочити да је највећи број деце рођен на Плочама, у Лазаретима и тзв. хану изнад Лазарета, дакле на местима где су избеглице у највећем броју и биле смештене, а има неколико случајева да је дете било рођено у Херцеговини, али због ванредних околности није било крштено, па је то учињено у Дубровнику. У рубрику напомена код свих је записано да је дете *од пријеглих родитеља у вријеме побуне херцеговачке*, а смртност новорођенчади била је велика.

И два светска рата оставила су свој траг у матичним књигама. У условима немира и несигурности опадало је склапање бракова и рађање деце, па се тако, на пример, ратне 1916. године родило 12 деце, у односу на 36 из 1913. године, да би тај број нагло скочио после рата на чак 59 деце 1921. године, што је велики пораст чак и ако се урачуна број деце руских емиграната и број крштене деце из бракова родитеља који су прешли у православну цркву. Радикалан скок посебно је видљив код броја склопљених бракова, који је током рата знатно опао, па је 1916. склопљен само један, а следеће године два, у односу на 7 бракова из 1913. или 14 из 1914. године, али су зато 1919. године склопљена невероватна 52 брака, што је годишњи рекорд венчања у целој историји дубровачке Српске православне црквене општине од оснивања до данас.

За време Другог светског рата можемо пратити идентичан тренд: број рођене деце опада, па је 1943. рођено само 14, а 1944. године 16 деце (у односу на 55 из 1940), док је 1946. рођено 34 деце. Занимљиво је да се последње дете рођено у

ратним околностима зове Здравко (рођен у септембру 1944), а прво дете рођено два дана после ослобођења Дубровника од фашистичке окупације зове се Слободан (рођен у октобру 1944). Остала деца рођена исте године зову се Јадранка, Слободанка, Надежда и Ирина, па се и у избору имена новорођене деце лако може препознати промена тешке ратне атмосфере. Склапање брака такође је опало, па је 1943. склопљено девет бракова, а 1944. само три, насупрот 24 брака из 1939. или 13 бракова из 1940. године, а већ 1945. венчана су 23 пара. Уочена специфичност очигледна је последица ратних услова у којима су припадници православне цркве били прогоњени: осим тога, велики број венчања није склопљен у парохијској Цркви Св. Благовештења у граду. Сасвим неуобичајено, иако допуштено и могуће, обреди венчања обављали су се у Цркви Св. Ђурђа на Посату, Цркви Св. Михаила арханђела на Бонинову или у кући младенаца. Узрок томе засигурно је била дискреција, па је, на пример, од 9 венчања у 1943. години 4 обављено у граду, 3 на Посату, 1 на Бонинову и 1 у кући младенаца.

* * *

Иако ће за потпуну слику о досељавању православних Срба у Дубровник у периоду од средине 18. до средине 20. века бити потребно извршити још доста разноврсних и интердисциплинарних истраживања, уопштена слика ипак се може добити и из досадашњег проучавања матичних књига. Није нам на овом месту намера да набрајамо све таласе насељавања или сва породична презимена, али ћемо навести неколико примера који оцртавају основне процесе.

После првих досељеника који су се од средине 18. века трајно настанили у Дубровнику (у попису становника из 1799. године у граду је живело 108 православаца и 4.175 католика), друга група породица доселила се у периоду француске власти над подручјем бивше Дубровачке републике (1806/1808–1814). Тако је њихов број, према француском попису становника из 1806. године, био око 120 особа у 29 домаћинстава. Најчешћа презимена која се јављају у најстаријим матичним књигама и архивским документима су: Ђурасовић, Правица, Секуловић, Аћимовић, Бошковић, Испировић, Ковачевић, Миличевић, Пајо, Комненовић, Вуковић, Рајевић, Максимовић, Алексић, Поповић, Фимић, Јакшић, Кораћ, Милашиновић, Николић, Паликућа, Суботић, Будисављевић и Голић.

Највећи појединачни прилив православних становника из залеђа догодио се на самом почетку периода аустријске власти над Дубровником, тачније 1814/1815. године, када је у Босни и Херцеговини харала велика епидемија куге. Тада је у Дубровник избегло око 30 породица (иако се све нису у њему трајно задржале), што се види по попису из 1830. године, када је пописано 406 православаца. Међу њима бројчано предњаче досељеници из Херце-

говине, и то из Мостара, Требиња и околине, Попова и Стоца. У мањем броју, готово као изузетак, присутна су остала подручја из којих су се православци досељавали у Дубровник: Црна Гора (Подгорица и Бијело Поље), Бока (углавном Херцег Нови), Бар, Сарајево и Грчка (Јанина). Најпознатија презимена из групе досељених пред кугом 1814/1815. године су: Мичић, Бравачић, Ковачевић, Шкуљевић, Опуйић, Неимаровић, Павловић.

Томе треба додати да су се неке од малобројних породица које су у Дубровнику живеле још у 18. веку одржале све до почетка 20. века. Оне су се без зазирања мешале с новоприселим породицама, иако су у православној заједници уживале одређен углед као већ афирмисани „староседиоци”. То и не чуди јер су и сами до јуче били досељеници и разумели су положај оних који су у Дубровнику били у првој генерацији. Међу таквим породицама можемо истакнути пример златарске породичне династије Вуковић. Крајем 18. века у Дубровнику су радила браћа Лазар (Требиње, 1770–Дубровник, 1828) и Јефто (Требиње, 1778–Дубровник, 1839) Вуковић, а породични посао наставио је Лазаров син Јово Вуковић (Дубровник, 1812–1881) са својим братанцем Јовом млађим. Породица је више пута обдарила цркву на Бонинову и цркву у граду богослужбеним предметима од племенитих метала. Недалеко од градских врата од Пила налазила се породична вила (касније власништво породице Питаревић, данас Шимлеша), а будући да Лазар Вуковић, једини Јовов син из брака с Маријом рођ. Ковачевић, није имао мушких потомака, породица се у 20. веку наставила преко потомака његових кћерки.

Средином 19. века такође се може установити тренд нешто већег усељавања. Тако су се, на пример, године 1851. у Дубровник с породицама доселили трговци Ђуро Лончар, Марко Нинковић, Ристо Вукановић и Томо Јефтановић, братанац Александра Јефтановића (Горогаша, 1800–Дубровник, 1882) који је у Дубровнику живео још од 1812. године. Следеће године доселио се занатлија ћебација и сукнар Михајло Божић (1841–1906), терзија Јово Герун (1847–1918), надничар Симо Марић и трговац Симо Мариновић, а 1853. доселио се трговац Михајло Медар, потом 1855. године Ристо Правица, а 1858. Никола Чорбић. Тих година са Зубаца се доселио и Томо Јелић, чији је син Божо (Дубровник, 1868–1941) био познати дубровачки златар. Године 1850. у Дубровник се с братом Васом доселио и Ђорђе Гркавац (Мостар, 1835–Дубровник, 1920), који је постао угледан и уважен трговац, активни члан Тудорства црквене општине и добротвор дубровачке и мостарске православне цркве, а из брака с Миленом Спиридионовом Опуйић имао је две кћерке. У трећој четвртини века досељени су Куртовићи (један од потомака, трговац Александар Куртовић /Дубровник, 1885–1941/ био је дугогодишњи члан управе црквене општине), Путице и Берберовићи (браћа Шпиро и Јово).

Отприлике у истом периоду у Дубровник се доселио и велетрговац Лука Перовић (Бобовишта, 1829 – Дубровник, 1915) из Бобовишта крај Требиња. Ова породица најпознатија је по његовом сину Јовици Перовићу (Дубровник, 1873–1942), који је у Бечу завршио правни факултет и од почетка 20. века, када се вратио у родни град, постао неизоставни део културног живота српске заједнице у Дубровнику. Држао је многа јавна предавања, организовао бројна културна догађања, учествовао у раду Матице српске и Српског певачког друштва „Слога”, а био је запослен у Државном архиву у Дубровнику. Јављао се чланцима историографског и публицистичког карактера у више новина и часописа, али његов најзначајнији рад је, нажалост, остао у рукопису. Реч је о студиозно замишљеном и опсежном делу о историји српске заједнице и њене православне црквене општине у Дубровнику, написаном искључиво на основу архивских извора. Иако је обавио опсежан посао архивских истраживања и написао велики број поглавља, дело изгледа никада није у потпуности завршио, а његов рукопис данас се чува у Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику.

Још једна породица досељена у том периоду дала је важног члана српске заједнице у Дубровнику. Реч је о породици Јова Кнежевића (Месари, 1838–Дубровник, 1904) из Месара крај Требиња, чији је син др Стијепо (Стефан) Кнежевић (Дубровник, 1870–1951) важна личност културних и политичких догађања прве четвртине 20. века у Дубровнику. По завршеном докторату права, у Дубровнику је отворио адвокатску канцеларију (у почетку с др Влахом Матијевићем, касније самостално), а неко време био је правни саветник Туторства православне црквене општине. У вези с њом је било и његово активно ангажовање око испуњавања тестаментна добротвора Константина Вучковића и оснивања Матице српске у Дубровнику 1909. године. Стијепо Кнежевић био је и њен први секретар, а на његовим је леђима био највећи део Матичиних послова у почетним годинама рада. У периоду пред Први светски рат био је један од водећих чланова Српске странке у Дубровнику и учесник свих важних локалних политичких збивања. После стварања југословенске државе постао је велики жупан дубровачке области.

У Дубровнику се у трећој четвртини 19. века појављују три истоимене породице Бубало пореклом из Мионића у Требињској шуми. Прву је основао Илија Бубало (досељен у Дубровник 1860) са својом супругом Милицом рођ. Костовић, а у Дубровнику се по мушкој линији одржала до половине 20. века. Другу породицу основао је Петар Бубало (досељен у Дубровник 1874) са супругом Маријом рођ. Микулић, али се она није дуго задржала јер су се 1890. године одселили у Херцег Нови. Трећу, и у Дубровнику најдуговјечнију породицу основао је Димитрије Бубало (Мионићи, 1857–Дубровник, 1934) са супругом Олгом рођ. Гојковић. Он је био успешан трговац, који је на прелазу ве-

кова имао једну од већих трговина у граду. Његов син др Бранко Бубало (Дубровник, 1900–Монтреал, 2001) био је адвокат у адвокатској канцеларији др Ернеста Катића, више година агилни члан управе црквене општине и њен правни саветник, а после Другог светског рата и краткотрајне службе у новој градској управи емигрирао је у Канаду, где је остао до смрти. Његова сестра др Милена Бубало Живојиновић (Дубровник, 1898–1970) завршила је медицину у Грацу те је после кратког службовања у Дубровнику и специјализације у Београду преузела дужност шефа офталмолошке службе при Морнаричкој болници у Мељинама (Херцег Нови), а већи део каријере провела је у Боки Которској, где је дуго година била једини офталмолог.

Усељавање из босанскохерцеговачког залеђа у Дубровник било је олакшано и повећано после 1878. године и аустроугарске окупације Босне и Херцеговине. У Дубровнику се тада појављује низ породица (Милишић, Бердовић, Ђоровић, Одавић, Јеремић, Мијановић, Вукићевић, Барзут, Џоцо, Вукан итд.), од којих се већина трајно задржала у граду. Треба напоменути да се у другој половини 19. века с времена на време појављивала и нека породица досељена у Дубровник из нешто даљих крајева (нпр. северна Далмација, Лика, средишња Хрватска), као што је то случај с трговцем Николом Бабићем (Мазин, 1848–Дубровник, 1932) из Мазина у Лици, који је био дугогодишњи предани председник црквене општине. Из Лике је био и др Ђуро Орлић (Личко Петрово Село, 1886–Дубровник, 1981), лекар пулмолог, први модерни фтизиолог и инфектолог у Дубровнику, оснивач дубровачког планинарског друштва „Орјен” и публициста. После 1918. уочава се тренд досељавања и одређеног броја православаца, у великој већини Срба, и из осталих крајева новостворене државе, и то углавном као државних службеника. Међутим, по матичним књигама могло би се закључити да се у већем броју нису трајно одомаћили у Дубровнику, што је и сасвим логично с обзиром на нужно сељење у државној служби. За цело посматрано раздобље може се закључити да су се трајније задржале оне породице које су се у Дубровник доселиле из његовог ближег залеђа.

У град су се на прелазу векова у нешто већем броју него раније досељавали и појединци као потребна радна снага, а тај тренд вероватно је помогнут и завршетком железнице према Дубровнику 1900. године. Тако је Анаграфу из 1887. године приложен и попис особа без породице (самаца) које су живеле у граду, најчешће као надничари, шегрти, калфе, трговачки помоћници или чиновници. Према уписаним подацима може се закључити да је овај попис нешто млађи од Анаграфа и да га је саставио парох Саво Барбић, вероватно 1898–1900. године, а стално настањених особа без породице побројано је укупно 108. Према попису становника из 1911. године у Дубровнику и околини живело је укупно 866 особа православне вероисповести. Ради илустрације најугледнијих презимена на прелазу 19. у 20. век у Дубровнику, навешћемо

један насумично одабрани попис кућедомаћина из 1902. године. Реч је о следећим главама породице: Алексић Ђорђо, Бабић Никола, Бравачић Стијепо, Божић Миће, Бубало Димитрије, Башић Душан, Бјеладиновић Михајло, Бошковић Теодора, Берберовић Шпиро и Јово, Берберовић Богдан, Берберовић Глиго, Богдановић Крсто, Барзут Лазар, Бераћ Ђуро, Буквић Никола, Бердовић Јово, Богојевић Тома, Чуковић Михо, Ђоровић Ђуро, Ђоровић Ристо, Четник Стијепо, Дерикучка Ђуро, Гркавац Ђорђе, Герун Јово, Џоцо Иван, Ђурасовић Стево, Иванишевић уд. Александра, Иветић Ђуро, Драшковић Ђуро, Јелић Томо, Јелић Ђорђо, Јелачић Стијепо, Јаловица Нико, Колаковић Милош, Кнежевић Јово, Кнежевић др Стијепо, Гркавац Ристо, Урошев Милан, Крстић Марија, Ковачевић Перо, Марић Сава,

Марић Нико и Урош, Мариновић Стево, Мариновић уд. Милица, Медар Мићо, Медар Томо, Михајловић Јаков, Милишић Мићо, Опуйић Јово, Опуйић Петар, Опуйић Нико, Перовић Лука, Перовић уд. Миле, Правица Јевто, Путица Јово, Пичета Драго, Праменко Михо, Тошовић Гавро, Шошић Ристо, Ракић Рудолфо, Шармаз Јово, Таузовић удовица, Тарана Шћепо, Вукановић Ристо, Вукасовић Лазар, Вулетић Саво, Влаисављевић Миле, фирма Вукаловић–Тројановић, Јовановић Софроније капетан ландвера, Протић Љубомир, Миљановић Сава, Дрекаловић, Буронић Урош, Марић М. Јово, Даниловић о. Теофил, Барбић поп Саво, Кнежевић бријач, Кунјић Јово, Бубало удовица [Милица], Вуковић уд. Марија, Јанковић сестре, Вуковић Душан, Бојанић Вуле, Бајчетић Раде, Љубибратић Стефан.

СТАТИСТИЧКА ТАБЕЛА РОЂЕНИХ (КРШТЕНИХ), ВЕНЧАНИХ И УМРАИХ 1790–1950.*

Рођени							
година	рођених	година	рођених	година	рођених	година	рођених
1791	1	1831	8	1871	12	1911	31
1792	0	1832	13	1872	9	1912	32
1793	1	1833	9	1873	11	1913	36
1794	0	1834	8	1874	11	1914	26
1795	0	1835	15	1875	63	1915	22
1796	0	1836	12	1876	17	1916	12
1797	0	1837	15	1877	15	1917	20
1798	2	1838	14	1878	13	1918	16
1799	2	1839	10	1879	20	1919	29
1800	1	1840	15	1880	26	1920	37
1801	0	1841	7	1881	17	1921	59
1802	0	1842	10	1882	16	1922	42
1803	1	1843	7	1883	20	1923	55
1804	1	1844	7	1884	16	1924	39
1805	0	1845	7	1885	18	1925	48
1806	0	1846	7	1886	18	1926	36
1807	0	1847	11	1887	25	1927	34
1808	0	1848	6	1888	20	1928	41
1809	2	1849	4	1889	20	1929	56
1810	3	1850	8	1890	12	1930	46
1811	3	1851	6	1891	20	1931	58
1812	3	1852	10	1892	15	1932	46
1813	4	1853	8	1893	13	1933	54
1814	4	1854	10	1894	16	1934	45
1815	13	1855	8	1895	20 (3)	1935	32
1816	11	1856	9	1896	18	1936	57
1817	14	1857	9	1897	17	1937	49
1818	14	1858	9	1898	24	1938	50
1819	17	1859	7	1899	24	1939	52
1820	12	1860	8	1900	14	1940	55
1821	6	1861	10	1901	17	1941	32
1822	3	1862	18	1902	22	1942	19
1823	0	1863	10	1903	27	1943	14
1824	19	1864	9	1904	24	1944	16
1825	9	1865	11	1905	30	1945	19
1826	17	1866	14	1906	30	1946	34
1827	10	1867	12	1907	34	1947	20
1828	23	1868	14	1908	28	1948	30
1829	15	1869	12	1909	26	1949	45
1830	8	1870	7	1910	26	1950	38

* Статистички преглед израдио Иван Виђен

Венчани

година	венчаних	година	венчаних	година	венчаних
1812	4	1859	4	1905	6
1813	0	1860	3 (1)	1906	6
1814	1	1861	5 (2)	1907	12
1815	2	1862	2	1908	7
1816	6	1863	4	1909	6
1817	4	1864	3 (1)	1910	6 (1)
1818	3	1865	2 (3)	1911	8
1819	2	1866	0 (3)	1912	10
1820	1	1867	1	1913	7
1821	1	1868	(1)	1914	14
1822	2	1869	3 (3)	1915	5
1823	3	1870	2	1916	1
1824	1	1871	1 (2)	1917	2
1825	3	1872	1 (2)	1918	4
1826	2	1873	1	1919	52
1827	4	1874	2 (2)	1920	45
1828	0	1875	0 (1)	1921	39
1829	1	1876	4	1922	19
1830	2	1877	4 (2)	1923	22
1831	2	1878	3 (3)	1924	15
1832	4	1879	8 (1)	1925	20
1833	3	1880	3 (2)	1926	23
1834	6 (1)*	1881	3 (2)	1927	27
1835	1	1882	1 (2)	1928	17
1836	0	1883	3 (1)	1929	21
1837	2	1884	1	1930	14
1838	1 (1)	1885	3	1931	28
1839	1	1886	3 (1)	1932	19
1840	1 (1)	1887	0	1933	13
1841	0	1888	1	1934	16 (1)
1842	2 (1)	1889	3	1935	22
1843	0	1890	0	1936	24
1844	(2)	1891	1	1937	20
1845	1 (2)	1892	1	1938	28
1846	(2)	1893	4	1939	24
1847	1	1894	5	1940	13
1848	0	1895	3	1941	6
1849	4	1896	5	1942	8
1850	5	1897	2	1943	9
1851	4 (1)	1898	4	1944	3
1852	1 (1)	1899	3	1945	23
1853	1	1900	10	1946	19
1854	2 (1)	1901	7	1947	18
1855	1	1902	8	1948	25
1856	3	1903	4	1949	25
1857	5 (1)	1904	9	1950	29
1858	2				

Умрли

година	умрлих	година	умрлих	година	умрлих
1812	3	1859	16	1905	37
1813	9	1860	7	1906	34
1814	11	1861	14	1907	46
1815	2	1862	22	1908	36
1816	9	1863	15	1909	40
1817	7	1864	16	1910	29
1818	10	1865	9	1911	38
1819	6	1866	11	1912	35
1820	4	1867	10	1913	45
1821	9	1868	6	1914	43
1822	8	1869	7	1915	30
1823	9	1870	14	1916	27
1824	5	1871	13	1917	38
1825	12	1872	10	1918	42
1826	12	1873	8	1919	33
1827	12	1874	10	1920	42
1828	14	1875	73	1921	45
1829	9	1876	30	1922	43
1830	10	1877	21	1923	43
1831	6	1878	12	1924	53
1832	8	1879	21	1925	50
1833	6	1880	29	1926	50
1834	12	1881	17	1927	39
1835	9	1882	18	1928	34
1836	11	1883	9	1929	47
1837	14	1884	17	1930	46
1838	12	1885	22	1931	49
1839	10	1886	10	1932	45
1840	15	1887	11	1933	58
1841	12	1888	20	1934	52
1842	7	1889	23	1935	63
1843	12	1890	21	1936	45
1844	10	1891	17	1937	70
1845	10	1892	13	1938	53
1846	12	1893	18	1939	43
1847	13	1894	19	1940	60
1848	14	1895	18	1941	43
1849	22	1896	21	1942	55
1850	18	1897	20	1943	65
1851	13	1898	22	1944	56
1852	12	1899	16	1945	61
1853	9	1900	35	1946	26
1854	13	1901	21	1947	19
1855	16	1902	22	1948	19
1856	12	1903	27	1949	29
1857	8	1904	39	1950	25

* Број у загради може означавати две ствари – брак између православних верника СПЦО у Дубровнику, али који је склопљен у неком другом граду, или брак члана СПЦО у Дубровнику са особом друге вероисповести који је склопљен у цркви те друге брачне стране. Укупан број склопљених бракова добија се сабирањем оба броја.

Алексић

Иван Виђен

Иако није тачно утврђено када се породица Алексић доселила у Дубровник из Стоца, чини се да је то било у последњим годинама трајања Дубровачке републике. Родоначелник породице изгледа да је био Алекса Ђордановић из Стоца, који је са супругом Цвијетом рођ. Кондијанић имао сина Јована Алексића (Столац, 1801–Дубровник, 1872). Према породичном предању, у Дубровник се с њима доселила и њихова бака Ана Алексијевић (Столац, 1741–Дубровник, 1821), и њихова рођака Сара Лазаревић.

Породица се бавила ћебацијским занатом и бојењем тканина у ували Колорина, као и ситном трговином, а поседовала је кућу и земљиште на Плочама (Св. Јакв). Јован Алексић је из брака са Софијом рођ. Комненовић имао три сина и две кћерке, а четворо деце умрло је у млађем добу. Најстарији син Александар (Дубровник, 1829–Палермо, 1868) венчао се 1857. године с Јованком рођ. Ковачевић и бавио се поморством и трговином. Одселио се на Сицилију, где су обоје умрли релативно млади и без потомства. Ни средњи син Васо (Дубровник, 1835–1870) није имао потомства. Старија Јованова кћерка Марија била је венчана с трговцем и поседником Јовом Павловим Опуићем, па су тако ове две породице биле у сродству. Несумњиво најпознатији члан породице Алексић у 19. веку био је Јованов најмлађи син Ђорђо Алексић (Дубровник, 1837–1913), који не само што је био познати трговац већ и истакнути борац за ослобођење Херцеговине од Турака. Ђорђо (Ђуро) Алексић развио је наслеђену породичну трговину тканинама и артиклима широке потрошње, да би у другој половини 19. века отпочео трговину народним рукотворинама и антиквитетима у својој трговини у Улици Цвијете Зузорић. Иако без већег формалног образовања, био је начитан и говорио је и писао на италијанском, немачком и руском језику. За разлику од већине православних Срба у Дубровнику који се нису упитали у политичка питања, поготово она у тада турској Босни и Херцеговини, он је у млађим годинама одржавао везу с организацијом устанака у Херцеговини и пратио, а често и учествовао у разним друштвеним и политичким покретима тога подручја. Као сасвим млад, већ за време друге (1857/58) и треће (1861/62) кампање устанка у Источној Херцеговини под вођством Луке Вукаловића, пратио је збивања и одржавао контакте с устаничким покретом.

Ђорђо Алексић са супругом Павлом рођ. Годас и синовима Александром и Васом, Дубровник, 1879 (Из приватне збирке породице Алексић)

Најпознатије је његово ангажовање у годинама Херцеговачког устанка (1875–1882), када не само што је издашно помагао херцеговачке избеглице смештене у Дубровнику и био члан дубровачког одбора за њихово помагање, већ се и отворено ставио на страну устаника и активно радио на прикупљању материјалне помоћи (оружја, хране, новца, санитетског материјала). Осим тога, одржавао је писмене везе с бројним личностима које су директно везане за вођење и помагање устанка. Био је у кореспонденцији с Васом Пелагићем, Нићифором Дучићем, Мићом Љубибратићем

и бројним другим особама које су биле повезане с устанком, те херцеговским и которским одбором за помагање устаника, као и редакцијом новина *Глас Црногорца* с Цетиња. Наравно да такво директно ангажовање на страни устанка није могло да буде по вољи аустријским властима, које су, истина, учиниле много тога за збрињавање избеглица на свом подручју, али су зато из спољнополитичких разлога на сваки начин строго избегавале повезивање и помагање устаника на својој територији. Због тог свог деловања, пошто је још одраније био под полицијском пристојом, ухапшен је и притворен 1882. године. Заједно с њим били су притворени и публициста Артур Џон Еванс, дописник либералних британских новина, који је учинио доста за ширење вести о устанку у Енглеској и Спиридон Гопчевић из Трста, пустилов и новинар, који се такође укључио у праћење и помагање устанка. Иако су обојица Алексићевих затвореничких другова после интервенција пуштени из притвора без оптужбе, али с обавезом изгона, Алексић је изведен пред суд, али је после суђења на којем га је бранио адвокат др Перо Чингрија ипак ослобођен. Збирку докумената везаних за устанке у Херцеговини, углавном писама, његови наследници поклонили су Музеју Херцеговине у Требињу, а њихову регесту 1976. године објавио је Маријан Сиврић у часопису *Tribunia*, који издаје требињски музеј.

Ђорђо Алексић је из брака са супругом Павлом рођ. Годас имао осморо деце, пет синова и три кћерке, а сва деца су на различите начине наследила очев немирни и предузимљив дух. Најстарији Александар (Лесо) (Дубровник, 1873–1950) био је поморски капетан и пловио је на бродовима аустријског „Лојда” из Трста, а једно време пловио је и на Дунаву. Између два светска рата био је директор фабрике боја „Дубравка” у Дубровнику, члан Ротари клуба и преводилац за италијански, немачки и енглески језик, а говорио је и грчки и турски, који је научио за време службовања на Криту. Из брака с Бечлијком Алмом рођ. Кауфлер имао је четворо деце, од којих је најпознатији био капетан Мароје Алексић (Дубровник, 1911–1988), поморац на бродовима „Дубровачке пловидбе” у периоду пре Другог светског рата. Био је сарадник првог издања *Поморске енциклопедије*, предавач у Поморској школи и један од оснивача клуба помораца „Михо Працаг” у Дубровнику. Васо Ђорђов Алексић (Дубровник, 1874–Трст, 1920) био је такође поморац, капетан дуге пловидбе у аустријском „Лојду” из Трста. Више пута је награђиван за своје поморске успехе, а за време Првог светског рата био је на броду „Локрум” који је торпедиран у албанској луци Драч. Умро је од последица рањавања, и није имао потомство.

Пустоловни и предузетнички дух показао је и трећи брат Григорије (Глиго) Алексић (Дубровник, 1877–Сан Франциско, 1914?), који се одселио у Калифорнију и тамо покренуо успешан посао узгајања и продаје воћа на велико, а његови директни потомци и данас тамо живе. Он је у Америку позвао и свог млађег

брата Сергија Алексића (Дубровник, 1883–1975), који је после неколико година успешног вођења послова с братом одлучио да се школује, па је 1917. дипломирао ветерину на универзитету у

Слева: Ђорђо Алексић и Никола Бабић испред трговачке радње (Детаљ са разгледнице)

Заједничка трговина Ђорђа Алексића и Николе Бабића у улици Цвијете Зузорић у Дубровнику (десно), око 1900 (разгледница) (Из приватне збирке породице Алексић)

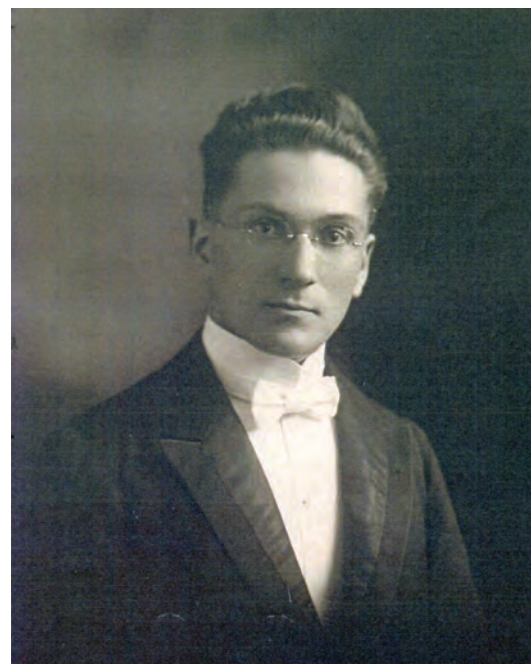
Александар Алексић (1829–1868) са супругом Јованком рођ. Ковачевић, око 1865 (Из приватне збирке породице Алексић)

Васо Алексић (1874–1920).
Фотограф С. Mattiazzi, Шибеник, око 1905.
(Из приватне збирке породице Алексић)

Сан Франциску, а додатно се усавршавао у Паризу 1918–1919. године. Након повратка у домовину, као ветеринар је службовао у Ужицу, Метковићу, Дубровнику, Цетињу и Херцег Новом. Најмлађи син Ђорђа Алексића Исидор (Дубровник, 1885–1962), такође је одлучио да се школује, па је 1909. у Италији завршио школовање за агронома. После кратког службовања у Шибенику и Трсту, учествовао је као добровољац у Првом светском рату и у повлачењу српске војске кроз Албанију, после чега се усавршавао у Француској и до пензионисања, 1946, службовао је као котарски агроном у Дубровнику. Био је ожењен с Еугенијом рођ. Вајс (Weiss), кћерком познатог дубровачког књижара Бернхарда Вајса, и нису имали деце.

Породица је својим јавним деловањем на разним пољима (култура, политика, медицина, публицистика, трговина) снажно присутна у Дубровнику у другој половини 19. века и кроз цео 20. век, а преко потомака капетана Александра Алексића и доктора Сергија Алексића у Дубровнику постоји и данас по директној мушкој линији.

Сергије Алексић (1883–1975), око 1917.
(Из приватне збирке породице Алексић)

Меморандум трговачке радње Ђорђа Алексића, Дубровник, 1874.
(Из приватне збирке породице Алексић)

Брод „Nidia”, на којем је пловио 1896. поручник Васо Алексић. Непознати сликар (Власништво породице Алексић)

Барбић

Иван Виђен

Није био редак случај да су се свештеници који су службовали у Дубровнику, у том граду и одомаћили. Први световни (мирски) свештеник Ђорђе Николајевић у Дубровнику је добио, али и изгубио обоје деце, а у Дубровнику му је сахрањена и супруга. Његов наследник Теодор Јанковић из Скрадина у Дубровнику се толико одомаћио да су му деца стекла дубровачко завичајно право и ту су остала да живе и после његове смрти. Ипак, досад најдугочнији пример је породица Барбић, која у Дубровнику живи нешто више од једног века.

Свештеник Саво Барбић (Радовићи – Кртоле, 1866–Дубровник, 1931) био је родом из Боке Которске, а на дужности дубро-

вачког пароха био је од 1898. до 1920. године. После завршетка богословије и краткотрајног службовања у Скрадину и Бијелој (у Боки), у Дубровнику је наследио свештеника Јована Бућина, такође Бокеља, а од 1913. до 1918. помоћник му је био млади капелан Ђуро Поповић, који је крајем 1918. године умро од шпанског грипа. После 1920. године Барбић је постављен за катехету у дубровачкој гимназији, а на дужности пароха наследио га је Божидар Митровић.

Пастирско деловање Саве Барбића у периоду до Првог светског рата поклапа се с радом неколико снажних личности у управи црквене општине, као што су, на пример, Мићо Милишић, Јово

Саво Барбић (1866–1931), протојереј-ставрофор.
Фотограф Антун Милетић, Дубровник, око 1910.
(Из приватне збирке породице Растка Барбића)

Полеђина фотографије Саве Барбића
(Из приватне збирке породице Растка Барбића)

Светозар Барбић (1897–1965), око 1950.
(Из приватне збирке породице Растка Барбића)

Бердовић, Ђорђе Гркавац, Никола Бабић, Стијепо Кнежевић. Њихово заједничко деловање лако се може оцијенити са садашње дистанце, а њиховог успеха не би било да међу њима није постојала искрена сарадња и уважавање, али и храбрости у деловању. Из архивских докумената може се закључити како је Саво Барбић после дугог времена био први парох који се активно укључио у одлучивање о црквено-општинским питањима заједно с члано-

вима Тугорства. Штавише, и сам је врло често био иницијатор многих подухвата. Највеће достигнуће у периоду у којем је и Саво Барбић имао велику улогу јесте темељна обнова крова, таванице и ентеријера Цркве Св. Благовештења, која је спроведена од 1899. до 1907. године и којом су трајно решени многи ранији проблеми који су оптерећивали грађевину. Парох Саво Барбић је за време Првог светског рата са групом Дубровчана интерниран у Аустрију као политички неподобна особа, што је, наравно, било сасвим неосновано јер се никада није бавио политиком – очигледно се радило о шиканирању само због тога што је био парох. За свој предани рад одликован је протопрезвитерским чином и другим црквеним почастима, а касније и Орденом Св. Саве. И после пензионисања остао је да живи у Дубровнику, будући да га је изабрао за свој нови завичај.

Из брака с Маријом рођ. Бјеладиновић из Рисна имао је три сина (Петра, Светозара и Гојка) и три кћерке (Катарину, Наду и Вукосаву). Његов син Светозар Барбић (Бијела, 1897–Дубровник, 1965) био је правник, судија у дубровачком Среском суду у периоду пре Другог светског рата, касније и дугогодишњи адвокат, а био је и председник црквене општине и њен правни саветник те активни члан управе Српског певачког друштва „Слога“. Будући да се оженио Милком рођ. Бердовић (кћерком Јова Бердовића), те две породице данас су у сродству, а из тог брака потиче син Растко (Дубровник, 1932), спортиста и угледни дубровачки адвокат те дугогодишњи председник црквене општине. Породица Барбић и данас постоји у Дубровнику и по мушкој и по женској линији.

Бердовић

Иван Виђен

Породица Бердовић се у Дубровник доселила после Херцеговачког устанка. Њен први члан био је трговац Јово Бердовић (Врпоље, 1858–Дубровник, 1940), који је 1875. дошао из села Врпоља крај Требиња и настанио се у Дубровнику. Радио је као помоћник у трговинама, да би касније започео сопствени посао. У трговини која се налазила у улици Лучарици, крај Цркве Св. Влаха, трговао је на велико и на мало мануфактурном робом, свим врстама одевних предмета и тканинама. Његов братанац

Обрад Бердовић, који је био помоћник у његовој трговини, овако га је описао: *Стриц Јован је на изглед био: висок, мршав, црне косе и бркова, дугих – ријетких. Бијело дуго безбојно лице; а очи црне. Увијек се подједнако одијевао: одијело тамно сиво, бијела кошуља с уњулим колетом. Обавезни тврдо инколани бијели полсини – а на глави халб цилиндер – црн, и високе ципеле црне боје. Према намјештеницима је био строг и престрог и ту строгост је доброно користио – дапаче, улијевао је више страх, него поштовање. (...) Плаховит и понешто*

Јово Бердовић (1858–1940)
Фотограф А. Хубер, Беч, око 1900.
(Из приватне збирке Ивана Виђена)

Петар Бердовић (1871–1951)
Фотографија Cottage Gallery, Anaconda, Монтана, САД, око 1900.
(Из приватне збирке Ивана Виђена)

Владимир Бердовић (1906–1980), око 1940.
(Из приватне збирке породице Растка Барбића)

напрасит је био. Штедишан, интелигентан и без неке велике школске стреме – феномен у рачунању, у глави, на памет. Био је врстан трговац. Јово Бердовић наследио је почетком 20. века Мића Милишића на месту благајника православне општине, а дуги низ година, као члан њене управе, био је на разним функцијама. Тестаментом је богато обдарио Сиротињски дом на Посату (Задужбину Константиновић), Српско певачко друштво „Слогу”, Дубровачко радничко друштво, цркву и друге установе, чиме је заслужио назив великог добротвора. Од 1902. године био је ожењен Марицом рођ. Божић, кћерком познатог дубровачког занатлије (бојадисара тканина) Михајла Божића, с којом је имао три кћерке (Милку, Невенку и Радојку) и сина Владимира. Породична гробница Бердовића из 1940. године, постављена уз гробницу браће Бошковић, дело је познатог архитекте Николе Добровића из његове дубровачке фазе.

Поред Јова Бердовића, у Дубровнику је живео и његов брат Петар Бердовић (Врпоље, 1871–Дубровник, 1951), који је у младим данима отишао у Америку (Монтана) и тамо зарадио почетни капитал тргујући прехранбеним производима. Када се око 1900. вратио у Дубровник, у Улици од пуча отворио је самосталну трговину прехранбеним и деликатесним производима. Учествовао је у многим заједничким подухватима и приватне и јавне природе. Имао је једну кћерку, проф. Смиљану Бердовић,

чијом је смрћу изумрла ова линија породице. Према опису Обрада Бердовића био је: *карактеран, интелигентан – динамичан и мудар, свакоме би у невољи помогао и на добро упутио. Понешто строг; али критичан, несебичан, дарезљив, присан, разборит, а лијепо је умيو причати приче.* Обојица браће Бердовића наставили су уобичајену праксу помагања родбине из свога завичаја, па су тако као шегрте у своје трговине и на школовање довели петорицу својих братанаца и рођака (Обрада, Сава, Луку, Благоја и Тома), од којих су се неки после школовања вратили у родно место, неки су се иселили у друге градове, а неки су остали у Дубровнику. Међу њима је био трговац Обрад Бердовић (Врпоље, 1892–Дубровник, 1984), чији директни потомци и данас живе у Дубровнику и који је у књижици својих сећања *Минуло доба* (Дубровник, 1979) описао не само своје стричеве, већ и трговачку атмосферу у Дубровнику с почетка 20. века.

Јовов син др Владимир Бердовић (Дубровник, 1906–Загреб, 1980) сигурно је најпознатији члан ове породице. Овај правник, композитор и диригент рођен је у Дубровнику, где је стекао ниже образовање и матурирао 1924. године, после чега је дипломирао право на Правном факултету у Загребу, где је 1929. године и докторирао. После повратка у Дубровник, у сарадњи с другим адвокатима и самостално бавио се адвокатуром до 1944. године и објављивао у стручним часописима. Од малена је показивао интересовање за музику, коју је учио приватно у Дубровнику и Загребу, и то клавир, виолончело, композицију и дириговање. Од 1924. био је стални члан Дубровачке филхармоније (данас

Родни дом породице Бердовић у селу Врпоље, источна Херцеговина, око 1920. године (Из приватне збирке Јошка Бердовића)

Дубровачки симфонијски оркестар) и Дубровачког гудачког квартета, а краће време свирао је и у Сарајевској филхармонији. До 1941. године водио је Српско певачко друштво „Слога” у Дубровнику, а после Другог светског рата дуго година водио је хор православне Цркве Св. Благовештења, који је често изводио и његове композиције. Од 1944. радио је као хонорарни наставник при дубровачкој музичкој школи, у периоду 1945–1952. био је музички уредник на Радио Дубровнику, а писао је и музичке критике за бројне новине. Од самог оснивања Дубровачких летњих игара дао је знатан допринос њиховом развоју, а од 1954. до 1963. године био је уредник њиховог

музичког програма. Најзапаженији успех и признања постигао је као водитељ и диригент мешовитог хора Радио Дубровника, који је водио пуних 25 година. Као композитор опробао се у свим музичким врстама, а према суду критике највиши домет остварио је у хорској музици. Од 1939. до 1972. за свој композиторски и диригентски рад примио је укупно 35 награда и разних признања, а многе композиције су му откупљене и објављене у разним збиркама. Био је интелектуалац велике ерудиције и изузетног ентузијазма, а донацијом наследника његова рукописна оставштина се од 2010. године налази у Државном архиву у Дубровнику.

Бошковић*

Иван Виђен

Најпознатија и најбогатија православна породица у Дубровнику 19. века без сумње је породица Бошковић. Осим тога, она спада и међу најбогатије дубровачке породице грађанске епохе уопште. Иако је изумрла кроз две генерације, оставила је велики траг у Дубровнику, првенствено залагањем Божа Бошковића као председника Одбора за изградњу нове Цркве Св. Благовештења у граду, као и његовим добротворствима којима је обдарио не само црквену општину већ и град током живота, али и својим тестаментом. Историја ове породице добро оцртава парадигму дубровачке православне заједнице у раном периоду њене афирмације.

Родоначелник породице био је Васиљ Бошковић (Требиње, 1787–Дубровник, 1838), кројач из Требиња, који се по свему судећи у Дубровник доселио у рано доба француске власти. Он је у Дубровник дошао заједно са својим братом Саватијем Бошковићем (Требиње, 1791–Дубровник, 1856), а обојица су се бавили терзијским занатом, тј. израђивали су првенствено народну одећу. Њихов отац био је Богић (Бошковић) Укропина, па су изгледа његови синови добили презиме изведено из очевог имена, што је обичај врло чест у време када породична презимена нису била чврсто фиксирана. Мајка им је била Мирјана рођ. Марић.

Осим својим занатом, Васиљ Бошковић се изузетно успешно бавио и народном медицином, што је приносило његовом угледу. Убрзо по досељењу у Дубровник, венчао се са Аном рођ. Петровић, 1812. године, девојком из врло угледне породице дубровачких православних „староседалаца”, који су у граду живели током 18. века.

Из тога брака потекло је шесторо деце: синови Божо, Ристо и Нико те кћерке Ана, Катарина и Марија. Породица је уживала велики углед, колико због очеве честитости у вођењу свог заната, толико и због његове спретности у лечењу народним лековима, а почасни статус мајчине породице био је у томе такође важан фактор. Нема сумње да је Божо Бошковић, као и толики трговци и предузетници његовог времена, имао тежак

живот испуњен ризицима, стрепњама и успесима. Поред тога, претрпео је и бројне ударце судбине: његов млађи брат Ристо (Христифор) умро је као четворогодишњак 1828, сестра Катарина 1836. као осамнаестогодишњакиња, а сестра Ана 1837. као двадесеттругодишњакиња. Упркос породичним трагедијама Божу Бошковића никада није напустио непоколебљиви и оптимистички дух. Венчао се 1857. године с Теодором (Тонем) Путицом (Дубровник, 1835–1910), кћерком такође познатог трговца и предузетника Трифуна (Трипка) Путице (Орах, Требиње, 1802–Дубровник, 1862).

Божо Бошковић трговао је разним артиклима с Херцеговцима који су долазили на Табор на Плоче како би у Дубровнику продавали своју робу. После рада по туђим трговинама, одлучио се за самостално пословање. Будући да је, као и неколико других храбрих православних трговаца у то време препознао нове трендове у трговини, проширио је своју понуду мануфактурном, колонијалном и луксузном робом. Осим тога, улагао је новац у поморство што му је уз трговину на велико доносило изузетан профит. Његови биограф парох Ђорђе Николајевић наводи: *Својом умјетношћу, својим веселим и љубазним дочекивањем, својом услужношћу, својим сваковрсним понудама и посласаницама умјео*

Вила породице Бошковић на Пилама, данас депанданс хотела „Хилтон Империјал”, 1951. године.

(Преузето из књиге: *Дубровачко поморство – споменица сто година Наутичке школе у Дубровнику*, Дубровник, 1952, 23)

* Будући да се о члановима ове породице често писало на страницама овог каталога, на овом месту дати су само основни биографски подаци.

је свакога очарати, и на своју трговину навратити, да су се сва господа не само градска него и извањска, имајући у њега поверење, код њега служила. Он је најфиније ствари за јело и пиће у своју бутигу и магацине набављао из Француске, Италије, Ђерманије и других страна. Бродови француски, енглески, руски, аустријански и пр[очи] који су више дана у више пута у пространом пристаништу у Гружу застајивали, на хрпе су јела и пића из његове бутиге односили, и све златним и готовим новцем исплаћивали. Бошковић је био члан председништва дубровачке Трговачко-занатске коморе и градски већник града Дубровника (као члан Народне странке), а заједно с братом Божом био је и члан бројних културних, просветних и привредних друштава.

Ангажовање Божа Бошковића око изградње нове Цркве Св. Благовештења у историјском језгру Дубровника било је заиста изузетно и пресудно, чак су многи говорили да без њега довршење те цркве не би било могуће. Својим пословним и породичним везама, трговачком способношћу и окретношћу, неуморним вођењем одбора за изградњу, а на крају и поклонима, он је пажњом доброг домаћина извео подухват без премца у целокупној историји Српске православне црквене општине. Стога без претеривања можемо рећи да је Црква Св. Благовештења његово животно дело. *За довршење нове православне цркве у граду Дубровнику, огромне су жртве потребне биле; и већ су многи стрепили да ће се радња због недостатка у новцу морати забацити. Али, по милости Божјег провиђења, народне жеље ипак су се испуниле преко сваког надања, јер се на управи налазио у одсудном и критичном часу човјек који је усљед многостручних доказа својега поштења и привржености својој православној вјери, стекао глас код српског народа, те на његове пријатељске позиве, који су душевне људе у срце такнули, знатни прилози са свију страна сакупише се, с којима се запошета радња срећно довршила. А тај човјек био је Божа Бошковић. (...) Он је радо свој живот посвећивао, не жалећи ни труда ни новца за срећу и напредак православне општине дубровачке. Он би увијек говорио својим друговима: „Будимо сложни и чврсти, а особито будимо сви у добром споразуму, па ће нам милостиви Бог наше жеље испунити, наше намјере благословити“.* Не чуди стога што је породици Бошковић додељено почасно место за породичну гробницу на гробљу Св. арханђела Михаила на Бонинову. Мермерна гробница

неовизантијских историцистичких облика налази се уза зид цркве, у оси средишње алеје гробља, а судећи по аналогiji с тршћанским гробљем, наручена је у Трсту.

Свој друштвени статус Бошковићи су исказали изградњом породичне vile на Пилама 1865. године. То је троспратна камена вила јасних линија, елегантна у једноставности својих благо неоренесанских облика. Има пет прозорских оси, а акценат прочеља је средишњи избачени ризалит са по три лучна прозора и балконом на првом спрату. После смрти Теодоре Бошковић кућу је наследила сестричина браће Бошковић Милева Константиновић рођ. Опуић, а после њене смрти вила је припала њеној кћерки принцези Наталији Петровић, супрузи црногорског принца Мирка. Тако је она била снаха црногорског књаза и краља, а бака данашњих чланова црногорске династије. После смрти принца Мирка венчала се с белгијским дипломатом Гастоном грофом Ерембо де Дизел (Errebault de Dudzele). С обзиром на то да су власнице ове отмене vile живеле ван Дубровника, један њен део је још од почетка 20. века био изнајмљен суседном хотелу „Империјал“. Но као страном држављанки вила је (заједно са остатком њене имовине) после Другог светског рата секвестрирана и 1949. године проглашена општеном имовином. Данас је она депанданс хотела „Хилтон Империјал“ (тзв. „Мали Империјал“), а од 1969. године је заштићени споменик културе. Осим ове куће, значајне по томе што су у њој браћа Бошковић често угошћавали угледне госте који су посећивали Дубровник, на првом месту надлежне епископе приликом њихових канонских посета, браћа Бошковић били су власници још девет кућа и палата у граду. Циклус породичних портрета (Ника, Божа и Теодоре Бошковић) израдио је Влахо Буковац, а они се заједно с портретима њихове сестре Марије Опуић рођ. Бошковић и њеног супруга Александра Опуића данас чувају у Музеју икона Српске православне црквене општине у Дубровнику, где су доспели после смрти њихове рођаке, односно кћерке Милеве Константиновић рођ. Опуић. У Музеју се такође чува и гарнитура за седење у историцистичком стилу, као и ормари за библиотеку у истом стилу из њихове vile. Највећи део њихове изузетно богате и разноврсне породичне библиотеке данас се такође налази у црквеној општини.

Фотоалбум породице Бошковић

(укупно 167 фотографија)
кожа и метал, 27×20 cm

(Архив СПЦО у Дубровнику)

* Истраживање података за пратеће текстове
уз фотоматеријал и избор илустрација за
породицу Бошковић: Јелица Рељић

III/3

III/4

Бо́жо Бошковић

(Дубровник, 1815–1879)

(Из фотоалбума Бошковића,
Архив СПЦО у Дубровнику)

Трговац, велики српски добротвор. Председник Српске православне црквене општине у Дубровнику. ...Највећу заслугу и неумрлу славу стекао је за српско-православну црквену општину, и надасве за подизање парохијске цркве у граду...

Извори и литература: Прилози за историју Срба у Дубровнику, рукопис Јовице Перовића, Митровић Ј. Д, Српство Дубровника, Београд, СКЗ, 1992; грађа Архива СПЦО у Дубровнику.

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Николе Бошковића

Пагуза, 1881, уље на платну (88,5×73,5 cm)
(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Слика добротвора Нике Бошковића налазила се првобитно у закладној српској женској школи Божа Бошковића (вид. Инвентар закладне српске женске школе Божа Бошковића у Архиву СПЦО у Дубровнику)

Никола–Нико Бошковић (Дубровник, 1829–1896), трговац, велики српски добротвор. Председник Српске црквене општине у Дубровнику и српског певачког друштва „Слога“, залагао се за унапређење трговине у Дубровнику. Био дугогодишњи председник Управе Дубровачке паробродарске пловидбе.

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Теодоре Тоне Бошковић

Пагуза, 1881, уље на платну (88×74 cm)

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Слика Теодоре Бошковић налазила се првобитно у закладној српској женској школи „Божа Бошковића“ (вид. Инвентар закладне српске женске школе Божа Бошковића у Архиву СПЦО у Дубровнику)

Теодора Тона Бошковић, рођена Путица, (1835–1910), велика добротворка, супруга Боже Бошковића, потиче из угледне трговачке породице Трипка Путице. Стекла је високо образовање учећи од пароха и учитеља Ђорђа Николајевића и Теодора Јанковића. У време херцеговачке буне 1875–1878. прикупљала помоћ за пострадале и изнемогле, била председница „Добротворне задруге Српкиња Дубровкиња“, чланица Одбора госпођа у Дубровнику. По жељи свога мужа Боже Бошковића, основала је, заједно са Ником Бошковићем и Маријом Опуић, српску женску школу у Дубровнику.

...У Дубровнику живи рођака гђе Константиновићке, гђа Тони Бошковићка, која има великог улива у онд[ашњем] српском друштву. С њом би могло ступити у везе, наше женско друштво ради израде заставе, наравно без политичке ларме. Тим начином, поновиле би се у потребној мери, духовне везе са Српством у Далмацији...

(Из извештаја Хаима Давича, српског генералног конзула у Трсту др Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије, 31. мај 1900,

Архив Србије, МИД, ПО, 1900, Ф IV, И/17)

Извори: Архив Србије, фонд Министарства иностраних дела; грађа Архива СПЦО у Дубровнику.

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Божо Бошковића

Париз 1880, уље на платну, 152×88 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Опоруком од 13. новембра 1909. Теодора Бошковић оставила је Српском дубровачком певачком друштву „Слога“ 2200 круна и велики лик на уље пок. мужа Божо (рад сликара Влаха Буковца), а за случај престанка друштвеног српско-православној цркви у Дубровнику... У Попису аката женске закладне школе „Божо Бошковића“, уписан је податак под бр. 1/1881. године „Нико Бошковић доставља лик пок. Божо, утемељитеља школе“. У Инвентару закладне српске женске школе „Божо Бошковића“ под бр. 1 наведена је „слика основатеља школе“.

Извори: Прилози за историју Срба у Дубровнику, рукопис Јовице Перовића; грађа Архива СПЦО у Дубровнику.

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Божа Бошковића

Париз 1881, уље на платну, 65×54,5 cm
(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Бравачић

Иван Виђен

Породица Бравачић пореклом је из Мостара и претпоставља се да се доселила у Дубровник у доба велике куге која је харала Херцеговином, 1814–1816. године. Родоначелници дубровачких Бравачића били су два брата (или рођака) Јефтан и Стефан, обојица трговци.

Јефтан (Јефто) Бравачић (Мостар, 1787–Дубровник, 1832) са супругом Ангелином (Анђом) рођ. Мичић (Мостар, 1792–Дубровник, 1877) имао је четворо деце: кћерке Марију, венчану са Симеоном Пупићем и Еустахију (Стаку), венчану с Томом Томовићем и синове: Петра и Ђорђа (Дубровник, 1824–1872). Петар је био поморски капетан у руској служби и о њему нема детаљнијих података. Као капетан руског пароброда „Черкаск”, од 1874. године имао је овлашћење за прикупљање добровољних прилога у Русији за изградњу нове Цркве Св. Благовештења у Дубровнику, о чему сведочи књига приложника сачувана у Архиву Српске православне црквене општине. Његов брат Ђорђе наставио је вођење породичне трговине у Дубровнику и није имао потомака.

Стефан Бравачић је са супругом Христином (Ристом) рођ. Ковачевић (Мостар, 1786–Дубровник, 1876) имао сина Јова (Дубровник, 1819–1884), који је наставио вођење породичне трговине и успешно је увећао. Он се 1850. године оженио Еустахијом (Стаком) Мичић (Дубровник, 1828–1878), кћерком Николе Мичића, једног од значајнијих трговаца 19. века у Дубровнику. С Ристом Мичићем, братом своје супруге, наставио је да развија породични посао, у чему му је помагала супруга Стака. Њихов син Стефан (СТИЈЕПО) Бравачић (Дубровник, 1851–1903), уз очев посао, наследио је и трговину свога ујака Риста Мичића (основану још 1816. године) и преоријентисао се с трговине на велико на трговање луксузном робом. Породични статус исказао је уређењем летњиковца у Лападу (данас Вила „Рашица”) те изградњом складне и отмене виле на Пилама 1885, а године 1891. дао је да се у Трсту штампа кратак спис о настанку и развоју његове трговине, с неким подацима из породичне историје. Био је члан Туторства Српске православне црквене општине. На његов предлог, приликом обнове Цркве Св. Михаила арханђела на Бонинову, 1899. године, израђена је преслица за звоно и украси (акротерији) на прочелном забату. У црквеном музеју чува се позлаћена сребрна дарохранилница (табернакул) у облику маке-

те Цркве Св. Благовештења, настала према једном од предложених пројеката нове цркве архитекте Векијетија, коју су наследници Стијепе Бравачића поклонили 1904. године.

Из брака с Милевом рођ. Вучковић, из угледне сремске породице која је била у сродству са познатим књижевником и политичаром Јованом Суботићем, имао је петоро деце: Јована, Јованку, Видосаву, Миливоја и Милку. Породица је била у пријатељским односима са породицом познатог сликара Влаха Буковца – оно што је започело као пословни однос наручиоца портрета и сликара, временом се претворило у дугогодишње пријатељство. У

Реклама трговачке фирме породице Бравачић, наследнице фирме Риста Мичића, Дубровник, 1899 (Архив СПЦО у Дубровнику)

њиховом летњиковцу у Лападу Буковац је 1899. године израдио низ породичних портрета, који се данас налазе у разним приватним и јавним збиркама. После смрти Стијепе Бравачића породица се преселила у Беч, где су сва деца добила високо образовање, а породични посао наставио је да води Сава Миљановић, ранији сарадник и пријатељ породице.

СТИЈЕПОВ син Јово Бравачић (Дубровник, 1887–Загреб, 1941) није се бавио трговином, али је с дипломом економисте бечког универзитета показао од предака наслеђене пословне способности. У периоду између два светска рата био је управник дубровачке подружнице Српске банке д.д. из Загреба (основане 1895. и уз Прву хрватску штедионицу једне од двеју најјачих

финансијских институција у Хрватској), члан дубровачког Ротари клуба и угледни предузетник. Будући да је Српска банка у том периоду била власник Хотела „Империјал”, Хотела „Лапад” и плаже у ували Сумартин у Лападу, Јово Бравачић је водио и надгледао финансијско пословање и управљање овим хотелима, као и уређење плаже с пратећим објектима у Лападу. Беспрекорно функционисање и успешно пословање објеката у власништву банке годинама су дубровачку подружницу (филијалу) чинили једном од најуспешнијих, а управо то је несрећним преокретом судбине постало пресудно у његовом животу. Наиме, након почетка Другог светског рата у Југославији, а по успостављању Независне Државе Хрватске, Српска банка д.д. се због свог капитала и некретнина нашла на мети квислиншке власти, која је желела да се домогне те велике вредности. Јово Бравачић је с целом управом и особљем дубровачке подружнице насилно одведен на провизорну скупштину деоничара банке у Загреб, која је требало да донесе наметнуте одлуке, па је у августу 1941. убијен у шуми Дотршчина код Загреба. Јово Бравачић је из брака с Маријом Вучетић имао троје деце, од којих је најпознатији син Стефан (Дубровник, 1926), архитекта и сликар. Породица и данас постоји у Дубровнику и по мушкој и по женској линији.

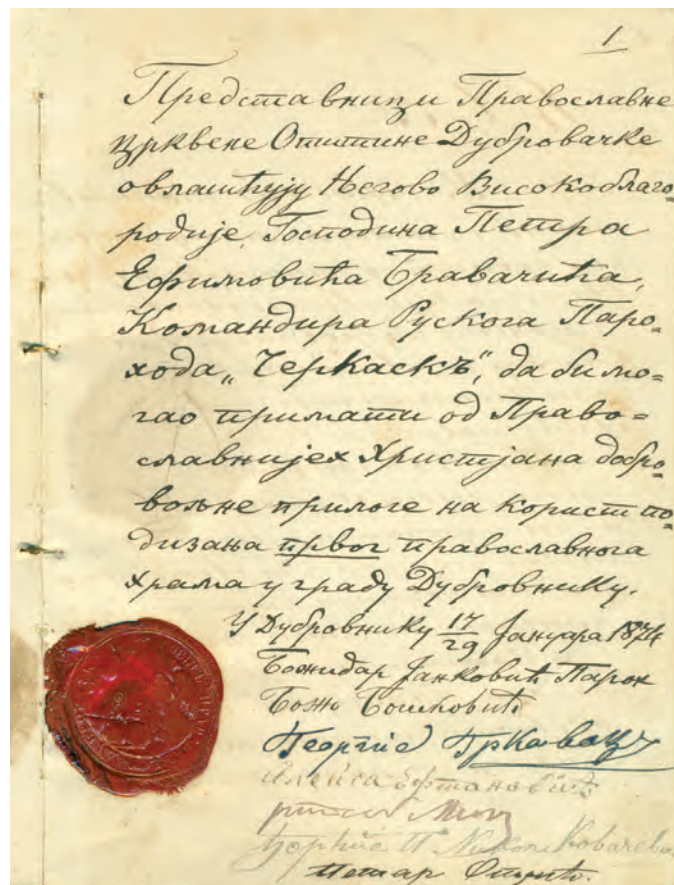

SEBASTIANUTTI & BENQUE

TRIESTE.

Стијепо (Стефан) Бравачић (1851–1903)
Атеље: Sebastianutti & Benque, Трст, 1902.
(Из приватне збирке Милице Бравачић)

Кћерка Стијепе Бравачића, Вида Вегербауер Бравачић (Дубровник, 1893–Беч, 1960?), преводилац, после повратка породице у Дубровник остала је да живи у Бечу, где се 1930. удала за универзитетског професора Хуга Вегербауера (Wögerbauer). Веома је волела позориште и књижевност, којој је посветила живот бавећи се превођењем дела углавном аустријских и хрватских књижевника. Објавила је преводе Артура Шницлера, Хуга Бетауера и Едгара Алана Поа, а јављала се чланцима и у публицистици. Позната је по преводима најуспешнијих дела Ива Војновића на немачки језик и великом труду који је уложила у популаризовање дела овог националног барда, као и по својој отворености према новом медију – радију. Занимљиво је да су њени преводи *Дубровачке трилогије* и *Еквиноција* прерађени у радио-драме, које су 1928. године с великим успехом изведене на бечком радију, а међу глумцима је било и неколико познатих чланова „Бургтеатра”. Припреме бечког „Фолкстеатра” за извођење Војновићеве *Машкарате испод купља* према њеном преводу прекинула је немачка окупација Аустрије. Образована, широке културе и рафинираног интелекта, она представља пример жене која се самостално изборила за своје место у књижевном и јавном животу.

Овлашћење Српске православне црквене општине Петру Бравачићу, поморском капетану, да у Русији може прикупљати новчане прилоге за изградњу нове Цркве Св. Благовештења у граду, Дубровник, 1874.
(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Милева Бравачић рођ. Вучковић
са децом, слева: Јово, Јованка, Вида,
Милка и Миливој (Мило)**

Фотограф Антун Милетић,
Дубровник, 1901.
(Из приватне збирке Милице Бравачић)

**Слева: Ристо Бесаровић са супругом
Јованком рођ. Бравачић, Милка, Вида
и Милева Бравачић, Беч, око 1918.**

(Из приватне збирке Милице Бравачић)

Због учесталости овог презимена, као и већег броја особа с истим властитим именима те чињенице да је неколико уписа у матичне књиге мањкаво (недостаје име родитеља или девојачко презиме мајке), данас није могуће прецизно утврдити све везе међу рођацима исте породице или припадницима различитих породица с овим презименом. Иако је ово презиме сигурно најучесталије и најбројније у првој половини 19. века у Дубровнику, сасвим је очигледно да је реч о члановима различитих, често и породица које нису биле у сродству. Ради илустровања ове чињенице довољно је навести да је у периоду између 1815. и 1840. у Дубровнику постојало укупно девет брачних парова различитих година с презименом Ковачевић, као и неколико удоваца, удовица, неожењених и неударених особа с истим презименом. Међу њима се може разликовати пет места порекла породице, које ћемо набројати од најчешћих према најређим: Мостар, источна Херцеговина (Требиње и околина), Дувно, Сарајево и Бока Которска. Тако је, на пример, породица Мичић била у трострукој вези с породицом Ковачевић: Христина (Риста) Мичић (сестра Петра и Ђура Мичића) била је у браку с Томом Ковачевићем из Мостара, с којим се заједно доселила у Дубровник. Њихов син Марко Ковачевић склопио је 1823. године брак с Аном Ковачевић (кћерком Николе и Марије, вероватно пореклом из Боке), с којом није био ни у каквом сродству. Његова сестричина Јелена Мичић (кћерка Ђура Мичића) венчала се 1816. године са Симом Ковачевићем из Дувна, који пак није био ни у каквој вези ни с једним ни с другим поменутих Ковачевићима.

Ипак, издвојићемо две гране једне породице која је оставила траг у Дубровнику и Трсту кроз цео 19. век. Реч је о синовима Михајла Ковачевића и његове супруге Росе рођ. Трипић (Мостар, 1760–Дубровник, 1837), браћи Јову и Јефтану Ковачевићу и њиховим потомцима.

Родоначелник тршћанске гране породице био је Јово Ковачевић (Мостар, 1777–Дубровник, 1837), који је са супругом Маријом Ковачевић рођ. Зец имао три сина: Александра Христифора, Стефана и Ђорђа. Најстарији од њих и свакако најпознатији, трговац и предузетник Александар Христифор (Мостар, 1805–Трст, 1874), венчао се 1837. године у Дубровнику с Маријом рођ.

Гашић (Дубровник, 1816–Трст, 1901), с којом је имао три сина и кћерку. Привучен великим могућностима пословања, пресељено се у Трст почетком 40-их година 19. века заједно с браћом и развио трговачки посао, стекавши велики иметак. Био је три пута председник тршћанске Српске православне црквене општине и добротинитељ многих тршћанских установа. Ни он, ни његов најстарији син Јово (Дубровник, 1838–Трст, 1913) нису заборавили Дубровник и увек су дубровачкој Српској православној црквеној општини били на услузи и делом и саветом, посебно приликом изградње нове Цркве Св. Благовештења у граду.

Родоначелник дубровачке гране породице Ковачевић био је Јовов млађи брат Јефтан (Мостар, 1789–Дубровник, 1864), који је са супругом Еустахијом рођ. Периновић, с којом се венчао 1827. године, имао три кћерке и два сина. Најстарија кћерка Јованка била је удата за Александра Алексића, дубровачког трговца који је пословао на Сицилији, а обоје су умрли релативно млади и без потомства. Средња кћерка Марија била је неударена, а неожењени су били синови: Нико (Дубровник, 1843–Бејрут, 1899), поморски капетан у служби аустријског „Лојда” (*Lloyd Austriaco*) и Петар (Дубровник, 1845–1904), који је био правник (судија) и чијом је смрћу изумрла директна мушка линија дубровачке гране породице. У породици Ковачевић је потомке имала једино најмлађа кћерка Роса, која је била удата за Павла Петрановића у Задру, али се њене три кћерке (од којих су се Олга и Софија с родитељима касније вратиле у Дубровник) такође нису удавале, па је породица изумрла средином двадесетог века и по женској линији.

Породица Ковачевић поседовала је велику породичну кућу на Пилама, у којој је 1889–1890. живео кнез Петар Карађорђевић с породицом, у времену када је као емигрант боравио на Цетињу. После смрти Петра Ковачевића кућа је постала део задужбине основане његовим тестаментом од 7. фебруара 1904. године и прешла је у власништво Српске православне црквене општине. Осим ове куће, задужбинским новцем изграђен је Сиротињски дом на Посату (тзв. стари дом), који носи име капетана Ника Ковачевића и сведочи о филантропским склоностима које су крајем обојицу браће.

Нико Ковачевић

(Дубровник, 1843–Бејрут, 1899)

Фотограф Марко Manenizza
Атеље „Rottmayer”, Трст, око 1885.
(Архив СПЦО у Дубровнику)

... У Бајруту је умро у немачком шпитаљу Никола Ковачевић, капетан „Лојда”, велики родољуб родом из Дубровника и један од оних сад ретких Дубровчана, који је своја српска осећања, умео да очува од мешавине са партијским људима из Србије и од црногорског сплеткарења. Држим, да је био у удаљеном сродству са Гђом Константиновићком. Ако се његово тело буде пренело у оvd[ашње] српско гробље, положићу на његов одар један венац...

(Из писма Хаима Давича, српског генералног конзула у Трсту др Сими Лозанићу, министру иностраних дела Краљевине Србије, 15. фебруар 1899, Архив Србије, МИД, ПО, 1899, Ф VI, И/16)

(Истраживање и избор цитата: Јелица Рељић)

Петар Ковачевић

(Дубровник, 1845–1904)

Фотограф Tommaso Burato (Буратовић)
Задар, око 1880.
(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Кћерке Росе Петрановић,
рођене Ковачевић**

**Роса Петрановић,
рођена Ковачевић**

пред породичном кућом у Дубровнику,
око 1900.

Фотограф: Tomasso Burato, Задар

Фотограф: Tomasso Burato, Задар

Фотограф: Silvino Mascarich, Дубровник

Породична кућа Ковачевића на Пилама у Дубровнику

Удаљеност од града, прекинуће саобраћаја – нарочито ради љекарске помоћи – у оно доба године [...] принуде кнеза Петра да се (из Гружа пресели и, прим. И. В.) настани у самоме Граду, али не у градским бедемима, него изван бедема у предграђу „Пиле”. Тамо на „доњем коналу” нађе кућу неког старог нашег грађанина Пера Ковачевића, уреди је доста удобно, и започе свој градски, дубровачки живот. Читање, [...] домаћи живот са женом и дјецом, екскурзије по цијелој дубровачкој околини, посјећивање Народне Штионице у Граду, најзад пријатне вечери код талијанскога посланика на „Пољани” – гдје се диже Гундулићев споменик – ово су главни моменти кнежевога живота у Дубровнику (1889–1890, прим. И. В.). Живот срећен, уман, испуњен мирном разноличности. [...] Кнез Петар се осјећао задовољан, весело, безбрижан. Кнегиња се предавала мирнијој концепцији живота, она иначе тако меланхолична у оној посљедњој јесени коју је имала да проведе на земљи. Кнегиња Зорка бијаше високо умна и бесконачно љубезна жена.

(Лујо конте Војновић, Скромни помени о великом краљу, Загреб, 1922, стр. 11)

III/10

**Породична гробница Ковачевића
на Српском православном гробљу у Трсту**

Бисте Александра и Марије Ковачевић

Марић

Иван Виђен

Породица Марић пореклом је из Требиња, а није сигурно дали се у Дубровник доселио још Тодор Марић са супругом Росом рођ. Пупић, али њихове синове, Тодора (Требиње, 1786–Дубровник, 1874) и Трифуна (Трипка) (Требиње, 1802–Дубровник, 1867) налазимо у Дубровнику већ у првим годинама аустријске власти. Обојица су се успешно бавили кројачким (терзијским) занатом. Тодор се 1822. године у Дубровнику венчао с Аном рођ. Рајевић, чија је породица ту живела још у другој половини 18. века.

Од деце из тог брака одрасло доба изгледа је доживео једино Петар (Дубровник, 1828–1892), најпознатији представник ове породице. Након нижег школовања (у којем га је посебно подстицао тадашњи парох Ђорђе Николајевић) и заната у Дубровнику, Петар Марић одлучио је да стекне искуства и „види свијет”, па је као младић отишао да ради у Шибенику и Трсту, а потом у Америку. По повратку у Дубровник, 1855. године отворио је трговину са партнером Стјепаном Бабићем, а 1857. године основао је трговину „Петар Марић” за тканине, мануфактурну робу и одевне потрепштине, прву такве врсте у Дубровнику. Био је први који је препознао промену укуса средином века и добро проценио однос понуде и потражње за финим тканинама, а сличне потезе увођења луксузне робе, која се пре тога у Дубровнику углавном набављала из Трста, отприлике у исто време повукла су и браћа Бошковићи и Ристо Мичић, сви остваривши велики профит. Трговина је била смештена у приземљу куће која је била у власништву браће Бошковић (палата Гучетић-Gozze, тзв. *Стари театар*), с улазом из Улице од пуча, а ту је била све до друге половине 20. века, када је национализована али је и даље наставила да послује само под другим именом.

На венчању с Јованком рођ. Бабић, пореклом из Требиња, 1859, која је умрла већ следеће године и с којом није имао деце, кум му је био добар пријатељ Божо Бошковић. После смрти прве жене, 1861. венчао се с Андријаном рођ. Ђучић из Каменара у Боки Которској, с којом је имао две кћерке, Зорку и Илку. Имао је истоименог рођака у Сплиту (чији је портрет израдио Влахо Буковац), а једна његова рођака била је удата за познатог сарајевског трговца Хаџи Максудеспића.

Петар Марић остао је запамћен као изузетно одговоран, педантан, чврст и карактеран, али истовремено топао и саосећајан човек,

којем су се за помоћ обраћали сви без разлике – од Херцеговаца који су долазили у Дубровник по разне врсте помоћи (често само савет или препоруку), па до градске сиротиње. Стога није чудно да је као цењен и поштован човек био дугогодишњи члан Тугорства православне општине (чији је био благајник и у једном мандату председник), градски већник и члан Трговачко-занатске коморе, те члан Матице далматинске у Задру. Познат је и по томе што је међу првима подржао Влаха Буковца, талентованог младића чији је животни пут помало подсећао на његов. У излогу своје трговине изложио је његове слике и помагао га је колико је могао, а Буковац му је 1876, пре одласка на академију у Париз, из захвалности израдио портрет, а нешто касније (1879. и 1881) и неколико породичних портрета његове супруге и кћери, који се данас чувају у Умјетничкој галерији у Дубровнику.

Једном приликом, по извесним казивањима, за време Херцеговачког устанка, у Цавтату, где је био позван као гост на прославу Госпе од Снега, пришао му је сиромашни сељак из Главске код Требиња и молио га да прими његовог сина за шегрта у својој трговини и тако га спаси сигурне пропасти. Петар Марић је на то пристао, а тај дечак, који је од шегрта постао његов сарадник, пословни партнер, а на крају зет и наследник, био је Михаил (Мићо) Милишић. Он се оженио старијом кћерком Петра Марића Зорком, док је млађа кћерка Илка (Дубровник, 1873–1948) била венчана с једним дубровачким властелином. Тај, изгледа јединствени преседан у православној заједници тога доба, збио се 1895. године, када се Илка Марић удала за Рафа (Рада) Владиславовог Сараку (Saraca) (1865–1939), с којим је имала једну кћерку. Породица Марић је по мушкој линији изумрла са Петровом смрћу 1892. године, а по женској се наставила све до краја 20. века кроз породице Сарака (Дешковић) и Милишић (Бумбић).

Треба поменути да је у 19. веку у Дубровнику постојала још једна породица Марић, која није била у блиском сродству с овом породицом. Потомци петорице синова Милоша Марића (Дубровник, 1824–1901) и његове супруге Марије рођ. Вуковић одржали су се у Дубровнику у бочним линијама и до данас.

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Петра Марића

Дубровник 1876, уље на платну, 57×47,5 cm
(Музеј СПЦО у Дубровнику,
поклон Војислава Милишића)

III/11

Влахо Буковац је у својој 21. години израдио Марићев портрет. На полеђини слике Петар Марић је забележио: Овај мој лик врло добро израђен и мени истовјетан, јест учињен од Влаха сина Аугуста Фађиони из Цавтата; дошавши он овди из Сан Франческа донесе га при свршетку године 1876. – Тад ја имадох навршену 48. а он 21. годину. – ови он га учини по мојој фотографији. Дубровник 31/12 1876. Петар Марић, син пок. Тодора.

Петар Марић (Дубровник 1828–1892), трговац, добротвор. Члан Одбора за градњу нове цркве, члан Одбора женске закладне школе „Божа Бошковића” у Дубровнику, 1880. Повремено је потпомагао Влаха Буковца током школовања.

Извори: грађа Архива СПЦО у Дубровнику
(Истраживање: Јелица Рељић)

Овај мој Лик врло добро
израђен и мени истовјетан,
јест учињен од Влаха
Сина Аугустина Фађиони
из Цавтата; дошавши он
овди из Сан Франческа донесе га
при свршетку године 1876. –
Тад ја имадох навршену
48. а он 21. годину. –
ови он га учини по мојој фотографији
Дубровник 31/12 1876.
Петар Марић
син пок. Тодора

III/12

**Повеља издата Петру Марићу, члану
утемељивачу
Друштва Матице далматинске
у Задру, 1865.**

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Андријане Марић, супруге Петра Марића

Дубровник 1881, уље на платну, 59×50 cm

(Умјетничка галерија Дубровник,
поклон Марице Дешковић, рођ. Сарака,
унуке Андријане и Петра Марића)

III/13

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Двије сестре Марић

Портрет Јелке и Зоре Марић,
кћерки Андријане и Петра Марића
Дубровник 1879, уље на платну, 54×47 cm

(Умјетничка галерија Дубровник,
поклон Марице Дешковић, рођ. Сарака)

III/14

Милишић

Иван Виђен

Због учесталости овог презимена и разгранатости породице у источној Херцеговини, треба истакнути да су се различите породице Милишић више пута досељавале и одомаћивале у Дубровнику, а срећемо их још од прве половине 19. века па све до данас. Међу њима је степен сродства далек или никакав, па не можемо говорити о припадницима исте породице. Овде ћемо издвојити породицу Милишића која се директно наставља на породицу Марић, чији је природни наставак. Не само да је Петар Марић у време Херцеговачког устанка примио у своју трговину малог Михаила Милишића, већ га је и помагао, а он је касније постао његов пословни партнер, а на крају и зет. Стога није чудно да су се и сами чланови породице Милишић осећали као директан наставак и интегрални део породице Марић, поготово јер Петар Марић није имао мушких потомака. Михаил (Миће) Милишић (Главска, 1865–Дубровник, 1930) је одмалена показивао неспорну надареност и вредноћу у вођењу трговачких послова. С њим је у Дубровнику живео и радио његов брат Илија (Главска, 1881–Дубровник, 1906), а брат Васо отишао је у Америку, где се и настанио.

Осим наслеђених пословних веза, Миће Милишић проширио је круг добављача и сарадника све до Трста и Беча и водио стабилну пословну политику, што је трговини „Марић и Милишић” (како се и службено звала откако су таст и зет постали равноправни партнери) осигурало дуг период просперитета. Као и Петар Марић, и Миће Милишић био је дугогодишњи благајник Српске православне црквене општине, члан Туторства и активни учесник свих збивања везаних за црквену општину. Био је градски већник и присталица споразума далматинских Хрвата и Срба израженог у Задарској резолуцији 1905. године. О пријатељству и поштовању особа свих сталежа, политичких погледа, занимања и порекла сведочи неколико десетина искрених изјава саучешћа упућених породици и општини поводом његове смрти. Својим разгранатим пословним и пријатељским везама често се користио за потребе туторства, па је тако, на пример, било код набавке пет нових звона за цркву у граду или преговора с Влахом Буковцем око осликавања исте цркве, а за црквене потребе набављао је разне тканине и израђивао црквену одећу. Слично као и браћу

Бошковић пола века раније, често су га толико поистовећивали с вођењем финансијских послова црквене општине да су многа службена писма и дописи адресирани на његово лично име. Однос пријатељства с породицом Фађони-Буковац, успостављен

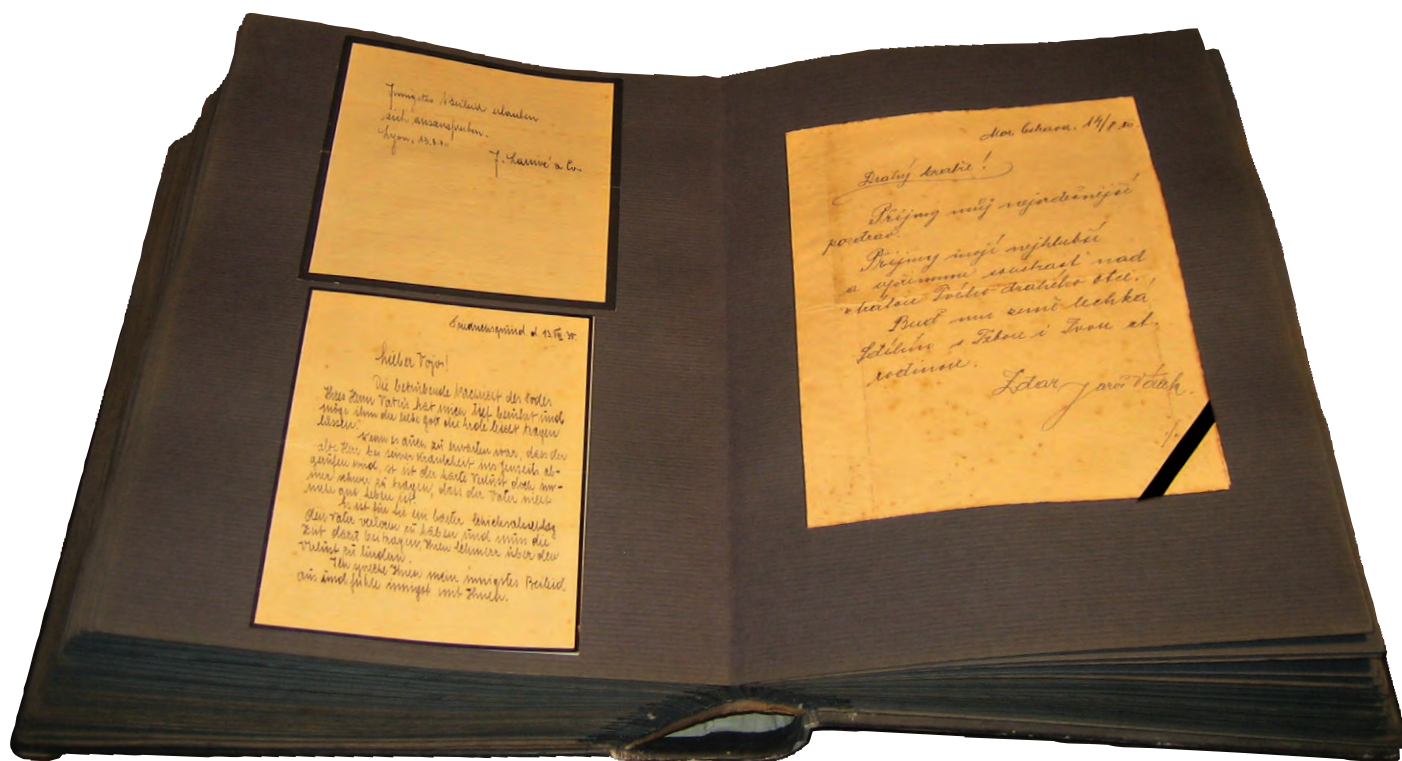

Михаил (Миће) Милишић (1865–1930)
Фотограф Антун Милетић, Дубровник око 1910.
(Из приватне збирке Ивана Виђена)

joш с Петром Марићем, неговао је целог живота, а и у следећој генерацији породице су биле повезане кумством. Из брака са Зорком рођ. Марић (Дубровник, 1866–1934) имао је осморо деце (три сина и пет кћери), од којих је вођење породичне трговине наставио најстарији син Војислав (Дубровник, 1898–1971), чијом је смрћу изумрла директна мушка линија породице, док женска постоји и данас у Дубровнику и Београду. Војислав Милишић био је дугогодишњи члан управе црквене општине и 30-их година 20. века њен благајник, а запамћен је по популарисању телесне вежбе кроз друштво „Сокол” и аматерске фотографије. За породицу Милишић циклус породичних портрета израдио је сликар Атанасије Поповић. Наследници породице су у више наврата последњих петнаест година црквеној општини донирали породичну библиотеку и архиву, као и уметничке слике и портрете.

Логотип фирме „Marić & Milišić”
Литографски завод В. Rožankowski и друг, Загреб, око 1900.
(Из приватне збирке Биљане Милишић-Бумбић)

III/15

Меморијални фотоалбум у почаст Михаила Милишића (Архив СПЦО у Дубровнику, поклон Биљане Милишић-Бумбић)

Атанасије Поповић (Требиње, 1885–Дубровник, 1948)

Портрет Михаила (Миће) Милишића

Дубровник, око 1930.
уље на платну, 60×50 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику,
поклон Биљане Милишић Бумбић,
унуке Михаила и Зорке Милишић)

Атанасије Поповић (Требиње, 1885–Дубровник, 1948)

Портрет Зорке Милишић рођ. Марић

Дубровник, око 1930.
уље на платну, 60×50 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику,
поклон Биљане Милишић Бумбић)

III/16

III/17

Атанасије Поповић (Требиње, 1885–Дубровник, 1948)

Портрет Јелене Качирек Милишић

Дубровник, око 1930.
уље на платну, 110×80 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику,
поклон Биљане Милишић Бумбић)

Војислав Милишић (1898–1971)

у соколској униформи

Фотограф Антун Милетић, Дубровник, око 1914.
(Из приватне збирке Ивана Виђена)

III/18

Мичић

Иван Виђен

Породица Мичић једна је од најбројнијих породица прве половине 19. века у Дубровнику. Родоначелници дубровачког дела ове породице су браћа Петар Михајлов Мичић и Ђуро Михајлов Мичић и њихов рођак Никола Ристов Мичић, који су се у Дубровник доселили у групи породица пребеглих из Мостара пред великом кугом која је харала Херцеговином 1814–1816. године, иако породично предање помиње 1811. као годину досељења из Мостара. Ова група породица настанила се у Дубровнику с капиталом који је раније стекла вођењем трговине и заната у Мостару, а одраније успостављене пословне и породичне везе наставили су да проширују у свом новом завичају.

Петар Мичић доселио се у Дубровник са супругом Полексијом рођ. Мојић (Мостар, 1778–Дубровник, 1838), с којом је имао сина Риста (Христифора) (Мостар, 1805–Дубровник, 1857), који није имао потомство, те кћерку Софију, удату 1827. за Стефана Ђурасовића, из познате породице која је у Дубровнику живела и у 18. веку. Заједно с Петром Мичићем у Дубровник су се доселили његова старија сестра и млађи брат. Његова сестра Риста (Христина) била је удата за Тома Ковачевића, с којим је имала сина Петра, ожењеног 1834. с Ефимијом рођ. Голић, такође пореклом из Мостара.

Петров брат Ђуро (Ђорђе) Мичић (Мостар, 1780–Дубровник, 1858) засигурно је најпознатији припадник ове гране породице: био је трговац, поседник и један од татора (прокуратора) Цркве Св. Благовештења на Посату, за време чијег мандата је израђен и детаљан инвентар цркве 1831. године. Био је власник раскошне барокне породичне куће с вртом на Пилама (кућа је у стручној литератури позната по каснијем власнику Де Ђулију (De Gilli), а са супругом Маријом рођ. Шкуљевић (Мостар, 1779–Дубровник, 1841), кћерком Дамјана Шкуљевића, имао је петоро деце: Јелену, удату за Сима Ковачевића у Дубровнику, Димитрија, који није био ожењен, Десу, удату за Стефана Чучковића у Дубровнику, Тарсу, удату за Сима Кулишића у Шибенику и сина Јова (Мостар, 1803–Дубровник, 1848), ожењеног Јеленом рођ. Сундечић из Шибеника. Нажалост, доживео је да му и супруга и деца (осим кћерке Десе) умру пре њега, иако је од неке своје деце већ имао унуке.

Као што се види, грана породице браће Петра и Ђура Мичића угасила се по мушкој линији врло брзо (унутар две генерације), а по женској линији постојала је до 20. века.

Утемељивач другог, познатијег огранка породице био је Никола Ристов Мичић (Мостар, 1786–Дубровник, 1846), који се у Дубровник доселио са мајком Еуфимијом Мичић рођ. Секуловић и супругом Деспом. Дошавши у Дубровник као трговац на гласу, с уштеђевином и искуством, већ 1816. основао је трговину у којој је у почетку трговао рукотворинама и тканинама, да би врло брзо започео трговање тзв. колонијалном робом (кафом, шећером, чајем, пиринчем, зачинама...). Склон пословном

Ристо Мичић (1809–1883), литографија штампарске куће Г. Балестра, Трст, 1891 (Из приватне збирке Милице Бравачић)

Јевстахија (Стака) Бравачић рођ. Мичић, сестра Риста Мичића
Атеље: Benque & Sebastianutti, Трст, око 1865.
(Из приватне збирке Милице Бравачић)

ризик и предузимљив, удружио се с познатим бродовласницима Бјеловучићима с Пељешца и започео трговање са разним трговачким кућама из Сплита, Ријеке, Трста, Венеције, Анконе и Беча, а улагао је капитал и у бродове.

Са супругом Деспом Мичић рођ. Лелек (Мостар, 1789–Дубровник, 1855) имао је седморо деце: четири сина и три кћерке. Синови Ђорђе и Јово после очеве смрти и поделе наследства одселили су се из Дубровника (Ђорђе у Венецију, а Јово у Америку), док су синови Михаило и Ристо остали у Дубровнику. Кћерка Марија била је удата за Стефана Шкуљевића, дубровачког трговца такође мостарских корена, кћерка Еустахија (Стака) била је удата за трговца Јова Бравачића, а кћерка Софија за трговца Шкуљевића из тршћанског огранка те породице. Једино је најстарији син Ристо (Христифор) (Мостар, 1809–Дубровник, 1883) наставио да се бави трговином, додатно је унапредивши. Временом је престао да тргује колонијалном робом и преусмерио се искључиво на тзв. мануфактурну робу (луksузне предмете, тканине...), а блиско је сарађивао и са мужем своје сестре Еустахије, трговцем Јовом Бравачићем. Будући да из

брака с Анетом рођ. Лучић није имао деце, Ристо Мичић је свога синовца Стијепу Бравачића именовано за наследника и препустио му вођење породичног посла. Био је и председник Тугорства православне општине, градски већник и члан управе Трговачко-занатске коморе.

Његов брат Михаил (Мићо) (Дубровник, 1822–1893), који се није бавио трговином, оженио се 1857. године католиком Анетом Николић и иако је он остао припадник православне, његови потомци су постали припадници католичке цркве. Тако је православна грана породице по директној мушкој линији изумрла Ристовом смрћу 1883. године, али је католичка грана постојала све до друге половине 20. века. Међу потомцима Михаила Мичића најпознатија су двојица: дон Душан Мичић (Дубровник, 1875–1960), угледни католички свештеник и декан столног каптала и др Миће (Михо) Мичић (Дубровник, 1883–1935), адвокат, члан и секретар Југословенског одбора у Паризу за време Првог светског рата и каснији градоначелник Дубровника.

Треба на крају напоменути да породица Мичић у Дубровнику постоји и данас, али је реч о каснијем досељавању даљих рођака ове породице из 19. века.

Миће Мичић (1883–1935), градоначелник Дубровника, Женева, 1918.
(Државни архив у Дубровнику, рукописна оставштина породице Чингрија)

Брошура *Stefan Bravačić, nasljednik Rista N. Mičića, Manufakturna Trgovina Dubrovnik (Dalmacija) 1816–1891.*

Штампарска кућа Г. Балестра, Трст, 1891.

(Из приватне збирке Милице Бравачић)

Чланови породица Мичић и Бравачић

Први ред у средини: Стијепо (Стефан) Бравачић;
други ред десно: Јевстахија Бравачић рођ. Мичић;
трећи ред лева: н.н., Јово Бравачић, Божо Бошковић,
Ристо Мичић, н.н.

Фотограф Tommaso Vurato, Дубровник, око 1862.

(Из приватне збирке Милице Бравачић)

Опуић (Опуић-Константиновић)

Иван Виђен

Породица Опуић је, уз Ковачевиће, сигурно најразгранатија православна породица 19. века у Дубровнику, а са својим огранком у Трсту, уз Шкуљевиће и Ковачевиће, без сумње је и најпознатија. Њено се презиме у изворима налази различито записано (Опуха, Опухић, Опуић, Oruićh), иако нема сумње да је реч о истој породици. Породица Опуић је пореклом из Стоца, а у Дубровник су се 1814. године доселила двојица рођака, Јефтан и Петар, обојица трговци. Јефтани потомци формирали су огранак породице који је живео само у Дубровнику, док су Петрови потомци оформили породицу која је поред дубровачког дела имала познати огранак у Трсту.

Јефтан Опуић и супруга Ефимија имали су сина Пава (Столац, 1772–Дубровник, 1852), ожењеног 1816. године у Дубровнику с Полексијом рођ. Ковачевић. Они су имали дванаесторо деце, од којих је само четворо доживело одрасло доба: три сина (Јово, Ристо и Спиридион) и једну кћерку (Маријета, удата за Јова Петрановића у Шибенику). Најстарији син Спиридион (Дубровник, 1816–1854) је из брака с Маријом рођ. Ковачевић имао само једно дете које је доживело одрасло доба, кћерку Милену (Дубровник, 1847–1880) удату за Ђорђа Грковца, познатог трговца и добротвора православне општине. Ова грана породице преживела је у 20. веку по женској линији кроз потомке њихових двеју кћерки (Марије, удате за Томановића и Илке Данице, удате за Петровић-Његуша). Средњи син Ристо имао је само једну кћерку, Олгу, рођену 1862. у Дубровнику, али о њој нема никаквих даљих података. Најзначајнији представник ове породице Опуића из 19. века у Дубровнику свакако је Јово Павов Опуић (Дубровник, 1820–1905), који је био трговац и активни члан православне заједнице. Годинама је био члан Туторства црквене општине, а са својим рођаком Јовом Петровим Опуићем и зетом Ђорђем Грковцем веома се ангажовао око изградње нове Цркве Св. Благовештења у граду. Из брака с Маријом рођ. Алексић имао је једног сина, Петра (Дубровник, 1855–1923), чијом је смрћу ова грана породице изумрла по директној мушкој линији. Петар Опуић и његова супруга Анастасија (Наста) рођ. Неимаревић имали су седморо деце, од којих су одрасло доба доживела три сина: Христифор (Ристо), Јово и Александар. Христифор (Столац, 1809–Трст, 1866) је од 1834. био ожењен с

Анетом рођ. Гашић, с којом се преселио у Трст како би што боље могао да развија своје послове. Имали су сина Стефана Антонија (Трст, 1835–1865), који је живео у Трсту. Христифоров млађи брат Александар (Дубровник, 1825–Трст, 1888) био је од 1850. ожењен с Маријом рођ. Бошковић (Дубровник, 1829–1889), млађом сестром Ника и Божа Бошковића. С њом је имао само једну кћерку, Милеву (Трст, 1858–Париз, 1939), удату за генерала Александра Константиновића од Герман-Обреновића, добротворку изградње Задужбине Константиновић (тзв. Сиротињског дома на Посату).

Обојица браће преселила су се у Трст, иако се Христофор очигледно одселио раније јер му је син већ 1835. године рођен у Трсту, док су Александрова деца Ђорђе, Ладислав и Персида рођени и умрли у Дубровнику у периоду од 1850. до 1860. године. У Трсту су се изузетно обогатили широко распрострањеним пословима, првенствено поморством и били су важни чланови управе тршћанске Српске православне црквене општине, а у свакој прилици помагали су дубровачку општину. Смрћу млађе кћери Стефана Христифоровог Опуића (Одинеје), 1943. године, изумрла је тршћанска грана породице.

У Дубровнику је остао Христифоров и Александров средњи брат Јово Петров Опуић (Дубровник, 1815–1877), који је у браку с Еуфимијом (Софијом) рођ. Гопчевић имао деветоро деце, од којих је троје доживело одрасло доба. Били су то: Петар (Дубровник, 1840–1905), који се 1865. у Трсту оженио Аном рођ. Салвари, те Нико (Дубровник, 1845–1911), који није имао потомства и Аделаида удата Матијашевић (Дубровник, 1860–1934). Смрћу Петровог сина Аристида Опуића (Дубровник, 1866–1930) изумрла је директна мушка линија ове породице у Дубровнику, док се директна женска линија угасила у другој половини 20. века смрћу његове полусестре Милеве Опуић (Дубровник, 1898–1974), Петрове кћерке из другог брака с Петронилом рођ. Рачић. Породица се бавила трговином и поседовала је кућу на Плочама и летњиковач с имањем (у 19. веку зван *Опухово*) у Лападу, где је као надзорник имања био запослен Никола Медар из Поповог Поља (Драчево), по коме је тај предео касније незванично прозван *Медарево*. Чланови породице више пута су обављали разне дужности у управи црквене општине.

**Марија Опуйић рођ. Бошковић
(Дубровник, 1829–Трст, 1889)**

Атеље: Sebastianutti-Benque, Трст
(Архив СПЦО у Дубровнику)

Ђерка Рајка Бошковића и Маре Никчевић,
сестра Николе и Боже Бошковића и жена Александра Опуйића.

Извори: Архив СПЦО у Трсту, *Домовни протокол православних породица у Трсту, 1877–1944*, стр. 22; Архив СПЦО у Трсту, *Протокол умрлих 1878–1919*, рбр. 143.

Александар Опуйић (Дубровник 1825–Трст, 1888)

Атеље: Sebastianutti-Benque, Трст
(Архив СПЦО у Дубровнику)

Бродовласник и велепоседник, муж Марије Опуйић рођ. Бошковић, отац Милеве Константиновић. Председник Српске православне црквене општине у Трсту, 1881–1882. и 1886. године. Опоруком од 6/18. октобра 1881. завештао је 2000 форинти Српској православној цркви Св. Спиридона у Трсту.

Извори и литература: Архив СПЦО у Трсту, *Протокол умрлих, 1878–1919*, рбр. 132; Архив СПЦО у Трсту, 1888, S-IV, бр. 23; Пурковић М., *Историја Српске православне црквене општине у Трсту*, Трст 1960, стр. 190–191.

* Истраживање података за пратеће текстове уз фотоматеријал и избор илустрација за породице Опуйић-Константиновић: Јелица Рељић

Упис Милеве Опуић у матичну књигу рођених

(Архив СПЦО у Трсту, Протокол рођених Парохије Цркве Св. Спиридона у Трсту, 1833–1899, књига II)

III/19

6.	Число прегледа:	Година:	Годъ 1858	Мѣсяцъ:	Апрѣль	День:	12
		Живо ли?	Живъ				
20.	Число прегледа:	Крѣстило:	Годъ 1858	Мѣсяцъ:	Апрѣль	День:	12
		Мѣсто:	Мѣсто: Мѣсто храма цркве Св. Спиридона				
	Число прегледа:	Полъ:	женскій				
		Има крестное:	Милева				
	Число прегледа:	Вѣдомствѣданіе:	православн. восточн.				
		Законно ли?	Живъ				
	Число прегледа:	Отець:	Александръ Василь				
		Характеръ егѡ:	Великодушн.				
	Число прегледа:	Мати:	Марія Бошковицъ				
		Регимента:	Персидск. вѣст.				
	Число прегледа:	Компанія:	Министрск. вѣст.				
		Мѣсто шкѣтанія:	Мѣсто				
	Число прегледа:	Число домовно:	1922				
		Има:	Стефанъ Василь				
	Число прегледа:	Характеръ:	Великодушн.				
		Мѣсто пребыванія:	Мѣсто				
	Число прегледа:	Има:	Николай Владиміръ				
		Характеръ:	Смелъ и гордъ				
26.	Число прегледа:	Годъ 1858	Мѣсяцъ:	Апрѣль	День:	19	

Милева Опуић (Трст, 1858–Париз, 1939)

Атеље: Sebastianutti-Benque, Трст

Берка Александра Опуића и Марије Опуић рођ. Бошковић

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Слева: Александар Опуић, н.н., Марија Опуић,
Никифор Вукадиновић, парох српске Цркве
Св. Спиридона у Трсту и Александар Константиновић
са супругом Милевом Константиновић рођ. Опуић, Трст

(Архив СПЦО у Дубровнику)

III/20

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Александра Опуића

Париз, 1881, уље на платну, 65×55 cm

Портрет је рађен према фотографији и приказује Александра Опуића у младим данима. (Према: V. Kružić-Uchytil, *Vlaho Bukovac – Život i djelo*, Zagreb 2005, стр. 330)

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Марије Опуић

Париз, уље на платну 65×55 cm

Портрет је рађен према фотографији и приказује Марију Опуић у младим данима.

(Према: V. Kružić-Uchytil, *Vlaho Bukovac – Život i djelo*, Zagreb 2005, стр. 330)

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Александра Опужића

Трст 1881, уље на платну, 110×77,5 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Влахо Буковац (Цавтат, 1855–Праг, 1922)

Портрет Марије Опунђ

Трст 1881, уље на платну, 109×78 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Владимир и Наталија Константиновић

Атеље: Sebastianutti-Benque, Трст

Деца Александра и Милеве Константиновић

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Портрет Милеве Константиновић

1888, уље на платну, рад сликара Кабата,
78×61 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Милева Константиновић рођ. Опуић, 1899.

Фотограф: G. Contarini, Венеција

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Написала је клавирске композиције: *Дрина валс*, посвећен београдској Офицерској касини, *Загоркиња*, гавота посвећена српској омладини и *Краљева гарда*, марш за гласовир из 1896. године. Сав приход од продаје штампаног нотног материјала њених дела ишао је у добротворне сврхе.

Литература: Јеремић Молнар Д., *Српска клавирска музика у доба романтизма (1841–1914)*, Нови Сад, 2006.

Нотни запис композиције *Ал' је леп овај свет* Милеве Константиновић

на текст Јована Јовановића-Змаја

(Библиотека Матице српске у Новом Саду, N IV 1947)

N IV 1947

À Mad^{lle} Angela Rettig,
Souvenir d'amitié

Ал' је ЛЕП ОВАЈ СВЕТ
Al' je lep ovaj svet
ПЕСМА
ЗМАЈ ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА
КОМПОЗИЦИЈА
ОД
МИЛЕВЕ КОНСТАНТИНОВИЋА

ПРОДАЈЕ СЕ У КОРИСТ
СИРОТНИХ УТЕНИЦА ВИШЕ ЖЕНСКЕ ШКОЛЕ
ЦЕНА 2 ДИНАРА

En vente chez:
TRIESTE BELGRADE
C. Schmidl & Co. Marko M. Markovitch

Édition sous les auspices de la Matica Serbe. Tous droits de reproduction et de traduction réservés.

Нотни запис композиција *Дрина валс*
и *Загоркиња гавота*
Милеве Константиновић

(Народна библиотека Србије, М III 7437)

ДРИНА ВАЛС   ЗАГОРКИЊА ГАВОТА
ПОСВЕЋЕН   ПОСВЕЋЕНА
БЕОГРАДСКОЈ ОФИЦИРСКОЈ   СРПСКОЈ ОМЛАДИНИ.
КАСИНИ.

КОМПОЗИЦИЈЕ

МИЛЕВЕ А. КОНСТАНТИНОВИЋКЕ.

ЦЕЛОКУПАН ПРИХОД ИДЕ У КОРИСТ
ДРУШТВА Св. САВЕ.

СОПСТВЕНОСТ КОМПОЗИТОРА.

№ 245 Dépose.   ЦЕНА 2 ДИНАРА.   № 246 Dépose.
Pr. 7/3. — M. 1.50.   Pr. 7/3. — M. 1.50.

Editions C. SCHMIDL & Co. Trieste.
Depot chez les principaux Marchands étrangers.

Музичка библиотека Србије

Народна библиотека Србије
M III 7437

ДРИНА ВАЛС.

INTRODUZIONE.   МИЛЕВЕ А. КОНСТАНТИНОВИЋКЕ.
Maestoso.

PIANO.

Andante con anima.
pizz.

crescendo   rit.

molto ritardato   rit.

Prop. C. Schmid & Co. Trieste.   № 245 C.

Александар Константиновић

Фотограф: Милан Јовановић, Београд

(Архив СПЦО у Дубровнику)

(Герман код Темишвара, 1848–Париз, 1930), генерал, син Александра и Анке Константиновић, ћерке Јеврема Обреновића. 13. маја 1878. оженио се Милевом Опуић из Трста и са њом имао двоје деце, Владимира, рођеног 1879. и Наталију, рођену 1882. године. Себе је сматрао Обреновићем те на његовом споменику на Српском православном гробљу у Трсту стоји забележено да је он последњи Обреновић.

Извори и литература: Архив СПЦО у Трсту, Домовни протокол православних породица у Трсту, 1877–1944, стр. 36; Пурковић М., Историја Српске православне црквене општине у Трсту, Трст 1960.

...Је ли г. Константиновић у Београду? Ја му рекох да јесте, а он (Херцфелд, аустро-угарски дипломата, прим. Ј. Р.) ми рече: Пре 6–7 година виђао сам га чешиће у кафани 'Стела поларе'. Он ме је много подсетио на руске надвојводе и велике племиће. Видите, он и његова госпођа, коју познајем још као девојчицу могли би бриљантно заступати српског Краља у царском двору, а као рођаци Краља Милана више него ма који српски дипломати успели би да учине крај затегнутости која данас постоји између Србије и Русије...

(Из извештаја Хаима Давича, српског генералног конзула у Трсту, др Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије, Трст, 30. август 1899.

Архив Србије, МИД, К – Т – Пов. Ф 1 р 67/899)

Уписи у матичну књигу
умрлих Александра и Милеве
Константиновић

(Архив СПЦО у Трсту,
Протокол умрлих 1919-1979)

III/26

Редни број матице 138.		Страна домовина 8.
1	година:	19 30 (девети септембар)
2	мјесец и дан:	мјесец Октобар . . . . . Дан 7. 20.
3	мјесто:	у Паризу
4	Мушко или женско:	мушко
5	Је ли крштено:	јесте
6	Име, презиме и занимање:	Александар Константиновић генерал српског војска
7	Године живота:	Рођен 26. јуна 1848.
8	Вјероисповијед:	католичка - православ.
9	Је ли ожењен - удата:	ожењен са Милевом Оцујат
10	Котар:	Рођен у Маламбару
11	Општина:	(у мјесту Горлак)
12	Мјесто становања и кућни број:	у Паризу Avenue Charles Floquet n° 43.
13	Је ли исповј. и причеш.:	
14	Болест или други узрок смрти:	?
15	Ко је пријавио смрт:	Сведоци српски Царска
16	У које је гробље сахрањ.:	св. Георгија у Трсту
17	година, мјесец и дан сахране:	19 30. мјесец Октобар . . . . . Дан 18. 31.
18	Име, презиме, занимање и становање родитеља:	Александар Константиновић Ана р. Милековић
19	Име и презиме свештеника који је извршио обред:	Михаило Вукадиновић
20	Примједбе:	Артиво тело пренесено из Париза у Трсту и сахрањено у порозичкој гробници.

Оригинална сведошка смртна поштом бр. 55/1930.

Редни број матице 183.		Страна домовина 6.
1	година:	19 39 (шездесет девет)
2	мјесец и дан:	Мјесец јануар . . . . . Дан 3. 10. 11.
3	мјесто:	у Паризу
4	Мушко или женско:	женско
5	Је ли крштено:	јесте
6	Име, презиме и занимање:	Константиновић Милева парвајка
7	Године живота:	рођ. 12. II. 1858.
8	Вјероисповијед:	католичка - православ.
9	Је ли ожењен - удата:	ожењен са Александром Константиновићем
10	Котар:	Рођен у Трсту
11	Општина:	порозичка гробница
12	Мјесто становања и кућни број:	Париз Rue de Valenciennes n° 6.
13	Је ли исповј. и причеш.:	
14	Болест или други узрок смрти:	insuffisance cardiaque
15	Ко је пријавио смрт:	Cedra constat. morte
16	У које је гробље сахрањ.:	св. Георгија у Трсту
17	година, мјесец и дан сахране:	19 39. мјесец април . . . . . Дан 24. 10. 11.
18	Име, презиме, занимање и становање родитеља:	Оцујат Александар Карија р. Милековић
19	Име и презиме свештеника који је извршио обред:	Михаило Вукадиновић
20	Примједбе:	Артиво тело пренесено из Париза у Трсту и сахрањено у порозичкој гробници у Трсту.

**Гробница породица
Опуић-Константиновић,**

Српско православно гробље у Трсту

III/27

Тошовић (Лаиновић-Тошовић)

Иван Виђен

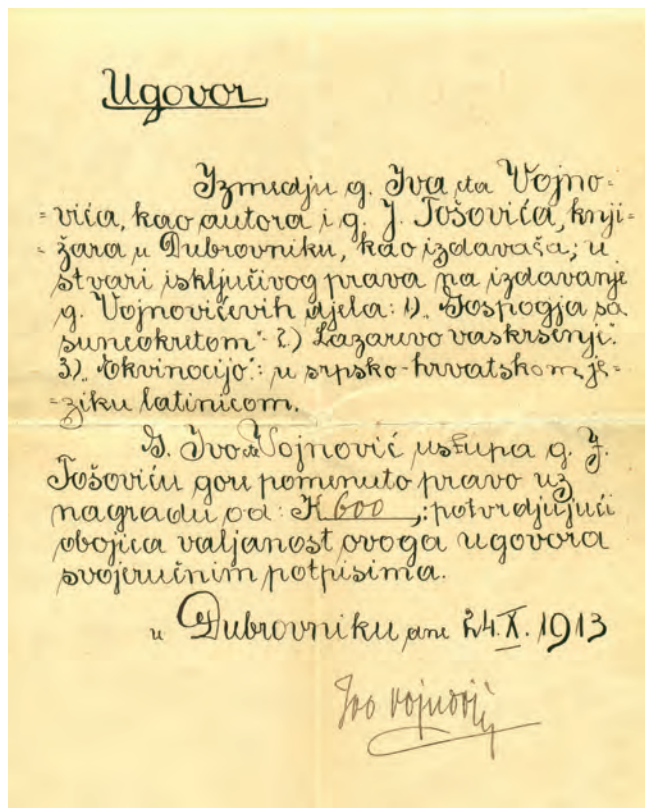
Јавно деловање ове породице у Дубровнику вишеструко је занимљиво: осим великог доприноса култури кроз постојање породичне штампарије и књижаре током друге половине 19. и прве половине 20. века, пажњу привлачи чињеница да је родоначелник ове породице жена. Наиме, Василија Тошовић, у првом браку удата Лаиновић, јединствен је пример способне и самосталне пословне жене у 19. веку. Све је почело пресељењем породице Лаиновић из Херцег Новог у Дубровник, што се догодило око 1818. године, када су у град под Срђем стигли Никола и Марија Лаиновић са својим једанаестогодишњим сином Јовом. Јово Лаиновић (Топла крај Херцег Новог, 1808–Дубровник, 1863), као и његов отац, бавио се трговином, да би нешто касније започео књижарски посао. Из објављених извора, првенствено преписке Вука Стефановића Караџића, јасно се види да је Јово Лаиновић био одличан познавалац народне поезије и народних обичаја, као и то да је иако самоук и без вишег формалног образовања био човек неспорне интелектуалне ширине и снажних организацијских способности. Лаиновић је био не само Вуков казивач поезије већ и прикупљач претплатника за његова издања и њихов поуздани дистрибутер и продавац не само за Дубровник, већ и за Херцеговину. Дистрибуирао је и друга, првенствено дубровачка издања (нпр. *Дубровник – цвет народног књижевства*), али и издања Људевита Гаја из Загреба. Након укидања Баховог апсолутизма укључио се у оснивање гласила далматинске Народне странке *Il Nazionale (Народни лист)* у Задру 1862. године, а био је и активни члан Матице далматинске и њен повереник за Дубровник. Истовремено је активно учествовао у оснивању Народне штионице, својеврсног културног клуба који је пропагирао циљеве народног покрета који је тада био у великом замаху, а њена улога у дубровачком јавном животу друге половине 19. века данас се чини незамањивом. Лаиновић је 1863. изабран за потпредседника Народне штионице и тако се нашао у друштву с највећим личностима епохе (браћа Пуџићи, Перо Будмани, Стијепо Скурла, Перо Чингрија), али је нажалост исте године умро. Будући да се већ дуги низ година бавио продајом и дистрибуцијом књига, некако пред смрт набавио је и штампарске

машине. После његове смрти посао је наставила да води његова супруга.

Василија Лаиновић рођ. Тошовић (Фоча, 1824–Дубровник, 1895) до Лаиновићеве смрти није се појављивала у јавном животу. Чини се да је и она дошла у Дубровник у девојачком добу, јер се ту 1845. године венчала с Јовом Лаиновићем, с којим је имала двоје деце, која су рано умрла. Очито му је и раније

Породица Јова Тошовића, Дубровник, 1940.
Слева: Душан, Милка рођ. Попов, Љубица, Јово и Богдан Тошовић
(Из приватне збирке Јовице Поповића)

Ugovor o izdavaњу književnih dela Iva Vojnovića sa izdavačem Jovom Tošovićem, Dubrovnik, 1913 (Из приватне збирке Јовице Поповића)

помагала у вођењу послова, а када је постала удовица одлучила се на неочекивани и храбри потез самосталног пословања и вођења књижаре. И не само то, она је очигледно покренула и штампање разних издања на машинама које је пре смрти купио њен муж. Најкасније 1867. штампарија је већ радила, јер је из те године сачувано неколико маршева штампаних у луксузном литографисаном издању. Чини се да због законских прописа она као жена није могла да води штампарију, па је ангажовала Драгутина (Карла) Претнера (Загреб, 1840–Дубровник, 1924) из познате карловачке породице штампара да води послове. Тако се појављују издања потписана с оба њихова имена. Њен случај самосвесне жене која самостално води штампарију и књижару остаје јединствен не само у дубровачком културном контексту, већ и много шире. Посебан куриозитет представља чињеница да приликом склапања брака с Јовом Лаиновићем 1845. године Василија Тошковић није знала ни да пише, па је у матичну књигу венчаних ставила знак крста, што њене животне подвиге чини још већим будући да је очигледно научила да чита и пише у одраслом добу, уз свог првог супруга. Вођење породичне штампарије и књижаре временом је потпуно преузео Драгутин Претнер, с којим се Василија Лаиновић 1880. године и венчала у Дубровнику, а у том браку није било потомства (обред венчања обављен је у католичкој цркви, а обоје супружника остали су у својој вери, она у православној, а он у католичкој). Кроз цело

полувековно постојање штампарије, бројне дубровачке књиге и разне врсте пригодних издања штампане су у овој штампарији, чиме је она постала незаобилазни део културног живота града и целе Далмације.

Како би све остало у породици, Василија Тошковић-Лаиновић-Претнер довела је из Фоче свог братавца Гавра Тошковића (Фоча, 1855–Дубровник, 1932), који је с Драгутином Претнером био партнер у послу. Почетком 20. века одлучили су да продају штампарију, а књижару су ипак задржали. Пошто су Претнер и Тошковић 1902. године продали своју штампарију будућој Дубровачкој хрватској штампарији и пошто се Претнер повукао у пензију, Гавро Тошковић наставио је вођење књижаре „Претнер&Тошковић”. Будући да није био ожењен, и он је позвао своје братавце из Фоче како би му помогли у вођењу породичних послова. Били су то Јово и Љубо Тошковић, који су наставили вођење књижаре. Прво се у Дубровник доселио Јово Тошковић (Фоча, 1879–Госпић, 1941), којег већ 1905. налазимо у попису бирача дубровачке Трговачко-занатске коморе као власника „продаваонице писарских предмета”, што би сугерисало да је већ тада имао властиту књижару, бар формално независну од књижаре „Претнер&Тошковић”, која је истовремено постојала, а коју је до 1921. водио Гавро Тошковић. (Штампарија, наслеђена од Лаиновића, носила је само Претнерово име, док је књижара носила имена обојице власника.) Чини се да је тек после те године он преузео послове и ове добро уходане књижаре, додатно проширивши свој ионако уносан и развијен посао. Његов брат

Насловна страна композиције у славу Светих Кирила и Методија, литографија штампарије Василије Лаиновић рођ. Тошковић, уз чије је име потписан и Драгутин Претнер, Дубровник, 1867.

Љубо Тошовић (Фоча, 1888–Дубровник, 1929) имао је сопствену књижару, а у сопственом издању штампао је и разгледнице. Наслеђено породично име, коме је додатно допринео урођен талент за комуницирање с људима, добар пословни дух те љубазност и честитост учиниле су Јова Тошовића успешним и омиљеним грађанином Дубровника. У својој књижари нудио је сва издања раније Претнерове штампарије, која је очигледно наследио и којих је у залихама било довољно, као и сва издања Матице српске у Дубровнику и неких других издавача. Осим тога, пре Првог светског рата покренуо је едицију „Дубровачка библиотека”, која је наставила да излази и 20-их година 20. века и у којој је објавио цели низ важних књижевних и публицистичких дела, нека и у више издања. Међу насловима из књижевности свакако треба истакнути дела браће Војновића (штампана више пута), док се међу научним делима истиче Енгел-Стојановићева *Повијест Дубровачке Републике* (у 2 издања). Поред књига, Јово Тошовић био је издавач и бројних разгледница Дубровника, које су биле врло популарне у периоду између два светска рата, а будући да се бавио фотографијом, многе предлошке за разгледнице сам је и снимео. Његово име у међуратном периоду готово је постало синоним за штампара и књижара. Породична књижара постојала је све до 50-их година, када је његовим наследницима национализована.

Јово Тошовић венчао се 1913. у Дубровнику с Милком рођ. Попов, из породице војвођанских велетрговаца који су због пријатне климе почетком 20. века одлучили да се преселе у Дубровник. Из брака с Милком рођ. Попов имао је троје деце: синове Душана и Богдана и кћерку Љубицу, удату за поморског капетана Радоја Поповића. Породична идила прекинута је почетком Другог светског рата: цела породица одведена је у логоре, а поштеђена је била само кћерка Љубица, која се с мужем тада није налазила у Дубровнику. Јово Тошовић је с оба своја сина нестао у усташком логору у Госпићу августа 1941. године, а његова супруга успела је да избегне најгоре и након рата вратила се у Дубровник и спојила се с кћеркином породицом. Тако је породица Јова Тошовића изумрла по мушкој линији, а по женској и данас постоји кроз породицу Поповић. На лето 1941. године убијена је и супруга Љуба Тошовића Загорка, рођ. Кујунџић, па можемо рећи да је породица Тошовић у рату била десеткована. Вођење породичног посла наставио је Љубов син Боривој (Дубровник, 1923–2009), чији наследници и по мушкој и по женској линији и данас живе у Дубровнику. У Дубровнику живе и наследници њиховог рођака Чедомира Тошовића (Фоча, 1907–Дубровник, 1954), којег су Јово и Љубо Тошовић, следећи породичну традицију, довели у Дубровник и упутили га у вођење послова.

Књижара Јова Тошовића на углу Страдуна (Плаце) и Ћорђићевог улице, Дубровник, око 1930 (Из приватне збирке Јовице Поповића)

Ђоровић

Иван Виђен

Ова породица такође спада у групу породица досељених после Херцеговачког устанка 1875. године. У Дубровник су се те године доселиле две породице Ђоровића (у даљем сродству) из села Крушевице крај Љубиња.

Утемељивач дубровачког огранка једне од њих био је Ђуро Јовов Ђоровић (Крушевица, 1843–Дубровник, 1917), који је са супругом Христином (Ристом) рођ. Поповић имао петоро деце, три сина и две кћерке (још два сина и кћерка умрли су у дечјем узрасту). Сва тројица његових синова били су активни чланови православне заједнице и сами су покренули послове у граду

који су њихови родитељи изабрали за нови дом. То је посебно важило за другог сина Митра, који је завршио посластичарски занат и пред Први светски рат отворио своју посластичарницу у улици недалеко од Страдуна. Његов надалеко познати сладолед и једна од првих сода-вода у Дубровнику били су годинама препознатљиви заштитни знак његовог заната.

Најмлађи син Марко (Дубровник, 1895–1943) био је дрводеља и имао је своју радионицу и трговину. Од његових шесторо деце најпознатији је протојереј–ставрофор Арсеније (Сенко) Ђоровић (Дубровник, 1930–Требиње, 2000). Завршивши

Чланови породице Ђура Ђоровића пред породичном кућом у Св. Јакову (Дубровник), 1930 (Из приватне збирке Вере Павловић рођ. Ђоровић)

Prva tvornica Sodne vode i skladište ugljične kiseline
D. ČORVIĆ - DUBROVNIK.

факултет у Београду и рукоположивши се за свештеника, он се после краткотрајног службовања у требињској околини скрасио у Требињу, где је обављао многе дужности. Био је дугогодишњи парох прве требињске парохије, старшина Саборног храма Св. Преображења Господњег, председник хора Св. Василија Острошког и Тврдошког, а уживао је велики углед у целој својој епархији. Иако је читавог живота службовао у Требињу, био је трајно везан и за родни град, а у тешким је ратним и поратним околностима, када је Дубровник остао без редовне пастирске

Вук Ћоровић
(Архив СПЦО у Дубровнику, фотографија из хемеротеке Српског певачког друштва „Слога”)

Арсеније (Сенко) Ћоровић (1930–2000), протојереј-ставрофор, око 1995.
(Из приватне збирке породице Ћоровић)

бриге, по благослову надлежног архијереја повремено испомагао дубровачку парохију.

Утемељитељ друге дубровачке породице Ћоровић био је Христифор (Ристо) Илијин Ћоровић (Крушевица, 1845–Дубровник, 1917), који је са својом супругом Станом рођ. Попара имао три сина: Стојана, Вука и Данила, а још двојица синова умрла су у децјем узрасту. Из ове породице потиче професор Вук Ћоровић, предавач у средњим школама, активни члан Српског певачког друштва „Слога” и Матице српске и неизоставни део дубровачке културне сцене у периоду између два светска рата.

Шкуљевић

Иван Виђен

Породица Шкуљевић такође спада у групу породица пребеглих из Мостара пред великом кугом која је харала Херцеговином 1814–1816. године, али за разлику од Мичића, Бравачића и Опуића није се дуже задржала у Дубровнику, већ се одселила у Трст. Претпоставља се да су се у Дубровник први доселили Петар Шкуљевић (Мостар, ? – Дубровник, 1814) са супругом Цвијетом и његов рођак Дамјан Шкуљевић са супругом Јованком.

Софија Шкуљевић рођ. Мичић
Фотограф Ludwig Angerer, Беч, око 1865.
(Из приватне збирке Милице Бравачић)

Огранак породице Дамјана Шкуљевића изумро је смрћу његовог сина Николе (Мостар, 1764–Дубровник, 1829), који највероватније није имао деце, а његова сестра Марија (Мостар, 1779–Дубровник, 1841) била је удата за Ђура Мичића.

Петар Шкуљевић имао је три сина: Христифора, Стефана, који је био ожењен с Маријом рођ. Мичић, и Јова, ожењеног с Петком

Вуковић. Тршћански извори (првенствено Анаграф тамошње Српске православне општине) помиње још једнога сина, Јефта (Еутимија), којег у дубровачким изворима засад не налазимо. Стефан Петров Шкуљевић имао је троје деце (Петра, Николу и Цвијету), од којих је најстарији син Петар умро 1844. као шестогодишњак, после чега је убрзо умрла и његова мајка. Изгледа да се након смрти супруге и сина Стефан Шкуљевић одселио у

Gian Battista Crevatin (Трст, 1837–1910): портрет Христифора Шкуљевића, 1904 (Српска православна црквена општина у Трсту)

Трст, а у Дубровнику је остао једино брат Јово (Мостар, 1802–Трст, 1881), који се са својом породицом помиње у матичним књигама до средине века, када се и он очигледно преселио у Трст, обављајући разгранате послове своје породице. Последњи пут у Дубровнику се помиње као кум на венчању Риста Мичића и Анете Лучић 1856. године, а очигледно је већ од раније живео на релацији Дубровник–Трст јер су његова деца Марија, Јефто и Јелена рођени у Дубровнику, док је најстарији син Ристо рођен у Трсту. Из његовог брака с Петком (Венерандом) рођ. Вуковић из Задра једино је изгледа син Христифор (Ристо) (Трст, 1843–1909) доживео одрасло доба. Он је био изузетно успешан трговац

и предузетник, који је стекао велико богатство и био велики добротвор Цркве Св. Спиридона у Трсту, коју је у више наврата богато даривао предметима од племенитог метала и примењене уметности. Ни он ни остали чланови породице никада нису заборавили дубровачку православну цркву, коју су више пута даривали у спомен на своје родитеље, и то последњи пут 1899. године великим бронзаним историцистичким свећњацима ливнице Микијели (G. Michieli) из Венеције, који се и данас налазе пред иконостасом. Српској православној цркви у Дубровнику помогао је и његов синовац Тодор Аничич, захваљујући коме су 1909. године набављена нова звона.

III/28 – Гробница породице Шкуљевић на Посату код Цркве Светог Ђурђа

III/29 – Гробница породице Шкуљевић на Српском православном гробљу у Трсту

Ђорђе (Георгије) Николајевић

Славко Зорица

Георгије Николајевић је у себи, као ријетко ко, сјединио три позива. Био је учитељ, свештенослужитељ и књижевник. И у сваком је постигао врхунске резултате. Био је, прије свега, учитељ, не само као зналац како треба поучавати друге, него „учитељ пута који води у живот”, затим врли пастир свога народа у дубровачкој парохији и, на крају, архипастир помјесне цркве Епархије дабробосанске.

Рођен је 20. априла 1807. у селу Јаску, на Фрушкој гори, у Срему, у свештеничкој породици, од оца Симеона и мајке Василије. Свештеници су му били и дјед Димитрије и прадед Никола. У родном селу завршио је основну школу. Послије је похађао њемачку школу у Сремској Митровици, а затим завршио гимназију у Сремским Карловцима, гдје уписује и богословију, коју је успјешно окончао 1828. године. С јесени 1829. уписује филозофију у Пешти, коју убрзо напушта и одазива се позиву митрополита Стефана Стратимировића да иде за учитеља у Дубровник.

Породична атмосфера у којој се вијековима његовала православна вјера и српско име, затим Сремски Карловци, који су у то вријеме постали просвјетно огњиште српско, благотворно су утицали на младога Ђорђа Николајевића. Како каже прота Јован Вучковић, „дијете које у таквом крају одрашћује, завело име српско, одушеви се за просвјету народа својег и одрасте у човјека који ће кадар бити српском душом замирисати у онијем дијеловима народа српског, који под гњетом туђинским заборавише и на своје српско име”.

Учитељ

Мала али угледна Српска православна црквена општина у Дубровнику жељела је да оснује српску школу, пошто су с муком дошла до храма у којем су се несметано могли Богу молити. Замолили су митрополита Стратимировића да им помогне, а он им је за учитеља послао младог и полетног Ђорђа Николајевића. Треба нагласити да је било веома тешко доћи до српске школе у Дубровнику, али младом Ђорђу Николајевићу то је некако успјело 1. јануара 1830. Међутим, влада ју је послје само мјесец дана затворила, а Ђорђу Николајевићу је запријеђено изгоном из Далмације. Када се влада увјерила да није „клирик” дозволила му

је да остане, али да не може дјецу окупљати на једно мјесто ради поуке, већ да може ићи од куће до куће и давати српској дјечи лекције по прописаним књигама и тако их припремати за испит пред државним школама. Међутим ни ова дозвола није била дугог вијека. Власт ју је укинула са образложењем да у Дубровнику има доста школа, те да дјечи нису потребни приватни учитељи.

Више од три године Срби у Дубровнику безуспјешно су тражили да им се дозволи отварање школе, док епископ Јосиф Рајачић није одлучио да Ђорђа Николајевића рукоположи за свештеника и постави га за пароха дубровачког. Ђорђе Николајевић се вјенчао са Катарином Берберовић у Котору 16. априла 1833, а 6. маја примио је ђаконски и 11. маја презвитерски чин. Већ 1. јуна постављен је и од владе потврђен за дубровачког пароха.

Чим је постао парох Николајевић је отворио школу, која се тада звала „катиризација”. Њој се није могло отворено противити. Трајала је пуних петнаест година, све до 1848, када је у Аустрији прокламована равноправност. То је Николајевић одмах искористио и отворио *јавну српску школу*, коју је влада признала, а Црквена општина намјестила је још једног свештеника, који је био капелан и учитељ.

Тежње Срба у Дубровнику и пароха Ђорђа Николајевића имале су далекосежне позитивне посљедице не само по Дубровник него по цијелу Далматинско-истријску епархију. Овим је прокрчен пут српском школству у Далмацији. Угледајући се на Николајевића, и други свештеници почели су да заводе „катиризацију” при својим црквама.

Да бисмо илустровали далекосежност овог својеврсног просвјетног успона у Дубровнику, навешћемо примјер да је у Далмацији већ 1864. године било „чисто србских школа 29 са 728 ученика обојега пола”, а 1865. „чисто србских школа 35 са 871 ученика” (в. *Српско-далматински магазин* за године 1865. и 1866). Мало касније, на основу школског закона од 14. маја 1869, могле су се оснивати народне школе без обзира на вјероисповијест, којих је рецимо 1912. било 62 са 4.638 ученика. Све је то у доброј мјери заслуга проте Ђорђа Николајевића и Срба у Дубровнику. Николајевићева заслуга је и то што је привукао просвјети и српску женску дјецу, јер је у то вријеме међу Дубровчанима, као и

међу Херцеговцима, владало назадно мишљење да женској дјечи не треба школа.

Десет година Николајевић формално није био учитељ у школи, али је није губио из вида. У овом периоду више се посветио пастирском и списатељском раду. Но изненада, преко његове воље, а рекло би се и преко воље епископа Стефана Кнежевића, премјештен је у Задар за професора Клирикалне школе. Опет је дошао у тешку учитељску службу, али је и ту радио на опште задовољство свих, посебно претпостављених. Двије године био је на том положају, а затим је прешао у Конзисторију, гдје је остао десет година. Потом се поново вратио у школу – овог пута као суплент у преустројеном Богословском заводу у Задру. Морао је то да учини због недостатка наставника у Заводу, а 1873. изабран је за члана покрајинског школског вијећа далматинског.

Године 1881. Николајевића шаљу у Сарајево, да буде при руци митрополиту Сави Косановићу око организовања конзисторије и богословије. У новооснованој богословији опет се бавио школством. Иако већ у годинама, у први мах био је и професор и ректор. Године 1885. постао је митрополит дабробосански, али се и тада, све до смрти, старао о школи. По угледу на задарски Богословски завод, преуредио је и унаприједио сарајевску богословију. Такође, настојао је да се богословија из неприкладних услова у Рељеву пресели у Сарајево. Поред богословије, митрополит Георгије заслужан је за оснивање многих других српских школа у његовој подручној епархији, на примјер српске вјероисповједне школе у Блажују, Босанској Градишци, српске гимназије у Сарајеву.

Свештенослужитељ

Николајевић је и у другој школи која народ просвећује такође оставио неизбрисив траг. Та друга школа јесте црква.

Кад је осујећен покушај отварања српске школе у Дубровнику, Ђорђе Николајевић је из цркве и уз цркву основао школу и њоме успјешно руководио. Старање о школи није га спријечавало да и у цркви извршава своју дужност. Постављен за пароха у малој али угледној црквеној општини, он је истинском свештеничком службом настојао и успио да је оснажи.

За вријеме његовог пастирствовања Српска православна црквена општина у Дубровнику „из дана у дан све више је свијетлила својом побожношћу, слогом, миром, поштењем, добротворношћу”. Његов рад у више наврата похваљивао је и епископ, потоњи патријарх Јосиф Рајачић.

И кад је прешао у Задар уживао је углед врлог свештеника и учитеља. Нарочито се истакао на пољу црквене управне службе, гдје је био од велике помоћи епископу Стефану Кнежевићу.

У већ поодмаклим годинама Ђорђе Николајевић постао је митрополит дабробосански. Упркос старости, успјешно је 11 годи-

на руководио епархијом, у којој је осветио 55 цркви, што ново-подигнутих, што обновљених.

Књижевник

Још као ученик богословије Ђорђе Николајевић почео је да се бави књижевним радом. Преводио је кратке приповјетке и поучна дјела. То му је омогућило солидно владање њемачким језиком. Добро је познавао и староцрквенословенски, што ће му касније и те како користити у Дубровнику.

Док се у Дубровнику водила трогодишња борба око отварања српске школе, млади Ђорђе Николајевић је научио и италијански језик, са којег је већ тада почео да преводи. Са непуних двадесет и пет година, поред матерњег, владао је са три жива језика: њемачким, италијанским и руским. Може се претпоставити да је познавао и мађарски, а прилично и грчки и латински језик. Знање црквенословенског језика Николајевић је искористио приликом рада у дубровачком архиву, кад је за потребе архива старе ћирилске споменике преписивао латиницом, пошто је бечко мистарство наредило да се оригинали пренесу у Беч, а дубровачка властела је измолила да бар преписи остану у дубровачком архиву. Знајући важност тих ћирилских споменика за свој народ, он их је кришом преписао и ћирилицом.

Тај његов рад изашао је о трошку Јеврема Обреновића у Београду 1840. у засебној књизи од 300 страна под насловом *Српски споменици*, али под именом попа Павла Карано-Твртковића.

Почевши у младости, Николајевић се списатељством бавио цијелога живота. Био је сарадник многих ондашњих српских часописа, нарочито *Србско-далматинског магазина*, кога је најдуже и уређивао, непрестано у периоду 1842–1862, а касније је уредио и број за 1869. годину.

Борећи се за име и језик српски, Николајевић је увијек истицао важност вјере. Трудио се да као одушевљени православни хришћанин тачно предаје вјеру своје народу. Бољело га је ондашње вјерско трвење, које је осуђивао, те се трудио „да о разлици вјерској даде народу својему такве мисли, које ће поред различитости вјероисповједне моћи у њему одржати непомућену свијест о братству и љубав братску”. Наглашавао је да не ваља мрзити брата због његове вјере и да се не мрзи ни онај „који у вашу цркву не иде”.

Ни преласком у Босну не престаје Николајевићево бављење књигом. У књижевна дјела може му се убројити састављање епархијских шематизама и покретање црквено-богословског листа *Босанско-херцеговачки источник*.

Међутим, његово дјело и стамена вјера били су често мета великих напада. Он је све то издржао и остао и у цркви и у народу свјетилник богољубља, родољубља и трудољубља.

[Јосип Томинц (Giuseppe Tominz)]
(Горица, 1790–Градишче код Горице, 1866)

Портрет Ђорђа Николајевића

Трст, 1850, уље на платну, 69×56 cm

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

За вријеме свога релативно дугог и веома плодног живота и рада, митрополит Георгије стекао је и завидан иметак. Али *није бабо расковао благо на нацаке и на буздоване*, већ је све раздијелио у добротворне сврхе, дајући највише црквама и школама, које је највише и љубио. Није заборављао ни сиротињу, па је тако добар дио свога новца дао сарајевској сиротињи – православној, муслиманској и католичкој. Ономе ко напише његов животопис оставио је 500 форинти, што је запало проту Димитрија Руварца, познатог историчара. Све то записао је у тестаменту, који је срочио 1893. године.

Задњу свету архијерејску литургију одслужио је на Вавдење 1895. у сарајевској Саборној цркви. Затим је пао у постељу и упокојио се 8/20. фебруара 1896. године. Сахрањен је на ко-

шевском гробљу, а 20. септембра 1898. тијело му је пренесено у Блажујску цркву.

Кажу да је митрополит једном рекао: *Ја се не бојим историје*. Заиста је био у праву, јер не само да није имао разлога да се боји него је својим животом и радом оплеменио историју, посебно историју Српске православне цркве.

Литература:

Прота Јован Вучковић, *Митрополит Ђорђе Николајевић*, *Летопис Матице српске*, књ. 192, Нови Сад, 1897, стр. 49–99.

Протојереј Димитрије Руварац, *Животопис Ђорђа Николајевића митрополита добро-босанског*, Земун, 1898.

Знаменити Срби XIX века, Загреб, 1903.

Србско-далматински магазин за године 1865. и 1866.

Никодим Милаш

Славко Зорица

Како сам епископ Никодим свједочи у својој аутобиографији, родио се 4/16. априла 1845. у Шибенику од оца Тривуна и мајке Марије Валмасони (Valmassoni), добивши на крштењу име Никола. Био је унук Стеванов, а праунук Николин. Дједа Стевана радо се сјећао, јер му је он причао како су Милаши дошли у Далмацију из околине Дувна и населили се на врелу Цетине у истоименом селу, тамо гдје се налази чувена Црква Св. Спаса (сада у рушевинама). У тачност дједових прича увјерио се касније, истражујући у задарском архиву.

Његов отац Тривун је већ са 12 година отишао у Шибеник, код тетке Јелене, удате за Николу Парашћева, имућног трговца у Шибенику родом са Крфа и изузетног православног хришћанина. Брзо се адаптирао на нову средину, научио италијански језик, савладао трговачку вјештину и постао средњи трговац.

Већ у раном дјетињству примијећена је Николина изузетна интелигенција и склоност ка школи и образовању. Основну школу завршио је код фрањеваца у Шибенику, приватну нижу гимназију код доминиканаца, а за то вријеме похађао је часове православне вјеронауке у Бовановој српској школи. Будући да нижа гимназија у Шибенику није имала право јавности, ниже гимназијско образовање довршио је код језуита у Дубровнику. Као стипендиста фондације Герасима Зелића, вишу гимназију завршио је у Задру. Богословију је похађао и успјешно окончао у Сремским Карловцима школске 1863/64. године. Затим се у Бечу уписао на студије филозофије, које је напустио и већ 1867. се уписао на Кијевску Духовну академију, на којој је дипломирао 1871, у двадесет и шестој години, стекавши научно звање магистра богословља.

Кад се млади теолог Никола вратио у Далмацију, школске 1871/72. године постављен је за професора у Богословском заводу у Задру на катедре Пастирског богословља, Литургије и Црквеног права, а од школске 1882/83, према новом плану и програму, заузео је катедре за Општу историју цркве и Патрологије, Црквеног права и Црквено-званичног стила. Због недостатка наставничког кадра предавао је и друге предмете (Морално богословље, Омилитику, Педагогику с методиком, Новозавјетни грчки и Црквенословенски језик). Неколико година вршио је и дужност ректо-

Никодим Милаш (Архив Србије, ПО, 122-360)

ра сјеменишта, које је било спојено са Богословским заводом. Замонашио се на Бадњи дан 1873. године у Задру и добио име Никодим, а на Божић је рукоположен у чин јерођакона. Послије двије године, опет на Божић, постао је јеромонах, а 1880. одликован је чином архимандрита. Послије смрти епископа Стефана Кнежевића, 22. јула 1890. године именован је за епископа далматинско-истријског. У том својству, пошто је хиротонисан 16. септембра исте године у Бечу, а 7. октобра устоличен у Задру, дошао је на чело Богословског завода, као његов врховни управник и надзорник. На тој дужности остао је до почетка 1912, када му је 19. јануара прихваћена оставка на трон епископа далматинског и додијељена пензија. Од тада је живио у Дубровнику, гдје

је и умро 20. марта/2. априла 1915, на Велики петак. Сахрањен је у приватној гробници на Православном гробљу на Бонинову. Његови посмртни остаци пренесени су 4. октобра 1930. године у родни Шибеник и сахрањени у посебној капелици у склопу Цркве Св Спаса на Православном гробљу.

Научни рад

Епископ Никодим је веома рано почео да се бави научним и списатељским радом. Већ 1872. у Задру је објавио *Правила светих апостола*. Његови чланци и расправе појављивали су се по бројним теолошким часописима. Перо, којим је веома вјешто баратао, није испуштао из руке до последњег дана. Нарочито је био темељан и до сада непревазиђен у Црквено-канонском праву. Ништа мање нису вриједна ни његова дјела из области Систематског богословља, као ни из Историје хришћанске цркве. Које год би се области прихватио, достигао је врх. Радио је са великом снагом и научничком страшћу. Само за његовог живота објављено је четрдесет књига. Његовом опусу придружују се бројни политички ангажовани чланци, објављивани у ондашњим листовима, на примјер у новосадској *Застави*, *Гласу Црногорца*, задарском *Српском листу*.

Пошто су аустријске власти почетком Првог свјетског рата, 23. јула 1914. године, у Дубровнику заплијениле сву кореспонденцију Никодима Милаша, неке рукописе припремљене за штампу и биљешке, значајан дио његове личности и рада остао је непознат.

Мисионарски рад

На научном плану епископ Никодим највише се посвећивао практичном и систематском богословљу, што је и те како дало резултат

у његовој епископској служби. Био је изванредан проповједник и ревнитељ своје вјере. Сав се посветио својој епархији, за коју је, како сам каже, „одговоран и пред Богом и пред људима”. Ревностно ју је обилазио, свештенству и пастви слао посланице, устројио епархијску скупштину, освећивао новоподигнуте – Дрниш 1908; Обровац 1904; Кула Атлагића 1893; Чиста Мала 1895; Жегар 1897; Нос Калик 1896; Радљевац 1898... – и обновљене храмове, као и парохijske домове. Обновио је и интензивирао акцију на подизању православног храма у Сплиту, која је покренута давне 1808. године на Задарском црквено-народном сабору, а која, ево, ни послје више од два вијека није реализована.

Личност епископа Никодима била је као град „који на гори стоји” и „свјетлост свијету”. А онај *ко на брду ак' и мало стоји, више види од оног под брдом*. Тако је и он много и далеко гледао и запажао. Његова величина и генијалност, као и његова, како сам каже, сангвиничка природа, условиле су да скоро цијелога свог јавног рада буде нападан од разних људи, нарочито оних који су себе сматрали интелигенцијом, а „у ту интелигенцију спадају сви они људи у Сјеверној Далмацији који не носе црвену капу него француски шешир...”, између којих је врло мало оних који знају по правилима граматике написати једно писмо”. Та „интелигенција” и други њој слични људи толико су напакали епископу Никодиму да је, на крају, морао да одступи са епископског трона, настави се у Дубровнику, гдје се последње четири године посветио само научном раду. Дубровачка црквена општина пружила му је хришћанско гостопримство и испратила га тамо „гдје нема бола, туге ни уздисања”, сахрањивши га поред храма Св. арханђела Михаила на Бонинову.

Литература:

Јачов М., *Аутобиографија Никодима Милаша*, посебан отисак из мешовите грађе Историјског института, Београд, 1982.
Сава, епископ шумадијски, *Српски јерарси*, Београд – Подгорица, 1996.

Свешт. Васо Ивошевић, *Др Никодим Милаш, епископ далматинско-истријски*, „Алманах Срби и православље у Далмацији и Дубровнику”, Загреб, 1971.
Борак С., *Са српских оплаза*, Нови Сад, 2005.

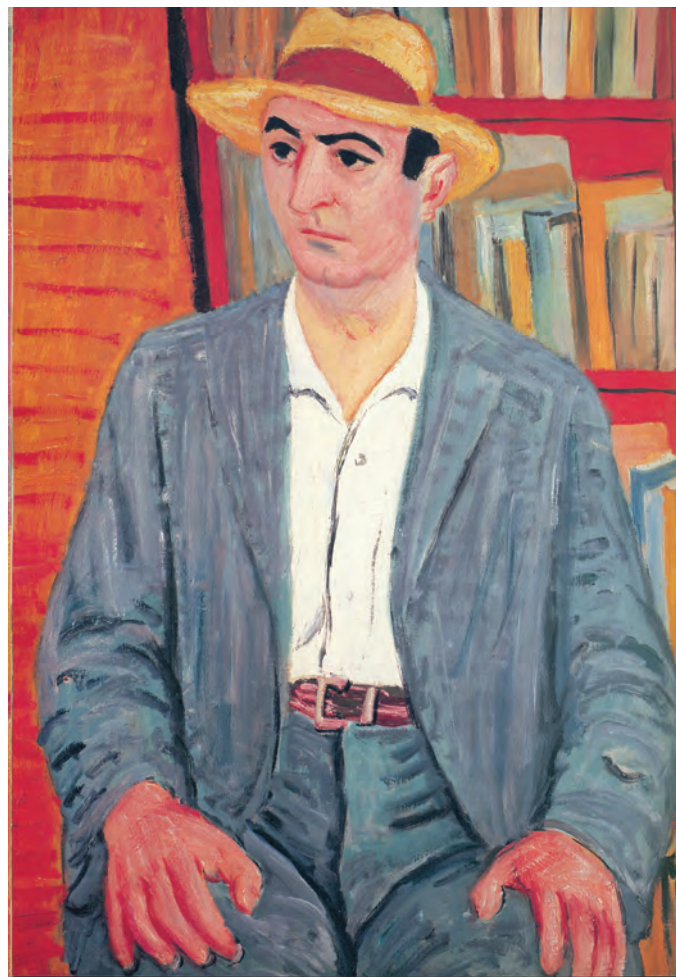
Извјештај о Православном богословском заводу у Задру за школску годину 1914–1915, *Некролог еп. Никодиму*, Задар, 1915.

Коста Страјнић

Иван Виђен

Једна од најмаркантнијих личности дубровачке културне сцене 20. века без сумње је Коста Страјнић (1887–1977), историчар уметности, конзерватор, ликовни критичар, мецена, колекционар и покретач културног живота у Дубровнику. Међутим, његово име је синоним за бескомпромисног борца за слободу уметничког стваралаштва, за културу јавног дијалога и корифеја заштите споменика. Његов велики пријатељ сликар Петар Добровић описао га је, 1930. године у „Дубровачкој трибуни“ овако: *Питате г. редакторе тко је Коста Страјнић? На ово питање мени је и лако и тешко одговорити. Тешко ми је да представим човјека који је 20 година у првој линији наше ликовне културе, који је написао неколико стотина чланака, одржао исто толико предавања о југословенској и странијој уметности, издао десетак књига, поставио нове вриједности, очистио коров из нашег уметничког живота и радио неуморно и апостолски у свим областима ликовне уметности. Тог и таквог човјека који је признат и високо цијењен од сваког културног човјека у нашој земљи, приказати је мени тешко и донекле чудно. Његов рад и живот и његова дјела су познати. Он је био први који је написао капиталну књигу о српским средњевјековним задужбинама, о словеначком великом архитекту Плечнику и о хрватском генијалном вајару Мешитровићу. Био је први који је пропагирао велика сликарска, скулпторска и архитектурска дјела велике западне Уметности. У кратко он је првокласни ауторитет у домену уметничке критике, уметничке историје и познавања уметности уопште. (...) Могу Вам само рећи да мени као уметнику у велике импонује његов живот, несебична и апостолска борба за Љепоту, Културу и Уметност.* Страјнић је рођен 27. маја 1887. године у Крижевцима, у православној грађанској породици. Гимназијско образовање стекао је у Бјеловару, где му је, између осталих, предавао и др Ђуро Сабо (Gjuro Szabo), касније познати историчар и конзерватор, што је сигурно утицало на Страјнића. Из гимназијских дана датира и његово пријатељство са Љубом Бабићем, сликаром и историчаром уметности. После матуре је по први пут отишао у Беч, где се 1906–1907. школовао у приватној сликарској школи, да би 1907. године уписао Привремену вишу школу за уметност и обрт (данас Академију ликовних уметности) у Загребу, као припадник прве генерације те високе школе. Студирао је у класи сли-

кара Беле Чикоша-Сесије (Csikos-Sessia) и Менџија Клемента Црнчића, да би 1911. стекао диплому професора цртања. После тога је поново отишао у Беч, овог пута да студира историју уметности и естетику на познатом Институту за историју уметности, код чувеног Јозефа Стрзиговског (Strzygowski). По повратку из Беча и краткотрајног службовања у Загребу (где је успео да поведе јавну полемику с Изидором Кршњавијем и Антуном Густавом Матошем), дошао је у Београд како би радио на пројекту културног зближавања словенских народа у тада основаном Одбору за уметничке послове Србије и Југословенства. Са сликаром

Петар Добровић, портрет Косте Страјнића, око 1935. (Власништво Ђорђа Добровића)

Марком Муратом и сликарком Надеждом Петровић замишљао је оснивање једне свејугословенске уметничке школе са седиштем у Београду, на којој би предавали само најбољи стручњаци, међу којима и Јосип Плечник и Иван Мештровић. После отпочињања Првог светског рата био је краткотрајно интерниран у Загребу, где је наставио своју публицистичку делатност и учествовао у оснивању ликовне манифестације „Пролећни салон”. Крајем рата преселио се у Праг, који му је постао дом у неколико следећих година и у којем је развио плодну критичарску делатност, заједно с тада великом колонијом југословенских интелектуалаца која је тамо живела. Прашки период био је прекинут двогодишњим боравком у Паризу, у којем се усавршавао у познавању ликовне уметности и културе, те дужим боравцима у Минхену, Варшави, Кракову, Загребу, Београду, Венецији, Риму и целом низу европских културних центара. После Прага, у којем је упознао и своју супругу сликарку Јованку Марковић из Земуна, одлучио је да се врати у домовину.

Тако се 1928. године скрасио у Дубровнику, где је остао следећих пола века, све до смрти. Његово досељење у Дубровник, које се догодило на позив Ивана Мештровића и Марка Мурата, било је од пресудног значаја за формирање потпуно нове културне сцене у међуратном Дубровнику и везује се за продор нових, модернистичких идеја у дубровачко сликарство и нове погледе на очување дубровачког културног наслеђа. Страјнић је одмах у свом дому на Коналу, с погледом на тврђаву Минчету, отворио салон и око себе окупио групу младих интелектуалаца и талентованих сликара и сликарки, те је подстицањем њиховог развоја и школовања формирао тзв. *дубровачки колоризам*, чији су најзначајнији представници сликари који се називају дубровачки колористички троллист – Иво Дулић, Антун Масле и Ђуро Пулитика. Осим њих, код Страјнића је однегован читав низ дубровачких сликара и вајара двадесетог века, а утицаји његовог салона, у којем је угошћавао највећа интелектуална имена тог времена (браћа Добровићи, Бабић, Постружник, Сајсел /Seissel/, Стојановић, Коњовић, Лубарда, Драинац...), немерљиви су за увођење модернистичких схватања у тада поприлично конзервативни Дубровник. Страјнић је 1930. и 1931. водио јавну полемику (подстакнуту чак судским процесом против њега) о очувању културних споменика и питања изградње нових зграда у заштићеним историјским целинама, у којој је доказао да се модерна архитектура, под условом да је висококвалитетна, може носити са архитектуром старијих периода. Тиме је одбранио и право интелектуалца на јавну и аргументовану критику и право на слободан јавни говор, у чему је имао подршку многих тадашњих културних радника у Београду, Загребу и Сарајеву. Успех у полемици утолико је важнији јер је Страјнић од 1932. до 1941. био на челу Надлештва за уметност и споменике, специфичне институције коју је 1919. основао Марко Мурат да би бринула о дубровачким споменицима. Резултат

његовог ангажмана је и долазак из Прага младог талентованог архитекте Николе Добровића, који је у периоду од 1933. до 1942. живео у Дубровнику и у њему остварио многа своја антологијска дела. После Другог светског рата Страјнић се искључиво посветио ликовним питањима, наставио деловање салона, подучавање младих талената и постао утемељивач и иницијални донатор Уметничке галерије у Дубровнику. Његово музеолошко искуство допуњује и краткотрајни директорски стаж на челу Галерије уметнина у Сплиту, те предани рад на сређивању графичке збирке Музеја Валтазара Богишића у Цавтагу и израда сталне поставке Музеја икона Српске православне црквене општине. Активан готово до самог краја, умро је у свом дому 23. јула 1977. године и сахрањен је на гробљу Св. Крижа на Бонинову. Једна дубровачка улица носи његово име, а 2007. године у Дубровнику, поводом 30-годишњице његове смрти, организовани су велики научни скуп и изложба.

Страјнићев публицистички и критичарски рад започео је око 1908. године. Он је од самог почетка показао да зна препознати нове теме, нове трендове и да зна бити „на правом месту у право време”. Иако га и данас прати глас да је некритички величао Мештровића и идеју националног стила у уметности, изражену кроз Мештровићев Видовдански храм, Страјнић је ипак запамћен као аутор који је први у хрватској и југословенској ликовној критици увео теме из графичког дизајна, теме о женама као уметницама, теме о школовању сликара и важности подизања свести о ликовној култури, теме о примењеној уметности... Иако је заиста у периоду пред Први светски рат стао у одбрану национализма у уметности (у конкретном случају југословенског национализма), али у служби трајних вредности расе и народа изван дневнополитичких прагматизама (*Национализам у уметности не значи да умјетност мора служити часовитој политици појединих народа и времена, него да ухвати све оно трајно и особито што народ чини народом (...)* *Национализам учи да сваки народ треба да полази од мисли да је он једини позван да први разријеши све проблеме живота. Сваки је народ позван да стане на чело свих других. То тражи такозвани културни национализам.*), Страјнић никада није застрањивао у величању „национално свесних” уметника којима ће прогледати кроз прсте када је у питању права уметничка вредност њихових дела. Страјнић је био аутор првих монографија о вајарима Ивану Мештровићу и Петру Палавичинију и о архитекти Јосипу Плечнику, а својом књигом *Светосавски храм* из 1926. приказао је не само стање у српској архитектури тог времена већ је дао и аргументовану критику културне политике југословенске државе. Своје конзерваторске ставове, који се у основи и данас могу применити, изнео је у књизи *Дубровник без маске* (1930) и *Мисли о чувању далматинске архитектуре* (1931), у коауторству с дон Винком Брајевићем.

Атанасије Поповић

Доц. др Драган Дамјановић

Увод

Академски реализам 19. века у сликарству је стил који је кроз скоро цео 20. век уметничка критика у потпуности презирала, стил којем су одрицане било какве вредности и креативни допринос историји светског сликарства, па се тек у неколико последњих деценија сликари овога стила реafirмишу. Међутим, још су горе били прихваћени они сликари који су у периоду између два светска рата наставили да сликају по обрасцима створеним у 19. веку. Њихови опуси гурнути су на маргину, па се ретко помињу у прегледима историје уметности, знају их изостављати из енциклопедија и осталих референтних издања, иако су врло често били значајни хроничари савремених збивања у срединама у којима су живели и стварали, израђујући портрете угледних појединаца, пејзаже и жанр-сцене. Управо је оваква судбина обележила и дубровачког сликара требињског порекла Атанасија Поповића (Требиње, 30. јануар 1885–Дубровник, 8. септембар 1948). Иако је несумњиво да се Поповић на врхунцу своје каријере, у периоду између два светска рата, држао неких узуса у сликарству који су припадали прошлом, 19. веку, сигурно је да се унутар његовог заиста великог опуса могу наћи бројна дела која сведоче да се радило о талентованом сликару који није имао прилике (или је можда боље рећи храбрости) да до краја реализује своје способности.

Биографија

Атанасије (Танаско) Поповић рођен је 1885. године у Требињу, граду у којем је завршио основну и трговачку школу те започео своју сликарску каријеру радећи за црногорског сликара Марка Греговића, с којим је израђивао иконе за велики иконостас требињске саборне цркве Преображења Господњег, после чега му је поверен читав низ сличних радова по мањим црквама у околини.

Школовање на Академији у Бечу, на којој је освојио награду за један акт, завршио је 1914. године у класи професора Јозефа Јунгвирта (Joseph Jungwirth), после чега је више од пола деценије остао у престоници Аустро-Угарске монархије, где је радио као асистент при истој институцији. Већ сама чињеница да је узет за асистента на Академији јасно говори да је његов таленат препо-

Ш/31 – Атанасије Поповић, аутопортрет, уље на платну, Легат Атанасија Поповића, Музеј Херцеговине, Требиње

знат већ тада. У Бечу се ипак није задржао дуго. Након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца преселио се, чини се, прво у Ђаково 1918, а потом 1920. године у Дубровник, у којем је остао да живи до краја живота.¹

Иако је цело Поповићево стваралаштво обележено доминацијом академског реализма, извесне промене ликовног израза под утицајем савремених збивања, каткад изразитије, каткад мање интензивне, могу се јасно разлучити у његовом стваралаштву. Иако је остао релативно доследан у свом ликовном изразу, Поповић је дакле ипак модификовао своје дело под утицајем збивања најпре на

ондашњој југословенској сцени. Три се главне фазе – стилска приступа могу уочити у његовом сликарству. Сецесијско-академски начин сликања доминира почетком двадесетих, док од средине двадесетих, те током тридесетих и четрдесетих година јача утицај најприје арт-декоа, а потом такозваног колористичког експресионизма на његово сликарство. Трећи сегмент његовог стваралаштва, који се мора издвојити у посебну целину јер се стилски не подудара с његовим осталим радовима, представљају слике сакралне тематике, иконе и зидне слике у дубровачкој православној цркви и породичним збиркама.

Сецесијско-симболистички елементи у почецима Поповићевог сликарства

Непосредно пошто се преселио у Краљевину Југославију, 1920. године, Поповић је почео да слика низ религиозних и симболистичких композиција. Утисци са школовања и живота у Бечу у том периоду осећају се најјаче – нарочито су видљиви утицаји сецесије и симболизма. И сецесија и симболизам, међутим, само се пробијају, каткад у већој, каткад у мањој мери, кроз доминантно реалистички, академски израз којим се Поповић примарно служио. Целовит увид у тај период стваралаштва нажалост није могућ будући да је део слика нестао, а међу њима и највећа композиција коју је урадио непосредно после повратка из Беча – *Требиње 1914*. Скица за ту слику, названа *Сирочад*, која се чува у музеју у Требињу, показује врло благу стилизацију карактеристичну за сецесију – специфичан положај лагано накривљених глава те благо издуживање ликова. Из тог раног периода у истој институцији сачувани су и *Портрет жене с марамом* и *Портрет жене*. Иако су ова дела недатирана, судећи по карактеристикама цртежа, који је јако близак оном на делу *Филип, српски добровољац*, датираном у 1922, настала су засигурно почетком 20-их година. Елементи сецесије у овим делима уочљиви су понајпре у начину наношења линије на платно, главног градивног елемента слике, а на исти стил надовезује се и интересовање за фолклорно, као и за специфичну стилизацију ликова.

Поповићево сликарство од 20-их до 40-их година – утицаји арт-декоа и колористичког експресионизма

Утицај бечког школовања у Поповићевом сликарству почиње да се губи у првој половини двадесетих година, дакле неколико година по досељењу у Дубровник. Већ на великом портрету доктора Брацановића (адвоката) из 1922, по избору боја, као и по скицозном начину наношења боје на платно, примећује се врло лаган утицај арт-декоа, а можда и експресионизма, који је тада врло приметан у хрватском сликарству.

Осим бројних портрета, Поповић у то време највише ради слике са социјалном тематиком – низ композиција с приказима рудара из Босне, које су вероватно биле мотивисане наруџбинама

III/32 – Марко Греговић и Атанасије Поповић, Богородица с иконостаса требињске саборне цркве, око 1910.

Министарства шума и руда у Београду.² И на портретима и на композицијама из живота рудара јасно се уочава како академски начин сликања није напуштен, већ је само лагано профилтриран кроз савремене тенденције у сликарству.

Крај двадесетих и тридесете године 20. века у историји сликарства Хрватске, па и целе тадашње Југославије, обележава извесно уједначавање стања на ликовној сцени. Уместо бројних авангардних покрета који су обележили двадесете (експресионизам, кубизам, дадаизам...), већина сликара окреће се некој врсти поетског реализма с елементима импресионизма и колористичког експресионизма. Овај свеprisутни стил у сликарству утицао је доста и на Поповића (вероватно преко сликарства Петра Добровића), што се најјасније осећа на његовим пејзажима, ведућама Дубровника и околине, те сценама с дубровачких улица. Попут његових савременика, и Поповићева дела обележава богати колорит, пуно светла, као и брзи, мрљасти начин сликања. За разлику од ситуације код његових савременика, како је већ истакао међуратни ликовни критичар Јован Кршић, Поповићево светло није, међутим, им-

пресионистичко, а и боје се ограничавају академским нормама, због чега се јавља *хладна, бојадисана и строга симетрија свјетла и сјенке*.³ Често се уочавају и неправилности у композицији, те неспретност у сликању тела. Његов тадашњи стил несумњиво је с једне стране последица лаганог блеђења поука које је стекао на академији, а истовремено покушај прилагођавања укусу оновремене клијентеле.

У то време потпуно се посвећује сликању портрета, пејзажа и ведута Дубровника. Везано за два портрета тада већ покојног краља Александра и краљице Марије Карађорђевић, Поповић је 1935–1936. водио оштру полемику у сарајевском *Југославенском листу* с једним од најважнијих ликовних критичара међуратне Југославије Костом Страјнићем, који је од 1928. живео и радио (као конзерватор) у Дубровнику, па је имао прилику да се добро упозна с Поповићевим сликарством. Страјнић, као поборник колористичког експресионизма Добровића и Коњовића, те уопште модернистичких струјања у уметности, устао је против одлуке Дубровчана да извођење краљевских портрета не повере загребачком сликару Душану Кокотовићу, који им је био премодеран, већ Атанасију Поповићу. Страјнић је у полемици напao не само Поповићев начин сликања, већ и концепт академског сликара и академског сликарства као таквог, које гуши талент и учи само копирању, док се Поповић бранио с једне стране наводним левичарским политичким опредељењем Страјнића, а с друге истицањем сувопарног и конвенционалног начина његовог писања. Страјнићеве тврдње прихватио је на крају цели круг сликара, вајара, критичара и књижевника, па су портрети ипак наручени код Кокотовића, а уз име „пораженог” Поповића остала је Страјнићева етикета да је *еволуцију европског сликарства* преспавао.⁴

Религиозне композиције

Поповићеве религиозне композиције треба посматрати одвојено од слика других жанрова будући да се у њима најчешће не могу уочити исте тенденције које уочавамо у пејзажима, призорима из свакодневног живота или портретима. Како је радио, колико је познато, само за православну цркву, чији су канони у погледу сликарских формула врло строги, не чуди што их је и крајем 20-их или почетком 30-их година сликао врло слично као и на самом почетку 20. века.

Будући да поузданих података о почецима Поповићевог стварањаштва нема, тешко је разлучити колики је био његов ауторски удео у раду на поменутом иконостасу требињске саборне цркве, а колики сликара коме је помагао, Марка Греговића.⁵ Стилски коректне иконе високог историцистичког иконостаса, данас нажалост скинуте и чуване у просторијама парохијског дома у Требињу, одликују се вештим комбиновањем елемената академског реализма и неовизантијских формула, карактеристичних за сликарство

III/33 – Атанасије Поповић, Свети арханђел Михаило, око 1920. (Музеј икона Српске православне црквене општине у Дубровнику, поклон Љепосаве Прњатовић рођ. Милишић)

православне цркве тога времена (вертикализација строго фронтално приказаног лика, површинске ауреоле, ћирилични натписи на позадини). Управо због до краја неразјашњеног Поповићевог ауторског удела на иконама требињског иконостаса тешко је ова дела упоређивати с његовим каснијим остварењима. Несумњиво је да одређене сличности постоје, нарочито с Поповићевим иконостасом насликаним 1935. за православну капелу Успења Богородице у Корчули,⁶ а врло су сличне и иконе на иконостасу дубровачке парохијске цркве, због чега се оне каткад приписују Поповићу.⁷ Како се, међутим, њихово наручивање 20-их година не помиње у Записницима седница Црквено-општинског савета у Дубровнику, може се претпоставити да су иконе дубровачког иконостаса настале ипак пре Првог светског рата. Могуће је да је њихов главни аутор, као и у случају требињског иконостаса, Марко Греговић, а не Поповић.

Док је Поповићево ауторство иконостаса дубровачке парохијске цркве под знаком питања, сигурно је да је он аутор иконе Светог арханђела Михаила, која се данас налази у просторијама Српске православне црквене општине у Дубровнику, те трију

III/34 – Атанасије Поповић, припремни цртеж за Тајну вечеру, око 1926-1927 (Музеј Херцеговине, Требиње)

композиција у самој цркви: *Тајне вечере*, *Благовести* и *Крштења Христовог*.

Икона Светог арханђела Михаила из збирке Српске православне црквене општине у Дубровнику може се без сумње убројити међу најспелије његове радове сакралне тематике из тог периода.⁸ За икону овог свеца у Музеју Херцеговине у Требињу сачувано је неколико различитих Поповићевих верзија припремних цртежа, па је могуће да је израдио више верзија ове слике. Без обзира на то да ли их има више или само једна, несумњиво је да је ова икона настала на самом почетку 20-их година и да је занимљив пример сакралне композиције из његове прве фазе стваралаштва, дакле времена непосредно после повратка из Беча. Наиме, и у цртежу и у специфичној стилизацији лика на њој јасно се уочавају елементи симболизма и сецесије, нарочито у начину обликовања главе и стилизацији ауреоле, односно светлосног исијавања.

Нешто другачијих стилских карактеристика је једна од свакако најуспешнијих Поповићевих композиција – велика *Последња (Тајна) вечера* у дубровачкој парохијској Цркви Св. Благовештења. Постављена је изнад иконостаса, на тријумфалном луку који одваја светилиште од брода. Како је реч о врло великој композицији, Поповић је за њу израдио цели низ студија у оловци и пастелу, које се такође чувају у његовој оставштини у требињском музеју, а једна припремна скица на картону чува се у збирци Српске православне црквене општине у Дубровнику. Композиција је решена симетрично – Христ стоји у средини трпезе, тачно изнад крста средишњег дела олтара. Ти-

пично за овај мотив у сликарству, апостоли су постављени у различите положаје како би цела композиција максимално добила на динамици. Облик стола прилагођава се површини на коју долази слика – будући да је у средини нешто ужа а са страна шира, због облика тријумфалног лука, сто има облик слова *u*, с кратким бочним странама, те се на тај начин идеално попуњава површина која је сликару стајала на располагању. Насликавши сто покривен белим столњаком, без предмета, те изводећи позадину у једној, беж боји, Поповић успоставља контраст са затеченим богатим колоритом у цркви, нарочито декоративним сликарством на плафону и зидовима, али се истовремено ефектно надовезује на позлату иконостаса. Прелаз са поменутих декоративних појасева зида на приказ *Тајне вечере* Поповић је због тога желео да реши у виду уског појаса с декоративним мотивима, али је на крају изведен строги модернистички оквир, израђен, судећи по изворима, од мраморизованог дрвета. Прочишћеност позадине призора додаје дозу мистичности и модерности, али недовољну да се сакрије академичност и композиције и начина на који су приказани Христ и апостоли.

Постављање икона на зидове цркве, као и изнад иконостаса и олтара, планирано је још од 1901. године и на том послу требало је да буде ангажован Влахо Буковац,⁹ који се за живота у Дубровнику сам понудио да слика иконе *нешто ради патриотизма, а више јер сам тамо сâм живио, неузимајућ пуни обзир на добит*.¹⁰ Како је, међутим, он затражио најприје 7.000 форинти,¹¹ а потом је по пресељењу у Праг 1908. тврдио како се радови једва могу извести

и за 10.000 форинти, због скупоће изнајмљивања атељеа (иако му је било жао што губи прилику *себи баи у овом случају монумент саградити*), од посла се морало одустати.¹²

Пројект постављања икона није се на крају реализовао све до краја 20-их година. Списи дубровачке Српске православне црквене општине омогућавају детаљан увид у процес настанка овог дела, које је изведено поводом прославе педесетогодишњице освештавања дубровачке парохијске цркве (1877–1927). О прослави се први пут већало на седници Црквено-општинског савета 4. фебруара 1927, када је одлучено да се за 13. фебруар исте године сазове већа конференција, на којој би требало донети одлуку о обележавању годишњице.¹³

Седница је заиста и одржана, и то, несумњиво због бројности учесника, у просторијама друштва „Слога”, а не у згради црквене општине. Одлучено је да се прослава одржи тачно на годишњицу освећења, 2. октобра 1927, па је именован посебан одбор који ће водити свечаност.¹⁴ Везано за обележавање ове важне црквене годишњице наручена је и слика *Тајна вечера*. Када је тачно слика поручена црквени записници не прецизирају, али се вероватно радило о крају 1926. или почетку 1927. године. У јуну 1927. црквена општина приступила је набавци дрвеног оквира за слику, што упућује на чињеницу да је она већ била макар делимично готова.¹⁵ Слика је била завршена пре свечане прославе педесетогодишњице, те је на седници црквене општине од 14. новембра 1927. договорена исплата трошкова њене израде и постављања.

У историцистички ентеријер изнад раскошног, позлаћеног, али релативно ниског иконостаса Поповићева *Тајна вечера* изузетно је добро уклопљена. Доминира црквом одлично попуњавајући велику површину тријумфалног лука. Несумњиво је да је управо због простора у који долази сликар употребио један много традиционалнији, неупоредиво академскији израз, који се јасно уочава ако се слика упореди с његовим портретима, жанровима и пејзажима.

Квалитети *Тајне вечере* много су израженији од квалитета композиција на бочним зидовима цркве: *Благовести* и *Криштења Христовог*, које су Поповићу поверене неколико година касније – 1931. и 1932.¹⁶ Док су *Благовести* обликовним карактеристикама врло блиске *Тајној вечери*, *Криштење Христово* и колоритом и брзим, видљивим потезима четкице истиче се међу Поповићевим сакралним композицијама удаљавањем од строгих академских норми. Обе слике показују слабости у композицији, неправилности у приказивању покрета, а врло вероватно и ослањање на старије предлошке, графике или репродукције дела старих мајстора. Упркос слабостима, ове иконе стилски су прикладне историцистичким оквирима у које су уметнуте и ненаметљиво су се уклопиле у мали историцистички *Gesamtkunstwerk* дубровачке парохијске цркве.

III/35 – Атанасије Поповић, *Сирочад*, око 1920.
(Музеј Херцеговине, Требиње)

Учествовање на изложбама

Иако је Поповићу Дубровник био стално место боравка и рада (једно време био је професор цртања у дубровачкој гимназији), у међуратном је периоду излагањем у низу градова Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије, па и у иностранству, настојао да афирмише своје стваралаштво (и да се не заборави, нешто и заради), али редовно је наилазио на не нарочито повољне осврте оновремене ликовне критике. Авангардни покрети који су, каткад снажније, каткад само површински, продирали у југословенску уметност у то доба, а нарочито двадесетих година, учинили су да Поповићево стваралаштво изгледа претерано конзервативно, чак и анахроно унутар тада врло живе ликовне сцене.

Међу прва његова излагања у новој држави несумњиво спада оно у Салону „Улрих” у Загребу у пролеће 1923. године, када су му слике изложене заједно с делима Анђелка Каурића. Загреб је у то време био својеврсно уметничко средиште Југославије, па ни не чуди да је управо у овом граду Поповић одлучио да изложи своја дела. Каталог није сачуван, али према натписима у штампи очигледно је да је изложио искључиво разне мотиве Дубровника.

Оцена његовог стваралаштва, коју је том приликом објавио један од најугледнијих ликовних критичара Славко Батушић, била је по Поповића више него поразна. Признао му је додуше да зна да црта, да зна каткад да погоди светлосне ефекте, али је паралелно и врло оштро оценио да му је техника *немогућа и застарјела, ултра-академска и цјепидлачарска*.¹⁷ Оценио га је у целини као талентована-

ног дилетанта, као сликара туристичких мотива, а не уметника, у правом смислу те речи.

Батушићева оцена се у основи може прихватити и данас. Поповић се, наиме, у годинама које су уследиле заиста и афирмисао у једног од главних „туристичких” сликара Дубровника. Академизам којем је остао веран и због којег није имао претерано успеха међу критичарима одговарао је публици и осигурао му је какав-такав тржишни успех. Бројност његових платна по Дубровнику, како портрета, тако и дела сакралних композиција, као и пејзажа и ведута, јасно сведочи да је имао врло шаролику клијентелу. О томе говоре и извештаји с појединих његових изложби. Тако је за време излагања у сарајевској „Цвијети Зузорић” у децембру 1934. поновно доживео негативне осврте ликовне критике, али га то није спречило да прода чак 15 слика, што је у оновременој штампи првенствено оцењено као резултат изузетно ниских цена по којима их је продавао.¹⁸

Попис свих изложби на којима је учествовао је подугачак. Углавном је реч о различитим југословенским изложбама у земљи и иностранству и о изложбама дубровачких сликара, који су као једна локална целина често наступали заједно. Поповић је тако учествовао на V југословенској уметничкој изложби у Београду (јун–јул 1922),¹⁹ изложбама дубровачких сликара у децембру 1929. у Сарајеву, у октобру и новембру 1930. у Кошицама²⁰ и новембру 1930. у Братислави, тадашњој Чехословачкој. Излагао је и на изложбама у Дубровнику (Умјетнички салон Вајс „Weiss“, 1923. и 1930; Сликарска изложба, Дубровник, јун 1930).²¹

Самосталне изложбе биле су му организоване у децембру 1933. у Загребу, затим у мају 1934. у Карловцу, те у децембру 1935. у Сарајеву, а после смрти приређена је и својеврсна ретроспектива у јулу 1956. у Дубровнику.²² Како су на свим овим изложбама његове слике продаване, његова ће се дела засигурно још

деценијама налазити по разним приватним збиркама на подручју целе бивше Југославије и Чехословачке.

***

Атанасије Поповић умро је 1948. године, у 63. години живота. Осам година после смрти (1956) у Дубровнику је припремљена поменута мала ретроспектива.²³ Његова дела редовно су излагана и у деценијама које су уследиле на изложбама дубровачког сликарства 20. века.²⁴ Како је, међутим, редовно оцењиван као конзервативан мајстор, у јавним збиркама у самом Дубровнику нису се нашла бројна његова дела, већ су углавном остала по домовима породица које су их купиле или наручиле (нпр. код породица Милишић-Бумбић, Драгичевић, Катић, Гоце, Барбић), а поједине Поповићеве иконе и портрети, како је већ поменуто, чувају се у збирци Српске православне црквене општине у Дубровнику. Међу њима треба истакнути заокружени циклус портрета насликан почетком 30-их година за породицу Милишић.²⁵

Будући да Поповић није имао деце, своју приватну збирку оставио је брату Урошу, а како ни он није имао наследника збирка је на крају поклоњена Музеју Херцеговине у Требињу, где се и данас налази. Уз безбројне цртеже за сакралне композиције, пејзаже и портрете, збирка чува и цели низ Поповићевих квалитетних слика, како чланова породице, тако и његових великих платна са социјалном тематиком. Збирка садржи и бројне Поповићеве пејзаже с мотивима из самога Дубровника и околине, те портрете угледних дубровачких грађана.

Познати део опуса је прилично велики, а засигурно ће се по приватним збиркама наћи још повелик број његових дела. Иако она осцилирају по квалитету и иако се његова конзервативност и ослоњеност на академску традицију не може порећи, Поповић остаје занимљив и значајан производ времена и средине у којој је радио и стварао.

Напомене:

- ¹ Основни подаци о животу и раду Атанасија Поповића преузети су из: Aleksić, L, „Dubrovačko slikarstvo od 1900–1945. godine”, у публикацији: *100 godina moderne umjetnosti u Dubrovniku*, Umjetnička galerija Dubrovnik, izložba, 20. 7 – 10. 10. 1978, bez paginacije; Šinik, S., *50 slika Umjetničke galerije u Sarajevu*, pokretna izložba, Sarajevo, 1962; Damjanović, D, Popović, Atanasije, *Likovna enciklopedija Jugoslavije, II*, Zagreb, 1987, str. 612.
- ² Алексић, нав. дело.
- ³ Kršić, J, *Umjetnički pregled. Dve izložbe. December u prostorijama sarajevske „Cvijete Zuzorić”*, Pregled, Sarajevo, 1935, god. IX., knjiga XI, svezak 143–144, 642.
- ⁴ О полемици више у: Srhoj Vinko, *Kosta Strajnić: život i djelo*, magistarski rad, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Zagreb, 1988, str. 82–85 (Упоредити: Viden, I, „Biografska studija o Kosti Strajniću” у књизи: Strajnić, K, *Dubrovnik bez maske i polemika s Vinkom Brajevićem o čuvanju dalmatinske arhitekture*, Zagreb, 2007, str. 61–62).
- ⁵ Алексић, нав. дело, без ознаке стране.
- ⁶ Чоловић, Б., *Сакрална баштина далматинских Срба*, Српско културно друштво Просвјета, Загреб, 2011, 165–166; Вукомановић, Р, „Дубровник”, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 89.
- ⁷ Čolović, 2011, 114, 117. Треба напоменути како је први иконостас за цркву Св. Благовештења у граду, освештену 1877, израдио сликар Никола (Николаос) Аспиотис с Крфа (Упоредити: Vukomanović, 1971, 92). О историји Српске православне цркве и општине у Дубровнику више у: Arsić, I, *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX. vijeka*: spomenica o 170-godišnjici podizanja crkve sv. arhandela Mihaila na Boninovu i o 130-godišnjici osvećenja blagoveštenjskog hrama u Dubrovniku, Srpska pravoslavna opština, Dubrovnik, Ars libri, Beograd, Eparhija zahumsko-hercegovačka i trebinjska, Trebinje, 2007.
- ⁸ Према натпису на полеђини, икону је 1984. Српској православној црквеној општини у Дубровнику поклонила Љепосава Прњатовић рођ. Милишић, кћерка трговца Михаила Милишића, дугогодишњег благајника и члана турског дубровачке црквене општине. Ова икона била је део веће наруџбине породица Милишић и Прњатовић, за које је Поповић насликао неколико икона, међу којима и икону Св. Стефана архијакона. И она се такође данас налази у црквеном музеју, као поклон Биљане Бумбић рођ. Милишић.
- ⁹ Čolović, B, „Arhitektura pravoslavne crkve Blagovijesti Presvete Bogorodice u Dubrovniku”, *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*, 37, Novi Sad, 2009, str. 258.
- ¹⁰ Архив СПЦО у Дубровнику, неразврстана грађа, 1908; Влахо Буковац Српском православном турском у Дубровнику, Праг, 25. 5. 1908.
- ¹¹ Čolović, 2009, str. 258.
- ¹² Архив СПЦО у Дубровнику, неразврстана грађа, 1908; Влахо Буковац дубровачком парохи, Праг, 18. 6. 1908. Писма наведена у белешкама 9. и 11. уступио ми је г. Иван Виђен, који их је пронашао у Архиву СПЦО у Дубровнику.
- ¹³ Архив СПЦО у Дубровнику, Записници седница Црквено-општинског савета у Дубровнику од 11. 9. 1920. до 11. 5. 1931, стр. 120–121.
- ¹⁴ Исто, стр. 126–127.
- ¹⁵ Исто, седница од 6. 6. 1927, стр. 142.
- ¹⁶ Алексић, наведено дело.
- ¹⁷ Bатушић, S, „Izložba A. Kaurića i A. Popovića”, *Vijenac. List za zabavu i pouku*, Zagreb, god. I., br. 21, 22. 5. 1923, str. 420.
- ¹⁸ „Popovićeva mora su stereotipno romantična, a rejaži ilustrativno popunjene ljudskim figurama, folklorom.” Kršić, nav. djelo, 642.
- ¹⁹ *V. Jugoslavenska umjetnička izložba, 31. maj – 1. juli 1922*, Beograd, katalog, str. 27. Поповић је излагао у оквиру Удружења уметника из Сарајева. Изложио је следећа дела: Шетница у ружама (кат. бр. 448), Из дубровачке луке (кат. бр. 449), Дубровник (кат. бр. 50).
- ²⁰ 116. *Vystava Vychodoslovenskeho muzea v Košiciach, Pečlivostou Československo-juhoslovenskej ligy odbočky v Košiciach, Vystava Dubrovnickych Maliarov (Jagš, Miljan, Popović), Oktober, 1930, Košice, Vychodoslovenske muzeum*. Поповићеве слике биле су изложене под бр. 194–219. Наведене су и њихове цене, које су се кретале од 250 до 1.500 круна. Најскупле су биле: Катедра (1.500 к), Капла на самоте (1.000 к), мотив зо св. Јакуба (800 к), Пристав у Дубровнику (1000 к), Мотив испод Плоча (800 к), Пристав с плачетницама (1.000 к), Широко (600 к).
- ²¹ Подаци су наведени према уметниковом картону у Архиву за ликовне уметности ХАЗУ у Загребу и магистарском раду Сање Жаже Врбице *Likovna kritika i izložbe u Dubrovniku 1876–1978*, Dubrovnik, 1999.
- ²² Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, Zagreb. *Posmrtna izložba Atanasija Popovića*, Dubrovnik, Dvorana Kotarskog odbora SSRN, 1. 7 – 30. 7. 1956, slikarska izložba. Била су изложена укупно 42 рада.
- ²³ Arhiv za likovne umjetnosti HAZU, *Posmrtna izložba Atanasija Popovića*, Dubrovnik, VII 1956.
- ²⁴ На изложби 100 година модерне уметности у Дубровнику (1978) био је заступљен са 16 радова. *100 godina moderne umjetnosti u Dubrovniku*, Umjetnička galerija Dubrovnik, izložba, 20. 7 – 10. 10. 1978.
- ²⁵ Портрете Михаила Милишића, Зорке Милишић рођ. Марић, Јелене Качирек-Милишић и нека друга дела 2011. године поклонила је Биљана Бумбић рођ. Милишић, која је иначе у више наврата обдарила црквени музеј и књижицу.

Милан Милишић

Хрвоје Иванковић

Милан Милишић један је од тројице најзначајнијих дубровачких писаца у другој половини 20. века. Рођен је 6. јула 1941. у Дубровнику, као прво од двоје деце трговца Риста Милишића (Згоњево, 1894–Дубровник, 1959) и Олге Милишић рођ. Радуловић (Сарајево, 1908–1992). Основну школу започео је исте оне 1948. када су нове комунистичке власти национализовале трговину штофова и прибора коју је његов отац држао у Улици од Пуча, а у дубровачку гимназију ступио је 1955. године. Своје прве песничке радове објавио је у гимназијском листу *Гласови младих* 1960, а те године уписао је и студије Опште књижевности са теоријом књижевности на Филозофском факултету у Београду, који ће од тада постати његово друго пребивалиште. Једнако онолико колико му је Дубровник дао по питању надахнућа, осећаја живота и односа према традицији, Милишић је од Београда добио формирајући се као интелектуалац и бунтовник, непријатељ сваке врсте тоталитаризма, али и конформизма, што га је у животу често скупо коштало. Порекло Милишићеве боемске црте много је теже истражити; носио ју је ваља у свом генетском склопу, а начином живота само ју је оснажио, иако ваља рећи да је тај легендарни посетилац кафића и кафана, љубитељ „Плавца” и „Дингача”, пријатељ маргиналаца и особењака, заљубљеник у море и путовања, „озлоглашени крадљивац” дубровачког трамваја и елоквентни, а помало и прзничави полемичар, истовремено био и педантни „госпар пјесник”, с тачно разрађеним дневним ритуалима, од редовне дневне шихте за писањем столом до одласка на пијаци или плажу, од којих, према сведочењима његових најближих пријатеља, готово никада није одступао.

До 1967, када је дипломирао на студијама књижевности, Милишић је већ објавио више десетина песама у разним српским, хрватским и босанскохерцеговачким часописима и новинама (*Видици*, *Студент*, *Поља*, *Савременик* и др.), а прву збирку поезије (уједно и једину на екавици) *Волеле су ме две сестре скупа* објавио је 1970. у издању *Видика*, иако је припрему рукописа завршио још 1966. године између биле су за Милишића и те како турбулентне: 1966. оженио се с Енглескињом Мери Мартин, коју је три године раније упознао у Дубровнику, а 1967, се одселио са женом у Лондон, где је, поред осталог, радио као трговац и возач, похађао

Милан Милишић, Дубровник, 1941–1991.

вечерњу школу керамике, путовао по Европи те писао и у домовини објављивао поезију. Године 1970, Мери и Милан Милишић су се вратили у Београд, где је он постао члан Књижевне радионице 9 и Удружења књижевника Србије, а потом су се преселили у Дубровник, где су им се родили синови Олег (1971) и Роман (1973). Милишић је у Дубровнику радио као уредник омладинског листа *Лаус* (1971) те часописа за културу *Дубровник* (1973), а уз песнички рад све интензивније се бавио превођењем (поезија Теда Хјуза /Ted Hughes/, Толкинов *Хобит*), те позориштем; првенствено као критичар, али и као писац, па је 1975. у дубровачком Казалишту Марина Држића редитељ Ивица Кунчевић поставио његов „карамбол у три чин-чин-чина” *Лов на бљедоликог*. Мери и Милан Милишић ускоро су се разишли, а он је наставио да жи-

ви између Дубровника и Београда, где је радио и као аутор запажених и награђиваних радијских емисија. На своју магичну дубровачку адресу, у Жупској 5, с погледом на море и острво Локрум, дефинитивно се преселио 1980, заједно с новом животном сапутницом београдском сликарком Јеленом Трпковић, коју је упознао четири године раније. До тада су му већ изашле хваљене збирке поезије *Кога нема* (Београд, 1972), *Живјела наша удовица* (Чаковец, 1977) и *Зград* (Београд, 1977), а за живота Милана Милишића уследиле су још *Having a good time* (Београд, 1981), *Мачка на смећу* (Београд, 1984), *Тумарало* (песме за дјецу, Дубровник, 1985) и графичко-сликарска мапа *Врт без доби* (Дубровник, 1986), настала у сарадњи са сликарком Лукшом Пеком. Пеко је још од школских дана био најбољи дубровачки пријатељ Милана Милишића, а институција пријатељства у Милишићевом животу имала је изузетан значај: позната су, на пример, његова дружења с Данилом Кишом, Предрагом Чудићем, Војиславом Донићем, Ибрахимом Хацићем и низом других, познатих и мање познатих људи. С повратком у Дубровник Милишић је, међутим, постао жаришна тачка интелектуалног круга надарених младих новинара, писаца и позоришних људи који су се окупљали око листа *Лаус*, којем је он, сада као главни сарадник и члан редакције, одређивао смер и профил. Милишићева улога није се тичала само профилисања естетског укуса или уређивачке политике, него и неких пуно елементарнијих ствари, као што су ширење духа грађанске слободе и рушење недодирљивих табуа. А он сам одважио се да дирне у један од највећих: у слављеничком броју *Лауса*, објављеном за годишњицу ослобођења Дубровника, у октобру 1982, објавио је есеј *Живот за слободу*, посвећен случају Чеха Мирка Шуштара, којег су партизани у јесен 1944. стрељали на острвцету Дакси заједно с још педесетак људи, углавном угледних дубровчана, оптужених за сарадњу с окупатором. Реакција власти била је муњевита; покренули су се Савез удружења бораца народно-ослободилачког рата, Савез социјалистичке омладине, тужилаштво, новинари и медији одани власти, те је против Милишића поведен судски поступак. Песнику у заштити стали су многи хрватски и српски интелектуалци, на челу с тадашњим председником Хрватског центра ПЕН-а Предрагом Матвејевићем (Милишић је 1982. постао члан тог центра, као и Друштва књижевника Хрватске), али Милишић је ипак осуђен на условну затворску казну, те му је на дуже време одузет пасош, а он сам је у многим издавачким и медијским круговима постао *persona non grata*, што му је додатно отежало живот. У иностранство је поново могао да отпутује тек 1985, а годину дана касније отишао је у САД, где је на универзитету Њујорк ради као ванредни професор на Катедри за енглески језик и књижевност. По повратку у Дубровник, 1987, постао је драматург у Казалишту Марина Држића (тада повезаном с оркестром и Летњим играма у заједничку Радну организацију Фестивал Дубровник), те заједно с уметничким ди-

ректором позоришта Марином Царићем креирао врло амбициозан репертоар те куће, обогачене и новом камерном сценом – Театром Бурса, којој је име дао управо Милан Милишић. Но и та је идила трајала кратко, јер је већ у мају 1988, одлуком Радничког савета РО Фестивал Дубровник, Милишић удаљен с посла. Разлог је био „вечерњи програм представе *Клаустрофобична комедија*”, у којем је као уредник објавио текстове „антисоцијалистичког и антикомунистичког садржаја у покушају да од Каталога направи политички памфлет”. Чињеница да су сви инкриминисани текстови (песме Хелмута Хајсенитела /Helmut Heissenuttel/, текст Косте Чавошког о уставним променама и пет година стара пресуда Општинског суда у Дубровнику двојници глумца) били већ раније објављивани није пуно помогла Милишићу, па је тек три године касније, у новим друштвено-политичким околностима, одлуком суда враћен на посао. У међувремену поново је боравио у САД, овога пута у Амхерсту као Фулбрајтов стипендиста, проучавајући и превodeћи песме Роберта Фроста. Били су то уједно и његови последњи преводи: погинуо је у гранатирању родног града, 5. октобра 1991. Сахрањен је у породичној гробници Милишића на дубровачком православном гробљу Св. Михаила на Бонинову.

Смрт Милана Милишића, међутим, није била и крај приче о његовом књижевном стваралаштву, будући да је већина Милишићевих књига (*Stains*, Загреб, 1993; *Треперeње*, Загреб, 1994. и Београд, 1997; *Настрана врана*, Београд, 1995. и Загреб, 2011; *Стварање Дубровника*, Сарајево, 1996; *Мртво звоно*, Сплит, 1997; *Отоци*, Загреб, 1997; *Путописи*, Сарајево, 1997; *Флека, е*, Загреб, 2001; *Дубровачка зрцала*, Београд, 2007; *Унутрашње ствари*, Београд, 2008; *Волеле су ме две сестре скупа*, Београд, 2011; *Муфица*, Загреб, 2011; *Официрова кћи*, Београд, 2011) објављена постхумно, пре свега захваљујући бризи коју је за Милишићеву заоставштину показала његова удовица Јелена Трпковић. Било је међу тим књигама и поновних издања већ за Милишићевог живота објављених збирки поезије или антологијских избора његовог песништва, али и много нових наслова, било да је реч о обједињавању и укоричавању тематски повезаних есеја и песама до тада разасутих по разним новинама и часописима, или о радовима сачуваним у Милишићевим рукописима, какав је на пример његов једини и недовршени роман *Официрова кћи*.

Писац изузетне акрибије, перфекциониста склон бескрајном брушењу мисли, језика и форме, Милишић је, наимае, бројне своје радове ставио у стање мировања и чекања: за право време, повод или завршни акценат. Смрт је, на неки начин, све те разлоге чекања избрисала, а нови Милишићевии радови, по општем суду критике и стручне јавности, квалитетом и богатством конотација нису испод нивоа оних чију је завршну редактуру лично обавио. Штавише, слика о Милишићу као песнику сталне промене, „тоталног лирског осјећаја збиље”, „истраживача урбане егзистенције”,

„велике језичне еластичности и синтактичке мишићавости“, „густих држићевских лексема“, „црног медитеранизма“ и „племените патетике“, обогаћена је новим конотацијама. Његови есеји, обједињени у књизи *Дубровачка зрцала*, откривени су као једна од најјудицијних феноменолошких сондажа савременог, али и полако нестајућег, јучерашњег Дубровника, збирке путописа указале су нам, по речима Тонка Мароевића, на „идеју инсуларности“ као Милишићев „темељни изазов и корелатив стваралачке амбиције“, а увид у његов готово комплетан песнички опус наметнуо га је „свјежином слика и живошћу лексика, експресивношћу говора и магнетизмом ритма“ у једног од највећих ексјугославенских песника свог и непосредно претходећих нараштаја.

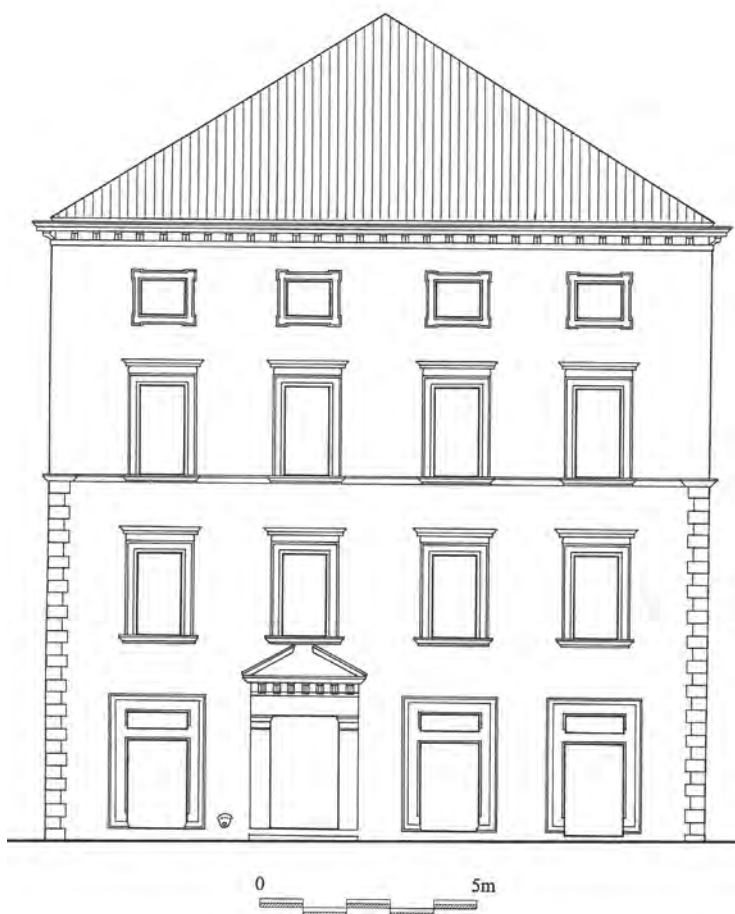
Милан Милишић био је писац који је истовремено припадао и српској и хрватској књижевности и то је нешто што се ни с једне стране не оспорава. Но ако већ морамо говорити о припадности, Милишић је изнад и пре свега био изразито дубровачки писац, песник Дубровника којем се, како је то својевремено записао Звонимир Мркоњић, у једном тренутку „отворила димензија локалног као најбољи пречац к универзалном“. А космополита широких духовних видика, какав је био Милишић, једино је и могао обитавати у простору универзалног и безграничног.

ПАЛАТЕ И ЗАДУЖБИНЕ

Иван Виђен

Палата Соркочевих (Sorgo) у улици Цвијете Зузорић

Палата је изграђена крајем 16. века и представља висококвалитетан пример дубровачке ренесансне стамбене архитектуре. По свему судећи, заузела је простор четири раније средњовековне куће, што је видљиво у просторној подели приземља. Реинтерпретирајући на одређени начин антички узор (блок, инсулу) ова троспратница је трима странама отворена на улице које је омеђују, а на главном pročелу јасно је уочљива хоризонтална подела етажа по намени: приземље је намењено за привредне делатности, а горњи спратови за становање. Таква подела додатно је наглашена и ру-

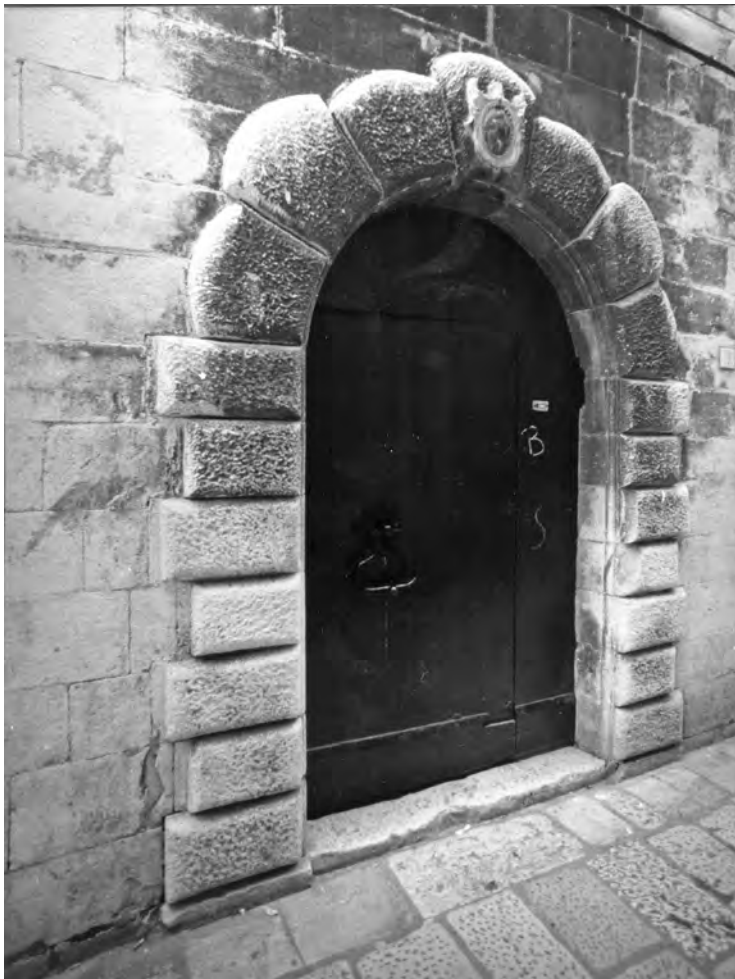
Палата Соркочевих, архитектонски снимак pročела
(Планотека Института за повијест умјетности, Загреб)

стикалном обрадом камена на угловима приземља (буњато) и првог спрата (слично као и на палати Гундулић), а на репрезентативност другог спрата (*piano nobile*) указују и његови високи прозори. Прочеље показује још једну специфичност ове палате јер је главни портал снажног пластицитета постављен асиметрично. Тиме одражава унутрашњи распоред са степеништем смештеним у средишњој осни зграде, док је главна репрезентативна дворана на сваком спрату заузела угаону позицију. Као прву велику зграду у самом средишту града, Српска православна црквена општина купила је ову палату 1855. године за 12.000 фиорина од Мата Пухијере (зато се у списима често назива „Пухијерина кућа“), с намером да се приходом од изнајмљивања издржава свештеник. Због повољнијих правних услова а и да би се смањили трошкови Српске православне црквене општине, кућа је била укњижена на Ника Бошковића, Ђорђа Грковца, Ђорђа Ковачевића и Стијепана (Стефана) Бравачића. У њој се једно време, 1862–1874, налазила српска православна конфесионална приватна основна школа те нешто касније (још у првој половини 20. века) просторије Дубровачког радничког друштва. После оштећења у земљотресу 1979. године, зграда је археолошки истражена и 1984–1985. темељно обновљена. Данас је делом у власништву црквене општине, а у њој су смештене државне институције (Завод за обнову Дубровника и Конзерваторски одјел).

Палата Франа Гундулића у улици Николе Божидаревића

Реч је о једној од најрепрезентативнијих и највећих приватних ренесансних палата у Дубровнику, која је до нашег времена најжалост дошла у редукованом облику. Због својих раскошних облика и складних пропорција, као и због чињенице да је реч о једној од ретких градских палата за коју су познати изворни власник и градитељ, интригирала је научнике. Године 1546. за Франа Јеровог Гундулића (*Gondola*) започео је да је гради Јероним (Феликс) Катани (*Catani*) из Анконе (*magister Hieronimus Catanus de Ancona*), највероватније удружен с клесаром Дујмом Рудичићем. Изворни изглед ове троспратне угаоне палате укључивао је још једну вертикалну ос отвора на западном pročелу, која је нестала

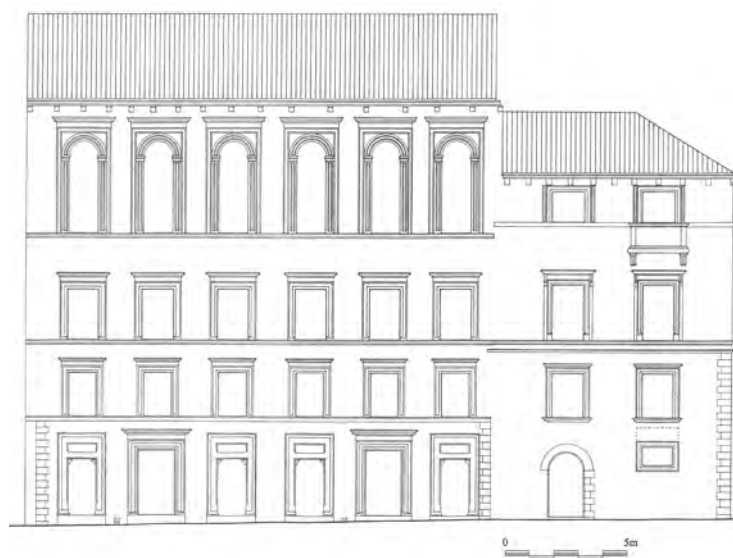
III/36 – Портал палате Гундулић према Божидаревићевој улици (Фототека Института за повијест умјетности, Загреб)

у великом земљотресу 1667. године (после потреса обновљена је само у приземној зони), те високи трећи спрат који је снижен у 19. веку, пошто је зграду купила Српска православна црквена општина. Сви портали приземља (три лучна отвора на pročелу и један на бочној фасади) и угаони блокови приземља и првог спрата изведени су буњатом, а разделни венац између првог и другог спрата, којим је додатно наглашена хоризонтална подела фасаде, има таласаст мотив тзв. пасјег скока. Наведена угаона рустикална обрада камена (буњато) и разделни венац између првог и другог спрата имају функцију јасног разграничења доњих од горњих, репрезентативнијих (*piano nobile*) етажа, на којима је доминирао највиши спрат растворен високим прозорима с троугаоним забатима. Композиција pročела и речник употребљен при његовој артикулацији (суперпозиција редова) и декорацији показују „класичност” и узор у круговима око римског архитекте Антонија да Сангала (da Sangallo) млађег, што све сведочи о високом нивоу идеје и извођења ове палате, чинећи је по много чему јединственом. Купљена је 1868. године заједно са суседном палатом Стај (Stay) по цену од 29.961 фиорин, од Франа барона Геталди-Гондоле, последњег потомка ове властелинске породице.

У њој се једно време (1875–1895) налазила српска православна конфесионална (приватна) основна школа; зграда је и данас делом у власништву Православне општине; у приземљу се налазе трговине, а горњи спратови имају стамбену функцију.

Палата Стај (Парохијски дом) у улици Између полача

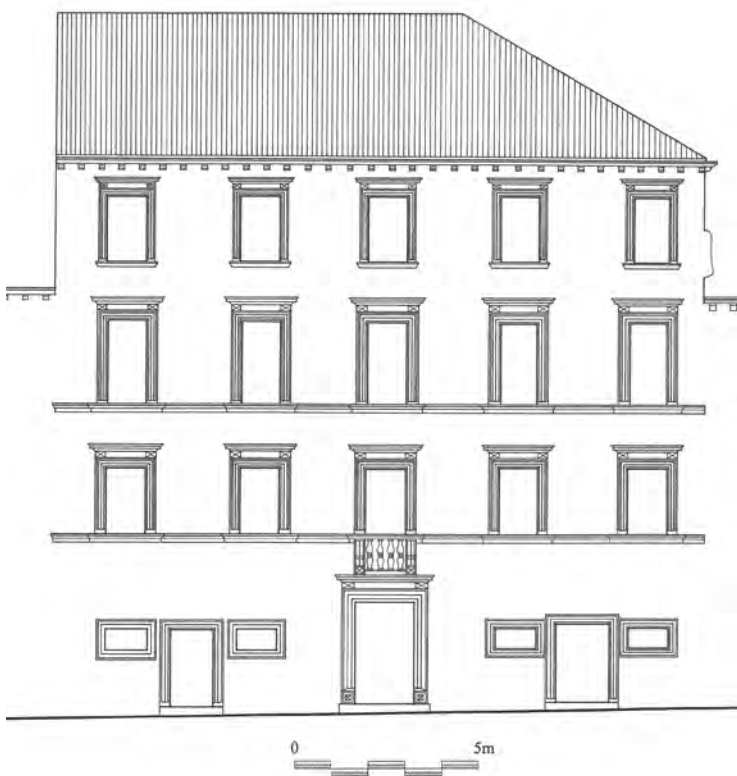
С источне стране палате Гундулић, непосредно се наслањајући на њу, налази се палата Стај (Stay) (данас Парохијски дом црквене општине са станом за свештеника), изграђена средином 16. века. Реч је, у ствари, о готово јединственом примеру двојне куће у Дубровнику: заједничко pročелје и зачеље крију две међусобно одвојене троспратнице (гранични зид ни на једном месту није пробијен) с два одвојена степеништа, два улаза итд. Занимљиво је да тлоцртни распореди зграда нису постављени као у огледалу, већ се двапут понавља исти тлоцрт. Прочелје је строго симетрично („класично”), а слично као и код суседне палате Гундулић, ова палата на угловима има рустикално обрађени камен (буњато) и репрезентативне просторије на највишем спрату (*piano nobile*), који величином прозора и уздигнутошћу над околним зградама изражава свој значај. Посебност представља и важност која је дата зачељу, рашчлањеном великим прозорима (окренутим према средњовековном пролазу и барокном врту, који се до изградње Цркве Св. Благовештења налазио у средини блока), што је у скученој градској средини био дискретни доказ луксуза. Будући да је ова палата купљена 1868. године, заједно с палатом Гундулић (помињу се *три куће Гондолине с' вртом*), каткад је погрешно сматрана њеним делом. Данас је у стамбеној функцији.

Палата Стај (данас Парохијски дом), архитектонски снимак pročела (десно се види бочна страна палате Гундулић), архитекте Иван Теншек (Планотека Института за повијест умјетности, Загреб)

Палата Пуцић (Pozza) у улици Од пуча

Палата Пуцић (Pozza) налази се у улици Од пуча, тачно прекопута Цркве Св. Благовештења. Та троспратна палата (иако је изворно имала два спрата), подигнута је почетком 18. века у великом блоку с унутрашњим двориштем, а судећи према тлоцртном распореду приземља, у себи је објединила три старије (средњовековне) земљишне честице. Прочеље палате одликује се симетричном рашчлањеношћу чији главни елемент представљају пет прозорских оса. Средишња оса прочеља посебно је наглашена порталом у приземљу и тзв. француским прозором на првом спрату. Бочно од главног портала у приземној зони симетрично са сваке стране распоређен је по један бочни портал. Између приземља и првог спрата, као и између првог и другог спрата, налази се профилисани камени разделни венац. Величина прозора другог спрата сугерише да је он имао репрезентативну функцију (*piano nobile*). Комуникација кроз палату одвија се једнокраким каменим степеништем које се протеже уза зачелни зид предворја и средишњих дворана на спратовима. Према дворанама степениште се отвара луковима, по једним на сваком одморишту, тј. на сваком спрату по два. Ову палату је 1927. године Православна црквена општина купила за 400 000 динара од Марице Бауер-Станковић рођ. Матијевић и Ђура Рашице. Зграда је била изнајмљена Трговачкој

Палата Пуцић, архитектонски снимак прочеља
(Планотека Института за повијест умјетности, Загреб)

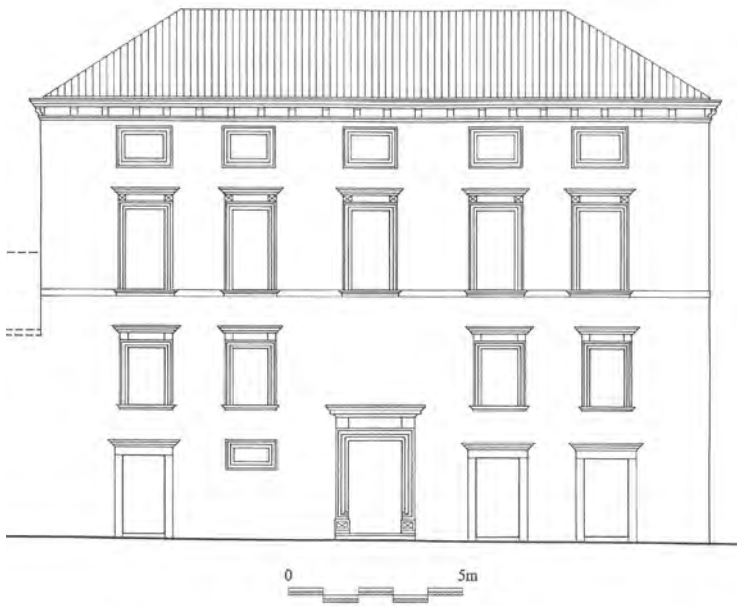
академији која се у њој налазила у раздобљу између два светска рата. Данас је већим делом у власништву Православне црквене општине која на другом спрату има своју репрезентативну дворану уређену у савременом стилу према пројекту архитектке проф. др Младена Јошића из Загреба.

Палата Бундић (Bonda) у улици Од пуча

Ова троспратна барокна палата заузима угаони део некадашњег средњовековног градског блока, а омеђена је улицама Од пуча и Миха Працата. Пре земљотреса из 1667. године на њеном месту налазила се старија ренесансна Гундулићева палата, која је у потресу већим делом остала очувана. После земљотреса припала је властелинској породици Бонда (Бундић), који су по узору на своју срушену резиденцију крај Цркве Св. Влаха уз новостечену палату подигли капелу Св. Благовјести, преуређену 1907. године у парохијску канцеларију. Затим су у 18. веку приступили темељној обнови палате, која је тиме добила барокни изглед, који је већим делом сачуван до данас. Палата је у тлоцрту квадратног облика, са очуваним обрисима шест ранијих земљишних честица поређаних око ренесансног атријума, чији су делови до данас сачувани. Барокна обнова, осим квалитетног обликовања декоративних елемената, остварила је занимљив спој аксијалне концепције простора са затеченим структурама. У ширини ре-

III/37 – Предворје палате Бонда, у којој се данас налазе канцеларија Српске православне црквене општине и Музеј икона
(Фототека Института за повијест умјетности, Загреб)

Архитектонски снимак pročehа палате Бонда, архитекта Иван Теншек (Планотека Института за повијест уметности, Загреб)

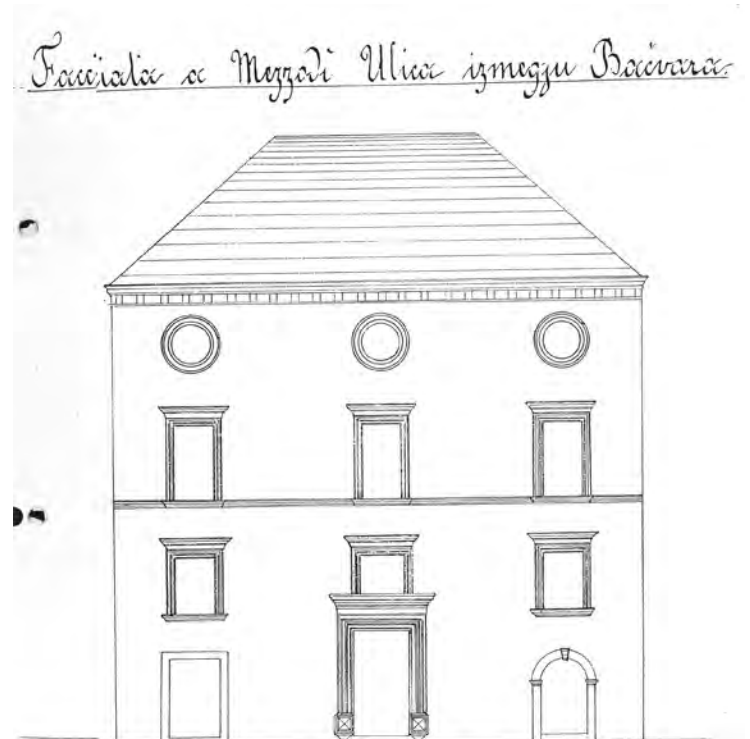
несансног атријума на страни pročehа формирано је предворје с главним порталом, које висински обухвата и простор првог спрата, а у тој средишњој зони палате смештено је и главно двокрако степениште палате, које се наставља од нивоа првог спрата. Предворје је наглашено подестом који се протеже целом ширином задњег дела предворја, спајајући бочне делове првог спрата. Тиме је остварен ефектан утисак барокне сценичности, који доминира целим предворјем палате.

Горње етажe палате висински су јасно издиференциране на ниски први спрат (мезанин), високи репрезентативни други спрат (*piano nobile*) те ниски трећи спрат (поткровље), што је све видљиво и по хармоничном распореду отвора на pročehу. Већи део другог спрата заузима репрезентативна дворана чији је плафон данас виши него што је био у изворном барокном обликовању дворане. У њој су се повремено крајем 19. века окупљали дубровачки интелектуалци, чланови Народне штионице. Године 1903. купљена је од породице Бонда (Марије Малвине и Марије Јозефине, грофица Бонда), купопродајним уговором састављеним од нотара Антуна Пуџеџија за износ од 41 400 круна. Посебну занимљивост представља чињеница да су због изузетно високог износа купопродајне цене једанаесторица чланова турског поднела трошак купивши палату у 17 сувласничких делова на своја властита имена, а касније су власништво уговорима пренели на Православну црквену општину. У палати су смештене канцеларије Српске православне црквене општине, а од 1953. је у репрезентативним дворанама другог спрата смештена стална поставка Музеја икона.

Палата Гучетић (Gozze)

(тзв. *Стари театар*) у улици Од пуча

Изворно двоспратна барокна палата, подигнута је крајем 17. или почетком 18. века, после великог земљотреса. Палата заузима целу површину једног средњовековног блока квадратног тлоцрта и са све четири стране је окружена улицама. Зато је имала два равноправна pročehа: једно на северној (према улици Цвијете Зузорић), а друго на јужној страни (према улици Од пуча). Сходно томе, постојала су и два предворја са засебним степенишима, која су из приземља водила на први спрат, а главно степениште палате почињало је тек на њему. После пожара у палати Великог већа 1817. године, у којој се до тада налазило градско позориште, тадашњи власник ове палате племић Владислав (Влађ) Gozze (Гучетић) преуредио ју је у позориште које је овде деловало до изградње градског позоришта 1865. године. Зато је на репрезентативном другом спрату (*piano nobile*) формирана велика дворана, која је заузела највећи део спрата, а била је осветљена великим прозорима са три стране. Осим тога, дворана је по висини заузимала и простор поткровља, па је изнад постојећих прозора спрата добила и мале округле прозоре (окулусе). Изглед палате после тог преграђивања, у којем су pročehа у највишој зони наглашена и окулусима, видљив је на нацрту с краја 19. века. Кућу су од наследника Влађа Гучетића купили браћа Нико и Божо Бошковић за 9.000 фиорина, а 1865. године замољени су од турског православног црквеног општине да је продају цркви за исти износ, ка-

Палата Гучетић, нацрт стања pročehа у 19. веку, према нацрту из 1893. (Фототека Института за повијест уметности, Загреб)

ко би се на њеном месту могла изградити нова православна црква у граду. Они су то и учинили, али када су планови за изградњу цркве на тој локацији пропали (а у међувремену је недалеко одатле пронађена нова локација), турско је на јавној лицитацији 1872. кућу поновно продало браћи Бошковић са партнерима (Ристом Мичићем, Ђорђем Грковцем и Ђорђем Ковачевићем). Палата је крајем 19. века прошла још једну темељну реконструкцију. У приземљу палате скоро читав век налазила се велика трговина тканинама „Марић & Милишић”, (основана 1857. године), а на спрату се једно време (од 1895.) налазила српска православна конфе-

сионална (приватна) основна школа, а изгледа да су се ту налазиле и канцеларије православне парохије до куповине суседне палате Бонда. Ова палата је најпознатија управо по репрезентативној дворани на другом спрату, где је од 1874. године радило Певачко друштво „Слога”. Дворана је коришћена и за друге важне догађаје (скупштине, концерте, представе, балове и сл.), а и данас, када у згради ради дубровачка Народна књижница, користи се у културне сврхе (тзв. *Салоча од зрцала*). Након оштећења статике у земљотресу 1979. године зграда је археолошки истражена и 1984–1985. темељно обновљена.

Литература:

- Bersa J., *Dubrovačke slike i prilike*, Matica hrvatska, Zagreb, 1941.
- Čorak Ž.–Grujić N.–Horvat-Levaj K., *Dubrovnik – blok omeđen ulicama Od puča, Pracatovom, Između polača i Božidarevićevom: građevni razvoj, arhitektonske osobine i prijedlozi konzervatorskih smjernica*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1990 (elaborat).
- Fisković C., *Naši graditelji i kipari 15. i 16. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947.
- Grujić N., „Reprezentativna stambena arhitektura”, у: *Zlatno doba Dubrovnika XV. i XVI. stoljeće*, Zagreb–Dubrovnik, 1987, str. 65–108. i 307–324 (katalog izložbe).
- Grujić N., „Klasični rječnik stambene renesansne arhitekture Dubrovnika”, *časopis Peristil*, 35/36, Zagreb, 1992/1993, str. 121–142.
- Horvat-Levaj K., *Građevni razvoj srednjovjekovnog bloka u povijesnoj jezgri Dubrovnika*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 16, Zagreb, 1992, str. 41–53.
- Horvat-Levaj K., *Dubrovačke barokne palače izgorjele u napadu na grad 6. prosinca 1991. godine*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 19, Zagreb, 1995, str. 69–91.
- Horvat-Levaj K., *Od baroknog klasicizma do neoklasicizma (stilsko-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnika između 1780. i 1900. godine)*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 24, Zagreb, 2000, str. 61–72.
- Horvat-Levaj K., *Barokne palate u Dubrovniku*, Zagreb–Dubrovnik, 2001.
- Jurković M., Erlande-Brandenburg A., *Hrvatska renesansa* (katalog izložbe), Galerija Klovićevi dvori (Zagreb) и Musée national de la Renaissance (Chateau d'Écuën), Zagreb, 2004.
- Marković V., *Kuća i prostor grada u Dubrovniku nakon potresa 1667. godine*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 14, Zagreb, 1990, str. 137–149.
- Planić-Lončarić M., *Pregradnje na prostorima stambenih zona naselja na području Dubrovačke republike*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske, 4/1978-5/1979, str. 227–232.
- Planić-Lončarić M., *Dubrovnik – blok na Gundulićevoj poljani, palača u Zuzorićevoj ulici 6, objekt u Pracatovoj ul. br.1, zgrada općine: analiza razvoja i stanje*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1981 (elaborat).
- Planić-Lončarić M., *Palača Sorkočević*, у: S. Knežević (ур.), *Obnova Dubrovnika 1979–1989*, Dubrovnik, 1989 (зборник).
- Planić-Lončarić M., *Palača u Ulici od puča i Pracatovoj ulici*, у: S. Knežević (ур.), *Obnova Dubrovnika 1979–1989*, Dubrovnik, 1989 (зборник).
- Zdravković I.–Živanović D.–Vuković D., *Tri stare dubrovačke palate*, Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, god. I. (Dubrovnik, 1952), str. 183–195.

Задужбина Ковачевић (Стари сиротињски дом на Посату)

Утемељивачи ове задужбине (закладе) су браћа Ковачевић – Нико, поморски капетан на бродовима аустријског „Лојда” и Петар, који је био правник и судија. Имали су две сестре, неудату Марију и Розу која је била удага за Павла Петрановића и имала потомство. Будући да је Петар пок. Јефта Ковачевић (Дубровник, 1845–1904) надживео брата и сестру, тестаментом је установио задужбину с главницом од 3.000 круна за утемељење сиротињског дома за сиромаше дубровачке Српске православне црквене општине и помагање трговачких помоћника. Такође, црквеној општини, у корист ове задужбине, оставио је и своју кућу на Пилама, посебно напомињући да тиме остварује замисао свог преминулог бра-

Нико Ковачевић (Дубровник, 1843–Бејрут, 1899), поморски капетан и добротвор, Трст, око 1890 (Архив СПЦО у Дубровнику)

III/38 – Спомен-плоча на бочној фасади Задужбине Ковачевић, поред Цркве Св. Ђурђа на Посату

та Ника, који је већ раније оставио новчани легат у исту сврху. Након прихватања оставштине која јој је припала, управа црквене општине одлучила је да изврши преузету обавезу и подигне зграду за сиромаше на свом имању, крај старе цркве на Посату, те је градској управи поднела нацрт на одобрење.

Занимљивост представља брзина којом се све одвијало: Петар Ковачевић умро је 24. марта 1904, суд је обавестио туторство о оставштини 29. марта, молба за грађевинску дозволу поднета је 20. априла, увиђај на лицу места одржан је 29. априла, а дозвола је одобрена 3. маја 1904. године. Дакле, од добротворове смрти до добијања грађевинске дозволе протекло је 40 дана, што потврђује наводе из тестаamenta Петра Ковачевића по којима се већ раније (после смрти његовог брата Ника) о овој идеји озбиљно размишљало. Изградња зграде била је готова највероватније током 1905. године, о чему сведочи и натпис на спомен-плочи узиданој у западни зид.

Реч је о скромној једносратној згради, која је заузела североисточни угао црквеног имања уз стару цркву на Посату. Кућа је смештена тако да минимално нарушава визуру цркве; приземље је на нивоу врта, а горњи спрат на нивоу платоа на којем се на-

лази црква. Пројекат је потпуно подређен функцији: зграда има два улаза у приземљу и два на нивоу првог спрата са северне стране, што формира четири мале засебне стамбене јединице, сваку са својим улазом. Прочеље је замишљено пропорционално и једноставно, са по два улаза у приземној зони и по два отвора на спрату. Међутим, поједностављење у извођењу резултирало је прочељем с три прозорске оси, уместо с четири, као и изостанком било какве декорације. Иако је пројекат спојио функционално с естетским, изградња је максималним редуковањем и штедњом довела до куће без посебних стилских обележја. Аутор пројекта вероватно је био Петар Мусап (Mussap), општински геометар, који је потписан на нацртима. После изградње Задужбине Константиновић (тзв. Новог сиротињског дома), 1933. године, обема зградама се заједнички управљало, а кућа тзв. Старог дома и данас је у власништву православне црквене општине.

Задужбина Константиновић (Нови сиротињски дом на Посату)

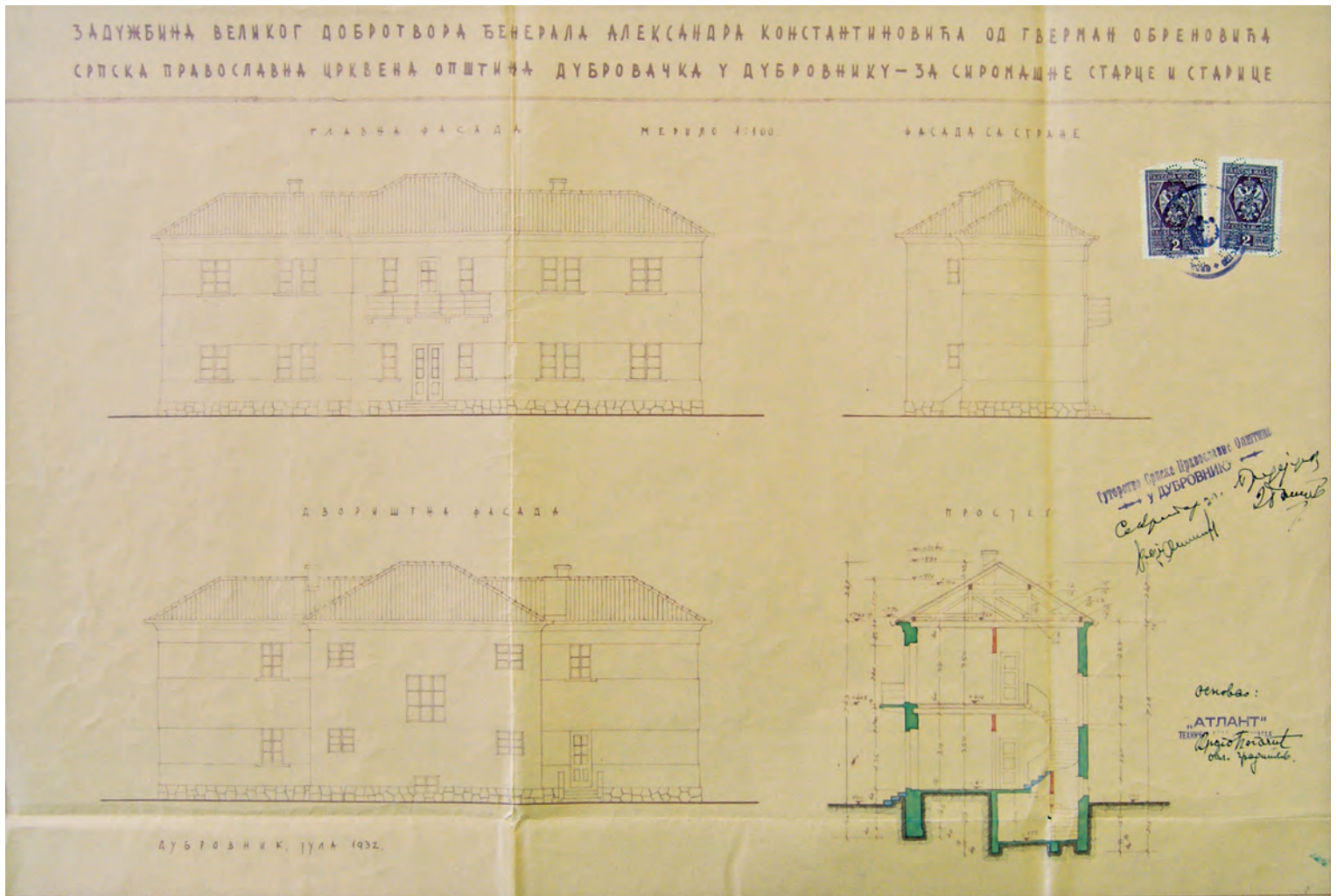
Ову задужбину утемељила је Милева Константиновић рођ. Опуић, сестричина великих добротвора дубровачке Српске православне црквене општине, браће Бошковића. Она је била кћерка њихове сестре Марије, удате за угледног тршћанског трговца и по-

седника Александра Опуића и одувек је пред очима имала доброчинства својих ујака и родитеља према дубровачкој православној заједници, али и према *свим потребитима без разлике вјере*. Њен супруг је био српски генерал Александар Константиновић од Герман Обреновића (1848–1930), који је не слажући се с политиком краља Александра Обреновића отишао у самоизабрани егзил у Трст, родни град своје супруге. Након његове смрти Милева Константиновић се 4. маја 1932. године обратила управи (туторству) дубровачке православне општине и обавестила их да, подстакнута примером својих ујака, жели да овековечи успомену на покојног супруга изградњом једног дома за смештај старијих лица слабијег имовинског стања православне вере из Дубровника. У свом писму врло јасно је прецизирала да ће туторству поклонити износ од 250.000 динара за изградњу дома, који мора бити довршен у року од годину дана, а дубровачка црквена општина требало би да бесплатно уступи земљиште за његово подизање, те касније трајно да управља домом.

Туторство се одмах састало и са захвалношћу прихватило племенити предлог, а после одобрења виших црквених власти (епархијског управног одбора у Мостару) 6. јуна одговорило госпођи Константиновић. Истовремено је састављен и правилник задужбине, који је у својих 16 чланова регулисао

Зграда Задужбине Константиновић, према пројекту архитекте Драге Погачића, 1933 (Архив СПЦО у Дубровнику)

III/39 – Пројекат зграде Задужбине Константиновић архитекте Драге Погачића, јун 1932. (Државни архив у Дубровнику, серија Грађевински планови општине Дубровник, кутија 110)

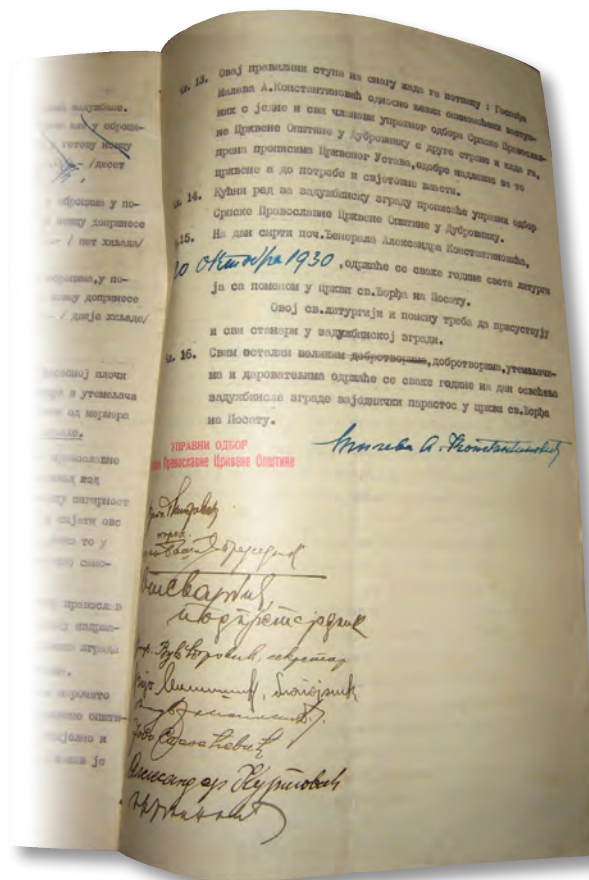
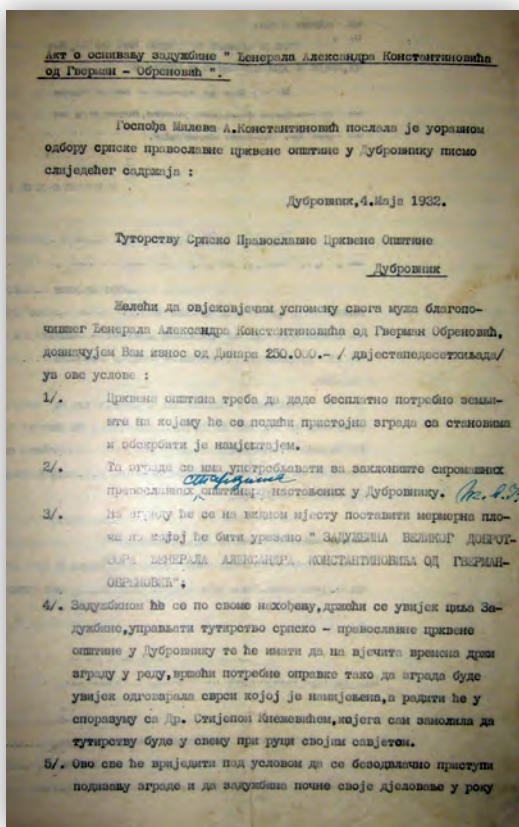
утемељење, издржавање и управљање задужбином, чији је пун назив био „Задужбина великог добротвора генерала Александра Константиновића од Герман-Обреновића”. Иако је имала пуномоћника у Дубровнику, адвоката др Стијепу Кнежевића, Милева Константиновић је лично водила већину преговора у вези с остварењем своје идеје, па је, на пример, својеручно направила коректуру предлога правила (означивши својим иницијалима сваку измену или допуну) и вратила их дубровачком туторству на усвајање. Не само по томе, већ и по бројним другим детаљима који се могу уочити из сачуване документације, Милева Константиновић открива нам се као чврста, одлучна и образложена, али изнад свега племенита и практична жена, прави изданак дубровачко-тршћанског православног трговачког сталежа. Након договорене завршне верзије правилника и осталих појединости, акт о утемељењу задужбине одобрио је и Свети синод Српске православне цркве својом одлуком од 23. септембра 1932. године, па се могло приступити изградњи дома. Будући да су се тутори већ обратили архитектонском бироу „Атлант” чим су у јуну постигли начелан договор с донаторком, дефи-

нитивни пројект био је готов истовремено с одобрењем Светог синода у септембру. Тако је истог дана (23. септембра 1932) одржан увиђај (наличје) на месту предвиђеном за градњу, усвојене су примедбе после којих је урађена дорада пројекта, па је камен темељац благословљен и постављен 16. октобра 1932. године. Очигледно је да се изградња дома одвијала врло брзо и без тешкоћа, јер је већ 5. маја 1933. зграда добила потврду од дубровачке општине да је изграђена у складу с нацртом и да задовољава све прописе, те јој се може дати одобрење за употребу (колаудација). Ако упоредимо датуме, уочићемо да је од првог писма Милеве Константиновић дубровачкој црквеној општини до завршетка зграде прошло тачно годину дана – дакле, услов је био испоштован. Отварање дома било је изузетно свечано, у присутности захумско-херцеговачког епископа Симеона Станковића, Милеве Константиновић с породицом и бројног грађанства. Зграду је пројектовао градитељ Драго Погачић, који је водио дубровачку подружницу пројектантског бироа „Атлант” из Београда и који је управо у то време изводио радове на дубровачкој Градској кавани. Овај пројект његове ране дубровачке фазе има

карактеристике модерне архитектуре. Реч је о једносратној грађевини подигнутој на јужној парцели имања православне цркве на Посату, непосредно уз градске зидине. Треба напоменути да је зграда тада била окружена сасвим другачијим амбијентом, са свих страна била је окружена вртом, а западно се налазило и старо православно гробље. Међутим, тај амбијент нарушен је када је 1941. године са северне стране објекта пробијен градски пут. Сиротињски дом првобитно је био замишљен као бетонска градња омалтерисаних фасада, рашчлањених увученим хоризонталним тракама у зони прозора, али је грађевинско повереништво на поменутом увиђају у септембру 1932. сугерисало да се због близине градских зидина малтерисана pročела замене каменим, што је и учињено. Са променом материјала градње промењена је и предвиђена декорација pročела; извијени венац од малтера замењен је каменим венцем на конзолама, прозори су добили камене оквире, а хоризонтална рашчлањеност фасада спроведена је каменим венцем. Зграда се морала прилагодити издуженом обли-

ку земљишне парцеле, као и функцији, па је на обе етаже изведен ходник који се протеже дужином читаве једне стране, из којег се улази у поједине собе.

Дом је одмах по завршетку почео с радом, станари су усељени, туторство је именовало управнике, израдило унутрашњи правилник (кућни ред) и бринуло се о функционисању и снабдевању дома. Тако је, на пример, настојало да од дубровачке градске власти добије ослобађање од плаћања утрошка воде, као што је те обавезе био ослобођен и стари дубровачки убошки дом *Domus Christi* у граду. Ни Милева Константиновић није заборавила своју задужбину, па му је тако 1937. године поклонила већу количину постељине и рубља. И бројни други Дубровчани сетили су се дома неким мањим добротворним прилогом поводом венчања, крштења или смрти, а било је и великих добротвора, без обзира на вероисповест или политичку оријентацију. На пример, из оставштине трговца Јова Бердовића (умро 1940) за дом је исплаћено 20.000 динара, из оставштине бродовласника Федерика Главића

III/40 – Акт о оснивању и Правила Задужбине „Генерала Александра Константиновић од Гверман-Обреновић“, Дубровник, мај–јун 1932 (Архив СПЦО у Дубровнику)

(умро 1941) исплаћено је 10.000 динара, а приликом своје посете Дубровнику за фесту Св. Влаха 1941. године дом је износом од 2.000 динара обдарио и хрватски бан др Иван Шубашић. Према редовној пријави боравка из марта 1941. године, у оба дома на Посату (Константиновићевом и Ковачевићевом) било је укупно 34 особе. Иако дом није првенствено био намењен за примање целих породица, показало се да је сваком случају потребно приступати одвојено, па у дом нису примани само самци, већ и породице (брачни другови, мајке с малолетном децом и сл.). Дом је функционисао до 1947. године, када су одлуком тадашњих градских власти штићеници пребачени у градски дом, а у зграду су усељени станари. Иако је зграда и даље остала власништво црквене општине, решења о усељењу или иселењу станара самостално је издавао надлежни градски орган. Зграда је педесетих година 20. века национализована и преуређена у неколико станова, а у поступку денационализације није враћена првобитним власницима, па је данас у приватном власништву.

Милева Константиновић рођ. Опуић са члановима Председништва црквене општине, на свечаности отварања зграде задужбине, 6. мај 1933. (Архив СПЦО у Дубровнику, поклон Растка Барбића)

III/41 – Зграда Задужбине Константиновић на Посату, 2012. године.

ГРОБЉА, НАДГРОБНИ СПОМЕНИЦИ И КАПЕЛЕ

Иван Виђен

Српско православно гробље на Бонинову

Сахрањивању покојника и местима њиховог последњег пребивалишта људи су посвећивали пажњу још од најранијих времена. Облик погребних обичаја и однос према загробном животу важан је елемент сваке друштвене заједнице, како је то приметио још грчки историчар Херодот. Грчко-римска цивилизација имала је врло развијене традиције везане уз сахрањивање и гробља, тако да су, на пример, према римском праву посебан правни статус (*res extra commercium divini iuris*) имали не само гробља и гробови већ и све оно што је било везано за сахрану покојника, као и само место које је нека особа себи унапред одредила за гроб. Стога је, без обзира на погребни ритуал (инцинерација или инхумација), у античком свету гробље било град мртвих – некропола (грч. *nekropolis*). Гробља су у римском свету била издвојена, налазила су се најчешће уз путеве, па су се на прилазима великим градовима зракасто ширили низови надгробних споменика насталих уз комуникације.

Почетком нове ере, када се појавила постепена промена начина сахрањивања покојника са спаљивања на закопавање у земљу, те са појавом хришћанства које је донело нове погледе на загробни живот, ситуација се променила. Хришћани су желели да се сахрањују што ближе свом посвећеном простору, тј. гробу мученика или цркви. Тако су настала гробља груписана око једне средишње тачке и усмерена према њој, па због тога у средњем веку гробља немају тако изражен и издвојен топографски идентитет какав су имала у античко време. С обзиром на основне принципе хришћанске вере, гробља престају бити градови мртвих (некрополе), већ достојна (али из хришћанске перспективе привремена) почивалишта тела која очекују Последњи суд. Закопавањем у цркве и манастире или непосредно уз њих, гробови се уклапају у те просторе, стапају се са ткивом града и (п)остају део заједнице. То је било потпуно у духу средњовековног колективистичког духа, у којем су братовштине и цехови (братства, *confraternitates*), као савршен израз тог духа и његове реалне социјалне димензије, имали значајну улогу у помагању немоћних, болесних и умирућих, као и у њиховом припремању за одлазак с овога света и потом бригу око њиховог погребња и задушница, а понекад и бригу о члановима покојникове породице. Довољно је присетити се братовштине

Добра смрт, која је деловала у Дубровнику с тим циљем или нпр. чланова једне од бројних градских братовштина чија је дужност била да брину о осуђеницима на смрт, помажу им у суочавању с неизбежним и брину се око њиховог сахрањивања.¹ Осим тога, треба посебно истакнути како је тим заједничким начином доживљавања смрти и погребња сачувана блискост с покојницима и то на два начина: они су остајали близу као што су то били и за живота, али и близу живима, који су с њиховим надгробним плочама свакодневно живели, радили и молили се, па живима мртви нису били одбојни, далеки или застрашујући.

Од памтивека па све до периода просветитељства смрт је била свеприсутна: од застрашујућег броја инфантилног морталитета па све до готово периодичких епидемија и ратова, па је изложени став према умирању у ствари био једини здрав и реалан начин суочавања с неизбежном смрћу. Кажемо заједничким начином сахрањивања, јер је велика већина људи сахрањивана по сталешком, породичном, цеховском, месном или верском принципу. Тако су поједине градске братовштине и цехови у одабраним црквама и манастирима имале неколико гробница означених својим знаком (најчешће карактеристичним алатом, грбом, натписом) у којима су сахрањивали своје чланове, а властела, богатији грађани и црквени великодостојници имали су своје породичне гробнице, такође украшене својим грбовима и натписима. Гробови се, осим у великим градским црквама, и данас налазе у и уз мале дубровачке градске и сеоске цркве, потврђујући тако свеприсутност смрти и наде у Вечни живот. Не рачунајући катедралу Велике Госпе, и данас су два највећа гробља старих Дубровчана управо фрањевачки и доминикански манастир: кроз неколико стотина година бројни су знани и незнани, велики и мали, богати и сиромашни, властела и сељаци сахрањени у цркви, у клаустру, врту, ходницима, сакристији, капитулу. Не треба сумњати у то да су и онда постојали привилеговани погребни, посебне почести и култ личности, али су и они били уклопљени у друштвени оквир постављен и подарен од *имперсоналне дубровачке владе*, која је и у животу и у смрти удељивала место појединцу у интересу целе заједнице. Без претеривања можемо рећи да су оба манастира највеће галерије дубровачке средњовековне и ренесансне скул-

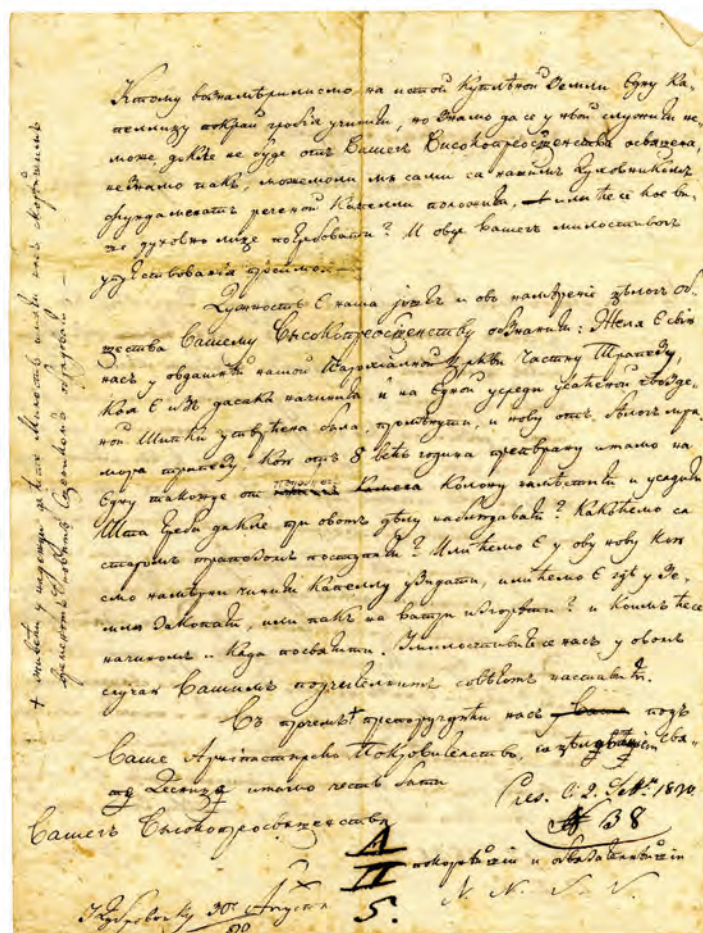
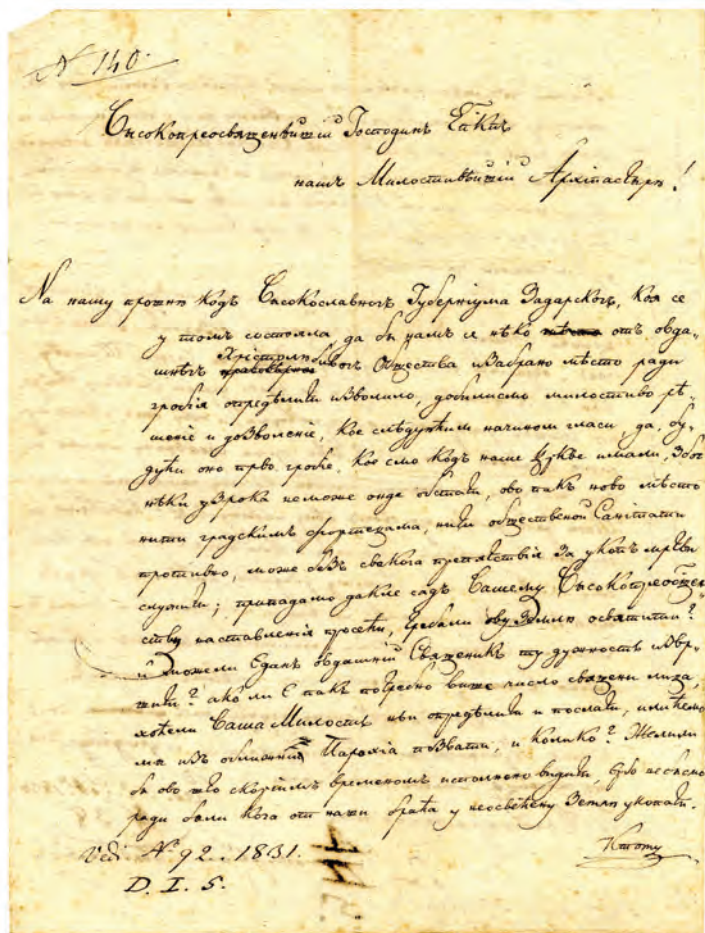
птуре.² Њихове плоче причају нам причу о животу и смрти, о вери, нади и љубави, о Граду и људима.

Осим у црквама и манастирима у самом граду, у стара времена Дубровчани су се сахрањивали и ван града. Иако су се и тада бирали положаји уз цркве или капелице, можемо рећи да су се формирала мања гробља, у данашњем смислу речи. Једно од најранијих таквих гробља налазило се на Плочама, северно од градских зидина, уз Цркву Св. Катарине и било је у функцији од 1348. до 1463. године, када је црквица порушена из стратешких разлога, у време опасности настале падом Босне под Турке. Сахране на том гробљу, као и одлука о рушењу, прецизно су документоване у тестаментарним и државним серијама дубровачког архива, а неколико надгробних плоча сачувано је после откопавања локалитета 1926. године.³

После рушења црквице и затрпавања гробља, а потом и престанка директне опасности од Турака, локација је нешто касније уступљена дубровачкој јеврејској заједници за гробље, које је касније, куповином суседног земљишта 1652. године, проширено. Ово јеврејско гробље било је у функцији све до 19. века, када је дефинитивно пресељено на Бониново 1910/1911. године.⁴ Гробље (тзв. *Греби жудиоски*) које се више од триста година ту налазило дало је назив локалитету и данашњој улици која

пролази у непосредној близини (*Улица од греба жудиоских*). Осим средњовековног католичког гробља, које је касније заменило јеврејско, нешто ниже (на месту данашњег паркиралишта) највероватније се налазило још једно слично изванградско гробље, али без археолошких и архивских истраживања о њему се тренутно не може ништа детаљније рећи. Педесетак метара северозападније од јеврејског гробља налазио се почетак имања Саве Владиславића (кућа с вртом), на којем ће почетком 19. века настати прво дубровачко православно гробље.

Друга два изванградска гробља била су Данче и Три цркве. Гробље на Данчама настало је уз Цркву Госпе од Милости (Госпа од Данача), подигнута 1456. године у мешовитом готичко-ренесансном стилу.⁵ Наиме, због изолованог положаја на морским хридинама, а у релативној близини града, на том месту је 1466. подигнут лазарет (карантин) с потребним зградама за путнике који су долазили у Дубровник, а у доба већих епидемија куге тамо су се изоловали заражени и сахрањивали умрли. Тако је, на пример, било и за време велике куге која је похарала Дубровник 1526–1527. године, када је капацитет гробних јама на Данчама био премали да прими тако велики број жртава. После изградње лазарета на Плочама, у другој четвртини 17. века, престала је карантинска и лепрозоријска функција Данача, а уз цркву су све до

Тежње православаца за подизање капеле и гробља на Бониново, 30. август 1830 (Архив СПЦО у Дубровнику)

Нацрт српског православног гробља Св. арханђела Михаила на Бонинову (Јавно погребно подuzeће „Бониново“ Дубровник)

данас остале да живе монахиње.⁶ Гробље уз Цркву Госпе од Данача, иако својом површином невелико, због близине града и романтичног положаја било је главно дубровачко градско гробље у периоду после забране сахрањивања покојника у цркве и манастире до изградње новог градског гробља на Бонинову, тј. од 1808. до 1850. године.

Гробље Између три цркве налази се на истоименом локалитету на ширем подручју градског дела Бониново, а добило је име по трима средњовековним црквицама (Св. Ђурђа, Св. Клементина и Св. Илара), које се налазе једна до друге на раздаљини од свега неколико метара, а помињу се још 1281. године. Уз Цркву Св. Ђурђа 1436. године основана је братовштина која се бринула о одржавању црквица и гробља, а која постоји и данас. Године 1795. основано је и *надарје* (тзв. *бенефициј*, посебан облик црквене службе која свештеника везује за поједину цркву и приход од ње), а касније и мала заједница монахиња.⁷ Мало гробље које се заиста и налази између три црквице страдало је у руско-црногорској опсади Дубровника 1806. године, а до изградње недалеког главног општинског гробља Св. Крижа на Бонинову служило је, заједно с гробљем на Данчама, као једно од главних места сахрањивања грађана Дубровника.

Описано стање у вези са сахрањивањем покојника трајало је све до самог краја Дубровачке републике 1808. године, иако је било неких покушаја да се унесу промене. Наиме, дубровачки писац и филозоф просветитељске епохе Томо Басиљевић (Bassegli) (1756–1806) предложио је око 1795. године да се из здравствених разлога прекине обичај сахрањивања у црквама и манастирима и да се ван града уреде нова гробља, али је предлог конзервативни дубровачки сенат одбацио као непримерен.⁸ Дух нових времена наступио је тек са француском окупацијом (1806)

и укидањем дубровачке државе (1808), када је стари вишевековни начин сахрањивања забрањен као нехигијенски наредбом француског генерала Бертрана Клозела (Bertran Clausel) из априла 1808. године.⁹ Тада Дубровчани почињу да се сахрањују искључиво на гробљима на Данчама, Између три цркве и крај Цркве Св. Михајла у Лападу, све док 50-их година 19. века није изграђено ново гробље Св. Крижа на Бонинову, које је 1882. добило и своју цркву. Тако се с појавом модерног доба гробља поново појављују у топографији града: она постају посебни простори који одражавају целокупно друштво, од парцела за сиромашне до скулптуралних гробница и маузолеја богатих. На гробљима се тада равноправно јавља и цела лепеза друштвених порука које одражавају самосвест грађанског staleжа и индивидуалност појединца.

***

Познато је да у Дубровачкој републици није било допуштено јавно богослужење било које друге вере осим католичке.¹⁰ Изузетак су представљали једино Јевреји, који су временом толерисани и имали су своју уређену заједницу, своју синагогу и своје гробље изван градских зидина. Међутим, једноставна логика живота демантовала је и кориговала тако строге законе: будући да су у Дубровник због својих послова стизали и дуже се задржавали припадници других вера и народа, и они су морали имати неко место за сахрањивање умрлих. Кроз читав 18. век у Дубровнику су били присутни православни трговци и припадници других занимања (занатлије, курири, вође каравана) из ближег залеђа (источне Херцеговине), али и из Мостара и Сарајева.¹¹ Упркос службеним прописима и забранама (чије учестало понављање говори и о томе колико су се заиста строго поштовали), они су у Дубровнику повремено и привремено живели, а неки од њих су у граду или на Плочама били и трајно настањени. Они који би у Дубровнику умрли били су сахрањивани на једном месту на

Нацрт српског православног гробља на Бонинову из 1837. (Државни архив у Сплиту, Архив мапа за Истру и Далмацију)

Плочама, на падинама брда Срђ, изнад пута, и то углавном без спољних обреда, а они који су то себи могли да приуште били би испраћени до дубровачко-турске границе (око два сата хода од града) и сахрањивани у Херцеговини, најчешће код манастира Дужи.¹² Такво стање, иако непријатно, није представљало непремостив проблем искључиво због малог броја умрлих. Осим што је место одређено за сахрањивање било стрмо и по природним карактеристикама неприкладно, православним верницима додатно је сметала и близина тада главне саобраћајнице, као и присутност турских трговаца и путника које је поворка с покојником путем сусретала. Такво непогодно стање у вези са гробљем остало је непромењено и после формалног оснивања српско-православне црквене општине у јуну 1790. године. Тек тринаест година касније, после размирица с почетка 1803, православним верницима дозвољено је сахрањивање пред парохијском Црквом Св. Благовештења (данас Св. Ђурђа) на Посату (на Плочама), која је била освештана три године раније.¹³ Гробна парцела била је у ствари западни део врта бившег летњиковца Саве Владиславића, који је купила црквена општина, што објашњава њен издужени изглед и смештај. На ново гробље пренети су покојници из обележених гробова старог гробља, о чему сведочи и један сачувани надгробни крст са уписаном 1793. годином. Земљиште на којем се налазило старо гробље било је тада у власништву правника Балда Сиврића, а иако се на њему више није сахрањивало, касније га је (1883) из пијетета у потпуности откупило туторство црквене

општине. Оградило га је једноставном оградом, а идеја да се на њему подигне спомен-крст никада није спроведена.

Са доласком француске окупационе власти став према гробљима и сахрањивању радикално се мењао. Као што је речено, већ два месеца после укидања дубровачке самосталности генерал Клозел наредио је, у априлу 1808, да се покојници не сахрањују у црквама и манастирима и да се морају изградити модерна гробља даље од града. Због близине своје парохијске цркве и града и ново православно гробље нашло се на удару те одредебе, па су тутори 5. јула 1808. молили генерала Огиста Мармона (Auguste Marmont) да им дозволи да и даље сахрањују покојнике на гробљу пред парохијском Црквом Св. Благовештења (данас Св. Ђурђа). Француске власти одмах су одговориле негативно, наредивши да се на дотадашњем гробљу више не сме сахрањивати.¹⁴ Међутим, немајући алтернативу, осим евентуалног повратка на старо гробље на падинама Срђа, које је било непрактично и нехигијенско, православни верници наставили су са сахрањивањем на гробљу у врту пред парохијском црквом за све време трајања француске власти, а исто тако и после доласка аустријске власти (1814), све до изградње новог гробља на Бонинову, 1837. године.

Аустријска администрација је, такође, спроводила модерне санитарне законе и после стабилизовања власти у земљама које су јој припале на Бечком конгресу (1815) почела је да инсистира на уређењу примерених гробаља подаље од града. Тако је и туторство српско-православне црквене општине морало почети да размишља о формирању новог гробља. После више неуспех

III/42 – Поглед на гробље са истока према западу. У средини се види главна алеја са чије десне стране је старији део гробља, а са леве део гробља уређен после 1900.

III/43 – Детаљ историцистичке гробнице Бравачића, око 1895.

избора локације (од којих је једна била недалеко од постојећег гробља), туторство је 26. априла 1826. склопило купопродајни уговор с дубровачким градским властима за земљиште на Грацу, на којем је требало изградити ново гробље с црквом. Радови су почели у септембру исте године, по плану грађевинских предузетника Стијепа Кутлића-Ваљала и Николе Милошевића, уз предвиђен трошковник од 1.778 фиорина и 51 карантан, а гробље је требало да има ограду од високог каменог зида с вратима и капелу са звоном.¹⁵

Место изабрано за подизање цркве и гробља имало је и одређено симболичко значење јер су се на њему могли уочити остаци зидова „грчке цркве” Св. Марије или Св. Матије, око које су се у 16. веку окупљали православни верници који би се затекали у Дубровнику. Реч је била о једној мањој запуштеној католичкој цркви коју су неформално користили православци и у њеној близини повремено боравили будући да се налазила ван градских зидина. Ту црквицу је крајем 1573. године посетио папски визитатор Ђовани Франческо Сормано (Giovanni Francesco Sormano), који је записао да је црква изузетно запуштена и да се око ње окупљају „Морлаци”, које католици избегавају због опасности од заразе јер су они турски поданици, наредивши да се поправи или поруши.¹⁶ Будући да су темељи црквице још били видљиви, туторство је одредило да се грађевински материјал од остатака старе цркве употреби при изградњи нове. Међутим, изабрана локација имала је и две велике мане: прва је била близина градских утврђења (посебно Ловријенца), што ју је чинило потенцијалном сметњом у стратеш-

ком смислу, а друга мана била је непогодност за сахрањивање јер је терен био врло каменит и плитак. Због тога је општинска управа већ месец дана после почетка радова, у октобру 1826, наредила да се прекине с радовима, а војна инжењеријска управа одредила је да предвиђену локацију обиђе посебна комисија и изнесе своје мишљење о продужетку градње. До тога никада није дошло, већ је после дужег отезања општина присилила туторство да потпише раскид уговора о купопродаји, што је и учињено у јуну 1828. године, па је тако пропао и тај покушај изградње гробља и цркве.¹⁷

***

После покушаја изградње гробља и цркве на Грацу, дубровачка преттура упозорила је, у децембру 1829. године, туторство црквене општине да се што пре мора побринути за изградњу гробља. Већ 15. јануара 1830. тутори су склопили предуговор с Јеленом Поца-Сорго (Pozza-Sorgo) о куповини једне старе изгореле куће с вртом на Бонинову. Радило се о једносратном летњиковцу те породице, који је изгорео у руско-црногорској опсади Дубровника 1806. године и тако стајао запуштен. Цена је требало да буде 1.500 фиорина, али уз услов да локалне цивилне и војне власти дају дозволу за изградњу цркве и гробља, а у супротном би уговор био раскинут. После добијања потребних дозвола, 7. септембра 1830. склопљен је купопродајни уговор који је укључивао кућу, припадајуће помоћне зграде, густојерну и врт, а породична капелица која се налазила уз летњиковац оста-

III/44 – Надгробни споменик дубровачког пароха Теодора Јанковића, 1874. Други тип прве фазе развоја гробља

III/45 – Детаљ са класицистичке гробнице Опужића, 1842.

ла је у власништву породице Поца-Сорго (касније Натали). Радови на изградњи цркве започели су већ неколико дана касније, али су наредбом општинских власти били прекинати у јануару 1831. године. После бројних одуговлачења и готово шиканирања од аустријског административног апарата, који је зауставио рад на цркви и гробљу на скоро пет година, у јесен 1836. настављени су и у зиму 1837. године довршени радови на цркви. Гробље је коначно освештано дан после освештења цркве, тј. 12. фебруара 1837. године, а већ две недеље касније (27. фебруара 1837) на новом гробљу сахрањен је први покојник, чији је гроб, с каснијим преправкама, сачуван до данас.¹⁸

Будући да је терен гробља на Бонинову већим делом чинио врт летњиковца Поца-Сорго, може се претпоставити да за почетак сахрањивања није било потребно извршити неке веће припремне радове. Знамо да су током септембра и октобра 1836. године тутори писали у Трст ради набавке неких потребних предмета, међу којима и гвоздених врата за гробље, а по опису би се могло закључити да су то врата која и данас стоје на улазу у црквено двориште. Такође, приликом освештавања на средини гробљанске пољане постављен је један велики крст од чврстог дрвета. Будући да су се покојници сахрањивали у земљане гробове, као и да је њихов број био релативно мали, површина гробља заузимала је само мањи део врта, и то северни део уз зид оgrade. Гробље је, чини се, у почетку имало само један улаз (тј. улаз из унутрашњег црквеног дворишта у гробље), а приступна стаза водила је уз задњи (западни) црквени зид, што се јасно види на првој катастарској карти аустријске администрације. Гробови су се налазили на издуженој земљишној честици уз северни оградни зид, а све остало чинио је врт. Иако се за оновремене дубровачке појмове налазило релативно далеко од центра града, због своје пространости, романтичног положаја, величине Цркве Св. Михаила, унутрашњег дворишта, високог оградног зида, врта који је окруживао гробље и осталих санитарних предности, ово гробље представљало је ве-

лики корак напред и уз каснија проширења остало је све до данас главно православно гробље у Дубровнику.

Према је тешко прецизно одредити развојне фазе гробља Светог арханђела Михаила, грубо се могу разграничити четири временска периода. Први – од изградње гробља до изградње прве костурнице (1837–1862), други – до почетка 20. века (1862–1904), трећи – који обухвата прву половину 20. века (1904–1950), а четврти период траје од 1950. до данас. Ове развојне фазе узете су према стилским карактеристикама надгробних споменика и хронологији ширења гробних места, па их због тога не треба сматрати искључивим. У првом периоду развоја гробља оно је заузимало само северни део парцеле уз оградни зид, а карактеристична су укопавања у земљу. Присутна су само три типа надгробних споменика: једноставни камени крстови, камени крстови на трокраком постаменту и надгробне стеле класицистичких облика.

Први тип надгробних споменика су камени крстови постављени директно у земљу, чија је цела предња страна испуњена ћириличним натписом који је најчешће врло типизиран (Христово име, име и године покојника, датум смрти) и осим натписа немају неке израженије стилске особине. На завршецима кракова крста налазе се полукугласти украси. Тај тип надгробног споменика још увек је био под утицајем руралне традиције завичаја из којег су највећим делом тада потицали чланови православне заједнице (Херцеговина, Босна) и има рудиментарних стилских слично-

III/46 – Главни портал гробља на Бонинову (1837). У позадини се види унутрашње двориште и бочна врата Цркве Св. арханђела Михаила

сти са споменицима који се пружају целим динарским простором источнојадранског залеђа.¹⁹ Ових споменика данас има најмање (у целости је сачуван само један примерак) јер су, по свему судећи, то били споменици покојника скромнијег имовинског стања, чији су гробови са каснијим развојем гробља измештени. Други тип су камени крстови на трокраком постаменту и они имају континуитет са ранијим гробљем уз прву парохијску цркву на Посату. Реч је о крстовима постављеним над земљаним гробовима чији су рубови омеђени с четири камене игле. На горњој страни (тј. над главом покојника) на каменој игли најчешће се налази трокраки постамент облих форми, на који је постављен крст. И док камене игле, које у нивоу земље или незнатно издигнуте обележавају облик гроба, немају никакве стилске особине, докле постамент на себи по правилу има јасно одређене рељефно израђене орнаменте: цветни орнамент са шест кракова (који се може интерпретирати и као соларни симбол), кружницу, полукружницу, полукуглу и крст. Не рачунајући, наравно, крст, треба приметити да врло сличних орнамената има и на дубровачким јеврејским споменицима из истог времена, па није искључено да су настали у једној или више повезаних клесарских радионица.²⁰ На постаменту је постављен масивни камени крст, на чијим је крацима уклесан натпис. Краци крста могу бити равних ивица или

III/47 – Полеђина споменика рустикалног неоромантичног стила с почетка 20. века. Детаљ са гробнице Чоловића

III/48 – Сунчани дискос, детаљ са класицистичке гробнице Шкуљевића

тролисно закључени. Иако је могуће да овај тип споменика има сродности с првим типом, од њега је разрађенији и сложенији (има више елемената) и очигледно је представљао уобичајен и омиљен облик споменика, који континуира и у други период развоја гробља.

Трећи тип су такође камени надгробни споменици који су у облику усправљене плоче (стеле) постављани на горњи део гробног места (тј. изнад главе покојника) и изразитих су класицистичких обележја. Имају наглашену вертикалност, чистоћу плоче на којој се чита такође углавном типизиран натпис, али и јасно видљиве класицизирајуће елементе (акротерија, рељефи, постамент, фриз, трабеација). Док су прва два типа споменика исказивала каквтакву једнакост чланова заједнице и после смрти, јер због својих једноставних облика нису омогућавала показивање раскоши и укуса наручиоца, докле овај тип споменика то јасно показује. До данас је сачувано више лепих примерака овог типа гробног споменика (Опуић из 1842, Н. Ковачевић из 1850, Ђ. Николајевић из 1849, Шкуљевић из 1844...), од којих гробнице Шкуљевић и Опуић представљају посебно вредне примерке. Између та три типа споменика разлика је очигледна: док је први тип још увек под утицајем руралне традиције, докле су други и трећи тип сасвим јасно стилски препознатљиви и више су „урбани”. Разлике су видљиве и у употреби типа слова: први користе слова написана облијим и нешто рустикалнијим начином, други имају симетричан и правилан облик ћириличних слова, а трећи тип споменика исписан је искључиво ћириличним капиталом. Осим описаних, треба имати у виду да је на гробљу засигурно био и велики број дрвених крстова, који су временом нестали или су замењени каменим гробницама. Важно је истакнути да се ови типови појављују већ на првом гробљу код Цркве Св. Благовештења (Св. Ђурђа) на Посату, дакле континуирају и на новом гробљу.

Друга фаза развоја гробља на Бонинову започела је 50-их година 19. века и њу обележава ширење простора за сахрањивање, као и појава нових надгробних споменика у стилу историцизма. Због обичаја сахрањивања директно у земљу, али и смештаја гробова без унапред утврђеног плана, увидело се да ће простор одређен

за сахрањивање постати премали. Стога је већ 1850. године утрошено 399 фиорина на уређење гробља на начин који су одредили тутори – да се каменити део врта уз постојећа гробна места прокопа и уреди за потребе сахрањивања. Затим је на састанку туторства у децембру 1857. године било речи о увођењу реда у размештај гробних места и о бољој контроли коришћења простора на гробљу, те је одлучено да се ниједан гроб не сме ископати без одобрења добијеног од туторства. Проблем простора уочио је и далматински епископ Стефан Кнежевић, када је 1862. године боравио у Дубровнику у посети дубровачкој православној црквеној општини. По повратку у Задар, препоручио је туторству општине да се уведе ред приликом градње гробница, које би требало да буду у правилним низовима. Сматрао је и да је потребно изградити костурницу како би се приликом евентуалног измештања старијих гробова имале где сместити кости раније сахрањених покојника. Године 1863. костурницу је за два месеца и са трошком од 300 фиорина израдио дубровачки грађевински предузетник Иво Монић.²¹ Ти радови на проширењу простора за сахрањивање, изградња костурнице и увођење правила у смештају гробница омогућили су ширење и развој гробља у овој другој фази.

У другој половини 19. века дубровачка српско-православна заједница ојачала је бројно и економски, што се одразило и на пораст броја њених припадника, а тиме и на већи број погребних (нпр. 1866 – 11, а 1885– 22). То је време када у уметности суверено влада историцизам – покрет који је подражавао стилове ранијих уметничких раздобља, па се унутар историцизма стилима додаје придев нео (неороманика, неоготика, неоренесанса, неobarок итд.). Осим што се реинтерпретирају, понекад се и буквално копирају типови грађевина или предмета из историјских стилских раздобља. Архитектуру и уметност историцизма често обележава коришћење више различитих стилова приликом градње једне грађевине.²² Слично томе је и коришћење елемената при изради надгробних споменика: појављују се неокласицистички и неоренесансни облици, али је према крају века ипак чешће коришћење елемената неколико стилова на једном споменику. Због бројности породица и њиховог нараслог друштвеног и економског статуса било је мање сахрањивања у појединачним гробовима директно у земљу, а појављују се зидане породичне гробнице, предвиђене за сахрањивање више особа. Такође, појављује се и тип обликовања који ће се, уз одређене варијације, задржати све до данас – видљиви део гроба/гробнице најчешће се састоји од стилобата (малог поплочаног заравњеног дела који је уоквирује у нивоу земље), потом од камених игала (каменог оквира) које су издигнуте изнад нивоа земље. На њих се наслања надгробна плоча, са или без металних кука за отварање и затварање гробнице. И на крају, изнад тога издиже се корпус надгробног споменика, чија величина, облик, натпис, украси и финоћа израде зависе од укуса

и платежне моћи онога који наручује споменик. Ретки су споменици ове фазе који немају надгробни споменик, тј. који се састоје само од каменог оквира (игала) и надгробне плоче. У овој фази, за разлику од претходне, неке породичне гробнице имају и оgrade које опасавају простор око споменика.

Иако и у овој фази постоје једноставни надгробни споменици (камене игле и крст) скромних облика, који континуирају из претходне фазе, јасно се уочава да споменици постају разрађенији и раскошнији. У почетку ове фазе најприсутнији стил међу надгробним споменицима је неоготика, која према крају века препушта своје место другим неостилским обележјима, понајвише неоренесансним. Међу споменицима неоготичког стила по својим скулпторским и иконографским квалитетима посебно се истиче споменик породице Алексић (вероватно из 1859. године), који је израђен у облику четвоространог обелиска с осмостраним пирамидом (фијалом) на врху. Готово идентичан споменик налази се на гробљу Између три цркве (Вуличевих) и на Војном гробљу у Госпином пољу (Jozef Gerliczy von Arany), а висок квалитет израде и нешто сложенија иконографска шема сведоче о префињеном укусу наручилаца. Међу споменицима нео-

III/49 – Надгробни крст Јевтимија Глочаје, 1848.
Пример првог типа споменика на гробљу на Бониново

готичких карактеристика издваја се група споменика (С. Опуић 1859, Т. Путица 1862, Л. Павловић 1867, Д. Гркавац 1882) који су препознатљиви по чистоћи форме, једноставној али ефектној обради камена, по утиску који оставља површина лица споменика на којој се налази натпис, по правилу изведен оловним словима, те по вертикалности која је наглашена двословним кровом споменика изнад којег се издиже фијала с крстом. Ови споменици имају директну аналогију с неколико споменика из истог раздобља који се налазе на католичком гробљу Између три цркве, као и на главном (општинском) гробљу Св. Крива, па је очигледно реч о једној мајсторској радионици. Гробница породице Бошковић по свему је посебан и привилегован случај. Квалитетна мермерна гробница, набављена из Трста, постављена је уз зид цркве како би показала поштовање верника према добротворима заједнице.

Управо због тежње историцистичког стила који стреми копирању и интерпретирању старијих стилских облика, мало је споменика овог другог раздобља који имају „чисти” неостилски репертоар. Након „чисте” неоготике и неоренесансе (нпр. Н. Ербез 1870, С. Митровић 1873) споменици раскошније израде почињу бити *mixtum compositum*. То значи да имају у историцистичком духу интерпретиране класичне архитектонске елементе: стуб, полустуб, трабеацију (архитрав, фриз, забат), постамент итд., а слично је и са декоративним елементима. Успели споменици овог раздобља углавном имају неоренесансна обележја (Ковачевић 1900. и њему сличан Мијајловић 1903), али се на одређеним споменицима јавља непотребно гомилање декоративних елемената и хипертрофирање облика (Бравачић 1895, Иванишевић 1901). Посебно се може издвојити група гробница настала на прелазу векова, која има надгробни споменик моделиран у облику рустикално сложених каменова постављених на постамент. Каменови су обрађени и послогани тако да „осликавају” природност и грубост, што је додатно наглашено и мотивима вегетације (цвеће, бршљан, палме – све наведено са симболичким значењем), који су исклесани као да обавијају камен, а чини се да тај начин обликовања одражава својеврсну тежњу повратка романтизму.

III/50 – Детаљ мермерног рељефа са гробнице породице Шкуљевић, 1844.

III/51 – Главна костурница на гробљу, подигнута 1937, поводом стогодишњице изградње и освећења гробља на Бонинову

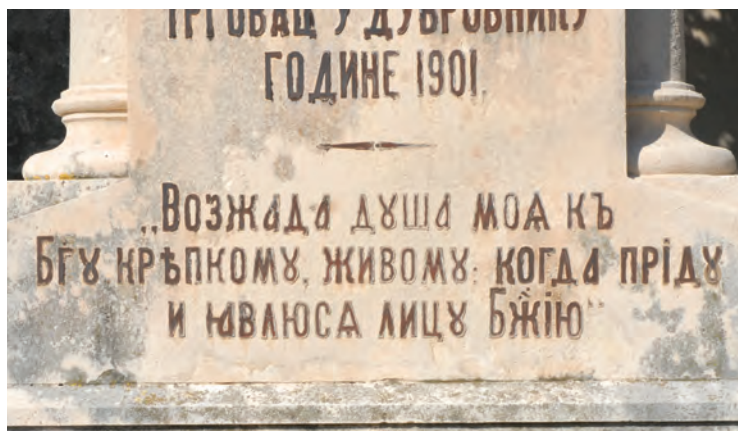
По правилу, на предњој страни споменика налази се крст и картуша с натписом. Већи број ових споменика на једном месту указује на својевремену популарност, а том типу припада и гробница књижевника Милована Глишића, коју је 1908. године израдио грађевински предузетник Ерменеђидо Јоб.

Прелаз из ове, друге фазе, у следећу, трећу фазу развоја гробља на Бонинову представља проширење на јужну страну гробљанског простора између средишње алеје (која је с осталим путевима уређивана 1890. године)²³ и јужног зида оградe. Судаћи према сачуваним споменицима то се догодило управо око 1900. године, када је тај простор почео интензивно да се попуњава гробницама. Као последица тог просторног развоја, у априлу 1904. турство је донело одлуку да се договори с предузетником и клесаром Домеником Мартуђијем (Martucci) да уреди око 200 метара каменитог земљишта како би се могло направити довољно места за сахрањивање особа слабијег имовинског стања, а у децембру исте године одлучено је да се гробље уреди и да се изради нацрт, те да се земљаним гробницама које су временом остале без натписа дају бројчане ознаке.

Трећа фаза развоја гробља на Бонинову започела је управо овим проширењем на јужни део гробљанског простора, а карактерише је поступно напуштање историцистичких стилских карактеристика и повећана грађевинска активност. Православна заједница

у Дубровнику константно је повећавала број својих чланова, а после завршетка Првог светског рата, са доласком руских емиграната и службеника са читавог простора новостворене државе, број је и даље осетно растао, тако да је, на пример, 1924. године забележен највећи број сахрана до тада, чак 53. Надгробни споменици ове фазе, која се већим делом поклапа с међуратним периодом, показују јасна обележја „смиривања” форми, што је последица продора модернистичких схватања у уметност и архитектуру. Иако полако, и у сепулкрарној пластици почиње да се осећа поједностављење линија, ублажавање пластицитета, смањење декорација и сажимање утиска. Најава тог тренда видљива је у надгробном споменику браће Гркавац из 1920. године, који означава повратак класичним формама, као и на споменику Божа Јелића из 1922, који додуше задржава историцистички репертоар (постамент, полустубови, забат итд.), али га у извођењу и утиску максимално поједностављује. Гробна места више се не ограђују каменим или металним оградама већ се камени стилобат (постоље) гробнице шири (нпр. гробнице Лазаревић, Милишић, Богдановић), споменици постају мањи, иконографски корпус постаје једноставнији (употребљавају се углавном само крстови, цветни мотиви и акротерије с пламичцима), декоративност се знатно смањује. Ову фазу обележава и плурализитет стилова, од којих бисмо посебно могли издвојити групу која има обележја арт-декоа: гробницу породице Томановић из 1927 (рад Ђованија Колоне (Giovanni Colonna), гробнице породица Милишић и Лазаревић из 1935, и гробницу Барбић из тог доба. Посебно се истиче и модернистичка, на архитектонски начин обликована гробница породице Бердовић из 1940. године, рад архитекте Николе Добровића.

Године 1920. туторство је одредило да се земљиште за изградњу гробница подели у две класе с припадајућим ценама и таксама, а 1922. одлучено је да се ипак уведу три класе гробница, те да се гробље уреди. Северни оградни зид гробља, који је почео да попушта, темељно је поправљен 1925. године, а 1927. гробље је про-

III/52 – Цитат из псалма 42. с јасном загробном поруком. Детаљ са надгробног споменика породице Христифора Иванишевића, 1901.

III/53 – Ваза с ватром, ознака тоpline хришћанске вере и вечног сећања, Детаљ са гробице Сава Вулећића

ширено за три реда гробница према западу, уз северни црквени зид, када је туторство купило ту земљишну парцелу. Поводом стоте годишњице изградње и отварања гробља на Бонинову, туторство је 1937. године одлучило да подигне нову костурницу с великим каменим крстом, уз источни оградни зид гробља, што је и учињено на повишеном платоу у оси главне алеје. Радове је извео мостарски грађевински предузетник Васо Пуцарић. У међуратном периоду највећи број споменика израђен је у радионици Ђованија (Ива) Колоне, Италијана одомаћеног у Дубровнику, који је имао врло разгранату клесарску делатност. Био је талентован занатлија, а неки његови споменици показују и очигледно надахнуће. Осим њега, на православном, али и на осталим дубровачким гробљима радили су и остали клесари који су тада деловали у Дубровнику Мауро Сагрестано (Mauro Sagrestano), Мауро Мартући (Mauro Martucci), Вићенцо Капурсо (Vicenzo Capurso), Франо Кршинић, Мато Кршинић и др, па стога не чуди да се бројне аналогије међу споменицима налазе на свим дубровачким гробљима.

После Другог светског рата, са престанком деловања ових изузетно продуктивних радионица, али и променом стила удруженог с новим стилским струјањима и економском ситуацијом, дошло је до прелаза у четврту фазу православног гробља на Бонинову. Њу карактерише потпуно поједностављење облика надгробних споменика и сасвим шаблонизовани приступ њиховој изради, као и проширење простора за сахрањивање јужно и источно од дотадашњег, чиме је слободан простор гробља у потпуности испуњен.

Као што се види, гробљем је до тада, за разлику од суседног општинског гробља Св. Крижа, управљало туторство (управа) српско-православне црквене општине и то све до 1962. године, када је управљање гробљем усклађено са тада важећим прописима и предато градској установи за погребне услуге, иако је црквена општина и даље остала власник земљишта.²⁴ Због тога излагање о овој фази гробља прелази оквир ове теме, па се на њој нећемо задржавати.

Можемо закључити да је дубровачко православно гробље Св. Михаила на Бонинову прошло све фазе развоја, од малог гробља са свега неколико погребних до великог гробља са неколико десетина сахрана годишње. Такође, прошло је и све стилске фазе, од класицизма, преко историцизма, модерне и једноставних спомени-

ка (готово без стилских карактеристика) који су превладали у другој половини 20. века. У сваком од тих стилова израђивани су надгробни споменици и међу њима, уз просечна остварења, има и за дубровачку средину изузетно квалитетних дела. Треба ипак истаћи да се и у томе појављује и превладава дубровачки партикуларизам и спецификум: типична дубровачка скромност, која се вековима испољавала у архитектури. Дубровчани 19. века, били они католици или православци, и даље показују изузетну скромност у изради надгробних споменика, а за потврду те тезе довољно је прошетати по свим дубровачким гробљима. Премда отмени, већина надгробних споменика је скромна и једноставна, па се у поређењу са гробљима сличних заједница (нпр. Сплит, Ријека, Загреб, Трст) ту неће наћи раскошни маузолеји, величанствена вајарска остварења славних вајара, велики паркови и гробне капеле.²⁵ Занимљиво је да у претварању бившег одморишног предела Бонинова у модерни градски цеметеријални простор у 19. веку предњаче управо мањинске заједнице, најпре Јевреји, а после њих и православци, чији су модел претварања летњиковца у гробљанску капелу а врта у гробље двадесетак година касније следили и католици, изградивши у непосредној близини и општинско гробље. Избор тада рубне локације показао се као добар, иако се гробље данас налази готово у геометријском средишту града.

Напомене

- ¹ K. Vojnović, *Bratovštine i obrtne korporacije u Republici Dubrovačkoj*, sv. I, Zagreb, 1899, str. XXII и 111–113.
- ² C. Fisković: *Romaničko-gotički slog samostana Male braće*, у: „Samostan Male braće u Dubrovniku” (zbornik), Zagreb–Dubrovnik, 1985, str. 413–438.; I. Fisković: *Srednjovjekovna skulptura u samostanu Male braće*, у: „Samostan Male braće u Dubrovniku” (zbornik), Zagreb–Dubrovnik, 1985, str. 465–495.
- ³ Đ. Sjekavica, „Tragom vijesti u Listu dubrovačke biskupije o otkriću sredovječnog katoličkog groblja 1926. godine”, у: *Zbornik u čast Ivici Žili*, Matica hrvatska ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2011, str. 229–261.
- ⁴ V. Miović, *Židovski geto u Dubrovačkoj Republici*, Dubrovnik, 2005, str. 55; Đ. Orlić, *Iz života dubrovačkih Jevreja u XIX. vijeku*, Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu 1 (Studije i građa o dubrovačkim Jevrejima), Beograd, 1971, str. 185–199.
- ⁵ О цркви и манастиру на Данчама видети: L. Paljetak (ур.) – I. Burdelez (ур.), *Crkva i samostan svete Marije na Dančama* (monografija), Dubrovnik, 2010.
- ⁶ О средњовековним епидемијама и здравственој служби у Дубровнику видети: Z. Blažina Tomić, *Kasamorti i kuga – utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Zavod za povijesne znanosti HAZU, Zagreb–Dubrovnik, 2007. и у раду цитирану литературу; R. Jeremić – J. Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, sv. I–III, Centralni higijenski zavod, Beograd, 1938–1940.
- ⁷ I. Šimić (ур.), *Šematizam Dubrovačke biskupije*, Dubrovnik, 2011, str. 61–62.
- ⁸ Ж. Муљачић, *Томо Басељи-Басиљевић, претставник просвјетљења у Дубровнику*, САН, посебна издања, књига ССХСХ, Београд, 1958, стр. 40; J. Bersa, *Dubrovačke slike i prilike*, Zagreb, 1941, str. 27.
- ⁹ J. Перовић, „Српскоправославна гробља у Дубровнику”, ревија *Дубровник*, год. I (1929), бр. 9–10, стр. 316.
- ¹⁰ J. Ch.Engel – don I. Stojanović, *Povijest Dubrovačke Republike*, Izdanje knjižare J. Тошовића, Dubrovnik, 1923, str. 145, 156; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1980, knj. 2, str. 256–268.
- ¹¹ Упоредити: В. Винавер, *Дубровник и Турска у XVIII веку*, посебна издања Историјског института САН, Београд, 1960; M. Sivrić, „Миграције из Херцеговине на дубровачко подручје (1667–1808)”, *Humski zbornik*, VI, Dubrovnik–Mostar, 2003; I. Mitić, „О правном положају странца у Дубровнику током друге половине XVIII. stoljeća u Dubrovniku”, *časopis Tribunia*, br. 6, Trebinje, 1982, str. 89–93; I. Arsić, *Srpska pravoslavna crkva u Dubrovniku do početka XX. vijeka*, Srpska pravoslavna crkvena opština Dubrovnik и Ars Libri Beograd, Dubrovnik/Beograd/Trebinje, 2007.
- ¹² J. Перовић, н. д., стр. 316–317; Р. Вукомановић, „Дубровник”, у: *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Издање Савеза удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 89–90.
- ¹³ J. Перовић, н. д., стр. 316–317; Р. Вукомановић, н. д., стр. 89–90; Ђ. Николајевић (прир. И. Арсић), *О Дубровнику и о Дубровчанима* (изабрани списи), Ниш–Београд, 2004, стр. 80–81.
- ¹⁴ M. Sivrić, н. д., str. 416–417.
- ¹⁵ J. Перовић, н. д., стр. 318.
- ¹⁶ A. Matanić, *Apostolska vizitacija dubrovačke nadbiskupije god. 1573./4. prema spisima sačuvanim u Tajnome vaticanskom arhivu*, Radovi hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu, sv. I–II (Mandićev zbornik), Rim, 1965, str. 201.
- ¹⁷ J. Перовић, н. д., стр. 318; Р. Вукомановић, н. д., стр. 90.
- ¹⁸ О току изградње цркве и гробља видети: J. Перовић, н. д., стр. 318–319; Р. Вукомановић, н. д., стр. 90; I. Arsić, н. д., str. 57–61; Ђ. Николајевић, н. д., стр. 83; G. Vuković, *Preobrazba Dubrovnika početkom 19. stoljeća*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 24, Zagreb, 2000, str. 50–51. Нацрт затеченог стања одморишног комплекса купљеног од Јелене Поца-Сорго (Pozza-Sorgo) објављен је у: K. Horvat-Levaj: *Od baroknog klasicizma do neoklasicizma (stilsko-tipološke transformacije stambene arhitekture Dubrovnika između 1780. i 1900. godine)*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 24, Zagreb, 2000, str. 66.
- ¹⁹ M. Gavazzi: *Vrela i sudbine narodnih tradicija (Uz megalitit jugoistočne Evrope)*, Zagreb, 1978, str. 197. и 226; Š. Bešlagić: *Stećci – kultura i umjetnost*, Sarajevo, 1982; M. Trošelj: „Osvrt na neke osobitosti mirala na Velebitu”, *Senjski zbornik*, 19, Senj, 1992, str. 73–80; A. Freudreich: *Kako narod gradi* (XI poglavlje: Spomeni na grobljima), Zagreb, 1972, str. 207–211.
- ²⁰ Z. Efron: „Јеврејски надгробни споменици у Дубровнику”, *Zbornik Jevrejskog istorijskog muzeja*, 1 (Studije i građa o dubrovačkim Jevrejima), Beograd, 1971, str. 337–339.
- ²¹ Наведени подаци преузети су из необјављеног рукописа Јовице Перовића под насловом *Гробље на Бониново* који се чува у Архиву СПЦО у Дубровнику (без сигнатуре). Историчар и публициста Јовица Перовић (1873–1942) део својих бележака објавио је у цитираном чланку из 1929. године о српско-православним гробљима у Дубровнику, а судећи према најави у том чланку припремао је и опсежну историју дубровачке српско-православне општине (за шта је такође израдио белешке и написао део текста), али је нажалост тај посао остао недовршен.
- ²² О уметности историцизма видети: V. Maleković (ур.): *Historicism u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000. и онде цитирану литературу, као и D. Glavočić et al. (ур.), *Arhitektura historicizma u Rijeci (1845–1900) – arhitektura i urbanizam* (katalog izložbe), Moderna galerija Rijeka – Muzej moderne i suvremene umjetnosti, Rijeka, 2002.
- ²³ Архив СПЦО у Дубровнику, кутија 38 (туторски списи 1898–1905), рачун мајстора Ива Мишковића, Дубровник, 19. септембар 1899.
- ²⁴ Р. Вукомановић, н. д., стр. 91. Упоредити: I. Ванас, „Једанаест михолјдјанских винјета на тему традиције”, *časopis Cicero*, br. 7, srpanj 1999, str. 78–80; Д. Гајер, „Спасене кости Милована Глишића”, *Политика*, бр. 537, Београд, 28. јун 1965. Гробљем данас управља комунално друштво „Бониново” д.о.о, а гробље је у целини проглашено спомеником културе.
- ²⁵ При писању овога рада посебно је корисна и инструктивна била монографија: V. Đekić (ур.), *Komunalno društvo Kozala* (monografija o riječkom komunalnom groblju i o kulturi rokanja u Rijeci, u povodu 130 godina vođenja njegovih knjiga ukopa), Rijeka, 2002, као и тематски број часописа *Hrvatska revija*, br. 3/2008 (god. VIII/nova serija), Matica hrvatska, Zagreb) с текстовима више аутора на тему последњих пребивалишта, њихове историје, развоја, стила, иконографије итд. За компаративни материјал такође су коришћене књиге: D. Kečkemet, *Splitsko groblje Sustipan*, Split, 1994; D. Glavočić, *Arhitektura i skulptura riječkog groblja Kozala* (magistarski rad), Zagreb, 2002. и Б. Чоловић, *Сакрална баштина далматинских Срба*, Загреб, 2011.

Гробница Алексића

пример неоготичког споменика,
с богатом иконографијом, око 1859.

III/54

Гробница Николајевића

класицистичка породична гробница дубровачког пароха
Ђорђа Николајевића у којој су сахрањени његова супруга и деца, 1850.

III/55

Јелисавета Начић

(Београд, 1878 – Дубровник, 1955),
прва жена архитекта у Србији.
Сахрањена је на Српском православном
гробљу на Бонинову.

III/56

Гробница Милована Глишића

пример споменика рустикалног
неоромантичног стила,
рад Ерменеџида Јоба, 1908.

III/57

Гробница Шкуљевића

пример класицистичког споменика с мермерним рељефом, 1844.

III/58

Гробница Опужића

пример класицистичког споменика у облику античке стеле с богатом симболиком (трећи тип прве фазе развоја гробља), 1842.

III/59

Гробница Милишића

(данас Љепаве), пример арт-деко стила, рад Ђованија Колоне, око 1935.

III/60

Гробница Ковачевића

пример неоренесансног стила, 1900.

III/61

Гробница Барбића

пример арт-деко стила, рад Франа Кршинића, око 1930.

III/62

Гробница Бравачића

пример историцистичког еклетицизма, рад Вићенца Капуrsa, око 1895.

III/63

Гробница Бошковића

пример луксузне гробнице неовизантијског стила, наручена из Трста, око 1880.

III/64

Гробница Бердовића

пример модернистичког стила, рад архитекте Николе Добровића, 1940.

III/65

Гробница Томановић

пример арт-деко стила, рад Ђованија Колоне, 1927.

III/66

Гробница Трифуна Путице

пример неоготског стила, 1862.

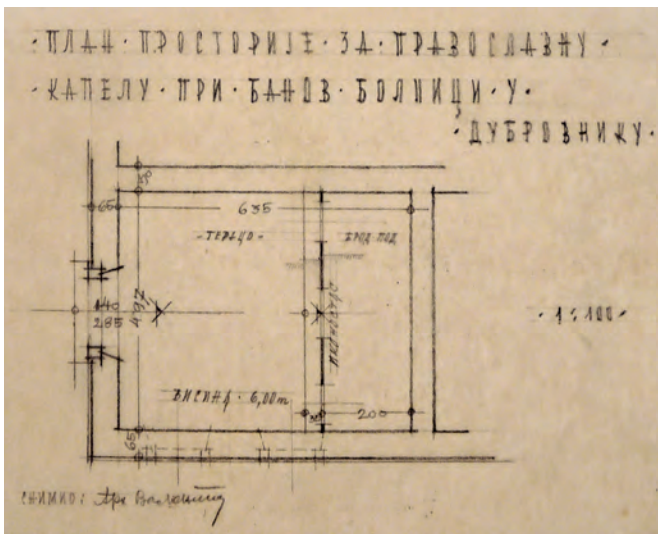

III/67

Капела Св. Василија Острошког у градској болници

Дубровачка градска болница довршена је 1888. године, на Болиноу (на локацији *Шишково*, која је пре тога била власништво Божа Бошковића), а изграђена је према пројекту немачког архитекте историцистичке епохе Куне Вајдмана (Kuno Waidmann) (1845–1921), који је већи део свог опуса остварио у Хрватској. Будући да се специјализовао управо за изградњу здравствених објеката, осим бројних приватних и јавних зграда које је пројектовао у Загребу (1877–1906), по налогу тадашње далматинске покрајинске владе израдио је квалитетне пројекте за болнице у Задру, Шибенику и Дубровнику. У болници је на првом спрату постојала католичка болничка капелица, за коју је олтарну слику насликао тада млади сликар Мато Целестин Медовић.

Иако су болесници православне вероисповести имали потребну духовну бригу, што се види из уписа у матичне књиге рођених и умрлих, у болници није постојала православна капелица. Треба имати на уму да је у дубровачку болницу (која је више пута мењала свој службени назив) долазио и већи број болесника из ближе и даље околине (Херцеговина, Бока), међу којима је био и одређени број православаца. Стога је у међуратном периоду, у договору с локалним властима и управом болнице, израђен

III/68 – Тлоцрт капеле Св. Василија Острошког у дубровачкој болници, архитекта Фридрих Валента, [1939] (Државни архив у Дубровнику, фонд Округног грађевинског уреда, кутија 20)

пројекат за преуређење једне болничке собе у капелу посвећену Св. Василију Острошком. Будући да се радило о пројекту од јавног значаја, нацрте је израдио Технички одсек Среског начелства, тачније архитекта Фридрих Валента (Сарајево, 1895–Дубровник, 1940), који је ту био запослен. Пројекат сачуван у Државном архиву у Дубровнику у потпуности одражава функционалност и утилитарност намене: просторија дужине 6,35 метара и ширине 5 метара једноставно је уређена и једним иконостасом подељена у два дела, од којих је олтарни простор био дужине 2 метра.

Знамо понешто и о унутрашњем уређењу: иконостас је израдио дубровачки сликар Атанасије Поповић, који због малих димензија просторија није могао извести велике композиције. Због тога је између троје врата на иконостасу насликао само две престоне иконе на платну (Богородицу с Христом и Христа Сведржитеља), прилагодивши се простору уским и издуженим форматом, а у горњој зони на лучно закљученом платну насликао је Св. Тројство. На бочним зидовима налазиле су се слике Св. Томе и Св. Стефана, које је црквена општина наследила од Томе Медара. Могуће је да су се и слике Св. Власија (Влаха) и Св. Василија Острошког, аутора Атанасија Поповића, које се данас налазе у црквеном музеју, изворно налазиле у болничкој капели. Капелу је 12. маја 1940. године освештао дубровачки парох Божидар Митровић и постојала је до 1953. године, када је променила намену, а инвентар је пренет у цркву Св. Благовештења у граду.

Литература:

- Cvitanović, Đ: *Arhitekt Kuno Waidmann*, Друштво historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1969.
- Marinović, I: *Liječnici dubrovačke bolnice od 1840. do 1940*, Medicinska naklada, Zagreb, 2006.
- Perić, I: *Organizacija i djelovanje pokrajinske bolnice u Dubrovniku od izgradnje njene nove zgrade do Prvog svjetskog rata*, Anali zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, 22–23 (1985), str. 175–222.
- Radović-Mahečić, D: *Prilog poznavanju opusa Kune Waidmanna*, Radovi Instituta za povijest umjetnosti, 23/1999, str. 163–176.
- Вукомановић, Р: „Дубровник”, *Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику*, Савез удружења православног свештенства Хрватске, Загреб, 1971, стр. 77–106.

Атанасије Поповић
(Требиње, 1885–Дубровник, 1948)
Слике с иконостаса капеле Св. Василија
Острошког у дубровачкој болници, данас у
Музеју СПЦО у Дубровнику:

Света Тројица

Дубровник, 1939/1940.
Уље на платну, 110×97 cm

III/69

Богородица са дететом Христом

Дубровник, 1939/1940.
Уље на платну, 148×53 cm

Исус Христос

Дубровник, 1939/1940.
Уље на платну, 148×53 cm.
У Христовој левој руци књига са цитатом
из Јеванђеља по Луки

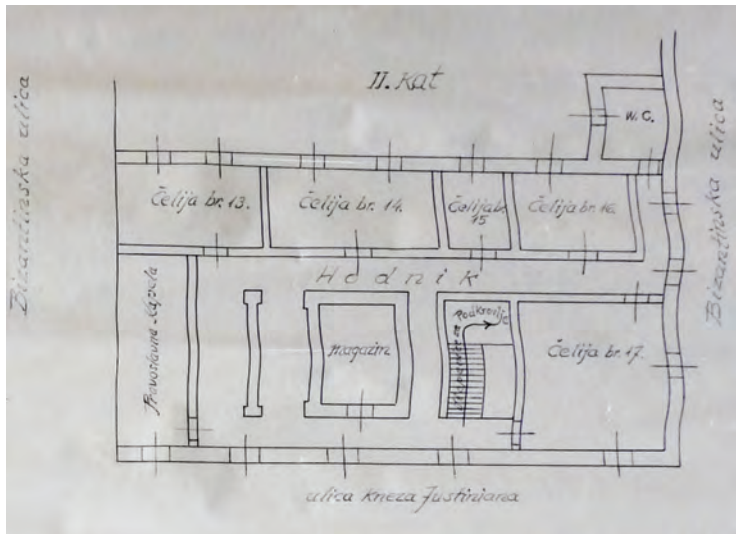
III/70

III/71

Капела Св. Стефана Дечанског у градском затвору

О овој капели данас нема готово никаквих података, осим оних које је забележио дубровачки парох Раде Вукомановић у свом прегледном тексту о Српској православној црквеној општини у Дубровнику (Алманах – Срби и православље у Далмацији и Дубровнику). Капела се налазила у згради дубровачког градског затвора у Кармену (Пустијерна), а посветио ју је 21. јуна 1925. дубровачки парох Божидар Митровић. У њој се налазио антимиос којег је 1919. године посветио епископ Кирил Митровић. Будући да није пронађен инвентар ове капеле, не можемо ништа рећи о њеном уређењу, а основно о њеном изгледу можемо сазнати из јединог пронађеног нацрта. Може се закључити да је, као и католичка капела у истој згради, то била једна мања просторија, минималним интервенцијама прилагођена за богослужење, без икаквих декорација.

III/72 – Непознати аутор, нацрт II спрата зграде Градског затвора на Пустијерни (Кармен) у Дубровнику са уцртаном православном капелом, Дубровник, око 1950. (Државни архив у Дубровнику, фонд Округног грађевинског уреда)

Капеле у Стону и Корчули

Од западног дела дубровачке парохије 1933. године основана је стонска парохија, са седиштем у Стону, која је обухватала полуострво Пељешац, острво Млет и острво Корчулу. Тиме се желело изаћи у сусрет потребама православних верника, који су се у међуратном периоду у мањем броју налазили на том подручју, најчешће као државни службеници (чиновници, жандари, учитељи, шумари итд.). Осим тога, хтело се евоцирати постојање средњовековне стонске епархије, која је била утемељена у доба владавине Немањића у том крају. Иако номинално самостална, ова парохија се углавном ослањала на дубровачку црквену општину, која ју је и морално и материјално помагала. За пароха је постављен игуман Иларион Мијатовић, који се настанио у Стону.

Један од првих корака новоосноване парохије била је куповина старе католичке цркве Св. Барбаре у граду Корчули (саграђене у 15. веку и барокизиране у 17. веку), која је од Државног ерара Краљевине Југославије купљена 23. априла 1934. године. Исте године, дубровачки парох Божидар Митровић освештао је Цркву Успења Богородице (Великој Госпојини). На њој су одмах извршене нужне поправке, а иконостас је израдио дрворезбар Јован Поповић из Дубровника, док је сликар Атанасије Поповић током 1935. насликао иконе, за шта му је исплаћен износ од 11.000 динара. У цркву су тада такође постављене још неке уметничке слике и иконе које су донете из Дубровника, као и остале потребне ствари. Црква је данас у власништву Српске православне црквене општине и у њој се повремено одржава богослужење. У прво време парох Мијатовић је живео у изнајмљеној кући у Стону, да би 30. марта 1937. године за потребе стонске парохије била купљена једна приватна кућа у самом историјском средишту

III/73 – Унутрашњост Цркве успења Пресвете Богородице у граду Корчули. Иконе су рад сликара Атанасија Поповића из 1935, а дрвени делови иконостаса рад дрворезбара Јована Поповића

места, унутар градских зидина. Будући да је била у трошном стању, приступило се опсежним поправкама и адаптацијама, те је у једној просторији приземља уређена мала богомоља дужине 5,65 и ширине 4,15 метара. Нажалост, не знамо ком је свецу била посвећена, али према сачуваном инвентару види се да је капела била скромно опремљена и да је на дрвеном позлаћеном иконостасу имала престоње иконе Богородице с дететом и икону Христа, као и иконе Св. Саве, Св. Николе, Успења Богородице, Христовог рођења и Васкрсења на платну. Имала је још слика, графика и икона осталих призора из Христолошког циклуса и појединих светаца, које су биле позајмљене или поклоњене од дубровачке црквене општине, епархије у Мостару и разних приватних лица.

Иако способан и амбициозан, игуман Иларион Мијатовић није успео да оствари идеју о изградњи православне цркве у Стону, иако се потрудио да наручи трошковнике и прикупи понуде. Такође, идеје о градњи капеле у Оребићу и на острву Мљет (где су неке породице прешле у православну веру) нису отишле даље од размишљања. И уз најбољу вољу управе дубровачке црквене општине и епархијског управног одбора из Мостара, као и своју пожртвованост, имао је тешкоћа и с покривањем трошкова своје парохије и одржавањем некретнина. Може се закључити да су куповина и уређење цркве на Корчули финансијски исцрпили добротворе ове просторно велике парохије с изузетно малим бројем верника, па није постојала жеља да се инвестира у нове подухвате. Импровизирана капела у пароховој кући у Стону функционисала је до 1941. године, када је са доласком фашизма игуман Мијатовић протеран у Црну Гору, а инвентар куће већим делом покраден. Италијанска војска уредила је у овој кући амбуланту, а после рата, већ 1945, изнајмљена је за становање. Зграда је и данас власништво дубровачке православне црквене општине. После Другог светског рата подручје стонске парохије поново је придружено дубровачкој.

ПЕРИОДИКА И РУКОПИСИ

4

ЛИСТОВИ, ЧАСОПИСИ, КАЛЕНДАРИ, ШЕМАТИЗМИ (1847–1941)

Станиша Војиновић

*Истраживање, избор илустрација и цитата,
описи уз текст: Јелица Рељић*

У историји српске периодике Дубровник заузима значајно место, али нека периодична издања припадају и српској и хрватској култури, и због писма (ћирилице и латинице), и због садржаја, уредника, издавача, штампара, сарадника. Најчешће се у програмима, који су се временом мењали, истиче узajамност Хрвата и Срба и тако је било до почетка Другог светског рата. По садржају они су политички, књижевни, шаљиви и научни.

Дубровник је за српске писце и научне раднике био центар који су радо посећивали и у чијим су публикацијама радо сарађивали. До Првог светског рата у Дубровник су долазили сви значајнији

српски писци: Стојан Новаковић, Јован Скерлић, Стеван Сремац, Богдан и Павле Поповић, Милорад Митровић, Алекса Шантић, Светозар и Владимир Ђоровић, Симо Матавуљ, Миле Павловић, Јован Дучић, Ристо Одавић, Милован Глишић, који је ту и умро и сахрањен. И Дубровчани су заузимали значајно место у култури Београда и Србије. Међу њима треба поменути Александра и Матију Бана, Петра Мариновића, Меда Пуцића, Петра Колендића, Ива Војновића и Марка Мурата.

Павле Поповић (Београд, 1868–1939), историчар књижевности и књижевни критичар, професор Београдског универзитета (Архив СПЦО у Дубровнику)

...Сад држим, да би zgodна прилика била, да се у Дубровнику оснује један српски почасни Консулат, који би истина Књазу Црне Горе, био трн у оку, али за санирање српских односа у опште, био од велике користи.

Међу умереним Србима, држим, да би се могло наћи каква самостална, отмена особа, која би се тог звања примила.

Наравно, таквом почасном консулу, морао би се аташирати који од наших млађих професора српске књижевности и историје, који би поред канцеларијских послова, проучавао Дубровачке споменике, као ово сад, г. Паја Поповић (Богданов брат) за кога чујем да је због његових штудија о владици песнику, примљен раширеним рукама од г. г. Фабри[с]а, Пуљеза и др[угих] српских вођа...

(Из извештаја Хаима Давича, српског генералног конзула у Трсту, др Владану Ђорђевићу, министру иностраних дела Краљевине Србије, 30. септембар 1899. Архив Србије, МИД, ПО, 1899, Ф VI, И/16.)

О култури и науци Дубровника водило се рачуна и у Београду. Поред истраживања у дубровачком архиву, која су довела до значајних студија и радова о дубровачким старијим и млађим писцима, које су написали научници из Србије (Павле Поповић, Андра Гавриловић, Мирослав Пантић), пратила су се и савремена културна збивања. Тако је, на пример, *Позоришни лист* (1901) Бранислава Нушића доносио вести из позоришног живота Дубровника, поред оних из других центара (Загреб, Новог Сада).

1. *Dubrovnik. Cvet narodnog knjižestva*. Sveska prva. Uredili Matija Ban i Medo Pucić. U Dubrovniku, tieskom Martekinoviem, 1847, 307 str.; Svezak drugi za godinu 1850. Urednik Matija Ban. U Zagrebu, Tiskarnica Dra Ljudevita Gaja, 1851, 2+258+3 str.; Svezak treći za godinu 1851. Urednik Matija Ban. Štampan je: „Troškom narodne matice ilirske”. – U Zagrebu, Tiskom Franje Župana, 1852, 248 str. Latinica.

Покренули су га Матија Бан, Медо Пуцић и Иван Аугуст Казначић.

Медо Пуцић (Orsatto conte Pozza) (Дубровник, 1821–1882), песник, научник и политичар, једно време учитељ краља Милана Обреновића. Бавио се историјом дубровачке књижевности (Архив СПЦО у Дубровнику)

Прва свеска. Стара књижевност: Иван Бунјић Вучичевић, *Plan-dovanja*, које је приредио Орсат Почић (Медо Пуцић). Нова књижевност: Матија Бан (*Zercalo poviestnice dubrovačke*, 123–159), Петар Прерадовић (*Piesma Dubrovniku*), Antun Kaznačić (*Vienac narodne slave*, посвећене Људевиту Гају, Божидару Петрановићу, Јосифу Рајачићу, Јосипу Јелачићу); Orsat Počić или Медо Пуцић (*Omirove Odisije*), И. А. Казначић (*Neke pjesmice*), Матије Бана (*Tri ode: Karadjordju, Petru Petroviću Njegošu, Uzor pjesnički*), народне pjesne (*Carinogorci pod Dubrovnikom god. 1806, Konavljanin u Carnogori, Simo Blagojević iz Krivošije, Žalostna smart Smajil-age Čengića*), Матија Бан (*Osnova sveslavianskoga jezika* – писано у Београду 1847, а прерађено у Дубровнику 1849).

Друга свеска. Старо књижевство: Palmotić, *Pesme*, 7–59. Ново књижевство: Матија Бан, *Zrcalo povestnice dubrovačke*, 61–97; Giorgie Ban, *Životopisje znamenitih Dubrovčana*, 99–113; pop Petar Franasović, *Opis narodnih običajah u Dubrovniku*, 115–129; Матија Бан, *Osnova sveslavjanskog jezika. Dubrovnik, 25. srpnja 1850*, 131–173; Матија Бан, *Nekoliko domorodnih popčevakah i anakreontikah*, 175–210 (ту су песме: 1. Generalu Knićanini, 2. Hrvatima, 3. Materi Srbskoj, 4. Kozak, посвећену Ivu Lazareviću, сада станијућем у Русији); *Sbirka onih reči nalazećih se u 1 i 2 svezku ovoga ljetopisa, koje su novo skovane, ili slabo u obće poznate dalmatinskoj mladeži sa kirilskom i latinskom azbukom*, 211–238; Petar Marinović Dubrovčanin (učitelj u Srbiji), *Besedica o prazniku svetog Save*, 239–246; Bogdan Zeleski, *Duh stepa*. Preveo Medo Pucić, 247–253; A. S. Puškin, *Klevetnicima Rusije 1831*. Preveo M. Počić, 252–254; J. B. Barenger, *Piesna kozacka*. S francuskog Medo Pucić, 254–255; J. B. Beranger, *Pospiežimo se 1831*. S francuskog Medo Pucić, 256–58. Бан је рукопис послао из Београда 1850. године. Трећа свеска. Старо књижевство: Marko Bruerović, са уводом Меда Пуцића, 7–18 и 19–58. Ново књижевство: Матија Бан, *Zercalo povestnice Dubrovačke (konac)*, 61–76; *Životopisje znamenitih Dubrovčanah*. Prevod Gj. Bana, 77–100; Mato Vodopić, župnik, *Razgovor pastirski*, 101–116; Матија Бан, *Iskrice moralne*, 117–130; Матија Бан, *Iskrice povestničke*, 131–169; Матија Бан, *Književno rasudjivanje*, 171–192; *Statut oli Zakon otoka Mlěta*. Priobćio Medo Počić, 193–218; Medo Počić, *Različne pjesmice. XVIII–XXIV*, 219–225 (песме I–XVII, објављене у збирци. Zagreb, 1849); *Uzkęrsnije*. Pęsma Manzonięva. Preveo s talijanskog Luka Svilović, 231–236; Матија Бан, *Tri romance*.

2. *Dubrovnik. „Zabavnik narodne štionice dubrovačke”* за 1867 (шт. 1866, у штампарији Antuna Zannonija, Split), уредник Niko Veliki Pucić, а помагали су му његов брат Медо и Josip Bunić; за 1868,

urednik Lovro Kukuljica, a pomagao mu je Josip Bunić (štampan je u istoj štampariji); za 1870. (treća sveska) uredio je Josip Bunić (št. je u Štampariji Dragutina Pretnera); za 1876. (četvrto godišće, št. u istoj štampariji), uredili su ga Josip Bunić i Stjepan Skurla). Posljednja peta godina za 1885. štampana je u Zadru (I–IV) i Dubrovniku (V–VI, kod Dragutina Pretnera) u šest svezaka, o trošku „Narodne štionice“, a urednik je bio Ivan Stojanović. Latinicom i ćirilicom.

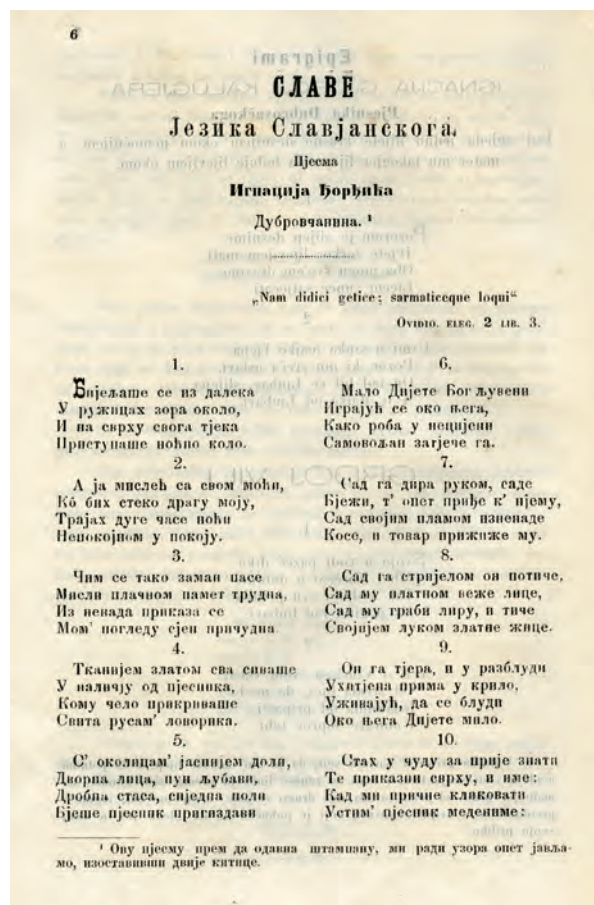
Сарадници: Ђорђе Бан, Валтазар Богишић, Перо Будмани, Вук Врчевић, Нићифор Дучић, Луко Зоре, Антун и Аугуст Казначић, Иван Кукуљевић Сакцински, Стјепан Митров Љубиша, Стојан Новаковић, Јован Сундечић, Петар Франасовић.

Дум Иван Стојановић (Дубровник, 1829–1900), књижевник и историчар, угледни католички свештеник, уредник *Дубровника*, забавника *Штионице дубровачке*. Написао књигу *Дубровачка књижевност* (1900) (Архив СПЦО у Дубровнику)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

3. Шематизам православне епархије Боко-которске, Дубровачке и Спичанске. Задр 1875–1892, Дубровник 1893–1908. и Котор 1909–1912.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

4. *Slovinac*. List za knjigu, umjetnost i obrtnost. Izlazi svako petnaest dana. Urednik, vlasnik i izdavalac Luka Zore, zatim Vjekoslav Pretner, Niko Skorsur, pa opet Pretner. – Dubrovnik, I, 1878 – VII, 1884. Tiskara Dragutina Pretnera. Latinica i ćirilica.

Први бр. 1, 1. свибань 1878, последњи бр. 36, 21. просинац 1884. Излазио је два пута месечно, а од 1882, три пута. У *Прогласу* покретачи (Перо Будмани, Антун Казали, Иван Антун Казначић, Медо Пуцић, Јован Сундечић, Вук Врчевић и Луко Зоре) су се залагали за српско-хрватско јединство, да су оба писма (латиница и ћирилица) равноправна и да се ни једно име (Србин или Хрват) не истиче посебно већ се користи име „Словинац”. Као власник, издавач и главни уредник доцније су били за бр. 7/1878. Антун Селак, од бр. 8/1878. Вјекослав Претнер, од бр. 3/1880. Нико Скорсур, а од бр. 12/1881. до последњег бр. 36 од 21. просинца 1884. године, Тискара Драгутина Претнера. Објављиване су песме (уметничке и народне), приче, научни и популарни чланци, књижевни прикази, библиографије, епитафи, загонетке,

Луко Зоре (Цавтат, 1846 – Цетиње, 1906), књижевник и филолог, професор у дубровачкој гимназији, управитељ мушке препарандије у Арбанасима код Задра. Члан Народне странке и заступник у Далматинском сабору у Задру и Царевинском већу у Бечу. Био је уредник часописа *Словинац* (Архив СПЦО у Дубровнику)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

питалице и др. Објављивали су и биографије знаменитих личности (Константина Јиречека, Милана Милићевића, Змаја, Ивана Кукуљевића Сакцинског). Сарађивали су: Матија Бан, Вид Вулетић-Вукасовић, Милан Димитријевић, Ристо Ковачић, Јован Сундечић, Тома Крстов Поповић, Ђуро Девић, Марко Цар, Мато Водопић, Лаза Лазаревић, Томо Ораовац, Петар Франасовић, дум Иван Стојановић, Вук Врчевић, Стијепо Кастрепели, Богољуб Петрановић, Тома Ораховац, Душан Синобад, Франо Радић, Стојан Новаковић, Јован Поповић Липовац, Медо Пуцић, Саво Ст. Рачета.

5. *Gušterica*. Pučki list. Izdavalac i odgovorni urednik Jozo Flori. Št. Štamparija J. Florija. I–II, 1882–1883.

Први бр. 1 (1. студени 1882), а последњи бр. 24 (15. листопад 1883). Излазио је два пута месечно.

Политички лист Срба – католика. Често је био цензурисан од државних органа. Сарадник, поред осталих, и Стојан Новаковић.

6. *Glas Dubrovački*. Izlazi prvog i petnaestog svakog mjeseca. Vlasnik i izdavalac Matej Šarić. Odgovorni urednik Nikša Matov Gradi. – Tiskara Dragutina Pretnera. Dubrovnik, I, 1885–1886. Latinica i ćirilica.

Први бр. 1 (1. рујан 1885), а последњи бр. 24 (15. коловоз 1886). Политичко-информативни лист дубровачких присталица

Антун Пуљеџи (Pužesi) (Дубровник, 1858–1927), адвокат, председник Српске дубровачке омладине, председник Српске народне странке на Приморју (Фотограф: Томасо Вурато, Задар) (Архив СПЦО у Дубровнику)

Никша Гради (Задар, 1825–Дубровник, 1894), судија у Дубровнику, Сплиту, Ријеци, Котору и Задру. Један од покретача и уредник часописа *Глас дубровачки* и *Гуштерица*, стални сарадник часописа *Словинац*. Писао поезију, есеје, критике, полемике и политичке расправе (Архив СПЦО у Дубровнику)

Српске далматинске странке. Покренули су га Матеј Шарић, Антун Пуљеџи, Влахо Матијевић, Никша Гради и Антун Вршић. Сарадници: Симеон Пјеротић.

7. *Dubrovnik*. Vlasnik, izdavalac i odgovorni urednik Stevo V. Vrčević. Srpska dubrovačka štamparija Antuna Pasarića. Latinicom i ćirilicom. Први бр. 1, 3. српањ 1892, а последњи бр. 22 (23. српањ 1914)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

Једанпут, а касније два пута недељно. Лист дубровачких присталица Српске странке заступао је интересе Срба у Далмацији. Одобравао је програм Српске странке у Дубровнику, коју је водио Франо Геталдић Гундулић. Уредници су се често мењали: Антун Фабрис (1895), Михо Вакети, Рудолф Сарделић, Мато Грацић, Кристо Доминковић, Никола Бркић, Антун Запфел и Антоније Бенуси. Доносио је прилоге из историје, верских односа, народног живота и културе. Сарадници: Лујо Бакотић, Ми-

лан Будисављевић, Миленко Р. Веснић, Лујо Војновић, Михаило В. Вујић, Вид Вулећић-Вукасовић, Људевит Вуличевић, Станка Глишић, Нико Ђивановић, Лука Зоре, Шпиро (Спиро) Калик, Ристо Ковачић, Петар Колендић, Франо Кулишић, Симо Матавуљ, Дионисије Миковић, Саво Никићеновић, Стојан Новаковић, Јован А. Перовић, Данило Петрановић, Павле Поповић, Милан Решетар, Душан Синобад, Стеван Сремац, дум Иво Стојановић, Никола Суботић, Јован Сундечић, Урош Тројановић, Иво Ђипико, Стеван Христић, Марко Цар, Божо Цвјетковић.

8. *Српски магазин*. Годишњи часопис за поуку, забаву и књижевност. Уредник Дионисије Миковић. – Нови Сад – Дубровник, I, 1896 – II, 1897. Према „Југословенској штампи“ излазио и 1898, али та година није виђена.

Прва свеска је штампана у Новом Саду, а друга у Дубровнику. Био је читанка за народи и садржао је песме и приче (народне и уметничке), описе обичаја, путописе, чланке из историје, књижевне приказе. Сарађивали су: Милан Ђ. Милићевић, Стеван Радичевић, Ристо Одавић, Вид Вулећић-Вукасовић, Лазар Перовић.

9. *Dubrovnik. Kalendar katolički, pravoslavni, muhamedanski i jevrejski za просту 1897. Godina I. U Dubrovniku. Izdanje i naklada Srpske dubrovačke štamparije A. Pasarića, 1896, 149+/18/ str.; Za 1898. Godina II. Dubrovnik, 1897, 203+/13/ str.; Za 1899. Godina III. Dubrovnik, 1898, 199+/16/ str.; Za 1900. Godina IV. Dubrovnik, 1899, 212+/12/ str.; Za 1901. Godina V. Dubrovnik, 1900, 168+/8/ str.; Za 1902. Godina VI. Dubrovnik, 1901, /8/+220+/8/ str.; Za 1903. Godina VII. Dubrovnik, 112+/4/ str.*

Сарадници: Антун Фабрис, дум Андро Мурат (поезија), Марко Цар (путопис), дум Иван Стојановић, Јован Сундечић, Вид Вулећић-Вукасовић, Иво Рајић, Јосип Берса, Сима Аврамовић, Лујо Војновић, Јован Јовановић Змај, Симо Матавуљ, Алекса Шантић, Авдо Карабеговић, Лујо Бакотић, Осман Ђикић, Милан Решетар, А. Пасарић, Иво Ђипико, Младен Црногорчевић, Светозар Ђоровић, Шпиро Ј. Герун, Валтазар Богишић, Јелица Белорић-Бернадићковска, Стеван Сремац, Дамјан Прерадовић, Вице Адамовић, Александар Сандић, Спира Калик, Павле Поповић. Објављивани су прилози народне поезије и прозе и старе дубровачке књижевности (Игњат Ђорђић).

Литература: Матицки М., *Библиографија српских алманаха и календара I*, Београд, САНУ, 1986, 743–751.

10. *Пома*. Рукописни лист ученика дубровачке гимназије, 1900–1901. Покренули су га Стјепо Кобасица и Урош Тројановић, а 1901. је уредник био Петар Колендић.

Излазио је једанпут месечно скоро две године, а међу сарадницима се налазио и Владимир Ђоровић. Назив је добио према истоименој песми Меда Пучића.

друштва, који и свој лист
"Пома" смислише, сметанке
и листин Срп. младе Србадије, које
је окупила једна мисао, мисао-
српска. Ми нећемо да Вам дамо
законетан, јер знамо, да је и Ва
ма било једном 16 год., па знамо
и сам што се осјети у тим год.
нама.
Уверени у Вашу српску свјест
и патриотизам, ми смо уверени
да се нећете одлучити на овом
позиву и да ћете Вашом првом
ком добродјелити овој идеалној
мети којој свелимо.
У очекиваној српској Вам
поздраве!
Дубровник 16. 9. 1901.
Президијум: А. Грозданић
П. Милошевић

Писмо Уредништва *Пома*, листа српске дубровачке гимназијске омладине, Уредништву *Нове Искре* у Београду, Дубровник, 16. септембар 1901 (Архив Србије, РО, IV, 96)

11. *Дубровник. Календар за просту годину 1902. Издаје и уређује Сима Станојевић. Нови Сад, /1901/, /12+14/ стр.*

Само један текст: Сима Станојевић, *Спиритизам и његов значај*.

12. *Prndelj*. Štampan 25. kolovoza 1901. u: Srpska dubrovačka štamparija. 4 str., vel. 23,5x31,5.

Шаљиви лист. „Годиште: како роди. Нумер, изван економата. Излази кад му шуне. Rosponsabili reduter: нема га”. Податак: Ivo Perić, *Dubrovačka periodika 1848–1918*. Dubrovnik, 1980, 24 (Убудуће: Ivo Perić...)

13. *Срђ*. Лист за књижевност и науку. Уредник Антун Фабрис. Дубровник, I, 1902 – VII, 1908. Тирилицом и латиницом. При крају излажења штампан само латиницом.

Сарадници: Вице Адамовић, Лујо Адамовић, Бранко Ангели-Радовани, Антун Анић, Никола Антула, Јелица Беловић. Валтазар Богишић, Марко Вежић, Љубо Влацић, Мато Водопић, Иво и Лујо Војновић, Вид Вулећић-Вукасовић, Антоније Вучетић,

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

Шпиро Ј. Герун, Живојин Девичарски, Божо Десница, Кристо П. Доминковић, Драгутин М. Домјанић, Божидар и Иван Ђаја, Илија и Нико Л. Ђивановић, Луко Зоре, Милан Павлов Јовановић, Иван А. Казначић, Шпиро Калик, Авдо Карабеговић Хасанбегов, Рикард Каталинић Јеретов, Петар Колендић, Балдо и Славко Косић, Антун Креспи, Радомир Кривокапић, Франо Кулишић, Ђура А. Лазић, Валтер Љубибратић, Коста Мајкић, Ђуро Марић, Вице Медини, Едуард Милославић, Боривоје Марковић, Михаило Мирон, Димитрије Митриновић, Андро Мурат, Јосип Наћ, Владимир Назор, Никола Наранчић, Рикард Николић, Саво Никићеновић, Петар Нунсић, Пера Одавић, Дамјан Ђ. Омчикус, Мићун Павићевић, Аугустин Павлић, Милорад и Стеван Павловић, С. С. Петровић, Јаков Пивчевић, Давид С. Пијаде, Павле Поповић, Војин Пуљевић, Франо Радић, Велимир Рајић, Стјепан Роца, Аница Савић-Ребац, Никша Сарак, М. Сарделић, Манојло Смиљанић, Филип Смолчић, Стеван Сремац, Н. Стајић, Јован Сундечић, Калист Тадин, Крунослав Тонковић, Вицко Матов Трипковић, Урош Тројановић, Иво Ђипико, Вла-

Антун Фабрис (Дубровник, 1864–1904), новинар, публициста, књижевник, политичар. Уредник листа *Дубровник* 1895–1904, власник, издавач и уредник часописа за културу и науку *Срп* од 1902, уредник календара *Дубровник* 1897–1903, један од иницијатора оснивања друштва „Српска зора“ 1901 (Фотограф: Anton Zimolo, Мостар) (Архив СПЦО у Дубровнику)

димир и Светозар Ђоровић, Илија Ујевић, Антун Фабрис, Марко Цар, Божо Цвјетковић, Младен Црногорчевић, Алекса и Јаков Шантић, Р. Шуковић Вујачић.

Литература:

Војиновић С., *Библиографија дубровачког часописа „Срп“ (1902–1908)*, Зборник о Србима у Хрватској 6. Београд, САНУ, 2007, 479–601.

14. *Labara*. Štampan 23. siječnja 1904. u: Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića. 4 str., format 23×31 cm.

Шаливи лист „Газета контра мушкијем. Годиште: није складно питат. Нумер: који ће нам положит полуге. Излази за деспет”. Податак: Ivo Perić, 24.

Српска Дубровачка Штампарија

АНТУНА ПАСАРИЋА

Ова се је потпуно снабдјела најновијим штампарским стројевима и свијем врстама слова и хартије, па је зато у стању да изврши уз врло повољне увјете и кроз најкраће вријеме све штампарске радње ћирилицом и латиницом.

По најумјеренијој цијени и најукуснијом израдом штампаваће: књижевна дјела, разне брошуре, протоколе, позиве, прогласе, посјетне, насловне, заручне и све остале карте од најцијенијих до најскупљих, куверте и папире за писма, посмртне објаве, позиве на бесједу, улазнице на забаве, ред игара и све друге разноврсне тисканице. — Књиге корисне за народ узимаће такођер у своју накладу.

Нарудбине прима и отправља администрација листа „Дубровник“.

V. Vrčević.

Srpska Dubrovačka Štamparija Antuna Pasarića u Dubrovniku.

SRPSKA DUBROVAČKA ŠTAMPARIJA

Antuna Pasarića.

Ova se je potpuno snabdjela najnovijim štamparskim strojevima i svijem vrstama slova i hartije, pa je za to u stanju da izvrši uz vrlo povoljne uvjete i kroz najkraće vrijeme sve štamparske radnje ćirilicom i latinicom.

Po najumjerenijoj cijeni i najukusnijom izradom štampavaće: književna djela, razne brošure, protokole, pozive, proglase, posjetne, naslovne, zaručne i sve ostale karte od najjeftinijih do najskupljih, kuverte i papire za pisma, posmrtne objave, pozive na besjedu, ulaznice na zabave, red igara i sve druge raznovrsne tiskanice. — Knjige korisne za narod uzimaće takogjer u svoju nakladu.

Narudžbine prima i отправља администрација листа „Dubrovnik“.

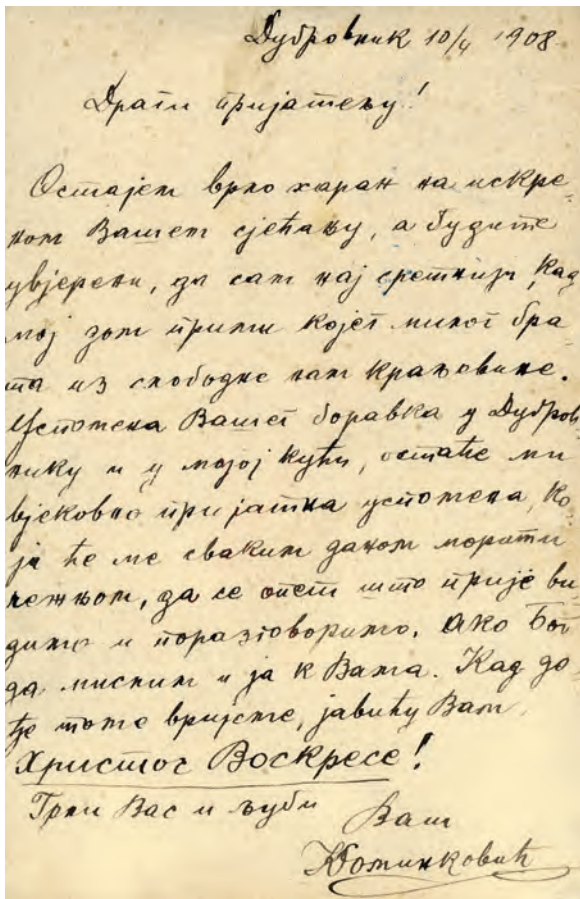
V. Vrčević.

Srpska Dubrovačka Štamparija Antuna Pasarića u Dubrovniku.

Кристо П. Доминковић (Дубровник, 1877–1946), српски новинар, публициста и књижевник. Сарадник Антуна Фабриса и главни уредник листа *Дубровник* 1909–1914, 1937–1941. Један од оснивача Српског гимнастичког друштва „Душан Силни”, 1907. Био је активни члан свих српских друштава у Дубровнику (Архив СПЦО у Дубровнику)

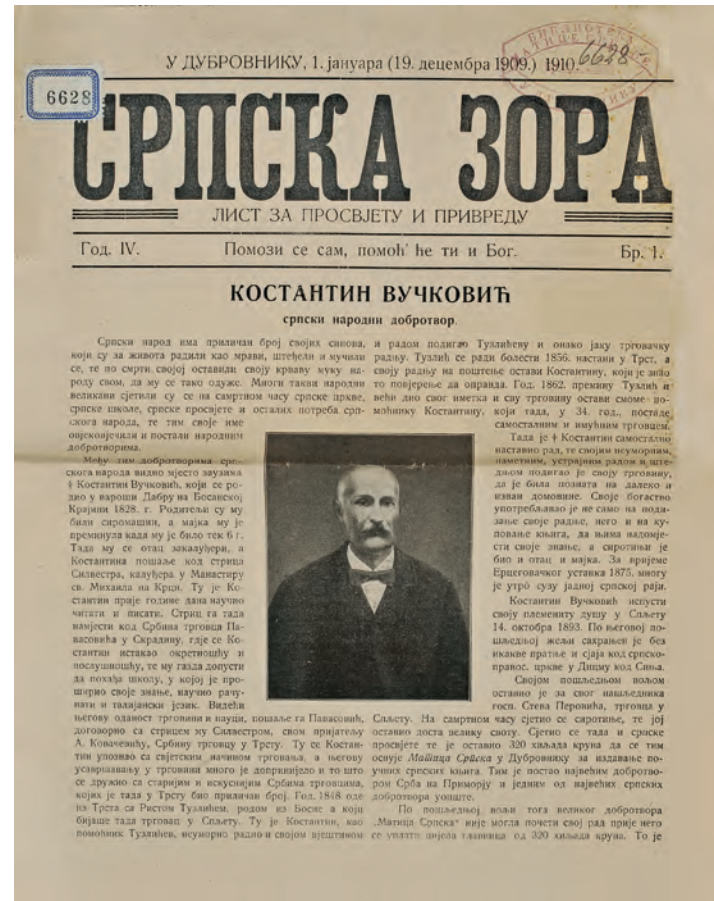

Писмо Криста П. Доминковића Милораду Павловићу Крпи, књижевнику, Дубровник, 10. април 1908 (Архив Србије, МП-375)

15. *Српска зора*. Календар за народ. За просту 1905. Дубровник. Издање просвјетно-привредног друштва „Српска зора”. Српска Дубровачка штампарија А. Пасарића, 1904.

Сарадници: Марко Цар, Сима М. Лозанић, Лука Грђић Бјелокосић, Иво Ђипико, А. Пасарић.

16. *Zvrčoka*. Štampan je 1. veljače 1906. u Srpskoj dubrovačkoj štampariji dra Mata Gracića i dr. List ima 4 str., formata 23,5×31,5 cm. Шаљиви лист. „Годиште: заборавили смо. Нумер: први и ултими. Администрацион: машкарана. Редацион: секретра.” Податак: Ivo Perić, 24.

IV/1 – (Библиотека СПЦО у Дубровнику)

17. *Српска зора*. Лист за просвјету и привреду. Издаје Просветно-привредно друштво „Српска Зора”. Уредник Никола Л. Бркић, од бр. 9/1909 Ђуро М. Марић, од бр. 1/1911. управитељ Стијепо Кнежевић, одговорни уредник Ђ. Вукасовић; од бр. 23/1911, Стијепо Кнежевић, председник, Мито Пушибрк, друштвени пословођа, а Ђ. Вуксановић, одговорни уредник. Од почетка 1912, уређује Мито Пушибрк, а одговорни уредник Ђ. Вукасовић. Последњи број је штампан 15. септембра 1914. године. I, 1907 – VIII, 1914. Излази сваког 15. и последњег у мјесецу. Шт. Српска дубровачка штампарија Др Грацић и др. а одбр. 1/1911. Бокешка штампарија у Котору. Ђирилицом и латиницом.

Особље Српске дубровачке штампарије Антуна Пасарића, 1904. (Архив СПЦО у Дубровнику)

Особље Српске дубровачке штампарије Антуна Пасарића (Архив СПЦО у Дубровнику)

Држали су се програма Српске народне странке на Приморју. Сарадници: Вид Вулетић-Вукасовић, Стојан Новаковић.

18. *Tamburin*. Br. 1, 29. Februar 1908. Srpska štamparija dra M. Gracića.

Шаљиви лист. Изашао само један број.

19. *Бумба*. Година I, 1909. Бр. 1, 5. фебруар. Шт. Српска дубровачка штампарија. 4 стр., величине 23,5×30,0 cm.

Шаљиви лист. „Година: мутна, Број: ултими. Штампарија: наша.” Податак: Милица Кисић – Бранка Булатовић, *Српска штампа 1768–1995*. Београд, 1996, 173.

20. *Kate Luda*. 5. veljače 1910. Št. Srpska dubrovačka štamparija. 4 str., vel. 23×31 cm.

IV/2 – *Dubrovačka tribuna*, бр. 222, од 3. октобра 1933, донела је вест о дочеку патријарха Варнаве (Библиотека СПЦО у Дубровнику)

Шаљиви лист. „Изванредно издање. Број: репати. Година: не буди куриозан. Излази за деспет.” Податак: Ivo Perić, 25.

21. *Lukjerner*. 17. veljača 1912. Št. Srpska dubrovačka štamparija dra M. Gracić i dr. 4 str., veličine: 25×32,5 cm.

Шаљиви лист. „Нумер: гладни. Година: скупа. Responsabili redatur: на скупштини. Излази испод скала. Штампарија на роту.” Податак: Ivo Perić, 25.

22. *Narod. Radikalski list*. Godina I, 1919 – II, 1920.

Припадао је Народној радикалној странци, а штампан је у Српској дубровачкој штампарији.

23. *Sloga*. 1919–1920.

Изашло је 19 бројева.

24. *Наше море*. Година I, 1919–II, 1920. Гласило Југословенске поморске магице (Друштво југословенских помораца и пријатеља мора). Штампана Де Ђули (De Giulli), Дубровник. Одговорни уредници Андрија Турлин и др Љубо Леонтић. Једанпут месечно.

25. *Rad, nezavisni obnovni glasnik*. I–IV, 1919–1922. Vlasnik, izdavač i odgovorni urednik Ljubo Leontić. Št. Srpska dubrovačka štamparija. Изашло је 148 бројева.

26. *С. Х. С.* – Руско сједињење. На руском језику. Година I /?/, 1921.

27. *Jež*. Humorističko-satirični list sa karikaturama. I, 1920–II, 1921. Vlasnik, izdavač i direktor Porfirije Porfiric Anonimus. Odgovorni urednik Niko Pazin. Dubrovnik, Tisak De Giulli i dr.

28. *Дубровник*. Године 1922–1923, 1925. Власник и издавач одбор Народне радикалне странке. Одговорни уредници Петар Петковић и Бранко Радонић. Тирилицом и латиницом. Излазио је два пута недељно: средом и суботом.

29. *Jugosloven*. I, 1922 – II, 1923. Odgovorni urednik Pavo Stjepić. Izdaje: Mjesni odbor Demokratske organizacije. Št. Štamparija De Giulli i dr. Latinicom i ćirilicom.

30. *Mlada Jugoslavija*. Dubrovnik – Zagreb, I, 1922 – II, 1923. Izlazi mjesečno svakog 15. Vlasnik i izdavač Jugoslovenski akademski klub „Jurislav Janušić”. Odgovorni urednik Đorđe Glumac. Izlazi jedanput mesečno, Latinicom i ćirilicom.

31. *Republikanska straža*. I, 1922 – II, 1923. Političko socijalni časopis. Organ Jugoslovenske republikanske stranke za Dalmaciju, Crnu Goru i Herceg-Bosnu. Glavni i odgovorni urednik Jaša N. Miloslavić. – (Dubrovnik, tisak De Giulli i drug). Latinicom. Излази 1. и 15. у месецу. Изашли само бр. 1 од 8. децембра 1922. и бр. 2 од 24. новембра 1923. године.

32. *Слога – Sloga*. Mostar – Dubrovnik. Godina I, 1923 (br. 1, 1. maj) – VII, 1929 (br. 183, 1. decembar). Vlasnik i urednik Laza Marković. Tiskara Hrvatska F. R. – Mostar. Тирилицом и латиницом. Излази суботом (нередовно). Политичко-информативни лист. Доцније власник, издавач и уредник Никола П. Којаковић. Штампан је и у Дубровнику у Српској штампарији, у књижари штампарији „Јадран” и Југословенској штампарији.

33. *Dubrovnik*. Godina I, 1929 – III, 1931. Mesečna ilustrovana revija. Službeni organ „Saveza za unapređenje turizma” u Dubrovniku. Jedanput mesečno. Štampa Štamparija „Jadran”, Dubrovnik. Izdavač Matija Vidojević, urednik Jorjo Tadić. Izlazio jedanput mesečno.

34. *Развитак*. Година I, 1929. Књижевна смотра. Власник и одговорни уредник Обрад Ст. Станишић.

35. *Učitelj u školi i narodu*. I, 1930. Часопис за учитеље народних школа и забавиље. [Излази месечно]. Urednici Stjepo Kastrapeli i Vlastimir A. Đurđić. Ćirilicom i latinicom.

36. *Дубровачки календар* за годину 1931. Домаћи лекови, парфимерија и козметика, лекови за домаће животиње израђени у Апотеци Др. Семелић, Дубровник. Штампарија књижаре Ст. Кугли, Загреб, /1930/, 32 стр. са рекламама.

37. *Мостарски одјек*. Мостар – Дубровник, I, 1933, бр. 1. Одговорни уредник Мише Л. Бона. Шт. Југословенска штампарија у Мостару. Излази једанпут недељно. Информативни лист. Тирилица и латиница.

38. *Dubrovnik*. 1937–1941. Vlasnik, izdavač i urednik Kristo Dominković. Dva puta nedeljno. Latinicom i ćirilicom. Сарадници: Александар Мартиновић, Јован Перовић, Божо Хопе.

39. *Südost-Europa kurrier*. Година I, 1939. Вести са Средоземља и Истока. Стручни лист за питања трговине и привреде са Јужном Европом, Средоземљем и Блиским Истоком. Издавач „Југоисточно европско накладно друштво”. Главни уредник Рајко Кос. Одговорни уредник Ивица Надрамија. Лист је имао редакције у Атини, Прагу, Букурешту, Каиру, Истанбулу, Марсељу, Напуљу и Софији.

Taksa plaćena u gotovu
GODINA XXVIII — BROJ 4
Kotor-Dubrovnik, 25 januara 1941
IZLAZI SVAKE SUBOTE

DUBROVNIK

Pretpлата u Jugoslaviji Din. 48- godišnje. Polugodišnje i tromesečno srazmjerno; za strane zemlje Din. 96-, za Englesku, Ameriku i Australiju Din. 144-
POJEDINI BROJ DIN. 1-
Dopisi se šalju uredništvu, a pretpлата, oglasi i javne zahvale administraciji lista. Rukopisi se ne vraćaju; nefrankirana pisma se ne primaju. Oglasi se plaćaju po dogovoru, a za javne zahvale i priposlano Din. 7- za svaki centimetar visine jednog stupca.

Vlasnik, izdavač i direktor: KRISTO P. DOMINKOVIĆ | Osnovan 1892 god. | Direkcija i administracija: KRALJICE MARIJE BR. 2.

Ао Босно, сиротице клета...!

У великом грамжењу за ту- | зато придошлице, него старо- | и интереси обезбијеђени, па за- | хрватске земље, којим браћа за-
ђим земљама, нашој је браћи | седиоци који су из једног бли- | то од кога да их бране? | њихови сиротице уништили су

КЊИЖЕВНОСТ – РУКОПИСИ ИЗ АРХИВА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ДУБРОВНИКУ

Јелица Рељић

У току рада на заштити и сређивању архивске грађе Архива Српске православне црквене општине у Дубровнику стручни тим Архива Србије¹ пронашао је рукописе књижевника – Зулумћар Светозара Ђоровића, *Смрт мајке Југовића* и *Лазарево васкрсење* Ива Војновића, *Селим паша* дум Андра Мурата и *Дубровник* и *Вук Караџић, цртице из историје српске књижевности* Андре Гавриловића. Део су сачуване архиве Матице српске у Дубровнику. Рукописи су сачувани у целости и добро очувани, са потписима самих аутора, њиховим интервенцијама и коментарима на маргинама страница. Кроз текст се понегде налазе и коментари и упутства уредника ауторима и слагачима. За ову прилику у каталогу је дат избор по неколико страница факсимила из сваког дела.

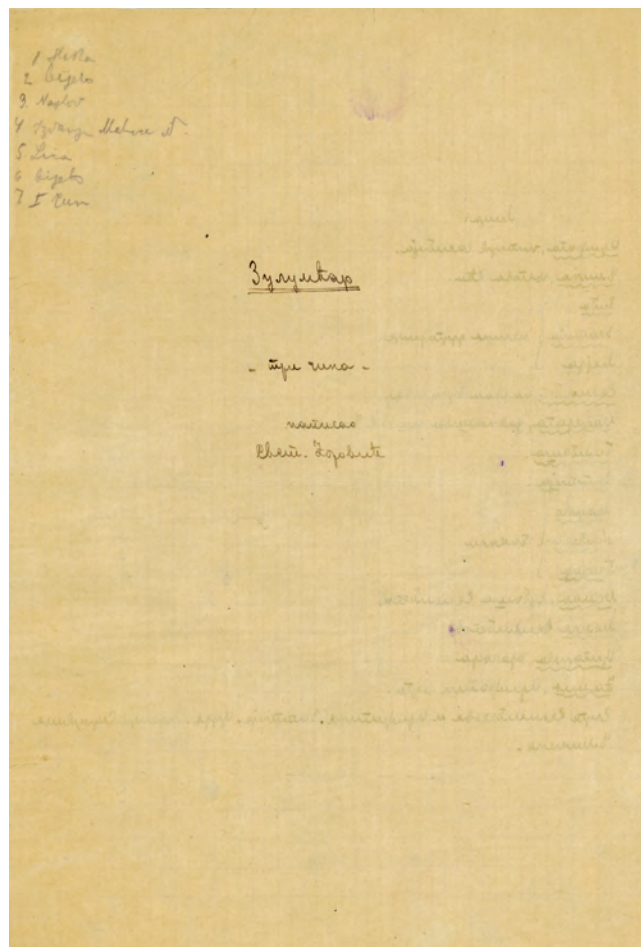
Драму *Зулумћар* у три чина Светозар Ђоровић је написао 1911, а Мала библиотека Матице српске у Дубровнику објавила је овај рукопис 1913. као књигу 6. Обима је 82 стране писане на ћирилици. Четврто певање драме Ива Војновића *Смрт мајке Југовића* објавила је Мала библиотека Матице српске у Дубровнику као књигу 5. а штампала је Српска дубровачка штампарија, 1912. Војновић је на првој страници забележио: „Српској Војсци осветителјци писар посвећује“. Обима је 50 листова писаних латиницом. У рукопису је сачувана и цедуља са Војновићевом забелешком: „Pravo prevoda, preštampavanja, recitovanja itd. pridržaje sebi autor. NB. na zadnjoj stranici (bijeloj) neka bude i gornja opaska“. Писање четвртог певања Иво Војновић је довршио 28. новембра 1912. године.

У Архиву Српске православне црквене општине пронађен је и рукопис драме *Лазарево васкрсење* Ива Војновића у десет свезака - 254 стране писане латиницом. Првобитан наслов драме *Јер Велесиле тако хоће* аутор је променио због аустроугарске цензуре и дао јој симболичан наслов. (Српски књижевни гласник, 1913, XXX, 641). У рукопису, који је довршен 30. марта 1913. године, сачуван је и Војновићев нацрт сценографије и распоред крупне реkvизите за први чин.

Сачувани рукопис песме *Селим паша* дум Андра Мурата из 1913. године има 56 листова (на латиници). У омоту рукописа пронађена су и три писма и једна дописница дум Андра Мурата из јуна-августа 1913. и јануара 1914. године упућена из Луке

Шипанске Стијепу Кнежевићу и др Франу Кулишићу, секретарица Матице српске у Дубровнику у којима описује и коментарише своје стихове, моли за рецензију и нуди их за штампање.

Рукопис Андре Гавриловића *Дубровник* и *Вук Караџић, цртице из историје српске књижевности*, из 1914. године пронађен је у обиму од 67 страна (на ћирилици и на латиници). У уводном делу рукописа, обрађајући се читаоцима, Андра Гавриловић је између осталог забележио: „...Како се овога лета навршује управо сто година од појаве прве књиге Вука Караџића, налазим да се и ова књижица подноси Матичиним читаоцима у прави час, да је, дакле, и она у неколико јубиларна, те се и Српска Матица у Дубровнику на тај начин одужује једним делом признању које васцело Српство дугује великом Вуку. У Бечу фебруар 1914. А. Г.“

¹ Стручњаци Архива Србије, Јелица Рељић, Ружица Суботић и Гордана Антић. Научни руководилац пројекта др Мирослав Перишић.

Иво Војновић

(Дубровник, 1857–Београд, 1929)

правник, књижевник

Фотограф: Enrico Wieser, Сплит, март 1906.

(Архив Србије, ПО, 122–331)

Драма Ива Војновића

Смрт мајке Југовића – четврто певање

Дубровник, 28. новембар 1912.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Ovo je
četvrti pjevanje
Smrti Majke Jugovića
nadopunila
Božija Pravda
na osvećenom
kosovu.

~~1912.~~
~~1912.~~

Ivo Vojnović

" Smrt Majke Jugovića "
četvrti pjevanje.

1912

Priglasila Matilda Šapota (za izdanje
u Dubrovniku (ćirilicom))

(skladom pisać. (za izdanje
latiničom))

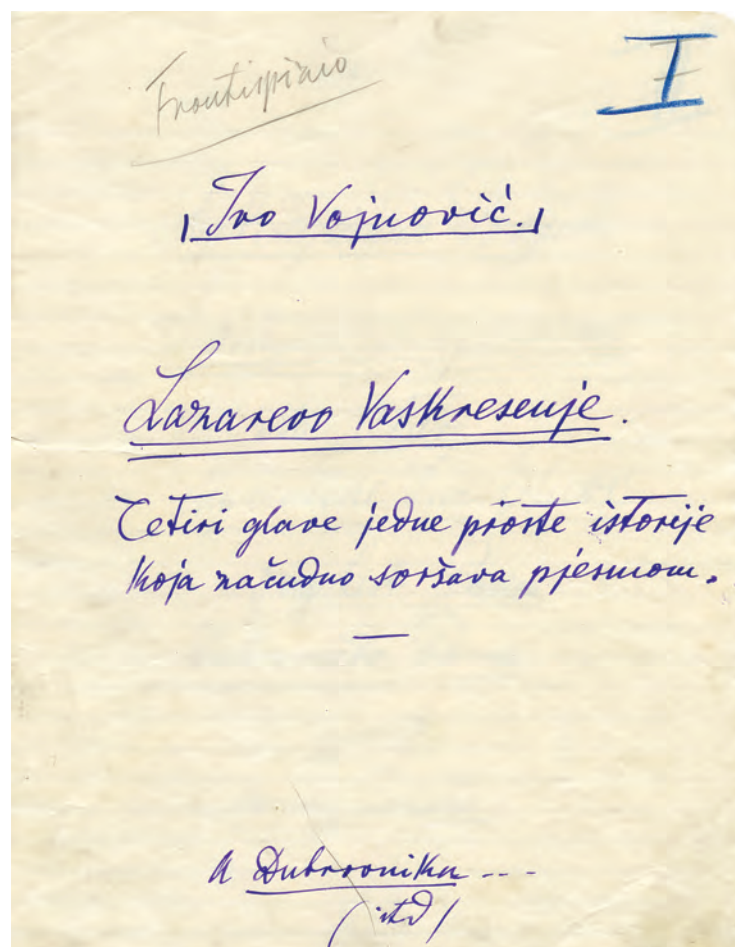
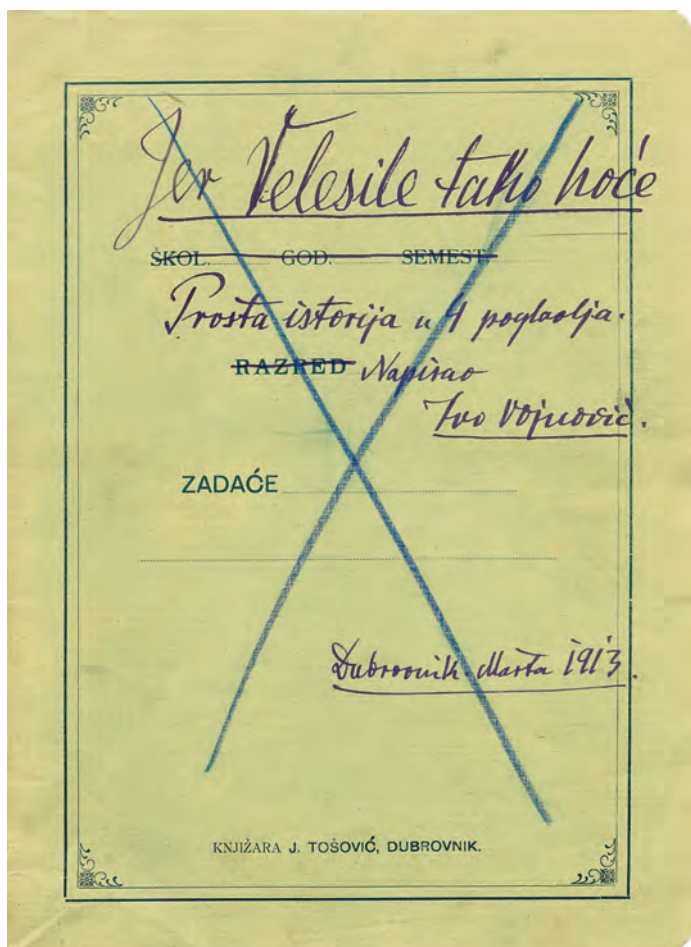
7
Pred tvojim svijetom
ja tad rekoh
muklom jadu prekijene zemlje
ovaj poudrav
što se samo ustvom' zbori,
mirno, gluho, pregorlo i kruto,
poput rugla sunčanoga dana
nad krvavu
Vidovdansku
žetvu:

= "Maš li zemlja
što se tu sad zbiljo?
Kome, vlasti, vojvode i vojke,
sve što živo kralo se živim
sve što slavno borilo se slavom,
sve tu leži pokoseno kosom

Драма
Лазарево васкрсење
Ива Војновића

Дубровник, 30. март 1913.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

i sadila crnjice, - ona je gledala
 kako teče kroz djece ^{u njima} i nije
 sila je pogaciti djece umorne djece,
 ona je stajala pod krovom a mi je
 la je o Thralsjerim vlastim, - ona je
 citala, citala i tihore gvozdjenim
 pasala, - ona je majka svih Laran,
 - ona je Osvetnica Thorova!

Eto isto ja htjedoh da kazem u
 pjesmickoj viziji Laranesog Vasko
 Senja.

Thao isto sam u dnevima tuge, pismu
 di Smrt Majke Jugovic, vjesnik
 u Spasenje, fakto sam u avliji
 Laranes Majke čuo Daleku grudju
 rinu topova u Slavu rinih a, na
 čast istih Osvetitelja.

Trvo Vojvodic!

u Dubrovniku, 30. Marta 1913

Lica istorije

V 10

- Stara
- Laras, ujemiu sin
- Zorka
- Dusan
- Pranko } ujezora djeca
- Pranko }
- Thosara
- Jovanice
- Vasilije
- Stari Mija
- Jedan nepomati čopok
- Jedno djevojčce
- Deactonica mirke djece
- Arnaudovski Aga
- Četa arnauta
- Mijo

Lica pjesme

- On
- Augies s kaudilom
- Duse dltajih Stvari u avliji
- Duse dltajih Stvari iz kuće
- Noćna ptica - Horovi - Vajzka

Čin je dogadjja na Baltham u vilajetu Trisre
 Prošeca god. 1912.

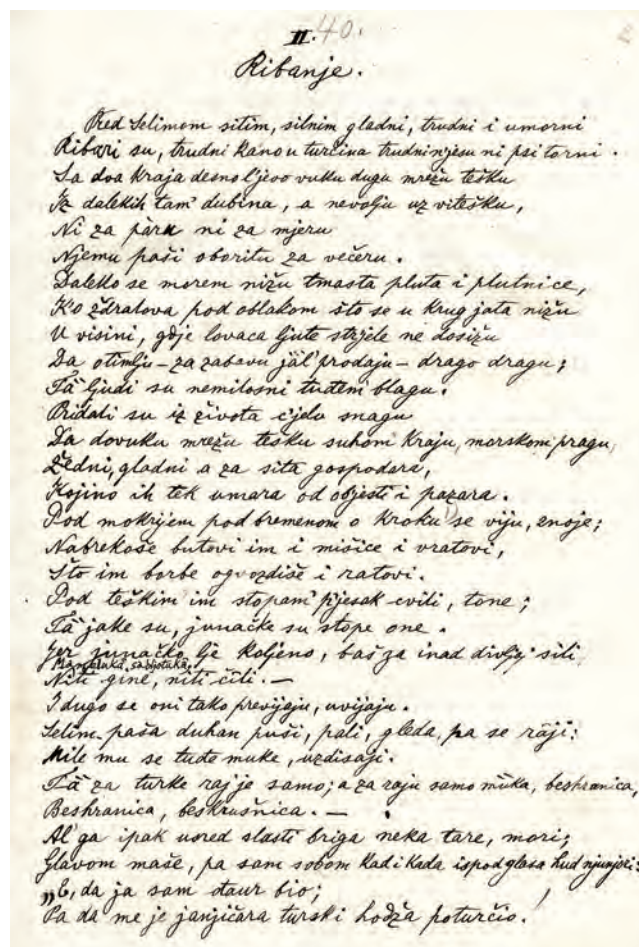
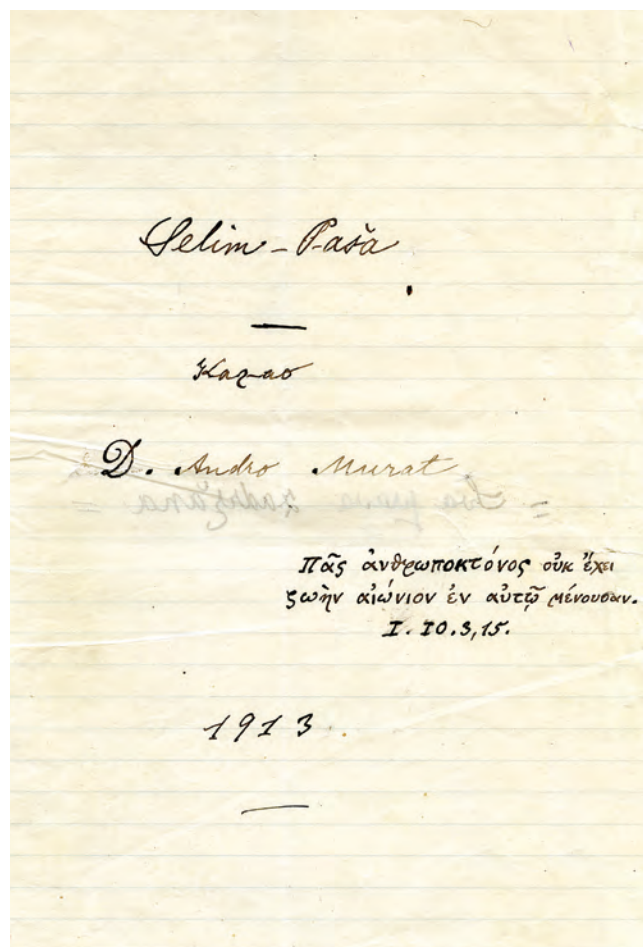

- Azorata u dvorcite
- b i d = prozori
- m, n, o, p = klupe
- c = peć zagrijanje
- f = ormar
- e = crna ploča
- g = vrata u sobu i kuhinju
- h = veliki drveni stol
- i, j, k = stolice

(I čin.)

Песма Селим паша
дум Андра Мурата, 1913.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Дум Андро Мурат

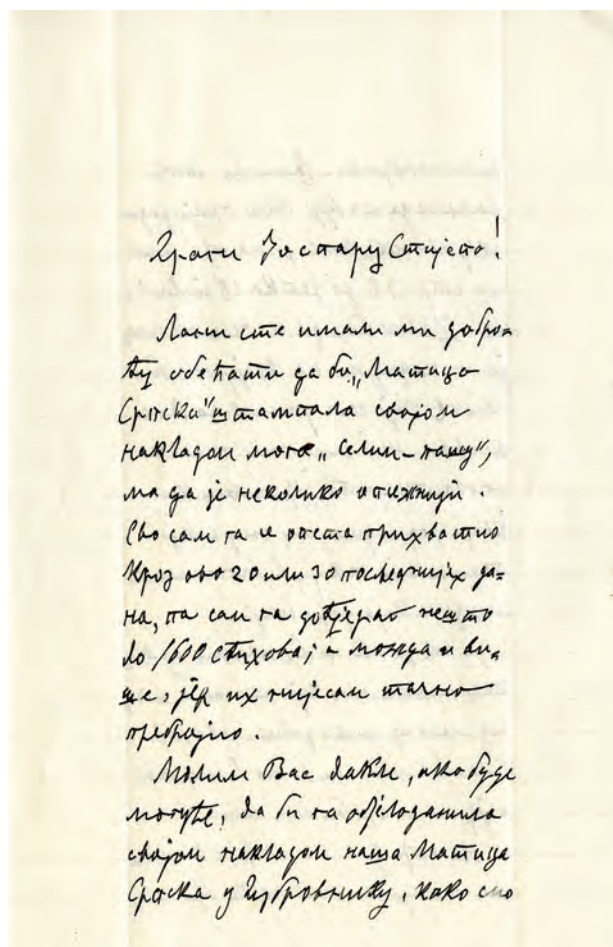
(Лука Шипанска, 1862–Дубровник, 1952)
свештеник и песник

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Писмо Андра Мурата којим обавештава
Стијепа Кнежевића, секретара Матице
српске у Дубровнику, да је припремио
рукопис *Селим-паше* за штампу и предлаже да
се песма објави на ћирилици и латиници,
Лука Шипанска, 30. јун 1913.

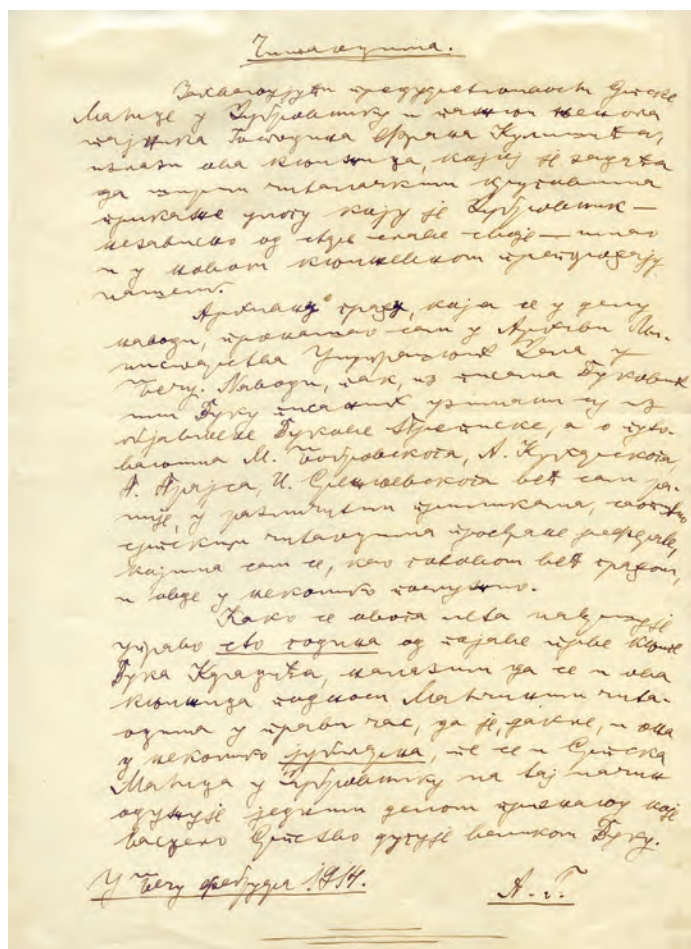
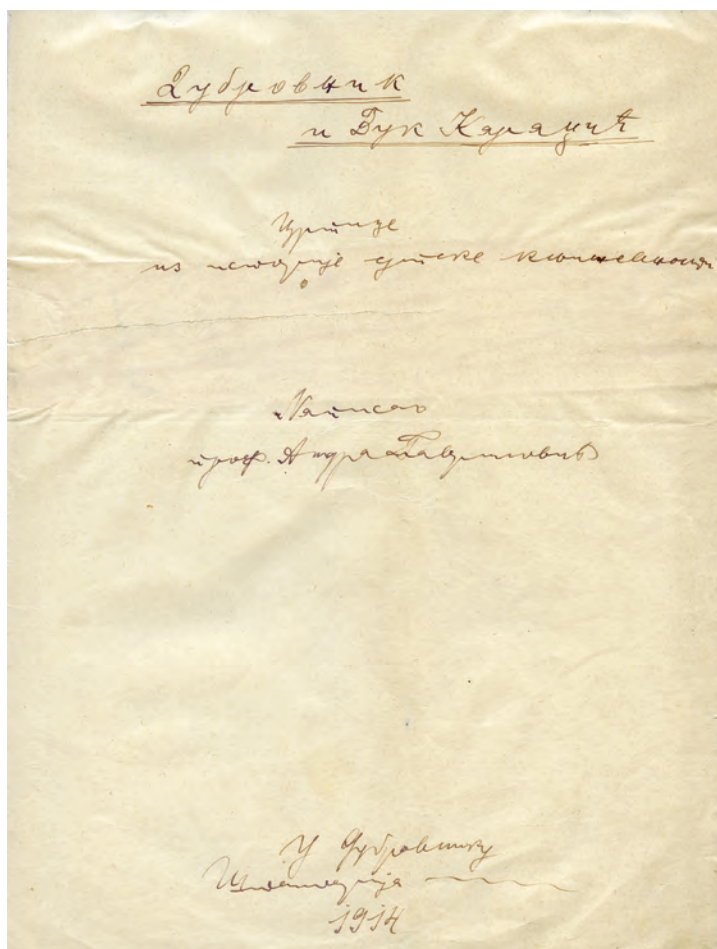
(Архив СПЦО у Дубровнику)

Дубровник и Вук Караџић,
цртице из историје српске књижевности
Андре Гавриловића

Дубровник, 1914.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

О РУКОПИСИМА У АРХИВУ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ДУБРОВНИКУ

Проф. др Злата Бојовић

У оквиру посебног малог фонда сачувано је неколико манускрипта који су некада били део архиве Матице српске у Дубровнику. То су рукописи књига (концепти и коначне верзије), припремљени за штампу, од којих су неки и објављени, Ива Војновића, Светозара Ђоровића, дум Андра Мурата и Андре Гавриловића. Сви рукописи су аутографи и потичу из првих година друге деценије 20. века.

Матица српска у Дубровнику, под управом Тугорства Српске православне црквене општине у Дубровнику, смештена уз Саборну цркву Светог Благовештења, током кратког петогодишњег деловања од оснивања до гашења (1909–1914) објавила је 16 књига. Књиге су издаване у оквиру две едиције, од којих се концепцијом издвојила и потом усталила Мала библиотека Матице српске. Штмпала их је Српска дубровачка штампарија. Све су штампане ћирилицом, према изричитој жељи добротвора Константина Вучковића (1828–1893), из чијег је завештаног фонда ова значајна институција и основана: *Остављам фјорина 160.000 аустр. вр. Општини српско-православне цркве у Дубровнику, у сврху оснивања 'Матице српске' која ће употребљавати ћирилицу а имати цијел да шири српску наставу.* У рукописном фонду налазе се аутографи Војновићевих драма *Смрт мајке Југовића* и *Лазарево васкрсење*, као и *Зулумћара* Светозара Ђоровића, које је Матица објавила. У истом фонду налазе се и аутографи дела још два аутора, пева *Селим-паша* Андра Мурата и студије *Дубровник* и *Вук Караџић*, цртице из историје српске књижевности Андре Гавриловића, која су припремљена за штампу, али се то није остварило јер је почетком 1914. године Матица угашена. По значају и по вишеструкој занимљивости најважнији у овој купини су аутографи две драме Ива Војновића.

Иво Војновић, *Смрт мајке Југовића*

На омоту аутографа, писаног латиницом, 1912. године, поред наслова, садржани су и други подаци који су се односили на припрему издања Војновићевог дела, и то у две верзије, ћирилицом и латиницом:

Ivo Vojnović

Smrt majke Jugovića

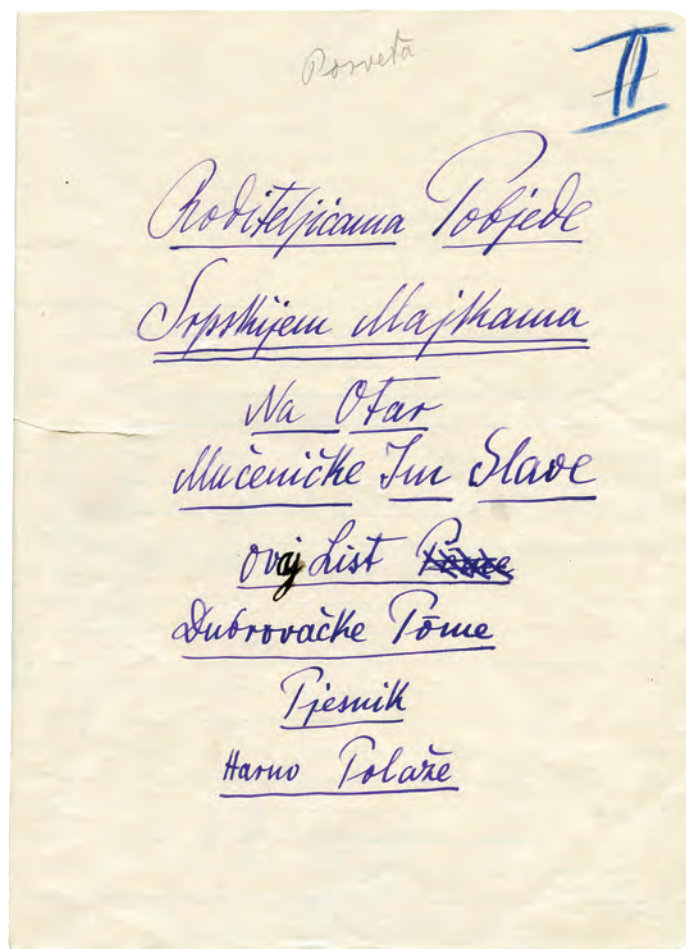
Četvrto pjevanje

1912

Izdala Matica Srpska

U Dubrovniku (za izdanje ćirilicom)

Naklada pisca (za izdanje latinicom).

Страница из рукописа драме *Лазарево васкрсење* Иве Војновића (Архив СПЦО у Дубровнику)

На првој страници следећег листа исписана је посвета: „Srpskoj vojsci / Osvetiteljici / Pisac posvećuje”; на следећем листу: „Ovo je /četvrto pjevanje / Smrti majke Jugovića / nadopunila / Vožja Pravda / na osvećenom Kosovu”. Рукопис Четвртог певања почиње стиховима „Ах! Дошла си дакле и Ти / Божице”, а завршава се: „Рече Краљу: / – На море!”. Испод последњег стиха Војновић је датирао дело: Дубровник, 28. XI 1912. На слободном листу исписао је напомену да право „превода, прештампавања, рецитована итд.” задржава аутор и упутство да та опаска буде штампана на „задњој страници”. Све ово у целости је пренето у ћирилично издање *Смрти мајке Југовића, четврто пјевање* Мале библиотеке Матице српске у Дубровнику, књ. 5, 1912.

Историјат настанка ове верзије веома је занимљив. Драму *Смрт мајке Југовића, драмска пјесма у три пјевања*, са познатом националном темом о смрти мајке девет Југовића, о којој пева српска епска поезија, Иво Војновић написао је још 1906. године. Тада је драма први пут приказана у Београду, а следеће године у Загребу, где је 1907. и објављена (штампала је Дионичка тискара). Проширени наслов овога дела садржавао је све податке о обе представе: прва је била у Српском краљевском позоришту у Београду 21/8. априла 1906, друга у Хрватском народном казалишту 16. фебруара 1907; на почетку драме објављена је и глумачка подела (имена свих учесника) и у београдској и у загребачкој представи. Уследило је и друго издање, 1909. године. Убрзо је Иво Војновић ову своју „драмску пјесму у три пјевања” проширио допевавањем још једног дела. Тај нови део није имао непосредне везе са садржајем *Смрти мајке Југовића* и радњом у њој („радња” у првом и другом певању догађа се „на чардаку Југ Богданове куле”, у трећем на Косову, „о Видовдану г. 1389”. У четвртм делу, написаном накнадно, Војновић је испевао посебну поему у славу Карађорђа и његове устаничке војске, који су симболизовали освећено Косово и на тај начин се ново певање идејом повезивало са драмом у целини. Тако је нова верзија (и издање) драме садржала четири певања и имала је проширени наслов: *Dramska pjesma u tri pjevanja / sa jednim prilogom / Prikazana prvi put u Kraljevskom srpskom pozorištu u Beogradu 21/8. aprila 1906*. На првој страници била је једноставна посвета: *Мојој мајци*. Прилог најављен у наслову појавио се на крају као *Епilog*, то јест као *Четврто пјевање*, односно као монолог гуслара („у славу Карађорђа Гуслар кличе”), што је имало значење епске симболике. Цело Четврто певање је монолог Гуслара који најпре у прозном лирском делу говори да му је дато да „испред степеница небохитног Видовданског храма... /прослави/ испуњење Косовске епопеје”, а потом следи већи део монолога у стиху.

То четврто певање је садржај рукописа *Смрт мајке Југовића, четврто пјевање, 1912.* дубровачке Матице српске, које је објављено као посебна књижица. У рукопису *Четвртог певања*, као ни у његовом ћириличном издању Матице, нема првог

ДУБРОВАЧКА ГРАЂАНСКА МУЗИКА
 под управом капелника И. вит. ЧИЖЕКА
 извршиће
 вечерас на 9 ура пред
„Hôtel de la Ville“
 у почаст изасланика пригодном отвора
МАТИЦЕ СРПСКЕ У ДУБРОВНИКУ
 слиједећи
ПРОГРАМ:
 1. Чижек: „СРПСКА ДУБРОВАЧКА ОМЛАДИНА“
 марш.
 2. Бродил: „ИЗ НИША И ОКОЛИЦЕ“ српски
 потпури.
 3. Чижек: „СРПСКА РАПСОДИЈА“.
 4. Чижек: „ВИЈЕНАЦ СРПСКИЈЕХ ПЈЕСАМА“
 5. Станковић: „РАДО ИДЕ СРБИН У ВОЈНИКЕ“
 марш.
 ДУБРОВНИК, 1. Август 1909.
Српска Дубровачка Штампарија

Програм концерта Дубровачке грађанске музике у част оснивања Матице српске у Дубровнику, 1. августа 1909 (Архив СПЦО у Дубровнику)

прозног монолога Гуслара, нити се гуслар помиње, већ то певање, без икаквог додатка, одмах почиње стихом: „Ах! Дошла си дакле и ти Божице”.

Рукопис и дубровачко Матицино издање четвртог певања *Смрти мајке Југовића* имају посебан значај за генезу настанка ове Војновићеве драме.

Иво Војновић, Лазарево васкрсење

Аутограф Војновићеве драме *Лазарево васкрсење*, датиран 1913, састоји се из десет малих свезака (254 стр.). Писан је латиницом и, иако садржи низ накнадних корекција, то није концепт већ завршна верзија. На првом омоту записан је првобитни наслов *Jer Velesile tako hoće, prosta istorija u četiri poglavlja napisao Ivo Vojnović, Dubrovnik, marta 1913*, који је прецртан. На фронтиспису је исписан нови наслов, који ће драма имати и у штампаној верзији:

Ivo Vojnović
Lazarevo Vaskrsenje
Četiri glave jedne proste istorije
koja začudo svršava pjesmom
U Dubrovniku
(itd)

На следећем листу Војновић је исписао посвету: *Roditeljicama Pobjede / Srpskijem Majkama / Na Otar / Mučeničke Im slave / Ovaj list / Dubrovačke Pome / Pjesnik / Harno polaze.*

Рукопис се састоји од прозног *Увода*, у коме аутор објашњава сопствену мотивацију за настанак ове драме и четири „главе”, то јест четири чина. *Увод* је датиран „U Dubrovniku, 30. marta 1913”. Објашњавајући у кратким цртама тему драме и њену симболику (радња драме догађа се „у некој варошици у Старој Србији”, „на Балкану, у вилајету Призренском пролећа год. 1912”) – драма је заснована на „неколико документованих сцена једнога живота раје на Балкану”, које је аутор преместио неколико година касније, „у пролеће Године Спасења 1912” и изменио стварна имена ликовима – Иво Војновић је поново ишао за идејом „освећеног Косова”, као и у четвртом певању *Смрти мајке Југовића*: *Као што сам у дневима туге, пишући Смрт Мајке Југовића, вјеровао у Спасење, тако сам у авлији Лазарева Мајке чуо далеку грмљавину топова у Славу живих и на част мртвих Осветитеља.*

Ћирилично издање овог рукописа изашло је као 6. књига Издања Матице српске у Дубровнику 1913, а друго, латинично, појавило се као Издање књижаре Јова Тошовића у Дубровнику 1914. године.

Светозар Ђоровић, *Зулумћар*

Рукопис драме *Зулумћар* је аутограф, писан ћирилицом, садржи 82 стране (формат А 4). Насловни лист садржи само основне податке о делу:

Зулумћар
- три чина -
написао
Свет. Ђоровић

Једини додаток рукопису су упутства које делове треба штампати петитом.

Без икаквих измена драма је штампана 1913, као 6. књига Мале библиотеке Матице српске.

Андро Мурат, *Селим-паша*

Дум Андро Мурат (Шипан, 1862–Дубровник, 1952), дугогодишњи свештеник у Луци на Шипану, припадао је кругу Срба католика и био сарадник *Дубровника*. У литератури је познат по збирци епских и лирских песама *Народне пјесме из Луке на*

Шипану, које је сачинио још као богослов у Задру 1886. године. Повремено је писао стихове (*Бадњак*, *Косовска ноћ*) и објављивао етнографско-фолклорне записе. Описивао је народне обичаје и сакупљао локалне легенде.

Рукопис насловљен *Selim-paša / kazao / D. Andro Murat* (писан латиницом), на омоту носи 1913. годину. То је спев који се састоји од *Увода (Предговора)* и самог спева о Селим-паши, подељеног на одељке. Рукопис садржи два слободна листа и текст спева. На првом слободном листу налази се концепт распореда одељака са њиховим називима (*Сила*, *Дуговање* итд.); има бележака писаних ћирилицом и опаску да су делови спева засновани „на мотивима нар. пјесме и предаје”. Други слободан лист садржи концепт *Предговора*, у 19 стихова (први стих: „Причао сам, како знате, то доброта добро ваша”; последњи стих: „Ала чудо, дивно чудо, да не пукне од несреће”). Следи рукопис спева (53 стране великог формата), који почиње проширеним *Предговором*, а у напомени се означава да је тај део штампан у листу *Дубровник* 1912. године. Испеван је у полиметрији. Тема је из народног живота, са доста локалних пословица, изрека и хумора.

Андра Гавриловић, *Дубровник и Вук Караџић, цртице из историје српске књижевности*

Књижевни историчар и писац Андра Гавриловић (1864–1929) написао је већи број дела из историје дубровачке књижевности, као и низ књижевних дела инспирисаних доживљајем старог Дубровника, значајним личностима из његове прошлости, његовом историјом и легендама. Почетком 1914. године боравио је у Дубровнику, у коме је 23. јануара 1914. одржао јавно предавање са темом *У Дубровнику уочи његовога пада* (о чему извештава *Српска ријеч* 20. фебруара 1914). У то време већ је била завршена његова студија о Вуку Караџићу и Дубровнику, чији је рукопис предао Матици Српској за штампу. То се види из уводног обраћања читаоцима:

„Захваљујући предусретљивости Српске матице у Дубровнику и пажњи њеног тајника Господина Франа Кучишића, излази ова књижица, којој је задаћа да ширим читалачким круговима прикаже улогу коју је Дубровник – независно од стране славе своје – имао и у новом књижевном препорођају нашем”.

У омоту насловљеном *Дубровник и Вук Караџић цртице из историје српске књижевности написао проф. Андра Гавриловић, 1914*

садржана су два списка, оба аутографи, писани ћирилицом: први је концепт од 18 слободних пагинираних листова, писан руком, делимично и писаћом машином. Садржи податке о грађи за речник коју је Вук Караџић прикупио у Дубровнику и објашњења неких фолклорних појмова. Други спис је рукопис студије:

Дубровник и Вук Караџић
Цртице
из историје српске књижевности
написао
професор Андра Гавриловић
1914.

На фронтиспису је додат још и податак:

У Дубровнику / Штампарија _____ / 1914.

Рукопис садржи кратко обраћање читаоцима, датирано у Бечу фебруара 1914, у коме се наглашава „да се ова књижица подноси Матичиним читаоцима” у години када се навршава сто година од појаве прве књиге В. Караџића „те се и Српска Матица у

Дубровнику на тај начин одужује једним делом признању које васцело српство дугује великом Вуку”.

Рукопис студије (57 страна) садржи 11 поглавља: I *Наш предмет*, II *Доситије и Вук*, III *Вукова рана жеља да походи Далмацију*, IV *Полазак на пут. Вук и владика Раде*, V *Вук – Копитар. – Ондашњи Дубровник*, VI *Прво Вуково бављење у Дубровнику*, VII *У Црној Гори и у Боци*, VIII *Друго бављење у Дубровнику* (у оквиру овог поглавља наводи се и песма која је забележена у Цавтату: „Наша се неве удава...”), IX *Поново у Боци и у Црној Гори*, X *Књижевни и научни резултат. Пословице. –Ковчежић. –Црна Гора и Црногорци. –„Рјечник”. – Народне песме. – О правопису: х. дј. Општи поглед*, XI *О другом Вукову путовању 1841*; Садржај.

Како је Матица српска у Дубровнику угашена на самом почетку Првог светског рата и њени чланови ухапшени (Франо Кулишић и други), овај рукопис Андре Гавриловића није објављен. У Архиву САНУ налазе се два дактилографисана преписа [64 стране] са белешком управника Архива [Божидара Ковачевића]: „Требало је да ова књига изиђе у Дубровнику у издању тамошње Матице српске, али због рата није објављена, те је остала као рукопис у библиотеци Српске православне црквене општине у Дубровнику, одакле је преписана”.

ДРУШТВА И ИНСТИТУЦИЈЕ

5

ПРОСВЕТНА, КУЛТУРНА И ДОБРОТВОРНА ДРУШТВА

Јелица Релић

Српско дубровачко певачко друштво „Слога” основано је 1874. и његов управник био је Нико Бошковић. Прво је постојао мушки хор, а од 1925. мешовити. „Слога” је имала своју управу и сталне добротворе. Седиште друштва налазило се у рестаурираној згради Старог театра, у чијој су великој дворани сваке године организоване светосавске забаве. Хором су дириговали многи угледни диригенти, Лујо Бизаро (1874–1877), Шпиро Калик (1878), учитељ градске музике Мајер

(1892–1896), Иван витез Чижек (1896–1914)... Председник је, између осталих, био Светозар Барбић, а најдуже др Владимир Бердовић, који је бесплатно водио хор од 1943. па све до смрти 1980. „Слога” је угашена 1947. године а наставила је деловати као дубровачка подружница српског културног друштва „Просвјета”, која је у Дубровнику деловала до 80-их година 20. века.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

V/1 – (Архив СПЦО у Дубровнику)

(Архив СПЦО у Дубровнику, из хемеротеке Српског певачког друштва „Слога“)

Литија на Страдуну поводом доласка српског патријарха Варнаве (Архив СПЦО у Дубровнику, из хемеротеке Српског певачког друштва „Слога“)

Čuveni srpski filozof i naučenjak

g. Dr. Branislav Petronijević

održaće u ustupljenoj dvorani »SLOGE« u subotu 8 februara o. g.

predavanje
na temu: **BERGZONOVA FILOZOFIJA**

U tom predavanju predavač će izložiti ukratko život Bergzonov i njegova četiri osnovna učenja (o intuiciji, stvaralačkoj evoluciji, duši i Bogu).

Ulaznica: Sjedenje 5 din., sjajanje 2 din. **|||** Početak predavanja u 7:30 sati u veče.

V/2 – (Архив СПЦО у Дубровнику)

(Архив СПЦО у Дубровнику, из хемеротеке Српског певачког друштва „Слога“)

СЕДАМСТОГОДИШЊИЦА СМРТИ Св. САВЕ

ПРОГРАМ

ПРОСЛАВЕ 26 И 27 ЈАНУАРА 1935 ГОДИНЕ

26 (13) ЈАНУАРА

6^и с. пос. п. Бденије у градској срп. православној цркви.
О животу Св. Саве проповиједа протог. Б. Митровић.
Одговара дјечји хор Д. С. П. Д. „Слога“

8 с. пос. п. Предавања у дворани Д. С. П. Д. „Слога“:
1) г. Ј. П. Перовић: „Св. Сава као политичар и зачетник првих основа нашег опћенародног уједињења“;
2) проф. г-ца Ј. Гаталова: „Просвјетни и књижевни рад Св. Саве“;
3) проф. г. С. Назечић: „Свети Сава у народној и уметничкој књижевности“.

27 (14) ЈАНУАРА

8 с. пр. п. Прослава Св. Саве у свим основним и средњим школама

9^и с. пр. п. Св. Литургија у градској срп. прав. цркви
Одговара Д. С. П. Д. „Слога“

11 с. пр. п. Литија до Официрског дома, гдје ће се обавити сјечење колача.
По сјечењу колача

АКАДЕМИЈА

- 1) Химна Св. Сави
пјева мјешовити хор Д. С. П. Д. „Слога“
- 2) Говор проф. г. Н. Буковића „О просвјетном раду Св. Саве“
- 3) Декламације
- 4) Државна химна
пјева мјешовити хор Д. С. П. Д. „Слога“

8.30 с. пос. п. Концертат Д.С.П.Д., „Слога“ у властитој дворани

Под високим покровитељством Њ. Кр. Височанства Краљевића ТОМИСЛАВА
Дубровачко Српско Пјев. Друштво „СЛОГА“
ОСНОВАНО 1874. ГОД.

приређује у неђељу, 26. маја 1935. год. у својој концертној сали

ПРВИ КОНЦЕРАТ

ДЈЕЧИЈЕГ ХОРА

ПРОГРАМ:

I. дио

ДУХОВНЕ ПЈЕСМЕ

1. Мокрањач: „Јелици бо Христа“
2. Пехар: „Достојно јест“
3. Пехар: „Да исполњатсја уста наша“
4. Пехар: „Свјат, свјат“

дјечји хор

II. дио

5. Хиришлер: а) „Тужалка“ - библијско соло Боро Тошовић (уз пратњу клавира)
б) „Успавајка“ - два библијска: Милеико Спаравало и Боро Тошовић (уз пратњу клавира)
б) „Коло“ - библијско соло Милеико Спаравало (уз пратњу клавира)
6. Хајдан: „Соната Г-дур“ I стаб, Allegro con brio - клавири Божица Тошовић
7. Моцарт: „Соната Ц-дур“ II стаб, Andante - Милица Брабачић
8. Брунер: „Романса“ и „Полка“ - клавири у четири руке:
М. Брабачић и Б. Тошовић

III. дио

СВЈЕТОВНЕ ПЈЕСМЕ

9. Мокрањач: „На равину“ (народна пјесма)
10. Др. Марковић: „Чарна горо“ (народна пјесма) - соло О. Цвијановић
11. Шпољар: „Чешљај ме, мајнице“ (народна пјесма) - соло Бељка Цвијановић
12. М. Спаравало: „Женио се млади миш“, коло

дјечји хор.

Диригент: М^о Густаф И. Пехар

Почетак у 7^и сати у вечер

Улазне цијене: Сједање Дин. 10., стајање Дин. 5., ћаци Дин. 3.

**Програм прославе
60-годишњице „Слоге”**

7. октобар 1934.

(Архив СПЦО у Дубровнику,
из хемеротеке Српског певачког
друштва „Слога”)

ПРОГРАМ

Државна химна

И д и о

ДУХОВНЕ ПЈЕСМЕ

1. Ст. Ст. Мокрањац: „Њест свјат“
2. А. Гречанинов: „Вјерују“ за алт соло и мјеш.
хор. Солиста: г-ђа Лијерка Вулетић
3. Л. М. Роговски: „Тебе одјејушчагосја“
(сопран соло г-ђица Вукосава Радуловић
и тенор соло г. Душан Рајачић)

И д и о

СВЈЕТОВНЕ УМЈЕТНЕ ПЈЕСМЕ

4. Др В. Бердовић: „Горо моја“
5. Г. Пехар: „Завјет Срби испунише!“
6. Ј. Готовац: „Барбари ми смо!“

И д и о

НАРОДНЕ ПЈЕСМЕ

7. Ј. Хаце: „Што те нема мој дилбере“ — југосла-
венска (сопран соло г-ца В. Радуловић)
8. Ј. Кжичка: „Червена ружичко“ — чешка.
9. Д. Христов: „Петру Петрувљанку“ — бугарска.
10. Л. М. Роговски: „Од Кракова јадо“ — пољска.
(тенор соло г. проф. Вук Ћоровић)
11. А. Гречанинов: а) „Лучинушка“ — руске.
б) „Хороводнаја“

М Ј Е Ш О В И Т И Х О Р

ДИРИГЕНТ: М^о Г У С Т А В И. П Е Х А Р

**Отварање реновираних просторија
„Слоге”**

Свечана седница одржана је у сали „Слоге”,
данас „Салоча од зрчала” Народне библиотеке
у Дубровнику, 7. октобра 1934.

(Архив СПЦО у Дубровнику, из хемеротеке
Српског певачког друштва „Слога”)

Слика на десно:
Бруно Верковић
Блажије Самарџић
Васо Вукмић
Светозар Ђардић
Д-р. Владимир Берговић
Тојко Ђардић

Управни одбор, — који је извршио реновирање
државних просторија и организовао прославу
60. годишнице јубилеја.

Одбор планова за прославу јубилеја
60. год. јубилеја.

**„Слога”: Југословенска турнеја,
октобар 1936.**

„Српско дубровачко певачко друштво „Слога” прави у првој половини октобра турнеју по држави. На Опленцу ћемо одржати парастос Благопочившем Краљу Мученику и то баш на дан годишњице трагичне погибије. За то смо добили одобрење од маршалата Двора. Тог дана ћемо доћи у Београд а сутра дан одржаћемо концерт у Коларчевом Универзитету. Нас брате у Београду потпуно заборавише и напустише, те, да стари патријоте не помисле да смо потпуно нестали, ми прегосмо да сами дадемо знака да нас – крај свих зала – још има...

(Из писма Кристе Доминковића Милораду Павловићу Крпи, Дубровник, 23. септембар 1936, Архив Србије, МП-376)

(Архив СПЦО у Дубровнику, из хемеротеке Српског певачког друштва „Слога”)

Хор певачког друштва „Слога“ одржао је концерт на Коларчевом народном универзитету у Београду, 10. октобра 1936. Диригент: Густав Пехар, солисти: г-ђа Марков – сопран, г. Хопе – баритон. Програм: Мокрањац, *Нест свјат из фис мол Опела*, Пехар, *Тебе појем и Оче наши*, Роговски, *Тебје одјејушчагосја*, Тајчевић, *Магдо, мори Магдо*, Настасијевић, *Томчо алвација*, Бердовић, *Стара дубровачка коленда*, Готовац, *Барбари ми нисмо*. (С. Турлаков, *Летопис музичког живота у Београду 1840–1941*, Београд, 1994, стр. 182)

На Опелу изред Краљевом Универзитету

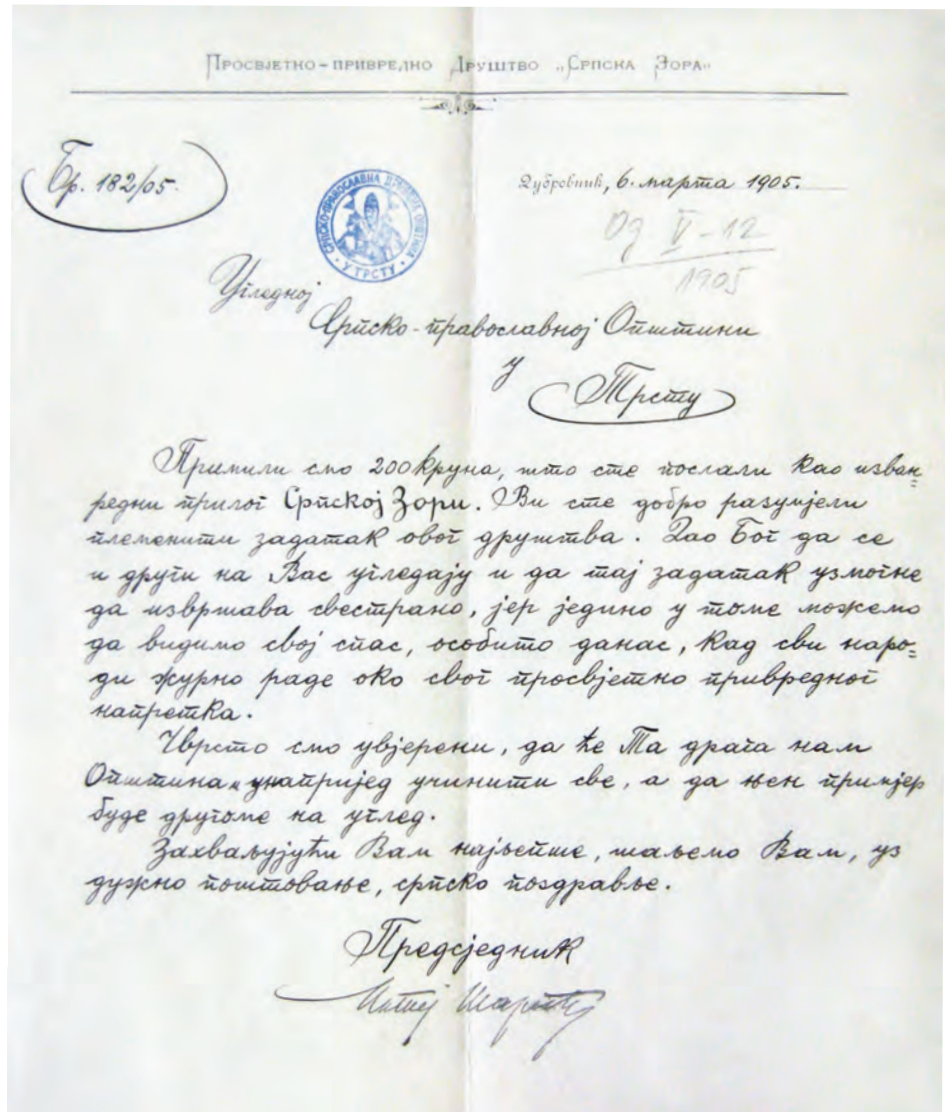
Концерт у сали „Коларчевог универзитета“

(Архив СПЦО у Дубровнику, из хемеротеке Српског певачког друштва „Слога“)

**Писмо захвалности
Просветно-привредног друштва
„Српска Зора” из Дубровника
Српској православној црквеној
општини у Трсту
на новчаном прилогу**
(у потпису Матеј Шарић)

Дубровник, 6. март 1905.

(Архив СПЦО у Трсту, Одељ. V-12/1905)

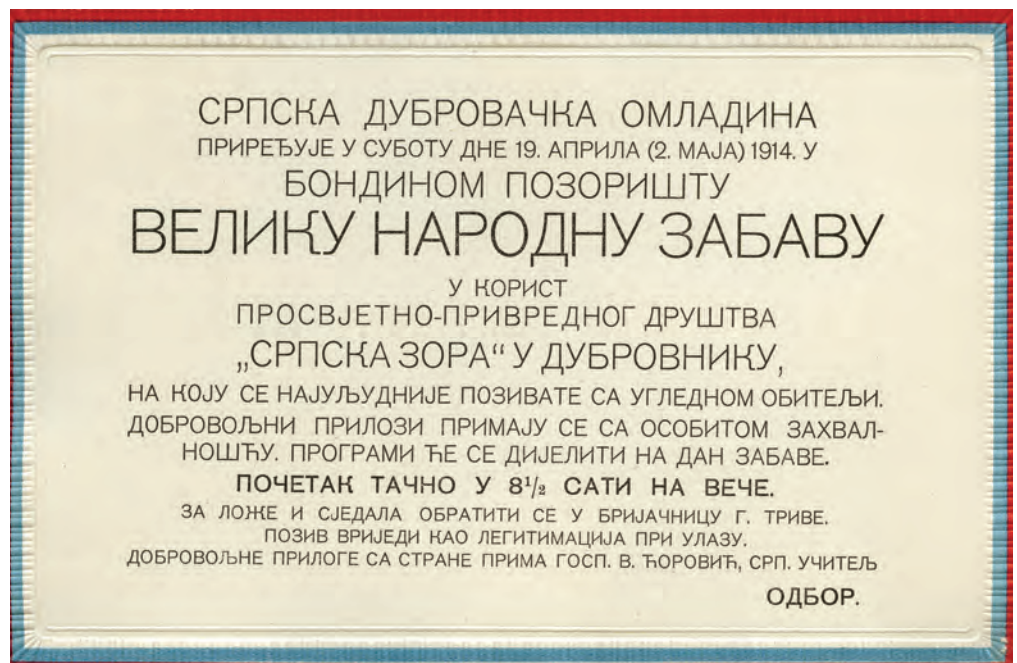

V/3

**Позивница Српске дубровачке
академске омладине, основане
1900, за велику народну забаву
у корист Просветно-привредног
друштва „Српска Зора”**

Дубровник, 19. април/2. мај 1914.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Програм прославе 25-годишњице
Дубровачке грађанске музике**

3. мај 1903.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

RASPORED

I.

1. I. ČIŽEK: Srpske cvijeće, petpauri, izvršuje tamburaški zbor.

2. PRIGODNI GOVOR, besjedi g. Mirke Castrapelli.

3. I. ČIŽEK: Srpska rapsodija, udara Dubrovačka Cragjanska Muzika.

4. EBERICH SMETANA: Invešni her u operi PROBANA NEVJESTA, pjeva mješeviti her uz pratnju diletantske orhestru.

5. MAX BRUCH: Koncert u g-mol za violina g. I. Čižek uz pratnju glasevira.

6. ŽIVA SLIKA: Apoteza muzike.

7. TRUBA TRUBI..., figurantne kele, igraju djeca obejega spola u narednom odijelu.

8. ŽENIDBA USILOVANA, komedija u jednom akta, preragjema za Dubrovnik po Molierevoj: "Le mariage forcé".

L i e a :

Lambra g. Krekić Mike
Jere g. Šulić Antua
Amica, djevojčica
ca vjereza za
Lambra g. ca Zere Milica
Rena, etae Amičin g. Marić Rafe
Kriste, brat Amičin g. Birimiša Beže
Gjeme, ljubavnik Amičin
Dva negromanta g. Braškević Gj. i
Sladić M.

Paskracije, dekur Aristotelik g. Mike M. Gjivanević
Marferije, dekur g. Suher Luje
Pyrenzier g. Suher Luje

9. IZIGRAVANJE BAROVA.

II.

I G R A N K A

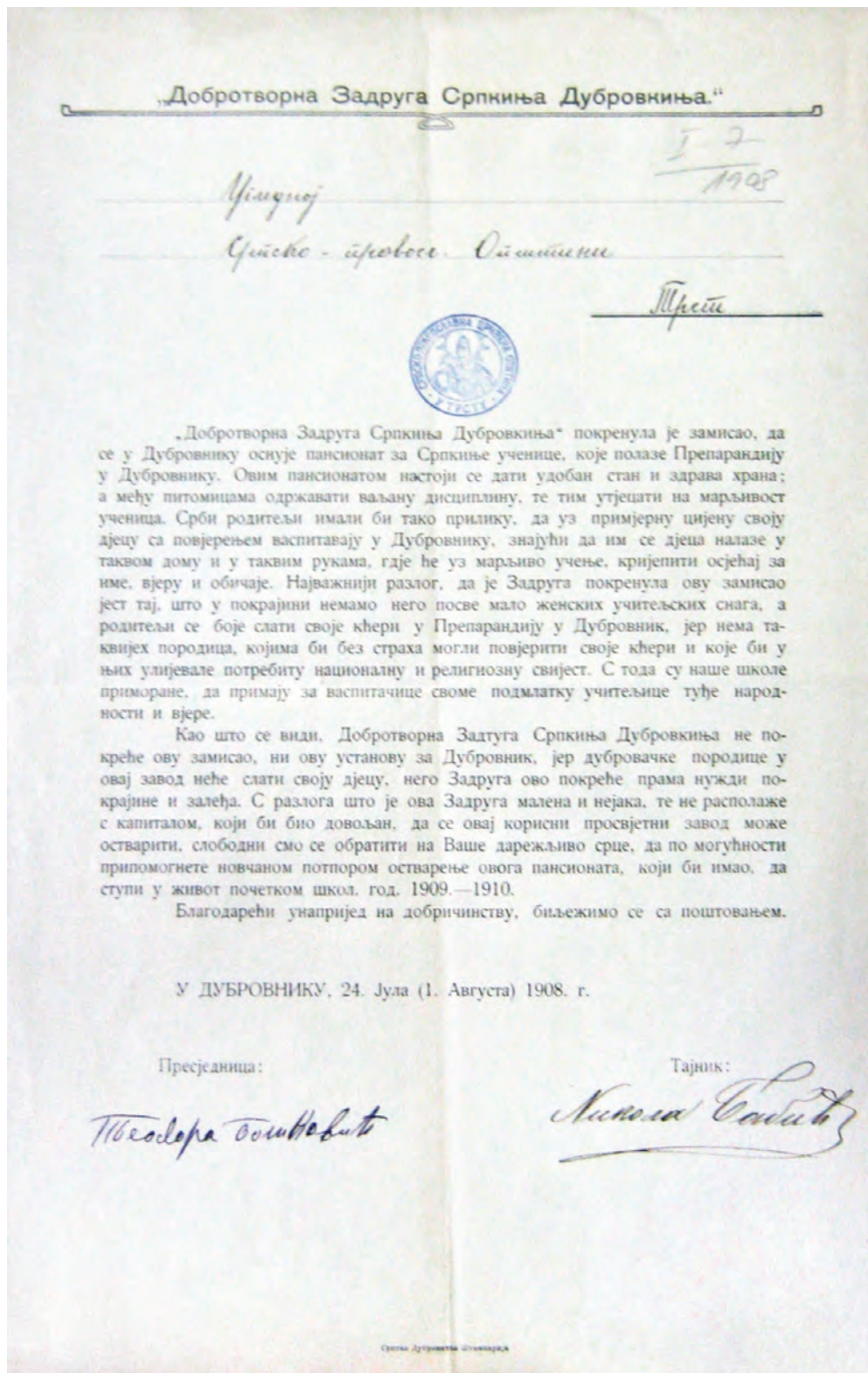
preke igranke udara diletantska orhestru
Tamburaškim zborom, muzikom herom, orhestru
strem upravlja
kapelnik g. I. Čižek
Srpska dubrovačka štamparija A. Pasarića

**Молба Добротворне задруге
Српкиња Дубровкиња
Српској православној
црквеној општини у Трсту
за новчану помоћ ради оснивања
пансионата за српске ученице
на школовању у Препарандији
у Дубровнику**

Дубровник, 24. јул/1. август 1908.

(Архив СПЦО у Трсту, ф I-7/1908)

**Оркестар Дубровачког
радничког друштва**

(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Први збор српских
привредних задруга на Приморју**

Дубровник, 25. јул/7. август 1908.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Списак чланица Пододбора друштва „Кнегиња Зорка” у Дубровнику, под председништвом Данице Радовић

(фоторепродукција цртежа)

(Архив СПЦО у Дубровнику)

КНЕГИНЯ

ЗОРКА

Загорук
Zagoruk
Zagoruk

Загорук
Zagoruk
Zagoruk

Анка Гусук
Anka Gusuk
Anka Gusuk

Муска Аераабаро
Muska Aerabaroo
Muska Aerabaroo

Кневецкн Катануя
Костануя Самуя
Крнч Атанка
Корун Керена ароф
Кобаробчкн Ааруя
Котуяг Пеража
Ку-уенук ао Ааруя
Курвануя Сотаня
Крочук Анка арун
Крчук Муска
Курвануя Катануя
Крусе ао Катануя
Крочук Банеруя

Карапчкн Муре
Карапчкн Ааруя
Курвануя Катануя
Курвануя Катануя
Курвануя Катануя
Курвануя Катануя
Курвануя Катануя
Курвануя Катануя
Курвануя Катануя

Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена
Карапчкн Керена

Катануя Катануя
Катануя Катануя
Катануя Катануя
Катануя Катануя
Катануя Катануя

Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка

Крчкн Муска
Крчкн Муска
Крчкн Муска
Крчкн Муска
Крчкн Муска
Крчкн Муска
Крчкн Муска
Крчкн Муска

Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя

Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя

Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя

Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка
Крчкн Анка

Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя

Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя
Крчкн Катануя

Крчкн Анка

МЕРПОТО

**Програм поводом обнављања рада
Матице српске у Дубровнику**

27. септембар 1936 (плакат)

(Архив СПЦО у Дубровнику)

У недјељу, 27 септембра 1936 године поновно започиње својим радом
„Матица Српска“ у Дубровнику.

Основана 1893 г., 24 септембра, од Константина Вучковића, трговца, „Матица Српска“ кроз дуги низ година ширила је просвјету у Дубровнику и на читавом Приморју: издавањем књига, сузбијањем неписмености, одржавањем предавања и оснивањем своје јавне библиотеке.

Оваквим својим радом, „Матица Српска“ настављала је књижевну традицију старог Дубровника, надовезујући на дотадашње културно дјеловање „Народне Штионице“ коју је установу „Матица“ преузела.

Почетком Свјетског рата, 1914 год., „Матица Српска“ је била присиљена да свој рад обустави.

Обновом рада у слободној Југославији и у новим приликама, „Матица Српска“ хоће да дјелује у духу славних традиција Дубровника, као вјековног жаришта наше просвјете и носиоца велике идеје Словинства.

Започињући поновно активним радом, „Матица Српска“ приређује ПАРАСТОС своме оснивачу КОНСТАНТИНУ ВУЧКОВИЋУ у недјељу, 27. септембра, у 11 с. пр. п., у српскоправославној цркви у Дубровнику.

Истог дана послје подне, у 6 сати, биће свечано отварање „Матичине“ библиотеке - улица Краљице Марије бр. 2 - којом пригодом ће одржати

предавање **госп. Др. Владимир Ћоровић,** професор београдског университета, о теми:

Карађорђевог устанак и Дубровник

Дубровник, септембра 1936. год.

УПРАВА „МАТИЦЕ СРПСКЕ“

Константин Вучковић

(Дабар код Санског моста, 1828–Сплит, 1893), трговац, велики добротвор. Сву имовину оставио је за оснивање 14 српских културних друштава и институција.

Фотограф: М. G. Goldstein, Сплит

... Остављам фјорина 160.000 аустр. вр. општини српско-православне цркве у Дубровнику, у сврху оснивања 'Матице Српске' која ће употребљавати ћириловицу а имати цијељ да шири српску наставу. Ова ће се сума предати општинам српско-православних цркава Дубровника, Котора, Херцеговога и Рисна, и оне ће с тим управљати док се не наплати цијела сума. Мој насљедник, Стеван Перовић, има исплатити прије поменућу суму, без камата, у једнаким антиципованим годишњим оброцима од 10.000 фјорина сваки, почињући са исплатом првог оброка одмах иза моје смрти...

(Велики српски просвјетни добротвор Константин Вучковић, његов живот и рад, 1828–1893, издање Матице српске у Дубровнику, Дубровник, 1909, стр. 3–4, Архив СПЦО у Дубровнику)

СТИЈЕПО КНЕЖЕВИЋ

(Дубровник, 1870–1951), политичар, јавни радник, секретар Матице српске у Дубровнику. Био дугогодишњи члан Српске странке у Дубровнику. Двадесетих година 20. века био велики жупан дубровачке области.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Валтазар Богишић

(Цавтат, 1834–Ријека, 1908)

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Обележавање 30-годишњице смрти Валтазара Богишића у организацији српских културних и националних удружења, на челу са Матицом српском из Дубровника

1. мај 1938 (Плакат)

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Kulturna i nacionalna udruženja na čelu sa „Maticom
Srpskom” u Dubrovniku.

priređuju u nedjelju 1 maja 1938 god.

**pohod na grob i spomenik
pok. D.ra Valtazara Bogišića
u Cavtatu**

prilikom komemoracije 30-godišnjice njegove smrti.

Polazak parobrodom iz gradske luke u 7:30 s. izjutra.   Prevozna cijena Din 10-
Povratak iz Cavtata u 11 s. pr. p.

GOSPODIN

Dr. LUJO BAKOTIĆ
ministar u p. - pravni historičar

govorite u nedjelju, 1 maja 1938, u dvorani D. S. P. D. »SLOGA«

**O ŽIVOTU, RADU I DJELIMA
D.ra VALTAZARA BOGIŠIĆA**

prigodom komemoracije 30-godišnjice njegove smrti.

Početak u 8 sati u večer.   Ulaz slobodan.

**Писмо Савеза задруга
Срба привредника у Београду
Јову Бравачићу, директору
Српске банке у Дубровнику
о оснивању задруга Срба
привредника у Дубровнику и Котору**

9. мај 1940.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Извештај о конституисању
Управног и Надзорног одбора
Задруге Срба привредника у Дубровнику**

18. март 1941.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

САВЕЗ
ЗАДРУГА СРБА ПРИВРЕДНИКА
(КАО ЗАДРУГА)
ЗЕМУН
Канцеларија: БЕОГРАД, Крушка 5
(Привреднички Дом)

Београд, 9. маја 1940.

Господин
ЈОВО БРАВАЧИЋ,
директор Српске Банке д.д.
ДУБРОВНИК.

У вези Вашег разговора са нашим претседником госп.
Мил. Мих. Стефановићем а по питању предрада за оснивање задруга Срба
привредника у Котору и Дубровнику молимо Вас да нас обавестите, да ли
сте по овој ствари штогод предузели и какви су изгледи да би се ове
наше намере могле остварити.

Уједно молимо да нас обавестите којим би особама
могли претходно послати потребне формуларе за предраде око оснивања
задруга, како би наши изасланици - пре одласка у поменута места -
знали са којим људима могу рачунати и који би били најпогоднији за
рад на окупљању српске привредне омладине и за рад око око вођења
задруга.

Очекујући Ваше цен. вести молимо Вас да примите и
овом приликом наше особито поштовање са задругарским поздравом!

Савез задруга Срба привредника
(као задруга) у Земуњу

Милош Уршић
Симео Петровић
Радиво Митровић
Зоран Бутровић
Вилко Петровић
Вук Митровић

PRIMLJENO
13. V. 1940
KLUKEŠENO 27/5-40

Дубровник, 19 марта 1941.

Савезу Задруга Срба Привредника,
Београд,
Крушка 5.

Част нам је озби јавити Вам, да се је наш
Управни одбор у својој сједници од 18 марта с.г. конституирао,
наше олиједи :

претсједник : г. Јован Цијић, појединик и трговац, Дубровник 3-
Лешад
I потпретсједник : г. Стево Љубић, трговац, Дубровник,
II потпретсједник : г. Милко Соколовић, поморски агенат,
Дубровник 2 (Група)

Надзорни одбор се је конституирао без промене,
то је г. Јово Баџур остао претсједник.

Како ћете на послатог Вам преписа задписника
главне скупштине описати, задругар г. Светозар Варбић је поставио
питање у што је уложен резервни фонд задруге те да ли се исти укла-
пајује, да Вас молимо да нам изведете јавити, да ли се по каквим
законским прописима резервни фонд мора виста засебно у државне
напоре уложити ?

Све прописане формалности у вези са одржаном
скупштином (пријаву за ослобођење од пореза и пријаву Окружном
суду) смо извршили.

С поштовањем
уз задругарски поздрав

Управни одбор

СРПСКЕ ШКОЛЕ У ДУБРОВНИКУ

Доц. др Ирена Арсић

Истраживање, избор илустрација и описи уз текст:

Јелица Рељић

Са јачањем православне српске заједнице у Дубровнику 19. века постављало се питање школовања младих. Наравно, и стари Дубровник, као и Дубровчани тог столећа, посебну пажњу посвећивао је образовању младих, па је познато да су и православни Срби, кад би живели у Граду и били у таквој прилици, своју децу слали у школе. Подаци за те примере су ретки, а до нас посредством докумената стижу само о оним најистакнутијим представницима српске интелигенције која се везивала за Дубровник.¹ Међутим, овога пута српска православна црквена заједница настојала је да заснује своју школу.

Најпре су младе православне Србе у Дубровнику подучавали приватни учитељи, међу којима и Сава Мркаљ, претеча Вука Стефановића Караџића, за кога се зна да се тим послом бавио око 1820. године у Граду.² Годину дана касније, 1821, Јово Владислав Мрзичкић, како у двотомној књизи *Грађа за историју дубровачке педагогије* пише педагог и историчар културе Вице Адамовић, добио је дозволу да подучава младе православце, под условом да их два пута годишње доведе на испит у редовну дубровачку школу. Пошто учбеника није било, па ни оних из Србије, како наводи Адамовић, за наставу су коришћени италијански.³

Јово Рајевић подучавао је 1827. године децу до шесте године, која су затим полазила у редовну школу. Настава се састојала из часова веронауке и читања и писања ћирилице.

Међутим, редовну школу за младе православне Србе Дубровчане увео је Ђорђе Николајевић, први мирски парох дубровачки, историчар, хроничар, писац и друштвени радник, потоњи митрополит дабробосански.⁴

Николајевић о стању у школству тридесетих година 19. века пише: „Деца наша по градовима, особито господска и трговачка, као у Задру, Шибенику, Котору, италијански су говорила, без да су свога језика добро разумевала. Књиге српске из Унгарије превећ је мучно у Далмацију уносити било, а из Србије још мучније и подозрителније. О школама српским није се готово ни говорити смело, нити ји јавно заводити.”⁵

Николајевић је 1. јануара 1830. године, непосредно по доласку у Дубровник, отворио српску школу, коју је похађало 11 ученика. Међутим, школа је врло брзо престала са радом. Забраниле су је власти, а тадашњи намесник Далмације барон Фрањо Томашић

захтевао је строгу истрагу. Наложено је испитивање не само учитеља, младог Ђорђа Николајевића, него и родитеља који су своју децу њему поверили.

Међутим, све бројнија, финансијски моћнија и у самом граду друштвено угледнија црквена општина није посустајала у својим захтевима. Најпре су се обраћали надлежном владици Јосифу Рајачићу, који је од власти тражио да се заснује српска школа. Молбе са истим захтевом слате су и у Задар и Беч, па и самом цару. Власти су најпре настојале да протерају Николајевића, погрешно сматрајући да је свештеник, а онда и у туђој епархији, али су му затим, као световном лицу, дозволили да приватно подучава ученике. Наиме, актом од 25. септембра 1830. Николајевићу су уз дозволу прописани и следећи услови: подучавање искључиво младих православца, не и ученика другог обреда, и то по кућама, појединачно, док се не допушта „скупљати сву децу заједно”; наставу веронауке Николајевић може држати само уз писмено одобрење епископа, док су обавезни одобрени, званични учбеници; сви ученици, конечно, морају полагати испите у редовној школи. Међутим, и такво стање није дуго потрајало. Већ после пола године градске власти забраниле су Ђорђу Николајевићу да подучава децу. Наведени су следећи разлози: Николајевић није свештеник, па не може предавати веронауку, а пошто није ни педагог – не може држати световну наставу. Последица оваквог једног акта била је да следеће три године није постојала школа за младе православце у Дубровнику. Међутим, није се одустајало. Епископ Рајачић, који је био у посети дубровачкој црквеној општини и конкретно се упознао са свим препрекама са којима се суочавају у покушајима да се отвори школа, дошао је на спасоносно решење да Ђорђа Николајевића рукоположи и постави га за дубровачког пароха.

То је и учињено. У кући уз цркву на Посату 1833. године отворена је школа, такозвана катихизација, која је радила до 1849. године. Настава се у школи одвијала на народном језику, а похађала су је не само мушка него и женска деца, као и дечади и девојчице који су долазили и са стране, не само из Града. Све то, што је било изузетак за то доба, указивало је на велико поверење које је уживао нови учитељ.⁶

О свом тадашњем раду Николајевић је писао 1849. године: „Као учитељ завео сам школу и та је може бити једина онда била у целој

Далмацији, који сам ја исти мојим сопственим трудом издржавао и дечицу нашу мушку и женску молитвама, читању и писању српском три сата пре подне а два сата поподне сваки дан преко целе године, осим празника, за пуни петнаест година, такођећи бесплатежно обучавао, изузимајући богате фамилије којима сам и приватно по кућама лекције давао...⁷

Значај ове дубровачке школе био је шири од локалног. Проучаваоци, наиме, сматрају да је Николајевић на овај начин прокрчио пут српској школи и у Далмацији. То је био начин који су затим користили и други православни свештеници дуж територије под аустријском влашћу. Они су, успостављајући такозване катихизације, држали наставу за младе православце, што је обавезно значило и васпитање и образовање у националном духу.

У време великих промена у царевини, 1848–1849, један од основних захтева и дубровачких Срба односио се на школу. И овога пута Николајевић је био први у формулисању захтева који су у име дубровачке црквене општине били упућени у Беч, јер је, како он конкретно и каже, наступило време када треба засновати „добар темељ нашој цркви, нашој школи и нашој народности“.⁸ Николајевић је у том смислу, у два обраћања властима, између осталог захтевао: „потпуну слободу наших школа“, да „сви наши учитељи и по градовима и по селима имају бити плаћени онолико и из истог фонда од куда се плаћају мештри италијанских школа“, док за школске књиге предлаже да се сачине „у споразумјенију са епископом, но часловац и псалтир да се из српских школа избацити не сме“. Коначни захтев тицао се језика и писма и гласи: „Ми у Далмацији Срби православне цркве просимо да се у наше школе језик српски и књиге српске, штампане Кирилским писменима, уведу“.⁹

Године 1849. српско православно становништво у Дубровнику добило је дозволу за своју школу. Тудорство црквене општине послало је током априла окружном капетанату објашњења поводом захтева за оснивање школе. Тада је први пут и званично упућен захтев за српску школу, у којој ће се учити на матерњем, српском језику, а писати ћирилицом. Притом се наглашава да ће ученици похађати и елементарне државне школе, тада на италијанском језику. Своје захтеве општина је заснивала на добијеним правима, па и закључила: „Ослањајући се на чланак 3 темељних права, тудорство не сумња да овај предлог неће бити потпуно потврђен, пошто је слободно знанствено поучавање и сваки је грађанин државе овлаштен оснивати заводе за наставу и одгој и давати у њима односну обуку“.¹⁰

Општински функционер Н. Клаић јавио је 16. маја тудорству да је оснивање „илирске школе“ допуштено циркуларним (окружним) декретом од 13. маја 1849. године.

Теодор Јанковић из Мокрог Поља, администратор Радућке парохије, који је вршио и дужност капелана, изабран је за дубровачког учитеља 8(20). фебруара, а 9(21). марта изјавио је да пристаје на понуђене услове. Избор Јанковића, на предлог владике Јеротија Мутибарића, потврђен је декретом од покрајинских власти 2. маја 1849. године.

Тудорство је учитељу обезбедило стан без покућства и плату, месечно, унапред, од 350 фјорина у сребру. Учитељ је био дужан да држи наставу у радне, непразничне дане, три сата пре и два сата после подне. Обавеза школске деце и учитеља била је да учествују у спровођу сваког умрлог члана дубровачке црквене општине, без обзира на његово имовинско стање и друштвени углед.

Те школске 1849–1850. године српску школу у Дубровнику похађало је 33 ученика, међу којима и две девојчице. Поједини ученици су, поред српске школе, похађали и државну.

Школа је до 1862. била на Посату, да би само у периоду 1852–1855. била премештена у кућу барона Лихтенберга на Пустијерни, иза Госпе.

Теодора Јанковића на месту учитеља наследио је јеромонах Лукијан Кундајица, администратор парохије Петрове цркве, који је у Дубровнику подучавао децу у периоду од септембра 1853. до децембра 1854. године. После њега за дубровачког учитеља постављен је свештеник Јован Брчић (Берчић), који је ту дужност обављао до 22. маја 1863. године.

До 1862. године српска школа у Дубровнику финансирана је повременим прилозима скупљеним од општинара, као и сталним светосавским прикупљањем новца. Међутим, 29. априла 1862. тудорство је у писму епископу Стефану Кнежевићу саопштило да је одлучено „да се школа и у напредак држи и да учитељ свештеник буде, и да би свој штатут имати могла по штатутима у добром реду цвјетала и напредовала“.¹¹ Те године изабран је и први школски одбор, који су чинили Божо Бошкових¹² Ђуро Н. Ковачевић, Јосиф Калик и парох Теодор Јанковић. Одбор је сачинио и школски штатут, који су власти одобриле 20. октобра (1. новембра) 1862. године. Тиме је школски одбор и почео са радом, преузевши од општине бригу о школи. По правилнику школе, који је одобрио далматински епископ Стефан Кнежевићу и намесник за Далмацију барон Лазар Мамула, у настави су употребљаване књиге штампане ћирилицом, а које су одобриле више власти.

За издржавање школе основан је стални фонд. Главница фонда већ те године износила је 8.700, а 1868. године 11.806 фјорина. Оснивач је био сваки онај који би у фонд приложио 100 фјорина, док је од 1883. тај износ смањен на 25 фјорина.

Школа је 1862. пребачена у кућу православне црквене општине (бивше Пухиера) у Зузериној (Цвијете Зузорић) улици, на I спрат, наспрам зграде Старог театра. У периоду 1874–1877. била је смештена у кући Рафа Пуцића, наспрам цркви Св. Јосипа. У августу 1877. школа је пресељена у црквену зграду у улици Између полача и Св. Барбаре (палача Гундулић).¹³

Нови правилник школе одобрен је 10. јуна 1883. године. У њему је прецизирано да „сврха ове школе остаје да се дјеца усавршавају у српском језику и у црквеном појању...“ као и да „учитељ мора бити православни Србин успособљен за учитељство и аустријски држављанин“.

Од 1863. до априла 1875. године у православној српској школи у Дубровнику учитељовао је Јован Новаковић, па затим дотадашњи

учитељ у Србини код Херцег Новог Стефан Мрђан (мај 1875–но-вембар 1882), па Никола Кирјак, учитељ которски (1. децембар 1882–септембар 1890). Последњег учитеља, свештеника Вељка Милића (октобар 1890–1895), замењивао је од октобра 1895. до јануара 1896. парох Јован Бућин. Међутим, према аустријском школском закону од 20. фебруара 1895. свештеници више нису могли бити учитељи. Први световни учитељ био је Крсто Тушуп, који је у дубровачкој српској православној школи учио децу у периоду 1896–1900, да би га у наредне четири године (1900–1904) заменио Илија Л. Ћивановић. У периоду 1904–1906. године било је потешкоћа са ангажовањем учитеља, па је најпре на том месту био капелан Теофил Даниловић, па затим учитељ Стеван Бенин. Никола Л. Бркић обављао је овај посао од марта 1905. до септембра 1906, са повременим прекидима. Од септембра 1906. па све до краја школске 1911–1912. у српској школи предавао је умировљени државни учитељ Никола Мандић. Следеће школске године учитељ је био Вук Врчевић, а после њега, од 1913. па све до преласка школе у надлежство државе, Вук Ђоровић.

Поред ове, у Дубровнику је радила и српска женска школа.

Српска женска школа „Божо Бошковић” основана је, како пише Јовица Перовић, задужбинским писмом од 21. августа 1879, што је потврђено и од надлежних власти 10. јула 1880. У првом ставу овог акта стоји: „Господин Никола покојнога Васиља Бошковића за себе и у име своје сестре Маријете Опуић рођене Бошковић, и своје снахе Госпође Теодоре удовице Бошковић, рођене Путица, сјећајући се жеље свога брата и мужа покојнога Божа Васиља Бошковића, да се дјевојчице у Дубровнику у материнском српском језику обучавају и васпитавају, и да би се та покојникова жеља остварила, и његова успомена овјековечила родољубном закладом имао би се умно и науковно развијати женски спол, који је од саме природе на то опредјељен да облагорођава срце и душу свога порода у добу дјетинском, како би ова дјеца кад узрсту, надахнута будући из младости добрим начелима и честитим намјерама била од користи и од дике себи, својој отаџбини и своме народу”.¹⁴ Највећи део задужбине Божа Бошковића (10.000

фјорина) завештан је, стога, за оснивање српске женске школе, док је остатак од по 500 фјорина био упућен гимназијској задужбини „Гундулић”, Српском певачком друштву „Слога”, задужбини сирочади и удовица свештеничких, као и Српском певачком друштву „Јединство” из Котора.

Прва генерација српске женске школе имала је 27 ученица, којима је, и по жељи задужбинара, предаван „вјеронаук православни и књижевна настава у српском језику писменима ћирилским”. Прва учитељица ове школе Софија Пупић одржала је први час 8. новембра 1879, а школи су Нико Бошковић и Ђорђе Гркавац поклонили иконе Св. Саве и Светих Ћирила и Методија, сат и глобус. Током 1880. изабран је и први школски одбор, којим је председавао, по жељи задужбинара, епископ Герасим Петрановић.¹⁵

Бригу о женској школи и надаље су водили Бошковићи, најпре сам Нико, који је настојао да и даљим донацијама, као и ангажовањем учитељица, обезбеди њен несметани рад. После Софије Пупић учитељица у овој школи је била Анка Мирковић (1885, 1887–1892), затим Зорка Томановић (1886–1887), Миле Јелић (1892–1898), Марица Мариновић (1898–1900), Марица Бошковић (1900–1905) и Катица Суботић (1905–1908). Олга Поповић предавала је у српској дубровачкој женској школи до марта 1913, након чега није било могуће ангажовати другу учитељицу. Стога је покрајинско школско веће 13. марта 1913. донело одлуку да се обе српске школе, мушка и женска, сједине и да им предаје заједнички учитељ.

Током рата 1914–1918. за српску школу наступило је врло тешко време, али је она и даље радила. Међутим, после рата више се није могла самостално издржавати, пошто су њени фондови, после пада аустријске валуте, били недовољни. Стога је одлукама Министарства просвете од 13. јануара и 23. априла 1920. наложено да се „српска закладна мушка школа прогласи земаљском школом, а учитељ те школе од 1. децембра 1919. уврсти у државне чиновнике, те да и та школа потпада под опстојеће прописе за јавне школе”. Исто је одлучено и за женску закладну школу „Божо Бошковић”.

Напомене:

¹ Наиме, сматра се да је, између осталих, и Сава Владиславић гроф Рагузински похађао школу код исусоваца у Дубровнику, исту ону коју и његов савременик, песник, лексикограф и историчар Игњат Ђурђевић.

² Ј. Перовић, „Српска школа у Дубровнику и њезини наставници”, *Učitelji u školi i u narodu*, I (1930), 271–273.

³ V. Adamović, *Građa za istoriju dubrovačke pedagogije*, II, Zagreb, 1892, 46.

⁴ О раду Ћ. Николајевића у Дубровнику: И. Арсић, „Ђорђе Николајевић и Дубровник”, у: Ђорђе Николајевић, *О Дубровнику и о*

Дубровчанима, Центар за црквене студије, Ars libri, Ниш–Београд 2004, 5–22.

⁵ Ћ. Николајевић, *Родољубивим читатељима Далматинског магазина*, „Српско-далматински магазин”, 1849, Задар 3-4.

⁶ Ј. Перовић, *Српска школа у Дубровнику...* 419–421.

⁷ Ћ. Николајевић, *Родољубивим читатељима...*, 4–5.

⁸ Д. Руvaraц, „Захтевање дубровачко-далматинских Срба 1848”, *Решетаров зборник из дубровачке прошлости*, Дубровник, 1931, 195.

⁹ Исто.

¹⁰ Ј. Перовић, *нав. дел.*, 420.

¹¹ Архив СПЦО у Дубровнику.

¹² О залагању Б. Бошковића за српску дубровачку школу в. И. Арсић, *Српска православна црква у Дубровнику до почетка 20. века*, Дубровник – Требиње – Београд 2007, 102–105.

¹³ Ј. Перовић, *Српска школа у Дубровнику...*, 461–462.

¹⁴ Архив СПЦО у Дубровнику.

¹⁵ О српској женској школи у Дубровнику писао је Јовица Перовић, чији се рукопис налази у Архиву СПЦО у Дубровнику.

Молба Титорства
Српске православне црквене
општине за отварање школе
за српску децу у Дубровнику

31. мај 1830.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

№ 132.

Високопреосвященнѣиши и Високодостоинѣиши Господине,
наше Милостивѣиши Архиепископ!

На наше починанье под 28 мая прошлаго у насъ
состоется, да вы да отдадите благоверно
господину Свѣтленку опредѣленныи, чина
ли сто кестеръ Ваше Милостивѣишь
отговора до 20 янв. удостоивше, съ коишь насъ
обнадежили благоволиши Свѣте, да съ при
тествіемъ Ваше Високопреосвященства
и новоя Свѣтленка поцурили хотемо: но отъ
того времени прошлаго вѣтъ «Колѣно мѣ»,
судя и Ваше теплосоль и радостной при
мествѣ невѣтанно, принуждени дакле всего
повлоривемо Ваше Архиепископской Мило
сти припасти, съ Синовнимъ саракопогаваніи,
еть просети, да вы дашьте окомъ на насъ

**Писмо епископа Јосифа Рајачића
Туторству, којим обећава
да ће се заложити
за отварање школе за српску децу**

13. јун 1830.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Благочестивој Обшчестви,
Намъ Любивој!

Искаша да Ми на прошение Благочестивого Обшчества Намъ одъ
г. Нов. прошлаго лѣта поднесено иъвѣдано было, при-
шеставиенъ Намимъ у тамошнѣ старане Благочестивоѣ Об-
шчество съ дѣтскимъ Паркомъ сродившамъ; но буди да съ ѣ
времени оубо до данасъ нека неародившамъ иъспомощава
и дѣла родитася, коя Намъ принудила съ иъдъ съездъ
желанно иъспомощавіе да времѣ иълюкшамъ, иъдъ уѣрока та-
ка иъ тако догодило съсѣ, да ѣ иъ желаніе Благочестивоѣ Об-
шчества въ артѣршнѣ иъвѣданога Пароха самъ несамо-
нено иъстало, никомъ оубо начимъ да вѣнѣмъ предано,
желати съ Ми со вѣнѣмъ желаніе иъвѣданога Намъ Обш-
чества конекны иъдовоиса вѣршамъ, ни само артѣршнѣ иъ
ародившамъ Намъ Геромонакъ Ардѣданіамъ Никола-
евичъ Свѣтославномъ Тѣверіамъ артѣршнѣ ради иъвѣдано
кавъ артѣршнѣ у ѣвѣмъ провинціи двѣнѣмъ съ самимъ намъ-
рѣнѣмъ аисамъ, како бы оубо по иъвѣданога вѣнѣмъ рѣ-
шеніе оубо, рѣшеніе Геромонака, вѣнѣмъ да вѣнѣмъ артѣр-
шнѣмъ иъвѣмъ, коя рѣшеніе до днѣмъ конекны иъвѣмъ, у
надежди оубо вѣно само да конъ данъ конекны, иъ по иъ-
вѣданога само само Благочестивоѣ Обшчества намѣмъ
иъспомощамъ.

Како се пакъ иъвѣданога школе тамошнѣ да вѣ-
конекны

Обшчество Дубровничко.

конекны иъвѣмъ Српскѣмъ самѣ, не скимѣмъ да про-
дѣленіе само како Обшчество, како Фримѣмъ, а вѣнѣмъ
самъ иъвѣмъ дѣнѣмъ вѣнѣмъ иъвѣмъ само, коя Ми
ардѣршнѣ, артѣршнѣ конекны иъвѣмъ аисамъ вѣ-
нѣмъ, само иъвѣмъ вѣнѣмъ вѣнѣмъ Православнѣмъ
представитѣмъ вѣно, иъ како иъвѣмъ иъвѣмъ да вѣнѣмъ
рѣнѣмъ. Намъ съ Артѣршнѣмъ радѣмъ иъвѣмъ
съ радѣмъ вѣнѣмъ, коя се само иъвѣмъ, вѣнѣмъ вѣ-
нѣмъ Намъ иъвѣмъ само намѣ иъвѣмъ вѣнѣмъ
иъвѣмъ вѣнѣмъ, како иъвѣмъ иъвѣмъ да вѣнѣмъ
иъвѣмъ вѣнѣмъ, коя иъвѣмъ конекны иъвѣмъ, несамо
вѣнѣмъ вѣнѣмъ иъвѣмъ, коя у надежди самѣмъ
вѣнѣмъ вѣнѣмъ, вѣнѣмъ вѣнѣмъ вѣнѣмъ вѣнѣмъ
вѣнѣмъ вѣнѣмъ, со иъвѣмъ вѣнѣмъ Артѣршнѣмъ
вѣнѣмъ вѣнѣмъ.

Самъ

Съ Милѣмъ иъ. Іюніа
1830.

Благочестивѣмъ
Иосифъ Рајачићъ

Препис оставинског решења
Ђорђа Николајевића за стипендирање
младих православаца

Задар, 1. март 1879.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Оставинско решење Закладе
„Божо Бошковић” за оснивање
женског православног училишта
у Дубровнику, 1879.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Copia

Atto Fondazionale

bollo
50

Fatto a Zara in forma olografa nel giorno primo del mese di marzo dell'anno di salute mille ottocento e settantannove, regnando felicemente l'Imperatore d'Austria e Re di Dalmazia Francesco Giuseppe Primo da me sacerdote Giorgio del defunto Cimeone Nikolajevic, arciprete ortodosso, membro del Concistoro diocesano della Dalmazia e membro altresì del Consiglio scolastico provinciale, suddito austro-ungarico, nato nell'anno 1808 nel vilaggio di Sarak nel Circhio di Angherin, privo di eredi legittimi sia in linea ascendente, sia in linea discendente, nel pieno diritto esercizio dei diritti cittadini, nella pienezza delle proprie facoltà intellettuali, sano di corpo libero da dolo ed errore, con determinata e spontanea volontà, in modo del tutto irreversibile per sé eredi e successori dispongo quanto segue:

Articolo I. Fondo e costituito, come in vigore del presente atto ho fondato e costituito una fondazione perpetua, che sarà denominata, Fondazione del Protopresbitero Giorgio Nikolajevic.

Articolo II. Scopo della fondazione Prot. pres. Giorgio Nikolajevic è quello di solcare di un annuo stipendio due giovani studenti di religione ortodossa.

Repertorio Numero, 364

Copia Fng. 1.

PROVINCIA DI DALMAZIA

Nella Ducale Città di Ragusa questo giorno di Giovedì 21/venti uno/ mese di Agosto anno 1879 mille ottocento settantannove

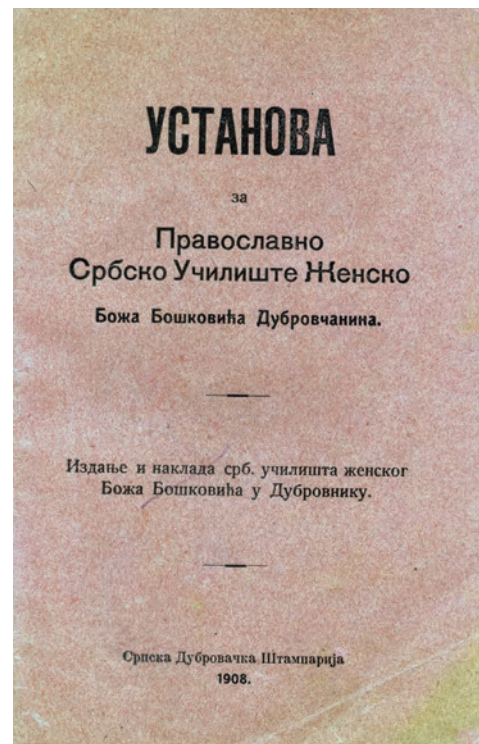
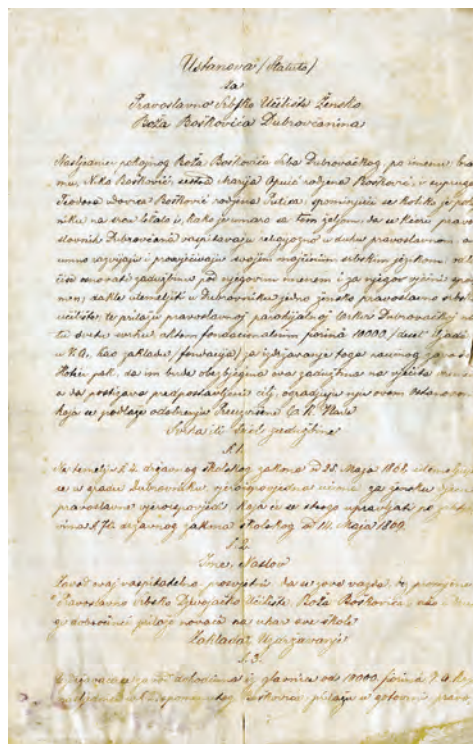
Decreti di me Luigi di Nicola Salani S. R. Nobile residente in Ragusa esultando principalmente da una parte il signor Nicolo di fu Basilio Roscovich proprietario da Ragusa agente per sé ed a nome e nell'interesse della di lui sorella la signora Marietta figlia di fu Basilio Roscovich moglie di Alessandro Opulich e della di lui cognata la signora Teodora figlia di fu Trefone Pullizza vedova di Natale Roscovich e dall'altra parte il molto Reverendo Don Giovanni Roscovich Paroco ed i signori Celso Opulich, Giorgio Uscavato, Nicolo Roscovich, Lino, su Marinovich e Giovanni Cheran costituiti la spettabile Fabbrica della Chiesa dell'Annunziata di Maria Vergine Santissima Parrocchiale Greco-Orientale in Ragusa di unno per sé, eredi, successori liberamente e spontaneamente al seguente

Atto Fondazionale

I. Il suddetto signor Nicolo di fu Basilio Roscovich agente per sé ed a nome della di lui sorella, la signora Marietta Opulich nata Roscovich e della di lui cognata signora Teodora vedova Roscovich, nata Pullizza memora del desiderio del rispettivo loro fratello e marito il defunto Natale di fu Basilio Roscovich si avvisò e promosse l'istituzione di una scuola in Ragusa onde mettere in esecuzione tale intenzione del defunto suddetto e perpetuare la memoria con un'istituzione patrocinata tendente a promuovere lo sviluppo intellettuale e l'istruzione di quel sesso che destinato a fiorire ed esser in ispezialità affidato alla cura del sesso e della mente nella prima infanzia della loro vita la quale essente ispirata a santi principi

**Статут православног
српског женског училишта
„Божа Бошковића”, 1880.**

У рукопису и штампано
(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Попис аката Зкладне
женске школе „Божа Бошковића”
у Дубровнику, 1880–1916.**

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Тодина 1880.	
Број 1.	Српски гл. лексикон и правопис Вукотије јавног издања, 1862. и други списи, 1877.
Број 2.	Православна књига Српског православног црквеног одбора, 1877.
Број 3.	Православна књига Српског православног црквеног одбора, 1877.
Број 4.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 5.	Српски гл. лексикон и правопис Вукотије јавног издања, 1862. и др. књиге, 1877.
Број 6.	Српски гл. лексикон и правопис Вукотије јавног издања, 1862. и др. књиге, 1877.
Број 7.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 8.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 9.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 10.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 11.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 12.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 13.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 14.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.
Број 15.	Књига с. Анђела Ђукићевих књига српског православног црквеног одбора, 1877. и др. књиге, 1877.

**Сведочанство
Српског народног училишта
издато Александру Алексићу, ученику**

Дубровник, 1884.

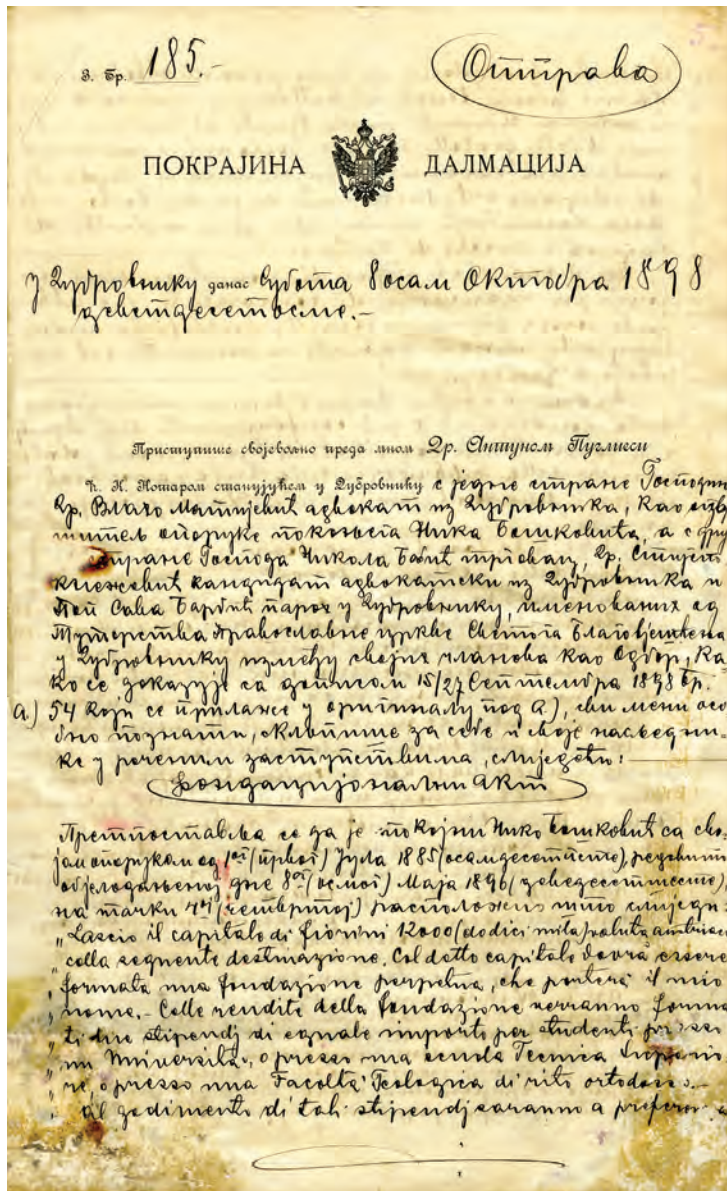
(Из албума породице Алексић)

**Оставинско решење
Петра Марића, 1895.**

(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Оставинско решење Закладе
„Нико Бошковић” за стипендирање
младих православаца, 1898.**

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Ђорђе Гркавац

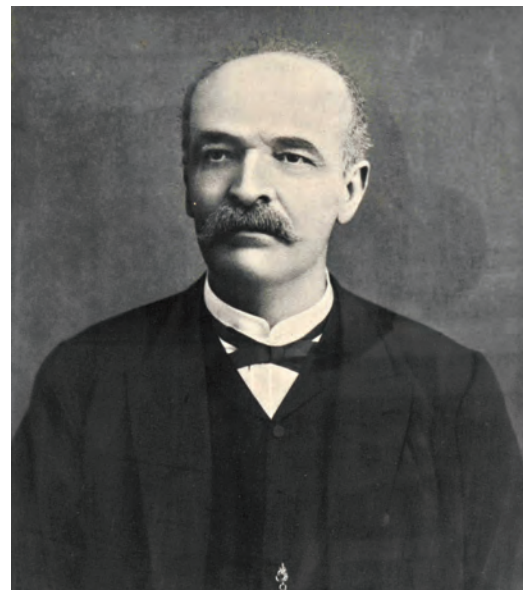
(Мостар, 1846–Дубровник, 1920)

Велики српски добротвор

Опоруком од 7. фебруара 1918. оставио да се од прихода од његових кућа набављају књиге сиромашним ђацима православне женске школе „Божа Бошковића” и православне мушке конфесионалне школе у Дубровнику

Извор: Прилози за историју Срба у Дубровнику, рукопис Јовице Перовића

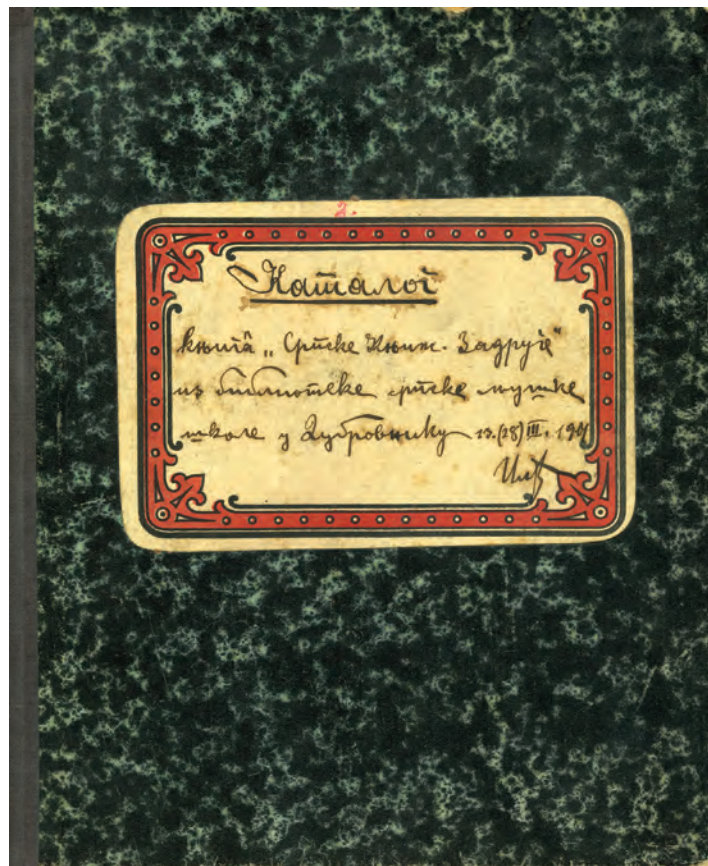
(Архив СПЦО у Дубровнику)

Инвентар књига

Српске књижевне задруге
у Библиотеци Српске мушке школе
у Дубровнику, 1901.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Странице из Инвентара библиотеке
Српске женске закладне школе
„Божа Бошковића“ у Дубровнику

Библиотеку завештао Нико Бошковић, 1911.
(Архив СПЦО у Дубровнику).

Број описице	Број описице	Уме имења	Називне књиге	Опшестом когана миланова	Број описице	Уме имења	Називне књиге	Опшестом когана миланова
1	62	14)	Државно-правне науке.			15)	Језиколошке.	
1	631	И	Новакот Ђурај	Законик Австранија	Београд	1870		
	632		Поквис А.	Одемократија у Америци		1872		
	633		Љекић Богдан	Хрватско-српски јазик	Загреб	1861		
	634		Вантер	Српски секретар с наредбама	Београд	1880		
	635		С.Б. и К.Л.	Литна књига за фирмане и др.	Загреб	1868		
	636		Тошковић Д. Др.	Извод из државног права	Београд	1888		
	637			Школски законик		1887		
	638		Устав кнежевства Србије			1869		
	639		Устав на нови устав кнежевства Србије					
	640	И	Петровић Никола	Француско-српски језик	Београд	1875		
	641					1883		
	642					1888		
	643		Петровић Јован	Италијанско-српски језик	Београд	1884		
	644		Будман Грегорио	Граматица језика српског	Виена	1866		
	645					1867		
	646		Петровић Јован	Српски језик	Београд	1864		
	647							

Број описице	Број описице	Уме имења	Називне књиге	Опшестом когана миланова	Број описице	Уме имења	Називне књиге	Опшестом когана миланова
1	338	II	Оманитал	Теорија	Београд	1868		
	339		Стојановић Јован	Дубровачка књижевност	Дубровник	1900		
	340		Нар. Опште	Уставна књига	Загреб	1894		
	341		Државна књига	Називне књиге	Београд	1897		
	342		Петровић Јован	Извод из државног права		1870		
	343		Досић	Италијанско-српски језик	Београд	1880		
	344							
	345							
	346							
	347							
	348							
	349							
	350							
	351							
	352							
	353		Грамашић	Српски језик	Београд	1845		
	354		Литна књига	Српски језик	Београд	1827		
	355	III	Новакот Ђурај	Српски језик	Београд	1869		
	356			Историја		1867		
	357	III	Петровић Јован	Историја	Београд	1862		
	358		Петровић Никола	Историја	Београд	1883		
	359		Петровић Јован	Историја	Београд	1890		
	360					1892		
	361		Петровић Јован	Историја	Београд	1848		
	362		Петровић Јован	Историја	Београд	1864		
	363		Петровић Јован	Историја	Београд	1884		
	364					1888		
	365		Петровић Јован	Историја	Београд	1883		
	366							
	367		Петровић Јован	Историја	Београд	1870		
	368							
	369							
	370							
	371		Петровић Јован	Историја	Београд	1872		
	372		Петровић Јован	Историја	Београд	1884		
	373		Петровић Јован	Историја	Београд	1862		
	374		Петровић Јован	Историја	Београд	1871		
	375		Петровић Јован	Историја	Београд	1892		
	376		Петровић Јован	Историја	Београд	1894		

Бројно стање ђака припадника
српске православне вере у школама
у Дубровнику, школске 1931/32.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Својим именом

својим именом у Дубровнику са припаднике православне вере у школама 1931/32.

Број ђака	Име и презиме	Број година по редоследу												Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно										
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII															
1.	Радва Гимназија	10	12	8	7	6	3	7	4	3	-	2	3	5	4	3	-	44	33	77	13. септембар	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
2.	Гимназија	3	4	-	3	-	4	1	3	1	3							5	17	22	10. септембар	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
3.	Гимназија уз гимназију	1	4	1	2	2	4	3	2									7	12	19	2. септембар	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
4.	Гимназија	4	-	2	-	6	-	2	-									14	-	14	1. септембар	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
5.	Гимназија	-	3	3	1	3	-	3	1									9	5	14	не преко укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
6.	Гимназија	4	-	-	-	5	-	2										11	11	22	2. септембар	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
7.	Гимназија	-	4	-	2	-	2	-	5									13	13	26	2. септембар	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
8.	Гимназија	10	12	9	5	11	12	11	13									41	42	83	4. септембар	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
9.	Гимназија	2	2	1	10	4	8	3	1									10	31	31	2. септембар	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно	Укупно укупно укупно
												123	133	256														
												141	143	284														

**Палата Гундулић
у Божидаревићевој улици
у којој се налазила српска школа
од 1877. до 1895.**

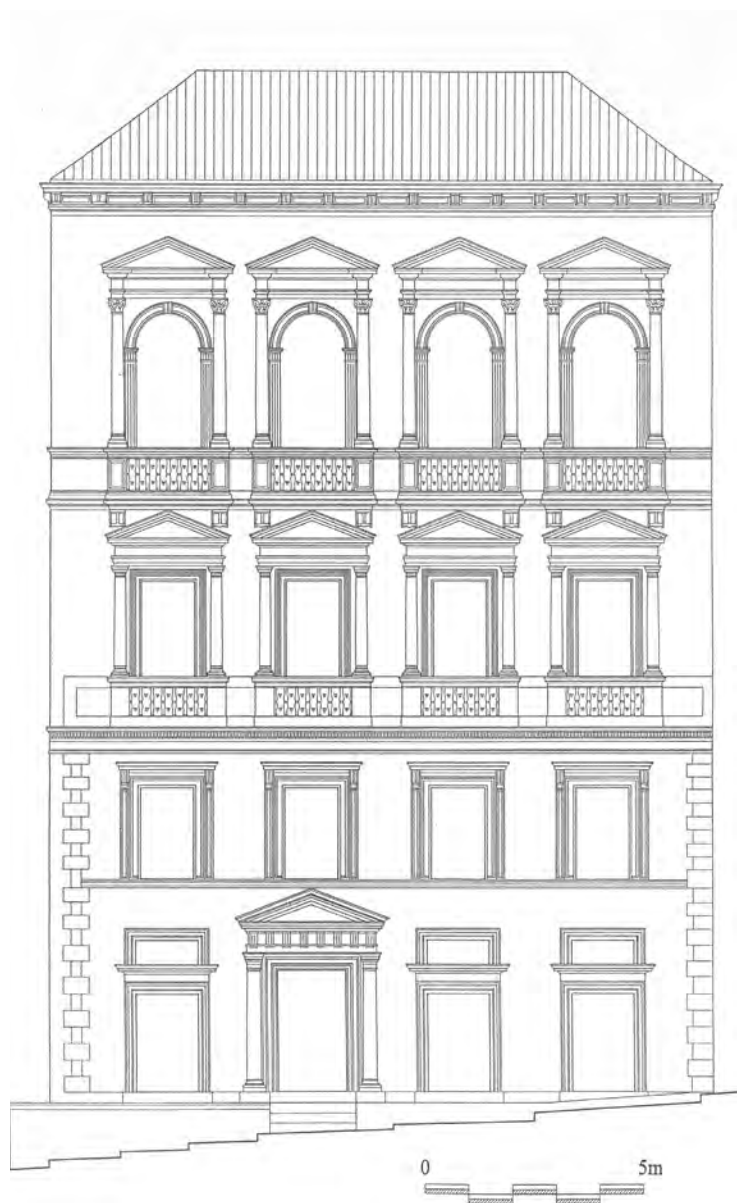
(Фототека
Института за повијест умјетности, Загреб)

V/7

**Зграда у којој се налазила
српска школа 1852–1855.
у кући барона Лихтенберга
(палата Скочибуха-Бизаро)**

(Планотека
Института за повијест умјетности, Загреб)

МУЗЕЈ ИКОНА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ДУБРОВНИКУ

Горан Спаић
Иван Виђен

Већ у инвентарима црквених покретних ствари из 1831, 1879. и 1909. године уочавамо да се у старој Цркви Св. Благовештења на Посату, а затим и у новој цркви у граду, налазио одређени број икона, уметничких слика и предмета од тканина и племенитих метала који су служили украшавању црквеног ентеријера. Осим богослужбених предмета, међу којима су се налазили покло-ни аустријског и руског двора, али и домаћих златара, у црквама су се налазили и златни и сребрени комади накита који су побожне дубровачке госпође остављале као завет (задужбина, *ex voto*). Парохија је поседовала и неколико комплета скупocene богослужбене одеће (укључујући и епископску), што је почетком 20. века било довољно да формира засебну мању колекцију. У просторијама црквене општине и парохије, парохијском дому, конфесионалној основној школи и дворани друштва „Слога“ налазиле су се бројне уметничке слике и иконе. На другом спрату палате Бонда била је библиотека и читаоница Матице српске, која је имала велики број књига, часописа и разних других врста публикација, у којој се такође налазио одређени број уметничких слика. Ипак, највећи број икона и уметничких слика дошао је у црквену општину као поклон разних дубровачких породица, које су, посебно од краја 19. века, редовно тестаментом остављале општини део свог уметничког наслеђа. Стога се већ у периоду између два светска рата појавила идеја да се постојећа уметнич-

Некадашња читаоница Матице српске у Дубровнику, око 1936, данас Музеј икона (Архив СПЦО у Дубровнику)

ка дела сакупе и изложе публици на једном месту, као целовита збирка али је Други светски рат одложио остварење те замисли. После Другог светског рата почело се поново размишљати о стварању једног музеја у оквиру Српске православне црквене општине, а та размишљања, између осталог, била су подстакнута и сасвим промењеним друштвеним околностима. Због послератног хроничног мањка стамбеног простора и национализације, многе некретнине у власништву црквене општине биле су за њу изгубљене на неодређено време, а опасност је претила и барокној палати Бонда, у којој је био смештен и највећи број поменутих уметничких дела. Због тога је управа општине, са парохом Божидаром Митровићем на челу, 1950. године замолила Конзерваторски завод за Далмацију у Сплиту да у складу са тадашњим законом о заштити споменика културе службеним путем заштити зграду и инвентар као споменик културе од јавног значаја. Управо се те 1950. године водила највећа акција за оснивање музеја. Наиме, у пролеће те године Народни одбор града Дубровника затражио је од Управе црквене општине да градским властима уступи на коришћење велику дворану и остале просторије на другом спрату палате Бонда у Улици од пуча, у којој се налазила библиотека и читаоница Матице српске и већи број слика и икона. У њој је требало да се смести клуб просветних радника. Било је и предлога да се уметнички предмети пребаце на чување у неки од већ постојећих музеја у Дубровнику. Управа црквене општине, а посебно протојереј Божидар Митровић, дошла је на идеју да целокупни уметнички фонд и зграду уступи тада постојећем Музеју Срба у Хрватској, са седиштем у Загребу (од 1964. придружен као одсек Хрватском повијесном музеју), те је с управом музеја већ био склопљен начелни договор да музеј дубровачке Српске православне црквене општине буде укључен као посебан одсек у оквиру и под управом Музеја Срба у Хрватској. Са стране тог музеја у преговорима се веома ангажовао књижевни историчар и библиотекар Душан Берић. Осим тога, парох и чланови Управе обрађали су се разним институцијама у Дубровнику, Сплиту, Загребу и Београду како би спречили одузимање просторија у палати Бонда и како би се музеј што пре основао. Замолили су за помоћ и професора Светозара Радојчића, док је био на пропутовању кроз Ду-

бровник, који је одмах о овој ситуацији додатно обавестио Конзерваторски завод у Сплиту. О свему су обавештене и надлежне службе републичког Министарства културе и просвете у Загребу. Велику улогу у решавању насталих компликација имао је управо Конзерваторски завод за Далмацију из Сплита, на челу с Цви- том Фисковићем, те почасни дубровачки конзерватор Лукша Беритић. Конзерваторски завод је службеним решењем од 14. јуна 1950. године заштитио као споменик културе палату Бонда, сав инвентар библиотеке и збирку икона. После тога, почетком јула 1950, комисија коју су чинили Антоније Бенуси (Дубровачки музеј), Лукша Беритић (конзерватор), Винко Форетић (Државни архив), Коста Страјнић (историчар уметности и музеолог) и Рафо Марић (правник и представник црквене општине) извршила је детаљан увид на лицу места и саставила додатни попис покретних ствари за даљу законску заштиту. Затим је у августу збирке музеја у настајању лично обишао и Цви- то Фисковић, заједно са Костом Страјнићем, те извршио преглед стања.

Упркос свему томе, притисак градских власти да се предају и исе- ле дворане није попустио, па су чланови Управе црквене општине, с протојерејем Божидаром Митровићем на челу, уложи- ли жалбу градским властима на ипак донето решење о одузимању

просторија. Обратили су се и професору Радославу Грујићу у Бе- ограду како би се својим утицајем и познанствима zaloжио за спас инвентара и зграде, као и тада управо основаном Савезном институту за заштиту споменика културе у Београду, из којег је преписку с дубровачком општином водио Дејан Медаковић. Уз њихове интервенције, као и залагањем свих поменутих угледних стручњака, до одузимања просторија ипак није дошло, па су збир- ка икона, уметничких слика и библиотека остале у палати Бонда. У међувремену се одустало од замисли о спајању с Музејом Срба у Хрватској, а припреме за отварање музеја су се одужиле, па је де- финитивна одлука о његовом оснивању донета на седници Цркве- ног одбора у априлу 1953. године. Пошто је велики део припрема обавио протојереј Божидар Митровић, који је у међувремену отишао у пензију, послове на оснивању и покретању музеја успешно је наставио новоименовани дубровачки парох Раде Вукомановић. Током 1953. године извршене су преостале припреме, од којих је највећи посао представљала израда сталне поставке. Тај део посла поверен је историчару уметности, конзерватору, публи- цисти, мецени и колекционару Кости Страјнићу (Крижев- ци, 1887–Дубровник, 1977). Осим енциклопедијски широког знања Коста Страјнић поседовао је велику збирку уметничких

V/8 – Велика дворана Музеја икона Српске православне црквене општине у Дубровнику

дела, међу којима и већи број икона. Уз то, имао је и музеолошко искуство јер је био утемељивач и први директор Умјетничке галерије у Дубровнику, а радио је и у Галерији умјетнина у Сплиту, као и у Божишићевој збирци у Цавтату. Стога је он био једна од најпозванијих особа за избор уметничких дела и израду сталне поставке.

Музеј је смештен у великој репрезентативној дворани палате на другом спрату (површине око 80 m²) и једној мањој бочној дворани. У великој дворани уз три стране остављени су велики ормари у којима је одраније била смештена вредна библиотека, док је јужна страна дворане четирима великим прозорима отворена на Улицу од пуча. Културна и историјска важност ове дворане, осим чињенице да удомљава једну од највећих музејских збирки Српске православне цркве у Хрватској, јесте и у чињеници да је у другој половини 19. века управо у овој дворани (у време док је било власништво властееоске породице Бонда) била седиште дубровачке Народне штионице (читаонице), око које су се окупљале значајне личности 19. века у Дубровнику.

Целом дужином дворане, по средини, постављена је двострука витрина са стаклом, у којој су изложене иконе. У првом инвентару, састављеном приликом стављања палате Бонда и црквене збирке под законску заштиту, било је пописано 113 икона, да би нешто

каснијом допуном тај број био повећан на 150, а до данас се и додатно повећао. Страјнић је за сталну поставку изабрао 78 икона из периода од 15. до 19. века, а посебну целину унутар тог корпуса представља скупина икона итало-критске провенијенције, затим скупина икона насталих у радионицама познате бокелске иконописачке династије Димитријевића-Рафаиловића, а има и знатан број руских икона. Осим икона, у главној дворани изложени су и портрети, међу којима посебну целину представља циклус од седам портрета чланова породица Бошковић и Опуић, које је за ове велике добротворе дубровачке црквене општине насликао славни Влахо Буковац. Осим експоната главне (велике) и бочне (мање) дворане, у још једној бочној дворани изложене су витрине с библиотеком и салонска гарнитура за седење из власништва породице Бошковић. Као што је речено, сталну поставку израдио је 1953. године Коста Страјнић, а с његовим избором из фонда икона сложио се и Светозар Радојчић, историчар уметности с Београдског универзитета, који је такође био замољен за савет приликом постављања експоната у музеју.

Иако никада није запошљавао сталног кустоса већ су њиме управљали пароси и чланови Црквеног одбора, врата музеја су увек била отворена за истраживања свим заинтересованим стручњацима из разних области, а експонати из сталне постав-

V/9 – Мала дворана Музеја икона Српске православне црквене општине у Дубровнику

ке и фондуса редовно су позајмљивани за изложбе у земљи и иностранству, као и за разне врсте научних и популарних публикација. Будући да је овај музеј настао у описаним околностима, његова примарна функција била је чување и излагање вредних икона које поседује дубровачка црквена општина, па је такав и његов службени назив. Међутим, временом се показало да оваква врста сталне поставке не одговара у потпуности потребама јер не приказује остале делове вредног културног наслеђа, који се чувају у фонду црквене општине, у првом реду накит, богослужбене и текстилне предмете, те вредне књиге и рукописе. Такође, бројним донацијама и откупима у последњих шест деценија музеј је додатно обогатио свој фондус, па данас чува и одређени број уметничких слика и других предмета који су вредни излагања. Заједно с питањем што квалитетнијег чувања похрањених уметничких дела, које се може решити тек уређењем примереног депоа, надамо се да ће се у годинама које долазе приступити и изради нове музејске поставке. Иако је реч о приватном музеју, који финансира искључиво дубровачка Српска православна црквена општина, он ужива стручну подршку надлежних служби у Дубровнику (Конзерваторски одјел Министарства културе у Дубровнику, Хрватски рестаураторски завод – радионица у Дубровнику) и Министарства културе Републике Хрватске у Загребу. То је

V/10 – Седиште Управе Српске православне црквене општине и парохије

V/11 – Венецијанско огледало у Музеју икона Српске православне црквене општине у Дубровнику

нарочито случај приликом рестаурирања појединих уметничких дела, па је, на пример, захваљујући значајној финансијској подршци Министарства културе недавно рестаурирана део збирке Буковчевих портрета породица Бошковић и Опуйћ. Настао у специфичном времену, с одређеним циљевима, овај музеј већ пуних шест деценија сведочи о култури вредних чланова Српске православне црквене општине у Дубровнику, њиховим уметничким склоностима и културним амбицијама. Стога није на одмет цитирати реченицу из једног од бројних писама које су Управа црквене општине и парох упутили надлежним институцијама приликом припремних радова за отварање музеја: (...) *Откако су се православни Срби почели досељавати у овај град прикључивали су се иновјерној браћи и с њима заједно сурађивали на економском, просвјетном и културном развоју града. Доприносећи свој дио заједници, прикупљали су и радили као вјерска заједница и на свом економском и културном уздизању. Постигли су у томе доста завидан положај. (...) За један Дубровник је част да има више културних установа(...)*. Музеј су редовно посећивали и посећују бројни

домаћи и страни туристи који обилазе Дубровник, а често је био и у програму посета многих високих гостију и државника, који су протоколарно посећивали овај град. Зато можемо рећи да су стари православни Дубровчани себи заиста подигли *споменик трајнији од мједи* (Хорације, *Оде*, III, 30).

V/12 – Стари писаћи прибор

V/13 – Седиште Управе Српске православне црквене општине и парохије где се налази Библиотека браће Бошковић

Димитрије Аврамовић (Свети Иван
Шајкашки, 1815–Нови Сад, 1855)

Благовести

Око 1850.

Уље на платну, 80×60 cm

Поклон пароха Ђорђа Николајевића
Српској православној црквеној општини
у Дубровнику

(Музеј икона СПЦО у Дубровнику)

Димитрије Аврамовић (Свети Иван
Шајкашки, 1815–Нови Сад, 1855)

Свети архангел Михаило

Око 1850.

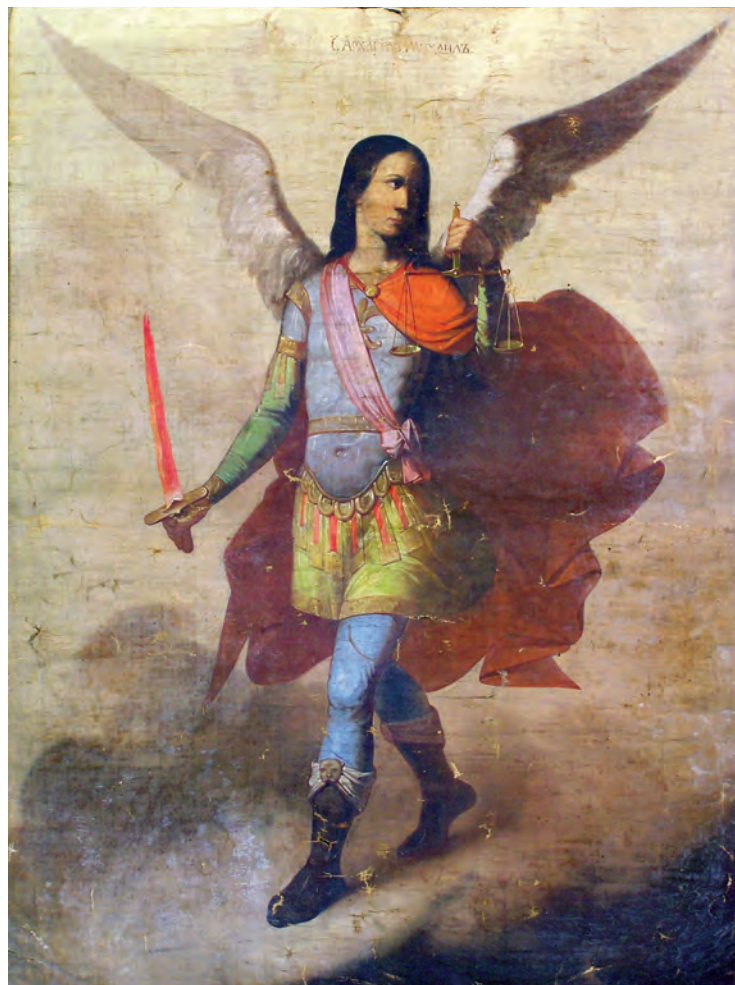
Уље на платну, 80×60 cm

насликан на полеђини слике Благовести

Поклон пароха Ђорђа Николајевића
Српској православној црквеној општини
у Дубровнику

(Музеј икона СПЦО у Дубровнику)

V/14

Портрет Руђера Бошковића

[Рим], 1756, уље на платну, 94,5×70 cm
Рад непознатог мајстора

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

На дну слике стоји натпис: P. ROGERIVS BOSCOVICH S. I. IN COLLEGIO ROM. MAT. PROFES. NATVS RAGVSIJ XV KAL. IV. IVNIJ MDCCXI ÆTATIS ANNO XLV

Руђер Бошковић (Дубровник, 1711–Милано, 1787), математичар, физичар, астроном, филозоф, дипломата, песник, проф. универзитета. Живео и радио у Риму, Милану, Паризу, Лондону... За Дубровачку републику обављао је разне дипломатске послове.

Литература: *Enciklopedija Leksikografskog zavoda*, 1, Zagreb MCMLXV, str. 582.

Enciklopedija Jugoslavije, 2, Zagreb MCMLXVI, str. 156–158. *Мала енциклопедија Просвета*, 1, Београд, 1986, стр. 296; Dadić Ž., *Ruđer Bošković*, 1998; Станојевић С, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, I књига, Београд 2000, стр. 251–252.

(Истраживање: Јелица Рељић)

V/15

Портрет Димитрија Милаковића

Уље на платну, 61,5×51 cm

Рад непознатог мајстора

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Димитрије Милаковић (? 1804–Дрезда, 1858), секретар књаза Петра Петровића Његоша, министар финансија и руководиоца штампарије (1831–1851), кратко време био секретар кнеза Данила (1852). На Цетињу уређивао календар *Грлица* (1835–1838). Аутор је *Кратке историје Црне Горе*. Ђорђе Николајевић, дубровачки парох, израдио му је животопис под насловом *Милаковића кавалера живот и дела*, објављен у Бечу 1860. Његову богату библиотеку поклонио је српској мушкој закладној школи у Дубровнику његов брат Јово Милаковић. Браћа Милаковић су били добротвори нове цркве у граду и српске мушке закладне школе.

Извори: *Прилози за историју Срба у Дубровнику*, рукопис Јовице Перовића.

(Истраживање: Јелица Рељић)

[Јосип Томинц (Giuseppe Tominz)]
(Горица, 1790–Градишче код Горице, 1866)

Портрет [Симеона Николајевића]

Трст, 1850.

Уље на платну, 69×56 cm

Симеон Николајевић, парох јазачки,
био је отац Ђорђа Николајевића

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

Портални сат

с аутоматима и музичким механизмом

Порекло и време настанка: вероватно Аустрија, око 1830.

Материјали и технике: дрво, фурнирано, резбарено, делимично позлаћено, политирано; месинг, кован, гилеширан, позлаћен; алабастер; навоштено платно; емајл; стакло

Димензије: 72×37×14 cm

Погон сата је на опругу, с кукастим анкером и слободним задњим клатном као регулатором. Избија на звучну опругу сате и половине сата. Има музички механизам с назубљеним ваљком.

Кућиште је дрвено, пресвучено политираним фурниром од махагонија. На кућиште су аплицирани украси од позлаћеног дрвета и месингани украси са флоралним мотивима. Призматична база, са страна таласасто обликована, постављена је на четири ногице од алабастера у облику дугмета; горња плоча базе обложена

је светлијим фурниром и украшена орнаментима исцртаним тушем. Сат има облик портала класичног храма, по коме је овај тип и добио име. Горњи део сата носи шест стубова од алабастера, с позлаћеним месинганим прстенастим базама и са стилизованим коринтским капителима. Два предња стуба су већа, док су остали мањи, увучени уз огледало које затвара позадину и визуелно умножава стубове. Огледало се састоји из три дела, од којих су два бочна закошена. На капителе четири увучена стуба постављени су дрвени кубуси са металним апликацијама у виду розета. Два предња стуба носе архитрав, који је у горњем и доњем делу украшен аплицираним розетама, а на угловима са два акантусова листа. Архитрав се завршава луком, а у средини има витрину у којој су шарени цветићи и листићи израђени од обојеног навоштеног платна. Витрина је са страна и у горњем делу оперважена позлаћеном бордуrom. Из архитрава се издиже плитка база, која придржава кућиште сатног механизма смештеног у бубњу с месинга-

ним гилешираним обручем. Сферично стакло које је служило као поклопац за сат није сачувано. Бројчаник сата је од белог емајла с црним римским бројевима који означавају сате, цртицама за минуте и с казаљкама типа Breguet – копчасте с кружном перфорацијом при врху. Са страна сата, на горњем делу архитрава, постављена су два лава од позлаћеног дрвета, који у наставку репа имају извијену границу. На врху сата, на постаменту црне боје, постављен је дрвени позлаћени орао раширених крила и главе окренуте удесно. Индикатор клатна сата је новије израде.

Овај сат има одлике касног ампира (облик базе, месингани украси, једноглави орао који је симбол Француске и Наполеона), комбиноване с бидермајер украсима (цвеће под стаклом, фигуре лавова), што нас наводи да га датујемо у време око 1830. године. Музички механизам је добро очуван, али недостаје опруга за његово навијање.

Зидни регулатор сат

Порекло и време настанка: Беч,

друга половина 19. века

Ознаке: ... (S)eiberl ... (in?) Vien

Материјали и технике: дрво, обојено и

политирано црно бојом, токарено; емајл;

месинг; стакло

Димензије: 103×32×12 cm

Погон сата је на тегове, с Грахамовим анкером и клатном као регулатором. Избија пуне сате и половине сата, на звучну опругу.

Сатни механизам постављен је у издужено дрвено кућиште, застакљено с четири стране. Кућиште је обојено у црно да би подражавало ебановину. Уз бочне стране кућишта постављен је по један танки стубић с токареном базом, који уместо капитета има завршетак налик на луковицу. И у горњем и у доњем делу стубићи имају канелиране додатке у облику квадра. Конзола на коју се сат ослања у доњем делу је део кућишта и израђена је једноставно, с канелираним средишњим украсним делом. Сат се у горњем делу завршава у виду отворене необарокне лунете са токареним украсом у средини.

Бројчаник је емајлиран у бело, састоји се из два дела који су спојени месинганим обручем, каквим је окружен и обод бројчаника. Бројке за сате су црне, римске, а ознаке за минуте су у виду цртица. На унутрашњем диску бројчаника је отвор за навијање, а изнад њега су казаљке; за минуте дугачка копљаста, док је сатна кратка, с орнаментом у виду три спојена круга израђеним на пробој. На средишњем диску, испод броја 12, налази се потпис изведен тушем, који је делимично избрисан па је тешко утврдити да ли пише Keiberl или Seiberl, а читљиво је још ... (in?) Vien. Будући да је потпис накнадно написан руком на емајлу, а није отиснут, постоји могућност да се ради о сајдији из Беча који је сат продавао.

Сат је једноставан, класичног изгледа, с необарокним завршним делом и с назнакама историцизма друге половине 19. века. Клатна на оваквим сатовима израђивана су ручно, а носачи су могли бити од боровог или смрековог дрвета, с великим месинганим диском. Због изузетне тачности називани су бечки регулатор или pendeluhr.

Путни сат – будилник

Порекло и време настанка: Француска?,
крај 19. века
Материјали и технике: месинг, ливено;
порцелан; стакло
Димензије: 14×8×6 cm

Погон на опругу с цилиндар зупчаником и баланским точком. Избија пуне сате и четвртине на звучну опругу. Механизам будилника избија о звоно на дну сата.

Кућиште од месинга има облик усправног квадрата, које је са све четири стране застакљено кристалним брушеним стаклом, тако да му је месингани механизам видљив са свих страна. Занимљиво је да сат и на горњој кровној плочи има застакљен отвор кроз који се види балансни точак. Стоји на четири токарене плоснате ножице кружне основе, изнад којих се издиже плића база на све четири стране украшена аплицираном бордуром од бршљановог лишћа. Предњи део кућишта фланкирају два дорска канелирана стуба који носе плитак горњи венац на којем је бордура украшена мањим листовима бршљана. На горњој плочи је благо извијена ручка с кружним спојем у средини.

Иза застакљених врата је предња плоча сата с два бројчаника; већим који показује сате и испод мањим, који служи као будилник. Оба су направљена од белог порцелана и имају једноставне копљасте казаљке. Ознаке за сате су црни римски бројеви, за минуте цртице, док су бројеви на бројчанику будилника арапски. Правоугаона плоча на којој су бројчаници је месингана, са рељефном апликацијом у виду лозице. Рељефна бордура са мотивом акантусовог листа окружује и мали и велики порцелански бројчаник. На задњим вратанцима су отвори с осовинама за навијање сата и будилника, као и они за подешавање казаљки. Овакви будилници производили су се најчешће у Француској крајем 19. века.

Колекција сатова чува се у Музеју Српске православне црквене општине у Дубровнику

* Аутор каталожних описа сатова:
Ведрана Ђукић-Бендер (Gjukić-Bender)

V/20

БИБЛИОТЕКА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ДУБРОВНИКУ

Славко Зорица

Чувена је изрека: *Да видим шта читаш, па ћу ти рећи какав си човек*. Ако је судити по њој, онда су дубровачки православни Срби знали шта треба читати и самим тим знали колики је значај знања и како из богатог фонда људске мисли изабрати највредније.

Библиотека је веома богата и вишеслојна. Садржи књиге из различитих епоха и различитих области. Кад погледамо садржај библиотеке уочавамо да, што се тиче старијих наслова, готово нигдје нема печата из кога би се могло закључити да књиге припадају Црквеној општини. То је сасвим разумљиво када се има у виду да су, све до стварања Југославије, Срби у Дубровнику имали више установа (Матица српска, Српска зора, мушка и женска школа, Пјевачко друштво „Слога” итд.). И све те установе дјеловале су под окриљем Цркве, односно Српске православне црквене општине, која је формално основана 1790. године. Модерним рјечником речено, Црквена општина је била нека врста кровне организације Срба унутар које су се стварале и одржавале све

остале установе које су служиле на добробит Срба у Дубровнику. Ово није био спецификум само Дубровника, већ и осталих градова и мјеста гдје су Срби, изван матичне државе, пребивали у значајнијем броју.

Библиотека Српске православне црквене општине у Дубровнику располаже са око 12.000 књига различите тематике. На првом мјесту су богослужбене књиге, којих је више од стотине. Постоји и једна рукописна књига, односно заједно укоричени *Посни триод* и *Пентикостар* на грчком језику, неутврђеног поријекла и времена настанка.

„Свјетовне” књиге које се налазе у библиотеци по тематици би се углавном могле подијелити на следеће области: *књижевност, историја, природне науке и богословље*. То је био оквир интересовања дубровачких Срба, па су сходно томе и набављали књиге.

Богослужбене књиге*

Црквена општина је за вријеме цијелог свог постојања посједовала све потребне богослужбене књиге. Из великог броја црквених богослужбених књига, које потичу из посљедња четири вијека, овдје ћемо споменути неколико. Поменућемо оне које асоцирају на значајне личности, било да су их набављали за ову Црквену општину, било да су их посједовали. Књиге су, са изузетком поменутог грчког Триода и Пентикостара, као и најновијих издања на српском језику, на црквенословенском језику и скоро све су издате у Русији.

Најстарија књига је свакако *Нови завјет*, штампана на црквенословенском (рускословенском) језику у Кијеву 1703. године. Књигу је издао Јоасаф Хрековски, по свему судећи у вријеме царевића Алексеја. Књига је увезана у веома лијепе корице, са орнаментираним пуним оковом и емајлом у пољима, с Распећем и четири еванђелиста.

Књига је најприје била у власништву Патријарха српског Арсенија Трећег, затим будимског епископа Викентија из Јањева, пећког пострижника. Њу је касније, 1776, на лицитацији купио Евтимије, игуман Манастира Кувеждина у Фрушкој гори. Од њега је књигу купио Петар Паликућа, трговац из Трста и приложио је 1803. го-

V/21 – Библиотека браће Бошковић, завештање Српској православној црквеној општини у Дубровнику

дине цркве *славеносрпској* у Дубровнику, уз то још додавши прилог од 100 форинти. Све то записано је на првим страницама ове књиге.

Посни триод из 1801, штампан у Москви, набавио је Герасим Зелић и донио у Дубровник 16. марта 1811. године. На њему је записао: *Сеј Триод из числа књиг храма цркве Благовјешченија Пресвјатија Богородици иже в Дубровнику потписах брэнноју рукоју аз грешниј Герасим Зелић архимандрит светоуспенскаго далматскаго манастирја Крупи, викаријо генерала от Рагузе и Боке Которске. Љета Господњег 1811. при владјенију императора француског Наполеона I.* Ово је написано на првих 17 листова.

Посебну пажњу заслужује *Архијерејски чиновник*, штампан у Русији 1721. године. Значајан је и по томе што је, прелазећи из руке у руку, једно вријеме припадао епископу далматинском Симеону Кончаревићу, док је као изгнаник боравио у Русији. Није сасвим познато како је доспио у Дубровник, али је врло вјероватно да га је донио Герасим Зелић, који је, путујући по Русији, отуда у Далмацију донио многе драгоцености, посебно велики број богослужбених књига.

Триод из 1894, штампан у Кијеву, занимљив је сам по себи. Њега је цркви у Дубровнику поклатио свештеник Ристо Шуковић и

Герасим Зелић (Жегар, Далмација, 1752–Будим, 1828), калуђер, архимандрит у манастиру Крупи, епископски викар у Далмацији и Боки Которској (Архив СПЦО у Дубровнику)

Алекса Шантић (Мостар, 1868–1924), песник, завештао је велики број књига библиотеци Српске православне црквене општине у Дубровнику (Архив СПЦО у Дубровнику)

на њему записао: *Овај Тродион потјече из Свете Горе. Носио сам га као војни свештеник српске војске у рату за ослобођење Српства вд. Г. 1914–1918, а потом га предајем цркви св. Благовјештења у Дубровнику за здравље моје и моје породице 2. септембра 1928.*

Ристо Ј. Шуковић, српски војни свештеник у пензији.

Књиге у библиотеци

Библиотека Српске православне црквене општине у Дубровнику, у свом обимном фонду, располаже многим књигама од изузетне библиографске и историјске вриједности. У њој у првом реду налазимо књиге из српске књижевности, као и књижевности других словенских народа. Поред тога, ту су књиге и часописи који су штампани готово у свим европским културним центрима на руском, латинском, италијанском, француском, њемачком, енглеском и другим језицима, као што су Беч, Будим, Пешта, Лајпциг, Париз, Лондон, Рим, Венеција, Београд, Нови Сад, Панчево, Загреб, Сплит, Дубровник, Задар, Москва, Санкт Петербург, Кијев...

Рафо Марић (Дубровник, 1879–1966), правник, председник Касационог суда, председник певачког друштва „Слога“, завештао велики број књига Библиотеци Српске православне црквене општине у Дубровнику (Архив СПЦО у Дубровнику)

Од значајних редовних издања библиотека посједује чувени *Српско-далматински алманах (магазин)*, који је 1836. године покренуо Божидар Петрановић и који су, поред њега, уређивали још Герасим Петрановић, Ђорђе Николајевић, Никодим Милаш и Љубомир Вујиновић. Постоје и друга издања која су покретали знаменити Срби 18. и 19. вијека, као на примјер *Славено-српски магазин*, Венеција 1768, *Српске летописи*, Будим 1825–1830, *Летопис Матице српске*, шематизми епархија далматинске и бокоторско-дубровачке, затим разни школски извјештаји, издања Српског ученог друштва, Југославенске академије знаности и умјетности и Матице хрватске.

Од часописа ћемо споменути само неке, као што су *Босанска вила*, *Бранково коло*, *Стражилово*, *Невен*, *Врач погађач*, *Срђ*, *Виенац*, *Словинац*, *Привредник* и други.

Посебно мјесто заузимају издања о Далмацији и у Далмацији, а нарочито издања Матице српске у Дубровнику. Од свих ових издања може се наћи и више примјерака. Такође, у библиотеци важно мјесто заузима и комплет *Српског књижевног гласника*.

Постоје и врло вриједне књиге стране књижевности, на разним страним језицима, од којих поједине потичу из 16. вијека, као што су Плутархове *Chaeronensis*, издате у Паризу 1570. године.

Библиотека Српске православне црквене општине свједочи колика је пажња поклањана религиозно-моралном и културном

уздицању српске заједнице у Дубровнику. Набављана су у што већем броју значајнија издања ондашњих културних и вјерских центара. У библиотеци се налази *Kleiner Katechismus, oder kurze und aechte Bekenntnis der griechischen nicht unitten Religion* (Мали катихизис, или кратко исповиједање праве грчке /православне/ несједињене вјере). Катихизис је одобрио Св. синод у Карловцима 1774, а издат је у Бечу. Намијењен је православној школској омладини, не само српској, што се види из чињенице да је упоредо штампан на три језика: српском (славјаносербском), румунском и њемачком. Интересантно је да је и у катихизису на румунском језику употребљено ћирилично писмо. Наилазимо и на једну веома добру граматику – *Руководство к славјанстјеј граматиције исправљењј во употребљеније славјаносербских народних училищ* – издату трудом Аврама Мразовића, у Будиму 1800. године.

Међу књигама је и *Отпустнаго слова архијерејскога примјер*, који је написао Лазар Милетић, „правдослов (адвокат) у Краљевству Маџарском и Загребскога комитата засједатељ” и посветио га епископу горњокарловачком Мојсију Мијоковићу, штампан у Бечу 1821. године.

Занимљиво је и то да су за библиотеку набављена и врло рана издања дјела Доситеја Обрадовића, као *Собраније разних наравоучитељни вешчеј* (Беч, 1793), *Вјенац од азбуке* (Будим, 1826), и *Целокупна дела* (Земун, 1850). Прво издање (1741) *Епитома* Дионисија Новаковића такође је у броју књига Библиотеке.

Дародавци

Већина књига добијена је донацијама, било издавача, било поклоном разних лица и установа. Много је оних који су их умножавали, изражавајући на тај начин жељу да се потомство духовно и културно уздиже. У библиотеци се налазе, рецимо, неке књиге из библиотеке Петра II Петровића Његоша, великог пјесника, чувеног Владике Рада. Дугогодишњи парох дубровачки, а потоњи

V/22 – Монограм браће Бошковић на библиотеци

митрополит дробосански Георгије Николајевић био је власник бројних књига које се сада налазе у библиотеци. Јован Милаковић из Дубровника и Илија Рамадановић из Котора дали су велики допринос богаћењу библиотеке. Много је и аутора који су своје књиге посвећивали библиотеци или својим дубровачким пријатељима, а који су их касније завјештавали библиотеци, као што су Нићифор Дучић, Алекса Шантић, Никанор Ружичић... Породица Војислава Милишића поклонила је велики број књига, нарочито вриједних издања Српске књижевне задруге. Међу дародавцима најзапаженије мјесто свакако заузимају Божо Бошковић са својим братом Ником, те Рафо Марић. Божо Бошковић (1815–1879) имао је велику и веома вриједну библиотеку, која се сада налази у Библиотеци Српске православне црквене општине у Дубровнику. Био је велики добротвор не само цркве у Дубровнику него и многих других цркава и српских установа. Бошковићевим књигама библиотека је 1910. године нарасла на готово 7.000 примјерака.

Велики љубитељ књиге и угледни дубровачки Србин Рафо Марић (1879–1966) такође је Библиотеци приложио велики број књига. Био је правник и председник касационог суда. Његовим прилогом библиотека је нарасла за још неколико хиљада књига.

* * *

Библиотека Српске православне црквене општине у Дубровнику већ се један вијек налази на истом мјесту, у древној палачи Бонда, у старом језгру Дубровника. У посљедњих шездесетак година број књига се знатно повећавао, али не и онаквим темпом као почетком прошлог вијека. Парадоксално је да се од деведесетих година прошлог вијека знатно повећао број старих издања, посебно издања Српске књижевне задруге. Многе старе дубровачке породице, које су биле чланови Српске књижевне задруге, из разних разлога празнили су своје сталеже од препознатљивих плавих ћириличних томова и поклањали их Библиотеци.

Кад је ријеч о чувању књига, као и осталих црквених драгоцености, за похвалу је како су Срби у Дубровнику и Управа Црквене општине љубоморно чували све благо наслијеђено од својих предака. Тако се у малој српској заједници у Дубровнику сачувао сјај прошлих генерација.

* Описи корица јеванђеља дати су у тексту Кармен Гагро *Јеванђеља и литургијске сребрнице* у Каталогу изложбе.

Чиновник архијерејски

штампан у Русији, 1721, 364 стр.+ (2)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

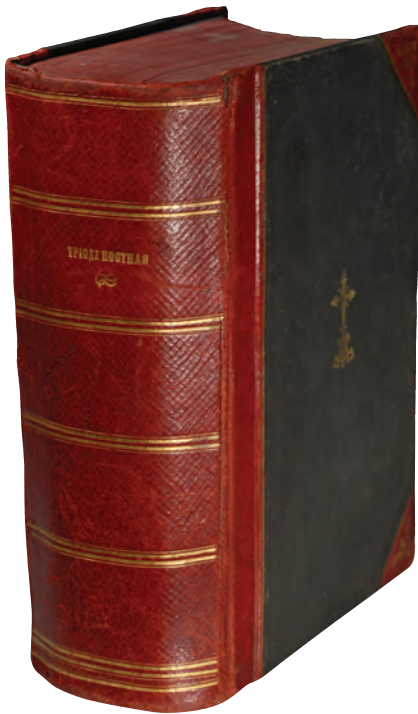
V/23

Триод постни

Москва, 1791, 1256 стр + (2)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

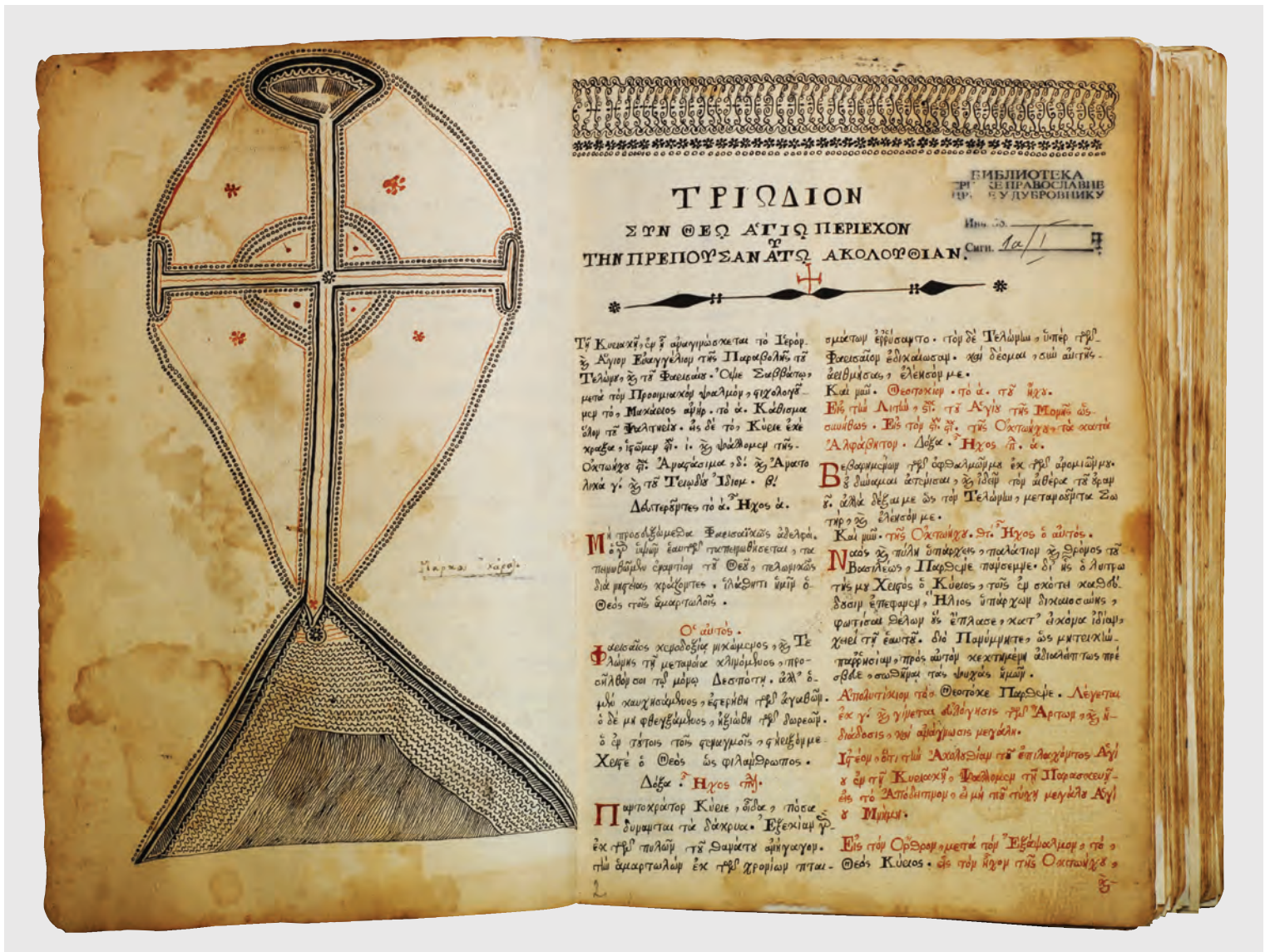
V/24

Триод постни

[6. г.]

(Библиотека СПЦО у Дубровнику)

ΒΙΒΛΙΟΤΕΚΑ
 ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΒΟΣΛΑΒΙΚΗΣ
 ΤΗΣ ΕΝ ΔΟΥΒΡΟΝΙΚΗ

ΤΡΙΟΔΙΟΝ
 ΣΤΗΝ ΘΕΩ ΑΓΙΩ ΠΕΡΙΕΧΟΝ
 ΤΗΝ ΠΡΕΠΟΥΣΑΝ ΑΤΩ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΝ.

№ 10
 Σφ. 1α/1

Τῆ Κυριακῆ, ἐν ᾗ ἀναγιγνώσκεται τὸ Ἱερόν.
 Ἐν Ἁγίῳ Ἐὐαγγελίῳ τῆς Περὶ Βελῆου καὶ
 Τελάρου ἕως τῆς Φωκαίας. Ὁμοίως Σαββάτων
 μετὰ τὴν Προφητικὴν ἀναγιγνώσκονται, ἡμερῶν
 μετὰ τὸν Μικαίου ἀπὸ τῆς αὐτῆς Κολοσσαίων
 ἕως τῆς Φελίππου. ἡ δὲ τῆς Κυριακῆ ἐκ
 κραβίας, ἡμερῶν δὲ ἰ. ἕως φιλίππου τῆς
 Οὐκταίας ἕως Ἀρακάσιμα, δὲ ἕως Ἀρακάσι
 λικῆ γὰρ ἕως τῆς Τριτῆς Ἰωάννου. βλ.
 Διδασκόμενοι τὸ αὐτὸ ἤχος α.

Μὲν προσεχόμενα Φωκαίας αὐτῶν ἀλλοτρίων
 ἐν ἡμέρᾳ ἐαυτῶν μεταβαίνειται, καὶ
 περιβαίνει σφραγίστην τῆς Θεοῦ, πελαγονίας
 διὰ μέγαν κράζοντες, ἵνα ἴδωσι ἡμῖν ὁ
 Θεὸς τοῦ ἀμαρτανίου.

Ο αὐτῶν.
Φωκαίας κερδοβόλε κλέμμενος ἕως Πε
 λωνίας τῆς μεταπολεως κληρονομίας, προ
 οὐλήθησιν τῆς μέρους Δεσποτικῆς, ἀλλ' ὁ
 μὲν καυχόμενος, ἐξερῆθη τῆς ἀγαθῆς
 ὁ δὲ με φθελόμενος, ἕξωθη τῆς δωρεῆς.
 ὁ ἐν τῆσιν τοῦ φερμαίου ἡ φησὶν με
 Χερσὲ ὁ Θεὸς ὡς φιλιφθωπος.

Δεξ. ἤχος πη.

Πρωτοκρίτωρ Κύριε, ἴδου ὅτι πόσι
 δυναμίται τὰ δάκρυα. Ἐξερῆθη γὰρ
 ἐκ τῆς πύλων τῶν Σαμάρτα ἀνήγαγον.
 τῶν ἀμαρτανίων ἐκ τῆς χρορίας πται-

σόμενοι ἐφύσασατο. τὸν δὲ Τελάρου ὑπὲρ τῆς
 Φωκαίας ἐδικαίωσαν. καὶ δόξα καὶ σὺ αὐτῶν.
 ἀειβμήσις, ἔλεος μου.

Καὶ μετὰ Θεοτοκίῳ. τὸ αὐτὸ. τῆς ἡμέρας.
Εἰς τῆς Λιπῆς, δὲ τῆς Ἁγίας τῆς Μαριῆς αὐ
 σιανθίας. Ἐὖς τῶν δὲ τῆς Οὐκταίας τῶν αὐτῶν
Ἀναφθιγῶν. Δεξ. ἤχος πη. α.

Βεδομικῶν τῆς ἀφαιρέσεως ἐκ τῆς ἀφομιῶν
 ὁ δὲ καὶ ἀπομῆσαι, ἕως ἴδωσι τῶν ἀθέρων τῶν ἡμερῶν
 ἕ. ἀλλὰ δεξάμε ὡς τῶν Τελάρου, μεταρωθῆται Σω
 τῆρ ὡς ἔλεος μου.

Καὶ μετὰ τῆς Οὐκταίας, δὲ ἤχος ὁ αὐτῶν.

Νοσὶ ἕως πύλων ὑπάρχοντες ὡς πελάγειον ἕως θραυτος τῆ
 Βασίλειος, Παρθερε παύσαμεν δὲ ἡς ὁ Λιπῶ
 τῆς μετὰ Χερσὲ ὁ Κύριος, τοῦ ἐν σκοπῆ καὶ δὲ
 δόσιν ἐπεφασεν, Ἥλιος ὑπάρχων δικαιοσύνης
 φαιτῆσαι θείων ἐν ἔπλευσε, καὶ τὸ δίκαιον ἴδιον
 χρεὶ τῆ ἐαυτῶ. διὸ Παρμυμῆται ὡς κριτικῶν
 παρμυμῆται, πρὸς αὐτῶν κερτημένη ἀδελότητος πρὸ
 σβλε ὡς αὐτῶν τῶν φυχῶν ἡμῶν.

Αναφθιγῶν τῶν Θεοτοκίῳ Παρθερε. Λεγεται
 ἐκ γὰρ ἕως ἡμερῶν ἀδελότητος τῆς Ἀρακάσι
 δὲ δόσιν, καὶ ἀφαιρέσεως μετὰ.

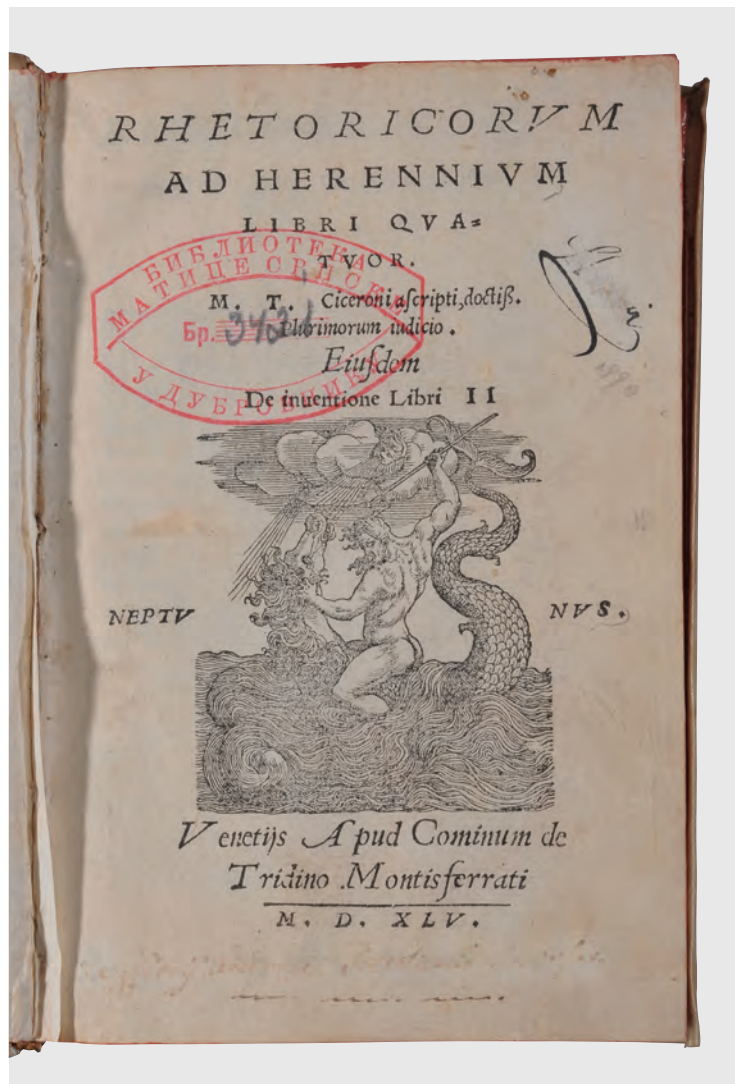
Ἰστοροῦν ὅτι τῶν Ἀκαλοσίων τῶν ἐπιλαχρίτων Ἀγί
 ος ἐν τῆ Κυριακῆ ὁ Φωκαίας τῆς Παρθερε
 εἰς τὸ Ἀποστόλων ὁ ἐμὲ τῶν τῶν μετὰ Ἀγί
 ος Ἰησοῦ.

Εἰς τῶν Οὐκταίας μετὰ τῶν Ἐξερῆθη τῶν
 Θεὸς Κύριος. ἐν τῶν ἡμερῶν τῆς Οὐκταίας ἕ
 ος

**Rhetoricorum ad Herennium,
Libri quatuor**

Venetiis, MDXLV, 274 str.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 8074)

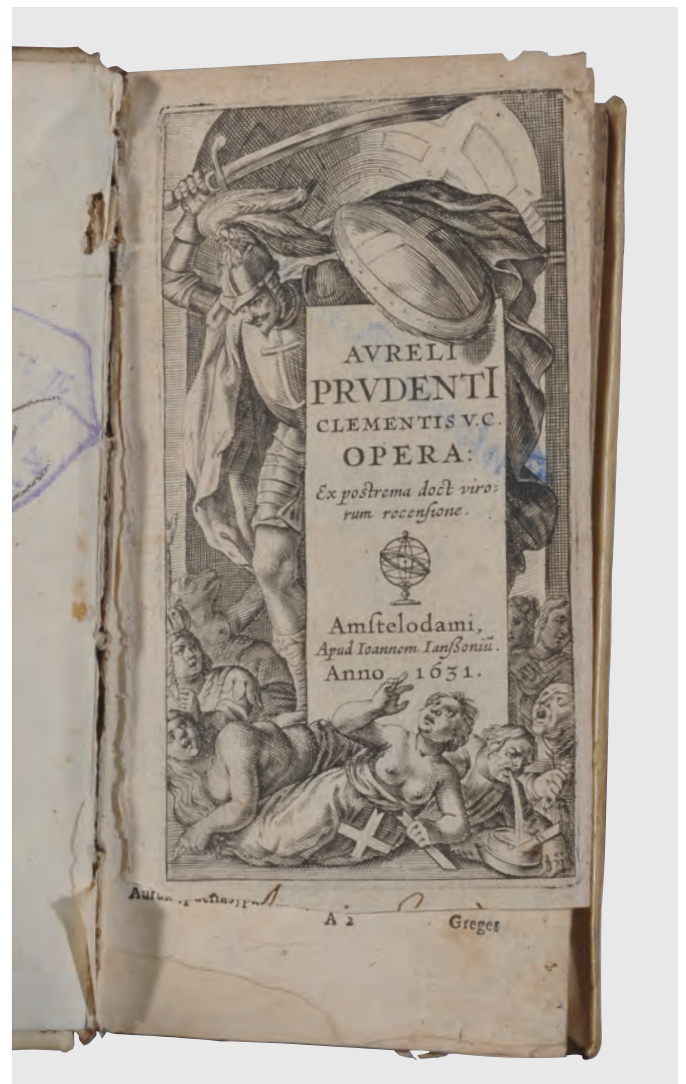

V/26

**Aureli Prudenti Clementis
V. C. Opera**

Amstelodami, 1631, 261 str.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 8068)

V/27

**La Bible qui est Toute la Sainte Efcriture
du Vieil & Nouveau Testament [etc.]**

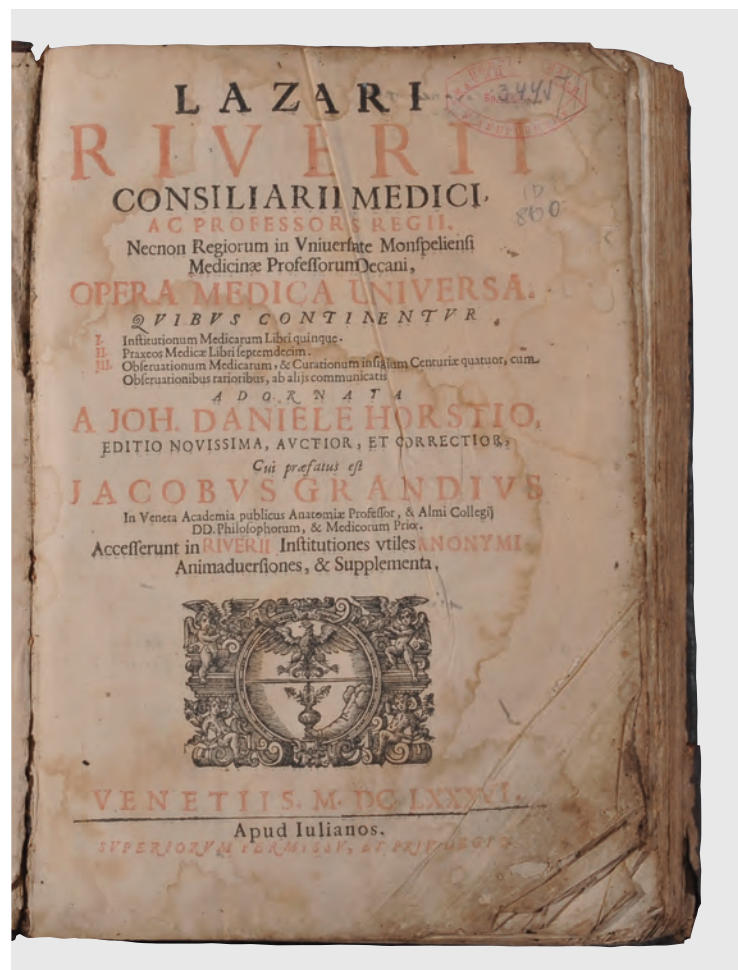
Leide, 1665. Folio 500

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 7680)

**Horstio, Joh. Daniele,
Lazari Riveri consiliarii medici**

Venetiis, MDCLXXXVI, 590 str.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 8100)

Hugone, Hermanno, Pia Desideria

Londini, 1703, 181 str + (2)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 8069)

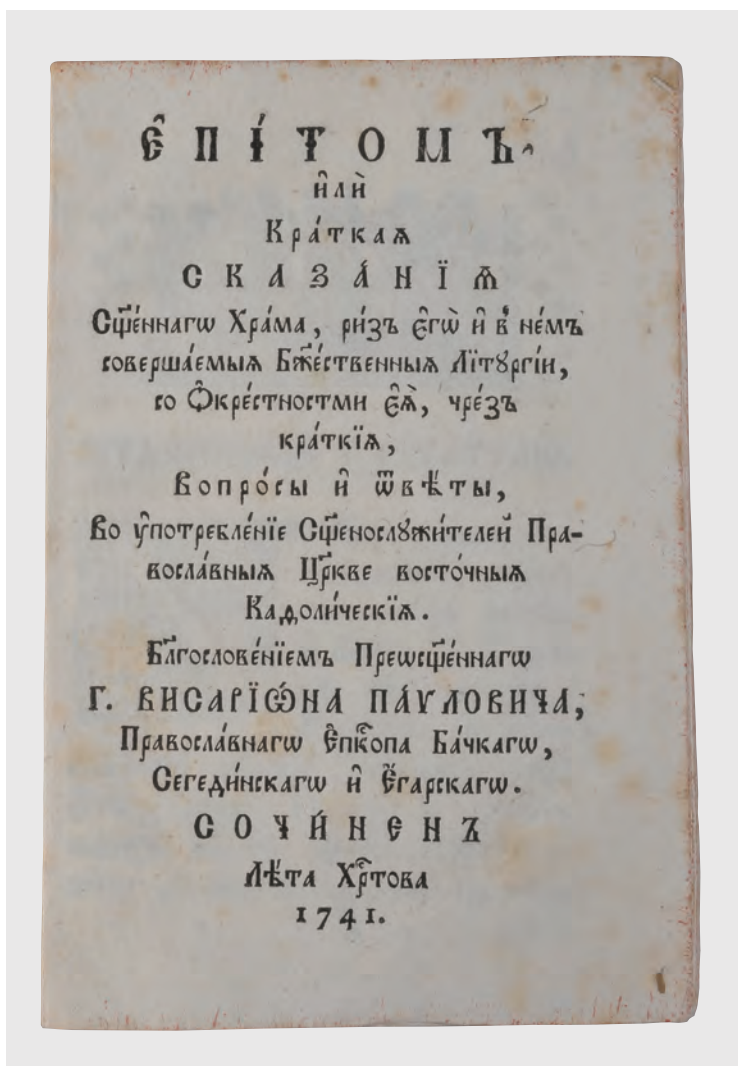

[Новаковић, Дионисије],

Епитом или краткаја сказанија ...

[Венеција], 1741, 100 стр.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 390)

Manelli, da Tomaso, Esame placido della difesa del P. Tonti... [etc.]

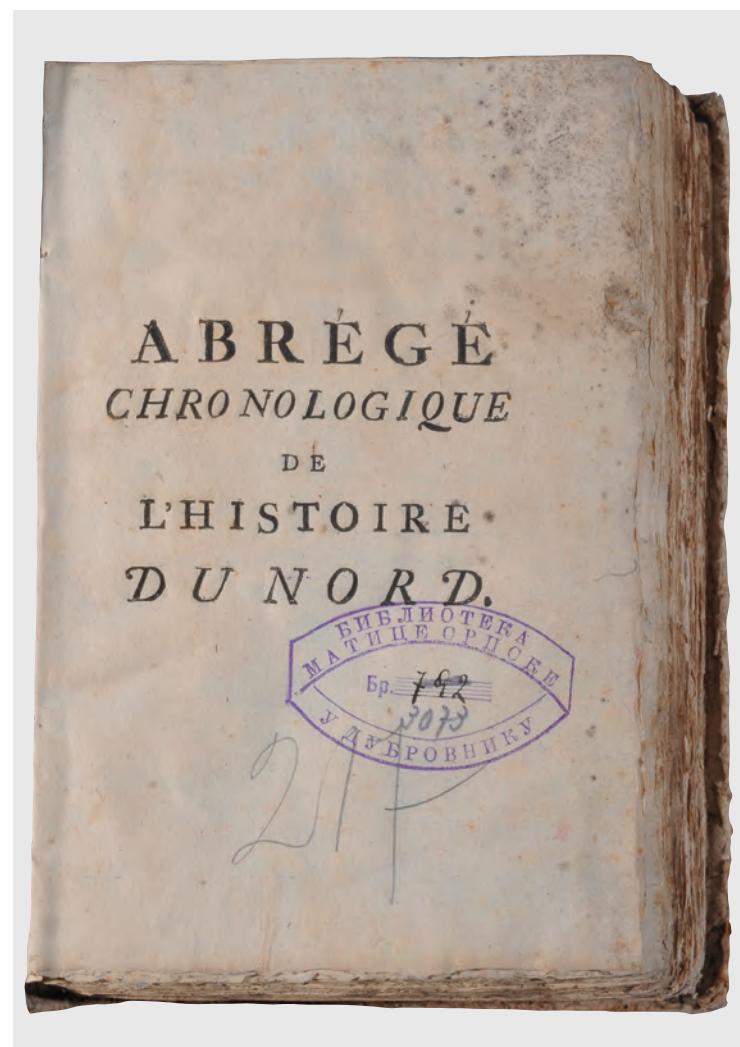
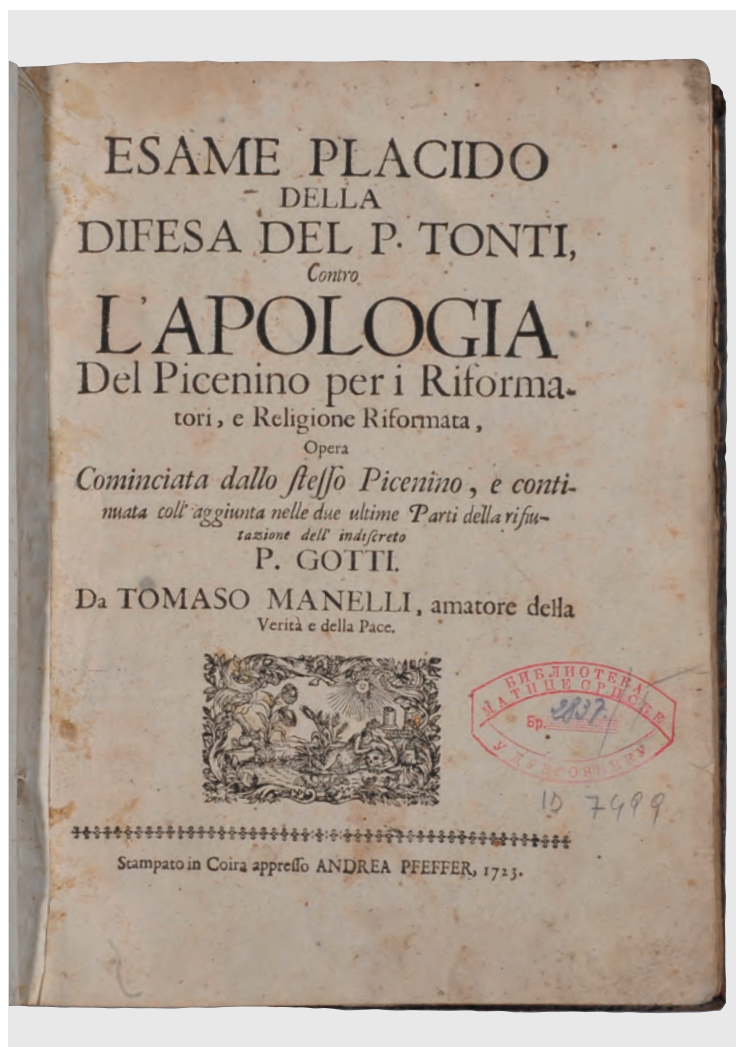
1723, 488 str.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр.7499)

Lacombe, M., Abrégé chronologique de l'histoire du Nord ou des Etats, Tome premier

Amsterdam MDCCLXIII, 662 str + (2)

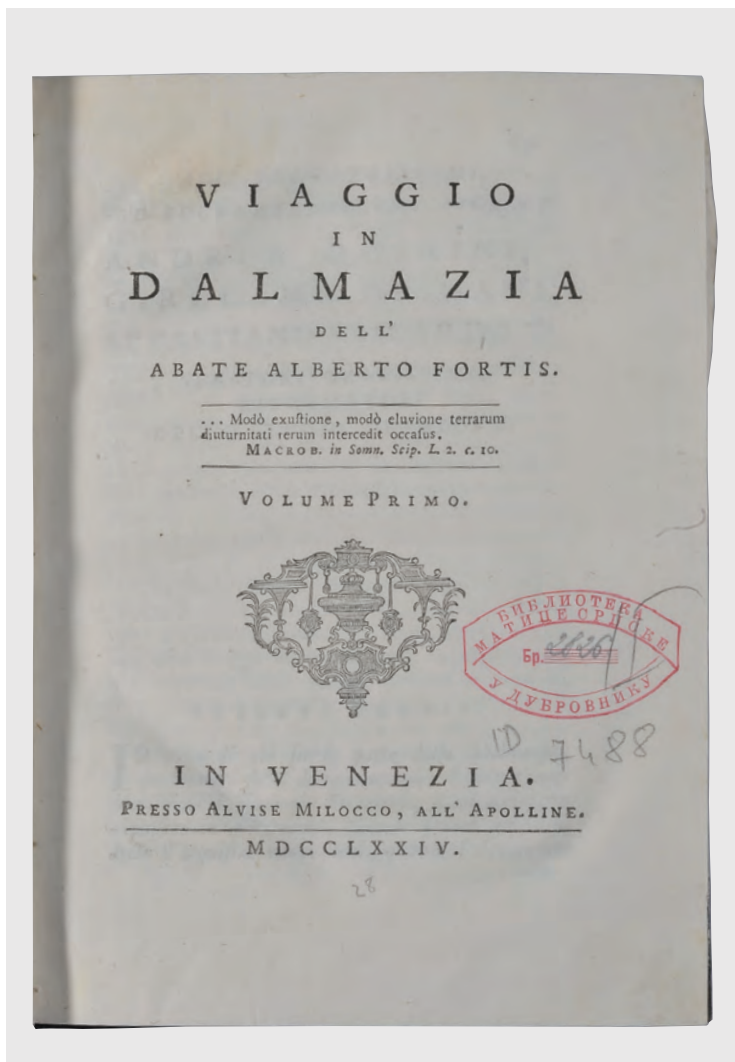
(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 7732)

**Fortis, Alberto, Viaggio in Dalmazia,
Volume 1, 2**

in Venezia, 1774, 204 str.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 7488)

V/34

**Kleiner katechismus: Kurze, und achte
Bekenntniss der griechischen nicht
unitten Religion**

Carlowiz, 1774, 331 str.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 7840)

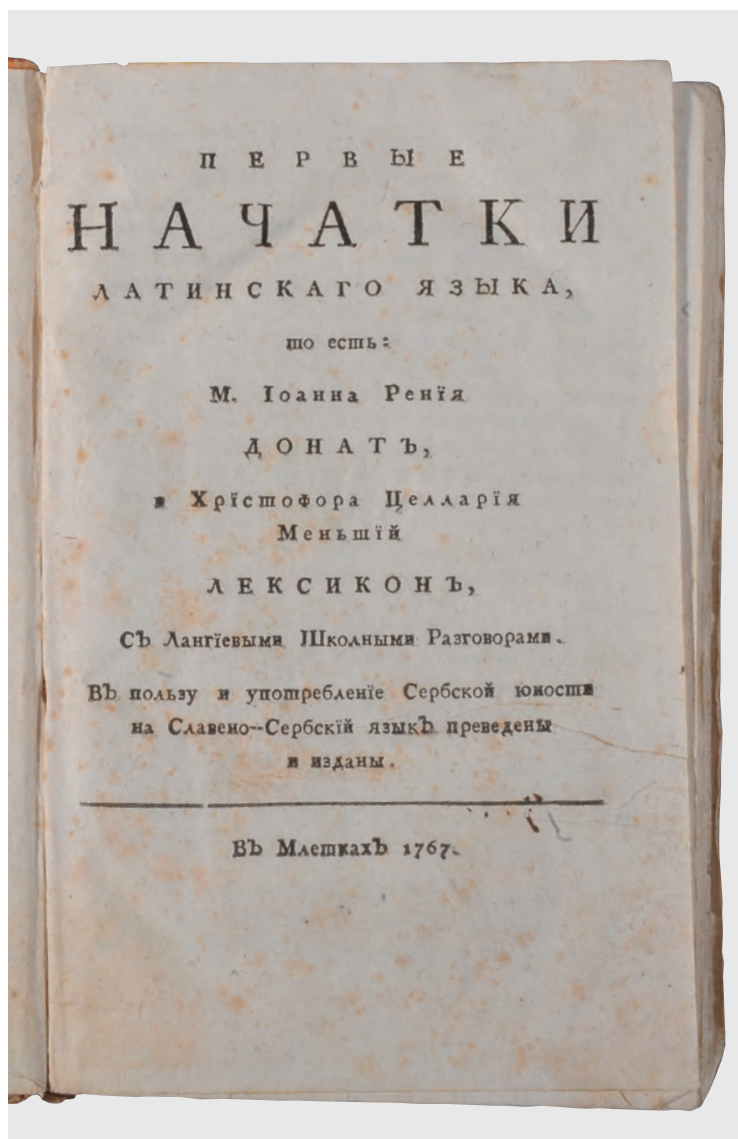

V/35

[Орфелин, Захарије],
Первије начатки латинскога јазика
то јест: М. Јованне Ренија донат
и Христифора Целларија Мењшиј
лексикон

в Млетках 1767 (Почетница латинскога
језика са речником), 448 стр. + (2)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 238)

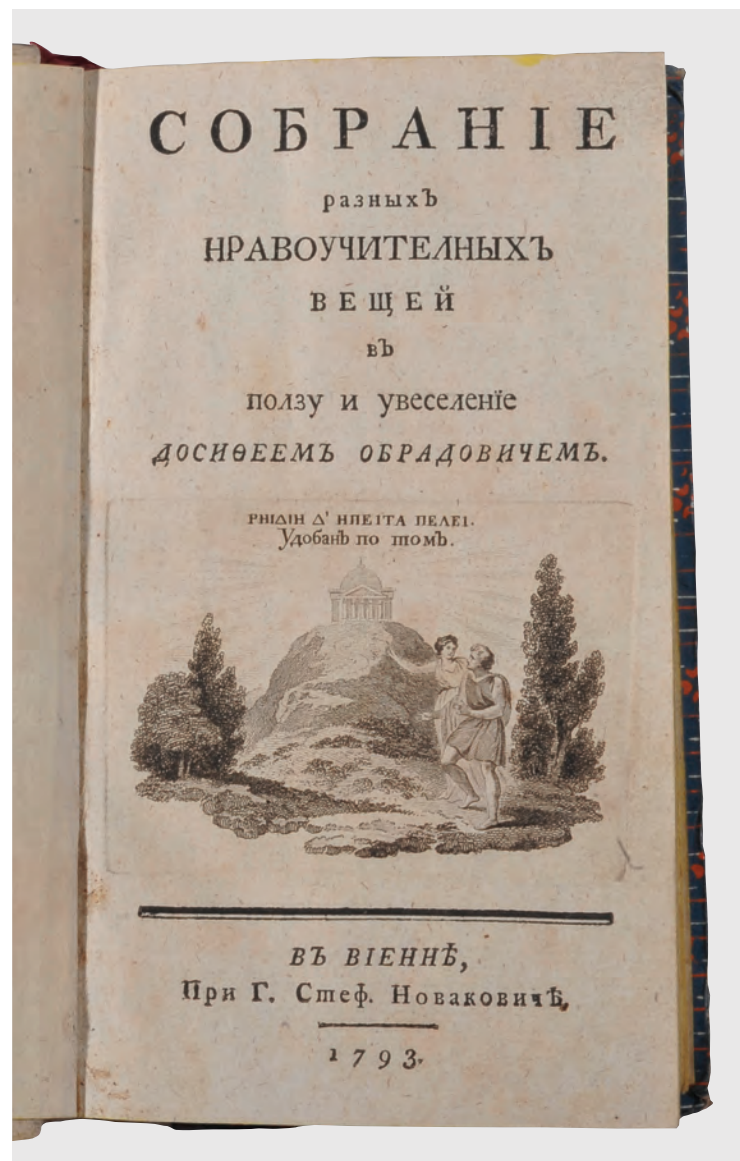

V/36

[Обрадовић, Доситеј],
Собраније разних нравоучитељних
вешчеј в ползу и увесељеније

в Вијени, 1793, 318 стр. + (2),

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 237)

V/37

Цвѣт добродѣтели
превео на славеносербскій јазик
Викентије Ракић

Будим, 1800, 112. стр

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 7141)

І жди: Вікентіа ракича
Фенечкога 1800.

Ц В Ћ Т Ъ
ДОБРОДѢТЕЛИ

ПРЕВЕДЕНО СЪ ГРЕЧЕСКАГО

НА

СЛАВЕНО СЕРБСКІЙ ЈАЗЫКЪ,

ВІКЕНТИЕМЪ РАКИЧЕМЪ
Пронгуменомъ Фенечкимъ, уроженцемъ Зе-
мунскимъ: При церкви святаго Спурі-
дона, въ Свободномъ Градѣ и При-
спанищѣ Тріестѣ сущимъ.

ВЪ БУДИМЪ,

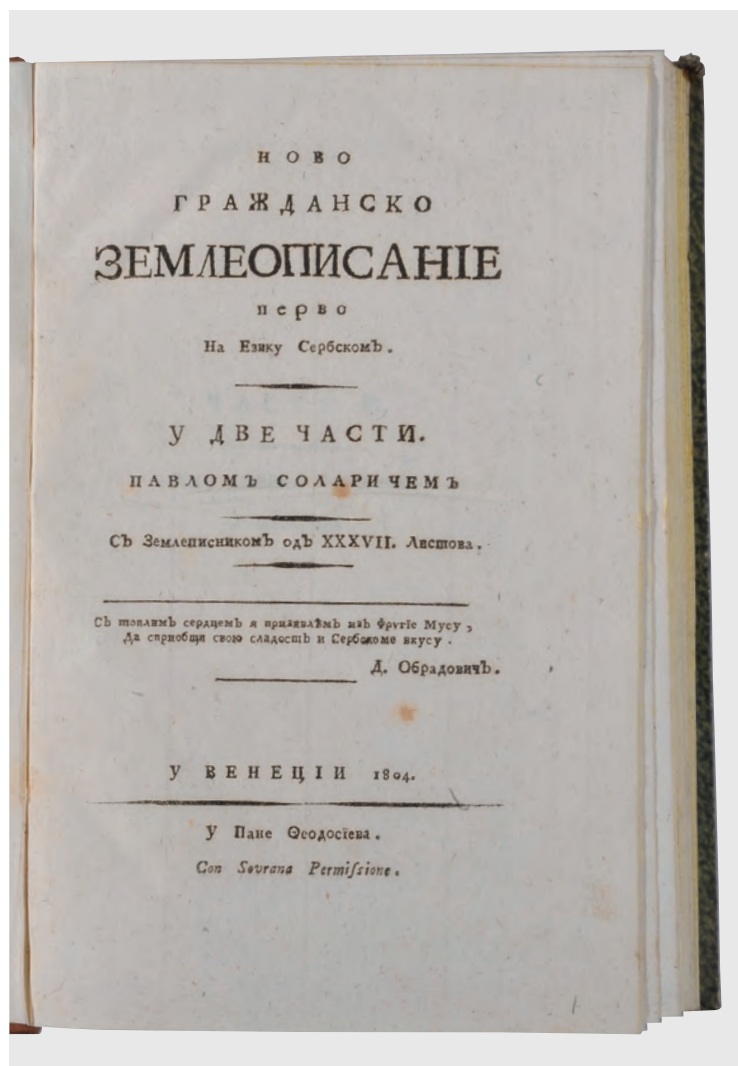
Печатаю писмены Славено-Сербскія Печат-
ни Кралевакаго Всеучилища Пештанскаго

1800.

**Соларич Павле,
Ново гражданско Землеописание**

у Венецији, 1804, 246 стр.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 219)

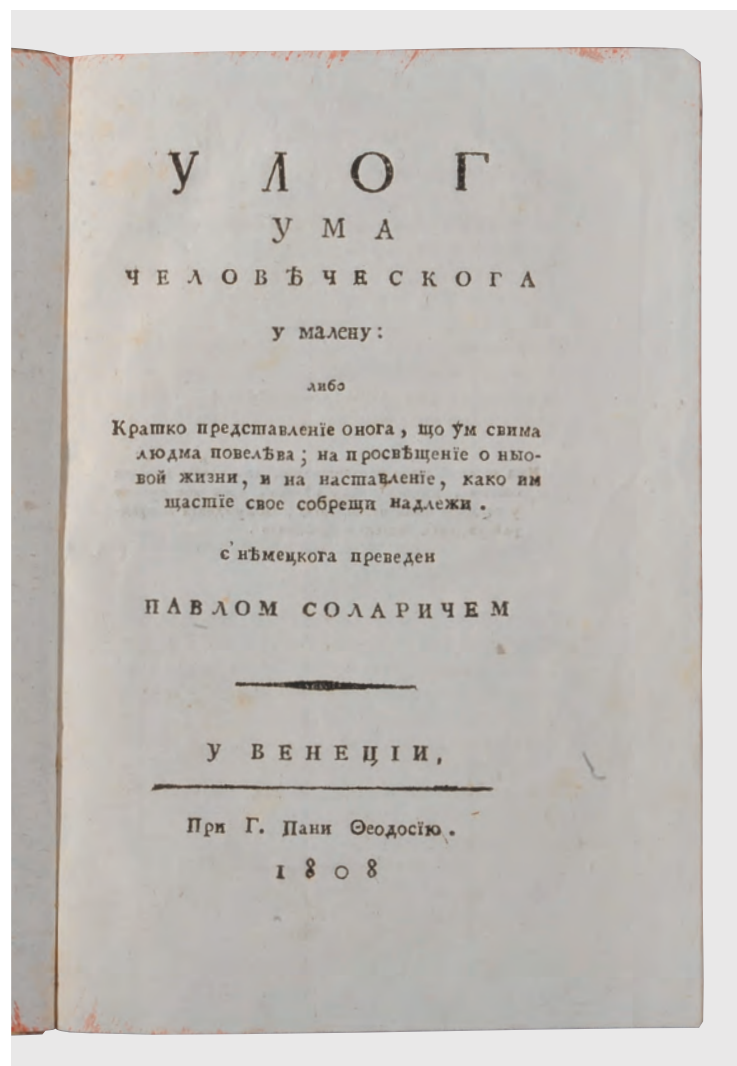

V/39

**[Ekartshauzen, Karl fon]
Улог ума челоѡјеческаго**

превео Павле Соларич
у Венецији, 1808, 176. стр.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 244)

V/40

**Соларич, Павле,
Буквар славенскиј...**

в Млетках, 1812, 142 стр.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 710)

V/41

Гласник Дружтва Србске словесности

Свезка I, Београд, 1847, 261 стр.

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 9606)

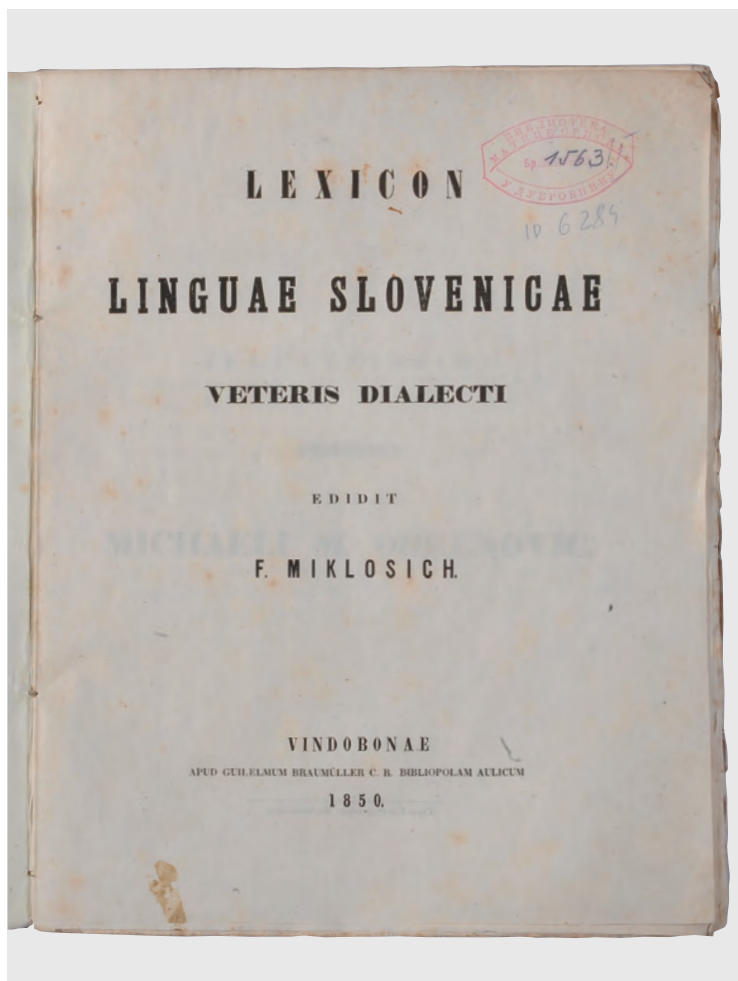

V/42

Miklosich Franc, Lexicon Linguae Slovenicae veteris dialecti

Vindobonae, 1850, str. 204 + (2)

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 6284)

V/43

Чакра, Емиа, Словенска азбука, Кирилица и латиница једна на прама другој

у Новом Саду, 1859

(Библиотека СПЦО у Дубровнику, инв. бр. 6393)

V/44

АРХИВ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ДУБРОВНИКУ

Др Мирослав Перишић, Јелица Рељић

Документ није историја, али без докумената нема историје. Отуда је свако ново сазнање о мало познатим или уопште непознатим сачуваним документима за историчаре и архивисте професионални истраживачки изазов. У том светлу Архив Српске православне црквене општине у Дубровнику завређује посебну пажњу и по свему што је у њему сачувано пружа нову истраживачку основу за проширивање знања о прошлости. Његова историја нераскидиво је везана за историју српске заједнице у Дубровнику. У даљој прошлости делио је судбину већег броја архива на балканско-медитеранском простору: мањак стручњака, недостатак простора, ратови, окупације, идеолошки судари, небрига државе о писаним траговима прошлости и доказима постојања, нестајање докумената... Све те опште околности одразиле су се на стање архивске грађе и у Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику. Непостојање прецизних евиденција шта је све од докумената постојало од тренутка када је архив почео да се формира, несрећеност а тиме и готово немогућ увид у целину и садржај докумената која су преживела и до данас сачувана. Такво је било стање архивске грађе пре почетка рада стручњака Архива Србије на заштити докумената, као једном од најзначајнијих праваца Српске православне црквене општине у Дубровнику у њеним укупним напорима непроцењивог значаја на пројекту обнове и заштите културног наслеђа српске заједнице у Дубровнику. Заштитити сачувано и учинити доступним за истраживања био је најснажнији мотив Српске православне црквене општине у Дубровнику и Архива Србије да започну сложен и напоран посао сређивања и обраде архивске грађе у Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику.

Архивска грађа Српске православне црквене општине у различитим временским периодима налазила се на више места, а данас је смештена на таванском простору зграде која је некад била у власништву племићке породице Бонда. Осим Архива у њој су смештене и службене просторије Српске православне црквене општине и Музеј икона.¹

Рад на заштити архивске грађе Српске православне црквене општине у Дубровнику започет је септембра 2010. године.² Том приликом архивисти Архива Србије обишли су простор у којем

се налази архивска грађа, сагледали значај и обим као и стање у коме се налази.³ Стручњаци Архива Србије наставили су рад на заштити и сређивању архивске грађе црквене општине априла 2011. године.⁴

Већ основни увид у целину сачуваног материјала пружао је уверљиву слику о великом значају архивске грађе. Упркос несрећеном стању, већ по броју сачуваних докумената уочава се да је више генерација, у различитим временским периодима и бројним историјским недаћама, имало дубоку свест о значају докумената захваљујући којима је архивска грађа Архива Српске православне црквене општине у Дубровнику сачувана.

У Архиву Српске православне црквене општине сачувано је преко 220 књига – домовних протокола, матичних књига рођених, венчаних и умрлих,⁵ записника седница парохије и друштава, регистара, деловодних протокола Туторства (црквеног одбора), парохије, затим књига записника предбрачних испита, школа и друштава, црквених инвентара са прецизним подацима о приложницима и дародавцима, пописа парохијана и домова, књига добротвора и утемељивача, именика добротвора православне парохије (*Libro dei Lasciti a favore del Parocco della chiesa Greca di Ragusa e suoi successori*), многобројних рачунских књига, инвентара школских библиотека...⁶ Најстарија књига је деловодни протокол Туторства отворен 11. априла 1811. године. Садржај првог уписа гласи: *Documento concernente l'acquisto della casa e giardino al fossato destinati ad uso di chiesa e cimitero portante la data e stipulato con* и представља сумарни опис аката који се односе на куповину куће и баште за потребе цркве.

Сачувано је преко 200 архивских јединица (кутија и регистратора) разних списа⁷ у којима се налазе значајни извори за историју Срба у Дубровнику. Међу пронађеним и пописаним документима посебну пажњу завређују најстарија документа с краја 18. века, затим турски списи од 1811. године, парохијална акта од 1821, преписка Архијерејског намесништва, потврде о крштењу од 1800, документа о српским породицама, о градњи цркава на Посату, на Бонинову и у Граду, православном гробљу на Бонинову, затим пописи православног становништва у различитим временским периодима у 19. и 20. веку, статистички подаци о пра-

вославном становништву, завештања и опорукe, грађа о отварању српске мушке и женске школе у 19. веку, о добротворима, задужбинарима, приложницима, утемељивачима, светосавским прославама, везама са Српском православном црквеном општином у Трсту, о српским друштвима – „Слога“, „Кнегиња Зорка“, „Матица српска“, „Привредник“, „Српска Зора“, „Добротворна задруга Српкиња Дубровкиња“...

Посебну вредност имају оригинални рукописи Иве Војновића (*Смрт мајке Југовића и Лазарево васкрсење*), Светозара Ђоровића (*Зулумћар*), дум Андре Мурата (*Селим пашиа*) и Андре Гавриловића (*Дубровник и Вук Караџић, цртице из историје српске књижевности*), сачувани у овом архиву. Међу наведеним рукописима налази се и обиман рукопис Јовице Перовића (1873–1942), историчара и публицисте, који представља нашироко замишљену историју Српске православне општине у Дубровнику рађену на основу извора – списа архива саме црквене општине и Дубровачког архива. Изузетно вредан је најстарији документ пронађен пресавијен на више мањих делова, сакривен међу осталим документима, али сачуван у целини. У питању је посланица на пергаменту с почетка 18. века манастира Тврдош, који је крајем 17. века, у време турско-млетачких сукоба разорен и чијој обнови се приступи-

ло почетком 18. века. Међу архивском грађом налази се и обиље фотографија дубровачке властеле, Срба Дубровчана – припадника ондашње политичке и културне елите града, новинара, чланова црквене општине, породица и више породичних фотоалбума. Ту су и бројни сачувани листови, календари, часописи, публикације који су настајали у разним периодима историје Дубровника у 19. и 20. веку, као и штампани материјали који су настајали ван Дубровника.

Архив Српске православне црквене општине у Дубровнику, у односу на велике архиве делује као архивски кутак, али по значају архивске грађе у целини и по значају сваког појединачног документа превазилази сва очекивања историчара и архивиста. За њега се не би могло рећи да је истраживачки рукавац за историчаре, већ напротив – незаобилазан архив за историју Срба у Дубровнику, историју Српске православне цркве и једним својим делом свакако за историју Дубровника. Избор докумената објављених у овом каталогу у форми факсимила само је мањи део свега што је сачувано у Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику, који довољно илуструје значај и разноврсност архивске грађе чије је сређивање у току.

Напомене:

¹ У питању је привремени смештај Архива и Српска православна црквена општина у Дубровнику има у виду потребу обезбеђивања одговарајућег простора за смештај архивске грађе.

² Потписивањем Протокола о сарадњи између Архива Србије, Епархије захумско-херцеговачке и приморске и Српске православне црквене општине у Дубровнику, фактички је започет рад на заштити и сређивању архивске грађе у Архиву Српске православне црквене општине у Дубровнику. Протокол су потписали у Требињу и Дубровнику, 10. и 12. септембра 2010. године, епископ захумско-херцеговачки и приморски Григорије, др Мирослав Перишић, директор Архива Србије, Растко Барбић, председник Српске православне црквене општине у Дубровнику и протојереј-ставрофор Горан Спаић, парох Српске православне цркве у Дубровнику.

³ Свежњеве у којима се налазила архивска грађа прегледали су, пописали и пребројали Јелица Рељић и Злагибор Марковић, архивски саветници Архива Србије. Прво пописивање грађе урадио је 2009. године

Мишо Савић, историчар уметности, и његов попис налази се у Архиву Срба у Загребу.

⁴ Гордана Антић и Ружица Суботић, архивски помоћници, под стручним руководством Јелице Рељић радили су на сређивању архивске грађе од 26. априла до 7. маја 2011. Драгоцену помоћ у раду пружили су Горан Спаић и Славко Зорица, протојереји-ставрофори српске православне цркве Св. Благовештења у Дубровнику и тиме умногоме олакшали разврставање и класификацију архивске грађе као и ишчитавање старих рукописа и списа.

⁵ О матичним књигама Српске православне парохије вид. текст Ивана Виђена *Матичне књиге – извор за историју породица* у овом каталогу.

⁶ Пре почетка и у току рада на сређивању архивске грађе, остварена је сарадња Архива Србије и Хрватског државног архива, најпре на нивоу два директора централних државних архива др Мирослава Перишића и др Стјепана Ђосића, а потом и са директором Државног архива у Дубровнику Иваном Вениером, која је убрзо проширена и на сарадњу стручних тимова. У току

сређивања књига и докумената уочена су оштећења, па је у лето 2011. године одржан састанак протојереја-ставрофора Горана Спаића, Татјане Мушњак, руководиоца Лабораторије за конзервацију и рестаурацију Хрватског државног архива, др Мирослава Перишића, директора Архива Србије, Јелице Рељић, архивског саветника у Архиву Србије, и Ивана Вениера, директора Државног архива у Дубровнику, којом приликом је оштећена грађа прегледана и сачињен дугорочни план рестаурације и конзервације дела оштећеног материјала.

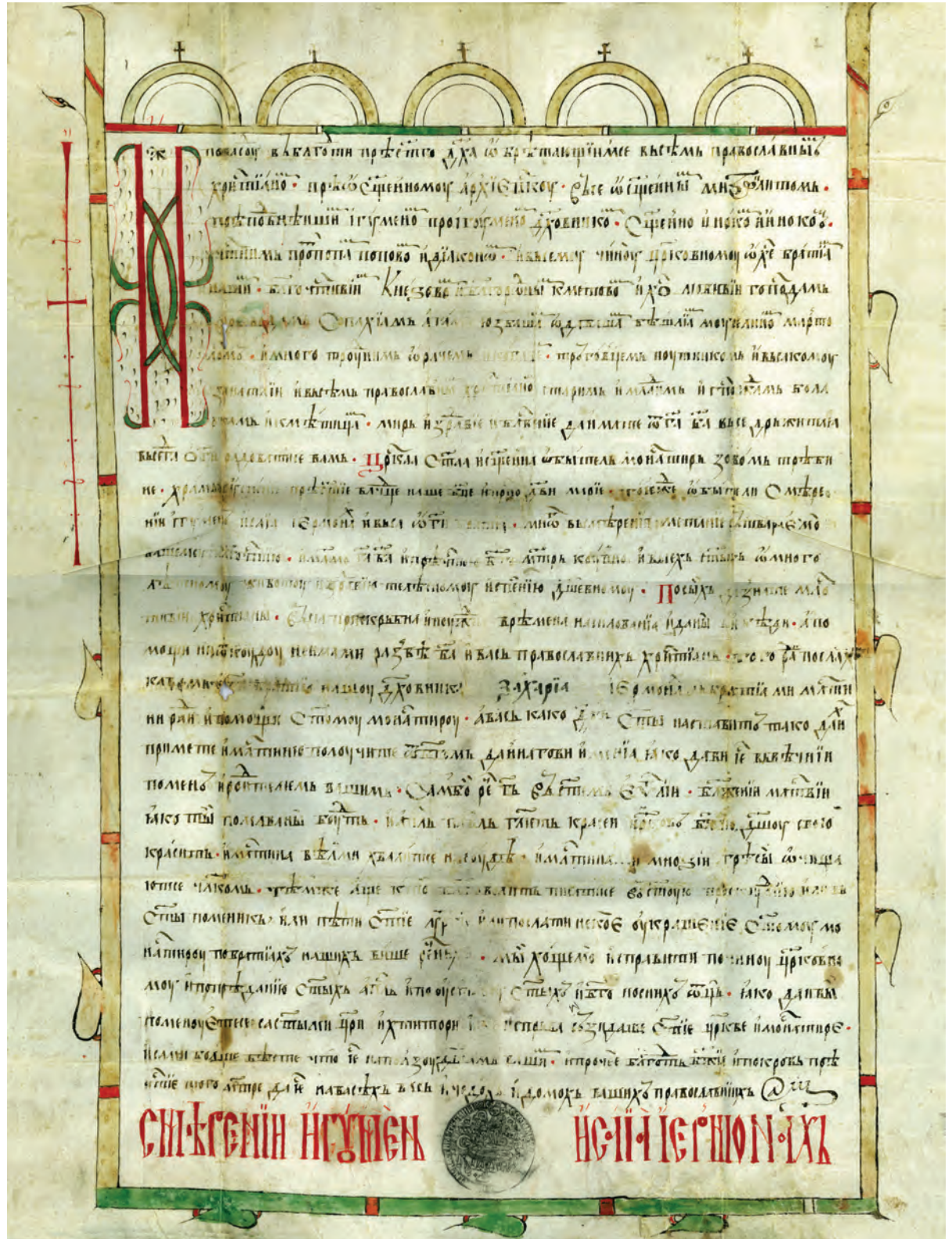
⁷ Архивска грађа је у овом кратком временском периоду класификована хронолошки и тематски, сумарно је пописана и спакована у архивске кутије. У наредним годинама предвиђен је рад на систематизацији и обради грађе чиме ће бити стечен потпунији увид у сачуваност списа.

⁸ Велики број фотографија је скениран. У плану је микрофилмовање, дигитализација и обрада фотографија.

Посланица Исаија,
игумана манастира Тврдош,
српском народу за помоћ за манастир

пергамент / почетак 18. века/

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Онима који се, у благодати Светога Духа, посвуда налазе, свим православним хришћанима, преосвећеном архиепископу, свеосвећеним митрополитима, преподобним игуманима, проигуманима, духовницима, свештеноиноцима и иноцима, часним протопоповима и поповима и ђаконима, и свему клиру црквеном, о Христу братији нашој, благочастивим кнезовима и благородним кметовима и христољубивој господи, војводама, спахијама, агама, јузбашама, одабашама, бешлијама, муселимима, мартолозима и многотрудним орачима и ковачима, трговцима, путницима и сваком занатлији и свим православним хришћанима, старим и младим, и госпођама бољаркама и кметицама. Мир и здравље и благослов да имате од Бога сведржитеља, свагда о Господу да се радујете.

Царска света и свештена обитељ, манастир звани Требиње, храм Успења пресвете владичице наше Богородице и присно Деве Марије. Игуман те обитељи, смерни игуман Исаија и јеромонах и сва о Господу братија, у смерности чини многе метаније вашему благочастију, и молимо Господа Бога и пречисту Матер Бога, уједно и све свете, за многе године живота и здравље телесно и спасење душевно.

По овоме, милостиви хришћани, да знате, у ова тужна и оскудна времена - насиље и данци и невоље, а помоћи немамо ни од куда, него само од Бога и вас, православних хришћана. Стога послах вама [...] братију нашу, духовника Захарију са братијом, милостиње ради и помоћи светом манастиру. А вас како Дух Свети буде поучио - тако их примите, да милостињу добијете од Богом дарованог вам имања, те да буде вечни помен вама и родитељима вашим. Јер, сам Господ рече у светом јеванђељу: Блажени милостиви, јер они ће помиловани бити. И апостол Павле каже: Ко цркву Божију украшава, душу своју красном чини. И милостиња се веома хвали на Суду; милостињама се многи греси људима чисте. Стога, ако неко жели да се упише у свету проскомидију или у свети поменик, или да поје свету литургију, или да по братији нашој, више поменутој, пошаље неки украс светоме манастиру, ми ћемо поступити по чину црквеном и по предању светих апостола и по уставу светих и богоносних отаца, тако да се и ви помињете заједно са светим царевима и ктиторима који су испрва сазидали свете цркве и манастире. И сами знате шта је више на корист душама вашим, и остало. Благодет Божија и покров пресвете Матере Његове да буде на свима вама и на чедима и на домовима вашим православним. Амин.

СМЕРНИ ИГУМАН ИСАИЈА ЈЕРОМОНАХ

(Језички осавремењена верзија српско-словенског текста посланице Исаија, игумана манастира Тврдош, превод: проф. др Татјана Суботин Голубовић)

Препис уговора из 1790. године
о куповини куће за цркву на Посату,
1811.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Copia

50

Contratto dal Libro delle vendite di Canallina de 1788 in f. 153 -
ora esistente nell'Archivio dell' S. M. Tribunale Colleg. di Ragusa

Die 18. Junij 1790.

Mro DD. Cff. et ad instantiam, et requisitionem Simeonis
Vucovich, et Stephani Girasovich Emptorum, hic infra est reg-
in scriptum conditionis, et mementum, confectum in civitate Ser-
gusti, a tibi et tenori leguatis; vndelect:

Nel nome di Dio. Amen. L'Anno dell'Umana Salute 1790. In Regione
Romanana Ottava. Giorno di Mercoledì 7. Aprile fatto in fronte patre
li qui sottoenti testimonj, avuti, chiamati et
Ore personalmente comprese, e costituite negli atti di me Publico Regio
Giurato Notaro, ed alla presenza et
La h. Salamina ved. del q. h. Gio. Lucich genitrice delle infra-
Costituenti
La h. Maria ved. del q. h. Gio. Mijovich
La h. Gofe ved. del q. h. Aggi Cristoforo Miodich, e la h. Angika
moglie del h. Andrea Jlovich, le quali tutte volontariamente spando
di loro libere, e spontanea volontà, non che di cosa propria, anco coll'in-
tervento, e presenza dell'antedetto h. And. Jlovich, che preta, e presta
il suo maritale asenso in riguardo alla specialità dell'antedetta signora
Angela nata Lucich di lui moglie, e in presenza sorella di esse h. Maria
ved. Mijovich, e h. Gofe ved. Miodich tutte concordemente hanno dato,
venduto, et alienato, conforme detto, venduto, ed in perpetuo liberamente
abbenuto alli qui presentati h. Simon Vucovich, et h. Stephani Girasovich
ambidue della Città di Ragusa, assistenti, compranti, e intervenenti
Una casa parziata al di fuori delle mura del Castello di essa Città
di Ragusa, composta di un solo appartamento tutto dell'alto al basso

Из Домовног протокола
Српске православне парохије
у Дубровнику – први упис:
Петар Томић, рођен у Сарајеву 1785.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

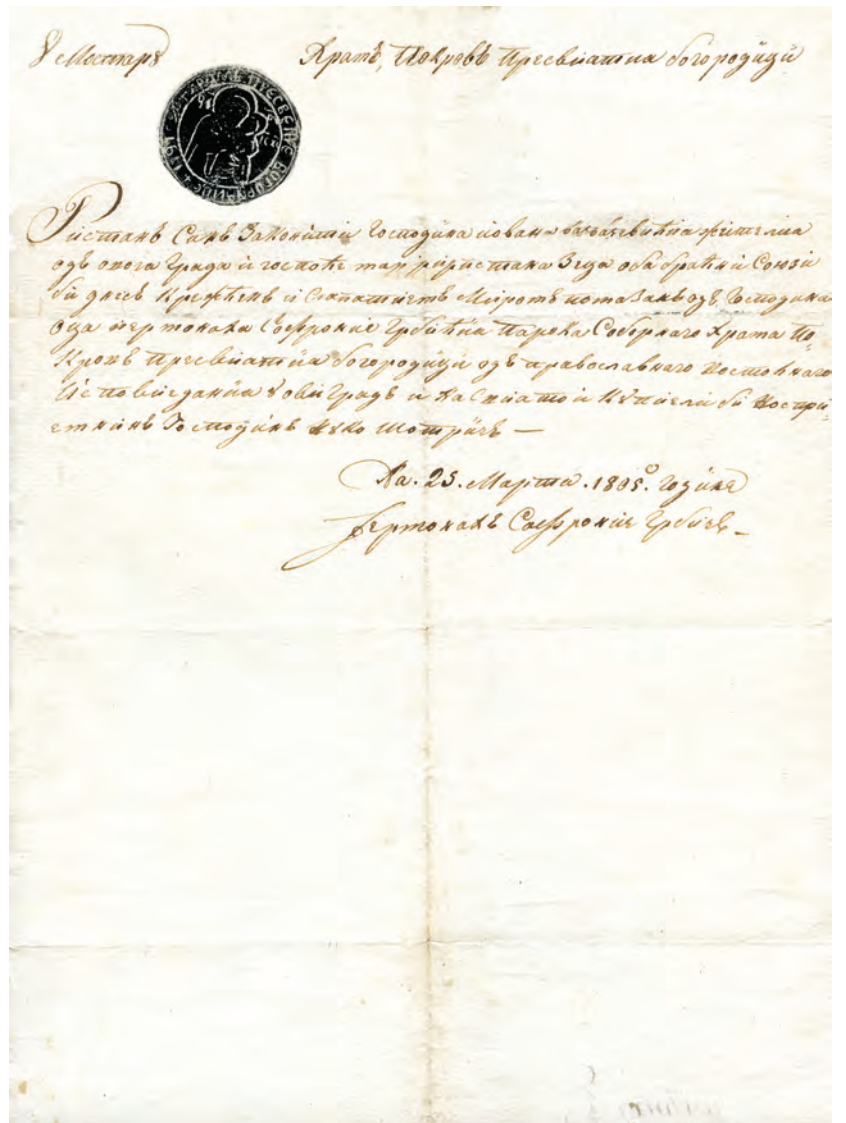
INDICAZIONE DEGL' INDIVIDUI

Numero griglia della famiglia	DATA DI NASCITA			NOME E COGNOME	PATRIA	ATTUALE DOMICILIO	
	giorno	Mese	Anno			nel Luogo	N.
1. †	1785			~~Pietro Tomich~~	Slavaev	Rugusa	
	1788			~~Maria, consorte~~	Slavaev	I.	
	26	Luglio	1882	~~Sofia, figlia~~	Rugusa	II	
	±.	30	Gennaio	1884	~~Maria, figlia~~	II	II
39. †	"	"	1779	~~Luca Turonic~~	Trebieze	Rugusa	
±.	25	Agosto	1780	~~Ana, consorte~~	I.	I.	

V/45

Потврда о крштењу Росе Ковачевић,
1800.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Завођење турских аката
– Деловодни протокол из 1811.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Dal giorno *1 Aprile* Mese *Aprile* 1811.

NUMERO dell' Esibito	DATA della Presentazione	ESIBENTE ED OGGETTO	DATA dell' Evasione	MARCA di Registratura
1.	1. Aprile 1811.	Documenti concernente l'acquisto della casa e giardino al fossato destinati ad uso di Chiesa e limitere portanti la data e stipulato con	1. Aprile 1811.	A I 1.
2.	Idem.	Copia della parte del senato dell'ex Repubblica di Ragusa degli 11. Aprile 1804. sulle concessioni riferibili alla Cappella e limitere accordato dalla stessa	1. Aprile 1811.	A II 2.
3.	5. Aprile 1811.	Il Vicario Generale di Ragusa e Cattaro con suo foglio 4. Aprile corrente cetera il Consiglio di Fabbrica alle sborse del devotissimi tributo fin dall'arrivo delle armi Francesi.	5. Aprile 1811.	G I 1.
4.	7. Aprile 1811.	Il Vicario Generale suddetto col foglio 6. corrente accusa il ricevimento delle competenze sue negli anni 1810 e 1811.	7. Aprile 1811.	G I 1.
5.	26. Luglio 1811.	Foglio 26. Luglio 1811. N. 131. del Vicario Generale Selich diretto a sedare alcuni discordi insorti tra i Parrocchiani e il Consiglio di Fabbrica.	26. Luglio 1811.	G I 2.
6.	Idem.	Il Vicario Generale Selich col foglio 18. Luglio 1811. N. 127. abissa alcune norme sull'istituzione del Consiglio di Fabbrica e sull'Amministrazione della Chiesa.	26. Luglio 1811.	B I 1.
7.	27. Agosto 1811.	Foglio 17. Agosto 1811. N. 142. Del Vicario Selich sulle proteste e denunce dal Pietro Petrovich ed altri in confronto del Consiglio di Fabbrica	27. Agosto 1811.	G I 2.
8.	6. Settembre 1811.	Foglio 29. Agosto 1811. N. 143. diretto dal Vicario Selich al Consiglieri di Ragusa relativamente alle proteste preannunciate	6. Settembre 1811.	G I 2.

Попис православних
српских породица
и бројно стање душа у Дубровнику
на дан 27. фебруар 1821.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Sudditi Austriaci,					Stato componente delle Famiglie di Rito Greco					Sudditi Ottomani,		
Numero	Nomi e Cognomi dei capi di famiglia	in Pasche	Somme	osservazioni	Numero	Nomi e Cognomi dei capi di famiglia	in Pasche	Somme	osservazioni	Osservazioni		
1	Pietro Pavlovich	5	7		1	Aggi Lazzaro Lucich	3	4	1	un figlio in arcana		
2	Anna Praviza	1	-		2	Giovanni Milacovich	2	1	1	data di in Bosnia		
3	Tomaso Praviza	5	2	2	3	Pisto Marghella	2	1	1			
4	Pietro Milosevich	3	2	-	4	Giovanni Micich	5	4	2	una femmina e un maschio in Bosnia		
5	Jovo Topirnich	2	2	-	5	Simone Covacevich	2	2	1			
6	Tomaso Pravich	2	2	-	6	Trojan Micich	2	4	2	due femmine in Bosnia e un servitore		
7	Lazzaro Vuconich	4	1	1	7	Stefano Bravaich	4	3	1			
8	Pisto Erbes	2	-	-	8	Pisto Pistich	2	3	1			
9	Giorgio Bascich	1	1	-	9	Pistan Kraw	1	-	-			
10	Andrea Rajevich	3	1	-	10	Nicodi Covacevich	5	5	2	un figlio e un servitore in arcana		
11	Michele Vuconich	2	2	-	11	Pisto Subul	1	-	-			
12	Teodoro Lucich	3	-	-	12	Giorgio Peninarich	4	7	3	un suo fratello in Bosnia		
13	Stefano Bascich	3	3	-	13	Pado Opuch	3	3	2			
14	Vasilio Bascovich	2	5	1	14	Petar Opuch	4	3	2			
15	Nicodi Rajevich	3	2	-	15	Pisto Incimanovich	2	3	1	il detto Pisto in Bosnia		
16	Teodoro Acimovich	1	-	-	16	Pietro Micich	3	3	2			
17	Tarso Vlacovich	1	1	-	17	Giorgio Micich	4	4	2			
18	Pietro Turafovich	1	-	-	18	Pistlan Dolich	2	4	-			
19	Gabriele Jascich	2	5	1	19	Cristofan Nanno	3	-	-			
20	Vucan Bajallo	4	2	1	20	Giovanni Penovich	2	3	2			
21	Luca Pistich	4	2	1	21	Nicodi Micich	4	3	1			
22	Vucan Lazarevich	2	1	1	22	Pistan Schugh	1	2	1			
23	Vasilio Obdravovich	1	4	1	23	Giovanni Milosevich	1	-	-			
24	Tomaso Vuconich	4	3	-	24	Stefano Schugh	2	1	-			
25	Jovan Drascovich	2	2	2	25	Nicodi Vassilij	2	-	-			
26	Nicodi Sabrovich	3	2	1	26	Tacomo Rajevich	1	-	-			
27	Jovo Lajnovich	2	1	-	27	Demetrio Allico	1	-	-			
28	Jovan Milicevich	2	-	-	28	Demetrio Costa	1	3	-			
29	Teodoro Manich	2	-	-	29	Giovanna Covacevich	4	5	1			
30	Pado Baltavich	3	1	-	30	Teodoro Bosconich	3	4	1			
31	Tripko Miatujich	1	1	-	31	Marco Covacevich	2	-	1			
32	Nicodi Schugh	1	-	-	32	Michele Sez	2	-	-			
33	Stefano acimovich	1	-	-	33	Nicodi Milevich	2	-	-			
34	Teodoro Penovich	1	-	-	34	Elia Bajallo	4	2	1	il detto Bajallo in Dalmazia		
		79	55	13	35	Giovanni Giordan	1	-	1			
					36	Michele Jaxich	1	-	1			
					37	Vucan Mito Dragovich	1	1	-			
					38	Istvan Bravaich	2	4	1			
					39	Giovanni Comanich	2	1	1			
					40	Toscan Dubogovich	1	-	-			
					41	Arsenio Rajevich	1	-	-			
					42	Pisto Praviza	1	-	-			
					43	Teodoro Piza	1	-	-			
					44	Pistan Vucich	4	2	-	il detto Pistan in Bosnia		
					45	Anna Praviza	1	1	-			
Pagina li 27. Feb. 1821 Macaria gnusit Baroco a Ragusa					Rito Greco					101, 86, 35	Summa Nicha 222	

Лични поменик

20. новембар 1828.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

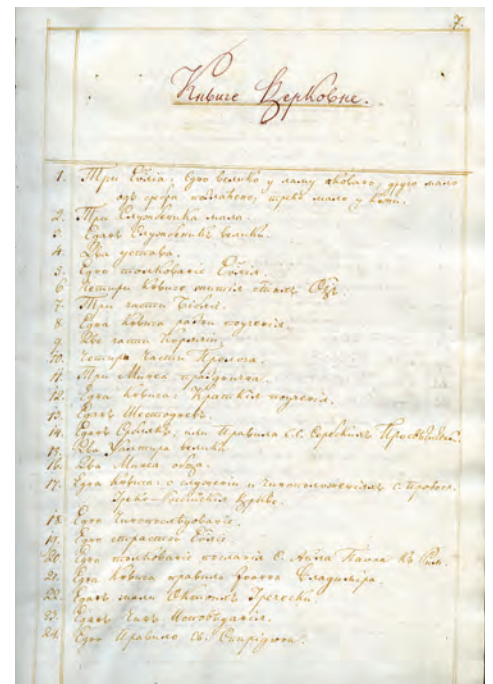
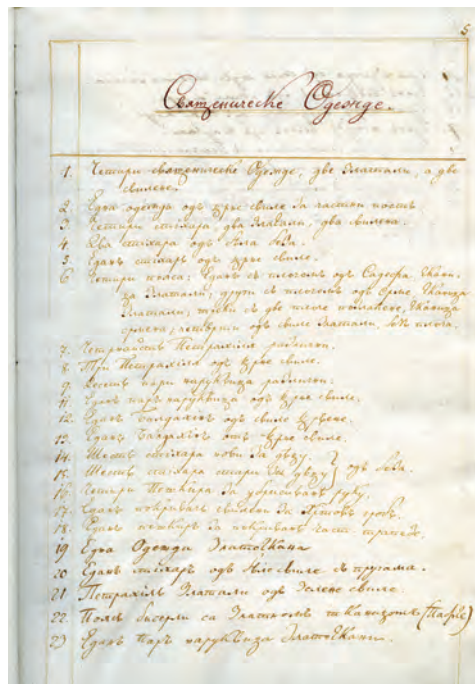
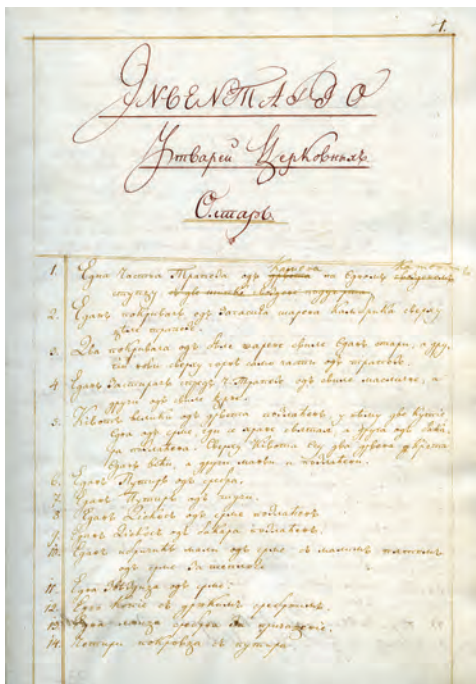

іс хс			
ПОМЕНИ	ГДН. ДС	ШН. ОУСОП	ШН. РАТК
іермонахока	христофора	анна	мива
христофора	сав'с	перя	~~перя~~
еѣм'с	анна	мар'с	Модаре
нани	савк'с	сав'с	Іосаву
савк'с	ѡм'с	тарка	~~тарка~~
ѡеодора	трин'с	Рисаву	Мар'с
петр'ш'с	л'с'с	Серемин	Іосаву
наник'с	ѡм'с	ану	Іосаву
пант'с	маѡ'с	Рисаву	Іосаву
ісана	анн'с	Сар'с	Іосаву
стефана	ѡм'с	Сав'с	Іосаву
петра	сок'с	шоура	
стефана	мирню		
іованк'с	л'с'с		
ѡеодора	арав'с		
мию	р'с'с		
мию	р'с'с		
дист'с	р'с'с		
л'с'с	р'с'с		
ісана	р'с'с		
іосифа	р'с'с		
нектана	сар'с		
мадию	сар'с		
ісванк'с	сар'с		
На К.	НОКЕНЬДА	АСКН.	1928.

**Инвентар Цркве Светог Благовештења
у Дубровнику, 1831.**

Укупно 57+(35) страна

(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Домовни протокол Српске православне
парохије у Дубровнику, 1831.**

(Архив СПЦО у Дубровнику)

The image shows an open handwritten ledger with two pages. The pages are filled with columns of text in Cyrillic script, likely representing a church register or protocol. The entries include names, dates, and other administrative information. The handwriting is in dark ink on aged, slightly yellowed paper. The left page has a vertical margin with numbers 1 through 26. The right page has a vertical margin with numbers 1 through 10. The text is organized into several columns, with some entries crossed out with red ink.

**Забелешке на предлисту
Домовног протокола из 1831.**

Приликом прве у господу
посете епархији би прегледан
овај анаграф и тачан нађен.
У Дубровнику 1. септембра 1832.
Јосиф Рајачић, еп. далм.

Овај анаграф сачиних ја
јеромонах Хрисантије Николајевић
бивши администратор у Дубровнику,
лета господњег 1831, марта 10.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

The image shows a handwritten note in Cyrillic script. The text is written in dark ink on aged paper. It includes several lines of text, some of which are underlined. There are two prominent signatures in the center, one in a larger, more decorative hand and another in a simpler hand. Below the signatures, there are dates and other administrative markings. The note appears to be a confirmation or acknowledgment of the register mentioned in the text above.

Ђорђе Николајевић обавештава
Тужество Српске православне
црквене општине
да је рукоположен, 24. мај 1833.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Благочестивородно Тужество
мени оштитиновогиташе.

Имам чест обавити Вашим оштитиновим
лицима, да с Милом Високопреједен
ство наше милостивити Господица
Благочестиво на дат 6. Маја т. н. на св.
мественој Литургији мене во Диакона пров.
весаи, и пак 11. Маја на торжествени
Празник водосенія Христова водмачити
визоризет на мене недостојна све руке во
Свјетли на рукоположити. Ово одмачити
Вашим оштитиновим особам, приносети
Ваше и др. мога рувствителноје Ора ве,
млашту Благочестиво на Вашем оштити

указаноме поверенио, и просети Вас да ја
ме и унапред са обитиноме Вашоме ласком
као и досаде одмачи.

Мошти всемилостивото творага да да
а Ваши на радост и на величаје Ваше да,
доволство слутно, а во мени на уштеју Јаки,
св. досагодолжити почитаније Васе

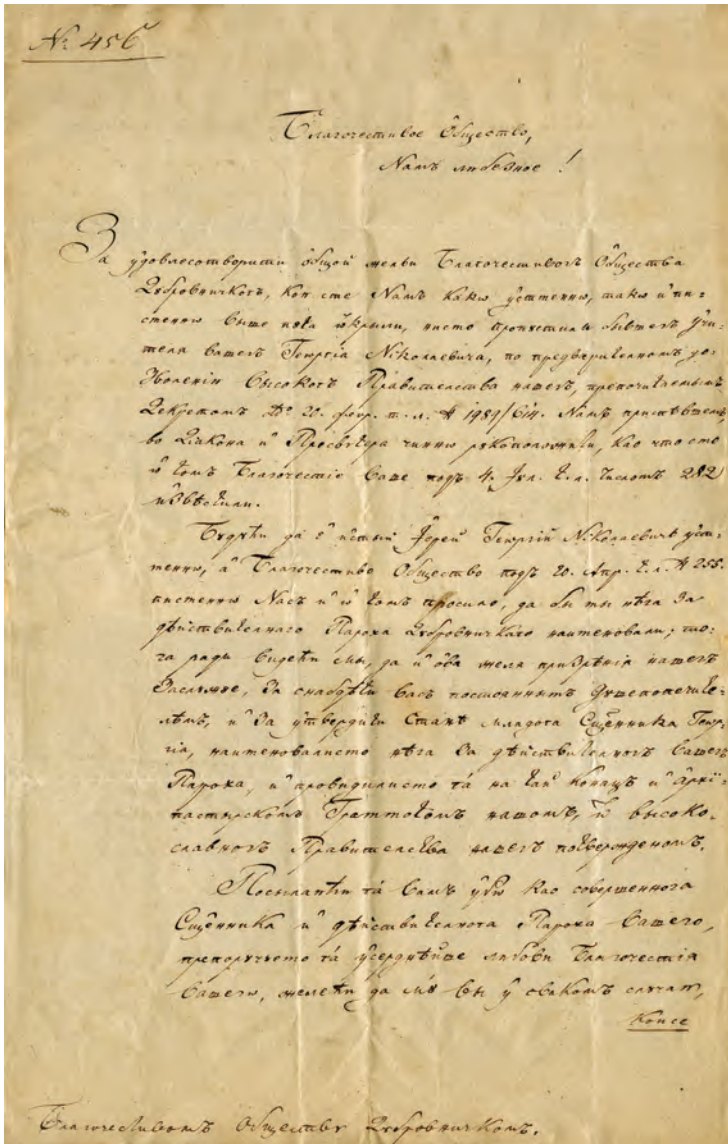
Ваше

у Дубровнику 24. Маја
1833.

Благочестив
Ђорђе Николајевић
Candidato Parroco
D. Ragusa.

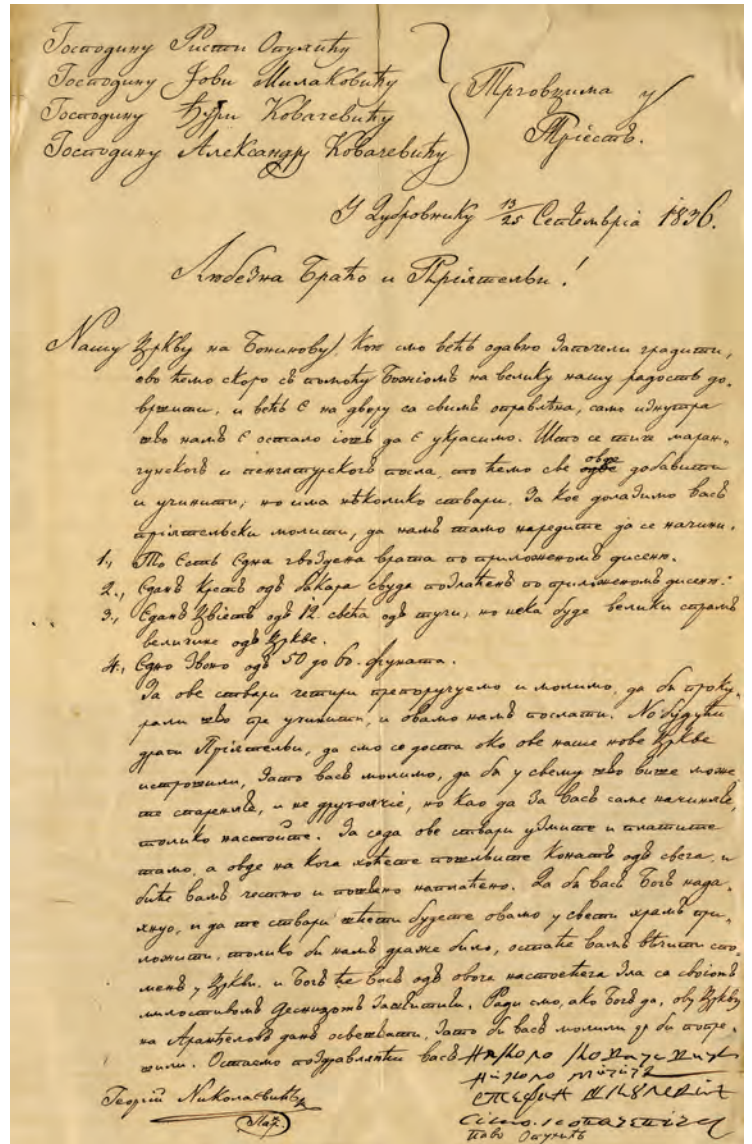
Јосиф Рајачић јавља Туторству да је Ђорђе Николајевић постављен за пароха дубровачког, 17. октобар 1833.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Молба пароха Ђорђа Николајевића српским трговцима у Трсту за новчану помоћ за довршење цркве на Бонинову, 13/25. септембар 1836.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Циркуларни протокол
Српске православне парохије
дубровачке, 1849.

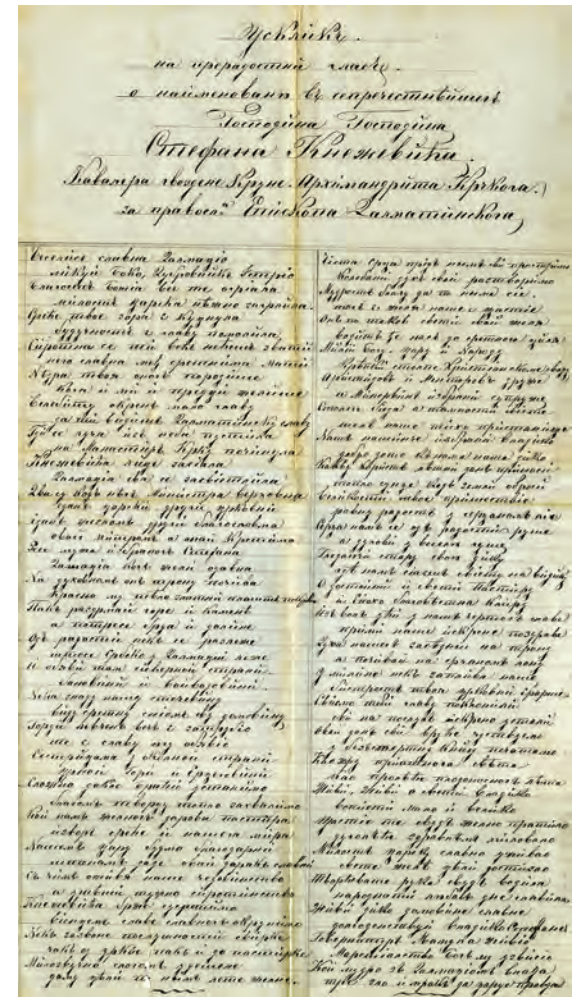
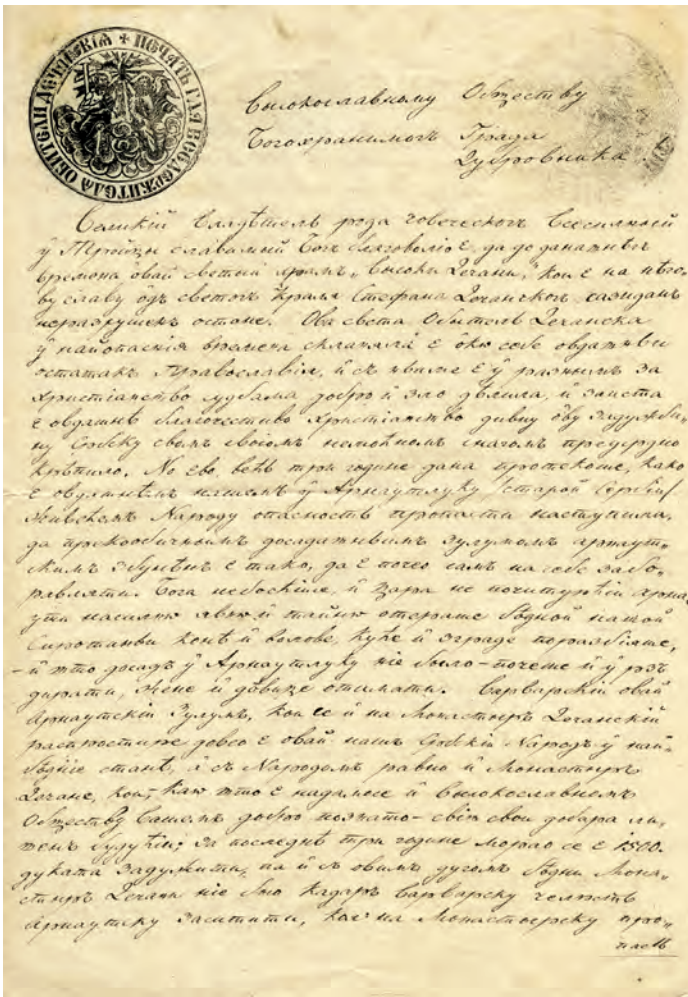
(Архив СПЦО у Дубровнику)

Молба братства манастира Дечани
Туторству Православне црквене
општине у Дубровнику за помоћ
због тешког стања под арнаутлуком,
12. септембар 1851.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

„Усклик” на вест о именовану
архимандрита Стефана Кнежевића
за епископа далматинског, 1853.

(Архив СПЦО у Дубровнику)

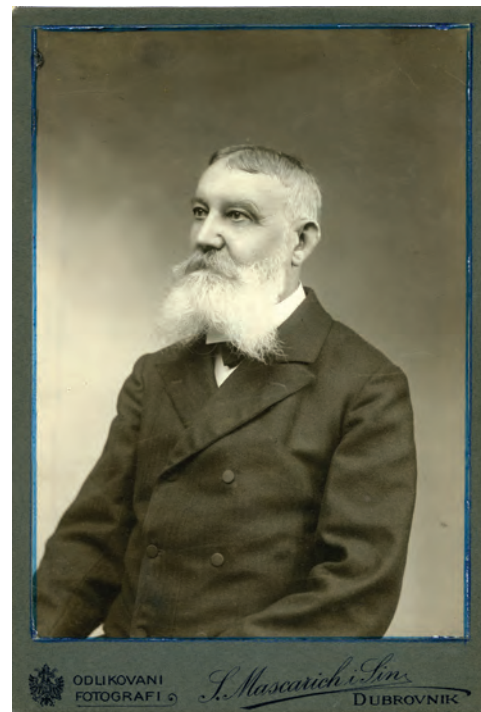

Никола Бабић
(Мазин, код Доњег Лапца, 1848–
Дубровник, 1932)

трговац, председник
Српске православне црквене општине
у Дубровнику од 1897. до смрти 1932.

Фотограф: S. Mascarich i sin, Дубровник

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Никола Бабић

уље на платну, 80×62 cm
рад непознатог аутора

(Музеј СПЦО у Дубровнику)

... 3. јануара 1926. туторство је управило свом председнику ово писмо: Господину Николи Бабићу, Дубровник. Црквено општински Савјет у својој сједници од 1. јануара т. г. донио је следеће ријешење: Господин Никола Бабић својим дугогодишњим радом као члан овога опшества, допринио је много напретку истог у сваком погледу; као члан туторства и дугогодишњи његов пресједник својим неуморним радом, те моралним и материјалним жртвама много је користио и његовом напретку, ради чега Црквено општински савјет прогласује господина Николу Бабића црквеним добротвором. Установљује, да се име његово упише за живота у 'Помјаник' живих, а после његове смрти има се уписати у 'Помјаник' мртвих. Такође је ријешено, да се његова слика постави на видно мјесто у туторском звању. Саопћавајући Вам горњи закључак, изволите примити израз нашег особитог поштовања...

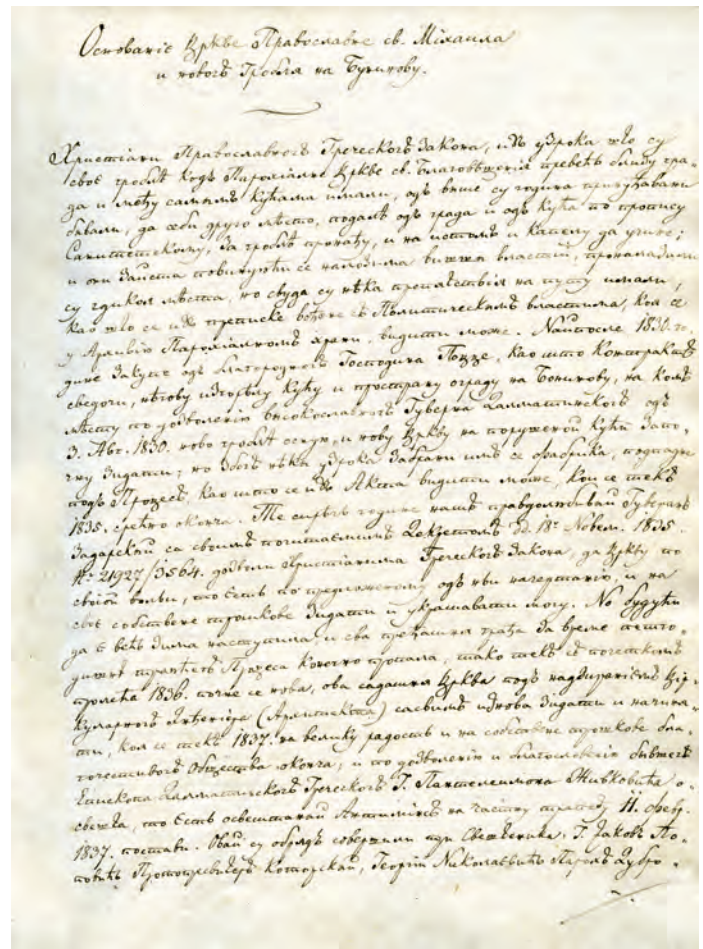
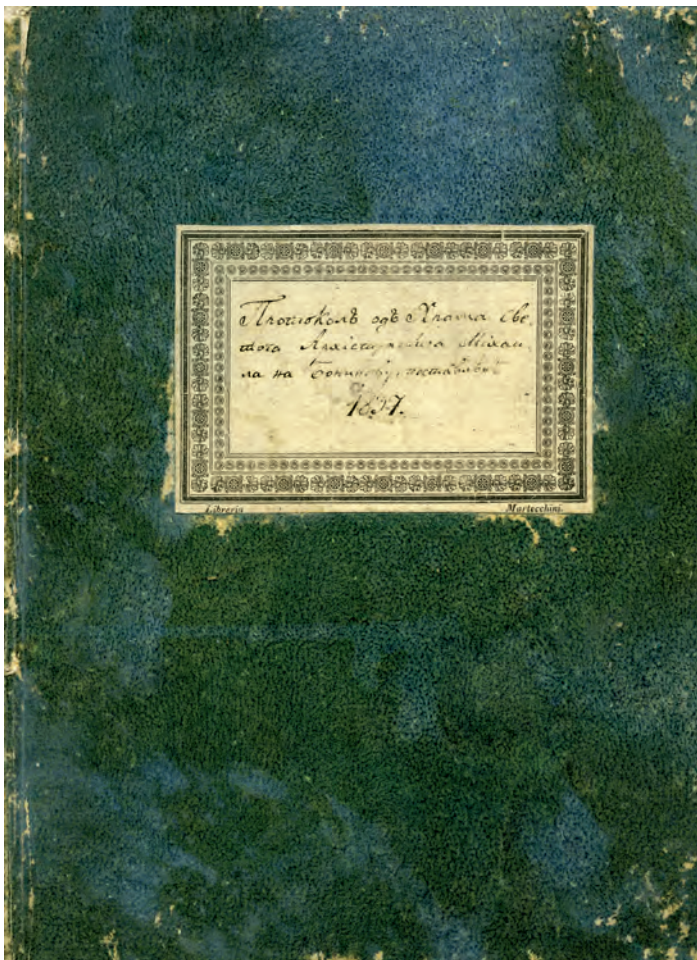
Извори: Прилози за историју Срба у Дубровнику,
рукопис Јовице Перовића,

(Архив СПЦО у Дубровнику)

**„Историја и протокол цркве светог
 Михаила на Бонинову 1839,
 сачинио Георгије Николајевић, парох”**

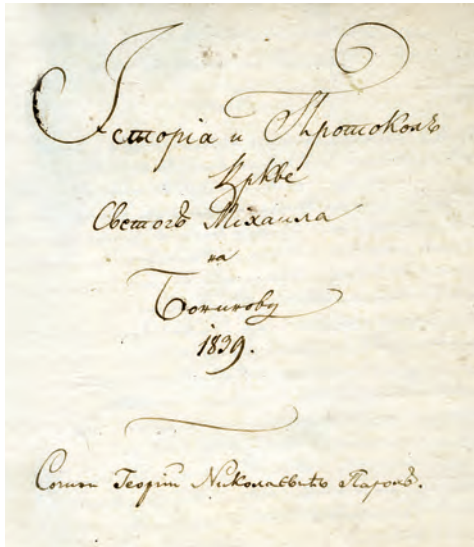
(Архив СПЦО у Дубровнику)

Историја и Протокол цркве светог Михаила на Бонинову 1839. Сочини Георгиј Николајевић Парох

Основаније Цркве Православне св. Михаила и новог гробља на Бонинову

Христијани Православног Греческог закона, из узрока што су своје гробље код Парохијалне Цркве св. Благовјештенија превећ близу града и међу самим кућама имали, од више су година принуђавани бивали, да себи друго мјесто, подаље од града и од кућа по пропису Санитетском, за гробље пронађу, и на истом и капелу да учине; и они заиста повинујући се налозима виши власти, проналазили су гдикоја мјеста, но свуда су нека препјастивија на путу имали, као што се их преписке вођене с Политическим властима, која се у Архивију Парохијалном храни, видити може. Најпосле 1830. године закупе од благородног Господина Поцце, као што Контракт сведочи, његову изгорјелу кућу и пространу ограду на Бонинову, на ком мјесту по дозвољенију високославног Гуверна Далматинског од 3. Авг. 1830. ново гробље оснују, и нову цркву на порушеној кући започну зидати; но због неки узрока забрани им се фабрика, подпадне под Процес, као што се из Акта видити може, који се тек 1835 срећно оконча. Те сирјеч године наш правдољубиви Гуверан Задарски са својим почитајемим Декретом дд. 18. Новем. 1835. Н- 21927/3564. дозволи Христијанима Греческог закона, да цркву по својој вољи, то јест по предложеному од њи начертанију, и на своје сопствене трошкове зидати и украшавати могу. Но будући да је већ зима наступила, и сва пређашња грађа за време петгодишњег трајућег процеса коначно пропала, тако тек с почетком пролећа 1836. почне се нова, ова садашња црква под надзиранијем Циркуларног Инђениера (Архитекта) сасвим изнова зидати и начињати, која се тек 1837. на велику радост и на сопствене трошкове благочестивог общества оконча; и по дозвољенију и благословенију бившег Епископа Далматинског Греческог Г. Пантелеимона Живковића освешта, то јест освештаниј Антиминс на частну трапезу 11. Февр. 1837. постави. Овај су обрјад совершили три свештеника: Г. Јаков Поповић Протопрезвитер Которскиј, Георгиј Николајевић Парох Дубровачкиј и Спиридон Лазаревић Парох Ораовичкиј, и од то се доба божествена Литургија у новој цркви, која је на чест св. Михаила Арханђела посвећена, говори. А ново гробље посвећено је сутра дан 12. Февр. и. г. од исти поменути свештеника, у ком је први укопан младић од 17 година Алексиј Шкоро Тебекија 27. фебр. 1837.

Иконе за нову цркву наручили су благочестиви христијани у Одесу, тамо су по мјери послатој учињене, и овде у Дубровник приспјеле, на мјесто стављене, и по пропису освећене Парохом Дубровничким Георгијем Николајевић у Недељу 31. Јулија 1838 на покладе Госпојинске.

Христијани и приложници, који су драговољно са својим прилозима више него једанпут на созданије овога Храма и новог гробља усердно притицали, јесу сљедујући:

(Интегрални текст Протокола
Цркве Светог Михаила на Бонинову, 1839)

Христијани Србљи дадоше у више пута следејућу сумму:

	fe.	хн.		fe.	хн.		
Господ.	Јеремија Гагић Консул и Кавалијер Русијскиј	70	“	Илија Бајаловић	20		
“	Георгиј Николајевић Парох	15	“	Јово Периновић	42		
“	Христифор Лучић	520	“	Алекса Јевтановић	53		
“	Петар Томић	210	“	Тодор Перовић	3		
“	Петар Опухић	340	“	Никола Ербез	20		
“	Јован Ковачевић	310	“	Трипко Марић	5		
“	Георгиј Мичић	140	“	Перо Лазаревић	9		
“	Лазар Павловић	350	“	Тодор Стефановић	7		
“	Стефан Ђурасовић	160	“	Којо Комненовић	5		
“	Јевто Вуковић	144	“	Браћа Бошковић	29		
“	Христифор Голић	140	“	Савва Куртовић	20		
“	Трипко Путица	200	“	Јово Симић	18	20	
“	Браћа Ковачевић	390	“	Стефан Бабић	12		
“	Никола Мичић	280	“	Никола Милишић	45		
“	Шкуљевић-Милаковић	520	“	Јово Лајновић	7		
“	Симо Ковачевић	280	“	Ана Милидраговић	7		
“	Павле Опухић	230	“	Петар Баранин	1		
“	Ковачевић-Појатина	125	“	Станиша Поповић	26		
“	Лазар Поповић	83	“	Петар Памучина	5		
“	Јевтан Ковачевић	40	“	Тома Томовић	10		
“	Стефан Чучковић	55	“	Перо Мих. Ковачевић	50		
“	Симо Пупић	60	20	“	Стефан Ређо	5	
“	Михаил Шкоро	2		“	Томо Шкоро	10	
“	Вуко Бајаловић	27		“	Спиро Рајковић	12	
“	Никола Племић	16		“	Никола Куртовић	10	
“	Јово Алексић	35		“	Никола Радић	2	
“	Михаил Јакшић	20		“	Јован Милошевић	5	
“	Спасоје Костовић	24		“	Михаил Комненовић	3	
“	Илија Дражковић	29		“	Тодор Марић	2	
“	Трипко Симовић	16		“	Радо Поповић	2	
“	Перо Мичић	53		“	Илија Поповић	2	
				“	Лазар Дражковић	0	20

За купити мјесто, и штета поднешена за време Процеса 4000

Сумма 9332 fe. 11 х.

Гаврил Гашић по тестаменту	50
Госпоја Анета Лучић по тестаменту	150
Марко Ковачевић даде	24

Господа приложници

Њиово Високопреосвјаштенство Господ. Петар Петровић
Његуш, Митрополит Црногорски приложи 1837. две престолне иконе, сирјеч Исуса Христа и Матер Божију.

Гд. Лазар Павловић, 1838. приложи икону Св. Тројицу на иконостасу.

Лазар Голић, 1838. приложи икону Матер Божију у олтару.

Стефан Ковач, 1838. приложи једно сребрно кандило у олтару.

Јован Ковачевић, 1837. приложи велики крст од дрвета садефом извезениј на частној трапези.

Јевто Вуковић 1837. приложи путир позлаћени, ложицу и звјездицу од сребра.

Никола Ковачевић Браћа 1837. приложи две индителије на частну трапезу, једну од каланке, а другу од свиле.

Браћа Бошковић, 1837. приложи један стихар, једне наруквице и један фелон, све од свиле.

Шкуљевић – Милаковић 1838. приложи икону Свет. Михаила, на сред цркве.

Јован Ковачевић 1838. приложи једну серчаду под ноге свештенику.

Симо Лајновић 1837. приложи златан прстен с црвеним каменом на Матер Божију.

Госпоја Сока Јове Алексића 1838. приложи једне корале црвене и руку од сребра учињену на Матер Божију.

Никола Унковић 1837. приложи икону св. Михаила малу.

Христифор Пет. Опухић 1838 приложи два велика чирака од жуте мједи заједно са свећама учињенима.

Блаженопочивша Г. дјевојчица Маријета кћи Петра Томића 15.

Авг. 1840. по смрти остави на икону Богородичну један пар орећина, један прстен с камичком и један брош с врата, све од жмалда; и један покров мртвачки од црвене свиле.

Госпоја Христина Бравачић 1. Авг. 1840. приложи један застирач свилениј с ригама на частну трапезу и један појас златалиј с две плоче сребрне и један покривач на налоњ од каланке.

Г. Ана супруга Николе Ковачевића 30. Септ. 1840. по смрти остави један појас с пафтама од бисера и један пешкир златом везен.

Г. Сока Јове Алексића 20. Апр. 1841. приложи један пар мали орећина златни.

Г. Мара Јове Опухића 1. јунија 1852. приложи један прстен с рубинима малима.

Г. Мара Спира Опухића, 1850. једну плочицу сребрну с два ока.
Георгиј Николајевић 1850. један барјак златотканиј.

Г. Јово Вуковић 1850. један велики крст сребрниј.

Г. Василиј Панов с Русима, чија имена налазе се у споменику 1847. дванајст минеја мјесечних, три одежде са свим потребама, једно Еванђеље позлаћено, једна кадионица сребрена, једна чаша позлаћена за теплоте, дискос и звјездица сребрна.

Г. Спира Рајковић 1851. једну бијелу златоткану одежду.

Г. Петар Стремоухов консул 1857. Једну плаштаницу за Великог петка и три бијела златоткана покровца.

Христина Путица 1857. послѣ смрти остави један златниј крстић

Полексија Петра Мичића 1857. послѣ смрти нађе се у гробници златниј прстен с корниолом у цркви на Бонинову.

Из Русије (Граф Блудов) 1857. једна одежда, наруквице, петрахил и појас све од велута и један стихар модре свиле.

Маријета Вуковић из Задра један дрвени стол на Бонинову.

Александар Ковачевић из Триеста један стол (полтрона) од црвене велута са златним китама.

Анастасија Опухић једна свилена одежда жута на риге и наруквице и покровце од исте свиле.¹

Мара удов. пок. Спира Опухића 1858. пар орећина од злата су два зрна корала

Г. Ђорђе Крунић из Венеције Плаштаницу од дрвета.

Од непозната из Русије Једно еванђеље позлаћено са жмалтима, један напрестолни крст од сребра позлаћен са жмалтаним на њему иконицама. Једну икону Благовјештеније.

Сока удов. пок. Стева Ђурасовића 1859. три мала орећина од злата.

Риста Бравачића 1859. једно кандило сребрено.

Мара Јова Опухића 1859. Пар орећина од злата.

Иво Башић 1859. Пар орећина од злата.

Синови покојног Лазара Вуковића Јово и Иво 1859. један кивот на ланцу и у њему путир и ожица – у којему се носи св. причешће болнима. Све од сребра и позлаћено.

Исти 1860. хранилиште светих тајна од сребра позлаћено и вјешто израђено.

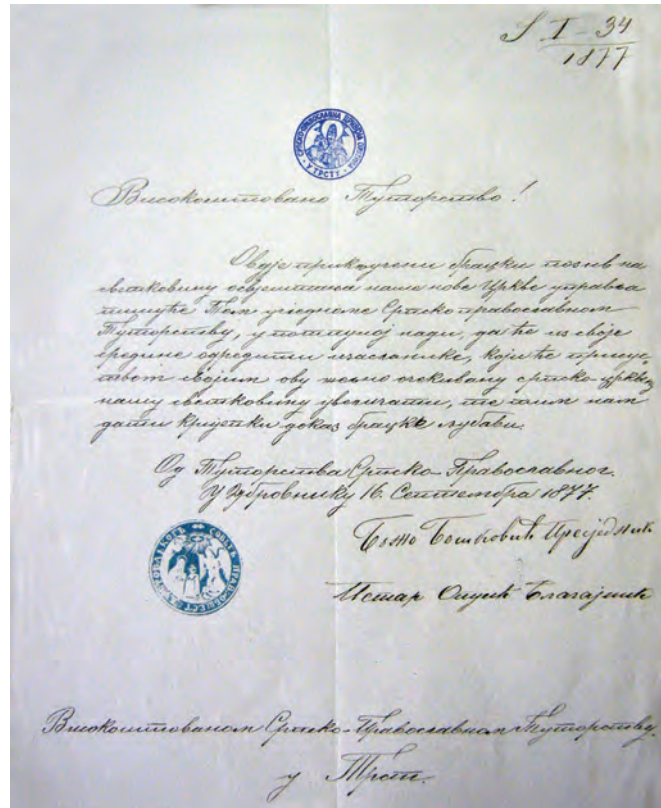
« 1862. лијеву руку на напрестолној икони св. Богородице покрише сребром.

*Транслитерација Славко Зорица,
протојереј-ставрофор*

¹ Довде је рукопис проте Георгија Николајевића, пароха а до краја Теодора Јанковића, пароха

**Позив Српског православног
туторства у Дубровнику
Српском православном туторству
у Трсту на светковину
поводом освештења нове
Цркве Св. Благовештења**

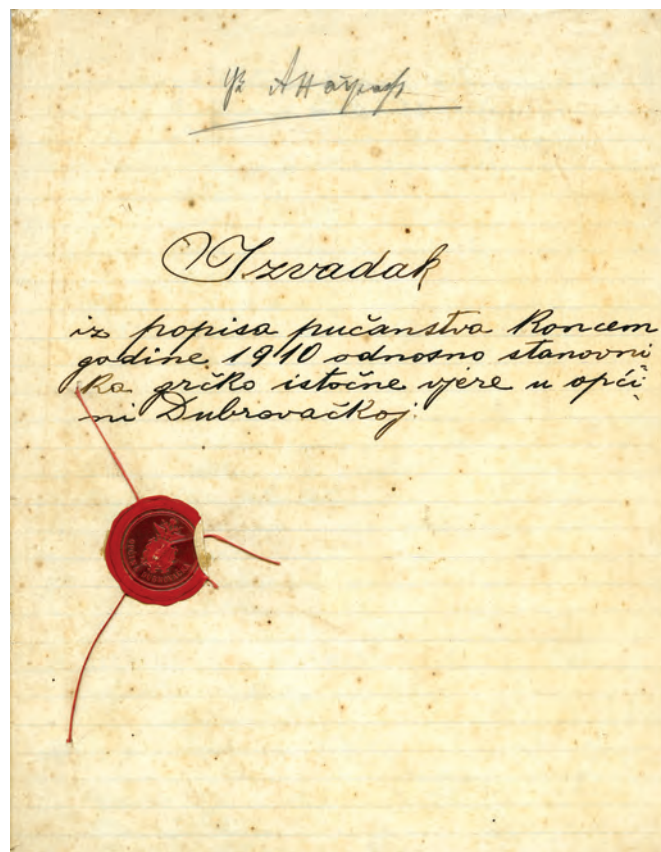
Дубровник, 16. септембар 1877.
(Архив СПЦО у Трсту, S I-34/1877)

V/48

**Извод из пописа становништва
православне вере у општини
дубровачкој крајем 1910.**

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Саво Барбић
(Радовићи-Кртоле, 1866
–Дубровник, 1931)

на седници Тугорства 14/26. маја 1898.
 изабран је за пароха дубровачког

Извори: Прилози за историју Срба у Дубровнику,
 рукопис Јовице Перовића,

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Домовни протокол из 1930.
– упис породице проте
Саве Барбића

(Архив СПЦО у Дубровнику)

V/49

Попис особа које											састављају породицу. <i>Саво Барбић прот. Саве</i>										
Број	Презиме и име	ИЗНАСЛЕД				Породично име	Датум рођења	Место рођења	ОТАЦ				МАЈКА				ОБАСКЕ				
		1880	1885	1890	1895				1880	1885	1890	1895	1880	1885	1890	1895					
1	Барбић прот. Саве	6	1866	Кртоле		Барбић	Кртоле	Дубровник													
2	Брестовић Марко прот.	12	1868	Брестови		Брестовић	Брестови	Дубровник													
3	Барбић Милош мр.	27	1870	Брестови		Барбић	Брестови	Дубровник													
4	Барбић Стевица мр.	5	1870	Брестови		Барбић	Брестови	Дубровник													
5	Барбић Милош мр.	26	1871	Брестови		Барбић	Брестови	Дубровник													
6	Барбић Милош мр.	26	1871	Брестови	15	Барбић	Брестови	Дубровник													
7	Барбић Ђуко мр.	27	1871	Брестови	25	Барбић	Брестови	Дубровник													
8	Барбић Стевица мр.	15	1871	Брестови	14	Барбић	Брестови	Дубровник													
9	Барбић Милош мр.	19	1871	Брестови	16	Барбић	Брестови	Дубровник													
10	Барбић Милош мр.	19	1871	Брестови	16	Барбић	Брестови	Дубровник													
11	Барбић Милош мр.	19	1871	Брестови	16	Барбић	Брестови	Дубровник													
12	Барбић Милош мр.	19	1871	Брестови	16	Барбић	Брестови	Дубровник													
13	Барбић Милош мр.	23	1872	Брестови	31	Барбић	Брестови	Дубровник													

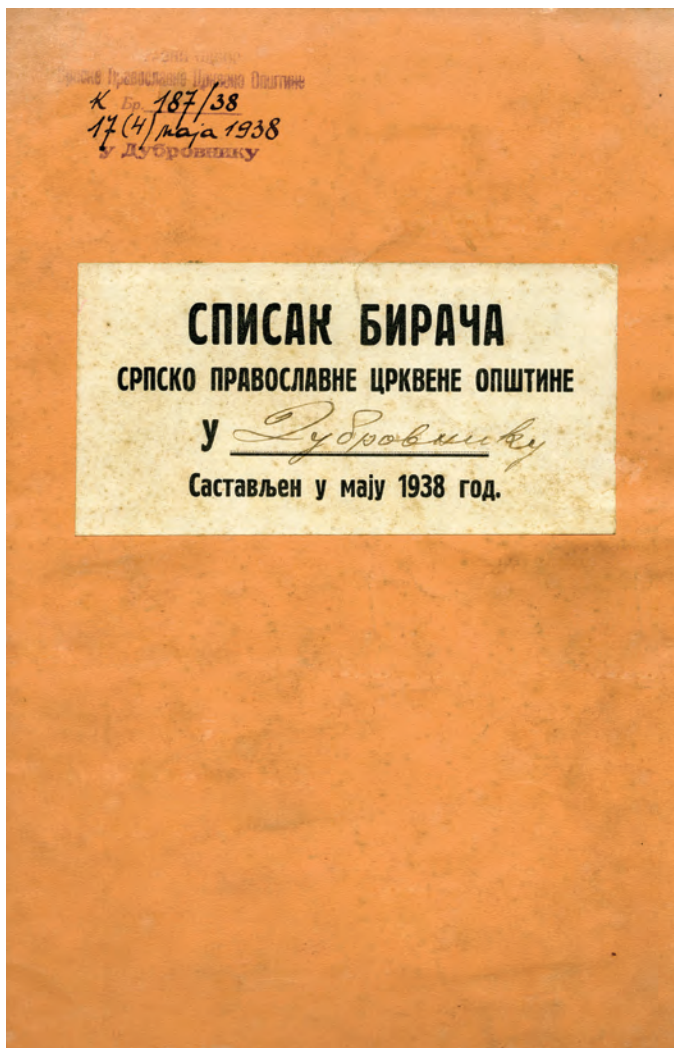
**Списак бирача
Српске православне црквене
општине у Дубровнику, мај 1938.**

У списку је уписано 745 бирача

(Архив СПЦО у Дубровнику)

**Попис православних домова
од Св. Јакова до Посата
за годину 1940 – извод**

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Попис за годину 1940

православних домова од Св. Јакова до Посата (Посатић кући)

Број куће	Име и презиме	Врста куће	Број кућа	Број кућа	Број кућа	Број кућа	Број кућа	Број кућа	
1.	Слободан Николга	ујак						1	
2.	Стјупанчић Милан	"	3	1	4			1	
3.	Ђорђевић Милан	"	1	1	2		1	1	
4.	Алексић Младен	"	1		1		1	1	
5.	" Кр. Алексић	"	1	2	3			1	
6.	Миливојевић Златко	"	1		1		1	1	
7.	Миливојевић Младен	"	3	3	6			1	
8.	Миливојевић Снежко	"	2	2	5		1	1	
9.	Миливојевић Радиво	"	1	1	2			1	
10.	Поповић Анастасије	посе	1	1	2			1	
11.	Андреј Николга	"	2	2	4			1	
12.	Ђорђевић Златко	посе	1	3	4			1	
13.	Ванковић Милош	"	1		1		1		
14.	Ђорђевић Јово	"	2	3	5			1	
15.	Ђорђевић Милош	"	1	1	2	1		1	
16.	Ђорђевић Милан	"	2	-	2		1	1	
17.	Кр. Иван	Ванковић	2	1	3			1	
18.	Ђорђевић Милош	"	2	3	5			1	
19.	Кр. Јово	посе	3	4	7			1	
20.	Марић Рано	"	3	1	4		1	1	
21.	Милошевић Милош	"	2	2	4			1	
22.	Милошевић Милош	"	2	2	4			1	
23.	Савић Милош	"	3	2	5			1	
24.	Ђорђевић Милош	"	5	3	8			1	
25.	Ђорђевић Милош	"	3	-	3			1	
26.	Кр. Милош	"	2	1	3		1	1	
27.	Ђорђевић Милош	"	1		1			1	
—	Ђорђевић Рано	"	1		1			1	
			54	17	196	1	8	15	11

Годишњи извештај о парохији
дубровачкој за годину 1946 – извод

(Архив СПЦО у Дубровнику)

Апост. Високопосредство - Дубровник
 Протопрезвитар Дубровник Парохија Дубровник

Годишњи Извјештај о Парохији за годину 1936.

Српска	Редни број	Мјеста азбучним редом, која сачињавају парохију	Малолетних, чланова уд. од сект. стана	број домова	душа мушких	душа женских	душа укупно	број браћу са оца	број браћу са мајке	број крштеница	рођених муш. ланца.	рођених женск. ланца.	рођених муш. млади.	рођених женск. млади.	рођених укупно	умрлих мушких	умрлих женских	умрлих укупно	број мечања	католичких и протестантских вероисповједника у парохији	број православаца у парохији	број православаца из иностранства	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
	1	Дубровник 1	201	361	285	326	90	77	167		8	8	1	1	14	6	5	11	12				
	2	Дубровник 3	93	174	174	245	20	13	33		8	5			13	2	1	3	7				
	3	Саница		54	89	133																	
	4	Ботунци Котар														6	3	9					
	1	Медина	3	6	9	15	3		3														
	2	Фута Сурвица	2	7	6	13	1		1														
	3	Ријека Дубровник	5	8	10	18	2		3			2			2								
	4	Орашац	2	8	8	12						1			1			1	1				
		Укупно ...	310	605	657	1400	16	97	179		16	15	1	1	33	15	12	25	24				

Попун и Висок, Мостар. — Поштом издати у парохији.

32	Је ли дворниште сваке цркве ограђено и дрвњем засађено	Дворниште цркве у Медина и у Фута Сурвица су дрвњем ограђени и дрвњем засађени. У Медина дрвњем ограђено и дрвњем засађено.														
33	Гробиља: у којим мјестима, јесу ли у гробовима уписани на црквени одбор, јесу ли ограђена и у каквом су стању	Гробиља у Медина и у Фута Сурвица су дрвњем ограђена и дрвњем засађени. У Медина дрвњем ограђено и дрвњем засађено. У Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено.														
34	Парохијски дом: гдје је, кад саграђен и у каквом стању споља и изнутра	Парохијски дом је у Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено. У Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено.														
35	Државне основне, средње и стручне школе: гдје су, са колико разреда, колико ученика-на православаца, ко предаје науку ијере и колико часова седмично	<table border="1"> <thead> <tr> <th>Средње школе</th> <th>Основне школе</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1. Религиозна школа 145</td> <td>1. Златићева основна школа 7</td> </tr> <tr> <td>2. Религиозна школа 6</td> <td>2. Свети Савићева основна школа 24</td> </tr> <tr> <td>3. Религиозна школа 6</td> <td>3. Религиозна основна школа 24</td> </tr> <tr> <td>4. Религиозна школа 18</td> <td>4. Религиозна основна школа 7</td> </tr> <tr> <td>5. Религиозна школа 5</td> <td>5. Религиозна основна школа 36</td> </tr> <tr> <td>Укупно 175</td> <td>Укупно 112</td> </tr> </tbody> </table>	Средње школе	Основне школе	1. Религиозна школа 145	1. Златићева основна школа 7	2. Религиозна школа 6	2. Свети Савићева основна школа 24	3. Религиозна школа 6	3. Религиозна основна школа 24	4. Религиозна школа 18	4. Религиозна основна школа 7	5. Религиозна школа 5	5. Религиозна основна школа 36	Укупно 175	Укупно 112
Средње школе	Основне школе															
1. Религиозна школа 145	1. Златићева основна школа 7															
2. Религиозна школа 6	2. Свети Савићева основна школа 24															
3. Религиозна школа 6	3. Религиозна основна школа 24															
4. Религиозна школа 18	4. Религиозна основна школа 7															
5. Религиозна школа 5	5. Религиозна основна школа 36															
Укупно 175	Укупно 112															
36	Српске и иноверне школе ит. као у дубрици 35.	Српске и иноверне школе су у Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено. У Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено.														
37	Српска културна, хумана и привредна друштва: гдје су и кад основана	Српска културна, хумана и привредна друштва су у Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено. У Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено.														
38	Важнији црквени догађаји из летописа прошле године	Важнији црквени догађаји из летописа прошле године су у Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено. У Фута Сурвица дрвњем ограђено и дрвњем засађено.														

ОБНОВА

6

ОБНОВА И ЗАШТИТА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕНЕ ОПШТИНЕ У ДУБРОВНИКУ

*Растко Барбић
Горан Спаић*

У јединственом Граду, у којем је сваки кутак чудесан и лијеп, прошлост православне заједнице, поред свега осталог, прича је о настојању да се подигну богослужбена мјеста, сакупе и сачувају умјетничка дјела, догађаји забиљеже, а записи похране и сачувају за нове нараштаје. Стара је изрека да само захвални народи имају будућност. Ми смо данас захвални на свему што су нам оставили наши претходници и стога смо се трудили и настојимо сачувати наслеђено одржавањем, обновом и унапријеђивањем. Поштовање према затеченом исказујемо не само нашом бригом да за потребне радове ангажујемо најбоље институције и стручњаке, већ и сталним подсећањем да су наслеђене вриједности подстицај и обавеза. Управо чувањем и одржавањем културне баштине ми на најбољи начин остварујемо дијалог с претходним генерацијама и тиме се свакодневно увјеравамо у њезину важност.

Та оставштина коју наследисмо од наших предака, побожних и честитих људи, чини нам се још драгоценијом након што смо спознали њезину слабашност кроз бесмисленост ратних разарања. За немилих догађаја 1991–1992. године нашло се у опасности све што се великим двовјековним трудом до тада сабрало. По Цркви Св. Благовјештења у старом језгру Ду-

бровника, по околним палачама и кућама падале су гранате; палача Бонда у којој је смјештена парохијска канцеларија, библиотека, архив и Музеј икона такође су оштећени, а палача Пуцић (Pozza), преко пута цркве, потпуно је изгорјела. Осим дубровачким ватрогасцима, очување угрожених вриједности дугујемо брзи и залагању неколицине људи, у првоме реду тадашњим члановима одбора Српске православне црквене општине у Дубровнику, који су у ратном и послератном времену предано бринули о повјереним им добрима. Поред ратних штета, други узрок пропадања споменика (како непокретних, тако и покретних) био је зуб времена.

У протекломе двадесетогодишњем раздобљу најопсежнији и најзначајнији изведени пројекат свакако је обнова Цркве Св. Благовјештења. Прве провизорне поправке ратних оштећења обављене су већ 1993. године, када је Завод за обнову Дубровника осигурао покровни цријеп за кров, а у цркви се упркос тешким условима кроз све вријеме одвијало богослужење, углавном недељне и празничне Свете литургије. Права обнова отпочела је пет година касније и одвија се у фазама све до данас. У том раздобљу изведени су бројни радови и на спољашности и у унутрашњости ове цркве. Жељели бисмо истакнути како је то

Палача Пуцић (улица Од пуча 11) потпуно изгорела у рату 1991. године (Фототека Завода за обнову Дубровника)

VI/1 – Радови на обнови ентеријера Цркве Светог Благовјештења у Дубровнику, 2009. године (Архив СПЦО у Дубровнику)

VI/2 – Оштећења на иконостасу Цркве Светог Благовештења изнад северних двери, 1993. године (Архив СПЦО у Дубровнику)

њезина највећа обнова у протеклих сто година, с обзиром на то да се последња темељна и свеобухватна обнова крова и ентеријера одвијала од 1900. до 1910. године.

У дубровачком контексту изузетно вриједан историцистички ентеријер рестауриран је у неколико фаза: године 2001. и 2002. у потпуности је рестаурирана таваница (касете с цвјетним арабескама и плава поља са златним звијездама) под вођством рестауратора Ђива Дражића из Дубровника, а 2002. године рестаураторица Рената Анђус (Angjus) из Дубровачких музеја и акад. вајарка Ивана Пеган Баће рестаурирале су и конзервирале велике лустере у цркви. Раскошни средишњи лустер такође је обновила рестаураторица Дубровачких музеја Рената Анђус уз асистенцију Тома Љепаве, стручног мајстора у сталној служби Српске православне црквене општине у Дубровнику. Парохијани грађевинске струке организовали су се 2002. године и под руководством искусног пратомајстора Мира Вулића обновили у рату разрушени магацин поред јужног зида цркве и на том мјесту уредили пријекно потребну мајсторску радионицу.

Обнова изворног дрвеног позлаћеног иконостаса била је повјерена мр Денису Вокићу, рестауратору и предавачу на Дубровачком универзитету и његовим сарадницима. Радови на рестаурацији и позлати конструктивних и декоративних дрвених дјелова иконостаса довршени су 2009. године, а рестаурацију појединих икона извршила је рестаураторица Неда Кузек из дубровачке радионице Хрватског рестаураторског завода. Потом се приступило поправци зидних површина рађених марморино техником, чиме је руководио рестауратор Ђиво Дражић, док је касније на задацима реконструкције оштећеног зида радио и Гвидо де Луиђи (Guido de Luigi) из Венеције. Радови су завршени 2009. године, а зидовима је враћен изворни изглед из времена изградње цркве. Рестаурација и уређење цијелокупног дрвеног намјештаја (архијерејски трон, клупе и столови) дјело су рестауратора Дубровачких музеја Жељка Ђатића и

VI/3 – Обнова таванице изнад хорске галерије Цркве Светог Благовештења 2001-2002. године (Архив СПЦО у Дубровнику)

његових сарадника. Прије рестаураторских радова обављена је фумигација намјештаја, коју је извела фирма „Агросан д.о.о.“ из Загреба. На прозорима прочеља 2009. године постављени су витражи у боји, дјело мајсторске радионице Стевана Станишића из Сомбора, фирме са стољетном традицијом у овоме послу. Радови на конструктивној санацији читаве грађевине и на екстеријеру такође су се одвијали у етапама. Кров је темељно поправљен 2002. године под надзором Завода за обнову Дубровника, а радове је извела фирма „Грађевинар-Куелин (Quèlin) д.д.“ из Дубровника. Статичка санација изведена је 2007. године према пројекту проф. др Егона Локошека с Архитектонског факултета у Загребу, а санација кровишта, прочеља и звоника рађена је 2008. године, према пројекту архитектке Јурице Царића из Дубровника. Звонцима је посебно била потребна санација због нарушене статике изазване металном конструкцијом за звона постављеном почетком 20. вијека. Радове је изводила поменута реномирана грађевинска фирма „Грађевинар-Куелин д.д.“ из Дубровника, с дугогодишњим искуством рада на споменицима културе. Исте године фирма „Електро-Босиљ“ из Новог Марофа обавила је потпуну измјену старе и зарђале носиве металне конструкције звона у звонцима, која је изазивала проблеме јер је сидрена у бочне зидове, због чега је дошло до пуцања камених блокова и нарушавања стабилности звоника, те највеће од пет звона дуго низ година није било у употреби. На задовољство црквене управе, ова фирма са вишедеценијском традицијом уградиле је нове челичне профиле од нерђајућег челика, комплетно причвршћене у подножје, тако да је прекомјерно оптерећење зидова звоника избјегнуто. Постављањем гумених амортизера испод челичне конструкције постигнуто је ублажавање вибрација услед њихања звона и њиховог преношења на звонике. Фирма „Матролан“, тј. њено представништво с Корчуле, уградиле је активне електроде које елиминирају влагу из зидова цркве. Плочник око цркве и канали за кишницу потпуно су обновљени 2010. године.

VI/4 – Оштећење на икони Светог Николе на иконостасу Цркве Светог Благовештења, 1993. године (Архив СПЦО у Дубровнику)

Црква Св. арханђела Михаила на Бонинову обновљена је у толико што је 2010. године поправљено кровиште и уређени су камени канали и олуци за воду те измијењени дотрајали прозори. На тај начин спријечено је даље прокишњавање, које је узроковало озбиљна оштећења унутрашњих зидова и вриједног инвентара из времена подизања цркве 1837. године.

Посебну моралну обавезу гајили смо према неуређеном и оштећеном архиву црквене општине. Његова велика вриједност, не само за историју наше цркве и општине већ и за познавање

VI/5 – Санација оштећења на таваници изнад олтара Цркве Светог Благовештења, 2001-2002 године (Архив СПЦО у Дубровнику)

дубровачке историје, обавезивала нас је да приступимо сређивању његове грађе. Након обављене неопходне фумигације оштећене архивске грађе, коју је такође урадила фирма „Агросан д.о.о.“ из Загреба, почело се са њеним сређивањем, пописивањем и разврставањем. Но своје право усмјерење рад на сређивању нашег архива добио је тек потписивањем Протокола о сарадњи с Архивом Србије, са његовим директором др Мирославом Перишићем на челу, у септембру 2010. године. Надамо се да ће започета сарадња на уређењу нашег архива донијети добре

VI/6 – Оштећења од експлозивне напаве, постављене на улазним вратима Цркве Светог Благовештења, 1993. године

VI/7 – Сकेле на звоницима током радова на обнови Цркве Светог Благовештења, 2008. године (Архив СПЦО у Дубровнику)

VI/9 – Палача Пуцић (улица Од пуча 11), преко пута Цркве Светог Благовештења, децембар 1991. године

плодове и да ће ова вриједна збирка архивске грађе, сакупљена трудом наших предака, бити спасена и сачувана за будуће генерације истраживача.

У непосредној близини цркве налази се барокна палата Бонда (Бундић), у којој су смјештене канцеларије црквене општине и парохије, архив, Музеј икона те стамбени и пословни простори. На палати је било неопходно поправити у рату страдали кров, што је и учињено 2001. године, под вођством и средствима Завода за обнову Дубровника. На међуспрату је трошком општине уређен стан за надлежног архијереја, намијењен кориштењу приликом служби и канонских посјета дубровачкој црквеној општини и парохији.

У Музеју икона у протеклих неколико година рестаурирана су бројна дјела. На овом мјесту треба посебно истакнути рестаурацију групе портрета чланова породица Бошковић и Опуић, великих добротвора дубровачке цркве, рад знаменитог дубровачког сликарског мајстора Влаха Буковца. Њихову је

VI/10 – Радови на обнови крова Цркве Светог арханђела Михаила на Бонинову, 2010. године (Архив СПЦО у Дубровнику)

Ратна оштећења на крову Цркве Светог Благовештења, 1992. године (Фототека Завода за обнову Дубровника)

рестаурацију кроз неколико година извршио мр сц. Денис Вокић, а трошкове је сносило Министарство културе Републике Хрватске. Кроз редовне програме Министарства културе финансирана је рестаурација неких икона, док је већина рестаурирана средствима саме црквене општине. Кад су се 2008. године бојиле просторије Музеја икона, у великој дворани на другом спрату на таваници је пронађено исорицистичко осликавање флоралним мотивима, које је раније било скривено испод више слојева бијеле боје. Компликован посао чишћења слојева боје и креча извеле су рестаураторице Клаудија Пеци (Pezzi) и Тјаша Колачко, а сложени захвати на таваници, који би требало да доведу до потпуне санације и учинити да она изнова заблесне изворном љепотом, чекају на будућу реализацију.

Оближња барокна палача Пуцић, такође власништво црквене општине, потпуно је изгорјела приликом бомбардовања Дубровника. Обновљена је бригом Министарства културе Републике Хрватске, а радове на њезиној конструктивној санацији обавио је Завод за обнову Дубровника од 1995. до 1999. док су вањски радови на обнови довршени 2001. године. Уређење ентеријера извели су сами власници зграде, почевши од 2003. године. За репрезентативне потребе дубровачке Православне црквене општине на другом спрату палате од 2004. до 2007. године уређена је Дворана Ђорђа Николајевића. Аутор пројекта је проф. Младен Јошић с Архитектонског факултета у Загребу, у сарадњи с историчаром умјетности Гораном Вуковићем из Дубровника. Изведено архитектонско рјешење нуди занимљиво и интригантно читање дубровачке градитељске традиције кроз призму савремености. Уз савремено кориштење доступних материјала и дизајна функционалних дјелова, као посебан нагласак цјелине замишљено је обликовање улазних врата дворане, дјело дизајнера Фила Беинса (Phila Baines) и Катрин Дихон (Catherine Dixon), професора на Central Saint Martins School of Arts у Лондону. Мисао водиља приликом уређења ове дворане у палати

Пуцић била је жеља да се рецентна прошлост разарања никада не понови и оплемењивање наслијеђенога културног корпуса естетском вриједношћу нашег времена.

Сви наведени радови не би били могући без добре сарадње с Министарством културе Републике Хрватске и сталног разумијевања којег смо на томе мјесту налазили. Све надлежне институције, у првом реду Конзерваторски одјел Министарства културе у Дубровнику и Завод за обнову Дубровника, у сталном су надзору захвата који се изводе и приједлога даљњих потреба. Као што се види, добра сарадња остварена је с цијелим низом институција, које на разне начине брину о споменицима културе те са бројним стручњацима разних струка из земље и из иностранства који су нам увијек радо помогли савјетом и дјелом. Заиста, на обнови културне баштине лијепо се уочава да је култура спона која зближава, повезује и сљубљује људе и народе, па стога нашу захвалност исказујемо свима који су нам били од помоћи. Ипак, морамо казати да нас и након свега обављеног у будућности чека још доста посла. Предстоји нам завршетак обнове Цркве Св. арханђела Михаила на Бонинову и мале цркве Св. Ђурђа (раније Св. Благовјештења) с гробљем на Посату. Велики и изузетно важан посао биће пресељење наше богате библиотеке у палату Пуцић и након тога темељно преуређење Музеја икона у палачи Бонда, будући да су садашња поставка и простори у којима музеј дјелује премалени. Обнова ће се наставити јер знамо да у нашим настојањима нисмо сами, као што то ни раније нисмо били.

На овоме мјесту посебно желимо истакнути како су главни донатори обнове поменутога културног блага у ствари стари православни Дубровчани. Наиме, ако мало боље погледамо, све оно што је обновљено трошком црквене општине, обновљено је њиховом марљивошћу и побожношћу. Они су своју имовину завјештали дубровачкој цркви и из њихових фондова учињених прије педесет, сто или више година данас смо учинили да културно благо наново сине у свјетлости љубави с којом су они живјели према својој цркви и своме народу. Без помпозних геста, свакодневним живљењем дара живота у бисеру Јадрана, они су мислили не само на себе и свој положај једнога дана када се животна завјеса спусти, већ и на све оне који долазе иза њих стога нека им је вјечан спомен. Вјерујемо да су тиме стекли себи мјесто на небу („Али се томе не радујте што вам се духови покоравају, него се радујте што су ваша имена записана на небесима”; Лука, 10,20) и да се њихова имена налазе у *Књизи живота*. Молимо се Господу, да њихови свјетли примјери буду нама узор, како бисмо се могли отргнути овоземаљским законитостима пролазности и забораву. О нашим дјелима судиће други, а ми их повјеравамо с надом да долази вријеме благих људи, оних што мире и стварају и који ће као градитељи гледати на наш труд.

Архив Српске православне црквене општине у Дубровнику пре сређивања архивске грађе, мај 2011.

VI/11 – Архив Српске православне црквене општине у Дубровнику после прве фазе сређивања архивске грађе, мај 2011.

**Новоуређена парохијска дворана
Ђорђе Николајевић у палачи Пуцић
(улица Од пуча 11)**

Кроз прозоре се виде трифоре
на прочелу цркве Светог Благовештења

**Иконостас цркве Светог Благовештења
после рестаурације 2010. године**

VI/12

ДОДАТАК

Фотографије снимили:

I – Историја:

I/1–I/3: Божидар Ђукић

I/4: Ивана Лазаревић

II – Уметност и вера:

II/1: Еуген Миљан

II/2–II/7: Ненад Петровић

II/8: Еуген Миљан

II/9: Божидар Ђукић

II/10–II/13: Ненад Петровић

II/14: Јелица Рељић

II/15–II/17: Ненад Петровић

II/18: Еуген Миљан

II/19–II/21: Ненад Петровић

II/22: Божидар Ђукић

II/23–II/31: Ненад Петровић

II/32: Веселин Милуновић

II/33–II/56: Ненад Петровић

II/57: Горан Спаић

II/58: Веселин Милуновић

II/59: Ненад Петровић

II/60–II/62: Веселин Милуновић

II/63: Ненад Петровић

II/64: Веселин Милуновић

II/65: Ненад Петровић

II/66–II/68: Веселин Милуновић

II/69: Ненад Петровић

II/70 па до краја одељка фотографисао је Веселин Милуновић, осим великих свећњака које је фотографисао Ненад Петровић; дарохранилницу и антимице фотографисао је Божидар Ђукић

III – Породице и појединци:

III/1–III/2: Иван Виђен

III/3–III/4: Вукадин Шљукић

III/5–III/8: Ненад Петровић

III/9: Божидар Ђукић

III/10: Александар Радош

III/11–III/12: Ненад Петровић

III/13–III/14: Томислав Турковић

III/15: Иван Виђен

III/16–III/18: Божидар Ђукић

III/19: Јелица Рељић

III/20–III/24: Ненад Петровић

III/25: Веселин Милуновић

III/26: Јелица Рељић

III/27: Александар Радош

III/28: Ненад Петровић

III/29: Александар Радош

III/30: Ненад Петровић

III/31–III/35: Драган Дамјановић

III/36–III/37: Крешимир Тадић

III/38: Иван Виђен

III/39: Антун Баће

III/40: Јелица Рељић

III/41: Божидар Ђукић

III/42: Еуген Миљан

III/43–III/45: Божидар Ђукић

III/46: Ненад Петровић

III/47–III/48: Божидар Ђукић

III/49: Ненад Петровић

III/50: Божидар Ђукић

III/51: Ненад Петровић

III/52–III/53: Божидар Ђукић

III/54: Ненад Петровић

III/55: Божидар Ђукић

III/56: Иван Виђен

III/57: Ненад Петровић

III/58–III/59: Божидар Ђукић

III/60–III/62: Ненад Петровић

III/63: Божидар Ђукић

III/64–III/67: Ненад Петровић

III/68: Антун Баће

III/69–III/71: Божидар Ђукић

III/72: Антун Баће

III/73–III/74: Горан Спаић

IV – Периодика и рукописи:

IV/1–IV/2: Ненад Петровић

V – Друштва и институције:

V/1–V/2: Ненад Петровић

V/3–V/4: Јелица Рељић

V/5–V/6: Ненад Петровић

V/7: Антун Баће

V/8–V/11: Ненад Петровић

V/12: Јелица Рељић

V/13: Ненад Петровић

V/14: Драган Дамјановић

V/15–V/19: Ненад Петровић

V/20: Божидар Ђукић

V/21–V/22: Ненад Петровић

V/23–V/25: Вукадин Шљукић

V/26–V/44: Ненад Петровић

V/45–V/46: Вукадин Шљукић

V/47: Ненад Петровић

V/48: Јелица Рељић

V/49: Вукадин Шљукић

VI – Обнова:

VI/1: Горан Спаић

VI/2: Денис Вокић

VI/3: Ђиво Дражић

VI/4: Денис Вокић

VI/5: Ђиво Дражић

VI/6: Мило Ковач

VI/7: Горан Спаић

VI/8: Ненад Петровић

VI/9: Божидар Ђукић

VI/10: Горан Спаић

VI/11: Јелица Рељић

VI/12–VI/13: Ненад Петровић

Издавачи

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВЕНА ОПШТИНА У ДУБРОВНИКУ
Од пуча 8, 20000 Дубровник, Република Хрватска
spco@du.t-com.hr

АРХИВ СРБИЈЕ
Карнегијева 2, 11000 Београд, Република Србија
www.archives.org.rs

Тираж

700

Штампа

Цицero принт, Београд

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

930.85(=163.41)(497.5)''1790/2010''(083.824)
271.222(497.11)-774-9(497.5)(083.824)

КУЛТУРА Срба у Дубровнику 1790-2010 : из
ризнице српске православне Цркве светог
благовештења : [Београд, Архив Србије, 29.
јун - 30. септембар 2012.] / приредили Горан
Спаић, Јелица Рељић, Мирослав Перишић ;
[аутори текстова владика Григорије ... [и др.] ;
аутори каталошких описа Аника Сковран ... [и
др.] ; превод и транслитерација Тајјана
Суботин-Голубовић, Славко Зорица, Гордана
Келић ; аутори фотографија Веселин Милуновић
... [и др.]. - Београд : Архив Србије ;
Дубровник : Српска православна црквена
општина, 2012 (Београд : Цицero принт). - 425
стр. : илустр. ; 28 cm

Текст штампан двостубачно. - Тираж 700. -
Стр. 10-21: Три уводне речи / епископ
захумско-приморски Григорије, Мирослав
Перишић, Горан Спаић.

ISBN 978-86-81511-60-2 (AC)

1. Спаић, Горан [аутор] [аутор додатног
текста] 2. Рељић, Јелица [аутор] 3. Перишић,
Мирослав [аутор] [аутор додатног текста]
а) Српска православна црквена општина
(Дубровник) - Изложбени каталози б) Срби -
Културна историја - Дубровник - 1790-2010 -
Изложбени каталози
COBISS.SR-ID 191844364